الجامع الصحيح

Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi

mütercim
MEHMED SOFUOĞLU

Ötüken

1

Ötüken

الجامع الصحيح

للامام ابى عبدالله محمد بن اسماعيل البخارى

Ebû Abdillah Muhammed ibn İsmâîl
el-Buhârî

Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi

mütercim
MEHMED SOFUOĞLU

BİRİNCİ CİLD

Ötüken

Yayımlayan
ÖTÜKEN NEŞRİYAT A.Ş.
Klodfarer Cad. 40/7 Divanyolu-İstanbul
Dizgi
Damla Dizgi Ltd. Şti.
Arapça Dizgi
Şizin Fotodizgi
Film ve Montaj
Duru Ajans
Baskı
Polat Ofset
Cilt
Yedigün Mücellithanesi
Kapak
Marmara Reklâm
Kapak Deseni
Yusuf İzzettin Sav
İstanbul-1987

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ نَحْمَدُهُ وَنَسْتَعِينُهُ

مَنْ يَهْدِهِ اللّٰهُ فَلَا مُضِلَّ لَهُ وَمَنْ يُضْلِلْ فَلَا هَادِيَ لَهُ

وَاَشْهَدُ اَنْ لَا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ

وَاَشْهَدُ اَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ

"Bütün hamd Allâh'a mahsustur. O'na hamd eder, O'ndan yardım isteriz. Allah kime hidâyet ederse artık onu kimse saptıramaz; kimi de dalâlete düşürürse onu kimse hidâyete erdiremez. Eşsiz, ortaksız bir tek Allah'dan başka ilâh olmadığına şehâdet ederim. Muhammed'in O'nun kulu ve elçisi olduğuna da şehâdet ederim[1].

1 Muslim, Cumua, Tahfîfu's-Salat ve'l-Hutbe, Peygamberin bir hutbe başlangıcıdır.

بسم الله الرحمن الرحيم

"Bizleri hidâyetiyle buna muvaffak kılan Allah'a hamd olsun. Eğer Allah bize hidâyet etmeseydi kendiliğimizden bunun yolunu bulmuş olamazdık"

el-A'râf: 43

Allah'ın yardım ve tevfîkiyle nâçizâne tarafımızdan girişilip tamamlanan Sahîh-i Buhârî Tercemesi'nin basım ve yayımının -bunca isteklileri arasından- Ötüken Neşriyat'a müyesser olması hiç şübhesiz "Azîz ve Alîm olan Allah'ın takdîridir." (el-En'âm: 96, Yâsîn: 38. Fussilet: 12). Çünkü: "Allah dilemeyince, siz dileyemezsiniz" (el-İnsân 30. et-Tekvîr: 29).

Bu takdîr ve meşîetten dolayı Allah'a hadsiz hamd ve senâlar. Peygamber'ine de salât ve selâmlar olsun!

Bu münâsebetle Ötüken Neşriyat sâhiblerinin bu eseri en güzel, en mükemmel ve şânına en lâyık tarzda basıp yaymağa muvaffak olmalarını, bu sûretle Muhammedî hakîkatlerin öğretilip yaşanmasına ve yayılmasına vesîle olmaları sebebiyle "Aslâ kesatlık bulmayacak bir ticâret. = Ticâreten len tebûra" (el-Fâtır: 29) sırrına nâiliyyetlerini niyâz eylerim.

Bizlere ve Allah'ın bütün iyi kullarına selâm olsun!

Mehmed Sofuoğlu

Sahîh-i Buhârî'yi Sunarken

Yaşadığımız yüzyılın yarısından i'tibâren İslâm Dünyâsı'nda yeni bir canlılığın başladığı görülür. Bir uyanış cehdi olarak da değerlendirilen bu hareketlenme içinde, İslâm âlemi'nin aydınları, Batı tecrübesi dışında da yükselmenin imkânları olabileceğini düşünmeye başlamış ve gözlerini yeniden İslâm'a çevirmiş bulunmaktadırlar. Batılı aydınlar arasında da Müslümanlığa yöneliş ve yeniden değerlendirme gayretleri yaygınlaşmaktadır.

Bu gelişmeler bizi İslâm Medeniyeti'nin geleceği konusunda ümitlendirecekse, Türk insanını ve özellikle aydınlarını çetin ve şerefli yükler bekliyor demektir. Çünkü, yüz yıllarca hemen hemen tek başına bu medeniyeti omuzlamış olan bizler, bugün de, dostun ve düşmanın göz diktiği en diri nokta olmakta devam ediyoruz.

İşte, İslâm Medeniyeti'nin en önemli eserini bu ümit ve heyecân içinde Türk okuyucularına sunuyoruz.

*
* *

İslâm Medeniyeti'nin son kalesi olan Osmanlı'nın Batı karşısındaki direnişi de kırıldıktan sonra, sarsıntı ve buhranlar içindeki İslâm Dünyâsı'nın aydınları arasında Batı'ya teslîmiyeti son kurtuluş çâresi olarak gören tavır yaygınlaşmaya başlar. Bu yöneliş, birçok İslâm ülkesine acılı zamanlar yaşatır ve aydın-halk farklılaşmasını artırır. Fakat, ayni hüzünlü zamanlarda, kendi medeniyetimiz üzerinde yeniden düşünme gayretleri de yoğunlaşır.

Batı'ya erken teslîm olanlarımız bir yana bırakılırsa, kendi medeniyetimizi savunmaya çalışanlar, tartışmayı göze alamadıkları Batı Medeniyeti değerlerinin İslâm ile çatışmadığını, bu değerlerin Müslümanlık'ta da mevcûd olduğunu ileri sürerler. İslâmiyet'in ilerlemeyi engelllemediğini, gelişmeye açık bir dîn olduğunu isbâta çalışan bu aydınlarımız, bir adım daha atarak, Batı Medeniyeti'-

nin köklerinin Doğu'da olduğunu söyler ve Müslümânlar'ın bu medeniyetin oluşumuna yaptıkları katkıları gün ışığına çıkarmaya çalışırlar.

Onlara göre, İslâm Dünyâsı'nın geri kalışı İslâmiyet'in ortaya koyduğu ilkeler ve değerler sisteminden değil, bir zamandan beri bu değer ve ilkelerin hayata hâkim kılınamayışından, diğer bir söyleyişle, İslâmiyet'ten vukubulan sapmalardan ötürüdür.

Bir dünyâ görüşüne îmânla bağlanmış olmanın tabiî sonucu olan ve an'anevî Osmanlı düşüncesine de uygun bulunan bu doğru tesbîtten sonra, İslâmî değerlerin hayatdan çekilişinin sebebleri araştırılır. Ulaşılan ilk tesbît, ana kaynaklarda mevcûd olmayan bir kısım yabancı düşünce unsurlarının ve hurâfelerin İslâm'a girmiş olmasından kaynaklanan yanlış anlayış ve yorumlardır. İkinci önemli nokta olarak da, içtihâd kapısının kapanması üzerinde durulur; bu yüzden İslâm düşüncesinin dinamizmini kaybettiği, zamânın getirdiği değişme ve ihtiyaçların karşılanamadığı ileri sürülür.

Bu yöneliş ve arayışların ulaştığı mantıkî çözüm, teceddüddür; İslâmiyet yabancı unsur ve te'sîrlerden arındırılıp, aslî anlayış ve muhtevâsına kavuşturulabilirse, medeniyetimizin yolu açılacaktır.

Teceddüd hareketleri Hind-Pâkistan İslâmlığında daha çok, tasavvufun arındırılarak gerçek İslâmî hüviyetine büründürülmesi şeklinde gelişir. Osmanlı sâhasında ise, Devr-i Saâdet Müslümanlığı örneğine göre bir yenilenme hareketi geliştirilmeye çalışılır. Bu gayretler, çağın idrâki ile İslâm'ın yeniden yorumlanması esasına dayanan, düşünce ve anlayış plânında bir teceddüdü gerçekleştirmeye yönelikti.

Şurası da belirtilmelidir ki, bu aydınlarımız Osmanlı-İslâm düşünce geleneğini devam ettiriyor değillerdi. Onlar da Batı'dan çarpan dalgaların ağır baskısı altında yön çiziyor, Batılı ölçü ve kavramlarla değerlendirmeler yapıyorlardı. Ama, fiilî hâlin perîşânlığına rağmen, îmânlarına sâhib kaldıkları için; en iyi, en güzel olanın bu olması gerektiğine inandıkları için İslâmiyet'in fikir ve inanç sistemini savunuyorlardı. Medrese kökenli an'anevî Osmanlı-İslâm düşüncesi ise câmi vaazlarına hapsedilmişti ve düşünce hayâtımız buraya çoktan kulaklarını tıkamıştı.

Zamanla, Batı karşısındaki eziklik duygusu azaldıkça, dikkatler daha çok mânevî ve ictimâî kıymetlere çekilerek, İslâm'ın insanlığa sunduğu değerlerin Batı'nınkilerden daha üstün olduğu ifâde edilmeye başlar. Bu sıralarda Batılı aydınlar da kendi medeniyetlerinin karşılaş-

tığı sıkıntıları tartışmaya ve bir buhrandan bahsetmeye başlamışlardır. Bunun da verdiği imkânla, Müslümân aydınların İslâmî yapıyı yücelterek Batı Medeniyeti'ne saldırdıkları ve buhrâna karşı bir alternatif olarak ileri sürmeye başladıkları görülür.

Bu düşünce gayretleri, asrımızın ikinci yarısından i'tibâren daha bir canlanır ve kendine güveni artmaya başlar. Şimdi, bir kısım Müslümân aydınlar Batı Medeniyeti'nin tüm değerlerini reddetmekte, saf bir İslâm ideolojisinden, san'atından ve ilminden söz etmektedirler. Batı Medeniyeti ve batılılaşma hareketlerine şiddetli bir tepki havası veren bu düşünce çabalarında, yüceltilen ideolojik çerçevelerle hayât arasında gerekli ilgiler başarıyla kurulamamaktadır. Teceddüd geleneğine bağlı kalan bu aydınların bir bölümü ise, ilk kaynaklara bağlı kalmak kaydiyle, Batı ile berâber İslâm târihinin bin yıllık gelenek ve birikimini reddetmekte de bir be's görmemektedirler. Bâzı İslâm ülkeleri aydınlarının bu tür tavırlarının târihe dayalı açıklamalarını yapmak mümkündür. Türk aydınları arasında ayni tavrın görülmesi ise, düşünce gücünün henüz tercüme safhasını geçemediği şeklinde yorumlanabilir.

Batı'nın İslâm düşüncesine vurduğu en büyük darbe, medeniyetlerin düşünce ile değil amelle kurulduğunu ve ameli yönlendiren gücün de îmân olduğunu unutturmasıdır. Bu yüzdendir ki, iki yüz yıla yakın zamandır aydınlarımız hep düşünce plânında teceddüd yapmak ve mes'elelerimizi çözmekle uğraşmaktadırlar. Bu yüzdendir ki, hayâtı amellerin yaptığını, onlara hâkim olabilmek için de îmânımızın yenilenmesi, ateşlenmesi gerektiğini söyleyen pek çıkmamıştır.

*
* *

İnsan, metafizik kaygılarını da kucaklayan küllî bir varlık anlayışı içinde yaşamak ihtiyâcındadır. Batı'nın, bütüncü bir varlık anlayışına ulaşamadığı veyâ böyle bir anlayışı kaybettiği görülüyor. Modern cemiyetin getirdiği parçalanmaları yumuşatıp, bir anlamlar zincirine bağlayacak anlayışa kavuşulamamıştır.

Günümüzde insan, günlük hayâtı bile bütünlüğü olan mantıkî bir tutarlılık içinde kavramakta zorluk çekmektedir. Hayâtını, her birini bilip, kavrayamadığı, bütün ile olan ilgi ve fonksiyonlarını çözemediği, dev ve karmaşık organizasyonlara bağlı olarak geçirmektedir. Bu karmaşık ve anlam bütünlüğü kurulamayan münâsebetler ağında insanın yalnızlığı artmaktadır.

Beşerî münâsebetler gittikçe artan bir şekilde maddî kıymet ve ölçülere dayanmakta, mânevî değerler gözetilmemektedir. Ve, bu kültür ortamında insan daralmaktadır, yozlaşmaktadır. Metafizik boyutu gittikçe kaybolan insan şahsiyeti yiyip, içen ve savaşta birbirini boğazlayan bir derekeye düşmek tehlikesindedir.

Yüzyılımızın insanı, her zamânkinden fazla, kendi mes'eleleri ile birlikte bütün kâinâtı kavrayıp, ma'nâlandırabileceği; hayâtın yükünü taşınabilir ve hayâtı yaşanabilir hâle getirebileceği bir varlık anlayışına muhtaçtır. Modern zamanlar insana, tanımadığı yeni yükler, acılar getirmekte ama, bunlara katlanacak mânevî kudreti ve bu karmaşa içinde hayatını tanzîm edebileceği ilkeleri verememektedir.

Ayrıca, insan istikrâr istemektedir; dâimâ değişen dış dünyâyı, değişmeyen, kalıcı değerlere göre düzenlemeyi arzûlamaktadır; bu tavır, yaratılışındandır. Bütün hayallerini, bildiği ve bilmediği korkularını, ümîdlerini, arayışlarını cevâblandıracak kavrayışlarla birlikte, kalıcı değerler istemektedir; huzûru, mutluluğu buna bağlıdır.

Bu tür küllî ve kalıcı değerlere ise ancak îmânla kavuşulabilir. Batı Medeniyeti ilmî gerçeklerin kalıcı olduğu zannı içinde, bu bilgilere dayalı beşerî ve sosyal değerler kurarak bunlara bağlandı. Ancak, ilmî gerçeklerin de izâfî ve değişebilir olduğunun anlaşılması ile dünyâ sallanmaya başladı. Yaptığı putlar yıkıldıkça Batılı insanın îmânı sarsıldı ve buhranlar başgösterdi.

Şimdi ise görünen odur ki, insan, ilim ve tekniğin getirdiği imkânlara ihtirâsla bağlanarak, kendi hizmetine verilmiş olan şeylerin hizmetine koşulmuş bulunmaktadır.

Ancak, kendi medeniyeti üzerinde düşünmesini bilen Batılı, sıkıntılarının ve içinde bulunduğu buhrânın da farkındadır. Batılı sıradan insanın hipilikten, uyuşturucuya kadar çeşitli çalkantılar içinde, bâtıl inanç ve tarîkatlere ilgisi gittikçe artarken, Batılı aydınlar da dikkatlerini Doğu'ya çevirmiş bulunmaktadırlar. Batı'nın Uzak-Şark ilgisi geçen asırda başlamıştır. Yüzyılımızda ise Avrupalı aydınların İslâmiyet'e yönelişlerinin arttığı ve bunun bir müsteşrik yaklaşımı olmadığı bilinmektedir.

Batılı aydın, gittikçe yozlaşan, bencilleşen, insânî derinlik ve değerlerini yitirmek tehlikesi ile karşı karşıya gelen insanını kurtarmak için arayışlara girmiştir. Şimdi, îmânını kurtarmak veyâ yeni bir îmâna bağlanmak peşindedir. Eğer, Ondokuzuncu Yüzyıl'da kiliseyi o ölçüde hırpalayıp, tahrîb etmemiş olsaydı, belki yeniden bir Hıris-

tiyan hamlesinin imkânlarını araştırabilirdi. Ancak, korunmuş bir kitâblarının olmayışı, Avrupa Medeniyeti'ne can katacak yeni bir reform hareketine şans bırakmamaktadır. Çünkü, günümüzün idrâki çok genişlemiştir ve ayrıca, Hıristiyan düşüncesinin ufkundaki teslîs akîdesi, bu idrâki doyuramamaktadır.

Bu noktada dikkatler İslâmiyet'e dönmektedir. İslâm'ın ana kaynaklarının, her türlü şübheden uzak bir biçimde korunmuş olması, onun büyük şansı ve son dîn olduğunun delîlidir. Kitâb, tartışmasız bir sıhhatle insanlığın elindedir; sünnet bütün genişliği ile istifâdeye açıktır. Ve, sâdece bu tesbîtler bile İslâm Medeniyeti'nin yeniden filizlenmesinin imkânını açık bulundurmaktadır.

*

* *

Bütün medeniyetler belli bir îmân çevresinde gelişir ve bu îmânın zaafa uğraması ile çökerler. Bir medeniyetin yeniden canlanması, o medeniyetin bağlı olduğu îmânın yeniden alevlenmesi ile yânî tecdîd-i îmân ile mümkün olur. Temel değerlerini ister dînden, ister gelenekten almış olsunlar, geçmiş medeniyetlerin hiç birisi açık ve korunmuş bir kitâba dayalı değildir.

Îmânın telkîn ettiği değerler belirli bir zaman dilimi ve şartlar içinde, belli bir üslûbta gerçekleştirilmekte ve medeniyet yaşlandıkça, değer ile onun gerçekleştiriliş biçimi bütünleşmektedir; diğer bir yönüyle, üslûblar da kutsallaşmaktadır. Bu yüzden, üslûb kaybolurken, o medeniyetin îmânı ve değerleri de birlikte göçmektedir. Îmânı ve değerlerini, tezâhür eden biçimlerinden kurtararak, aslî mukaddeslerine dayalı yeni bir heyecâna kavuşturmak kolay değildir. Çünkü, artık bütünleşmiş bir gelenek vardır.

Bu yüzden, mukaddesleri sırf geleneğe dayalı kültürler bir kere göçtükden sonra îmân tâzelemeleri ve yeniden filizlenmeleri mümkün olamamaktadır. Eğer, îmânlarını yenileyebilseler, geçmiş zaman üslûblarını diriltmeye uğraşmayacak, fakat onlara dayalı günün hayât üslûbunu kuracaklardır.

İslâmiyet ise, Kitâb'ı ve Sünnet'i ile, dünyânın herhangi bir yerinde ve gelecek zamânların herhangi bir noktasında dâimâ bir medeniyet kurma potansiyelini taşımaktadır. Çünkü, zedelenmemiş, sâf ilâhî çağrısı süreklidir ve her an mü'minler ordusu bu çağrı ile yürüyebilir. Kitâb ve Sünnet'in korunmuşluğundan doğan bu imkân, târihî tecrübesi olan veyâ olmayan bütün milletlere açıktır.

Ancak, zengin bir tecrübeye sâhib olanlar, târihî birikimlerini omuzlarında bir yük olarak taşımak yâhud kolaya kaçıp inkâr etmek yerine, yeniden dirilişin üslûbunu bu birikime dayandırmaya çalışmalıdırlar. Çünkü, insanın kendi yaşından kaçamayışı gibi, milletler de târihlerinden kopamazlar. Görmezlikten gelinen birikimler bütün ileri atılımlara köstek olurlar. Onları değerlendiren bir îmân hareketinin ise vazgeçilmez malzemeleri olarak, güzelliklerinin kaynağını oluştururlar. Îmânı ayni, ama târihî mâcerâsı, imkânları ve yaşadığı çevre farklı olan cemiyetler elbetteki farklı hayât üslûbları kuracaklardır. Millî kültür farkları olmayan bir İslâm Medeniyeti ne dün vardı, ne de gelecekte var olabilir. Her milletin kendi târihî birikimini değerlendirmesi kolay olmayacaktır; uzun ve sabırlı çalışmaları gerektirecektir. Ama, îmânlar tâzelenebilirse, bu güce de kavuşulmuş olur.

*
* *

Türk aydınları gönüllerindeki medeniyet hamlesini ancak îman tâzelemekle gerçekleştirebileceğimizi anlamalıdırlar; gür bir îmân, ateşli bir bağlanış, medeniyetimizin ilk ve tek şartı olacaktır.

Bir îmân hareketi içinde gelişmedikçe düşünce, hayâttan kopuk ve sırf zihnî spekülasyonlar olmaktan kurtulamaz. Hayâtı yapan, medeniyetleri kuran ise, zihnî spekülasyonlar değil amellerdir. Amelleri ölçülendiren, kültürün unsurlarını bütünleştiren ve bir medeniyet manzûmesi hâlinde üslûba sokan da îmândır. Ateşli bir bağlanış olmadıkça kültür, yaratıcılığa kavuşamaz; dünyâyı kavrayıp yorumlayamaz, mukaddeslerine göre sıralayamaz ve problemlerini çözemez. Onun için, bütün dikkat ve imkânlar bu noktaya teksîf edilmeli; şahsiyetler onun boyası ile boyanıp, ameller onun ölçüleri ile gerçekleştirilmelidir. Yeniden doğuş çabaları içinde olan bir medeniyet çevresinde, kültürün muhtemel üslûb ve muhtevâsını tartışan düşünce ürünleri, arayışlara yön verip, îmânı güçlendirebildikleri ölçüde hizmet etmiş olacaklardır.

*
* *

İslâm Âlemi, sâhip olduğu bir takım çevre imkânlarının da desteği ile yeniden kendine ve Kitâb'ına güvenini kazanmaya başlamıştır. Canlanmanın işâret ettiği bir rûhî gerilim doğmaktadır. Şimdi önemli olan, oluşmakta olan bu enerjinin bir medeniyet hamlesine dönüşebilip dönüşemiyeceğidir.

Bunu, enerjinin gücü ve bunu doğuran motivasyonun İslâm îmânı olup olmadığı belirleyecektir. Çünkü rû-

hî muhtevâlar nasıl motive edilmişse, hangi îmân ile ölçülenmişse, kültürün gerçekleşmesi de o yönde olacaktır. İslâm Âlemi'ndeki bu canlanmada sırf maddî kalkınma, dünyâ ni'metlerinden daha çok pay alma gibi motifler hâkimse, şübhesiz ki başarıya ulaşılır; ama, ortaya çıkacak olan kültürün İslâmî olup olmadığı tartışılacaktır. Daha doğrusu gerçekleştirilen bu olgu İslâm Medeniyeti olmayacak, İslâmî motifler ancak, tamâmen silinememiş eski bir medeniyetin arta kalmış izleri olarak görülebileceklerdir.

Bu hareketlenmeyi oluşturan amellerde Allah rızâsı irâdesinin söz olarak değil, derinlik olarak, hâl olarak yeri nedir? Diğer bir söyleyişle, Allah'ın boyası ile ne ölçüde boyanabilmiş bir canlanma ile karşı karşıyayız? Bu gibi mes'elelerde hüküm vermek çok zordur.

Müslüman aydınlar, rûhun İslâmî motivasyonunu gerçekleştirebilmek için ciddî, ilmî çalışmalarla dolu yoğun bir kültür hareketine ihtiyâç olduğunu bilmelidirler. Ve, bütün bu gayretlerin îmânı artırmaya ve İslâm ile ölçülenmeye matûf olduğunu unutmamalıdırlar. Ancak, bu yol ve gayretlerle bir kavmin kendisini değiştirmesi sağlanabilir ki, ancak o zaman Allah da onun durumunu değiştirir.

Cemiyet olarak kendini değiştirmenin anahtarı ferddir. Kendi içinde Allah'ın nizâmını kurmadan, O'nun ölçüleri ile ölçülenmeden cemiyeti değiştirmeye kalkmak, doğmakta olan bir enerjiyi saptırmak, hebâ etmek sonucuna varır. Şübhesiz ki hiç bir Müslümân aydın bunu istemez; ancak, yanlış yapmamak için sâdece istememek yetmez, ayni zamanda bilmek gerekir.

Nihâyet, hiç bir zaman hâtırdan çıkartılmamalıdır ki, amelsiz îmânla bir medeniyet kurulamaz. Her medeniyet, kendi îmânının ameller hâlinde hayâta geçirilmesi ile doğar. Esâsen alevlenmiş bir îmân, rûh gücünün, o îmânın dünyâ görüşü ile motive olması ve amellerin de tabiî olarak o îmânla ölçülenmesi, şekillenmesi demektir.

Îmân-amel birliğinin dînî hükmü ayrı bir konudur. Amelsiz îmân, Müslümânlar'ı öbür dünyâda kurtarabilir; Allah'ın bağışlayıcılığına herkes güvenebilir. Ancak, bu dünyâda haysiyetli bir medeniyetin sâhibi yâhud mensûbu olarak yaşamak isteyenler için, bunu amelleriyle gerçekleştirmekten başka yol yoktur. Kendi medeniyetimize giden yol, hayâtı bütünüyle, Allah'ın emrettiği gibi dosdoğru yaşamak ve küçük menfâatlere O'nun rızâsını fedâ etmemekten geçer.

Amelleri ölçülendirebilmek için kültürün îmânını pekiştirmek, îmânın heyecânını koruyabilmek için de, sü-

rekli ona uygun ameller gerçekleştirmek mecbûriyeti vardır. Kültürün ölüm-kalımının, îmân-amel ilişkilerinin bu yapısına bağlı olduğu bilinmelidir. Bunun için de, yaşamak isteyen kültürler, kendi îmânları doğrultusunda sürekli amel üzere olmak zorundadırlar.

*
* *

Kitâb üzerinde îmânla teemmül, bize, Müslümanca düşünmenin mantığını ve duyuş imkânlarını kazandıracaktır. Çağın, problem sâhası artan, genişleyen idrâki ile İslâm'ı daha doğru ve derinden kavrama imkânımız olacaktır. Meselâ, sanâyi cemiyetinin, yukarıda kısmen dokunulan problemlerini bilen ve bunlar üzerinde düşünen bir insan, *"Ey dünyâ! Bana hizmet edenin hizmetinde ol; sana hizmet edeni hizmetinde kullan"* hadîs-i kudsîsini bütün gerçeği ile kavrayabilecektir.

İslâm'ın boyası ile boyanıp, o idrâki kazandıkça da, çağımızın ve insanın bütün mes'elelerini İslâm'ın idrâki ile görebilecek, değerlendirebilecek ve sıralayabileceğiz. Zâten, İslâm Medeniyeti'nin yeniden dirilişi de, dünyânın yeniden İslâm'ın idrâki ile kavranıp, düzene sokulabilmesi demektir.

Bu gelişme diğer bir görünüşü ile, yabancı kültürler karşısında zihnî istiklâle kavuşma sürecidir. Bir îmân ancak kendi ölçüleri, kendi kavramları ile dünyâyı kavrayıp ifâde edebildiği zaman o kültür,istiklâlini kazanmış, yaratıcılığına kavuşmuş demektir. Bunun da yolu, kendi mukaddeslerimize bağlanmak, onlarla ölçülenmek ve îmânımızın aydınlığında düşünebilmektir. Îmânı alevlendirebilir ve onun aydınlığında bir düşünce cehdine girebilirsek, o zaman her türlü zihnî bağdan kurtularak kendi gözümüzle görmeye, kendi ölçülerimizle değerlendirmeye ve kendi mukaddeslerimize göre sıralamaya muvaffak oluruz. Bu îmân heyecanı ve ifâde gücüne ulaşmadan yapılan zihnî spekülasyonlar yine, ancak îmân arayışlarına ve güçlenmesine hizmet edebildikleri ölçüde değer kazanabileceklerdir.

*
* *

İnsan, zübde-i âlem olduğunun şuûruyla varlığa bakabilmeli; dünyânın kendisi için yaratıldığını bilebilmelidir. Zamânın, bu dinmeyecek karmaşasında korkularını, tedirginliklerini yenerek, hayâtı fütûrsuzca yaşayabilmelidir. Ona, yalnız olmadığı, dünyâya terkedilmediği söylenmelidir. Bu emniyete ulaşamamış yüreklerden hayâtı güzelleştirecek sevgiler beklenmemelidir. Bunun için de, Allah'ın ipine sarılmak, dünyânın bütün problemle-

ri karşısında O'nun, yanıbaşımızda olduğunu bilmekten başka çâre yoktur. İnsan o zaman bütün rûh zenginliklerinin açılması imkânına kavuşabilecektir. İnsan o zaman bütün putlarından temizlenerek varlığın efendisi olabilecektir.

*
* *

And olsun Allah'ın and içtiklerine ki, insan için îmândan başka gerçek yoktur ve çâre olmayacaktır.

Nevzat Kösoğlu

"... Ve binâenaleyh akıl, bir Hâdî ve Mürşide muhtâcdır. En yüksek mürşid ise Allah kelâmiyle Enbiyâ irşâdıdır..."

Hakk Dîni, IV., 3518.

"... Hayât, muhîta mutâbakat diye mulâhaza edildiğine göre de, en yüksek hayât en yüksek muhîta mutâbakat demek olur. En yüksek muhît ise...Allah Taâlâ'dır. Binâenaleyh bu en yüksek hayât her hâl ü kârda Allah Taâlâ'nın emrine intıbâk ederek O'nun likaasına yükselmekle olur..."

Hakk Dîni, VII., 5683.

TAKDÎM

Burada on iki asırdan beri İslâm âlemlerinin ve onlara tâbi' olarak bütün Muhammed Ümmeti'nin "İki Sahîh"den birincisi kabûl ettikleri, Muhammed İbn İsmâîl el-Buhârî (256/870)'nin el-Câmi'u's-Sahîh'*ini, tercümesiyle birlikte sunuyoruz.*

Bu, Kur'ân-ı Kerîm'den sonra gökkubbesi altındaki kitapların en sahîhidir. Bundaki hadîsler, Buhârî'den önceki âlimler tarafından da hep sahîhlikleri sâbit olmuş hadîslerdir. Bunların sahîhliklerinde hiçbir tereddüd kalmamıştır. Binâenaleyh bu kitâbın muhtevâsı son peygamber Muhammed aleyhi's-selâmın yalnız müslümanlar için değil, fakat aynı zamanda bütün insanlık için hiç eskimeyecek îmân, ibâdet, ahlâk..., diğer deyişle en yüksek medeniyet *düstûrlarıdır. Bunlar aynen veyâ meâlen bellenip günlük hayâtta uygulanmaya lâyık, en değerli ve insanlığı tam mânâsıyle mutlu kılacağı te'mînâta bağlanmış İlâhî ve Muhammedî esaslar ve ta'lîmlerdir. Bizi tükenmez bir şevkle tamâmını aynen tercüme etmeye sevk eden sebeb, işte* el-Câmi'u's-Sahîh'*in bu eşsiz vasıfları ve değerleridir.*

Bu hadîsleri hakkıyle işidip belleyenlerin kalbleri ve kafaları gerçekten aydın olur. Hadîsleri öğrenip öğretmek, dîni öğrenip öğretmektir. "Dîn ise Allah için, Rasûl'ü için, müslümanların imâmları (önder ve başkanları) için ve umûm halk için nasîhattır -hâlis iyilik istemektir- (Buhârî, "îmân, ed-dînun-nasîha"; Müslim, "îmân, ed-dînun-nasîha").

Tercemenin baş tarafına "el-Câmi'u's-Sahîh'in Tercemesini Gerekli Kılan Sebebler", "el-Câmi'u's-Sahîh'i Terceme Kararı", "Tercemede Ta'kîb Edilen Asıllar" ve "Duâ" başlıklarını ihtivâ eden bir "Giriş" ile "İmâm Buhârî'nin Hâl Tercemesi", "Buhârî'nin el-Câmi'u's-Sahîh'i Üzerine Bir Araştırma" konuldu. Bu kısmın kitâba fazlalık teşkîl etmeyeceğini, bil'akis müellifinin ve eserinin ehemmiyetini iyice belirtip, muhtevânın daha iyi okunup anlaşılmasına yardım edeceğini ümîd ediyoruz.

رَبَّنَا اٰتِنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً
وَهَيِّءْ لَنَا مِنْ اَمْرِنَا رَشَدًا

"Ey Rabbımız, bize tarafından bir rahmet ver ve işimizden bizim için bir muvaffakıyet hazırla" (el-Kehf: 10).

Mehmed SOFUOĞLU

I-GİRİŞ:

el-Câmi'u's-Sahîh'in Tam Tercemesini Gerekli Kılan Sebebler

1- Kitâb ve Neşriyat Bolluğu İçinde En Hayırlı Hidâyet Olması

Zamânımızda göze, kulağa, akla, hislere... hitâb eden yazılı, sesli, renkli nevi'lerden sayısı pek çok teblîğ, hitâbe, reklâm, propaganda, dergi, kitâb ve diğer neşriyât kalabalığı vardır. Günlük hayâtımızda ister istemez duygu organlarımıza ve zihnimize çarpan bu muazzam neşriyât yığını içinden en iyisini, en güzelini seçip dinlemek ve ona tâbi' olmak ancak akıllı kişilerin kârıdır. İşte bu seçimi iyi yapıp, akıllarını fıtrat kaanûnlarına ve ilâhî ta'lîmlere göre kullanıp çalıştırabilenler, gerçekten akıllı kimselerdir. Kur'ân-ı Kerîm böylelerini hâlis akıllı sayıp övmektedir:

فَبَشِّرْ عِبَادِ الَّذِينَ يَسْتَمِعُونَ الْقَوْلَ فَيَتَّبِعُونَ اَحْسَنَهُ اُولٰئِكَ الَّذِينَ هَدٰيهُمُ اللّٰهُ وَاُولٰئِكَ هُمْ اُولُوا الْاَلْبَابِ

"Kullarımı müjdele! Onlar ki sözü dinlerler, sonra da onun en güzeline tâbi' olurlar[2]*. İşte onlar Allâh'ın kendilerine hidâyet verdiği kimselerdir. İşte onlar, o temiz akıllılardır "*(ez-Zumer:17-18).

Böyle kullar elbette övülmeye lâyık olan hakîkaten uyanık bahtiyârlardır. Çünkü *"Sözlerin hayırlısı Allâh'ın kitâbı, hidâyetin hayırlısı da Muhammed'in hidâyetidir "* [3]

O halde dünyâ ve âhiretle ilgili her işte önce başkalarınınki değil, Allah ve Rasûlü'nün sözleri olduğu gibi görülmeli, herkesten ve herşeyden evvel onlar işitilip, dinlenilmelidir.

---

2 Bu "kavl" kelimesindeki "el" târîf harfi, bâzılarına göre cins içindir. Bu takdîrde, "Kur'ân, hadîs ve diğer bütün beşerî yayınları, neşriyâtı dinlerler ve bunlar içinden hakk ile bâtılı temyîz edip, derece derece en efdal olanlarını tercîh ederler, yâni en güzel olanına tâbi' olurlar" demek olur. Bu en güzel söz de şübhesiz Kur'ân ve hadîslerdir.

3 Buhârî, Edeb, Fi'l-Hedyi's-Sâlih, rak:122; Müslim, Cumua, Tahfîfu's-Salât ve'l-Hutbe, rak.43(867).

وَاللّٰهُ يَقُولُ الْحَقَّ وَهُوَ يَهْدِى السَّبِيلَ

"Allah hakkı söyler ve ancak O doğru yolu gösterir"(el-Ahzâb:4).

İşte bundan dolayı bütün müslüman okuyucuların, Peygamber'lerinin dosdoğru hayât yoluna girmeleri, O'nun yüksek sünnetini sünnet edinmeleri ve İslâm Ümmeti'nin ilk parlak sîretine dönüşmesi için bu kitâbı emek çekip hakîkaten elde etmeleri, bunu gerçekten çok okuyup iyice anlamaya çalışmaları lâzım gelir.

Okuyucular bu hadîslerde, insanlara her zamân ve her mekânda fayda verecek olan medenî teşrî' nevi'lerinin en yükseğini bulacaklardır. Peygamber'in sîretinde ahlâk ve âdâb husûslarında onun kâmil bir misâl olduğunu, insanların işlerinden hiçbir şeyi terk etmeyip, muhakkak onların dînleri ve dünyâları husûsunda kendilerine menfaat verecek şeylere delâlet eylemiş olduğunu ve onun hakîkaten Azîz ve Celîl olan Rabbının kendi kitâbında vasıflandırdığı gibi olduğunu göreceklerdir. *"And olsun size kendinizden öyle bir Rasûl gelmiştir ki, sizin sıkıntıya uğramanız O'na çok ağır ve güç gelir. Üstünüze düşkündür. Mü'minlere çok re'fetli, çok merhametlidir"*(et-Tevbe:128).

Yüce Allah'tan bizleri "sözü" işidip de "en güzeline" tâbi' olanlardan kılmasını(ez-Zumer:17-18), dünyâ hayâtında da, âhirette de bizleri "sâbit kavl"de sebât ihsân eylemesini (İbrâhîm:27) niyâz eyleriz.

وَالسَّلَامُ عَلَى مَنِ اتَّبَعَ الْهُدٰى

"Selâm ve selâmet, doğruya tâbi' olanlaradır"(Tâhâ:47).

2- İslâm Son Dîn, Muhammed Son Peygamberdir

Peygamber, bütün insanlığa gerçek insanlığı ve gerçek medeniyeti öğretecek, şahsında uygulayıp yaşayacak, bütün insâniyeti dünyâda ve ukbâda mutlu kılacak, mükemmel ve mükemmil son dînle gönderilmiş son peygamberdir:

قُلْ يَا اَيُّهَا النَّاسُ إِنِّى رَسُولُ اللّٰهِ اِلَيْكُمْ جَمِيعاًۨ الَّذِى لَهُ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ لَا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ يُحْيِى وَيُمِيتُ فَآمِنُوا بِاللّٰهِ وَرَسُولِهِ النَّبِيِّ الْاُمِّيِّ الَّذِى يُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَكَلِمَاتِهِ وَاتَّبِعُوهُ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ

"De ki: Ey insânlar, şübhesiz ben göklerin ve yerin mülküne mâlik olan, kendisinden başka hiçbir tanrı bulunmayan, hem dirilten, hem öldüren Allâh'ın size, hepinize gönderdiği elçiyim. O hâlde Allâh'a ve O'nun ümmî nebî olan Rasûlü'ne -ki kendisi de o Allâh'a ve O'nun sözlerine îmân etmekte olandır- îmân edin, O'na tâbi' olun. Tâ ki, doğru yolu bulmuş olasınız"(el-A'râf:158).

وَمَا اَرْسَلْنَاكَ اِلاَّ رَحْمَةً لِلْعَالَمِينَ

"Biz seni âlemlere ancak rahmet için gönderdik"(el-Enbiyâ:107).

وَمَا اَرْسَلْنَاكَ اِلاَّ كَافَّةً لِلنَّاسِ بَشِيرًا وَنَذِيرًا وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لاَ يَعْلَمُونَ

"Biz seni müjdeci, haberci olarak bütün insanların peygamberi olmaktan başka (bir sıfatla) *göndermedik. Fakat insanların çoğu bunu bilmezler"*(Sebe:28).

مَا كَانَ مُحَمَّدٌ اَبَا اَحَدٍ مِنْ رِجَالِكُمْ وَلٰكِنْ رَسُولَ اللّٰهِ وَخَاتَمَ النَّبِيِّينَ وَكَانَ اللّٰهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمًا

"Muhammed, adamlarınızdan hiçbirinin babası değildir. Fakat Allâh'ın Rasûlü ve peygamberlerin sonuncusudur. Allah her şeyi hakkıyle bilendir"(el-Ahzâb:40).

هُوَ الَّذِى اَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدٰى وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ..

"O Allah ki, Rasûlünü hidâyet kaanûnu ve hakk dîni ile, sırf o dîni bütün dînlerin üzerine çıkarmak için gönderendir"(et-Tevbe:33; el-Feth:28; es-Saff:9).

وَاِنَّكَ لَعَلٰى خُلُقٍ عَظِيمٍ

"Hiç şübhesiz sen büyük bir ahlâk üzerindesin"(el-Kalem:4).

3- Kur'ân Delîllere Tutunmayı Emreder

Kur'ân-ı Kerîm mü'minlere ve bütün insanlara, dâimâ delîllere dayanmalarını; delîlsiz, ilimsiz aslâ bir hüküm ve harekette bulunmamalarını emretmektedir:

قُلْ هَلْ مِنْ شُرَكَائِكُمْ مَنْ يَهْدِى اِلَى الْحَقِّ قُلِ اللّٰهُ يَهْدِى لِلْحَقِّ اَفَمَنْ يَهْدِى اِلَى الْحَقِّ اَحَقُّ اَنْ يُتَّبَعَ اَمَّنْ لاَ يَهِدِّى اِلاَّ اَنْ يُهْدٰى فَمَا لَكُمْ كَيْفَ تَحْكُمُونَ. وَمَا يَتَّبِعُ اَكْثَرُهُمْ اِلاَّ ظَنًّا اِنَّ الظَّنَّ لاَ يُغْنِى مِنَ الْحَقِّ شَيْئًا اِنَّ اللّٰهَ عَلِيمٌ بِمَا يَفْعَلُونَ

"De ki: Sizin ortaklarınızın içinden hakkı (doğru yolu) *gösterecek bir kimse var mıdır? De: Hakkı gösterecek ve ona iletecek Allah'tır. O hâlde, hakka hidâyet edecek Allah mı kendisine uyulmağa daha lâyıktır, yoksa* (hayât ve) *hidâyet verilmedikçe kendi kendine doğru yolu bulamayan mı? Ne oluyor size? Nasıl hükmediyorsunuz? Onların çoğu* (kupkuru bir) *zanndan başkasına tâbi' olmaz. Hakîkatte zann ise haktan hiçbirşeyin yerini tutmaz. Şübhesiz ki Allah, onlar ne işlerse kemâliyle bilendir"*(Yûnus:34-35).

... لِيَهْلِكَ مَنْ هَلَكَ عَنْ بَيِّنَةٍ وَيَحْيَى مَنْ حَيَّ عَنْ بَيِّنَةٍ وَإِنَّ اللهَ لَسَمِيعٌ عَلِيمٌ

"Tâ ki helâk olan apaçık bir delîlden sonra helâk olsun, diri kalan da apaçık bir delîlden sonra hayâtta kalsın. Şübhesiz ki, Allah hakkıyle işitici, kemâliyle bilicidir "(el-Enfâl:42).

وَلاَ تَقْفُ مَالَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ إِنَّ السَّمْعَ وَالْبَصَرَ وَالْفُؤَادَ كُلُّ أُولَئِكَ كَانَ عَنْهُ مَسْؤُلاً

"Senin için hakkında bir bilgi hâsıl olmayan şeyin ardına düşme. Çünkü kulak, göz, kalb; bunların herbiri bundan sorumludur" (el-İsrâ:36).

أَفَمَنْ كَانَ عَلَى بَيِّنَةٍ مِنْ رَبِّهِ كَمَنْ زُيِّنَ لَهُ سُوءُ عَمَلِهِ وَاتَّبَعُوا أَهْوَاءَ هُمْ

"Rabb'ından apaçık bir burhân üzerinde bulunan kimse, o kötü ameli kendisine süslü gösterilmiş, hevâlarına uymuş kimseler gibi midir?"(Muhammed:14).

İnsanlığın dünyâ ve âhiret hayâtı için lüzûmlu en kesin delîller ve ebedî burhânlar, ancak Allah'ın kelâmı olan Kur'ân-ı Kerîm'de ve Rasûlü'nün hadîslerinde mevcûddur. Dînin hâlisini, hiç eskimez ve ölmezini Kur'ân ile hadîs takrîr ve tesbît etmiştir. Kur'ân-ı Kerîm hiç şübhesiz okunmuş ve ebediyyen okunacak vahydir; *"Vahyu Metluvv"*-dur. Hadîs de onun tefsîri, beyânı ve tatbîkatı olan *"Vahyu Gayrı Metluvv"*dur.

4- Kur'ân Peygamber'e Uymayı Emreder

Yüce Allah Kur'ân-ı Kerîm'in birçok yerinde Rasûl'ü Muhammed'e itâat etmeyi ve sünnetine uymayı emretmiştir:

قُلْ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللهُ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَاللهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ قُلْ أَطِيعُوا اللهَ وَالرَّسُولَ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّ اللهَ لاَيُحِبُّ الْكَافِرِينَ

"De ki: Eğer Allâh'ı seviyorsanız bana uyun ki Allah da sizi sevsin ve suçlarınızı örtsün. Çünkü Allah çok mağfiret edici, çok merhamet eyleyicidir"(Âlu İmrân: 31-32).

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اسْتَجِيبُوا لِلَّهِ وَلِلرَّسُولِ إِذَا دَعَاكُمْ لِمَا يُحْيِيكُمْ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللهَ يَحُولُ بَيْنَ الْمَرْءِ وَقَلْبِهِ وَأَنَّهُ إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ

"Ey îmân edenler, sizi, size hayât verecek şeylere [4] da'vet ettiği zamân Al-

4 Dînî bilgilere, zîrâ o kalbin hayâtıdır, cehl ise ölümüdür. Yâhud: Size nâim-i dâimde ebedî hayât verecek akîdelere, amellere (Beydâvî).

lâh'a ve Rasûlü'ne icâbet edin. Bilin ki şübhesiz Allah kişi ile kalbi arasına girer ve siz hakîkaten yalnız O'na dönüp toplanacaksınızdır''(el-Enfâl-24).

قُلْ اَطِيعُوا اللّٰهَ وَاَطِيعُوا الرَّسُولَ فَاِنْ تَوَلَّوْا فَاِنَّمَا عَلَيْهِ مَا حُمِّلَ وَعَلَيْكُمْ مَا حُمِّلْتُمْ
وَاِنْ تُطِيعُوهُ تَهْتَدُوا وَمَا عَلَى الرَّسُولِ اِلاَّ الْبَلاَغُ الْمُبِينُ

''De ki: Allâh'a itâat edin, Rasûl'e itâat edin. Yine yüz çevirip dönerseniz O'nun uhdesine düşen ancak O'na yükletilen (teblîğ vazîfesi)***dir. Sizin üstünüze düşen*** (vazîfe) ***de size yükletilen***(itâat)***dir. Eğer O'na itâat ederseniz doğru yolu bulursunuz. Rasûl'e âid olan*** (vazîfe) ***apaçık teblîğden başkası değildir''***(en-Nûr: 54).

لَقَدْ مَنَّ اللّٰهُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ اِذْ بَعَثَ فِيهِمْ رَسُولاً مِنْ اَنْفُسِهِمْ يَتْلُوا عَلَيْهِمْ اٰيَاتِهِ
وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَاِنْ كَانُوا مِنْ قَبْلُ لَفِى ضَلاَلٍ مُبِينٍ

''And olsun ki mü'minler daha evvel apaçık ve kat'î bir sapıklık içinde bulunuyorlarken Allah içlerinden ve kendilerinden (cinslerinden) ***onlara - âyetlerini okur, onları tertemiz yapar onlara kitâb ve hikmeti öğretir bir Rasûl göndermiş olduğu için bir lûtufta bulunmuştur''*** (Âlu İmrân: 164).

يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اَطِيعُوا اللّٰهَ وَاَطِيعُوا الرَّسُولَ وَاُولِى الْاَمْرِ مِنْكُمْ فَاِنْ تَنَازَعْتُمْ
فِى شَيْءٍ فَرُدُّوهُ اِلَى اللّٰهِ وَالرَّسُولِ اِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ ذٰلِكَ
خَيْرٌ وَاَحْسَنُ تَأْوِيلاً

''Ey îmân edenler, Allah'a itâat edin, Rasûl'e ve sizden olan emîr sâhiblerine de itâat edin. Eğer bir şey hakkında çekişirseniz onu Allah'a ve Rasûl'e döndürün, eğer Allah'a ve âhiret gününe inanıyorsanız. Bu hem hayırlı, hem netîce i'tibâriyle daha güzeldir'' (en-Nisâ: 59).

فَلاَ وَرَبِّكَ لاَيُؤْمِنُونَ حَتَّى يُحَكِّمُوكَ فِيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ لاَيَجِدُوا فِى اَنْفُسِهِمْ
حَرَجًا مِمَّا قَضَيْتَ وَيُسَلِّمُوا تَسْلِيمًا

''Rabb'ın hakkı için, onlar aralarında çekişdikleri şeylerde seni hakem yapıp sonra da verdiğin hükümden nefisleri hiçbir darlık duymadan tam bir teslîmiyetle boyun eğmedikçe îmân etmiş olmazlar''(en-Nisâ:65)

وَمَنْ يُطِعِ اللّٰهَ وَالرَّسُولَ فَاُولٰئِكَ مَعَ الَّذِينَ اَنْعَمَ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيِّينَ وَالصِّدِّيقِينَ
وَالشُّهَدَاءِ وَالصَّالِحِينَ وَحَسُنَ اُولٰئِكَ رَفِيقًا

''Kim Allah'a ve Rasûl'e itâat ederse işte onlar, Allah'ın kendilerine ni'metler verdiği peygamberlerle, sıddîklarla, şehîdlerle, iyi kimselerle berâberdirler. Onlar ne iyi arkadaştırlar''(en-Nisâ:69).

مَنْ يُطِعِ الرَّسُولَ فَقَدْ اَطَاعَ اللّٰهَ وَمَنْ تَوَلّٰى فَمَا اَرْسَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ حَفِيظًا

''Kim Rasûl'e itâat ederse muhakkak Allah'a itâat etmiş olur, kim de yüz çevirirse.. zâten seni onların üzerine bekçi göndermedik ya'' (en-Nisâ: 80).

وَاَنْزَلْنَا اِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَانُزِّلَ اِلَيْهِمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ

"İnsanlara, kendilerine ne indirildiğini açıkça anlatasın diye sana da Kur'ân'ı indirdik. Tâ ki onlar da iyice fikirlerini kullansınlar"(en-Nahl: 44).

وَمَا اَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ اِلاَّ لِتُبَيِّنَ لَهُمُ الَّذِى اخْتَلَفُوا فِيهِ وَهُدًى وَرَحْمَةً لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ

"Bu kitâbı sana ancak hakkında ihtilâf ettikleri şeyleri açıkça anlatman için ve îmân edecek herhangi bir kavme bir hidâyet ve rahmet olarak gönderdik" (en-Nahl: 64) [5].

فَلْيَحْذَرِ الَّذِينَ يُخَالِفُونَ عَنْ اَمْرِهِ اَنْ تُصِيبَهُمْ فِتْنَةٌ اَوْ يُصِيبَهُمْ عَذَابٌ اَلِيمٌ

"Artık onun emrinden uzaklaşıp gidenler kendilerini (dünyâda) *bir fitne çarpmasından yâhud* (âhirette) *onlara pek acıklı bir azab çatmasından çekinsinler"*(en-Nûr:63).

لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِى رَسُولِ اللّٰهِ اُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِمَنْ كَانَ يَرْجُوا اللّٰهَ وَالْيَوْمَ الْاٰخِرَ وَذَكَرَ اللّٰهَ كَثِيراً

"And olsun muhakkak ki Allah'ın Rasûlü'nde sizin için Allah'ı ve âhiret gününü umar olanlar ve Allah'ı çok ananlar için pek güzel bir örnek vardır"(el-Ahzâb:21).

وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ وَلاَمُؤْمِنَةٍ اِذَا قَضَى اللّٰهُ وَرَسُولُهُ اَمْرًا اَنْ يَكُونَ لَهُمُ الْخِيَرَةُ مِنْ اَمْرِهِمْ وَمَنْ يَعْصِ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ ضَلَّ ضَلاَلاً مُبِينًا

"Allah ve Rasûlü bir işe hükmettiği zamân gerek mü'min olan erkek, gerek mü'min olan bir kadın için kendi işlerinde buna aykırı hareket etme muhayyerliği yoktur. Kim Allah'a ve Rasûlü'ne ısyân ederse muhakkak ki o apaçık bir sapıklıkla yolunu sapıtmıştır"(el-Ahzâb:36).

وَمَا اٰتَيكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَانَهيكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا وَاتَّقُوا اللّٰهَ اِنَّ اللّٰهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ

"Allah elçisi size ne verdiyse onu alın, size ne yasak ettiyse ondan da sakının, Allah'tan korkun; çünkü Allah azabı çetindir"(el-Haşr:7).

اَلنَّبِىُّ اَوْلَى بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ اَنْفُسِهِمْ وَاَزْوَاجُهُ اُمَّهَاتُهُمْ

"O Peygamber, mü'minlere öz nefislerinden daha yakındır, zevceleri de mü'minlerinin analarıdır..."(el-Ahzâb:6).

---

5 Çünkü Peygamber'in sözleri ve fiilleri âyeti tefsîr ederek onun mücmelini tafsîl, mutlakını takyîd, umumî lâfızlarını tahsîs, Kur'ân'ın belirtmediği ölçüleri, hadleri ve cüz'iyyâtı da ta'yîn eder. Kur'ân'ın açıkça bir hüküm getirmediği yerlerde sünnet müstakil olarak kaanûn koyma selâhiyetini hâizdir. Kur'ân'ın, tafsîl ve îzâhını kendine bıraktığı husûsları da tefsîr eder *(Hadîs İlimleri ve Hadîs Istılâhları*, s.253).

يَحْلِفُونَ بِاللّٰهِ لَكُمْ لِيُرْضُوكُمْ وَاللّٰهُ وَرَسُولُهُ اَحَقُّ اَنْ يُرْضُوهُ اِنْ كَانُوا مُؤْمِنِينَ .

"Size (gelirler) *gönlünüzü hoş etmek için Allah'a andederler. Eğer bunlar mü'minler iseler Allah'ı ve Rasûl'ünü râzî etmeleri daha doğrudur..."* (et-Tevbe: 62).

5- Peygamber, Hadîslerinin Bellenip Teblîğ Edilmesini Emreder

Rasûlullah (S) hadîslerin ve sünnetin mü'minler tarafından bellenip müstakbel nesillere teblîğ edilmesini birçok vesîlelerle emr ve tavsiye etmişdir:

عَنْ عَبْدِ اللّٰهِ بنِ مَسْعُودٍ قَالَ: قَالَ النَّبِىُّ ﷺ لاَحَسَدَ اِلاَّ فِى اثْنَتَيْنِ: رَجُلٌ اٰتَاهُ اللّٰهُ مَالاً فَسُلِّطَ عَلٰى هَلَكَتِهِ فِى الْحَقِّ وَرَجُلٌ اٰتَاهُ اللّٰهُ الْحِكْمَةَ فَهُوَ يَقْضِى بِهَا وَيُعَلِّمُهَا

Abdullah ibn Mes'ûd (R) şöyle dedi: Peygamber (S) şöyle buyurdu: *"Ancak şu iki kişi hakkında gıbta edilir: Birisi Allah kendisine mâl verir de o, bu mâlın hakk yolunda sarfedilmesine kaabiliyetli kılınır. ikincisi de, Allah kendisine hikmet* (yâni Kur'ân ve sünnet ilmi) *verir, o da onunla hükmeder ve onu herkese öğretir"* [6].

عَنْ اَنَس بنِ مٰالِكٍ قَالَ قَالَ النَّبِىُّ ﷺ لاَيُؤْمِنُ اَحَدُكُمْ حَتّٰى اَكُونَ اَحَبَّ اِلَيْهِ مِنْ وَالِدِهِ وَوَلَدِهِ وَالنَّاسِ اَجْمَعِينَ

Enes ibn Mâlik (R) şöyle demiştir: Peygamber (S): *"Hiç biriniz ben kendisine babasından, evlâdından ve bütün insanlardan daha sevgili olmadıkça tam îmân etmiş olmaz "* buyurdu [7].

عَنْ اَبِى هُرَيْرَةَ اَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ قَالَ فَوَالَّذِى نَفْسِى بِيَدِهِ لاَ يُؤْمِنُ اَحَدُكُمْ حَتّٰى اَكُونَ اَحَبَّ اِلَيْهِ مِنْ وَالِدِهِ وَوَلَدِهِ

Ebû Hureyre (R) şöyle demiştir: Rasûlullah (S): *"Nefsim yedinde olan Allah'a yemîn ederim ki, sizden hiçbiriniz ben kendisine babasından da, evlâdından da daha sevgili olmadıkça* (tam) *îmân etmiş olmaz"* buyurdu [8].

---

6 Buhârî, İlim, el-Iğtibât fi'l-İlm ve'l-Hikme. Fadâil'de Abdullah ibn Umer'den biraz farklı olarak gelmiştir.

7 Buhârî, Îmân, hubbu'r-Rasûl mine'l-îmân, rak.7
Müslim, Îmân, vucûbu muhabbeti Rasûlillah -69-(44).

8 Buhârî, Îmân, hubbu'r-Rasûl mine'l-îmân rak.7
Müslim, Îmân, hubbu'r-Rasûl mine'l-îmân.

قَالَ عَبْدُ اللّٰهِ بْنُ مَسْعُودٍ: اِنَّ اَحْسَنَ الْحَدِيثِ كِتَابُ اللّٰهِ
وَاَحْسَنَ الْهَدْىِ هَدْىُ مُحَمَّدٍ ﷺ

Abdullah ibn Mes'ûd (R) şöyle demiştir: *Şübhesiz sözlerin en güzeli Allah'ın Kitâbı, yolların en güzeli de Muhammed'in yoludur* [9].

عَنْ جَابِرِ بنِ عَبْدِ اللّٰهِ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ اِذا خَطَبَ اَحْمَرَّتْ عَيْنَاهُ
وَعَلا صَوْتُهُ وَاشْتَدَّ غَضَبُهُ اَمَّا بَعْدُ. فَاِنَّ خَيْرَ الْحَدِيثِ كِتَابُ اللّٰهِ وَخَيْرُ الْهُدٰى
هُدٰى مُحَمَّدٍ وَشَرُّ الأُمُورِ مُحْدَثَاتُهَا وَكُلُّ بِدْعَةٍ ضَلاَلَةٌ

Câbir ibn Abdillah (R) şöyle dedi: Rasûlullah hutbe yaptığı zamân gözleri kızarır, sesi yükselir ve hiddeti artardı.. Ve: *"Bundan sonra* (biliniz ki) *sözün hayırlısı Allah'ın Kitâbı, hidâyetin hayırlısı da Muhammed'in hidâyetidir. Ve işlerin en kötüsü* (dînde) *sonradan çıkarılan şeylerdir.* (Dînde sonradan çıkarılan) *her bid'ât bir sapıklıktır "* buyurdu [10].

جَابِرُ بنُ عَبْدِ اللّٰهِ قَالَ: فَاَتَى بَطْنَ الْوَادِى فَخَطَبَ النَّاسَ وَقَالَ: وَقَدْ تَرَكْتُ
فِيكُمْ مَا لَنْ تَضِلُّوا بَعْدَهُ اِنِ اعْتَصَمْتُمْ بِهِ: كِتَابَ اللّٰهِ [وَسُنَّةَ رَسُولِهِ]

Câbir ibn Abdillah (Rasûlullah'ın uzun vedâ haccı hutbelerini nakl ederek) şöyle dedi: Sonra Arafât vâdîsinin ortasına geldi ve orada insanlara hitâb ederek şunları söyledi: "... *Ben sizlere sıkıca sarıldığınız takdîrde aslâ sapıtmayacağınız şeyler bırakıyorum: Allah'ın Kitâbı* (ve Rasûlü'nün sünneti) " [11].

Mekke fethinin ertesi günü îrâd ettiği ve Ebû Şâh'ın isteği üzerine onun için de yazılmasını emr eylediği uzun hutbesinde [12]; keză Vedâ Haccı'nda (Arafât'da ve) Minâ'da yaptığı meşhûr hutbelerinde, konuşmalarının sonunda:

لِيُبَلِّغِ الشَّاهِدُ الْغَائِبَ فَاِنَّ الشَّاهِدَ عَسٰى اَنْ يُبَلِّغَ مَنْ هُوَ اَوْعٰى لَهُ مِنْهُ

"Burada hâzır bulunanlar bu sözlerimi gaaib olanlara (yâni burada bulunmayanlara ve müstakbel nesillere) *teblîğ etsin. Zîrâ olabilir ki hâzır olan kimse, bunu daha iyi anlar bir kimseye teblîğ etmiş bulunur"* buyurdu [13].

---

9 Buhârî, Edeb, Bâb fi'l-Hedyi's-Sâlih, rak:122
10 Müslim, Cumua, Bâb Tahfîfi's-Salât ve'l-Hutbe, rak:43(867).
11 Müslim, Hacc, Haccu'n-n-Nebiy (s), rak:147 (1218). Parantez içindeki son fıkra diğer hadîs kitâblarındadır.
12 Buhârî, Mağaazî, Bâbu Menzili'n-Nebiy (s) Yevme'l-Feth, rak:305.
13 Buhârî, İlim, Kavli'n-Nebiy: Rubbe mübelleğin ev'â min sâmiin......, rak: 9.
Buhârî, İlim, Li-yubellıgı'l-ilme's-şâhidu'l-ğaaibe, rak: 46
Buhârî, Hacc, Hutbe Eyyâme Minâ, rak 320.

Ebû Bekre'nin rivâyet ettiği Minâ hutbesini de şu sözlerle bitirmiş ve aynı emri tekrarlamıştı:

قَالَ: هَلْ بَلَّغْتُ قَالُوا: نَعَمْ: قَالَ: اَللّٰهُمَّ اشْهَدْ فَلْيُبَلِّغْ اَلشَّاهِدُ الغَائِبَ فَرُبَّ مُبَلَّغٍ اَوْعٰى مِنْ سَامِعٍ فَلاَ تَرْجِعُوا بَعْدِى كُفَّاراً يَضْرِبُ بَعْضُكُمْ رِقَابَ بَعْضٍ

Rasûlullah (S) hitâbesinin sonunda: "(Size Allah'ın emirlerini) *Teblîğ ettim mi?"* diye sordu. Hâzır olan topluluk: *"Evet, teblîğ ettin"* dediler. Rasûlullah: *"Şâhid ol yâ Rabb!"* diye Allah'ı şâhid kıldıktan sonra: *"Hâzır olanlar gaaib olanlara teblîğ etsin. Bâzan kendisine teblîğ ulaştırılan, bizzât işitenden daha iyi belleyici olur. Bundan sonra biribirinin boyunlarını vuran kâfirlere dönmeyiniz"* buyurdu [14].

Kezâ Peygamber Vedâ Haccı'nda büyük topluluğa karşı:

نَضَّرَ اللّٰهُ اَمْرَءًاسَمِعَ مَقَالَتِى فَوَعَاهَا ثُمَّ اَدَّاهَا كَمَا سَمِعَهَا فَرُبَّ حَامِلِ فِقْهٍ اِلٰى مَنْ هُوَ اَفْقَهُ مِنْهُ

"Benim sözümü işitip ezberleyenin, sonra işittiği gibi edâ edenin Allah yüzünü ak etsin. Zîrâ nice kimseler vardır ki, taşıdıkları fıkhı kendilerinden daha fakîh olana ulaştırırlar" buyurmuştur [15].

عَنْ اَبِى هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: اِنَّ الإِسْلاَمَ بَدَأَ غَرِيبًا وَسَيَعُودُ غَرِيبًا فَطُوبٰى لِلْغُرَبَاءِ

Ebû Hureyre (R) şöyle dedi: Rasûlullah (S) buyurdu ki: *"İslâm garîb olarak başladı ve yine garîbliğe dönecektir. İşte bahtiyârlık o garîbler içindir* (ne mutlu o garîblere)!" [16] Bu hadîsin, Kesîr ibn Abdillah'ın dedesinden yaptığı rivâyetinde bundan sonra şu ziyâde vardır:

قِيلَ: يَارَسُولَ اللّٰهِ وَمَنِ الْغُرَبَاءُ؟ قَالَ: اَلَّذِينَ يُحْيُونَ سُنَّتِى مِنْ بَعْدِى وَيُعَلِّمُونَهَا عِبَادَ اللّٰهِ

Yâ Rasûlullah! Bu garîbler kimlerdir? Denildi. Rasûlullah: *"Benden sonra benim sünnetimi yaşatanlar ve onu Allah'ın kullarına öğretenlerdir"* buyurdu *(Şerefu Ashâbi'l-Hadîs,* s.38).

---

14 Buhârî, Hacc, Hutbe Eyyâme Minâ, rak:323.

15 Bu hadîsi Şâfiî, Beyhakî, Ebû Dâvûd, Tirmizî, Bezzâr, İbn Hıbbân ... çeşitli sahâbîlerden büyük lâfız farklarıyle rivâyet etmişlerdir. Kastallânî bu rivâyetlerin çoğunu bir yere toplamıştır: *İrşâdu's-Sârî* I, 3-4. Peygamber'in sözünü işittiği gibi edâ etmek, işittiği lâfzı aynen iâde etmekle olur. Sonra bir fakîhın, kendisinden daha fakîh olan kimseye fıkhı nakl etmesi demek, hadîsi râvîden alan zâtın, fatânet ziyâdeliği dolayısıyle râvînin istihrâc edemediği bâzı ma'nâları Peygamber lâfzının fâidelerinden istinbât edebilmesi demektir *(Tecrîd Tercemesi,* s.445).

16 Müslim, Îmân, enne'l-İslâme bedee garîben, rak:232-(145).

عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَمْرٍو اَنَّ النَّبِىَّ ﷺ قَالَ: بَلِّغُوا عَنِّى وَلَوْ اٰيَةً وَحَدِّثُوا عَنْ بَنِى اِسْرَائِيلَ وَلاَ حَرَجَ وَمَنْ كَذَبَ عَلَىَّ مُتَعَمِّدًا فَلْيَتَبَوَّأْ مَقْعَدَهُ مِنَ النَّارِ

Abdullah ibn Amr (R - şöyle demiştir): Peygamber (S) şöyle buyurdu: *"Benim tarafımdan velev bir âyet olsun teblîğ ediniz* (öğretiniz). *İsrâîl Oğulları'ndan da* (onların ibretli kıssalarından da) *haber verebilirsiniz. Bu haber vermekte be's yoktur. Her kim de* (benim söylemediğim bir şeyi söyledi diye) *bile bile bana yalan isnâd ederse, o da ateşteki yerine hazırlansın!"* [17].

Buraya kadar zikrettiğimiz müteaddid nasslardan, âyetleri, hadîsleri bilenlerin bilmeyenlere teblîğ edip-öğretmesinin vâcib olduğu hükmü sarîh olarak anlaşılmıştır. Esâsen kendilerine ilim verilen ilim sâhiblerinin nâil oldukları ilmi gizlemeyip, dâimâ teblîğ ve neşr etmeleri ilâhî taahhüde bağlanmış bir vücûb idi. ***"Allah bir zamân kendilerine kitâb verilenlerden: 'Onu muhakkak insanlara açıklayıp anlatacaksınız, onu gizlemeyeceksiniz' diye te'mînât almıştı"*** (Âlu İmrân: 187).

6- Dünyâda Kur'ân'dan Sonra En Sahîh Kitâb

Müslümânlar arasında elden ele dolaşan ve i'tikaadî, amelî, ferdî, ictimâî her türlü mes'elelerde en çok i'timâda lâyık merci' ve kaynak olan "Altı Hadîs Kitâbı"(=el-Kütübu's-Sitte) içinde ehemmiyetçe birinci mertebeyi hâiz olan, şübhesiz Buhârî'nin *el-Câmi'u's-Sahîh'i* ile Müslim'in *el-Câmi'u's-Sahîh*'idir. Bu iki kitâb, İslâm âlimlerinin ittifakıyle -Allah'ın Kitâbı'ndan sonra- mutlak olarak dünyâdaki bütün kitâbların en sahîhidir. "Sahîhân"(= İki Sahîh) denilince kasdedilen bu ikisidir.

Bu iki kitâb Üçüncü Hicret Asrı'na kadarki hadîs âlimlerinin en sağlam ilmî tenkîd usûlleri ve pek ağır sıhhat şartları ile tenkîd süzgecinden geçirdikleri, böylece en sahîh oldukları ümmetin icmâ'ıyle

---

17 Buhârî, Enbiyâ, Bâbu mâ zukire an Benî İsrâîle, IV, 325, rak:254; Aynî, *Umdetü'l-Kaarî*, VII, 458, *Sünen*. Akvâli'n-Nebeviyye, s. 243, rak: 2029; *Tecrîd Tercemesi*, IX, 223 (1411). el-Muzhirî: Yânî az bile olsa benden hadîslerimi teblîğ ediniz demektir, demiştir. Kaadî Beydâvî de şöyle dedi: Bu hadîsde âyetin teblîğini zikr edip, hadîsden sükût etmesi, âyet teblîği emrinden hadîsi teblîğ etme emrinin evleviyetle anlaşılacağı içindir. Zîrâ âyetler bunca yayılmaları ve lâfızlarının çokluğu-ile berâber Allah onları ziyâ'dan ve tahrîfden korumayı ***"Kur'ân'ı biz indirdik biz; onun koruyucuları da şübhesiz biziz"*** (el-Hıcr:9) kavliyle tekeffül etmiştir. Böyle iken âyetlerin teblîği ve müslümânlardan bilenlerin bilmeyenlere öğretmeleri vâcib olunca, hadîsin teblîğ edilip öğretileceği evleviyetle sâbit olur (*İrşâdü's-Sârî*, I, 4). Ve hadîsdeki "belligû"(=teblîğ ediniz) emri vücûba haml olunur. Diğer, yâni "haddisû an Benî İsrâîl ve lâ haraca" emri ise, sonundaki "ve lâ haraca"(=zorluk yoktur) kaydından dolayı ibâha içindir. Hadîsin son fıkrası farzıyette son derece açıktır.

de kararlaşan hadîslerin çoğunu bir araya toplamışlardır. Bunlardaki hadîslerin hepsi, Son Peygamber Muhammed Mustafâ'nın insanlık için en doğru, en iyi ve hiç eskimeyecek ta'lîmleri ve hayât düstûrlarıdır.

Yine şübhesiz ki, hadîs imâmlarının önderi, asrının yegânesi, büyük imâm Ebû Abdillah Muhammed ibn İsmâîl el-Buhârî'nin *el-Câmi'u's-Sahîh*'i, hiç tereddüdsüz, İslâm'da te'lîf edilen kitâbların en büyüğü ve en faydalısıdır. Cumhûrun telâkkîsine göre de Kur'ân-ı Kerîm'den sonra müslümânların en büyük ve en mühim kitâbı, Buhârî'nin bu eseridir. Zîrâ bu kitâbda her ne varsa, cümlesinin *sahîh* olduğu bütün ilim dünyâsınca ma'lûm ve müsellemdir.

"İşte bu Allah'ın fadl u keremidir ki, onu kime dilerse ona verir. Allah büyük fadl sâhibidir"(el-Hadîd:21; el-Cumua:4).

ذٰلِكَ فَضْلُ اللّٰهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ وَاللّٰهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ

7- el-Câmi'u's-Sahîh'i Terceme Kararı

Yukarıdan beri sıraladığımız maddelerde ortaya konan sebeblerden dolayı *el-Câmi'u's-Sahîh*'in tam olarak terceme edilmesi lüzûmu ortaya konuldu.

İslâm kitâbları içinde Kur'ân-ı Kerîm'den sonra birinci derecede sağlam muhtevâya mâlik olan "İki Sahîh"den Müslim'in *el-Câmi'u's-Sahîh*'nin tam bir tercemesi, Allah'ın lûtfu ile tarafımızdan gerçekleştirilmişti. Buhârî'nin *el-Câmi'u's-Sahîh*'ini de Müslim *Sâhih*'ini yaptığımız gibi tam olarak hiçbir artırma ve eksiltme yapmadan aynen Türkçe'ye terceme etmek de senelerden beri gönlümüzün arzûsu ve çalışmalarımızın hedefi olmuştu. Şimdiye kadarki bilgilerimize göre, Buhârî *Sahîh*'inin sâdece birkaç muhtasarı Türkçe'ye terceme edilmiştir [18]. Tamâmının tercemesine henüz muttali' olamadık. Hâlbuki İslâm

---

18 a. İbrâhîm Hasen el-Mevcî (...?...), *Tercemetu Cüz'i'l-Evvel min Sahîhi'l-Buhârî* (GAS, I, 115-128).
b. Ömer Ziyâeddîn Dağıstânî, *Zübdetü'l-Buhârî Tercemesi*, Trabzon 1341-1346, üç cild hâlinde kendisinin tertîb ettiği *Zübde*'yi yine kendisi Türkçe'ye terceme etmiş ve vefâtından sonra Polathâneli Ömer Lûtfî tarafından basılıp neşredilmiştir. Her üç cildde 1527 kadar hadîs metni ve tercemesi vardır, mütercim tarafından bâzı hadîslere îzâhlar da yapılmıştır.
c. Zeynüddîn Ahmed ez-Zebîdî'nin *Buhârî Muhtasarı*, Ahmed Naîm ve Kâmil Mirâs tarafından terceme edilip, Diyânet İşleri Reîsliği'nce 1346/1928-1949'da ilk, 1957'den i'tibâren de ikinci baskısı yapılmıştır. Bunda 2189 hadîs ile tercemesi ve uzunca şerhler vardır. Eser 12 cild hâlinde olup cidden kıymetlidir. Bu tercememizde ondan çok faydalanıp nakiller yapmışızdır.
ç. Konyalı Mehmed Vehbî, *Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh Muhtasarı*, Bâbıâlide Sabah Neşriyatı, 1966, Zeynüddîn ez-Zebîdî'nin eseri olduğu zikr edilen bu kitâb, dört cild hâlinde basılmıştır.

kitâblarının Kur'ân'dan sonra en azametlisi olan bu kitâbın da tam olarak tercemesi ve eskimez bilgilerle dopdolu olan muhtevâsının Türk Dili'ni konuşup anlayan milyonlar tarafından da okunup bellenmesinde sayılması uzun sürecek pek çok faydalar ve hayırlar vardır...

Sahîh-i Müslim ve Tercemesi'ni tamamladıktan sonra, çalışmalarımızı büyük bir şevkle *Sahîh-i Buhârî Tercemesi*'ne yönelttik. Üç yıl kadar devâm eden hazırlık çalışmaları ve denemelerden sonra terceme tasarısı kararlaştırılıp, tanzîm edilerek ortaya çıkarıldı.

8- Tercemede Ta'kîb Edilen Asıllar

1- *el-Câmi'u's-Sahîh*'in İstanbul Âmire Matbaası'nda 1315 târihinde Mehmed Zihnî merhûmun tashîhiyle tamamlanmış olan dört cildlik baskısıyla, 1348 hicrî tarihinde Mısır'da İdâretu't-Tıbâati'l-Münîriyye tarafından beş cild hâlinde, hadîsleri rakamlanmış olarak gerçekleştirilmiş bulunan baskısı esas alındı.

1862-1864 de Lei'den de üstâd Ladolf Krehl'in tashîhi ile kitâb ve bâbları rakamlı olarak gerçekleştirilen baskıdan da tertîb yönünden faydalanıldı.

2- *el-Câmi'u's-Sahîh*'in bütün kitâblarını kaplamak üzere birinciden sonuncuya kadar her kitâba sıra ile bir rakam verildi. Bundan sonra her bir kitâb içindeki bâblara da yine birden başlayarak birer rakam verildi. Böylece *el-Câmi'u's-Sahîh*'in bütün kitâbları bir rakam zincirine bağlandığı gibi, her bir kitâb içindeki bâblar da yine sıra ile ve yalnız o kitâb içindekileri kaplamak üzere bir rakam zincirine bağlanmış oldu. Hadîsler bâb başlıklarının delîlleri yerinde sevk edildiği, bâblarda ekseriyya bir, bazılarında birden fazla hadîs olduğu ve bir de Buhârî tarafından değişik isnâd ve küçük lafız farklarıyla hadîslerin birden fazla yerde değişik meselelere delîl olmak üzere tekrarlanmış olmalarından dolayı hadîslere -Muslim'deki gibi baştan sona kadar devâm eden- ayrıca bir sıra rakkamı verilmedi. Kitâb ve bâbları rakamlamada *el-Mu'cemu'l-Mufehres li-Elfâzı Hadîsi'n-Nebevî* ile *Miftâhu Kunûzi's-Sünnet* isimli fihristlerdeki tertîblerden faydalanıldı.

3- *el-Câmi'u's-Sahîh*'in kitâb başlıkları, bâb başlıkları ve senedleriyle beraber hadîsleri kendi harfleriyle aynen alındı. Müteakıben her kitâb ismi olduğu gibi sırasıyle büyük harflerle, her kitâb altındaki bâblar ve muhtevâları ise terceme edilip küçük kapital harflerle yazıldı.

4- *el-Câmi'u's-Sahîh*'in ekseriya bâb başlıkları devâmında bulunan çeşitli bilgiler ve hükümlerle diğer tamamlayıcı kısımları da aynen verildikten sonra eksiksiz tercemeleri yazıldı. Bu kısımlarda ekseriya

çok bulunan âyetlerin Kurân'daki sûre ve âyet rakamları gösterildi, rivâyetlerin kaynaklarına işâret edildi.

5- Hadîsin rakkamı yazıldıktan sonra senedin tamamiyle veya kısmen terk edildiğine delâlet etmek üzere noktalardan meydana gelen bir çizgi konularak hadîsin tercemesi yazıldı.

9- Tercemedeki Diğer Bâzı Husûslar

Tercemenin hemen üstündeki asılda sened ve metin aynen mevcûd olduğu ve senedi tedkîk etmek istiyenlerin oradan daha kolaylıkla ta'kîb edebilmeleri mümkin bulunduğu için senedlerin tercemesi yoluna gidilmedi. Zaten seneddeki râvîlerin isimlerini sâdece lâtin harfleriyle sıralamaktan öteye geçmeyecek olan bir sened tercemesinden beklenen fâide sağlanmayacaktı. Üstelik bazı edâ sîgalarının ve ta'bîrlerin tercemesinde içinden çıkılmayacak güçlüklerle karşılaşılacaktı. Zîra bilhassa "*haddesenâ*" ve "*haddesenî*" ta'bîrlerini ihtivâ eden bir isnâdı bütün ıstılâhî manâlarına ve inceliklerine sadâkat göstererek Türkçede güzel bir ta'bîr ile sevketmek cidden pek müşkil bir iştir [19].

Sonra bu kâbil olsa bile sened tercemesi okuyucuların çoğuna bir ma'nâ ifâde etmeyeceği gibi hem kitâba hem okuyucuya fazladan bir yük ve kalabalık olacaktı. Çünkü tabiî olarak okuyucu senedden ziyâde doğrudan doğruya Rasûlullah'ın teblîğlerine, ondan naklolunan hadîslere i'tibâr edecektir. Zâten asl olan da onlardır, sened sâdece hadîsin mevsûkiyyetinin dayanağı ve vesîkasıdır. O da hemen tercemenin üstünde aslı ile mevcûddur.

Bize sened tercemesini lüzumsuz kılan diğer bir sebeb de bu kitâbda ne varsa hepsinin sahîh olduğu artık tamâmiyle ve ittifakla ma'lûm ve müsellem bulunması keyfiyyetidir.

1- İşte bu sebeplerden dolayı umûmî olarak sened tercemesinden vazgeçildi. Fakat aşağıdaki husûslar da dikkate alındı:

a. *el-Câmi'u's-Sahîh*'in en başında bulunan "Vahy Bâbı"ndaki 6

---

19 "Haddesenâ" ta'bîri lugatte "bize söyledi" demek olabilirse de hadîs ıstılahında üstâdın talebesine veya hâzır bir meclise, elindeki kaynaktan hadîsleri Peygamberden i'tibâren kimlerden aldıklarını, alma tarz ve ifâdelerini aynen tekrâr edip sıralayarak bizzat takrîr edip söylemesini, yânî "Bize fulan hadîs söyledi" demeyi ifâde eder. Türkçe'de bunun tam karşılığı bulunmadığı ve hadîsin kuvvetini bildirmede önemli bir ıstılah olduğu için "bize tahdîs etti" şeklinde muhafaza edildi. Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır da *Tefsîr*'inde böyle kullanmıştır: *Hakk Dîni,* VIII, 5881, 6123..
Bu ta'bîrler ve manâları hakkında özetlenmiş bir açıklama *Sahîh-i Müslim ve Tercemesi,* Takdîm, X-XI'deki hâşiyede verilmiştir.

hadîsle "Îmân Kitâbı"nın birinci hadîsinin senedleri, senedlerdeki râvîlerin biribirlerinden hadîsi alma şekli ve nakletme ta'bîr ve ifâdelerine birer örnek olmak üzere kısaltılmaksızın aynen terceme edildi.

b. Bazen içinde lüzûmlu bilgiler ve faydalar bulunan ve okuyucuya fazla bir yük teşkîl etmeyecek olan senedler yine tam tercemeleriyle verildi.

c. Senedin sevkinde hadîsin vürûd sebebi, takviyesi veya ittisâli ile ilgili delîllerin bulunduğu yerlerde bu bilgileri muhâfaza etmek için sened bazen tâbiundan olan râvîden veya daha berisindeki râvîden i'tibaren terceme edildi.

d. Sahâbîye yakın olan râvîlerde tahvîl yapılmış ve her isnâdda da ayrı ayrı Rasûlullah'ın sözleri bulunmuşsa böyle yerlerde H tahvîl işâretini koydukdan sonra: (Yine fulândan) şeklinde terceme edilerek bunlara işâret olundu.

2- "An fulânın, an fulânın" zincirinin tercemesinde "o da fulândan o da fulândan" şeklinde araya bir "o da" kelimesini koymak terceme yönünden ve nakil zincirinin iyice belirmesi bakımından lüzumlu görüldü.

3-Hadîsin rakkamını yazdıktan sonra senedin tamâmiyle veya kısmen terk edildiği yerlerde terk edilen kısma işâret edecek noktalarla bir çizgi çekildiğini daha evvel söylemişdik. Bu çizgiden sonra ekseriya sahâbîden bazan da tâbiîlerden... olan râvîsinin ismi ve bunun hadîsi nisbet etme tarzı gösterildi. Ancak burada Buhârî, sahâbî ismini hangi lafızlarla zikretmişse ekseriya o lafızı muhâfazaya dikkat edildi: Meselâ Buhârî bazan "an Âişete"; bazan "an Âişete Zevcin-Nebiyy(S)"; bazan "an ibn Abbâs"; bazan "an Abdillah ibn Abbâs" demişdir. Yine bunun gibi bazan "an ibn Umer", bazan "an Abdillah ibn Umer", bazan "kaale, kaale Rasûlullah (S)", bazan "enne'n-Nebiyye (S) kaale kezâ kezâ" lafızlarıyla hadîsi sevk eylemişdir. İşte bu gibi lafızları îrâd etmek husûsunda da çok yerde Buhârî'ye tamâmen uyuldu.

4- Râvînin hadîsi ref' ve nisbet etme şekline gelince bu nisbet umûmiyetle hep cezm sîgası iledir. Bu cezim ifâdeleri Türkçede "buyurdu, buyurdu ki, dedi, emretti, şöyle demişdir..." gibi ma'lûm fiiller kullanılarak veya "dır" edâtı ile te'mîn edilmeye çalışıldı. Meselâ "Ebû Hureyre (R) şöyle dedi: Rasûlullah (S) şöyle buyurmuştur.." gibi. Çünkü "rivâyet olunmuş, buyurulmuş, söylenmiş, denilmiş gibi sâdece "mişli" ta'bîrlerin Türkçe'de bir gevşeklik ma'nâsını ifâdede kullanılması gâlibdir. Nâdiren de olsa gevşeklik anlatan bir sîga gelince o da cezm (yânî kesinlik) göstermeyen ta'bîrle ifâdelendirilmeye çalışıldı.

5- Senedlerde sahâbî isimlerinden sonra söylenen tardiyeler -yânî cinsiyet ve kemmiyete göre radıyallahu anhu, anhâ, anhum, anhünne... şeklindeki duâ ta'bîrleri- (R) ile; Peygamber'e tasliye ve teslîmeler -yânî sallallahu aleyhi ve selleme, aleyhi's-selâmu,

aleyhime's-selâmu, aleyhimu's-selâmu ta'bîrleri- de (S) ile remizlendirildi. Bu ta'bîrlerin bu şekilde sadece ص harfiyle remizlendirildiği bazı eski yazmalarda görüldüğü gibi bir kısım basmalarda da tatbîk edilmekte ve cidden yazıda ve kitâbda bir hafifletme ve kolaylık sağlanmaktadır [20].

6- İbn'ler umûmiyetle üç harf hâlinde ve nâdiren makaamlarının gerektirdiği okuma tarzlarıyle yazıldı.

7- Özel İsimlerle mensûbiyetlerdeki ta'rîf harfleri, okuma tarzının gerekli kıldıkları hâric umûmiyetle yazılmadı. Zira asılları tercemenin üst tarafında mevcûd olup karşılaştırılmaları dâima mümkin bulunmaktadır.

8- Umer, Usmân, Lukmân gibi hass isimlerde asıllarının telâffuzu esas alındı. Zaten Arapçada "o, ö, ü" sesleri olmadığı gibi özel isimleri böyle eserlerde değiştirmek de doğru görülmedi.

9-*Sahîh-i Buhârî Tercemesi*'nde geçen âyet maâlleri bazan aynen, bazan da küçük tasarruflarla Muhammed Hamdi Yazır(1941)'ın *Hakk Dîni Kur'ân Dili*'nden, veyâ Hasan Basrî Çantay(1964)'ın *Kur'ân-ı Hakîm ve Meâli Kerîm*'inden alındı.

10- Terceme esnâsında faydalanılan kaynakları listesi ayrıca verilmekle beraber bilhassa Kirmânî(786/1384)'nin, *el-Kevkebu'd-Derârî fî Şerhi'l-Buhârî*'si, İbn Hacer el-Askalânî(852/1448)'nin *Fethu'l-Bârî*..si; Aynî(855/1451)'nin, *Umdetu'l-Kaarî*..si, Kastallânî(923/1517)'nin *İrşâdu's-Sârî*..si dâima yanımızdan ayırmadığımız ve en çok faydalandığımız eserlerdir. Bunlar *el-Câmi'u's-Sahîh*'e ölümsüz hizmet etmiş ve gerçekden çok kıymetli çalışmalardır. Ekseriya bunlar sâyesinde müşkilleri anlamak, inceliklere nüfûz etmek kaabil olmuştur.

11- Tercemelerde aslına sadâkat vazgeçilmez bir esas kabul edildi. Metinlerde hiç bir arttırma veya eksiltme yapılmaksızın *Sahîh*'de bulundukları gibi aynen ve sadâkatla tercemeye çalışıldı. Çünkü tercemede asla sadâkat bu işin ilk ve son şartıdır. Bütün tercemelerde böyle olması gerekmekle beraber bilhassa her kayd ve ıtlâkı, bir takım dînî hükümlere kaynak, delîl ve dayanak olan böyle ana eserlerde tercemenin aslına uygunluğu çok ehemmiyet kazanır. Bunun için gücümüz yettiği nisbette sadâkatla tercemeye dikkat gösterildi. Bazı yerlerde metnin kolayca anlaşılmasını sağlamak için tercemeye tamamlayıcı lafızlar ilâvesi gerektiğinde bunlar ekseriya iki kavis içinde yazıldı.

12- Bâb başlıklarına, muhtevâlarına, hadîs sened ve metinlerine gerektikçe hâşiyeler şeklinde rakam sırasına bağlanmış açıklamalar ve-

---

20 Meselâ: *İmâm el-Buhârî. Hayru'l-Kelâm fi'l-Kırâati halfe'l-İmâm*, en-Nâşir, eş-Şeyh Umer Yârkendî, Mısır, tarihsiz.
A.J.Wensinck, *Miftâhu Kunûzı's-Sünneh*. Mütercim Muhammed Fuâd Abdu'l-Bâkî, Mısır, 1934.
Hamdî el-A'zamî, *el-Murşîd fî İlmi Usûli'l-Fıkhı ve Târihu'l-Fıkhı'l-İslâmî*, Bağdad 1368/1949.

rildi. Fakat bu açıklamaların aslı gölgelememesine dikkat edildi. Bu sebeple açıklamalarda can sıkıcı ve ağır tafsîlat terkedilip Peygamberden sabît olan bütün hakîkatların hem hiçbir tarafı gizli bırakılmaksızın, hem de fazla söz söylemeksizin anlatılmakla yetinildi. Peygamber de *"Kolaylaştırın, güçleştirmeyin, insanlara nefret vermeyin, müjdeleyin"* buyurmuştur (Buhârî, İlim, 12. Bâb, 11. Hadîs, Enes'ten).

Bu sûretle Allah Rasûlunun hadîs ve sünnetleri mümkin mertebe olduğu gibi gözler önüne konuldu. Bundan maksadımız, tercemeleri okuyan herkesin -müçtehidlik taslaması değil-kendi irfân seviyesine göre bu Nebevî irşadlardan nasîbini almasıdır. Çünkü hiç bir kimse Peygamber kadar öğretici olamayacağı gibi ne derece hakîm ve derin âlim olursa olsun hiç bir şahsın sözü Peygamber'in sözlerinden daha doğru, daha güzel ve daha te'sîrli olamaz. Zîrâ: *"Muhakkak sözlerin en hayırlısı Allah'ın Kitâbı, yolların en hayırlısı da Muhammed'in yoludur"* (Muslim, Cumua, Tahfîfi's-Salât ve'l-Hutbe).

Bu uzunca Terceme Usûlü'müzün gâyesi de İmâm Buhârî'nin şu çok kıymetli tasnîfini mümkin olduğu kadar bütün incelikleri ve güzellikleriyle Türkçeye aktarabilmek ve aynı zamanda bu çok değerli muhtevânın gözlere ve gönüllere usanç vermeden okunmasına yardımcı olmakdır.

Yapılan bu tedkîk ve tercemenin nihâî olduğu, eksiklerden, kusurlardan beri bulunduğu düşüncesi aklımızdan geçmez. Biz daha öncekilerin çalışmalarından çok istifâdeler ettik. Allah Rasûlü'nün hadîslerini dosdoğru ve sâde bir şekilde terceme etmek için aşkla, şevkle ve tam samîmiyetle, aylar ve yıllar harcadık. Bu yolda uhdemize düşen teblîğ vazîfemizi karınca kararınca yerine getirmeye çalıştık. Esâsen ***"Her bir ilim sâhibinin üstünde daha iyi bir bilen vardır"***(Yûsuf:76).

Bizden sonrakilerin bu vâdîde daha başarılı çalışmalar yapmaları ve bu yüzden kat kat hayırlara nâil olmaları en hâlis dileğimizdir. Şübhesiz bu nevi çalışmalar, insanın ölümünden sonra da sevâbı kesilmeyip devâm edeceği hâber verilen hakîkaten hayırlı işlerden biridir: Rasûlullah (S) şöyle buyurdu: *"İnsan öldüğü zaman kendinden ameli kesilir, ancak üç şeyden kesilmez. Akıp duran sadakadan, yâhud faydalanılan bir ilimden, yâhud da kendisi için duâ eden iyi çocuktan"* (Muslim, Vasiyye).

Rasûlullah şöyle buyurdu: *"Her kim bir hayıra delâlet ederse ona da hayrı işleyenin sevâbı gibi sevâb vardır"* (Muslim, İmâre, Fadlu İâneti'l-Gaazî).

"Ey Rabb'ımız, bizlere ve daha önden îmân ile bizi geçmiş olan (dîn) kardeşlerimize mağfiret buyur ve gönüllerimizde îmân etmiş olanlara karşı bir kîn bırakma!

"Ey Rabb'ımız, şübhe yok ki sen raûfsun, rahîmsin" (el-Haşr: 10).

رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا وَلِاِخْوَانِنَا الَّذِينَ سَبَقُونَا بِالْاِيمَانِ وَلَاتَجْعَلْ فِى قُلُوبِنَا غِلاًّ لِلَّذِينَ

آمَنُوارَبَّنَا اِنَّكَ رَؤُفٌ رَحِيمٌ

Duâ

Bu tercemenin yegâne gâyemiz olan Yüce Allah'ın rızâsına ve Rasûlü Muhammed (aleyhi's-selâm)'in murâdına uygun olarak başarıyla tamamlanmasını, sonra da bunun nâçiz mütercim için ve bunu okuyan mü'minler için dâimâ akıp duracak ve hiç kesilmeyecek bir hayır ve sevâb kaynağı olmasını, ***"Kelimetu'llâh'ı en yüksek kılma yolundaki"*** (Buhârî, Cihâd; Müslim, İmâre) bütün bu çalışma ve didinmeleri ***"Ticâreten len tebûr"*** (Fâtır: 29) sırrına mazhar kılmasını Hakk Teâlâ'dan tadarru ve niyâz eylerim.

إِنْ أُرِيدُ إِلاَّ الْإِصْلاَحَ مَا اسْتَطَعْتُ وَمَا تَوْفِيقِي إِلاَّ بِاللهِ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَإِلَيْهِ أُنِيبُ

"Ben gücümün yettiği kadar ıslahdan başka birşey arzû etmem. Benim muvaffakıyetim ancak Allah'ın yardımı iledir. Ben yalnız O'na güvenip dayandım ve yalnız O'na dönerim" (Hûd: 88).

رَبَّنَا آتِنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً وَهَيِّءْ لَنَا مِنْ أَمْرِنَا رَشَدًا

Rabbenâ âtinâ min ledünke rahmeten ve heyyi' lenâ min emrinâ raşeden.

"Ey Rabbımız! Bize tarafından bir rahmet ver! Ve işimizden bizim için bir muvaffakıyyet hazırla!" (el-Kehf:10)

Allah'ım, günâhımı, bilgisizliğimi, her işimde olan isrâfımı ve benden daha iyi bildiğin bütün kusurlarımı afveyle!

Allâh'ım, lâtîfemi ve ciddî hâlimi, kasıdsız ve kasıdlı her fiilimi afveyle; i'tirâf ederim ki bunların hepsi bende vardır [21].

اَللّٰهُمَّ اغْفِرْلِي خَطِيئَتِي وَجَهْلِي وَإِسْرَافِي فِي أَمْرِي كُلِّهِ
وَمَا أَنْتَ أَعْلَمُ بِهِ مِنِّي

اَللّٰهُمَّ اغْفِرْلِي هَذْلِي وَجِدِّي وَخَطَئِي وَعَمْدِي
وَكُلُّ ذٰلِكَ عِنْدِي

21 Buhârî, Deavât, Kavlu'n-Nebî: Allâhümmeğfir lî...; Müslim, Zikr ve'd-Duâ, et-Taavvuz min şerri mâ amile ......
Bu, Rasûlullah'ın kendi şahsında ümmetine öğrettiği duâlardan biridir. Kendisi her zamân ilâhî vahye mazhar bulunduğu için burada zikr edilen kusurlardan berîdir. Biz ise bunu kendi nefsimizin bir i'tirâfı ve istiğfârı olarak buraya koymuş bulunuyoruz.

II- İMÂM BUHÂRÎ'NİN HÂL TERCEMESİ

1- Nesebi ve Nisbeti[22]

O, Ebû Abdillah Muhammed ibn İsmâîl ibn İbrâhîm ibn el-Muğîre ibn Berdizbeh el-Cu'fî'dir[23]. Berdizbeh lâfzını Emîr Ebû Nasr ibnu Mâkûlâ (487/1094) *Kitâbu'l-İkmâl*'de bu şekilde kaydetti ve bu Buhâralılar'ın dilinde zirâatçı ma'nâsınadır dedi[24]. Bu kelime bâzı rivâyetlerde Bezizbih şeklinde de zabtedilmiştir.

Berdizbeh, kavmının dîni üzere bulunan bir Farslı idi, ve o dîn üzere öldü. Sonra bunun oğlu el-Muğîre, Buhârâ vâlîsi el-Yemân el-Cu'fî'nin eliyle müslümân oldu. "Bir şahsın eliyle müslümân olan kimsenin velâsı, o şahsa âid olur" kaaidesi uyarınca, velâ nisbeti olarak Muğîre, el-Yemân el-Cu'fî'ye nisbet edildi. Yânî Muğîre, Buhârâ âmili el-Yemân el-Cu'fî tarafından müslümân edilmiş ve bu sebebden kendisine, ma'nevî mevlâsına izâfetle el-Cu'fî nisbeti verilmiştir. İşte bundan dolayı Buhârî'ye de el-Cu'fî denilmiştir.

Bu Yemân ise Buhârî'nin üstâdı olan muhaddis Abdullah ibn Muhammed ibn Ca'fer ibn Yemân el-Cu'fî el-Musnidî(229/843)'nin dedesidir.

İbn Hacer; İbrâhîm ibnu'l-Muğîre'ye gelince onun haberlerinden herhangi bir şeye vâkıf olamadık, dedi.

Muhammed el-Buhârî'nin babasına gelince, İbn Hıbbân'ın *Kitâbu's-*

---

22 Buhârî'nin burada yazılan hâl tercemesi İbn Hacer el-Askalânî'nin *Heydu's-Sârî li-Fethi'l-Bârî Mukaddimeti Şerhi Sahîhi'l-Buhârî* kitâbının sonunda birçok başlıklar altında toplanmıştır: s.474-495.
Bu hâl tercemesi Kastallânî'nin *İrşâdu's-Sârî li-Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*'sinin mukaddimesinde de yine böyle başlıklar altında toplanmıştır: I, 31-44.

23 Cu'fî, kursî vezninde, Yemen'de bir kabîle pederinin ismidir ki, Cu'fî ibn Sa'd el-Aşîre'dir; nisbetinde dahî Cu'fî denir; şeddeli yâ'yı hazf ve takdîrden sonra yerine nisbet yâ'sını ilhâk ile ... (*Kaamûs Ter.*, III, 535).

24 İbn Mâkûla aynı kitâbında bu ismi " يَزْدِزْبَهْ Yezdizbeh" şeklinde de rivâyet etmiştir (*Vefeyâtu'l-A'yân*, III, 329-331).

Sikaat'ında ona âid bir terceme zikr edilmiştir. Dördüncü tabakada şöyle dedi: Buhârî'nin babası olan İsmâîl ibn İbrâhîm, Hammâd ibn Zeyd'den ve Mâlik'ten rivâyet eder. Ondan da Iraklılar rivâyet etmişlerdir. Onu oğlu *et-Târîhu'l-Kebîr*'de zikr edip, İsmâîl ibn İbrâhîm ibni'l-Muğîre, Mâlik'ten ve Hammâd ibn Zeyd'den hadîs dinlemiş ve İbnu'l-Mubârek(181/797)'e arkadaşlık eylemiştir dedi.

Zehebî *Târîhu'l-İslâm*'da şöyle dedi: Buhârî'nin babası takvâlı âlimlerden idi. Ebû Muâviye'den ve bir cemâatten hadîs nakletti. Ondan da Ahmed ibn Ca'fer ile Nasr ibnu'l-Huseyn hadîs rivâyet ettiler. Ahmed ibn Hafs şöyle dedi: Ben ölümü sırasında Ebû'l-Hüseyn İsmâîl ibn İbrâhîm'in yanına girdim. O: Malımın hepsi içinde şübheli yoldan hâsıl olmuş bir dirhem bilmiyorum dedi. Ahmed: O, bu sözü söylediği zamân kendi nefsim bana küçük göründü dedi.

İsmâîl ibn İbrâhîm'in bu sözü, onun salâh ve takvâsının delîlidir. İşte onun bu salâhı, şöhreti Şark ile Garb'ı doldurmuş bulunup, hâl tercemesini yazmakta olduğumuz oğluna sirâyet etmiştir.

Buhârî'nin bir ilim ve takvâ evinden meydana geldiği açıkça görülüyor, çevrenin de ahlâk ve ameller üzerindeki te'sîri gizli olmaz.

2- Doğumu ve Yetişmesi

Muhammed el-Buhârî, Buhârâ şehrinde hicrî 194 yılı Şevvâl ayının on üçüncü cumua günü, cumua namâzından sonra doğmuştur(21 Temmuz 810). İbn Kesîr, 194 yılı Şevvâl'in on üçüncü cumua gecesi doğdu, dedi.

Buhârâ, Mâverâünnehr beldelerinin en büyüklerinden olup, Semerkand'la arasında sekiz günlük mesâfe vardır.

Buhârî küçükken, babası İsmâîl vefât etti. Bu sebeble Buhârî annesinin terbiyesinde bir yetîm olarak büyüdü. Buhârî uzun ve kısa değil, orta boyda, ince kurumda bir bünyeye sâhib idi.

Guncâr (412/1021)'ın *Buhârâ Târîhi*'nde, el-Lâlekâî (418//1027)'nin de *Şerhu's-Sunen*'in Kerâmâtu'l-Evliyâ bâbında rivâyet ettiklerine göre Muhammed'in gözleri, küçüklüğünde görmez olmuş, annesi ru'yâsında İbrâhîm Halîl Peygamber'i görmüş, İbrâhîm ona: Ey kadın, oğluna çok duâ etmen sebebiyle Allah oğlunun gözlerini geri verdi, demiş, sabâh olunca hakîkaten Allah ona gözlerini geri vermiş, o da görür olmuştur.

İşte Buhârî, bir fazîlet memesi emmiş olarak südden kesilmiş, böyle fazîlet üzerinde olmuş, bir ilim çevresi içinde terbiye edilmiş ve büyümüştür. Babasından büyük bir servete vâris olmuştur. İşte bu servet

ona tabiî olarak nefis şerefiyle, iffet ve imtinâı ile ilim taleb etmesine yardım edip durmuştur.

3- İlim Araması ve Seyâhatleri

İsmâîl, hanımı ile Ahmed ve Muhammed isimlerindeki iki çocuğuna mühim mıkdarda mal bırakarak öldü. İkinci çocuğu Muhammed, babasının ölümü zamânında henüz bebek idi. Hadîs sâhasında önemli ve derin te'sîrler icrâ etmesi mukadder olan bu küçük çocuk, bedenen zayıf olmasına rağmen yaradılıştan kendisine zihnî melekeler bahşedilmişti. O, keskin ve unutmayan bir hâfızaya, kuvvetli bir zekâya ve sağlam gâyeye sâhibdi. Ağır ve usûlünce çalışmaya karşı tükenmeyen bir enerji ve büyük bir kaabiliyet sâhibi idi.

Muhammed el-Buhârî, tahsîline annesinin rehberliği altında memleketi Buhârâ'da başladı. Daha küçücük bir çocuk iken Kur'ân'ı ezberledi, ilk tahsîlini bitirdi, Arabca'yı kuvvetlice öğrendi [25].

Daha mektebde iken kendisine hadîs işitme sevgisi düşürüldü. Müteâkiben beş altı sene içinde, yânî bulûğu yaklaşırken onbinlerce hadîsi ezberledi, memleketinin bütün hadîscilerinin bilgilerine hâkim oldu.

Firabrî şöyle dedi: Buhârî'nin kâtibi olan Ebû Ca'fer ibnu Ebî Hâtim'den işittim, o şöyle diyordu: Ben Buhârî'ye: Senin işin nasıl başladı? Diye sordum. Buhârî şöyle dedi: Ben on yaşında, yâhûd biraz daha küçükken mektebde kalbime hadîs ezberlemek ilhâm olundu. Bundan sonra mektebi bitirip çıktım. On yaşından sonra da ed-Dâhilî'ye ve ondan başka üstâdlara gidip gelmeye başladım. Bir defâsında ed-Dâhilî, insanlara karşı okumakta olduğu hadîslerden birinde: Sufyân, Ebu'z-Zubeyr'den, o da İbrâhîm'den senedini söyledi. Bunun üzerine ben ona: Ebu'z-Zubeyr, ibrâhîm'den rivâyet etmedi, deyiverdim. Bu i'tirâzımdan dolayı beni azarladı. Ben de kendisine: Eğer yanında mevcûd ise asıl nushaya mürâcaat et de bak, dedim. Hemen odasına gidip asıl nushaya baktı. Sonra bizim yanımıza döndü ve bana hitâben: Ey çocuk o, sened nasıldır? dedi. Ben: O sened, ez-Zubeyr ibnu'l-Adıyy, İbrâhîm'den şeklindedir, dedim. Bunun üzerine benden kalemi aldı, kitâbını düzeltti ve: Sen doğru söyledin, dedi.

Buhârî'nin arkadaşlarından biri: Sen o zamân kaç yaşında idin? diye sordu. Buhârî: On bir yaşında bulunuyordum, dedi.

Buhârî kendisi şöyle anlatmıştır: On altı yaşına girdiğim zamân Abdullah ibnu'l-Mubârek (181/797) ile Vekî' ubnu'l-Cerrâh (197/812)'ın

25 *Matbûâtu'l-Arabiyye* I, 534-537.

kitâblarını ezberlemiş ve ashâbu re'y nâmını alan Irak müctehidlerinin kavillerini, re'ylerini öğrenmiştim. Bundan sonra hacc etmek ve ilim taleb etmek için kardeşim Ahmed ve annem ile birlikte Mekke'ye gittim. Hacc ettikten sonra kardeşim Buhârâ'ya döndü ve orada öldü [26].

Buhârî hadîs tahsîli için Mekke'de kaldı. Bu, 210 yılı idi. Eğer Buhârî ilk hadîs tahsîline başladığı zamân Hicâz'a gelseydi, akrânının erişip de kendisinin erişemediği yüksek tabakaya muhakkak erişecekti. Bununla berâber o, Yezîd ibn Hârûn (212/827) ve Ebû Dâvûd et-Tayâlisî (203/813) gibi yüksek tabakaya yakın olanlara yetişmiştir. Abdurrezzâk(211/826)'a erişmiş ve Yemen'e onun yanına gitmek istemiştir. Bu kendine mümkün de oluyordu. Derken ona, Abdurrezzâk öldü, denildi; bundan dolayı Yemen'e onun yanına gitmekten geri kaldı. Sonra Abdurrezzâk'ın ölmediği, hayâtta olduğu meydana çıktı. Artık Buhârî ondan bir vâsıta ile rivâyet eder oldu.

Yine Buhârî şöyle dedi: "Ben on sekiz yaşıma girdiğim zamân *Kitâbu Kadâyâ's-Sahâbe ve't-Tâbiîn* (Sahâbe ve Tâbi'lerin Hüküm Sûretleri Kitâbı) isimli eseri tasnîf ettim. Sonra Medîne'de Peygamber'in kabrinin yanıbaşında *et-Târîhu'l-Kebîr*'i tasnîf ettim. Ben onu mehtâblı gecelerde yazıyordum. Târîhim içinde az isim vardır ki o ismin sâhibi hakkında ayrıca bende bir iki kıssa mevcûd olmasın, lâkin ben kitâbın uzamasını istemediğim için bunları oraya katmadım [27].

Sonra Şâm'a ve Mısır'a gittim [28]. Cezîre'ye iki defa, Basra'ya dört defa gittim. Hicâz'da altı sene ikaamet ettim. Kûfe ve Bağdâd'a kaç defa girip çıktığımı saymıyorum " [29].

---

26 *Hedyu's-Sârî,* S.478-479, "Zikru nesebihî ve mevlidihî ve menşeihî ve mebdei talebihî li'l-hadîs".
İrşâdu's-Sârî, s.31 vd., "el-Faslu'l-hâmis fî zikri nesebi'l-Buhârî ve nesebihî ve mevlidihî ve mebdei emrihî ve neş'etihî ve talebihî li'l-ilm..."

27 Bu kitâb, hadîs râvîleri hakkında eser yazmış olanların hepsi için en kıymetli kaynaklardan biri oldu. Bunun hakkında *Keşfu'z-Zunûn, I, s.287'de ve İslâm Ansiklopedisi,* c.II, s.771-772'de bilgiler vardır.

28 Buhârî, *et-Târîhu'l-Kebîr*'inde (I, 2, 5) 217 yılında Mısır'da bulunduğunu kaydediyor (*Buhârî'nin Kaynakları,* s.122). Buhârî hadîs araştırma seyâhatlerine Mekke'den başladı. Seyâhatleri onu İslâm Dünyâsı'nın büyük kısmına götürdü. Her yerde hadîs araştırmasının îcâb ettirdiği kadar uzun müddet kaldı, hadîscilerle buluşup, onların rivâyet ettikleri bütün hadîsleri öğrendi. Kendi bilgisini de onlara aktararak bütün önemli ilim merkezlerini ziyâret etti. O aynı yerde yıllarca kalmakta tereddüd etmedi, ilmî araştırması için lüzûmlu ise aynı yere birden fazla seyâhat etmekten de kaçınmadı. Basra'da dört veyâ beş sene, Hicâz'da altı sene kaldı. Mısır'a iki defa, Kûfe ve Bağdâd'a sayısız seyâhatler yaptı (*Mukaddımetu Fethi'l-Bârî,* s.464).

29 Buhârî Bağdâd'a sekiz defa girmiştir. Bunlardan her girişinde İmâm Ahmed'le buluşmuştur. Ahmed de onu Bağdâd'da ikaamete teşvîk etmiş, Horâsân'da ikaametini yermiştir. Muhammed ibn Ebî Hâtim şöyle dedi: Ben Buhârî'den işittim, şöyle diyordu:Ben Bağdâd'a sekiz kerre gittim. Her gidişimde Ahmed ibn Hanbel ile ilim meclisinde oturduk. Kendisine son defa vedâa gittiğimde bana: "Yâ Ebâ Abdillah, ilmi ve tâlibi olan insanları terk ediyorsun da Horâsân'a gidiyorsun! dedi. Ben hâlâ Ahmed ibn Hanbel'in bu sözünü hatırlamaktayım (*Tabakaatu's-Şâfiiyye* II, 5).

Ebû Bekr ibn Ebî Ayyaş el-A'yen: Biz, kendisi henüz tüysüz bir genç olduğu hâlde Muhammed ibn İsmâîl'den, Muhammed ibn Yûsuf el-Feryâbî(212/827)'nin kapısı önünde hadîs yazdık, demiştir. Feryâbî'-nin 212/827'de vefât etmiş olduğu gizli değildir. Buhârî'nin yaşı o zamân 18 civârında idi.

4- Üstâdları ve Dereceleri[30]

el-Hâkim Ebû Abdillah *Târîhu Nîşâbûr*'da Buhârî'nin kendilerinden hadîs işittiği üstâdlarını şöyle sıralamıştır:

Mekke'de : Ebû'l-Velîd Ahmed ibn Muhammed el-Ezrâkî (233/837), Abdullah ibn Yezîd el-Mukrî (213/828), İsmâîl ibn Sâlim es-Sâiğ el-Bağdâdî, Ebû Bekr Abdullah ibnu'z-Zubeyr el-Humeydî (219/834) ve akrânları.

Medîne'de: İbrâhîm ibnu'l-Munzir el-Hızâmî (236/850), Mutarraf ibn Abdillah (220/835), İbrâhîm ibn Hamze (230/844), Ebû Sâbit Muhammed ibn Ubeydillah, Abdulazîz ibn Abdillah el-Uveysî (311/923), Yahyâ ibn Kaza'a (237/851) ve onların yakınları.

Şâm'da : Muhammed ibn Yûsuf el-Feryâbî (212/827), Ebû Nasr Ishâk ibn İbrâhîm, Âdem ibn Ebî İyâs (229/843), Ebû'l-Yemân el-Hakem ibn Nâfi' (222/836), Hayve ibn Şurayh ibn Yezîd el-Hadramî Ebu'l-Abbâs el-Hımsî (224/838), Hâlid ibn Haliyy (Hıms kaadısı) el-Kelâ'î Ebu'l-Kaasım el-Hımsî, Hattab ibn Usmân Ebû Amr (236/850), Ebu'l-Mugîre Abdu'l-Kuddûs (212/827), Süleymân ibn Abdirrahmân ibn binti Şurahbîl (232/846) ve bunların yakınları.

Buhârâ'da: Muhammed ibn Sellâm el-Biykendi (227/841), Abdullah ibn Muhammed el-Musnidî (229/843), Hârûn ibnu'l-Eş'as el-Buhârî Ebû İmrân, Abdetu'bnu'l-Hakem, Muhammed ibn Yahyâ ibn Abdilazîz el-Yeşkurî Ebû Alî es-Sâiğ el-Mervezî (252/866), Hıbbân ibn Mûsâ (247/861) ve bunların akrânları.

---

30 *Hedyü's-Sârî*, s.479, "Zikru merâtibi meşâyıhıhî...."; *İrşâdü's-Sârî*, s.32, "Ve emmâ rıhletuhu li talebi'l-hadîs..."

Merv'de : Aliyy ibnu'l-Hasen ibn Şakıyk (215/830),
Abdân ibn Usmân ibn Cebele (220/835),
Usmân ibn Sâlih (219/834),
Muhammed ibn Mukaatıl el-Mervezî (226/840) ve akrânları.

Belh'de : Mekkî ibn İbrâhîm (215/830),
Yahyâ ibn Bişr (231/845),
Muhammed ibn Ebân ibn Vezîr el-Belhî (244/858),
el-Hasen ibn Şucâ' ibn Recâ el-Belhî Ebû Alî (241/855),
Yahyâ ibn Mûsâ (240/854),
Kuteybe (240/854) ve onların akrânları. Bunlardan rivâyeti çoktur.

Reyy'de : İbrâhîm ibn Mûsâ ibn Yezîd et-Temîmî Ebû İshâk; 220/835'de hayâtta idi.

Bağdâd'da: Muhammed ibn Îsâ et-Tabbâ' (224/838),
Muhammed ibn Sâık,
Surayc ibnu'n-Nu'mân ibn Mervân el-Cevherî Ebu'l-Huseyn el-Bağdâdî (217/830),
Ahmed ibn Hanbel (241/855),
Ebû Müslim Abdurrahmân ibn Ebî Yûnus el-Müstemlî,
İsmâîl ibnu'l-Halîl (225/839) ve akrânları.

Vâsıt'ta : Hassân ibn Hassân el-Vâsıtî (213/828),
Hassân ibn Abdillah el-Vâsıtî (222/836),
Saîd ibn Abdillah ibn Süleymân ve akrânları.

Basra'da : Ebû Âsım en-Nebîl (212/827),
Safvân ibn Îsâ ez-Zuhrî Ebû Muhammed el-Basrî (220/835),
Bedel ibnu'l-Muhabbir (215/830),
Haramî ibn Ammâre,
Affân ibn Müslim (220/835),
Muhammed ibn Ar'are (213/828),
Süleymân ibn Harb el-Ezdî (224/838),
Ebû'l-Velîd et-Tayâlisî (227/841),
Muhammed ibnu'l-Fadl es-Sedûsî el-Ma'rûf bi-Arîm (223/837),
Muhammed ibn Sinân el-Bâhılî (226/840),
Ebû Huzeyfe Mûsâ ibn Mes'ûd en-Nehdî (220/835) ve akrânları.

Kûfe'de : Ubeydullah ibn Mûsâ el-Absî (213/838),
Ebû Nuaym (219/834),
Ahmed ibn Yâkûb (213/828),
İsmâîl ibn Ebbân (216/831),
el-Hasen ibnu'r-Rabî' (259/872),
Hâlid ibn Mahlid (213/828),
Saîd ibn Hafs ibn Amr ibn Nufeyl el-Huzelî el-Nufeylî Ebû Amr el-Harrânî (237/851),
Talk ibn Ganâm (211/826),

Umer ibn Hafs ibn Gıyâs el-Kûfî (225/836),
Ferve ibn Ebî'l-Mağrâ (225/839),
Kabiysa ibn Ukbe ibn Muhammed es-Suvâî (213/828),
Ebû Ğassân Muhammed ibn Mutarraf ve akrânları.

Cezîre'de : Ahmed ibn Abdilmelik el-Harrânî (222/836),
Ahmed ibn Yezîd ibn İbrâhîm el-Harrânî Ebu'l-Hasen ibn el-Vertenîs,
Amr ibn Halef,
İsmâîl ibn Abdillah ibn Hâlid el-Abdî el-Kuraşî Ebu'l-Hasen er-Rakkıyy el-Ma'rûf bi's-Sukkerî Kaadî Dımaşk (240/854) ve akrânları.

Mısır'da : Usmân ibn Sâlih (219/834),
Saîd ibn Ebî Meryem (223/837),
Abdullah ibn Sâlih (Aynı isimde iki zât var: 211/826; 223/837),
Ahmed ibn Sâlih (248/862),
Ahmed ibn Şebîb (229/843),
Esbağ ibn Ebi'l-Ferec (225/839),
Saîd ibn Îsâ ibn Telîd el-Kıtbânî er-Ruaynî Ebû Usmân el-Mısrî (219/834),
Saîd ibn Kuseyyir ibn Ufeyr (228/842),
Yahyâ ibn Abdillah ibn Bukeyr (226/840) ve akrânları.

Herât'ta : Ahmed ibn Abdillah ibn Eyyûb el-Hanefî Ebu'l-Velîd (232/846).

Nîşâbûr'da: Yahyâ ibn Yahyâ et-Temîmî (226/840),
Bişr ibnu'l-Hakem (238/852),
İshâk ibn İbrâhîm el-Hanzalî (253/867),
Muhammed ibn Râfi' (214/829),
Ahmed ibn Hafs ibn Abdillah... Ebû Alî en-Nîşâbûrî Kaadî (258/871),
Muhammed ibn Yahyâ ez-Zuhlî (252/866) ve akrânları [31].

el-Hâkim Ebû Abdillah şöyle dedi:.Buhârî ilim talebi uğruna zikr edilen bütün bu beldelere gitmiş ve bunlardan her bir şehirde o belde üstâdlarının yanında ikaamet etmiştir. Burada Buhârî'nin âlî isnâdına istidlâl edebilsin diye ancak her bir mıntakadaki eski âlimlerden birer cemâatin isimleri söylenmiştir.

Ca'fer ibn Muhammed el-Kattân'dan, şöyle demiştir: Ben Buhârî'den işittim, şöyle diyordu: "Ben binden fazla âlimden hadîs yazdım. Yanımda isnâdını zikr edemeyeceğim hiçbir hadîs mevcûd değildir".

31 Buhârî'nin *el-Câmi'u's-Sahîh*'inin hadîslerini bizzât kendilerinden aldığı üstâdlarının sayısı 289 kadardır. Bunların harf sırasına göre güzel bir listesini İbn Hacer *Hedyu's-Sârî*'de vermiştir, s.380-465, 479. Bu liste *Buhârî'nin Kaynakları*, Dördüncü Kısım'da (s.200-303) da harf sırası tertîbiyle verilmiştir.

5- Şeyhlerinin Tabakaları ve Mertebeleri[32]

Muhammed ibn Ebî Hâtim, Buhârî'den şunu rivâyet etti: Buhârî: Ben 1080 tâne nefisten hadîs yazdım; bunların hepsi muhakkak hadîs sâhibidir (âlimidir), demiştir. Ve yine Buhârî: Ben ancak îmân, kavl ve fiildir diyenlerden hadîs yazdım, demiştir.

Hâfız ibn Hacer, Buhârî'nin bütün şeyhlerini beş tabaka içinde toplamıştır:

Birinci Tabaka: Bunlar Buhârî'ye tâbiîlerden alıp tahdîs edenlerdir. Muhammed ibn Abdillah el-Ensâr (214/829) gibi ki, bu zât Buhârî'ye Humeyd'den tahdîs etti. Mekkî ibn İbrâhîm (215/830), bu zât Buhârî'ye Yezîd ibn Ebî Ubeyd'den tahdîs etti.

Ebû Âsım ed-Dahhâk ibn Mahlîd en-Nebîl (212/827), bu zât Buhârî'ye Yezîd bin Ebî Ubeyd'den tahdîs etti.

Abdullah ibn Mûsâ el-Absî (213/828), bu zât Buhârî'ye İsmâîl ibn Ebî Hâlid ve Hişâm ibn Urve'den tahdîs etmiştir. Bu son ikisi tâbiîdirler. O,Buhârî'ye Ma'rûf'dan, o da Alî ibn Ebî Tâlib'den tahdîs etti.

Ebû Nuaym Fadl ibn Dukayn (219/834) ki bu, Buhârî'ye el-A'meş'den tahdîs etti.

Hallâd ibn Yahyâ (217/832), ki bu, Buhârî'ye Îsâ ibn Tahmân'dan tahdîs etti.

Alî ibn Ayyâş (217/832) ile İsâm ibn Hâlid el-Hadramî (211 ?,215/826?830), ki bunların ikisi de Buhârî'ye tâbiî olan Cerîr ibn Usmân'dan, o da sahâbî olan Büsr ibn Abdillah'dan tahdîs etmişlerdir. Bunların hepsinin şeyhleri tâbiîlerdendir.

İkinci Tabaka: Bunlar birinci tabakadakilerin asrında bulunanlar, lâkin tâbiîlerin sikalarından işitmeyenlerdir:

Âdem ibn Ebî İyâs (229/843),
Ebû Mushir Abdu'l-A'lâ ibnu Mushir el-Gassânî ed-Dımaşkî (218/835),
Saîd ibnu'l-Hakem ibn Ebî Meryem (223/837),
Eyyûb ibn Süleymân (224/838) ve emsâlleri gibiler.

Üçüncü Tabaka: Bu, Buhârî'nin şeyhlerinden orta tabakadır. Bunlar tâbiîlere kavuşmayan, fakat tebeu't-tâbiîn'in büyüklerinden hadîs alanlardır:

Süleymân ibn Harb el-Ezdî (244/838),
Kuteybe ibn Saîd (240/854),
Nuaym ibn Hammâd el-Huzâî

---

32 *Hedyu's-Sârî,* s.479-480, "Zikru merâtibi meşâyıhi'llezîne ketebe anhum ve haddese anhum"; *Umdetu'l-Kaarî,* I, 10, "Cümletu men haddese anhu'l-Buhârî fî sahîhinî hamsu tabakatın"; *İrşâdu's-Sârî,* I, s.32-33, "Ve zikru ba'zı şuyûhihî ve men ahaze anhu...".

Alî ibnu'l-Medînî (234/848),
Yahyâ ibn Maîn (233/847),
Ahmed ibn Hanbel (241/855),
İshâk ibn Râhûye (238/852) [33],
Ebû Bekr ibnu Ebî Şeybe (235/849),
Usmân ibnu Ebî Şeybe (239/853) ve bunların benzerleri gibi.

İşte bu tabaka, kendilerinden hadîs almakta Müslim'in Buhârî'ye ortak olduğu kimselerdir.

Dördüncü Tabaka: Bunlar hadîs talebinde Buhârî'nin refikleri ve kendisinden biraz önce işitmiş olanlardır:

Ebû Hâtim er-Râzî (277/890),
Muhammed ibn Abdirrahîm (Sâika) (255/868),
Abd ibn Humeyd (249/863),
Muhammed ibn Yahyâ ez-Zuhlî (252/866),
Ahmed yâhud Muhammed ibnu'n-Nadr Ebû Bekr ibn Hâşim ibni'l-Kaasım el-Bağdâdî (245/859) ve bunlara benzerlerden bir cemaât.

Buhârî, bunlardan ancak şeyhlerinden işitme fırsatını kaçırdığı hadîsleri yâhud da bunlardan gayrileri yanında bulamadığı hadîsleri tahrîc eder.

Beşinci Tabaka: Bunlar yaşta ve isnâdda kendi talebeleri sırasında bulunan bir topluluktur. Buhârî bunlardan bir fâideden dolayı hadîs işitmiştir:

Abdullah ibn Hammâd el-Âmulî (273/886),
Abdullah ibn Ebi'l-Âs el-Havârizmî,
Huseyn ibn Muhammed el-Kabbânî (289/901),
Ebû Îsâ et-Tirmizî (279/892) ve diğerleri gibi...

Buhârî bunlardan az şey rivâyet etmiştir. Ve onlardan rivâyet etmekte Usmân ibn Ebî Şeybe'nin Vekî'den rivâyet ettiği şu sözle amel etmiştir: Vekî': Kişi kendi fevkında ve kendinin aşağısında olanlardan hadîs söylemedikçe âlim olmaz, demiştir. Buhârî de: Muhaddis, kendi fevkında olanlardan da, kendi misli olanlardan da, kendi dûnunda olanlardan da hadîs yazmadıkça tam muhaddis olamaz, demiştir.

6- Talebeleri ve Kendisinden Hadîs Alanlar [34]

Buhârî'den hadîs alanlara gelince, bunların sayısı pek çoktur. Fi-

---

33 Böyle (ويه) ile nihâyetlenen alemler nahivciler mezhebince -ki hakîkatte de böyle telâffuz olunmuştur- vav'ın fethi ve yâ'nın sükûnu iledir. Bu takdîrce "Râhaveyh" demek lâzım gelirdi. Lâkin hadîsciler (ويه=Veyh) lâfzındaki nekâretten hoşlanmadıkları için hâ'nın dammı ve vav'ın sükûnuyle okurlar. Buna göre "Râhûye" demek lâzım gelir. Bu kitâb da bir hadîs kitâbı olduğundan, hadîscilerin mesleki tercîh olundu (*Tecrîd Ter.*,s.49).

34 *Hedyu's-Sârî,* s.492-494, "Zikru tasânîfihî ve'r-ravât anhu"; *İrşâdu's-Sârî,* s.33-36.

rabrî: el-*Câmi'u's-Sahîh* kitâbını Buhârî'den doksan bin kişi işitti. Bu gün onlardan benden başka kimse kalmadı. Buhârî'nin meclisinde yirmi binden fazla kişi hâzır bulunur ve kendisinden hadîs alırlardı, demiştir.

Üstâdlarından:

Üstâdlarından birçokları da Buhârî'den hadîs rivâyet etmişlerdir:

Abdullah ibn Muhammed el-Musnidî (229/843),
Abdullah ibn Munîr (243/857),
İshâk ibn Ahmed es-Sermâvî (?),
Muhammed ibn Halef ibn Kuteybe (?) ve diğerleri bunlardandır.

Akrânlarından:

Ebû Zur'a er-Râzî (264/877),
Ebû Hâtim er-Râzî (277/890),
İbrâhîm el-Harbî (285/898),
Ebû Bekr ibn Ebî Âsım (293/905),
Mûsâ ibn Hârûn el-Cemmâl (?),
Muhammed ibn Abdillah ibn Süleymân Mutayyen el-Hadramî Ebû Ca'fer (297/909),
İshâk ibn Ahmed ibn Zîrek el-Fârisî (?),
Muhammed ibn Kuteybe el-Buhârî (Muhammed ibn İsmâîl'in yakını),
Ebû Bekr Muhammed ibn Ca'fer ibn A'yen el-Bağdâdî(293/905).

Kendisinden Hadîs Alan Diğer Büyük Hâfızlar:

Sâlih ibn Muhammed el-Mulakkab bi-Cezere (293/905),
Müslim ibnu'l-Haccâc el-Kuşeyrî (*Sahîh* sâhibi; 261/874),
Ebu'l-Fadl Ahmed ibn Seleme el-Bezzâr (286/899).
Ebû Bekr ibn İshâk ibn Huzeyme (311/932),
Muhammed ibn Nasr el-Mervezî (293/905).
İmâm en-Nesa'î (303/915).
Ebû Îsâ et-Tirmîzî (279/892; Buhârî'ye çok i'timâd etmiştir).
Umer ibn Muhammed el-Bahîrî,
Ebû Bekr ibn Ebi'd-Dünyâ (281/894),
Ebû Bekr el-Bezzâr (292/904),
Huseyn ibn Muhammed el-Kabbânî (289/901),
Ya'kûb ibn Yûsuf ibnu el-Ahrem (344/955),
Ebû Muhammed Abdullah ibn Muhammed ibnu Nâciye (301/913),
Sehl ibn Şâzûye el-Buhârî,
Ubeydullah ibn Vâsıl,
el-Kaasım ibn Zekeriyya el-Bağdâdî Ebû Bekr el-Mıtraz (305/917),
Ebû Kureyş Muhammed ibn Cem'a,
Muhammed ibn Muhammed ibn Süleymân el-Bâğandî (312/924),
İbrâhîm ibn Mûsâ el-Cuveyrî,
Alî ibnu'l-Abbâs et-Tâbiî,
Ebû Hâmid el-A'meş,
Ebû Bekr Ahmed ibn Muhammed ibn Sadaka el-Bağdâdî,

İshâk ibn Dâvûd es-Savvâf,
Hâşid ibn İsmâîl el-Buhârî,
Muhammed ibn Abdillah el-Cuneyd,
Muhammed ibn Mûsâ... Ebû Abdillah el-Ma'rûf bi'n-Nehrtîrî el-Bağdâdî (289/901),
Ca'fer ibn Muhammed en-Nîşâbûrî,
Ebû Bekr ibn Dâvûd,
Ebû Kaasım el-Bağavî (310/922),
Ebû Muhammed ibn Sâid (316/928),
Muhammed ibn Hârûn el-Hadramî el-Bağrânî Ebû Hâmid (321/933),
Huseyn ibn İsmâîl el-Mehâmilî el-Bağdâdî (330/941); bu zât Bağdâd'da Buhârî'den tahdîs edenlerin sonuncusudur.
İbrâhîm ibn Ma'kıl en-Nesefî (295/907),
Muhayyeb ibn Suleym,
Muhammed ibn Yûsuf el-Firabrî (320/932),
Muhammed ibn Ahmed Dellûbe,
Abdullah ibn Muhammed el-Aşkar,
Ebû Alî Husayn ibn Muhammed ed-Dârakî,
Ahmed ibn Hamdûn el-A'meş,
Muhammed ibn Mahmûd... Ebû Amr el-Mervezî ve en-Nesevî,
Ca'fer ibn Muhammed ibni'l-Huseyn el-Cezerî,
Ebû Hâmid ibnu'ş-Şarkî (325/936) ve kardeşi,
Ebû Muhammed Abdullah eş-Şarkî,
Muhammed ibn Süleymân ibn Fâris,
Muhammed ibnu'l-Museyyeb el-Erğınânî,
Muhammed ibn Hârûn er-Rûyânî (307/919) ve diğer birçok halk [36].

el-Câmi'u's-Sahîh'i Buhârî'den rivâyet edenlerin sonuncusu Mansûr ibn Muhammed el-Bezdevî (329/940)'dir. Buhârî'den hadîs işittiğini söyleyenlerin en son vefât edeni ise Ebû Zâhir Abdullah ibn Fâris el-Belhî (346/957)'dir [37]

7- Ezberleme Gücü ve Hâfıza Kuvveti

Buhârî'nin kâtibi Muhammed ibn Ebî Hâtim şöyle dedi: Ben Hâşid ibn İsmâîl ile bir başkasından işittim, şöyle diyorlardı: Buhârî tüysüz bir genç iken bizlerle berâber Basra üstâdlarından hadîs işitmeye gidip geliyordu. Herkes işittiklerini yazıyordu. Buhârî yazmıyordu. Böylece birçok günler geçti. Nihâyet onaltı gün sonra biz onun yazmamasından dolayı serzeniş ettik. Bunun üzerine o: Bana karşı çok konuştunuz, haydi yazdıklarınızı ortaya koyunuz, dedi. Biz de ona

---

36 *Hedyu's-Sârî*, s.492-494; *İrşâdu's-Sârî*, I,32-33.
37 *Kastallânî Mukaddimesi*, 32-33.

onbeşbinden ziyâde hadîs çıkardık. O bunların hepsini ezberden okudu. Nihâyet biz kitâblarımızı onun ezberlediklerinden tashîh edip düzelttik. Sonra Buhârî: Görüyor musunuz, ben boşuna mı gidip geliyorum; günlerimi zâyi' mi ediyorum? dedi. Biz de onun önüne kimsenin geçemiyeceğini anladık.

Muhammed ibn Hamdûye şöyle dedi: Ben Buhârî'den işittim, o: Ben yüzbin sahîh hadîsi ezbere biliyorum, ikiyüzbin de gayri sahîh hadîsi ezbere biliyorum, diyordu [38].

İbn Adiyy şöyle dedi: Ben birçok üstâdlardan işittim, onlar şöyle hikâye ediyorlardı: Buhârî Bağdâd'a geldiğinde hadîs âlimleri toplandılar, yüz hadîsin metinlerini ve isnâdlarını alt üst ettiler. Şu isnâdın metnini şu isnâda, şu metnin isnâdını şu metne uydurdular. Bu maklûb hadîsleri mecliste Buhârî'ye yöneltmeleri için her bir kimseye onar tâne verdiler. Sonra insanlar toplandı. O kendisine bozulmuş hadîs verilenlerden biri ortaya çıkıp dikilerek Buhârî'ye bu on hadîsden birini sordu. Buhârî: Ben böyle bir hadîs bilmiyorum, dedi. O zât diğer hadîsden sordu. Buhârî yine: Ben bunu tanımıyorum, dedi. Böylece o şahıs on hadîsi sormayı bitirdi. Fakîhler biribirlerine yöneliyor ve bu adam mes'eleyi anladı, kim bilmezse ona âcizlikle hükm olunur, diyorlardı. Bundan sonra diğer bir kimse ortaya çıktı ve birinci kimsenin yaptığı gibi yaptı. Buhârî ise on hadîs bitinceye kadar sâdece "Ben onu tanımıyorum" diyordu. Böylece on kişi kendilerindeki hadîsleri sorup bitirdiler. Buhârî soranlara "Ben bu hadîsi tanımıyorum" sözünden başka birşey söylemiyordu. Nihâyet sorucuların sormayı bitirdiklerini öğrenince, onların birincisine yöneldi ve:

— Senin ilk hadîsine gelince, onun isnâdı şöyle şöyledir. İkinci hadîsin isnâdı şöyle şöyledir. Üçüncü hadîsin isnâdı şöyle şöyledir diyerek, on hadîsin hepsinin metin ve isnâdlarını düzeltti, her bir metni kendi isnâdına döndürdü. Bundan sonra ikinci sorucunun hadîslerini de bu şekilde yaparak hepsini düzgünce rivâyet etti. On kişinin sorduğu hadîslerin hepsini bu şekilde düzeltip yerli yerine koyma işini bitirince, oradaki âlimler Buhârî'nin hâfıza kuvvetini ikrâr ve i'tirâf ettiler [39].

Yûsuf ibn Mûsâ el-Mervezî şöyle dedi: Ben Basra Câmii'nde bulunuyordum. Derken birinin: Ey ilim sâhibleri, Muhammed ibn İsmâîl el-Buhârî gelmiştir, diye nidâ ettiğini işittim. Halk hemen Buhârî'ye doğru davrandılar. Ben de Buhârî'nin yanına gidenlerin içinde idim. Buhârî'yi genç bir adam gördüm, üstüvânenin arkasında namâz kılıyordu. Namâzı bitirince halk onun etrâfını çepçevre kuşattı ve ondan kendileri için bir imlâ meclisi akdetmesini recâ ettiler. Buhârî onların

38 Gayri sahîh, asılsız ve yalan rivâyet demek değildir. Bu, sahîh nâmını alan rivâyetler kuvvetini hâiz olmıyan demektir.

39 *Hedyu's-Sârî*, s.487, "Zikru cumelin mine'l-ahbâri'ş-şâhideti li-seati hıfzıhî ve seyelâni zihnihî ve ıttılâıhî ale'l-ileli..."; *İrşâdu's-Sârî*, I, s.33-35, "Ve seati hıfzıhî ve seyelâni zihnihî...".

isteğini kabûl etti. Ertesi gün olunca şu kadar bin kişi toplandı. Buhârî oturdu ve şöyle dedi:

— Ey Basra ahâlîsi! Ben genç bir kimseyim. Sizler benden size hadîs tahdîs etmemi istediniz. Ben de size kendi şehrinizin ahâlîsinden gelen bir takım hadîsler tahdîs edeceğim ki, sizler bunların hepsinden istifâde edeceksiniz: Bize yanınızda olan Abdullah ibn Usmân tahdîs etti. Bize babam tahdîs etti. Bize Şu'be, Mansûr'dan ve gayrısından, o da Sâlim ibni'l-Ca'd'dan, o da Enes ibn Mâlik'ten olmak üzere tahdîs etti. Bir bedevî şöyle dedi: Yâ Rasûlallah, kişi bir kavmı sever...(Buhârî, Edeb, Bâbu alâmeti hubbillâhi azze ve celle li-kavlihi...) Buhârî hadîsin tamâmını söyledi, sonra: Bu sizin yanınızda mevcûd değildir. Sizin yanınızda Mansûr'dan başkasından gelen hadîs vardır, dedi. Ve o meclise bu uslûb üzere hadîsler imlâ ettirdi [40].

Ebû Bekr el-Kûzânî şöyle dedi: Ben Muhammed ibn İsmâîl gibisini görmedim. O bir ilim kitâbını alır ve ona öyle bir göz gezdirir ki, bir defada ondaki hadîslerin bütün taraflarını ezber ediverirdi.

Ebu'l-Ezher şöyle dedi: Semerkand'da dört yüz muhaddis vardı. Toplandılar ve Muhammed ibn İsmâîl'i yanıltmak istediler. Bunun için Şâm isnâdlarını Irak isnâdlarına, Irak isnâdlarını Şâm isnâdlarına, Harem'in isnâdlarını da Yemen isnâdları içine kattılar. Netîcede bütün bu çalışmalarına rağmen Buhârî'den bir yanılma bulmaya muktedir olamadılar.

Buhârâ vâlîsi Ahyed ibn Ebî Ca'fer şöyle dedi: Muhammed ibn İsmâîl bir gün bana: Bâzı hadîs var ki ben onu Basra'da işitmiş, Şâm'da yazmışımdır. Bâzı hadîsi de Şâm'da işitmiş, Mısır'da yazmışımdır, dedi. Ben de ona: Yâ Ebâ Abdillah, tamâmını mı? diye sordum. Buhârî sükût etti.

Suleym ibn Mucâhid de şöyle dedi: Ben Muhammed ibn selâm el-Beykendî'nin yanında idim. Bana: Biraz önce gelmiş olaydın yetmiş bin hadîsi ezbere bilen bir çocuk görecektin, dedi. Bu söz üzerine ben hemen dışarıya çıkıp ona kavuştum ve:

— Yetmiş bin hadîsi ezbere bilen sen misin? dedim.

Buhârî:

— Evet, daha çoğunu da biliyorum. Sahâbîler'den ve tâbiîlerden sana herhangi bir hadîs getirirsem, muhakkak ben onların çoğunun doğum yıllarını, vefât yıllarını ve sâkin oldukları yerleri bilmişimdir, dedi.

Alî ibnu'l-Huseyn ibn Âsım el-Beykendî de şöyle dedi: Muhammed ibn İsmâîl bizim yanımıza gelmişti. Arkadaşlarımızdan biri ona:

---

40 Hâkim'in *Nîşâbûr Târîhi*'nde Ebû Amr İsmâîl'den şu rivâyet vardır: O şöyle demiştir: Bize Ebû Abdillah Muhammed ibn Alî tahdîs edip şöyle dedi: Ben Muhammed ibn İsmâîl el-Buhârî'den işittim, şöyle diyordu: Ben Basra'da beş yıl ikaamet ettim. Kitâblarım yanımda idi. Ben tasnîf ediyor ve her sene hacca gidiyor ve Mekke'den tekrâr Basra'ya dönüyordum. Ben Yüce Allah'ın, bu tasnîf edilen kitâblarda müslümânlara bereketler vereceğini ümîd ediyorum. (*Umdetu'l-Kaarî*, I, 8).

— Ben İshâk ibn Râhûye'den işittim; o, kitâbımdan yetmiş bin hadîs gözümün önünde gibidir diyordu, dedi. Bunun üzerine Muhammed ibn İsmâîl ona:

— Sen bu sözden taaccüb mü ediyorsun? Belki bu zamânda iki yüz tâne bin kerre bin (yânî iki milyon) hadîsi kitâbından bakan kimse vardır, dedi ve o bununla ancak kendini kasdetmekteydi.

Kâtibi şöyle dedi: Ben Buhârî'den işittim, şöyle diyordu: Dün gece tasnîflerimin içine kaç hadîs kattığımı sayıp hesâb edinceye kadar uyumadım. Bir de baktım ki iki yüz bin kadar hadîs. Yine Buhârî dedi ki: Şâyet bana temennî et denilseydi hâsseten namâz hakkında on bin hadîs rivâyet etmedikçe yerimden kalkmazdım.

Yine kâtibi dedi ki: Bana onun balâzûr şerbeti içtiği haberi ulaşmıştı. Ben bir defa ona yalnızken: Ezber etmenin ilâcı var mı? diye sordum.

— Bilmiyorum, dedi, sonra döndü de: Ezber etmek için kişinin ittihâm edilmesinden ve bir de devâmlı nazardan (düşünme ve tefekkürden) daha menfaatlı birşey bilmiyorum, dedi.

Yine kâtibi dedi ki: Ben Buhârî'ye:

— Tasnîf ettiğin kitâbların içine koyduğun hadîslerin hepsini ezbere biliyor musun? diye sordum.

— Onların içindekilerin hepsi bana gizli olmuyor, dedi [41].

8- İlim ve İbâdetteki Gayret ve Çalışkanlığı

Kâtib Muhammed ibn Ebî Yahyâ şöyle dedi: Ebû Abdillah el-Buhârî ile berâber bir seferde bulunduğumuz zamân, yaz ayları müstesnâ, bir oda içinde bulunurduk. Ben dâimâ onu bir gece içinde on beş defadan yirmi defaya kadar kalkıyor görürdüm. O bu kalkışların her birinde çakmağı alır, eliyle ateşi ve kandili tutuşturur, bir çok hadîsler çıkarır, onların üzerlerine alâmetler koyar, sonra başını koyup yatardı. Bir defasında ben ona:

— Sen bunların hepsini nefsine yüklüyorsun da beni uyandırmıyorsun, dedim.

— Sen gençsin, ben senin uykunu bozmak istemem, dedi.

Ey muhâtab! Uykunun ona ilim çalışmaktan nasıl mâni' olmayışını, uykunun lezzetini ilimleri tahsîl etmekte buluşunu, amelindeki ıhlâsı ve ıhvânına şefekatından dolayı tilmizinin ve hizmetçisinin rahatsız olmasına râzî olmayışını düşün!

---

41 *Hedyu's-Sârî,* s. 486-489, "Zikru cumelin mine'l-ahbâri'ş-şâhide li-seati hıfzıhî ve seyelâni zihnihî ve ıttılâıhî ale'l-ıleli sıvâ mâ tekaddeme", *İrşâdu's-Sârî,* I, s.32-39.

Yine Buhârî'nin yukarıda ismi geçen kâtibi şöyle dedi: Biz Firabr'da *Kitâbu't-Tefsîr*'in tasnîfinde çalışırken Buhârî'yi arkası üstü yatmış gördüm. Buhârî o gün tahrîc husûsunda kendini yormuştu. Ona:

— Ben senden işittim ki, sen ilimsiz olarak hiçbir şey yapmadım diyordun, binâenaleyh bu sırt üstü yatmaktaki fâide nedir? dedim.

— Bu gün kendimi yordum. Burası ise düşman ağzı olan bir hudûddur. Düşman işinden bir hâdise meydana gelmesinden endîşelendim de istirahat etmeyi ve bir hazırlık kazanmayı arzû ettim. Eğer düşman bizi ansızın bastırırsa böylece bizde de bir hareket olur, dedi.

Ben derim ki, işte onlar bu çalışma ile o yüksek mertebeye ulaşmışlardır. Hiç şübhesiz Buhârî yorgun hâlde bile kendisinden bir vaktin zâyi' olmasını istememiştir. İçinde te'lîf gibi sâlih bir amele muktedir olacağı bir zamân, o işi yapmıyarak kendisinden kaçıp gitmesin diye sırt üstü yattığı hâlde bile te'lîf ediyordu.

Muhammed ibn Yûsuf şöyle dedi: Bir gece Ebû Abdillah el-Buhârî'nin evinde, onun yanında bulunuyordum. Onun bir gece içinde birçok şeyleri hatırlamak için on sekiz defa kalkıp kandili yaktığını ve astığını saydım.

Miksem ibn Saîd de şöyle dedi: Ramazan'ın birinci gecesi olduğu zamân Muhammed ibn İsmâîl'in yanına ashâbı toplanırlar, o da onlara her rek'atta yirmi âyet okuyarak namâz kıldırırdı. Kur'ân'ı hatm edinceye kadar böyle devâm ederdi. Seherde yarı ile üçte bir arası kadar Kur'ân okur ve her üç gecede bir seher sırasında hatim yapardı. Her gün içinde gündüzleyin de bir nevi hatim yapar ve bu hatmi her gece iftar sırasında olurdu.

Kâtibi şöyle dedi: Buhârî seher vaktında on üç rek'at namâz kılar ve bunlardan bir teki ile vitir yapardı.

Ebû Bekr ibn Munîr şöyle dedi: Bir gün Muhammed ibn İsmâîl el-Buhârî namâz kıldırırken onu on yedi defa eşek arısı soktu. Namâzı bitirdiği zamân: Bakın bakalım, şu bana namâzımın içinde ezâ eden şey nedir? dedi. Baktılar ki, bir eşek arısı! On yedi yer kabarmış olduğu hâlde o namâzını bozmamıştı. Kâtibi Muhammed ibn Ebî Hâtim'den, Buhârî'nin o namâzın sonunda: Bir âyet içinde bulunuyordum, onu tamamlamak istemiştim, dediği rivâyet edilmiştir [42].

9- Sîreti, Zühdü, Fazîletleri ve Cömertliği[43]

Kâtibi şöyle dedi: Ben Ebû Abdillah'dan işittim, o: İçinde dünyâ zikri bulunan bir kelâm etmek istediğimde muhakkak Allah'a hamd ve senâ ile başlamışımdır, diyordu.

---

42 *Hedyu's-Sârî*, s.480-482, "Zikru sîretihî ve zuhdihî ve fadâilihî".

43 *Hedyu's-Sârî*, s.480 vd. "Zikru sîretihî ve şemâilihî ve zuhdihî ve fadâilihî". *İrşâdu's-Sârî*, I, 33 vd., "Zuhdihî ve verâihî ve ibâdetihi..."

Yine kâtibi şöyle dedi: Ebû Abdillah el-Buhârî'nin babasından vâris olduğu büyük malı vardı. Kendisi bu malı mudârebe ortaklığına verirdi [44]. Bir defasında alacaklısı Buhârî'nin zarârına büyük bir mal kesip almıştı. Firabr'de iken Buhârî'ye o alacaklısının Âmul'e gelmiş olduğu haberi ulaştı. Biz kendisine: Âmul'e geçmen ve malını ondan alman gerekir, dedik. Buhârî: O alacaklıyı korkutmamız bize yakışacak iş değildir, dedi. Sonra alacaklısına haber ulaştı ve o alacaklı zât Havârizm'e doğru çıkdı. Biz yine Buhârî'ye: Âmul şehrinin vâlîsi Ebû Seleme el-Keşşânî'ye, onun mektûb yazması için söylemen lâzım gelir, dedik. Buhârî: Eğer ben onlardan bir mektûb alırsam, onlar bu kitâb husûsunda benden tamâa düşerler. Ben ise dînimi dünyâm mukaabilinde satacak değilim, dedi. Biz gayret ettik, çalıştık; fakat o hiçbir şey almadı. Nihâyet biz, Buhârî'nin emri olmaksızın sultân ile konuştuk. Sultân Havârizm vâlîsine mektûb yazdı. Bizim bu teşebbüsümüz Ebû Abdillah'a ulaştığı zamân, o şiddetli bir güceníşle gücendi ve: Bana karşı kendi nefsimden daha şefekatli olmayınız, dedi. Ve birkaç mektûb yazdı, bu mektûbların yanına başka mektûblar koydu. Havârizm'deki bâzı arkadaşlarına da alacaklısı olan o adama taarruz edilmemesini yazdı. Sonra alacaklısı oradan dönüp Merv tarafına yöneldi. Tüccârlar toplandılar, sultân'a haber verildi. Sultân borçlu olan o kimse üzerinde şiddet tedbîri kullanmak istedi. Ebû Abdillah bu tedbîri çirkin görüp istemedi. Bizzât kendisi alacaklısı ile, her sene alacaklısının kendisine az bir şeyden ibâret olan on dirhem vermesi şartı üzerine sulh anlaşması yaptı. Hâlbuki alacağı olan mal yirmi bin dirhem idi. Buhârî bu maldan bir dirheme ve daha çoğuna da ulaşamadı.

Yine kâtibi dedi ki: Ben Buhârî'den işittim, şöyle diyordu: Ben aslâ herhangi bir şeyi satın alma işini üzerime almadım, muhakkak bu işi bir insana emrederdim de o insan benim için satın alırdı.

Buhârî'ye, niçin böyle yapardın? diye soruldu. Buhârî: Çünkü bu işte artırma, eksiltme ve karıştırma vardır, dedi.

Bekr ibn Munîr zikr etti ki, kendisi Buhârî'ye ticâret için hazırlanmış bir mal taşımış, o malı kendisine oğlu Ahmed göndermişti. Nihâyet o mal sebebiyle bâzı tüccârlar toplandılar ve o malı Buhârî'den beş bin dirhem kazanç mukaabilinde istediler. Buhârî onlara: Bu gece beni serbest bırakın, yanımdan gidin, dedi. Ertesi günü başka tüccârlar geldiler ve ticâret malını on bin dirhem kâr mukaabilinde istediler. Buhârî bu ikinci gelen tâcirler grubuna: Ben bu malı dün gece bana

---

44 *Mudârebe:* Bir kimseden ticâret için mal alıp kazandıktan sonra kârına ortak eylemek mânâsında kullanılır... Ve mukaarada mudârebe mânâsınadır ki, karz maddesinde sûreti açıklanmıştır. İşbu mudârebe rızk talebi için seyr ve sefer mânâsına olan darb'dan alınmıştır *(Kaamûs Ter).*

Mukaarada (اَلْمُقَارَضَة): Ve mudârebe vechile olan muâmeleye ıtlak olunur ki, bir kimseye ticâret eylemek için bir mıkdâr sermâye verip, aralarında şart eyledikleri vech üzere ve zarâr ve husrân sermâyeye âid olmak üzere fâidesine ortak olmaktan ibârettir. Mudârebe, arzda yürüyüp çalışmak (Seyr ve sa'y fi'l-ard) mânâsından alınmış olduğu gibi, mukaaraza dahî gûyâ ki mesâfe kat' eylemek ma'nâsından alınmıştır (*Kaamûs Ter.*).

gelmiş olan tâcirlere satmaya niyyet ettim; o niyyetimi bozmak istemem, dedi.

Muhammed ibn Ebî Hâtim şöyle dedi: Buhârî şöyle diyordu:

Bir defasında Âdem ibn Ebî İyâs'a doğru çıktım. O sırada nafakamın yânî paramın bana ulaşması gecikmişti. Ben harçlıksız olduğum için kuru otları yemeğe başlamıştım. Bu hâlimi de kimseye haber vermiyordum. Üçüncü gün olunca bana tanımadığım birisi geldi, bir çıkın dînâr uzattı ve: Bunu kendi nefsine harca, dedi.

Yine Muhammed ibn Ebî Hâtim şöyle dedi: Ben Ebû Abdillah el-Buhârî'den işittim: Bir müslümâna, duâ edildiği zamân icâbet olunmıyacak bir hâletde bulunması yakışmaz, diyordu.

Yine kâtibi dedi ki: Ben Buhârî'den işittim, şöyle diyordu: Ben bir ayda beş yüz dirhem kazanç alıyordum. Bu kazancı ilim arama yolunda harcıyordum. ***"Allah nezdinde olan ise hem daha hayırlı, hem daha devâmlıdır"***(el-Kasas: 60; eş-Şûrâ: 36).

Yine kâtibi şöyle dedi: Biz Firabr'de idik. Ebû Abdillah el-Buhârî, Buhârâ'ya yakın olan bir yerde bir ribât yaptırıyordu [45]. Pek çok halk toplandı, bu iş üzerinde ona yardım ediyorlardı. Kendisi de bizzât tuğla taşıyordu. Ben ona: Yâ Ebâ Abdillah, sen bununla yetin, derdim de, o: İşte bu iş bana fayda verecek olandır, derdi. Râvî dedi ki: Buhârî oradakiler için bir sığır kesmişti. Tencerelere yetişip pişdikleri zamân insanları yemeğe çağırdı. Berâberinde yüz kişi yâhud daha fazlası vardı. Kendisi bu toplanan halk kadar insan toplanacağını bilememişti. Biz onunla berâber Firabr'den üç dirhem mukaabilinde ekmek çıkarmıştık. O zamân ekmek beş batmanı, bir dirhem mukaabilinde idi [46]. Biz bu ekmeği oradakilerin önüne koyduk, hâzır bulunanların hepsi yedi ve epey ekmek artmıştı.

Yine kâtibi şöyle dedi: Buhârî yemesi çok az, talebelere ihsânı çok, cömertliği aşırı bir kimse idi.

Abdullah ibn Muhammed es-Sayârifî şöyle dedi: Ben Ebû Abdillah el-Buhârî'nin evinde, onun yanında bulunuyordum. Câriyesi geldi ve eve girmek istedi. Bu sırada câriyenin ayağı sürçüp tökezledi de Buhârî'nin önündeki mürekkeb hokkası ve divitinin üzerine kapandı. Buhârî câriyeye:

— Nasıl yürüyorsun? dedi.

Câriye de:

— Yol mevcûd olmadığı zamân ben nasıl yürürüm? deyiverdi.

Bunun üzerine Buhârî ellerini uzattı da:

— Git, ben seni âzâd ettim, dedi.

---

45 *er-Ribât* (الرباط): Kitâb vezninde bir nesne bağlanacak şeye denir ki bağ tâbir olunur... ve kervansaraya, tekyeye ve imârete ıtlak olunur ki, musâfirler için binâ kılınır, onda davarları bağlandığı için...

46 Metinde zikr olunan Menn, bir ölçü veyâ tartıdır ki şer'an 180 miskal, örfen 280 miskal gelir, cem'i "emnân" (أمْنَان)'dır. Ve menn bir türlü keyl yâhud mîzân, alâ kavlin iki rıtl mıkdâra denir ki, lisânımızda batman tâbir olunur (*Kaamûs Ter.*).

Buhârî'ye: Yâ Ebâ Abdillâh! Bu câriye seni öfkelendirdi mi? denildi. Buhârî: Ben yaptığım bu hürriyet verme işimle nefsimi râzî kılmışımdır, dedi [47].

Umer ibn Hafs el-Aşkar da şöyle dedi: Biz Basra'da Ebû Abdillah Muhammed ibn İsmâîl ile berâber bir topluluk idik, hadîs yazıyorduk. Biz onu birkaç gün yanımızdan kaybettik. Sonra onu bir evin içinde çıplak hâlde bulduk. Yanında bulunan eşyâsını kaybetmiş. Biz hemen onun için bir mıkdâr dirhem topladık ve onu giydirdik.

Kâtibi dedi ki: Ben Buhârî'den işittim, kendisine bir hadîsin haberi sorulmuştu da o şöyle diyordu: Yâ Ebâ Fulân! Sen benim tedlîs yapıyor olduğumu düşünüyorsun. Hâlbuki ben, hakkında nazar olan bir adamdan dolayı on bin hadîs terk etmişimdir. Ve yine ben bunun kadarını yâhud bundan çoğunu hakkında benim için bir nazar, bir görüş olan diğer sebebden dolayı terk ettim.

Hâfız Ebu'l-Fadl Ahmed ibn Alî es-Süleymânî şöyle dedi: Ben Alî ibn Muhammed ibn Mansûr'dan işittim, şöyle diyordu: Ben babamdan işittim, şöyle diyordu: Biz Ebû Abdillah el-Buhârî'nin meclisinde idik. Bir insan onun sakalından bir çöp alıp kaldırdı ve o çöpü yere attı. O ânda Muhammed ibn İsmâîl el-Buhârî'yi gözetledim. Buhârî o atılan çöpe ve insanlara bakıyordu. İnsanlar ona bakmayı bıraktıkları zamân Buhârî'ye baktım ki, o elini uzattı, o çöpü yerden kaldırdı ve yeninin içine koydu. Mescidden çıktığında ona yine baktım ki, yenine koyduğu o çöpü çıkardı da yere attı. Sanki o bu hareketiyle sakalının korunmuş olduğu çöpten mescidi de korumuş oluyordu.

Kâtibi şöyle dedi: Ben Buhârî'den şöyle derken işittim: Kör olan Ebû Ma'şer'e:

— Yâ Ebâ Ma'şer, bana hakkını halâl et, dedi.

Ebû Ma'şer:

— Hangi şeyden halâl edeyim? dedi.

Buhârî şöyle anlattı:

— Ben bir gün bir hadîs rivâyetimde sana baktım. Sen o hadîsden hoşlanmıştın da başını ve ellerini hareket ettiriyordun ve bu hoşlanmandan dolayı gülümsüyordun, dedi.

Ebû Ma'şer:

— Yâ Ebâ Abdillah, sana halâl olsun, Allah sana merhametini dâim eylesin, dedi.

Kâtibi şöyle dedi: Ben Buhârî'den işittim ki o: Ben Rabb'ımdan iki kerre istekte bulundum, derhâl benim isteğime icâbet buyurdu. Artık bundan sonra istekte bulunmayı arzû etmiyeceğim. Zîrâ belki böyle istekte bulunup da icâbet buyurması, benim hasenâtımı eksiltir, diyordu.

Kâtibi şöyle dedi: Ben Buhârî'den işittim, o: Âhiret'te benim için

47 *Hedyu's-Sârî,* s.480, "Zikru sîretihî...."

bir hasım olmıyacaktır, diyordu. Ben de: Bâzı insanlar senin *et-Târîh* kitâbından hoşlanmıyorlar ve "Onda insanlara gıybet etme suçu vardır" diyorlar, dedim. Buhârî:

— Biz onu rivâyet olarak nakletmişizdir; biz onu kendi nefsimizden nakletmemişizdir. Peygamber (S) de *"Bi'se ahu'l-aşîre = Aşîretin ne kötü kardeşi"* [48] tâbirini söylemiştir, dedi.

Râvîsi dedi ki: Ben yine Buhârî'den işittim ki, o: Ben gıybetin harâm olduğunu bildiğimden beri hiçbir kimseyi aslâ gıybet etmedim, diyordu.

Bekr ibn Munîr şöyle diyordu: Ben Ebû Abdillah Muhammed ibn İsmâîl el-Buhârî'den işittim, o: Ben bir kimseyi gıybet etmiş olmamdan dolayı beni hesâba çekmiyerek Allah'a kavuşacağımı kuvvetle ümîd etmekteyim, diyordu.

Hâfız ibn Hacer şöyle dedi: Buhârî'nin hadîs ricâli aleyhine olan kelâmında ziyâde bir sakınma ve olgun bir araştırma vardır. Bu husûs el-cerh ve't-ta'dîl hakkındaki kelâmını teemmül edenlere zâhir olacaktır. Çünkü o en çok *"Seketû anhu: Ondan sükût ettiler"*, *"Fîhi nazar: Onun hakkında düşünmek vardır"*, *"Terekûhu: Onu terk ettiler"* ve bunlara benzer tâbirleri söylemektedir. *"Kezzâb: Çok yalancı"* yâhud *"Vaddâ': Hadîs uydurucu"* tâbirlerini söylemesi azdır. O ancak *"Kezzebehû fulânun: Fulân ona yalancılık isnâd etti"* ta'bîrini söyler [49].

Ebu'l-Hasen Yûsuf ibn Ebî Zerr el-Buhârî şöyle hikâye etti: Ebû Abdillah Muhammed ibn İsmâîl el-Buhârî hastalandı. Suyunu tabîblere gösterdiler. Tabîbler: Bu su, bâzı perhizkâr Hristiyan papaslarının suyuna benzemektedir. Çünkü bu papaslar ekmekleri katığa bulayıp yemezler, dâimâ katıksız ekmek yerler, dediler [50]. Buhârî de, ben kırk yıldan beri bolca katıklı ekmek yemedim, diyerek tabîblerin sözlerini doğruladı. Buhârî'nin yanında bulunanlar tabîblere bu hastalığın ilâcını sordular da, tabîbler: Bunun ilâcı katıktır, dediler. Buhârî katık yemekten çekindi; nihâyet üstâdları ve ilim sâhibleri ısrâr ettiler de Buhârî ekmekle şeker yemeğe kadar onlara icâbet etti.

10- Atış ve Harb Âletleri Kullanmayı Bilmesi

Ebû Abdillah el-Buhârî ziyâde olan ilmi, geniş cömertliği ve bü-

---

48 Buhârî, VII, 5-30 Edeb, Bâbu mâ yecûzu min iğtiyâbi ehli'l-fesâdi ve'r-riyebi; Buhârî, VII, 58, Edeb, Bâbu'l-mudârât maannâsi; Ömer Ziyâeddîn Dağıstânî, *Sünenü'l-Akvâli'n-Nebeviyye*, rak:3399, 3458.

49 *Hedyu's-Sârî*, s.481 vd., "Zikru sîretihî...."

50 Metindeki "Uskuff" kelimesi hakkında şu îzâh verilmiştir:
el-Uskuff: Urdunn vezninde, ve'l-uskuf, kutrub vezninde, ve's-sukf, kufl vezninde nasârâ tâifesinin dîn ve âyînleri bâbında olan reîslerine denir ki papas tâbir olunur. Bir kavle göre mahvet ve haşmet üzere olmayıp tevâzû' ve âdâb ve tehâşû' üzere yürür olan krallarına denir, yâhud âlimlerine denir. Bâzıları indinde uskuff, rütbede "kıssîs" dediklerinden yukaru ve "mıtrân" dediklerinden aşağı olan keşîşlerdir. Cem'i esâkife ve esâkıf gelir... (*Kaamûs Ter.*, III, 618).

yük takvâsıyle berâber harb işlerini sağlam yapıyor ve cihâd âletlerini güzelleştirmeyi iyi biliyordu. Harb âletlerini kullanmakta en meşakkatli iş atmak olduğu gizli değildir. Buhârî atışta başkaları üzerinde seçkin derecede idi. Çünkü birçok defalar üstüste atış yaptığında hedefi isâbette hiç hatâ yapmıyordu.

Buhârî'nin kâtibi şöyle dedi: Ebû Abdillah el-Buhârî çok defalar bineğine binip atışa giderdi. Ben onunla berâber bulunup ona arkadaşlık yaptığım uzun müddet içinde iki kerrecik müstesnâ, onun okunun hedefe isâbet etmediğini gördüğümü bilmiyorum. Onun attığı ok her defasında hedefine isâbet eder, boşa gitmezdi. Biz Firabr'de iken bir gün bineklerimize binip atışa gittik; nehir kıyısındaki iskele gibi gediğe ulaştıran büyük sokağa doğru çıktık. Nihâyet orada atış yapmağa başladık. Ebû Abdillah el-Buhârî'nin oku, nehir üzerinde bulunan köprünün kazığına isâbet etti ve kazık yarıldı. Buhârî bunu görünce hayvanından indi de kazıktan o oku çıkardı ve (o gün için) atışı bıraktı. Bize: Artık geriye dönün, dedi. Bunun üzerine biz geriye döndük. Bu sırada bana:

— Yâ Ebâ Ca'fer, benim sana bir ihtiyâcım var, dedi. Kendisi bir sıkıntıdan müteessir, içini çekip uzun uzadıya soluk almaktaydı. Ben: Evet, buyur, dedim.

— Şu köprünün sâhibine gideceksin, ona biz senin köprünün kazığını bozduk, binâenaleyh onun yerine yeni bir kazık dikmek husûsunda bize izin vermeni, yâhud da onun bedelini almanı ve tarafımızdan olan bu ziyândan dolayı bize hakkını halâl etmeni arzû ediyoruz diyeceksin, dedi. Köprünün sâhibi Humeyd ibnu'l-Ahdar idi. O zât bana:

— Ebû Abdillah'a benim selâmımı teblîğ et ve: "Senin tarafından olan ziyândan dolayı ben sana hakkımı halâl ettim, zîrâ benim bütün mülküm sana fedâ olsun" deyiver, dedi.

Ben bu elçiliği Buhârî'ye ulaştırdım. Bunun üzerine yüzü gülüp çok sevindi. Artık o gün yabancılara beş yüz hadîs okuyup, üç yüz dirhem sadaka verdi [51].

11- Şiirleri ve Nâdide Sözleri

Buhârî'nin nazımdaki fesâhati, nesirdeki fesâhatinden az değildir. O, iki fenni de iyi yapardı. Şu kadar ki, bu husûsda ondan bize pek az şey ulaşmıştır. O da üstâdlarının üstâdı İmâm Şâfiî'nin şiir husûsunda gittiği yola mı gitti, bilmiyoruz. Şâfiî:

لَوْلاَ الشِّعْرُ بِالْعُلَمَاءِ يُزْرِى ـــ لَكُنْتُ الْيَوْمَ اَشْعَرَ مِنْ لَبِيدِ

51 *Hedyu's-Sârî*, s.480-481, "Zikru sîretihî ve şemâilihî ve zuhdihî ve fadâlihî".

"Eğer şiir âlimlere ayıblılık ve eksiklik getirir olmayaydı, ben bugün muhakkak şâir Lebîd'den daha güzel şiir söyleyici olurdum" demişti.

İşte bu sebebden Buhârî de az nazm söylemiştir. Biz de ona, az şiir söyleyen şâirlerdendi, diyoruz. Yâhud da o çok nazm etmiştir de günlerin geçmesiyle zâyi' olmuştur. O asrın, şiir nazm etmenin muhaddis için bir eksiklik sayıldığı bir asır olması da muhtemeldir ki, Buhârî anlaşmaya ve ilim neşr etmeye olan sevgisinden dolayı bu büyük ictimâî temâyül dalgası ile berâber yürümeye mecbûr olmuştur.

Buhârî'nin nazmından bâzıları şunlardır: el-Hâkim Ebû Abdillah *Târîh*'inde şöyle dedi: Ben Ebû Alî el-Mustemlî'nin el yazısı ile okudum; Buhârî şu beyti inşâd etmiştir:

اِغْتَنِمْ فِى الْفَرَاغِ فَضْلَ رُكُوعٍ — فَعَسٰى اَنْ يَكُونَ مَوْتُكَ بَغْتَةً

كَمْ صَحِيحٍ رَأَيْتَ مِنْ غَيْرِ سَقَمٍ — ذَهَبَتْ نَفْسُهُ الصَّحِيحَةُ فَلْتَةً

"Müsâid zamân elde iken rukû ve sucûd fazlından istifâdeye çalış. Belki ölümün ansızın olur da kaçırdığın ibâdetleri telâfîye imkân bulamazsın. Nice sıhhatli kimseler görmüşsündür ki bir hastalık olmaksızın sapasağlam iken canı çıkıp gitmiştir."

Râvî şunu da Buhârî'nin inşâd ettiğini söyledi:

خَالِقِ النَّاسَ بِخُلُقٍ وَاسِعٍ — لاَتَكُنْ كَلْبًا عَلَى النَّاسِ تَهِرُّ

"İnsanlara geniş bir huy ile güzel muâmele edip hoşça geçinmeye çalış. Sakın insanlara karşı ürüp haykıran bir köpek olma " [52].

Râvî: Ebû Abdillah el-Buhârî şu beyti de inşâd etti, dedi:

مِثْلَ الْبَهَائِمِ لاَتَرٰى آجَالَهَا — حَتّٰى تُسَاقَ اِلَى الْمَجَازِرِ تُنْحَرُ

"O hayvanlar gibi ki, boğazlanacak yerlere sevk olunup boğazlanıncaya kadar ecellerinin gelişini görmezler " (*Tabakaatu'ş-Şâfiiyye,* II,5;II,16).

Râvî: Ebû Abdillah Buhârî, Ebu Muhammed ed-Dârimî'nin ölüm haberi üzerine şu beyti inşâd etti, dedi:

اِنْ تَبْقَ تُفْجَعْ بِالْاَحِبَّةِ كُلِّهِمْ — وَفَنَاءُ نَفْسِكَ لاَ اَبَالَكَ اَفْجَعُ

---

52 *el-Herru:* Bir adamın yüzüne köpek gibi haykırmak.
el-Herîru: Köpek kısmı soğuğa tahammül edememekten nâşi ürümekten aşağıca seslenmek mânâsınadır ki, sızlamak ve sinlenmek ve kağırdanmak tâbir olunur, *herre'l-kelbu yehirru herîren* denilir, ikinci bâbdandır (*Kaamûs Ter.*).

"Eğer uzun müddet hayâtta kalırsan, bütün dostlarına kaybolup gitmelerinden dolayı acınır durursun. Hâlbuki kendi nefsinin zevâli ise, ey bîçâre insan, daha acınacak bir haldir [53].

İşte Buhârî'nin şiirleri hep böyle vakit zâyi' etmemenin lüzûmuna, bilhassa vaktin ibâdetle doldurulması gereğine ve müslümân kişinin güzel ahlâk sâhibi olmasına, şerr ve zarârından insanları selâmette kılmasına da'vet etmektedir.

12- Üstâdları ve Akrânlarının Övgü ve Beyânları Buhârî Hakkındaki

Hatîb el-Bağdâdî, İmâm Ahmed ibn Hanbel'e varan senedi ile rivâyet etti ki, Ahmed ibn Hanbel: Horâsân ülkesi Muhammed ibn İsmâîl gibisini çıkarmadı, demiştir. Ahmed ibn Hanbel'in oğlu Abdullah, babasına hadîs hâfızlarını sordu. Ahmed ibn Hanbel: Horâsân'dan bir çok gençlerdir, dedi ve onlar içinde Buhârî'yi saydı; saymağa da Buhârî ile başladı.

Yine Hatîb, İmâm Ahmed'den rivâyet etti. İmâm Ahmed: Horâsân, Ebû Zur'a, Muhammed ibn İsmâîl el-Buhârî, Abdullah ibn Abdirrahmân ed-Dârimî ve Hasen ibn Şucâ' el-Belhî'nin benzerlerini çıkarmadı, demiştir.

Sâlih Cezere: Ben Ebû Abdillah el-Buhârî'den daha anlayışlı hiçbir Horâsânlı görmedim, demiş; sonra da: Horâsânlılar'ın hadîsde en bilgilisi el-Buhârî'dir, en çok ezberleyicisi ve en çok hadîs ihâta edeni Ebû Zur'a'dır, diye ilâve etmiştir.

Muhammed ibn Beşşâr: Dünyânın hâfızları dörttür: Reyy'de Ebû Zur'a, Nîşâbûr'da Müslim ibnu'l-Haccâc, Semerkand'da Abdullah ibn Abdirrahmân ed-Dârimî, Buhârâ'da da Muhammed ibn İsmâîl el-Buhârî'dir, demiştir.

Yine Muhammed ibn Beşşâr: Bizim yanımıza daha Buhârî gibi gelmedi, demiştir. Yine o; Buhârî Basra'ya girdiği zamân: Bu gün Basra'ya fakîhlerin seyyidi girdi, demiştir. Yine bu Muhammed ibn Beşşâr, Buhârî Basra'ya geldiği zamân, ona doğru ayağa kalkıp elini tutmuş ve onunla boyun boyuna sarmaşarak: Kendisiyle senelerden beri iftihâr etmekte olduğum zât, hoş geldin, demiştir.

---

53 Bu beyit şu lâfızla da zabt ve rivâyet edilmiştir:

إنْ عِشْتَ تُفْجَعْ بِالأَحِبَّةِ كُلِّهِمْ — وَبَقَاءُ نَفْسِكَ لا أَبَالَكَ أَفْجَعُ

"Eğer uzun müddet yaşarsan, bütün dostlarına kaybolup gitmelerinden dolayı acınır durursun. Hâlbuki ey babasız, senin hayâtta kalman, daha acınacak bir hâldir." (*Hedyu's-Sârî,* s.482; *İrşâdu's-Sârî* mukaddimesi, s.36)

Muhammed ibn Abdillah ibn Numeyr ile Ebû Bekr ibn Ebî Şeybe: Biz Muhammed ibn İsmâîl el-Buhârî gibisini görmüş değiliz, demişlerdir. Abdân da eliyle Buhârî'ye işâret ederek: Biz bundan daha basîretli bir genç görmedik, demiştir.

İshâk ibn Ahmed ibn Halef şöyle dedi: Ben Buhârî'den birkaç kerre işittim: Ben kendimi hiçbir kimse yanında küçük görmedim, yalnız Alî ibnu'l-Medînî'nin yanında küçüklendim, diyordu. Müteâkıben Buhârî'nin bu sözü Alî ibnu'l-Medînî'ye söylendi. İbnu'l-Medînî: Onun sözünü bırakın, asıl o kendi gibisini görmemiştir, dedi [54].

Buhârî'nin üstâdlarından biri olan Süleymân ibn Harb bir gün Buhârî'ye baktı, baktı da: Bunun ileride güzel zikri ve şöhretli bir nâmı olacaktır, dedi. Bunun benzeri bir sözü, Ahmed ibn Hafs da söylemişti.

Buhârî şöyle dedi: Ben Süleymân ibn Harb'ın yanına girdiğim zamân o: Şu'be'nin galatını bize beyân et, diyordu.

Muhammed ibn Kuteybe el-Buhârî şöyle dedi: Ben Ebû Âsım en-Nebîl'in yanında idim. Onun yanında bir genç gördüm ve ona: Sen neredensin? dedim. Buhârâ'danım, dedi. Kimin oğlusun? diye sordum. İsmâîl'in oğluyum, dedi. Ben de ona: Sen benim yakınımdan, yânî hısımımdansın, dedim. Ebû Âsım'ın huzûrunda bulunan bir adam bana: Bu genç koçlarla tokuşuyor, yânî üstâdlara mukaavemet ediyor, dedi.

İbrâhîm ibn Muhammed ibn Selâm da şöyle dedi: Saîd ibn Ebî Meryem, Haccâc ibn Minhâl, İsmâîl ibn Ebî Uveys, el-Humeydî, Nuaym ibn Hammâd, Muhammed ibn Yahyâ ibn Umer el-Adenî, el-Halâl el-Huseyn ibn Alî el-Hulvânî, Muhammed ibn Meymûn el-Hayyât, İbrâhîm ibnu'l-Munzir, Ebû Kurayb Muhammed ibnu'l-Alâ, Ebû Saîd Abdullah ibn Saîd el-Eşecc, İbrâhîm ibn Mûsâ el-Ferrâ ve benzerleri gibi hadîs sâhiblerinden olan büyük üstâdlar, tefekkür ve ma'rifette Muhammed ibn İsmâîl'in kendilerinden üstün olduğuna hükmediyorlardı.

İmâm Ebû Muhammed Abdullah ibn Abdirrahmân ed-Dârimî şöyle demişti: Ben Harameyn'de, Hicâz'da, Şâm'da ve Irak'da birçok âlimler gördüm, fakat onların içinde Ebû Abdillah el-Buhârî'den daha cem'iyyetlisini, yânî daha çok hadîs toplayanını görmedim.

Ebû Sehl Mahmûd ibnu'n-Nadr şöyle dedi: Ben Basra'ya, Şâm'a, Hicâz'a, Kûfe'ye girdim ve bu şehirlerin âlimlerini gördüm. Muhammed ibn İsmâîl el-Buhârî'nin zikri her geçtikçe, onlar Buhârî'yi kendilerinden üstün tutarlardı.

Hâşid ibn İsmâîl şöyle dedi: Ben İshâk ibn Râhaveyh'i sediri üzerinde otururken gördüm, Muhammed ibn İsmâîl de berâberinde idi. Muhammed ibn İsmâîl ona karşı bir şeyi redd etti. Bunun üzerine İshâk,

---

54 Ca'fer ibn Muhammed el-Mustağfirî, *Târîhu Nesef*'de Buhârî'yi zikr etti de: Eğer benim için câiz olaydı, ben muhakkak Buhârî'yi, onun mulâkî olduğu üstâdları üzerine tafdîl eder ve muhakkak o kendi gibisine kavuşmamıştır derdim, demiştir. (*Tabakaatu'ş-Şâfiiyye*, II, 8).

Muhammed ibn İsmâîl'in görüşüne döndü. İshâk: Ey hadîsciler topluluğu, sizler bu gençten hadîs yazın. Zîrâ o şâyed el-Hasen el-Basrî zamânında mevcûd olaydı, hadîs ile ilgili bilgisi ve fıkhından dolayı insanlar muhakkak ona muhtâc olurlardı, dedi.

es-Sünen sâhibi Ebû Îsâ et-Tirmizî: Ben ne Irak'da, ne de Horâsân'da illetlerin ma'nâsı, târîh ve isnâdları tanıma husûslarında Muhammed ibn İsmâîl'den daha bilgilisini görmedim, demiştir.

Muhammed ibn Yûsuf el-Hemedânî şöyle dedi: Biz Kuteybe ibn Saîd'in yanında idik. Derken oraya Ebû Ya'kûb denilen Şa'rânlı bir adam geldi ve Kuteybe'ye, Muhammed ibn İsmâîl'i sordu. Kuteybe: Ey buradakiler! Ben hadîs hakkında inceleme yaptım. Fakîhler, zâhidler ve âbidlerin meclislerinde oturdum. Aklımın erdiği günden beri Muhammed ibn İsmâîl el-Buhârî'nin benzerini görmedim, dedi. Yine bu Kuteybe ibn Saîd: Ben fakîhler, zâhidler ve âbidlerle berâber oturdum. Akıl ettiğim günden beri Muhammed ibn İsmâîl'in benzerini görmedim. O kendi zamânında, sahâbîler içinde Umer'in durumunda idi. Eğer Muhammed ibn İsmâîl el-Buhârî sahâbîler devrinde bulunsaydı, muhakkak bir alâmet olurdu, dedi.

Muhammed ibn Yûsuf el-Hemedânî şöyle dedi: Kuteybe ibn Saîd'e, sarhoş kimsenin kadın boşamasının hükmü sorulmuştu. Bu sırada içeriye Muhammed ibn İsmâîl girdi. Bunun üzerine Kuteybe o suâli soran kimseye: İşte Ahmed ibn Hanbel, İshâk ibn Râhûye ve Alî ibnu'l-Medînî! Allah onları Buhârî'nin şahsında sana gönderdi, dedi de eliyle Buhârî'yi gösterdi.

Ebû Amr el-Kirmânî şöyle dedi: Ben Basra'da Mıhyâr'a Kuteybe ibn Saîd'in: Yemîn olsun benim yanıma Arz'ın doğusundan ve batısından gelenler oldu, fakat benim yanıma Muhammed ibn İsmâîl el-Buhârî'nin benzeri gelmedi, dediğini hikâye ettim. Bunun üzerine Mıhyâr: Kuteybe doğru söylemiştir. Ben de Kuteybe'yi Yahyâ ibn Maîn'in berâberinde gördüm. İkisi, Muhammed ibn İsmâîl'in yanına gidip geliyorlardı. İşte o vakit bilgi husûsunda Yahyâ'nın Saîd'e itâat etmekte olduğunu görmüştüm, dedi.

Ya'kûb ibn İbrâhîm ile Nuaym ibn Hammâd el-Huzâî: Şübhesiz Muhammed ibn İsmâîl el-Buhârî bu ümmetin fakîhidir, dediler.

Bundâr Muhammed ibn Beşşâr da, Buhârî'yi kasdederek: O bizim zamânımızda Allah'ın halkının en fakîhidir, demiştir.

Firabrî de şöyle dedi: Ben Muhammed ibn Ebî Hâtim'den işittim, şöyle diyordu: Ben Hâşid ibn İsmâîl'den işittim, şöyle diyordu: Ben Basra'da idim. Derken Muhammed ibn İsmâîl'in gelişini işittim. Buhârî geldiği zamân Muhammed ibn Beşşâr: Bu gün fakîhlerin seyyidi geldi, dedi.

Muhammed ibn İbrâhîm el-Bûşencî de şöyle dedi: Ben 228/930 senesinde Bundâr'dan işittim, o: Bizim üzerimize Muhammed ibn İsmâîl'in benzeri gelmedi, diyordu. Ve yine bu Bundâr: Ben senelerden beri onunla iftihâr edip duruyorum, dedi.

Buhârî şöyle dedi: Ben on sekiz yaşında iken el-Humeydî'nin yanına girdim. O esnâda Humeydî ile diğer bir kimse arasında bir hadîs husûsunda bir ihtilâf meydana gelmiş. Humeydî bana bakınca: İşte aramızda hüküm verecek kimse geldi, dedi. Akabinde husûmeti bana arzettiler. Ben de Humeydî lehine hükmettim. Zîrâ hakk onunla berâberdi.

Buhârî şöyle dedi: İshâk ibn Râhûye, benim tasnîf etmiş olduğum *Târîh* kitâbını aldı, onu emîr olan Abdullah ibn Tâhir'in yanına götürüp: Ey Emîr, sana bir sihr (yânî çok güzel bir kitâb) göstereyim mi? Dedi.

Mûsâ ibn Kureyş şöyle dedi: Abdullah ibn Yûsuf et-Tenîsî, Buhârî'ye hitâben: Yâ Ebâ Abdillah! Benim kitâblarıma bak da içlerinde düşük ve hatâ nev'inden birşey varsa bana haber ver, dedi. Buhârî de: Pekî, diyerek ona icâbet etti.

Buhârî şöyle dedi: Muhammed ibn Selâm el-Beykendî bana: Kitâblarıma bak da içlerinde hatâ nev'inden her ne bulursan üzerine çarpı işâreti koy, dedi. Muhammed ibn Selâm'ın ashâbından biri ona: Bu genç kimdir? diye sordu da, Beykendî benim için: Bu, benzeri olmıyan kişidir, dedi. İşte bu adı geçen Muhammed ibn Selâm: Muhammed ibn İsmâîl benim yanıma her girdikçe hayrete düşer ve ondan endîşe eder dururdum, derdi. Yânî onun yanında hatâ yapmaktan korkardı.

Ebû Bekr el-Medînî şöyle dedi: Bizler bir gün İshâk ibn Râhûye'nin yanındaydık. Muhammed ibn İsmâîl de orada hâzır bulunuyordu. İshâk sahâbîsinin berisinde Atâ el-Kencârânî (nisbeti) bulunan bir hadîse uğradı. Bunun üzerine İshâk, Buhârî'ye hitâben:

— Yâ Ebâ Abdillah! Bu Kencârân nedir? dedi.

Buhârî:

— Yemen'de bir karyedir. Muâviye, sahâbî'den olan şu zâtı Yemen'e gönderdi. İşte bu Atâ o sahâbî'den iki hadîs işitti, dedi.

İshâk da ona:

— Yâ Ebâ Abdillah, sen bunu onların yanında hâzır bulunmuş gibi bilmektesin, dedi [55].

Yine Buhârî şöyle dedi: Alî ibnu'l-Medînî bana Horâsân'ın üstâdlarını soruyordu. Ben de ona Muhammed ibn Selâm el-Beykendî'yi zikr ediyordum. Kendisi onu tanımıyordu. Nihâyet kendisi bir gün bana:

— Yâ Ebâ Abdillah! Senin övdüğün herkes artık bizim yanımızda makbûldür, dedi.

Ebu'l-Fadl Ahmed ibn Seleme en-Nîşâbûrî şöyle dedi: Bana Feth ibn Nûh en-Nîşâbûrî tahdîs edip şöyle dedi: Ben Alî ibnu'l-Medînî'ye geldim. Muhammed ibn İsmâîl el-Buhârî'yi de onun sağ tarafında oturmuş hâlde gördüm. Alî ibnu'l-Medînî her hadîsi tahdîs edince, azamet ve celâletinden sakınarak Buhârî'ye döner dururdu.

---

55 *Hedyu's-Sârî*, s.484 vd., "Zikru senâi'n-nâsi aleyhi ve ta'zîmihim lehu"; *İrşâdu's-Sârî*, I, 33-37, "Ve senâu'n-nâsi aleyhi bi-fehmihi."

Buhârî şöyle dedi: Amr ibn Alî el-Fellâs'ın ashâbı benimle bir hadîsi müzâkere ettiler. Ben, o hadîsi tanımıyorum, dedim. Onlar benim bu cevâbımdan dolayı sevindiler. Ve akabinde Amr ibn Alî'ye gittiler. Biri Amr ibn Alî'ye: Biz Muhammed ibn İsmâîl ile bir hadîsi müzâkere ettik. O, bu hadîsi tanımadı, dedi. Bunun üzerine Amr ibn Alî: *Muhammed ibn İsmâîl'in tanımadığı bir hadîs, hadîs değildir,* demiştir.

Ebû Amr el-Kirmânî şöyle dedi: Ben Amr ibn Alî el-Fellâs (249/863)'dan işittim; o: Benim sâdık arkadaşım, Ebû Abdillah Muhammed ibn İsmâîl el-Buhârî'dir; Horâsân'da onun benzeri yoktur, diyordu.

Ebû Îsâ et-Tirmizî şöyle dedi: Muhammed ibn İsmâîl, Abdullah ibn Munîr'in yanında idi. Buhârî onun yanından kalktığı zamân, Abdullah ibn Munîr ona karşı: Yâ Ebâ Abdillah! Allah seni bu ümmetin zîneti kılsın, dedi.

Hâfız Recâ ibn Recâ: Muhammed ibn İsmâîl'in bütün âlimler üzerindeki fazîleti, erkeklerin kadınlar üzerindeki fazlı gibidir, dedi.

Abdullah ibn Muhammed ibn Saîd ibn Ca'fer şöyle dedi: Ahmed ibn Harb en-Nişâbûrî vefât ettiği zamân İshâk ibn Râhûye ile Muhammed ibn İsmâîl bineklerine bindiler de onun cenâzesini teşyî' ediyorlardı. Ben de giderken ilim ehli olan kimseleri dinliyordum. Onlar bu ikisine bakıyorlar ve: Muhammed ibn İsmâîl, İshâk'dan daha fakîhtir, diyorlardı.

Ahmed ibn İshâk es-Sermâvî: Her kim hakkıyle ve bütün sadâkatıyle fakîh olan bir kimseye bakmak isterse, Muhammed ibn İsmâîl'e baksın, dedi.

Hâşid ibn İsmâîl şöyle dedi: Ben Amr ibn Zürâre ile Muhammed ibn Râfi'i, Muhammed ibn İsmâîl'in yanında gördüm. Bu ikisi Buhârî'den hadîs illetlerini soruyorlardı. Buhârî yanlarından kalkıp gidince, bu iki zât mecliste hâzır olanlara: Buhârî'den aldanmayın, gaflet etmeyin. Çünkü bizden daha fakîh, daha âlim ve daha basîretlidir, dediler.

Yine Hâşid şöyle dedi: Biz bir gün Amr ibn Zürâre de berâber olarak İshâk ibn Râhûye'nin yanında idik. İshâk, Ebû Abdillah'ın önünde hadîs imlâ ettiriyordu. Hadîs sâhibleri de ondan hadîs yazıyorlardı. Bu esnâda İshâk ibn Râhûye: O benden daha basîretlidir, diyordu. Ebû Abdillah el-Buhârî o zamân bir genç idi. Ebû Bekr ibn Ebî Şeybe de Buhârî'yi Bâzil (yânî kâmil) diye isimlendirirdi.

Muhammed ibn Ebî Hâtim el-Varrak şöyle dedi: Ben Yahyâ ibn Ca'fer el-Beykendî'den işittim; o şöyle diyordu: Şâyet kendi ömrümden alıp da Muhammed ibn İsmâîl'in ömründe artırma yapmağa kaadir olaydım, muhakkak bu artırma işini yapardım. Çünkü benim ölümüm, bir tek adamın ölümü olurdu; hâlbuki Muhammed ibn İsmâîl'in ölümüne gelince, onda ilmin gitmesi vardır.

Yine Buhârî'nin varrâkı yânî kâtibi şöyle dedi: Ben yine Yahyâ ibn Ca'fer el-Beykendî'den işittim, o Buhârî'ye hitâben: Eğer sen olmayaydın ben Buhârâ'da yaşamayı hoş bulmazdım, diyordu.

Abdullah ibn Muhammed el-Musnidî şöyle dedi: Şübhesiz Muhammed ibn İsmâîl el-Buhârî bir imâmdır. Her kim onu imâm tanımazsa, ben o şahsı ittihâm ederim.

İmâmların imâmı olan Ebû Bekr Muhammed ibn İshâk ibn Huzeyme: *Semânın bütünü altında hadîste Muhammed ibn İsmâîl'den daha âlim kimse yoktur,* dedi.

el-Hâfız Muhammed ibn Ya'kûb da şöyle dedi: Ben Müslim ibnu'l-Haccâc'ı, Buhârî'nin önünde, çocuğun muallime suâl soruşu gibi suâl sorarken gördüm.

İmâm Müslim'in İmâm Buhârî'yi Takdîr Edip Büyütmesi

Hâfız Ebû Hâmid el-A'meş şöyle dedi: Biz Nîşâbûr'da Buhârî'nin yanında idik. Müslim ibnu'l-Haccâc geldi ve Buhârî'ye şu hadîsi sordu:

Ubeydullah ibn Amr, Ebu'z-Zuheyr'den, o da Câbir'den; dedi ki: Resûlullah (S) bizleri bir seriyye içinde gönderdi,berâberimizde Ebû Ubeyde vardı... (Hadîs uzunca devâm ediyor).

Buhârî şöyle dedi: Bize İbnu Ebî Uveys tahdîs etti. Bana kardeşim Süleymân ibn Bilâl'den, o da Ubeydullah'dan ... diyerek hadîsi tamâmiyle zikretti. Bunun akabinde bir insan da Buhârî'nin huzûrunda:

حَجَّاجُ بْنُ جُرَيْجٍ عَنْ مُوسَى بْنِ عُقْبَةَ عَنْ سُهَيْلِ بْنِ اَبِى صَالِحٍ عَنْ اَبِيهِ عَنْ اَبِى هُرَيْرَةَ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: كَفَّارَةُ الْمَجْلِسِ اِذَا قَامَ الْعَبْدُ اَنْ يَقُولَ: سُبْحَانَكَ اللّٰهُمَّ وَبِحَمْدِكَ اَشْهَدُ اَنْ لَا اِلٰهَ اِلاَّ اَنْتَ اَسْتَغْفِرُكَ وَاَتُوبُ اِلَيْكَ

"Haccâc ibn Curayc Mûsâ ibn Ukbe'den, o da Suheyl ibn Ebî Sâlih'den, o da babasından, o da Ebû Hureyre'den, o da Peygamber (S)den. Buyurdu ki: *"Bir kulun dedikodulu bir meclisten kalktığı zamân* ***Sübhâneke'llâhümme ve bi-hamdike eşhedu en lâ ilâhe illâ ente. Estağfiruke ve etûbu ileyke*** *demesi, meclise iştirâk ettiğinin keffâretidir"* hadîsini okudu ve Buhârî'ye bu isnâd ve hadîs hakkındaki fikrini sordu. O mecliste hâzır bulunan Müslim hemen atılarak: Dünyâda bundan sağlam isnâd da olur mu imiş? İbn Curayc, Mûsâ ibn Ukbe'den, o da Suheyl ibn Ebî Sâlih'ten rivâyet etmiş. Dünyâda bu kadar kuvvetli isnâd ile hiç bir hadîs bilinir mi? dedi.

Müslim'in bu sözleri üzerine Muhammed ibn İsmâîl: Evet ammâ ma'lûldur, dedi. Müslim'i bir titreme alıp: ***Lâ ilâhe ille'llah,*** illeti neresinde ise bana haber ver, dedi. Buhârî, başka tarîklardan da yine Haccâc ibn Muhammed'den olmak üzere kendisine bu hadîsin bâliğ olduğunu senedleriyle zikr ederek, yalnız: Allah'ın örttüğünü sen de ört; bu, insanların Haccâc ibn Muhammed'den, onun da ibn Curayc'dan rivâyet ettikleri celîl bir hadîstir, demekle yetindi ve illeti beyân etmek istemedi. Müslim ısrâr etti, başını öptü, ağlamaklı oldu.

Buhârî, Müslim'den bu kadar ısrâr görünce: Öyleyse yaz:

حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا وُهَيْبٌ حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ عُقْبَةَ عَنْ عَوْنِ بْنِ عَبْدِ اللهِ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: كَفَّارَةُ الْمَجْلِسِ إِذَا قَامَ الْعَبْدُ أَنْ يَقُولَ..

"Bize Mûsâ ibn İsmâîl tahdîs etti. Bize Vuhayb tahdîs etti. Bize Mûsâ ibn Ukbe, Avn ibn Abdillah'dan tahdîs etti. O şöyle demiştir: Rasûlullah (S) şöyle buyurdu:... isnâdıyle hadîsi rivâyet etti. Bunun üzerine Müslim: *Sana hasedciden başkası buğz etmez. Dünyâda senin bir benzerin daha olmadığına şehâdet ederim,* dedi.

Bu hikâyeye göre, her iki hadîsin metni birdir. Lâkin hadîs birinci sened ile ma'lûl, ikinci sened ile sahîhdir. Dikkat edilmiş ise anlaşılır ki, Buhârî'nin ma'lûl dediği rivâyet hep an'ane ile rivâyet edilmiş ve sonunda merfû' olarak serd edilmiştir. Hâlbuki diğer rivâyette sened -tâbiî olan- Avn ibn Abdillah ibn Utbe'ye kadar hep *"haddesenâ"* lâfzı ile sevk edildikten sonra, Ebû Hureyre'nin ismi zikr edilmeksizin irsâl edilmiştir. Meğer merfû' olarak rivâyet edileduran hadîs, mürsel imiş.

Bu kıssayı el-Beyhâkî *el-Medhâl*'de, el-Hâkim Ebû Abdillah'dan diğer bir sıyâkla rivâyet etmiştir: Dedi ki: Ben Ebû Nasr Ahmed ibn Muhammed el-Varrâk'tan işittim, şöyle diyordu: Ben Ahmed ibn Hamdûn el-Kassâr'dan -ki o Ebû Hâmid el-A'meş'dir- işittim, şöyle diyordu: Ben Müslim ibnu'l-Haccâc'dan işittim: Kendisi Muhammed ibn İsmâîl'in yanına geldi, *onun iki gözünün arasını öptü ve: Bırak beni ayağını da öpeyim ey üstâdların üstâdı, muhaddislerin seyyidi, hadîs illetlerinin tabîbi,* dedi.

Buhârî burada da iki senedle hadîsi rivâyet ettikten sonra, birinci sened hakkında: Bu güzeldir, hem dünyâda bunun kadar sağlam başka bir isnâd da bilmiyorum, lâkin ma'lûldür. Benim haber verdiğim isnâd daha iyidir. Zîrâ Mûsâ ibn Ukbe'nin Suheyl'den müsneden bir hadîs rivâyet ettiğini hiçkimse haber vermemiştir, diyerek, ikinci bir illet daha göstermiştir [56]...

Hâşid ibn İsmâîl şöyle dedi: Basra halkından ilim ehli olan kimseler hadîs talebi için Buhârî'nin arkasından koşarlardı. Hâlbuki o zamân Buhârî bir gençti. Nihâyet onu isti'lâ ederler ve onu yolun bir yerinde oturturlar da başına binlerce kişi toplanırdı. Ki, o toplananların çoğu kendilerinden hadîs yazılan kimselerdendi. O zamân Buhârî, henüz yüzünde tüy çıkmamış bir genç idi.

Ebû Hâtim er-Râzî: Horâsân aslâ Muhammed ibn İsmâîl'den daha

---

56 *Hedyu's-Sârî,* s.487-489, "Zikru cumelin mine'l-ahbâri'ş-şâhide li seati hıfzıhî veseyelânı zihnihî ve ıttılâıhî ale'l-ileli sivâ mâ tekaddeme"; *İrşâdu's-Sârî,* I, 35-36; bâzı tasarrufla *Tecrîd Ter.,* I, 173-174. Diğer kaynaklar: *Târîhu Bağdâd,* II, 29 (XIII, 100-104); İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye,* XI, 33-34; Ebu'l-Fidâ, *el-Muhtasar min Ahbâri'l-Beşer,* II, 54.

hâfız bir kimse çıkarmadı, ve oradan Irak'a ondan daha âlimi de gelmedi, dedi.

el-Aclî de şöyle dedi: Ben Ebû Zur'a'yı ve Ebû Hâtim'i gördüm; bu ikisi Buhârî'den hadîs işitiyorlardı. Hâsılı Buhârî her şeyi güzel yapan, dîn ve fazîletçe üstün ümmetlerden bir ümmet idi.

ed-Dârimî'ye bir hadîsten soruldu ve kendisine Buhârî'nin bu hadîs sahîhtir dediği söylendi. Bunun üzerine ed-Dârimî: Muhammed ibn İsmâîl, Dârimî'den daha basîretlidir. O, Allah'ın kendi kitâbı içinde ve Peygamber'inin diliyle emr ettiği ve nehy eylediği şeyleri Allah'a yakışacak şekilde yerine getiren kullarının en zekîsidir. Muhammed ibn İsmâîl, Kur'ân'ı okuduğu zamân kalbini, gözünü ve kulağını onunla tamâmiyle meşgûl eder, kitâbın mes'elelerinde tefekkür edip, onun halâlını, harâmını iyice tanır, dedi.

Ebû Sehl Mahmûd ibnu'n-Nadr şöyle dedi: Ben Mısır âlimlerinden otuzdan fazlasını dinledim ki onlar: Dünyâda Muhammed ibn İsmâîl'e bakmak bizim ihtiyâcımızdır, diyorlardı.

Ebu't-Tayyib Hâtim ibn Mansûr da: Muhammed ibn İsmâîl, basîreti ve ilme nufûz edişi husûslarında Allah'ın âyetlerinden bir âyet idi, dedi.

Abdullah ibn Muhammed el-Eylî: Vallâhî ben, Muhammed ibn İsmâîl'in bedeninde bir kıl olaydım diye temennî etmişimdir, dedi.

Suleym ibn Mucâhid: Ben altmış yıldan beri Muhammed ibn İsmâîl'den daha fakîh ve daha takvâlı kimse görmedim, demiştir.

Ahmed ibn Seyyâr, *Merv Târîhi*'nde şöyle dedi: Muhammed ibn İsmâîl, ilim taleb etti, âlim insanlarla ilim meclislerinde bulundu, hadîs uğrunda seyâhatler etti ve hadîste mahâret kazanıp en basîretli dereceye yükseldi. O, bilgisi ve ezberlemesi çok güzel bir zât idi, bununla berâber fakîhlik de yapıyordu.

Amr ibnu'l-Haffâf şöyle dedi: Yahyâ ibn Muhammed ibn Sâid, Buhârî'yi zikr ettiği zamân: O el-kebşu'n-nattâh'dır (yânî çok vurucu koçtur), derdi.

el-Hâfız Ebu'l-Abbâs, el-Fadl ibnu'l-Abbâs er-Râzî es-Sâığ'a: Hangisi daha hâfızdır; Muhammed ibn İsmâîl mi, yâhud Ebû Zur'a mı? diye soruldu. Ebu'l-Abbâs şöyle dedi: Ben Muuhammed ibn İsmâîl ile karşılaşmış değildim. Nihâyet Hulvân ile Bağdâd arasında önümden geldi, karşılaştık. Yolumdan bir merhale kadar geriye doğru onunla yürüdüm ve bu esnâda ona kendisinin tanımadığı bir hadîs getirmeye çok gayret ettim.. Fakat bu bana mümkün olmadı. Ve işte ben buyum. Ebû Zur'a'nın başının saçı sayısınca garîb hadîs sayabilirim.

Muhammed ibn Abdirrahmân ed-Dagûlî şöyle dedi: Bağdâd ahâlîsi Muhammed ibn İsmâîl'e, içinde şu beyt bulunan bir mektûb yazdılar:

اَلْمُسْلِمُونَ بِخَيْرٍ مَا بَقِيتَ لَهُمْ ــ وَلَيْسَ بَعْدَكَ خَيْرٌ حِينَ تُفْتَقَدُ

"Sen kendileri için hayâtta bâkî olduğun müddetçe, müslümânlar bir

hayr içindedirler. Kaybedildiğin zamân senden sonra artık hayr yoktur" [57].

el-Hâfız Ebu'l-Abbâs Ahmed ibn Muhammed ibn Saîd ibn Ukde: Şâyet bir kimse otuz bin hadîs yazmış olsa Muhammed ibn İsmâîl'in *Târîh*'inden müstağnî olmaz, demiştir. el-Hâkim Ebû Ahmed de *el-Kûnâ* (Künyeler) kitâbında: Buhârî hadîs bilgisi ve toplaması husûslarında imâmların yegânesi idi. Eğer ben, hiç kimsenin tasnîfini güzellik ve olgunlukta Buhârî'nin tasnîfine benzer görmedim deseydim, muhakkak böyle yapmış olurdum, demiştir. Ben Buhârî asrından sonra gelen âlimlerin ona yaptıkları övgülere bir bâb açsaydım, muhakkak sahîfeler biter, nefesler tükenirdi. Hulâsa, o sâhili olmayan bir denizdir. Ben ancak İbnu Ukde ile Ebû Ahmed'in sözlerini buna bir unvân olarak yazdım. Zâten büyük üstâdlarının ona yaptıkları övgülerin ardından, daha sonrakilerin hikâyelerine muhtâc olunmaz. Çünkü devrinin üstâdları onu, müşâhede ettikleriyle övmüşler, bildikleriyle vasfetmişlerdir. Kendilerinden sonra gelenlerin medihleri ise böyle değildir. Çünkü bu sonrakilerin övmeleri ve vasıfları, kendilerine nakl edilmiş bilgilere i'timâd üzerine kurulmuştur. Bu iki makaam arasında ise açık bir fark vardır: *"Leyse'l-ıyânu ke'l-haberi=Gözle görmek haber gibi değildir"* [58].

13- Fıkhı, Mezhebi, Mutlak Müctehidliği ve Tercîhleri

Buhârî'nin *Sahîh*'ini inceleyen, âyetlerden ve hadîslerden fıkhî hükümleri istinbât ediş keyfiyetinin ardına düşüp, gereği gibi araştıran kimseye, inâddan dönmek, Buhârî'nin hüccet kuvvetini, hadîsleri tatbîk bilgisini, zor, müşkil mes'eleleri istihrâc mahâretini i'tirâf etmek zarûrî olur. Binâenaleyh onun dîndeki fakîhliği, hadîs rivâyetinden az değildir. Kaaidelerden ve fıkhî mes'elelerden istinbâtı, hadîs ezberlemesi ve hadîsi çok sağlam bilmesinden de az değildir.

Nevevî, Buhârî şerhinin mukaddimesinde: İyi bil ki, Buhârî'nin ilim nevi'lerinde kabûl olunmuş büyük bir iktidârı vardı. Hadîs incelikleri ve hadîsten lâtîfeler istinbâtına gelince, o husûsta kendisine yaklaşabilecek hemen hemen hiç kimse bulunmaz, dedi, ve "Buhârî'nin Hadîsi Parçalara Bölmesi" başlığının evvelinde nakl ettiğimiz sözleri söyledi. O sözleri şunlardı: "Sonra Buhârî'nin bu kitâbda maksadı sırf hadîsle yetinmek ve metinleri çoğaltmak değildir. Fakat onun murâdı hadîslerden hükümler çıkarmak, usûl, furû', zühd, âdâb, emsâl ve diğer fenlerden istediği bâblar için istidlâl etmektir" [59].

---

57 *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, XI, 24-28; *İrşâdu's-Sârî*, I, 37.
58 *Hedyu's-Sârî*, s.481-486, "Zikru senâi'n-nâsi aleyhi ve ta'zîmihim lehu"; "Zikru tarafın min senâi akrânihi ve tâifetin min etbâıhi aleyhi tenbîhen bi'l-ba'z ale'l-kulli".
59 Nevevî, *Şerhu'l-Buhârî*, 9 a-b.

Hâfız ibn Hacer *el-Medhâl*'de İsmâîl'den şunu nakletti: "O şöyle demiştir: Ammâ ba'du. Ben Ebû Abdillah el-Buhârî'nin te'lîf ettiği *el-Câmi'u's-Sahîh* kitâbında inceleme yaptım. O kitâbı -isimlendirildiği gibi- sahîh sünnetten çoğunu toplayıcı ve istinbât edilmiş güzel ma'nâlardan birçok mes'eleye delâlet edici buldum. Ki, bu gibi mes'eleleri ancak hadîs ve hadîs nakilleri, rivâyetler ve illetleri bilgileriyle fıkıh, lûgat bilgilerini toplayan ve bu ilimlerin hepsinde muktedir ve deryâlaşmış olandan başka bir kimse kemâle ulaştıramazdı. İşte Buhârî, zamânını bunlara hasr edip, emsâlinin fevkınde bir kemâle ve en yüksek dereceye ulaştı ve bu husûsta önderliği hâiz oldu. Bu üstünlüklerine güzel niyet ve sırf hayır kasdını da ilâve etti. Böylece Allah ona büyük fayda bahşetti, o da bununla faydalandı.

Şu da bilinsin ki, âlimlerden hiçbiri bu husûsta Ebû Abdillah el-Buhârî'nin ulaştığı ilmî salâbet derecesine ulaşmadı. Ma'nâlar istinbât etmeye ve hadîsten fıkıh incelikleri çıkarmaya, rivâyet edilen hadîsle irtibâtı bulunan hükümlere delâlet edici bâb başlıkları yazmaya Buhârî kadar kimse sebeb aramadı. ***"Fadl ancak Allah'ındır, O onu dileyeceği kimselere tahsîs eder."***

Yine İbn Hacer şöyle dedi: "Buhârî, *Sahîh*'inin fıkhî fâidelerden ve hikemî nüktelerden hâlî olmamasını düşündü ve kendi anlayışıyle metinlerden bir çok ma'nâlar çıkarıp bunları uygunluklarına göre kitâbın bâbları içine dağıttı. Hüküm çıkarma husûsunda ahkâm âyetlerini ehemmiyetle ele alıp, onlardan bedî' delâletler çıkardı, âyetlerin tefsîrlerine işâret etmekte geniş geniş yollara girdi. İşte bunlar Buhârî'nin *Sahîh* içindeki istinbât kudretine delâlet edici fıkhî hükümlere bakış çekmeye yetecek şehâdetlerdir. Binâenaleyh Buhârî'nin bir fakîh olduğu ve fakîhlerin büyüklerinden bulunduğu husûsunda çekişme yoktur."

Mezhebine gelince, meşhûr Dört İmâm'ın tâbi'leri onda çekiştiler. Subkî onu Şâfiî âlimleri arasına katıp *Tabakaat*'ında hâl tercemesini yazmıştır.

Lâkin bizzât *Sahîh*'de ve ihtivâ ettiği mes'elelerde bakışı derinleştirip iyice inceleme yapan kimse, Buhârî'nin aslâ mukallid olmıyan mutlak bir müctehid olduğunu anlar. Çünkü uslûbu, onun kendi mezhebini te'yîd için hüccet ikaame etmekte olduğunu açıkça göstermektedir. Fakat o, takvâsının şiddetinden dolayı kendi re'yi imâmlardan birinin re'yine muvâfık olduğu zamân, o re'yi ilk kaailine nisbet eder. Her ne kadar o re'y aynı zamânda kendi re'yi olsa da, öncelik hukûkunu muhâfaza etmek ve halefin, müessis olan selefin hakkını inkâr edeceği bir kapı açmamak için, bu yola gider. İnzâl olmaksızın iki sünnet yerinin biribirine dokunmasında yıkanmanın vâcib olmaması mes'elesi gibi. Zîrâ bu görüş, Halîfe Usmân ibn Affân(R)'ın görüşüdür. Şu kadar ki, Buhârî bu görüşü tercîh etmiştir. Nitekim Buhârî daha birçok mes'eleler tercîh etmiştir ki, onun bu tercîhlerini eş-Şeyh Cemâluddîn el-Kaasımî ed-Dımaşkî bir yere toplamıştır. Bunlar "Bu İmâmın Furû'daki Tercîhleri" unvânıyle getirilebileceği gibi, bâb başlıkları-

* Bayram namâzı kılmış olan kimseden cumua namâzının düşeceği (ki bu, Ahmed ibn Hanbel'in mezhebidir).

* İçinde timsâller bulunanı müstesnâ, kilisede namâz kılmanın cevâzı.

* Kadının mescid içinde bir çadır kurması ve çadırda uyumasının cevâzı.

* Erkeklerin mescid içinde uyumalarının cevâzı.

* Mescid içinde şiir rivâyet etmenin cevâzı.

* Mescid içinde harb âletleriyle idmân oyunu oynamanın cevâzı.

* Müşrikin mescid içine girmesinin cevâzı.

* Mescid içinde arka üzere yatma ve ayak uzatmanın cevâzı.

* Hasta kimsenin öğle, ikindi, akşâm ve yatsı namâzlarını birleştirip kılmasının cevâzı.

* Namâza ikaamet edildiği zamân bir ihtiyâçtan dolayı kelâm etmenin cevâzı.

* Bid'atçının imâmlığının cevâzı.

* İmâm ile me'mûm arasında bir nehir yâhud yol yâhud bir duvâr olsa bile uymanın câiz olacağı.

* Kadınların geceleyin ve alaca karanlıkta mescide çıkmalarının cevâzı.

* Kocanın kadına mescide çıkma izni vermesinin meşrûluğu ve çıkmaktan men' etmesinin kerâhati.

* Köylerde ve şehirlerde cumua namâzı kılmanın meşrûluğu.

* Yağmurdan dolayı cumua namâzını terk etmeye ruhsat olduğu.

* Harb maslahatı ve düşmandan korunmak için namâzı vaktinden geriye bırakmanın cevâzı.

* Bayram günü kadınlar bayram namâzı kılınan yere geldikleri takdîrde, imâmın kadınlara va'z etmesinin meşrûluğu.

* Kadının âriyet alacağı bir dış elbisesi ile dahî olsa hutbe dinlemeye gelmesinin meşrûluğu.

* Kunût'u rukû'dan önce ve sonra yapmanın cevâzı.

* Kadının, kocasının izni olmadan ifsâd yapmaksızın kocasının evinden yiyecek yedirebileceği.

* Kadın tarafından olan zekâtın, kocasına ve kendi yetîmlerine ödemenin cevâzı.

* Hacc etmek isteyene zekât vermenin cevâzı.

* Sadaka ve zekât veren kimsenin kendi verdiği sadakayı satın almasının men' edileceği.

* Sadaka ve zekâtın, her nerede bulunurlarsa bulunsunlar, fakîrlere verilmesinin cevâzı.

* Berâberinde kurbânlık bulunmayan kimsenin haccı fesh edip Umre'ye niyet etmesinin cevâzı.

nın ve bâblarının birer birer yoklanıp aranmasından da bilinebilir. Bu yoklayıp aramada, buradaki sahîfeler içinde kaplanması mümkün olamıyacak bir uzunluk bulunduğundan dolayı, onlardan bâzılarını, bilhassa ibâdetler nev'inden olanları seçmemiz, nefislerin bunlara diğerlerinden daha çok göz dikip bakmaları içindir.

İmâm Buhârî'nin Tercîhlerinden Bâzıları Şunlardır:

* İki sünnet yerinin inzâl olmaksızın birbirine sâdece dokunmasından yıkanmanın vâcib olmıyacağı, ancak yıkanmanın daha ihtiyâtlı olduğu.

* Hamâmda Kur'ân okumakta be's olmıyacağı.

* Menînin yıkanmasının da, el ile sürtülüp ovalanmasının da câiz olması.

* Suyun içine murdâr düşmekle değil de, ancak tağayyur (yânî başkalaşma) ile murdâr olacağı.

* Fîl ve benzeri ölü hayvan kemikleriyle taranmanın, onların yağlarını yağ sürmekte kullanmanın ve onlarla ticâret yapmanın cevâzı.

* İçine fâre ve benzeri bir hayvân düştüğü zamân, sıvı olsun donuk olsun, o hayvân ve etrâfının atılması sûretiyle yağın temiz sayılacağı.

* Namâz kılarken üstüne pislik atılan kimsenin namâzının bozulmıyacağı.

* (Namâz içinde iken) Elbisesinde kan gören kimsenin o kanı atacağı, namâzını tamamlayacağı ve namâzı yeni baştan kılmıyacağı.

* Âyetin Mushaf'tan okunmasında be's olmadığı.

* Cünüb olan kimsenin (ezberden) Kur'ân okumasında be's olmadığı.

* Kadının üç hayzının bir ayda tamamlanmıyacağı, kadın dîndârlığından hoşnûd olunacak yakın arkadaşlarından bir şâhid getirir, o şâhid de kendisinin bir ay içinde üç defa hayz olduğuna şehâdet ederse kadının tasdîk olunacağı ve iddetinin biteceği.

* Teyemmümün yüze ve ellere âid olduğu.

* Abdesti bozacak bir hades vâkı' olmadığı müddetçe, iki ve daha çok farz namâzın bir tek teyemmüm ile kılınmasının cevâzı.

* Cünüb olan kimsenin, soğuk sudan hasta olmaktan korktuğu zamân teyemmüm edip namâz kılabileceği.

* Murdâr şeyle boyanan kumaşları giymenin cevâzı.

* Uyluğun avret olmadığı.

* Gemi içinde namâz kılan kimsenin gemi ile berâber geminin döndüğü cihete dönebileceği.

* İnsanın kendi elbisesi ve yaygısı üzerinde secde etmesinin cevâzı.

* Ayakkabıları ile namâz kılmanın cevâzı.

* Umre yapmanın vâcib olduğu.

* Buhârî, alış veriş işlerinin insanların kendi aralarında tanıyageldikleri âdet ve esâslara göre döndürüleceği görüşündedir.

* Buhârî, kadının gerek kendi mülkü olsun, gerek başkasının mülkü olsun müsâvî olarak, erkek köleden perde arkasına çekilmiyeceği husûsundaki Âişe mezhebini tercîh etti.

* Buhârî, kör kimsenin ve maske takınmış kadının sesi tanındığı zamân şâhidlik yapmasının cevâzını tercîh etti.

* Şübhe ve fesâd ehli olan kimseleri gıybet etmenin cevâzı.

* Kitâb ehli olan kişinin Kur'ân öğretmesinin cevâzı (Nitekim bu Ebû Hanîfe'nin mezhebidir); Kur'ân'dan başka ilimlerde öğretmenlik yapmasının evleviyetle cevâzı.

* Kadının gelin bile olsa, erkeklere hizmet etmesi ve onların karşılarında dikilip işlerini görmesinin cevâzı; nitekim köylerdeki ve sahrâlardaki kadınlar kendi fıtratlarıyle bu nizâm üzeredirler.

* Talâkın niyetle ve boşama kasdıyle vukû' bulacağı, mutlak bir sözle talâk vâkı' olmıyacağı husûsundaki İbn Abbâs mezhebini tercîh etti.

* Buhârî, bir yıllık müddet âyeti (el-Bakara:228, 234: et-Talâk: 1-4) hakkında, bu âyetin mensûh olmayıp, muhkem bulunduğu husûsunda Mucâhid ve Atâ'nın mezheblerini tercîh etti. Bu da, kadın bir yıllık suknâ vasıyyetini kabûl ettiği takdîrdedir.

* Kadınların erkeklere hasta ziyâreti yapmalarının cevâzı; nitekim köyler ve sahrâlar halkı kendi fıtratları ile bu gelenek üzeredirler [60].

* Hıdır'ın şimdi diri olmadığı.

* Müşrike ibtidâen künye vermenin ve künyelendiği isimle nidâ etmenin cevâzı.

* Üvey kızın ve üvey oğulun kızları harâm kılınmakta üvey kız gibidir. Nitekim oğulların çocuklarının karıları da, oğulların kadınları gibidir. Üvey kız, üvey babasının terbiyesinde ve himâyesinde bulunmamış olsa da, yine harâm kılınır.

* Buhârî, " مِنَ الَّذِينَ هَادُوا يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ عَنْ مَوَاضِعِهِ : ***Yahûdî olanlardan kimi kelimeleri konuldukları yerlerinden tahrîf ederler..*** " (en-Nisâ; 46) âyetinin tefsîri hakkında şöyle dedi: *Yuharrifûne, yuzîlûne* demektir. Hâlbuki Azîz ve Celîl olan Allah'ın kitâblarından bir kitâbın lâfzını izâle edecek hiç kimse yoktur. Lâkin onlar onu tahrîf ediyorlar, yânî te'vîlinden başka bir te'vîl ile te'vîl ediyorlar. İbn Hacer *Fethu'l-Bârî*'de bu bahs üzerine geniş îzâh yaptı. Çünkü bu çok mühim bir konudur.

---

60 İslâm dîni fıtrat dînidir. Fıtratın gerektirdiği nizâmı en güzel ve en ma'kûl ölçüler içinde gerçekleştirmiştir. Kadın-erkek ilişkilerini ifrat ve tefrîtten uzak, her asır ve her yerde tatbîkı kaabil en medenî düstûrlarla nizamlamıştır. Bizleri böyle yüce bir dînin sâliklerinden kıldığı için Allah'a sayısız hamd u senâlar olsun.

* Buhârî, hâkimin kendi âmillerine, kaadînın diğer kaadîya yazdığı mektûb ile -o mektûb üzerine şâhid ve beyyine olmadan da- amel etmeyi câiz kıldı.

* Kadın tanıyıp bildi ise, perde arkasından kadın üzerine şâhidliği câiz gördü.

* Hâkimin hükmünün hiçbir harâmı halâl ve hiçbir halâlı harâm kılamıyacağı.

* Hâkim, cevr ve zulm ile yânî adâletsizce hüküm verir yâhud ilim ehlinin hılâfına hüküm verirse, o hükmün merdûd olacağı.

* Buhârî, tamâmen kâfir olsa bile bir insanın hâkim için tercemânlık yapmasını câiz gördü.

* Buhârî'nin evlenmek istenilen kadına bakmaya istidlâli: Buhârî, evlenmek üzere istenmekte olan kadına veyâ kıza bakmaya, Peygamber'in Âişe'ye hitâben söylediği şu hadîsi ile istidlâl etti: *"Ben seni ru'yâmda gördüm. Senin resmini bir ipek parçası üzerinde olarak melek getiriyordu da bana: Bu kız senin karındır, diyordu. Ben senin yüzünden perdeyi açtığımda baktım ki, o ru'yâmda gördüğüm, sensin* [61]."

el-Vâlid, *Minhâc Şerhi*'nde şöyle dedi: Bu güzel bir istidlâldir. Çünkü Peygamber'in fiili, uykuda olsun uyanıkken olsun, musâvîdir. Peygamber Âişe'nin yüzünü açmış, bakmıştır... (Yalnız son mesele: *Tabakaatu'ş-Şâfiiyye*, II, 18).

Şübhe yok ki, insaflı olan kimse buradaki tercîhleri gördüğü zamân muhakkak Buhârî'nin mutlak bir müctehid olduğuna kesin kaanî olacaktır. Çünkü bu kaviller mezheb imâmları arasında dağıtılmışlardır. Buhârî onlardan hiçbir mezhebi aynıyle tutmamıştır. Merhûm üstâdın bir araya getirmiş olduğu bu tercîhler *el-Câmi'u's-Sahîh*'in içindekilerden ancak bir parçadır. Yoksa şübhesiz Buhârî'ye âid daha pekçok tercîhler ve görüşler vardır ki, kitâbında bu görüşlerden birinin zikr edilmediği bir bâb hemen hemen yoktur. Zikr edilen bu mıkdâr da yetecektir. Ve Allah en bilendir.

14- Nişâbûr'da Üstâdı ez-Zuhlî Tarafından Ma'rûz Kaldığı Fitne

Hâtim ibn Ahmed ibn Muhammed şöyle dedi: Ben Müslim ibnu'l-Haccâc'dan işittim, şöyle diyordu: Muhammed ibn İsmâîl Nîşâbûr'a geldiği zamân, Nîşâbûr halkının ona yaptığı karşılamayı hiçbir vâlîye ve hiçbir âlime yaptıklarını görmedim. Buhârî'yi şehirden iki yâhud üç merhale uzakta karşıladılar. Muhammed ibn Yahyâ ez-Zuhlî kendi meclisinde: Her kim yarın Muhammed ibn İsmâîl'i karşılamak ister-

61 Buhârî, Nikâh, Bâbu'n-nazar ile'l-mer'e kable't-tezvîc, rak:58.

se onu karşılasın, şübhesiz ben de onu karşılamaya gideceğim, dedi. Müteâkıben Muhammed ibn Yahyâ ve Nîşâbûr âlimlerinin çoğu onu karşıladılar. Buhârî şehre girdi ve Buhârîler'in konağına indi.

Muhammed ibn Yahyâ bizlere: Buhârî'ye kelâm ilminden herhangi bir şey sormayın. Çünkü o eğer bizim üzerinde bulunduğumuz görüş hılâfına cevâb verirse, onunla aramızda ayrılık vâkı' olur ve Buhârâ'daki Nâsibî, Râfızî, Cehmî ve Murciîler'in herbiri bizlerdeki bu ayrılıktan sevinirler, dedi.

İnsanlar Muhammed ibn İsmâîl'in üzerine çok kalabalık edip sıkıştılar; o kadar ki, bulunduğu konak ve dam üstleri dolup taştı. Gelişinin ikinci yâhud üçüncü günü olunca, bir kimse Buhârî'ye doğru kalktı da "el-Lâfz bi'l-Kur'ân"dan yânî Kur'ân'ı telâffuz etmekten sordu. Buhârî: Fiillerimiz yaratılmıştır, lâfızlarımız da fiillerimizdendir, dedi. Bu cevâbdan dolayı insanlar arasında bir ihtilâf vâkı' oldu. Şöyle ki: Bâzı kimseler: Buhârî, "Lâfzî bi'l-Kur'ânı mahlûkun" demiştir, dediler. Bâzıları da, öyle demedi, dediler. Aralarında bu husûsta ihtilâf vâkı' oldu. Hattâ bâzısı bâzısına doğru vuruşmaya kalkıştı. Bunun üzerine o konağın sâhibleri toplandılar da kavgacıları dışarıya çıkardılar. [62].

Ebû Ahmed ibn Adiyy de şöyle dedi: Üstâdlardan bir cemâat bana şöyle zikretti: Muhammed ibn İsmâîl el-Buhârî Nîşâbûr'a geldiği zamân huzûruna çok insan toplandı. O vaktin üstâdlarından biri ona hased etti ve hadîsciler topluluğuna hitâben: Muhammed ibn İsmâîl "Lâfzî bi'l-Kur'âni mahlûkun" demektedir, dedi. Buhârî meclise geldiği zamân bir adam ona doğru ayağa kalktı ve: "Yâ Ebâ Abdillah! Lâfzî bi'l-Kur'ân hakkında ne dersin; o mahlûk mudur, yoksa gayri mahlûk mudur?" diye sordu. Buhârî o zâttan yüz çevirdi ve üç kerre ona cevâb vermedi. O kimse suâlinde ısrâr etti. Bunun üzerine Buhârî: Kur'ân Allah'ın kelâmıdır, mahlûk değildir. Kulların fiilleri ise mahlûkdur. Bu mes'elenin hakîkatine muttali' olmak için aşırı gitmek (yânî bu mes'eleyi derinleştirmek veyâ bununla insanları imtihân etmek) bid'attır, dedi. Bu söz üzerine o adam: Buhârî "Lâfzî bi'l-Kur'ânı mahlûkun" demiştir, diyerek, insanlar arasında şerr ve fitne peydâ edip tahrîk etti.

Ebû Hâmid ibnu'ş-Şarkî de şöyle dedi: Ben Muhammed ibn Yahyâ ez-Zuhlî'den işittim, o şöyle diyordu: Kur'ân Allah'ın kelâmıdır; mahlûk değildir. Kim "Lâfzî bi'l-Kur'ânı mahlûkun" iddiâsında bulunursa, o bir bid'atçıdır; onunla bir mecliste oturulmaz ve onunla konuşulmaz. Her kim Muhammed ibn İsmâîl'e giderse onu ittihâm ediniz. Çünkü onun meclisinde, onun mezhebinde olanlardan başkası hâzır olmaz.

el-Hâkim de şöyle dedi: Bu lâfz mes'elesinde Buhârî ile ez-Zuhlî arasındaki hâdise vâkı' olunca, insanlar Buhârî'den kesildiler. Yalnız

---

62 *Hedyu's-Sârî*, s. 491-492, "Zikru mâ vakaa beynehu ve beyne'z-Zuhlî fî mes'eleti'l-lâfz..."; *İrşâdu's-Sarî*, I, 37-38, " Ve mâ zukire min mihnetihî..."

Müslim ibnu'l-Haccâc ile Ahmed ibn Seleme, Buhârî'den kesilmediler. ez-Zuhlî: Dikkat edin, her kim lâfza kaail olduysa, artık ona bizim meclisimize gelmesi halâl olmaz, dedi. Onun bu sözü üzerine Müslim ridâsını başlığının üstüne aldı ve insanların gözleri önünde kalkıp gitti. Akabinde Zuhlî'den yazmış olduğu hadîslerin hepsini bir hammâlın sırtına yükleyip, Zuhlî'ye gönderdi. Onun için *Sahîh*'inde Buhârî'nin ve Zuhlî'nin isimleri hiç yoktur ve *Sahîh*'inde onlardan hiçbiri hadîs rivâyet etmemiştir. Buhârî'ye gelince o, Zuhlî'den birçok hadîsler rivâyet etmiştir. Lâkin o bu rivâyetlerini: *"Ahbâranî Muhammed*=Bana Muhammed haber verdi" lâfzıyle veyâ Zuhlî'yi dedesine nisbet ederek: "Bize Muhammed ibn Hâlid tahdîs etti" (III, 35; VII, 132; IX, 148; IX, 66) lâfzıyle rivâyet eder. Zikr edilen nefretleşmenin meydana gelişinden dolayı Zuhlî'yi tanınacağı ma'rûf ismiyle zikr etmez.

Yine el-Hâkim Ebû Abdillah şöyle dedi: Ben Muhammed ibn Hennâî'den işittim, şöyle diyordu: Ben Ahmed ibn Seleme en-Nîşâbûrî'den işittim, şöyle diyordu: Ben el-Buhârî'nin yanına girdim de: Yâ Ebâ Abdillah! Şu Zuhlî, Horâsân'da bilhassa bu şehirde makbûl bir zâttır. Bununla berâber şu mes'eleye dalmış, inâd ve husûmet etmiştir. Bundan dolayı bizden hiç kimse o mes'ele hakkında ona bir kelâm etmeye muktedir olamıyor. Binâenaleyh sen ne dersin? dedim. Buhârî avucu ile sakalının üzerinden tuttu da şunları söyledi:" وَاُفَوِّضُ اَمْرِى اِلَى اللّٰهِ اِنَّ اللّٰهَ بَصِيرٌ بِالْعِبَادِ = ***Ben işimi Allah'a ısmarlıyorum. Çünkü Allah kullarını çok iyi görendir*"** (el-Mu'min: 44) Yâ Allah, şübhesiz Sen bilmektesin ki, ben Nîşâbûr'da ferahlanmak, aşırılık ve taşkınlık için ikaamet etmek istemedim, başbuğ olmak isteğiyle de oturmadım. Ancak muhâliflerin galebesinden dolayıdır ki, gönlüm vatana dönmek istememiştir. Hâl böyle iken şu adam bana karşı başka birşey için değil, sırf Allah'ın bana vermiş olduğunu hased için kasdetmiştir.

Bundan sonra Buhârî: Yâ Ahmed, ben yarın buradan çıkıp gideceğim. Sizler de elbet bu zâtın benim için olan sözlerinden kurtulacaksınız, dedi.

Yine el-Hâkim dedi ki: Hâfız Ebû Abdillah ibnu'l-Ahrem şöyle demiştir: Müslim ibnu'l-Haccâc ile Ahmed ibn Seleme, Buhârî'ye bağlılıkları sebebiyle Muhammed ibn Yahyâ ez-Zuhlî'nin meclisinden kalktıkları zamân, ez-Zuhlî, Buhârî'yi kasdederek: O adam bu şehirde sâkin olamaz, dedi. İşte Buhârî bu sözden ötürü endîşelendi de oradan başka yere gitti.

Ebû Abdullah Muhammed ibn Ahmed ibn Muhammed el-Ma'rûf bi-Ğuncâr el-Buhârî (412/1021) de *Buhârâ Târîhi*'nde şöyle dedi: Bize Halef ibn Muhammed tahdîs edip şöyle dedi: Ben Nîşâbûr'da Ebû Emr Ahmed ibn Nasr en-Nişâbûrî el-Haffâf'tan işittim, şöyle diyordu: Biz bir gün Ebû İshâk el-Kuraşî'nin yanında idik. Berâberimizde Muhammed ibn Nasr el-Mervezî de vardı. Derken aramızda Muhammed ibn İsmâîl'in zikri geçti. Bunun üzerine Muhammed ibn Nasr şöyle dedi: Ben Buhârî'den işittim, o şöyle diyordu: Her kim benim "Lâfzî bi'l-

Kur'ânı mahlûkun" dediğimi iddiâ ederse o bir yalancıdır. Çünkü ben o sözü söylemedim.

Bunun üzerine o, Buhârî'ye hitâben: Yâ Ebâ Abdillah! İnsanlar bu mes'eleye dalmışlar ve çok söz etmişlerdir, dedi. Buhârî de. Sana söylemekte olduğum sözden başka bir sözüm yoktur, dedi.

Ebû Amr şöyle dedi: Ben Buhârî'ye geldim de onunla hadîsten bir şeyi müzâkere ettim. Nihâyet Buhârî'nin gönlü hoş oldu. Ben: Yâ Ebâ Abdillah, işte şurada bir kimse var ki, o senden, senin "Lâfzî bi'l-Kur'ânı mahlûkun" demekte olduğunu hikâye ediyor, dedim. Bunun üzerine Buhârî: Yâ Ebâ Amr, benden şunu ezber et: Nîşâbûr ahâlîsinden -bu arada daha birçok belde isimleri sayarak- ve diğerlerinden her kim benim "Lâfzî bi'l-Kur'ânı mahlûkun" demiş olduğumu iddiâ ederse, o bir yalancıdır. Zîrâ ben o sözü söylemiş değilim. Ben sâdece "Kulların fiilleri mahlûkdur" demişimdir, dedi.

Muhammed ibn Yûsuf el-Firabrî.de şöyle dedi: Ben Muhammed ibn İsmâîl'den işittim, şöyle diyordu: Kulların fiillerine gelince, o mahlûkdur. Bize Alî ibn Abdillah tahdîs etti. Bize Mervân ibn Muâviye tahdîs etti. Bize Ebû Mâlik, Rabî'den; o da Huzeyfe'den olmak üzere tahdîs etti. Huzeyfe şöyle demiştir: Peygamber (S):

إِنَّ اللهَ تَعَالَى يَصْنَعُ كُلَّ صَانِعٍ وَصَنْعَتَهُ

"Allah Taâlâ her san'atkârı ve san'atını halk eder" buyurdu. Buhârî sonra şöyle ilâve etti: İnsanların hareketleri, sesleri, kazanmaları ve yazmaları mahlûkdur. Ammâ okunan, Mushaf'larda tesbît olunan, satırlara dizilip yazılan, kalblerde hıfz edilen Kur'ân'a gelince, o Allah kelâmıdır, mahlûk değildir. Allah Taâlâ: " بَلْ هُوَ آيَاتٌ فِي صُدُورِ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ = *Hayır, O* (Kur'ân) *kendilerine ilim verilmiş insanların sînelerinde apaçık âyetlerdir...*"(el-Ankebût:49) buyurdu. Fulan güzel kırâatli, fulan çirkin okuyuşlu denir, fakat güzel Kur'ânlı, çirkin Kur'ânlı denmez. Kullara ancak kırâat nisbet edilir. Çünkü Kur'ân, Rabbın kelâmıdır. Kırâat ise kulun fiilidir. Hiçbir kula Allah'ın emrinde ilimsiz şerîat koymak hakkı yoktur [63]...

es-Subkî *Tabakaat*'ında, ez-Zuhlî'nin: "Dikkat edin! Kim onun (yânî Buhârî'nin) meclisine giderse, artık bize gelmesin. Çünkü Bağdâdlılar bize: O, lâfz hakkında kelâm etti, biz kendisini bundan nehyettik, fakat o vazgeçmedi diye mektûb yazdılar. Binâenaleyh sizler ona yakın olmayın" sözlerine cevâb olarak, şöyle dedi:

Ben derim ki: Buhârî, rivâyet olunan haberlere ve bizim de hikâye edeceklerimize göre, "Lâfzî bi'l-Kur'ânı mahlûkun" diyenlerdendir. Muhammed ibn Yahyâ ez-Zuhlî de: Kim "Lâfzî bi'l-Kur'ânı mahlûkun:

---

63 *Tabakaatu'ş-Şâfiiyyeti'l-Kübrâ*, II, 2-19; *Hedyu's-Sârî*, s. 491-492, "Zikru mâ vakaa beynehu ve beyne'z-Zuhlî fi'l-meseleti'l-lâfz..."; *İrşâdu's-Sârî*, s. 38.

Kur'ân'ı telâffuz edişim mahlûkdur, yânî yaradılmıştır" iddiasında bulunursa, o, berâber oturulmıyacak ve konuşulmıyacak bir bid'atçıdır. Her kim Kur'ân mahlûkdur iddiâsında bulunursa kâfir olmuştur, demiştir. Allah bilir ki, Muhammed ibn Yahyâ ancak Ahmed ibn Hanbel'in irâde ettiği şeyi, yânî bu mes'eleye dalmaktan nehyi irâde etmiştir. -Nitekim biz el-Kerâbîsî (245/859)'nin hâl tercemesinde, Ahmed ibn Hanbel'in de bu mes'eleye dalmaktan nehyettiğini daha önce yazmıştık.- Buhârî'ye muhâlefet etmeyi kasd etmemiştir. Şâyet Buhârî'ye muhâlefet etti ve yaradılmış olan iki dudağı arasından çıkan lâfzının kadîm olduğunu iddiâ ettiyse büyük bir günâh yüklenmiştir. Bunu zannetmek ise bunun hilâfıdır. Zuhlî, Ahmed ve diğer imâmlar ancak kelâm mes'elelerine dalmaktan nehyi murâd etmişlerdir. Çünkü ihtiyâç sırasında kelâm ilmi hakkında kelâm etmek vâcib, ihtiyaç olmadığı zamân ise bundan sükût etmek sünnettir. Binâenaleyh ey muhâtab, sen bunu iyi anla da, târîhçilerin hurâfelerini bırak ve sapıkların yaldızlamalarından yüz çevir. Onlar kendilerini muhaddisler ve sünnete vâkıf kimseler zannetmektedirler. Buhârî'nin mu'tezile görüşlerinden birine sapacağı nasıl düşünülebilir? Firabrî ve diğerlerinin rivâyet ettikleri şeyler içinde Buhârî'nin: Cehmiyyeyi küfre nisbet etmiyeni ben elbette câhil sayacağım, dediği sâbit olmuştur. İnsaflı kimse, Muhammed ibn Yahyâ'nın ısmet ehlinden başkasının sâlim kalamadığı hasedcilik âfetine tutulduğu husûsunda şübhe etmez.

Biz ise -bâzılarının da dediği gibi- şöyle deriz: Belki zarfların istisnâî bir takım hâlleri vardı da o hâller bu nizâı meydana getirmiştir. Kötü anlayış ve fesâdçıların müdâhalelerinin de Buhârî'nin Nîşâbûr'dan çıkarılmasına sebeb olan bu fitnede büyük dahli bulunması câizdir.

el-Hâkim de şöyle dedi: Ben Ebu'l-Velîd Hassân ibn Muhammed el-Fakîh'ten işittim, şöyle diyordu: Ben Muhammed ibn Nuaym'dan işittim, şöyle diyordu: Ben kendisi hakkında vâkı' olanlar vâkı' olduğu zamân Muhammed ibn İsmâîl'e îmânın mâhiyetinden sordum. Buhârî: Îmân, kavl ve ameldir, artar ve eksilir.. Kur'ân Allah'ın kelâmıdır. Allah'ın kelâmı mahlûk değildir. Rasûlullah'ın sahabîlerinin en fazîletlisi Ebû Bekr'dir, ondan sonra Umer'dir, ondan sonra Usmân'dır, ondan sonra Alî'dir. İşte ben ancak bu inanç üzere yaşadım ve ancak bunun üzerinde ölürüm ve inşâallah ancak bu îmân üzere diriltilirim, dedi [64].

---

64 *Hedyu's-Sârî*, s. 491-492, "Zikru-mâ vakaa beynehu ve beyne'z-Zuhlî fî mes'eleti'l-lâfz ve mâ hasala lehu mine'l-mıhneti bi-sebebi zâlike ve berâetihi mimmâ nusibe ileyhi min zâlike."

Buhârî'nin bu sözleri Kur'ân-ı Kerîm'de Hz. Îsâ'nın bebek iken annesini tazyîk eden muhâliflere karşı yaptığı konuşmanın son fıkrasını hatırlatmaktadır:

"Îsâ dedi ki: Ben hakîkat Allah'ın kuluyum. O bana kitâb verdi. Beni Peygamber yaptı. Beni her nerede bulunursam mubârek kıldı. Bana, ben hayâtta oldukça namâzı, zekâtı emretti. Beni anneme hurmetkâr kıldı. Beni bir zorba, bir bedbaht olarak yaratmadı. Dünyâya getirildiğim gün de, öleceğim gün de, bir diri olarak (kabrimden) kaldırılacağım gün de selâm (ve selâmet) benim üzerimedir" (Meryem: 30-33).

15- Buhârâ Emîri Hâlid İbn Ahmed ez-Zuhlî Tarafından Uğradığı Fitne

Ahmed ibn Mansûr eş-Şîrâzî şöyle dedi Ebû Abdillah el-Buhârî, Buhârâ'ya döndüğü zamân, şehirden bir fersah uzaklığa onun için birçok çadırlar dikildi. Şehir ahâlîsinin çoğu onu karşılamağa çıktı, hattâ şehirde zikre değer kimse kalmadı. Buhârî'nin üstüne altun ve gümüş paralar saçıldı. Bir müddet bu sevgi devâm etti. Sonra onun tâlii bulandı ve havâ aleyhine döndü. İşte büyük adamların şânı böyledir. Buhârî ile Buhârâ Emîri Hâlid ibn Ahmed ez-Zuhlî arasında dargınlık meydana geldi. Nihâyet vâlî, Buhârî'nin şehirden çıkıp gitmesini emretti. Bu emir de Buhârâ'daki re'y sâhibi büyük fakîhlerden olan Hureys ibn Ebi'l-Verkaa'nın Buhârî'nin mezhebi hakkında ileri geri konuşmasından sonra oldu. Buhârâ halkından daha başkaları da onun aleyhinde konuştu. Buhârî ile vâlî arasındaki bu zıdlaşmayı gerektiren sebeb hakkında ayrı ayrı görüşler ileri sürdüler:

Guncâr (412/1021), kendi *Târîh*'inde şöyle dedi: Ben Ahmed ibn Muhammed ibn Umer'den işittim, şöyle diyordu: Ben Bekr ibn Munîr'den işittim, şöyle diyordu: Buhârâ Vâlîsi Hâlid ibn Ahmed ez-Zuhlî, Muhammed ibn İsmâîl'e: *el-Câmi'u's-Sahîh*'i ve *Târîh*'i benim yanıma getir de, onları senden işiteyim, diye haberci yolladı. Muhammed ibn İsmâîl de gelen elçiye şöyle dedi: "Vâlî'ye şunu söyle ki, ben ilmi alçaltmam, ve onu sultânların kapılarına taşımam. Eğer onun ilimden herhangi bir şeye ihtiyâcı varsa, mescidimde yâhud evimde benim yanıma gelip, meclisimde hâzır bulunsun. Eğer sana gönderdiğim bu cevâbım senin hoşuna gitmezse, sen bir vâlîsin, binâenaleyh sen beni ders meclisinde ders vermekten men' et ki, bu men' kıyâmet gününde Allah huzûrunda benim kendiliğimden ilmi ketm etmediğime dâir lehime bir özür olsun." [65]

Guncâr: İşte Buhârî ile Vâlî arasındaki kırgınlığın sebebi bu oldu, dedi.

Hâkim de şöyle dedi: Ben Muhammed ibnu'l-Abbâs ed-Dabbî'den işittim, şöyle diyordu: Ben Ebû Bekr ibn Ebî Umer'den işittim, şöyle diyordu: Ebû Abdillah'ın Buhârâ şehrinden ayrılmasının sebebi şudur: Abbâsî Halîfesi İbn Tâhir'in vâlîsi Hâlid ibn Ahmed, Buhârî'den konağına gelmesini, *el-Câmi'u's-Sahîh* ile *et-Târîh*'i çocuklarına okutmasını istedi. Buhârî buna yanaşmadı ve: Benim diğer toplulukları bırakıp da ders işittirmeyi husûsî olarak bir topluluğa tahsîs etmem, yapamıyacağım bir iştir, dedi. Bundan sonra vâlî Hâlid, Buhârâ halkından Hureys ibn Ebi'l-Verkaa ve diğerlerinden yardım istedi. Onlar Buhârî'nin

---

65 Husûsî olarak Vâlî'ye ve çocuklarına ders vermeyi böyle reddetti. Çünkü Peygamber (S)'in şu kavli vardır: " مَنْ سُئِلَ عَنْ عِلْمٍ فَكَتَمَهُ أُلْجِمَ بِلِجَامٍ مِنْ نَارٍ : *Kendisine bir ilim sorulup da o ilmi gizleyen ateşten bir gem ile gemlenecektir." (Târîhu Bağdâd,* I, 33). el-Bakara: 159, 174 âyetleri de müsteneddir.

mezhebi hakkında konuştular. Vâlî bu dedikoduları fursat bilerek, Buhârî'yi şehirden sürgün etti. Buhârî de onlar aleyhine: Yâ Allah, onların beni kasd ettikleri şeyi kendi nefislerine, çocuklarına ve âilelerine ulaştır, diye bedduâ etti. Müteâkıben vâlî Hâlid üzerinden ancak bir aydan az zamân geçmişti ki, Zâhirîler'in, onun aleyhine nidâ edilip toplanılması emri geldi. Vâlî aleyhine nidâ olundu. Onun hâli şöyle idi: Kendisi bir dişi eşek üzerinde idi, palanın üstünde gözlerini şaşkın şaşkın belertmişti. Sonra işinin sonu zillete ve habs edilmeye vardı. Hureys ibn Ebi'l-Verkaa'ya gelince, o da âilesi hakkında belâya uğradı, âilesinde vasf edilemiyecek şeyler gördü. Fulan kimseye gelince, o da çocukları husûsunda belâya çarpıldı. Hulâsa, Allah birer birer muhâliflerinin uğradıkları belâları Buhârî'ye gösterdi [66].

16- Buhârî'nin Ölümü

İbn Adiyy şöyle dedi: Ben Abdulkuddûs ibn Abdilcebbâr'dan işittim, şöyle diyordu: Buhârâ Vâlîsi Hâlid ibn Ahmed, Muhammed ibn İsmâîl el-Buhârî'nin Buhârâ'dan çıkmasını emr ettiği zamân Buhârî, Semerkand köylerinden bir köy olan ve Semerkand'dan iki fersah kadar uzaklıkta bulunan *Hartenk*'e çıkıp gitti. Orada Buhârî'nin akrabâları vardı; onların yanına indi. Râvî dedi ki: Ben Buhârî'den işittim, gecelerden bir gece namâzı bitirmiş olduğu hâlde duâsında şöyle diyordu: Yâ Allah! Bunca genişliğine rağmen Arz bana dâr geldi, artık beni kabz edip kendine al! [67]

Bu duâsından sonra bir ay tamamlanmadan Allah onun rûhunu aldı.

Buhârî'nin kâtibi Muhammed ibn Ebî Hâtim şöyle dedi: Ben Gaalib ibn Cibrîl'den işittim -ki bu zât Hartenk'te Buhârî'nin yanına inip konuk olduğu kimsedir-, şöyle diyordu: Buhârî birçok günler ikaamet etti, sonra hastalandı. Nihâyet kendisine Semerkand ahâlîsi tarafından bir elçi yollandı. Semerkandlılar ondan Semerkand'a gelmesini istiyorlardı. Buhârî bu isteği kabûl etti. Yolculuk için hazırlandı,

---

66 *Hedyu's-Sârî*, s.494, "Zikru rucûihî ilâ Buhârâ ve mâ vakaa beynehu ve beyne Emîrihâ ve mâ ittisala bi-zâlike min vefâtihi"; *İrşâdu's-Sârî*, I, 38.

67 Hadîste *"Yâ Rabb! Bir kavme fitne irâde ettiğin zamân bizleri fitneye uğratılmamışlar olarak vefât ettirip kendine al!"* duâsı gelmiştir.
İşte Buhârî bu duâsının ardından hastalandı. Vefâtı da Ramazân Bayramı gecesi -Cumartesi gecesi- yatsı namâzı sırasında vukuâ geldi. Bayram günü öğleden sonra cenâze namâzı kılındı...
Buhârî -rahimehullah- arkasında bütün müslimânlar için faydalı muazzam bir ilim bırakmıştır. Onun ilmi kesilmedi, bilakis o ilim, hayâtta kendisinin pek güzel tatbîk etmiş olduğu bütün iyi işlerle irtibatlıdır. Rasûlullah da: *"İnsan öldüğü zamân ondan ameli kesilir, ancak üç şeyden kesilmez: Faydalanılan ilimden, yâhud akıp duran sadakadan, yâhud kendisine duâ eden iyi çocuktan"* buyurmuştur. Müslim, Vasiyye, Bâbu mâ yelhaku'l-insâne .. *(el-Bidâye ve'n-Nihâye*, XI, 24-28).

ayakkabılarını giydi, başlığını sarındı. Ben pazûsundan tutuyordum, diğer bir kimse de onun bineceği hayvanı yediyordu. Buhârî bu vaziyette yirmi adım kadar yürüyünce: Beni salıverin, bana bir zaîflik geldi, dedi. Biz de kendisini bıraktık, kendisi bâzı duâlar okudu. Bundan sonra uzanıp yattı ve kendinden geçti. Sonra ondan çok ter aktı.

Ebu'l-Hasen el-Kirmânî de: Buhârî yalnız başına bir evde idi. Sabâh olduğu zamân biz onu ölmüş olarak bulduk, dedi.

Buhârî bize: Beni üç bez içinde kefenleyin. Kefenimde gömlek ve başlık bulunmasın, demişti. Nihâyet onu kefenleri içine koyduk, üzerine cenâze namâzı kıldık ve çukuru içine yerleştirdik. Kabrinin toprağından etrâfa misk gibi güzel bir koku yayıldı. Ve bu güzel koku yayılması günlerce devâm etti. İnsanlar da günlerce onun kabrine gidip gelmeye ve toprağından almaya başladılar. Hattâ kabir meydana çıktı. Biz onun kabrini bekçilerle muhâfaza etmeye kaadir olamıyorduk. Kabrinden toprak alanlar bize galebe ediyorlardı. Nihâyet biz, hiçkimse kabre ulaşmaya kaadir olamasın diye, kabir üzerine, parçaları birbirine geçirilip sokuşturulmuş ağaçtan bir kafes diktik. Buhârî'nin vefâtından sonraki bu hâli, muhâlifleri yanında da zikr olunca, onlardan bâzısı Buhârî'nin kabrine kadar gidip, tevbe ve pişmânlık izhâr etmişlerdir.

Yine kâtibi: Bu Gaalib ibn Cibrîl de Buhârî'nin ardından ancak az bir müddet yaşadı. O da Buhârî'nin yanına gömüldü, dedi.

Mehyeb ibn Süleym de şöyle dedi: Buhârî'nin vefâtı 256 senesinin Ramâzan Bayramı gecesi olan cumartesi gecesinde oldu.

el-Hasen ibnu'l-Huseyn el-Bezzâr da Buhârî'nin vefâtı hakkında böyle söyledi: Ebu'l-Huseyn ibnu Kaanı' (قانع) , Ebu'l-Huseyn ibnu'l-Munâdî, Ebû Suleymân ibn Zeber (زبر) ve diğerleri de onun vefâtını bu târîh içinde tesbît ettiler. el-Hasen ibnu'l-Huseyn şöyle dedi: Buhârî'nin ömür müddeti 62 seneden on üç gün eksik olmuştur. Allah onu rahmetinin deryâsına daldırsın, âmîn. Yine el-Hasen ibnu'l-Huseyn el-Bezzâr: Ben Muhammed ibn İsmâîl el-Buhârî'yi, uzun da değil kısa da değil, orta boylu, ince bedenli olarak gördüm, dedi. Allah Buhârî'ye, bizlere ve bütün müslümânlara rahmet eylesin, âmîn [68].

Bana Ebu'l-Velîd ed-Derbendî haber verip şöyle dedi: Bize Muhammed ibn Ahmed ibn Muhammed ibn Suleymân haber verip şöyle dedi:

---

68 *Hedyu's-Sârî,* s. 495,"Zikru rucîihî ilâ Buhârâ ve mâ vakaa..." İmâm Buhârî'nin hayât hikâyesinin buraya kadar olan kısmı, 1348 Hicrî târihinde Mısır'da İdâretu't-Tıbaâtı'l-Munîriyye tarafından basılan *Sahîhu'l-Buhârî* nushasının baş tarafına konulan hayât yazısından -ilâve ve çıkarma şeklindeki bâzı tasarrufla- terceme edilmiştir. Tarafımızdan yapılan bu tercemede, buradaki bilgiler ve rivâyetler asıl kaynaklardakilerle karşılaştırılmış, tahkîkler yapılmış, bâzı paragraf ve rivâyetlerin o kaynaklardaki yerlerine müteselsil rakamlı hâşiyelerle atıflar yapılmıştır. Buhârî'nin hayâtı ve eserleri, bilhassa şu ana kaynaklarda tafsîlâtlı olarak, senedli rivâyetler hâlinde tesbît olunmuştur: *Târîhu Bağdâd, II, 4-34; Tabakaatu'ş-Şâfiiyye,* II, 2-19; *Hedyu's-Sârî,* s.478-495; *İrşâdu's-Sârî,* I, Mukaddime, s.19-46, dördüncü ve beşinci fasıllar.

Bize Ebû Nasr Ahmed ibn Sehl ibn Hamdûye haber verip şöyle dedi: Bize Ebu'l-Abbâs el-Fadl ibn Bisâm haber verip şöyle dedi: Ben İbrâhîm ibn Muhammed'den işittim, şöyle diyordu: Muhammed ibn İsmâîl, Hartenk'te öldüğü zamân, onun defnini ben üzerime aldım. Onu Semerkand'a taşımak ve orada gömmek istedim. Fakat bir arkadaşımız bizi bu işe bırakmadı, artık Buhârî'yi Hartenk'te gömdük. Onun defnini bitirip de kalmakta olduğum menzile döndüğümde, konağın sâhibi bana şunları söyledi:

Dün Buhârî'den sorup şöyle dedim:

— Yâ Ebâ Abdillah! Kur'ân hakkında ne dersin?

— Kur'ân Allah kelâmıdır, gayrı mahlûktur, dedi. Ben tekrar ona:

— İnsanlar senin: Mushaf'larda Kur'ân yoktur, insanların göğüslerinde Kur'ân yoktur, demekte olduğunu iddiâ ediyorlar, dedim.

Buhârî:

— Benden söylerken işitmediğin bir şeyi benim aleyhimde şehâdet etmenden dolayı Allah'tan mağfiret dilerim. Ben Allah'ın buyurduğu gibi "وَالطُّورِ وَكِتَابٍ مَسْطُورٍ = *Andolsun Tûr'a, neşredilmiş kâğıtlar içinde yazılı Kitâb'a...*" diyorum ve: Mushaf'larda Kur'ân vardır, insanların göğüslerinde Kur'ân vardır, diyorum. Kim bunun gayrısını söylerse tevbe etmesi istenir. Tevbe ederse iyi, yoksa onun yolu kâfirlik yoludur. [69]

Abdu'l-Vâhid ibn Âdem et-Tavâvîsi şöyle dedi: "Ben ru'yâmda Peygamber(S)'i gördüm, berâberinde sahâbîlerinden bir cemâat olduğu hâlde -zikrettiği- bir yerde durmuştu. Ben kendisine selâm verdim. Selâmı aldı. Yâ Rasûlallah, seni durduran nedir? dedim. Muhammed ibn İsmâîl'i bekliyorum, buyurdu. Birkaç gün geçtikten sonra Buhârî'nin ölüm haberi bana ulaştı. Hesâb ettik, baktık ki Buhârî, benim Peygamber'i ru'yâmda gördüğüm sâat içinde vefât etmiş!" [70]

Doğum târîhi (صدق =194); vefât târihi (نور =256)'dır [71].

17- Te'lîf Ettiği Eserler [72]

1) *el-Câmi'u's-Sahîh.* Bu te'lîflerin en azametlisidir; ayrıca tanıtılacaktır.
2) *el-Edebu'l-Müfred.* Bunu Buhârî'den Ahmed ibn Muhammed el-Celîl el-Bezzâr rivâyet eder.
3) *Birru'l-Vâlideyn.* Bunu Buhârî'den kâtibi Muhammed ibn Dellûye rivâyet eder.

---

69 *Târîhu Bağdâd,* I, 32.
70 *Târîhu Bağdâd,* I, 34; *Şezerât,* II, 135; *Hedyu's-Sârî,* s.495.
71 *Tecrîd Ter.,* 488; Hâşiyede Buhârî'nin hâl tercemesi.
72 Bu kitâblar listesi *Fihristu ibn Nedîm,* s.335-336; *Heydu's-Sârî,* s.493; *İrşâdu's-Sârî,* I, 36; *Keşfu'z-Zunûn,* I, II, çeşitli sahîfelerden toplanıp sıralanmıştır. Bunlardan basılmış olanlar: *Mu'cemu'l-Matbûat,* I, 534-537'de gösterilmiştir. Bu eserlerin *Keşfu'z-Zunûn*'da zikredildikleri yerlerde kısa tavsîfleri yapılmıştır.

4) *et-Târîhu'l-Kebîr.* Peygamber'in kabri yanında mehtâblı gecelerde te'lîf etti. Bunu Ebû Ahmed Muhammed ibn Süleymân ibn Fâris ile Ebu'l-Hasen Muhammed ibn Sehl en-Nesevî ve diğerleri rivâyet ederler.
5) *et-Târîhu'l-Evsât.* Bunu Buhârî'den Abdullah ibn Ahmed ibn Abdisselâm el-Haffâf ile Zencûye ibn Muhammed el-Lebdâd rivâyet eder.
6) *et-Târîhu's-Sağîr.* Bunu Buhârî'den Abdullah ibn Muhammed ibn Abdirrâhman el-Eşkar rivâyet eder.
7) *Halku Ef'âli'l-İbâd.* Bunu kendisi ile ez-Zuhlî arasında vâkı' olan nizâ sebebiyle tasnîf etmiştir. Bu kitâbını kendisinden Yûsuf ibn Reyhân ibn Abdissamed ile el Firabrî rivâyet ederler.
8) *Kitâbu'd-Duâfâ.* Bunu kendisinden Ebû Bişr Muhammed ibn Ahmed ibn Hammâd ed-Dûlâbî, Ebu Ca'fer Musebbih ibn Saîd ve Âdem ibn Mûsâ el-Hıvârî rivâyet ederler.
9) *el-Câmi'u'l-Kebîr.* Bunu İbn Tâhir zikretti.
10) *el-Musnedu'l-Kebîr.*
11) *et-Tefsîru'l-Kebîr.* Bu sonuncuyu el-Firabrî zikretti.
12) *Kitâbu'l-Eşribe.* Bunu ed-Dârakutnî, *el-Mu'telif ve'l-Muhtelif* kitâbı içinde zikretti.
13) *Kitâbu'l-Hibe.* Bunu varrâkı, yânî kâtibi zikretti.
14) *Esâmi'u's-Sahâbe.* Bunu Ebu'l-Kaasım ibn Mende zikredip, Buhârî'den İbn Fâris tarîkıyle rivâyet eder. Ebu'l-Kaasım el-Bağavî, *Mu'cemu's-Sahâbe* kitâbında; İbn Mende de *el-Ma'rife*'de bundan çok şeyler nakletmişlerdir.
15) *Kitâbu'l-Vuhdân.* Bu sahâbîlerden ancak bir tek hadîsi bulunanları toplamaktadır.
16) *Kitâbu'l-Mebsût.* Bunu el-Halîl, *el-İrşâd* kitâbında zikretti. Mehyeb ibn Suleym de bunu Buhârî'den *Kitâbu'l-İlel* içinde rivâyet etti. Bunu Ebu'l-Kaasım ibn Mende de zikretti. İbn Mende bunu Muhammed ibn Abdillah ibn Hamdûn'dan, o da Ebû Muhammed Abdullah ibni'ş-Şarkî'den olmak üzere Buhârî'den rivâyet eder.
17) *Kitâbu'l-Künâ.* Bunu el-Hâkim Ebû Ahmed zikredip, bundan nakilde bulunur.
18) *Kitâbu'l-Fevâid.* Bunu et-Tirmizî, *el-Câmi*'i içindeki "Kitâbu'l-Menâkıb" esnâsında zikretti.
19) *Ref'u'l-Yedeyn fî's-Salât.*
20) *Kitâbu'l-Kırâa Halfe'l-İmâm (Hayru'l-Kelâm fî'l-Kırâa Halfe'l-İmâm).* Mısır'da basılmıştır.
21) *Sulâsiyyât.* Peygamber'den üç râvî ile gelen 22 hadîslik bir risâledir [73].

---

73 *Târîhu Bağdâd,* II,4-35; *Tabakâatu'ş-Şâfiiyye,* II, 2-19: *Hedyu's-Sârî,* I-495; *İrşâdu's-Sârî,* I, 19-46; *Keşfu'z-Zunûn,* I, 541-555 ve II, birçok sahîfelerde. Brockelmann, *GAL* I, 157, Supp. I, 260-265; Fuad Sezgin *GAS,* I, 126-128; *Mu'cemu'l-Matbûât,* I, 534-537.

III- BUHÂRÎ'NİN EL-CÂMİ'U'S-SAHÎH'İ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

1- el-Câmi'u's-Sahîh'in Te'lîf Sebebi

İbn Hacer, bu te'lîf sebeblerini şöyle özetlemiştir:

Allah beni ve seni öğretsin, iyi bil ki Peygamber (S)'in sünnet ve hadîsleri sahâbîler ve tâbiîlerin ilk tabakası devrinde *el-Câmi'* adı verilen kitâblarda iki sebebden dolayı tedvîn edilip, tertîbli olarak tasnîf edilmemişti. Sebebin biri, onlar işin başlangıcında Müslim *Sahîh*'inde sâbit olduğu gibi (Rikaak, et-Tesebbut fî'l-hadîs ve hukmu kitâbeti'l-ilm, 72-3004), bunun bir kısmı Kur'ân-ı Azîm ile karışır endîşesiyle bu işten nehy olunmuşlardı. İkincisi, hâfızalarının genişliği ve zihinlerinin açıklığından ötürü idi. Bir de onların çoğu yazı yazmasını bilmiyorlardı. Müteâkıben tâbiûn devrinin sonlarına doğru hadîs ve sünnetin tedvîni, haberlerin bâblara göre tevzîi işi başladı [74]. Artık hadîs âlimleri muhtelif ülkelere yayılmış, Hâricîler, Râfızîler ve kaderi inkâr edenler tarafından bid'atçılık çoğalmıştı.

Hadîsleri ilk toplayıp tasnîf edenler, er-Rabî'ubnu Subayh (160/776), Saîd ibn Arûbe (156/772) ve diğerleridir. Bunlar her bâbı biribirinden ayrı olarak tasnîf ediyorlardı. Nihâyet ikinci tabaka ehli-

---

74 Bâzı sahâbîlerin Peygamber devrinde bâzı hadîs sahîfelerine sâhib oldukları ve binâenaleyh münferid olarak hadîsleri yazdıkları, tâbiîler devrinde hadîs yazımının daha da çoğaldığı ve nihâyet Halîfe Umer ibn Abdilazîz (99-101)'in Medîne'deki ve diğer merkezlerdeki bütün vâlîlerine hadîslerin yazılıp tesbît edilmesiyle ilgili meşhûr emrinden sonra ise, bu iş resmen de başlamış ve büyük hadîs dîvânlarının meydana getirilmiş olduğunda şübhe yoktur. İbn Hacer'in burada söylediği bu tedvîn ve toplanma safhası değil, tasnîf safhası olduğu unutulmamalıdır. Umer ibn Abdilazîz'in Medîne vâlîsi Ebû Bekr ibn Hazm (120/738)'a yazdığı resmî emir şöyledir: "Yanında yânî Medîne'de bulunan sünnet yâhud hadîs nev'inden ne varsa bak, araştır ve yaz. Çünkü ben ilmin silinmesinden ve âlimlerin ölüp gitmelerinden korktum. Peygamber'in hadîsinden başkasını kabûl etme. Âlimler ilmi açıklayıp yaysınlar ve ilim meclislerinde oturup ilmi tedrîs etsinler de bilmeyenler bilir olsunlar. Zîrâ ilim gizlenmedikçe helâk olmaz " (Buhârî, İlm, Bâbu keyfe yukbadu'l-ilm; *İrşâdu's-Sârî*, I, 6-7, "el-Fasl es-sânî fî zikri evveli men devvene'l-hadîse ve's-sünnete..."; *er-Risâletu'l-Mustadrafe*, s.3-5).

nin [75] büyükleri kalkıp hükümleri tasnîf ettiler. İmâm Mâlik (179/795), Hicâz halkının i'timâda lâyık olan kuvvetli hadîslerini toplamayı gâye edinip, bunlara sahâbîlerin sözleri, tâbiîlerin ve daha sonrakilerin fetvâlarını da katarak, *el-Muvatta*'ı tasnîf etti. Ebû Muhammed ibnu Abdilmelik ibn Abdilazîz ibnu Curayc (150/767) Mekke'de, Ebû Amr Abdurrahmân ibn Amr el-Evzâî (157/773) Şâm'da, Ebû Abdillah Sufyân ibn Saîd es-Sevrî (161/777) Kûfe'de, Ebû Seleme Hammâd ibn Seleme ibn Dînâr (168/784) Basra'da "Musannaf" kitâblar meydana getirdiler. Sonra bunları kendi çağdaşları halkından birçok kimseler hadîs dizmede onların uslûbları üzere hareket ettiler. Nihâyet Üçüncü Asr'ın eşiğinde hadîs imâmlarından bâzıları hâsseten Peygamber(S)'in hadîslerini diğerlerinden ayırmayı düşündüler.

Ubeydullah ibn Mûsâ el-Absî el-Kûfî (213/828), Musedded ibn Muserhed el-Bısrî (228/842), Esed ibn Mûsâ el-Urmevî (212/827), Mısır'da ikaamet eden Nuaym ibn Hammâd el-Huzâî (228/842) birer "Müsned" meydana getirdiler. Sonra bunun ardından hemen hemen bütün hâfız imâmlar, bunların eserlerine uyup hadîslerini Müsned'lere göre tasnîf ettiler. Meselâ İmâm Ahmed ibn Hanbel (241/855), İshâk ibn Râhûye (238/852), Usmân ibn Ebî Şeybe (241/855) ve diğer birçok büyük âlimler böyle yaptılar. Bunlardan bir kısmı, meselâ Ebû Bekr ibn Ebî Şeybe (235/849)'nin yaptığı gibi, aldıkları müsned hadîsleri berâberce hem bâblara, hem de müsnedlere göre tasnîf ediyorlardı.

İşte Buhârî (R) bu Musannafları görüp, rivâyetlerini aldıktan ve onlarla iyiden iyiye haşır neşir olduktan ve durumlarına göre canlılarını seçip ayırdıktan sonra, sahîh ve hasen kılınacak hadîsleri topladıklarını ve bunlardan çoğunun zaîf addedilecek şeyleri de ihtivâ ettiklerini müşâhede edince, himmetini hiçbir emîn kimsenin şübhe etmiyeceği sahîh hadîsleri toplamaya yöneltip harekete geçirdi. Onun sırf sahîh hadîsleri toplama işi üzerindeki bu azmini, hadîste ve fıkıhta Emûru'l-Mü'minîn olan ve İbn Râhaveyh diye tanınan üstâdı İshâk ibn İbrâhîm'den işittiği söz daha ziyâde kuvvetlendirdi. O söz bize sahîh senedlerle rivâyet edildiğine göre şudur: Ebû Abdillah Muhammed ibn İsmâîl şöyle demiştir: Bizler İshâk ibn Râhûye'nin yanında idik. Bize: Rasûlullah'ın sahîh hadîslerini ihtivâ eden muhtasar bir kitâb toplayıp meydana getirseniz! dedi. İşte onun bu sözü kalbime te'sîr etti ve akabinde *el-Câmi'u's-Sahîh*'i toplamaya başladım.

Yine bize Muhammed ibn Suleymân ibn Fâris'ten sâbit isnâdla rivâyet edildi ki, şöyle demiştir: Ben Buhârî'den işittim, şöyle diyordu: Ben Peygamber(S)'i ru'yâmda gördüm. Elimde bir yelpâze olduğu hâlde önünde durmuştum da, bu yelpâze ile kendisinden sinekleri def' edip kovuyordum. Bu ru'yâmı ta'bîrcilerden birine sordum. Bana: Sen

---

75 Matbû nushada "Üçüncü tabaka ehli.." tarzındadır. Muhammed ibn Ca'fer el-Kettânî (1345/1926)'nin *er-Risâletu'l-Mustadrafe* (Karaçi 1379/1960 baskısı)'nın mukaddimesindeki iktibası ise, yukarıya aldığımız gibidir. Biz elimizdeki matbû nushaya değil de, o iktibasa i'tibâr ettik.

Peygamber'den yalanı def' edeceksin, dedi. İşte beni *el-Câmi'u's-Sahîh*'i ortaya çıkarmaya sevk eden sebeb budur [76].

Ebû Alî Gassânî şöyle dedi: Buhârî'den: Ben *el-Câmi'u's-Sahîh*'i altı yüz bin hadîsten çıkarıp seçtim, dediği rivâyet edilmiştir.

İsmâîlî de Buhârî'nin: Ben bu kitâba sahîh olandan başkasını yazmadım, sahîh olup da terk ettiğim hadîsler çoktur, dediğini rivâyet etti ve kendisi şunları söyledi: Zîrâ şâyet Buhârî kendisince sahîh olan her hadîsi tahrîc etmiş olaydı, elbette bir bâb içinde sahâbîlerden bir topluluğun hadîslerini bir yere toplayacaktı ve sahîh oldukları takdîrde onlardan her birinin tarîklerini de zikr edecekti. Ve bu yüzden de eser çok büyük bir kitâb olup çıkacaktı.

Ahmed ibn Adiyy de şöyle dedi: Ben el-Hasen ibni'l-Huseyn el-Bezzâr'dan işittim, şöyle diyordu: Ben İbrâhîm ibn Ma'kıl en-Nesefî'den işittim, şöyle diyordu: Ben Buhârî'den işittim, şöyle diyordu: Ben *el-Câmi'u's-Sahîh* kitâbıma sahîh olandan başkasını koymadım; kitâb uzun olmasın diye sahîh hadîslerden de terk ettim.

Firabrî (320/932) de şöyle dedi: Ben Buhârâlı kâtib Muhammed ibn Ebî Hâtim'den işittim, şöyle diyordu: Ben ru'yâda Muhammed ibn İsmâîl el-Buhârî'yi, Peygamber(S)'in arkasında yürürken gördüm. Peygamber de yürüyordu. Peygamber ayağını yer'den her kaldırışında Buhârî de ayağını bu yere koyuyordu (yânî onun arkasından izine basa basa yürüyordu).

Hâfız Ebû Ahmed ibn Adiyy şöyle dedi:Ben Firabrî'den işittim, şöyle diyordu: Ben anlayış ehlinden bir zât olan Necm ibnu Fudayl'dan işittim, o da yukarıda zikr edilen ru'yânın benzerini gördüğünü söylüyordu:

Ebû Ca'fer Mahmûd ibn Amr el-Ukaylî şöyle dedi: Buhârî *el-Câmi'u's-Sahîh*'i te'lîf ettiği zamân o bunu Ahmed ibn Hanbel (241/855), Yahyâ ibn Maîn (233/847), Alî ibnu'l-Medînî (235/849) ve diğer âlimlere gösterdi. Onların hepsi bu kitâbı güzel görüp beğendiler ve dört hadîs müstesnâ, muhtevâsının sahîh olduğuna şehâdet ettiler. el-Ukaylî: Bu dört hadîste de söz Buhârî'nindir, o dört hadîs de sahîhtir dedi [77].

el-Câmi'u's-Sahîh'in te'lîf edilme yeri husûsunda ayrı ayrı görüşler ileri sürdüler. Buhârâ'da, Mekke'de, Medîne'de, Basra'da te'lîf edildi dediler. Bu görüşlerin hepsinin sahîh olmasına bir mânia yoktur. Çünkü Buhârî kitâbını bu beldelerin her birinde tasnîf ediyordu. Zîrâ bunun tasnîfi on altı sene devâm etmiştir [78].

---

76 İşte bu *el-Câmi'u's-Sahîh* isminin kitâba bizzât müellifi tarafından verilmiş olduğunun senedi delîlleridir.

77 İbn Hacer, *Hedyu's-Sârî*, s.4-5, "Birinci Fasıl, Ebû Abdillah el-Buhârî'yi *el-Câmi'u's-Sahîh*'ini tasnîf etmeye sevk eden sebebi beyân ve bu husûstaki niyyetinin güzelliğini belli etme hakkındadır."; *Tedrîbu'r-Râvî*, s.24; *Buhârî'nin Kaynakları*, s.44-45 kısmen.

78 Kastallânî, *İrşâdu's-Sârî*, I, 29.

2- el-Câmi'u's-Sahîh'in Konusu ve Maksadı

İbn Hacer kitâbın konusunu ve müellifin bundan maksadını şöyle belirtir:

"Buhârî'nin bu kitâbda ayıbsızlık ve noksansızlığa yânî sahîhlik ve sağlamlığa sıkı sıkı yapıştığı, bundan aslâ ayrılmadığı; burada sahîh hadîsten başkasını getirmiyor olduğu sâbit olmuştur. İşte konusunun aslı budur. Bu da kitâbına *el-Câmi'u's-Sahîhu'l-Musnedu min Hadîsi Rasûli'llâhi (S) ve Sunenihi ve Eyyâmihi* ismini vermesinden sarîh olarak anlaşılıp alınmıştır [79]. Biz bu ismi kendisinden olmak üzere imâmların rivâyetinden naklettik. Sonra hadîs kitâbını fıkhî fâidelerden, hikemî nüktelerden boş bırakmamayı düşündü de, derin anlayışı ile metinlerden bir çok ma'nâlar çıkardı ve bunları uygunluklarına göre kitâbının bâblarına dağıttı. Bunda ahkâm âyetlerine de i'tinâ gösterdi ve bunlardan bedî' delâletler çıkardı, tefsîrlerine işâretle geniş yollara girdi..." [80]

Nevevî de *Buhârî Şerhi*'nde kitâbın maksadını şöyle belirtmiştir:

"Bundan sonra şunu da bil ki, Buhârî'nin bu kitâbdaki maksadı sırf hadîslerle yetinmek ve hadîs metinlerini çoğaltmak değildir. Fakat onun murâdı, aynı zamânda hadîslerden hükümler çıkarmak; usûl, furû', zühd, âdâb, emsâl ve diğer fenlerde istediği bâblar için delîller getirmektir..." [81]

3- el-Câmi'u's-Sahîh'in Rivâyet Yolları

el-Câmi'u's-Sahîh'i müellifinden doksan bin kişinin dinlediği rivâyet edilmiştir (*Hedyu's-Sârî,* s.492). Kitâbın nâil olduğu rağbetin bir ifâdesi olan bu sayı ile şübhesiz metni, sahîh bir şekilde rivâyete muktedir olan râvîler kasd edilmemektedir. Nitekim müellifi tâkîb eden asır, bunların arasından râvî olarak kabûl edilen bin kişiden (*Meşârıku'l-Envâr,* I, 6) ancak beş kişinin ismini muhâfaza edebilmiş-

---

79 Bu isim küçük bir farkla hep böyle teshît ve rivâyet edilmiştir: *el-Câmi'u'l-Musnedu's-Sahîhu'l-Muhtasar min Umûri Rasûlillâhi (S) ve Sunenihi ve Eyyâmihi;* Nevevî, *Şerhu Sahîhi'l-Buhârî* (Kılıç Alî Paşa Ktp. rak:243), 6b-7a; Ebû Alî el-Huseyn el-Gassânî, *Takyîdu'l-Muhmel* (Bâyezîd Ktp. 1211), 13b; Suyûtî, *Ta'lîkaatu's-Suyûtî ale'l-Buhârî* (Topkapı Sarayı Ktp. Medîne Kısmı, rak:472), 2a; Aynî, *Umdetu'l-Kaarî,* I, 8.

80 *Hedyu's-Sârî,* s.5-6 "el-Faslu's-sânî fî beyânı mevdûıhi ve'l-keşf an mağzâhu.." *Irşâdu's-Sârî,* s.23, "Ve emmâ beyânu mevdûıhi ve teferruduhi bi-mecmuihi".

81 Nevevî, *Şerhu'l-Buhârî,* 9. a-b.

tir (*İrşâdu's-Sârî,* I, 38-39). *el-Câmi'u's-Sahîh'*i Buhârî'den rivâyetle meşhûr olan bu "beş" râvî şunlardır: el-Firabrî (320/932), en-Nesefî (294/906), en-Nesâvî (290/902), el-Bezdevî (329/940) ve el-Mahâmilî (330/941). Firabrî rivâyeti dokuz râvî tarafından rivâyet edilmiş ve böylece büyük bir yayılma ve şöhrete nâil olmuştur. Diğerleri ise ancak bir iki koldan yayılıp rivâyet edilebilmişlerdir.

İbn Hacer *Fethu'l-Bârî*'nin girişinde *el-Câmi'u's-Sahîh*'in rivâyetlerini, bunların feri'lerini ve bu rivâyet kollarının kendisine ulaşma yollarını şöylece bildiriyor [82].

"... Ben bu kitâba *Fethu'l-Bârî bi-Şerhi'l-Buhârî* adını verdim. Şerh'e de *el-Câmi'u's-Sahîh*'in aslına semâ yâhud icâzetle varan isnâd zincirlerimle başlamayı ve bunları benzeri geçmemiş bir uslûb üzere sevk eylemeyi düşündüm. Çünkü ben fazîletli âlimlerin bâzısından *isnâdlar kitâbların nesebleridir* derken işitmişimdir. Bunun için şu isnâdları nesebler yerine sevk etmeyi arzû ettim ve işte söylüyorum: Muvaffakıyet Allah iledir.

"Bize *el-Câmi'u's-Sahîh*'in Buhârî'den rivâyeti şu yollardan ulaştı:

"1- Ebû Abdillah Muhammed ibn Yûsuf ibn Matar ibn Sâlih ibn Bişr el-Firabrî yolundan. Onun vefâtı 320/932 yılındadır. *es-Sahîh*'i işitmesi, biri 248'de Firabr'de, biri de 252'de Buhârâ'da olmak üzere, iki defa vâkı' olmuştur.

"2- İbrâhîm ibn Ma'kıl ibni'l-Haccâc en-Nesefî yolundan. Bu zât birçok tasnîfleri bulunan hadîs hâfızlarındandır. Vefâtı 229/940 yılındadır. *el-Câmi'u's-Sahîh*'den küçük bir bölümü Buhârî'den işitememiş, bu bölümü Buhârî'den icâzetle rivâyet etmiştir. Bu husûsu Ebû Alî el-Ceyyânî (498/1104) *Takyîdu'l-Muhmel* adlı eserinde tenbîh etmiştir.

"3- Hammâd ibn Şâkir en-Nesevî yolundan. Bu zâtın 290/902 hudûdunda vefât ettiğini zannediyorum. Bunun da kendi rivâyet ettiği nushada Buhârî'den işitemediği bir kısım vardır.

"4- Ebû Talha Mansûr ibn Muhammed ibn Alî ibn Karîne el-Bezdevî yolundan. Bunun vefâtı 329/940 yılındadır. İbn Mâkûlâ (486/1095) ve diğerlerinin kat'iyyetle bildirdiklerine göre *el-Câmi'u's-Sahîh*'i Buhârî'den tahdîs edenlerin sonuncusu bu zâttır.

"5- el-Kaadî el-Huseyn ibn İsmâîl el-Mahâmilî (330/941), Buhârî'den Bağdâd'da hadîs işitmişlerden olup, Bezdevî'den sonra da yaşamıştır. Lâkin bunun yanında *el-Câmi'u's-Sahîh* yoktu. O ancak Buhârî'nin Bağdâd'a en son gelişinde akdettiği imlâ meclislerinde Buhârî'yi dinlemiştir. Bu sebeble *el-Câmi'u's-Sahîh*'i el-Mahâmilî yolundan rivâyet eden isâbet etmemiştir..." [83]

---

82 Asıl, üstâdın kendine has olan kitâbıdır. Fer', asıldan istinsah edilmiş, yâhud asıl'la mukaabele edilmiş kitâb demektir.

83 *Fethu'l-Bârî,* I, s.5-6; *İrşâdu's-Sârî,* I, 39-41.

İbni Hacer bundan sonra Firabrî rivâyetinin *dokuz kolu*'nun râvîlerini şöyle sıralamıştır:

"Firabrî rivâyetine gelince, o bize şu yollardan ulaşmıştır:

1. el-Hâfız Ebû Alî Saîd ibn Usmân ibn es-Seken (353/964) tarîkından.

2. el-Hâfız Ebû İshâk İbrâhîm ibn Ahmed el-Mustemlî (376/986) tarîkından.

3. Ebû Nasr Ahmed ibn Muhammed ibn Ahmed el-Ahsıketî tarîkından.

4. el-Fakîh Ebû Zeyd Muhammed ibn Ahmed el-Mervezî (371/981) tarîkından.

5. Ebû Alî Muhammed ibn Umer ibn Şebbûye tarîkından.

6. Ebû Ahmed Muhammed ibn Muhammed el-Curcânî (373/983) tarîkından.

7. Ebû Muhammed Abdullah ibn Ahmed es-Serahsî (el-Hamavî) (381/991) tarîkından.

8. Ebu'l-Heysem Muhammed ibn Mekkî el-Kuşmeyhenî tarîkından.

9. Ebû Alî İsmâîl ibn Muhammed ibn Ahmed ibn Hâcib el-Keşşânî (391/1000) tarîkından. Dokuzuncu, *el-Câmi'u's-Sahîh*'i Firabrî'den tahdîs edenlerin sonuncusudur" [84].

İbn Hacer muteâkıben bu dokuz kolun on bir fer'ini arka arkaya sıralamış, sonra açtığı bir fasıl altında da bu on bir fer'i kendisine ulaştıran rivâyet zincirlerini tafsîlâtlı olarak bildirmiştir.Bunun ardından açtığı bir fasılda da *el-Câmi'u's-Sahîh*'in Firabrî rivâyeti dışındaki diğer rivâyetlerinin, kendine kadar uzanan rivâyet zincirlerini sıralamış, akabinde de "Buhârî şöyle dedi" diyerek hadîsleri şerhe başlamıştır [85].

el-Câmi'u's-Sahîh'e şerh yazan bütün âlimler ekseriyâ Buhârî'den kendilerine kadar ulaşan rivâyet zincirlerini eserlerinin başında zikretmişlerdir. Meselâ Kaadî Iyâd, Nevevî, Kirmânî, Zebîdî, Aynî ve Kastallânî hep böyle yapmışlardır. Bunlardan bâzılarının Buhârî'ye kadar ulaşan rivâyet zincirlerini şemalar hâlinde bu araştırmanın sonunda gösteriyoruz.

İbn Hacer, şerhi için Hamavî (Serahsî), Kuşmeyhenî, Mustemlî kollarını cem' etmiş olan Ebû Zerr rivâyetini esâs almıştır (*Fethu'l-Bârî*, s.5). Kastallânî ise birçok kolları karşılaştırarak tenkîdli bir nusha or-

---

84 *Mu'cemu'l-Buldân*, VII, 253; *Fethu'l-Bârî*, I, 6.

85 *Fethu'l-Bârî*, I, 6-8.

taya koymuş ve çok yayılıp meşhûr olmuş bulunan Yûnînî (701/1301) nushasını kendi şerhi için esas almıştır [86].

el-Câmi'u's-Sahîh'in Yûnînî Nushası

el-Câmi'u's-Sahîh'in bugün tanınmış olan metni Alî el-Yûnînî (701/1301) tarafından meydana getirilmiştir. el-Yûnînî, kendi nushasını 676/1277 senesinde nahiv imâmlarından Cemâluddîn ibn Mâlik (672/1273)'in yardımı ile, el-Hâfız Ebû Zerr el-Herevî (434/1042), el-Asîlî (392/1001), Şâmlı târîhçi İbn Asâkîr (571/1175) ve Ebu'l-Vakt (553/1158)'ten dinlenilen nushalar ile mukaabele ederek, kitâbın sahîh bir metnini meydana getirmiştir. el-Yûnînî'nin bu ihtimâm ve i'tinâsından dolayı herkes tarafından istinsah edilen bu nusha âlimler arasında i'tibâr kazanmıştır (*İslâm Ansiklopedisi*, II, 771-772).

Yûnînî nushasının aslı şudur: Şeyhu'l-islâm Cemâlüddîn Muhammed ibnu Mâlik (672/1273) Endelüs'ten hicret edip Dımaşk'ta sâkin olduğu zamân, muhaddislerin ve hâfızların büyükleri kendisinden Sahîh-i Buhârî rivâyetlerinin lâfızlarının müşkillerini kendileri için tavzîh ve tashîh etmesini taleb ettiler. O da onların bu isteklerine icâbet edip, yetmiş oturumda onlara bu rivâyetlerin müşkillerini tavzîh ve tashîh etti. Ve onlar için *Şevâhidu't-Tavzîh ve't-Tashîh li-Müşkilâti'l-Câmi'i's-Sahîh* adlı risâleyi te'lîf etti. Tashîh'in tamamlanması sırasında yukarıda zikr edilen Yûnînî nushasının son cüz'ünün ilk varakası üzerine şunları yazdı:

"Buhârî Sahîh'inden bu cildin tazammun ettiği şeyleri, el-Hâfız el-Mutkın Şerefuddin Ebu'l-Huseyn Alî ibn Ahmed el-Yûnînî'nin-Allah ondan ve selefinden râzî olsun- okumasıyle işittim. Bu işitme, i'timâd edilen birçok nushaları gözleriyle ta'kîb etmekte olan bir âlimler cemâatının huzûrunda oldu. Onlara müşkilli lâfız uğradıkça, o husûsta doğru olanı beyân ettim ve Arabça ilminin gerektirdiği şekil üzere zabt olundu. Geniş îzâhât ve delîl getirmeye muhtâc olan şeylere gelince, onların işini bir cüz'e bıraktım ki, onda faydanın umûmî ve beyânın tam olması için misâl ve şâhid nev'inden ihtiyâc duyulacak sözleri inşâallah tastamam yazacağım. Bunları Muhammed ibn Abdillah ibn Mâlik -Yüce Allah'a hamd ederek- yazdı."

el-Hâfız el-Yûnînî de bu cildin son varakasının sırtına şunları yazdı:

"Şeyhimiz Şeyhu'l-islâm, Huccetu'l-Arab, edebiyât mihnetinin Mâ-

---

86 *İrşâdu's-Sârî*, I, 40, "Birçok defalar zikr edilmiş olan bu Yûnînî nushası, denildiğine göre onun, kendi aslından hiçbir şeyi terk etmemiş olması sebebiyledir ki, ben bu şerhimde Buhârî metnini yazmakta ona i'timâd ettim. Bütün hadîslerin isnâd ve metin olarak şekil ve zabtında, ondaki bütün rivâyetleri ve hâşiyelerindeki fâideli mühimmeleri zikr ederek ona rucû' ettim".

liki allâme Ebû Abdillah ibn Mâlik et-Tâ'î el-Ceyyânî nin -Allah ömrünü uzatsın- önünde mukaabele, tashîh ve işittirme olarak yetmiş birinci oturuma bâliğ oldum. Kendisi benim kırâatımı güdüyor, telâffuz ve nutkuma dikkat ediyordu. İhtiyâr ettiği, tercîh ettiği ve düzeltmesini emr ettiği şeyi hemen düzeltip ona göre tashîh eyledim. Hakkında iki yâhud üç i'râb câiz olacağını söylediği şeylerde, üzerlerine bu i'râbları berâberce yazdım. Bunları emr ettiği ve tercîh eylediği üzere amel ettirdim. Ben aynı zamânda el-Hâfız Ebû Zerr (434/1042)'in, el-Hâfız Ebû Muhammed el-Asîlî (392/1001)'nin, el-Hâfız Ebu'l-Kaasım ed-Dımaşkî (571/1175)'nin asıllarıyle mukaabele ediyordum. Bu mukaabeleden ancak on üçüncü ve otuz üçüncü cüz'ler müstesnâdır. Çünkü bu iki cüz' mevcûd değildi. Kezâ ben Ebu'l-Vakt (553/1158)'in huzûrunda el-Hâfız Ebû Mansûr es-Sem'ânî (Ebû Muzaffer es-Sem'ânî?; 650-489?/1252-1096?)'nin ve diğerlerinin kırâatıyle derlenmiş olan asıl ile de mukaabele ediyordum. Bu nusha Sumeysâtî Hânkaahında vakf edilmişti. Ebû Zerr'e muvâfık olduğum yerlere (he), Asîlî'ye (sâd), Dımaşkî'ye (şîn), Ebu'l-Vakt'e (tı) alâmeti koydum. Bu iyice bilinsin. Bunları Alî ibn Muhammed el-Hâşimî el-Yûnînî yazdı -Allah ondan afvetsin-[87].

4- el-Câmi'u's-Sahîh'in Fazîletleri[88]

Ebu'l-Heysem el-Kuşmeyhenî şöyle dedi: Ben el-Firabrî'den işittim şöyle diyordu: Ben Muhammed ibn İsmâîl el-Buhârî'den işittim: *Kitâbu's-Sahîh*'in içine önce yıkanıp iki rek'at namâz kılmadıkça hiçbir hadîs koymadım, diyordu. Yine Buhârî: Ben *el-Câmi'u's-Sahîh*'i altı yüzbin hadîs içinden seçip on altı senede tasnîf ettim ve bunu kendim ile Allah arasında bir hüccet kıldım, demiştir.

Yine Buhârî: *el-Câmi'u's-Sahîh* kitâbına, sahîh olduğunu gerçekten bildikten sonra iki rek'at namâz kılıp, bir de Allah'a istihâre etmedikçe hiçbir hadîs koymadım, demiştir. Yine kendisi: *el-Câmi'u's-Sahîh* kitâbına şırf sahîh olan hadîsleri koydum, sahîh hadîslerden bir kısmını da kitâb uzamasın diye terk ettim, demiştir.

Ebû Abdirrahmân en-Nesâî, el-Alâ ve Suheyl'den soruldu da, o: Bunların her ikisi de Fulayh'den hayırlıdır. Bununla berâber bütün bu kitâbların içinde Muhammed ibn İsmâîl el-Buhârî'nin kitâbından daha güzeli yoktur, dedi[89].

---

87 Kastallânî, *İrşâdu's-Sârî*, I,41; *el-Câmi'u's-Sahîh*'in 1311 Bulak, el-Matbaatu'l-Emîriyye'de basılan bu Yûnînî nushasının baş tarafında bu bilgiler yer almaktadır. *Buhârî'nin Kaynakları*, s.180-183'de de bu nusha hakkında özetlenmiş bilgiler vardır.

88 *İrşâdu's-Sârî*, I, 28-29, "Ve emmâ fadîletu'l-Câmi'i's-Sahîh..."

89 *Hedyu's-Sârî*, s.4-5; kezâ s.490-491, "Zikru fadâili'l-Câmi'i's-Sahîh...", el-Câmi'u's-Sahîh'in evvelki fasıllarda geçenlerden başka fazîletlerinin zikri".

İsmâîlî de şöyle dedi: Ben Ebû Abdillah el-Buhârî'nin te'lîf etmiş olduğu *el-Câmi'u's-Sahîh* kitâbına bakıp inceledim; netîcede onu isimlendirdiği gibi sahîh sünnetlerin çoğunu toplayıcı ve istinbat edilmiş birçok güzel ma'nâlara delâlet edici buldum. Bütün bunları hadîs ve hadîs nakilleri bilgisi ile rivâyetler ve illetleri ilimlerine, lisan ve fıkıh ilimlerini de ilâve eden ve bunların hepsinde çok muktedir olup, âdetâ deryâlaşan kimselerden başkası ikmâl edemez [90].

Ebû Ca'fer el-Ukaylî de şöyle dedi: el-Buhârî *el-Câmi'u's-Sahîh* kitâbını tasnîf ettiği zamân bunu Alî ibnu'l-Medînî (235/849), Ahmed ibn Hanbel (241/855), Yahyâ ibn Maîn (233/847) ve diğerlerine arz etti. Onlar kitâbı güzel bulup beğendiler ve dört hadîs müstesnâ, bütün muhtevâsının sahîh olduğuna şehâdet ettiler. Ukaylî, bu dört hadîste de söz, Buhârî'nin dediğidir, yânî onlar da sahîhtirler, dedi [91].

Ebû Ahmed el-Hâkim şöyle dedi: Muhammed ibn İsmâîl tam imâmdır. Çünkü bütün aslî hadîsleri te'lîf edip insanlara beyân eden odur. Ondan sonra bu konuda çalışıp eser meydana getiren herkes, yaptığını onun kitâbından almıştır. Meselâ İmâm Müslim, Buhârî'ye nisbet etmeksizin onun kitâbının çoğunu kendi kitâbı içinde dağıtmış ve bu husûsta hakkıyle dirâyet ve kuvvet göstermiştir.

el-Hâfız Ebu'l-Hasen ed-Dârakutnî de şöyle demiştir: Buhârî mevcûd olmayaydı Müslim yetişip gelmezdi. Müslim, Buhârî'nin kitâbını almış, bir müstahric olarak onda çalışmış ve ona bir haylî hadîs ziyâde etmiştir.

en-Nevevî *Tehzîbu'l-Esmâ ve'l-Luğât*'ta şöyle dedi: *Buhârî Sahîhi*'nin durumuna gelince, âlimler: O sırf sahîh husûsunda tasnîf edilmiş ilk musannaftır, dediler, ve âlimler tasnîf edilmiş kitâbların en sahîhi Buhârî ile Müslim'in *Sahîh*'leri olduğunda ittifâk etmişlerdir. Cumhûr, sıhhatçe Buhârî'ninkinin daha üstün ve fâidelerinin de daha çok olduğunda ittifâk etmişlerdir.

el-Hâfız Ebû Alî en-Nişâbûrî ile Mağrib âlimlerinden bâzısı, Müslim'inki daha sahîhtir demişlerse de, âlimler bu sözü reddedip, doğru olan *Buhârî Sahîhi*'nin üstün tutulmasıdır, demişlerdir. el-İmâm el-Hâfız Ebû Bekr el-İsmâîlî *Kitâbu'l-Medhal*'inde *Buhârî Sahîhi*'nin *Müslim Sahîhi* üzerine tercîh edilişini takrîr etmiş ve delîllerini zikr eylemiştir.

en-Nesâî de: Bu kitâbların en güzeli Buhârî'nin kitâbıdır, dedi. Bâzısı da bu husûstaki nizâı, şu söz içinde toplamıştır:

تَشَاجَرَ قَوْمٌ فِى الْبُخَارِيِّ وَمُسْلِمٍ ـــ لَدَىَّ وَقَالُوا اَىَّ ذَيْنِ يُقَدَّمُ؟
فَقُلْتُ لَقَدْ فَاقَ الْبُخَارِىُّ صِحَّةً ـــ كَمَا فَاقَ فِى حُسْنِ الصِّنَاعَةِ مُسْلِمُ

90 *Hedyu's-Sârî*, s.8-9.
91 *Hedyu's-Sârî*, s.4-5; *Tehzîbu't-Tehzîb*, IX, 54.

"Bir cemâat benim yanımda Buhârî'nin Sahîhi ile Müslim'in Sahîhi hakkında münâkaşa ettiler; bu ikisinden hangisi öne geçirilir, dediler. Ben de, san'at güzelliği bakımından Müslim üstün olduğu gibi, sıhhat i'tibâriyle de şübhesiz Buhârî üstün olmuştur, dedim."

en-Nevevî: Ümmet bu iki kitâbın sahîhliği ve bunlardaki hadîslerle amel etmenin vücûbu üzerinde icmâ' etmiştir, dedi *(Hedyu's-Sârî,* s. 8-9) [92].

5- Buhârî'nin Hadîsleri Çeşitli Bâblarda Tekrâr Etmesinin Sebebleri

en-Nevevî, Buhârî'nin *Sahîh*'i üzerine yazdığı şerhinde şöyle dedi [93]:

Bil ki Buhârî -Allah ona rahmet eylesin- muhtelif ilimlerde son derece muktedir idi. Hadîs incelikleri ve hadîsten lâtîfeler istinbatına gelince, bu husûslarda ona yaklaşabilecek kimse hemen hemen yoktu. Kendi üstâdlarından ve diğerlerinden olan hadîs âlimlerinden nakletmiş olduğumuz bilgiler bu söylediğimize delâlet eder. Kitâbına iyice baktığın zamân hiç şübhesiz bunu sen de kesin olarak kabûl edeceksin. Bundan sonra şunu da bil ki, Buhârî'nin bu kitâbdaki maksadı sırf hadîslerle yetinmek ve hadîs metinlerini çoğaltmak değildir. Fakat onun murâdı aynı zamânda hadîslerden hükümler istinbat etmek ve usûl, furû', zühd, âdâb, emsâl ve diğer fenlerden istediği bâblar için istidlâl edip, delîller getirmektir. Bu maksadla birçok bâbları hadîs isnâdından boş bıraktı da, oralarda sâdece "Fulân sahâbî Peygamber'den" yâhud "bu husûsta fulânın hadîsi vardır" yâhud da buna benzer ta'bîrlerle iktifâ etmiştir. Bâzen hadîsin metnini isnâdsız

---

92 İmâm Buhârî'nin *el-Câmi'u's-Sahîh*'ini bütün cebheleriyle ele alıp, çok mükemmel olan incelemesini 500 sahîfelik bir kitâb hâlinde ortaya koyan, İbn Hacer el-Askalânî olmuştur. ***Hedyu's-Sârî li Fethi'l-Bârî Mukaddimeti Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*** adındaki bu değerli kitâbında on fasıl içinde *el-Câmi'u's-Sahîh*'in cidden şâheser olduğunu göstermiş, bütün incelik ve özelliklerini pek mükemmel şekilde ortaya koymuştur. Bu eser *el-Câmi'u's-Sahîh* üzerindeki bütün çalışma ve araştırmalarda birinci kaynak eserdir.

Hatîb el-Kastallânî (923/1517) de *İrşâdu's-Sârî ilâ Şerhi Sahîhi'l-Buhârî* adlı şerhinin mukaddimesinde *el-Câmi'u's-Sahîh* hakkındaki bir kısım bilgileri İbn Hacer'-in eserinden özetleyip, şu başlıklar altında verilmiştir:

اَلْفَصْلُ الرابعُ فيما يتعلق بالبخارى فى صحيحه من تقرير شرطه وتحريره وضبطه وترجيحه على غيره كصحيح مسلم ومن سار كسيره والجواب عما انتقد عليه النقاد من الاحاديث و رجال الاسناد| وبيان موضوعه وتفرده بمجموعه وتراجمه البديعة المثال المنيعة المثال وسبب تقطيعه للحديث واختصاره واعادته له فى الابواب وتكراره وعدة احاديثه الاصول والمكرّرة حسبما ضبطه الحافظ ابن حجر وحرّره

Buhârî ile Müslim'in *el-Câmi'u's-Sahîh*'lerinin mukaayesesi, *Hedyu's-Sârî,* s.4-14, 344-470, 490; *İrşâdu's-Sârî,* I, 23, 29; *Sahîh-i Müslim ve Tercemesi,* Giriş, s.45-53.

93 Nevevî, *Şerhu'l-Buhârî,* 9 a-b.

olarak zikreder. Bazen de isnâdın evvelinden bir yâhud daha çok râvîyi hazf eder. İşte bu iki nevi', *ta'lîk* diye isimlendirilir. Nitekim bu nev'i inşâallah zikr edeceğim. O, bunu ancak başlık yaptığı mes'eleye hüccet getirmek istediği için yapar. Ve bu durumda hadîsi yâhud isnâdını zikrden sarf-ı nazar eder de, hadîs ma'lûm olduğu için sâdece ona işâret ediverir. Bâzen o hadîs ileride, bâzen de yakında geçmiş olur. Buhârî, bâbların isimlerinde Kur'ân'dan pek çok âyetler zikr etmiştir. Bâzen bu bâbların bir kısmında sâdece âyetlerle yetinir de, onların yanında başka birşey zikretmez. Yine bâzı bâb unvânlarında sahâbe, tâbiî ve etbâu't-tâbiî fetvâlarından pekçok şeyler zikr eder. İşte bütün bunlar sana söylediğimizi apaçık göstermeye yeter. Buhârî'nin maksadının bu zikr ettiğimiz şey olduğu bilinince, gerekli birçok yerlerde hadîsin tekrâr edilmesinde bir mâni' yoktur. Fakîhlerden ve diğerlerinden birçok âlimler hep bu yol üzere yürüyüp, gelen hadîsi çeşit çeşit birçok bâblarda hüccet yapmışlardı [94].

el-Hâfız Ebu'l-Fadl el-Makdisî'nin şöyle dediği bize rivâyet olundu: Buhârî, hadîsi birçok yerlerde zikr eder; güzel istinbatı ve geniş fıkhı ile o hadîsten bâbın gerektirdiği ma'nâyı çıkarır. Bir hadîsi bir tek isnâd ve aynı lâfızla iki yerde getirmesi pek azdır. Fakat o, bir hadîsi başka bir sahâbî yâhud tâbiî yolundan yâhud başkasından getirir; tarîklerinin çokluğu ile hadîsi kuvvetlendirir, yâhud da lâfız ihtilâfıyla getirir, yâhud mevsûlluğu husûsunda rivâyet muhtelif olur, yâhud isnâdda bir râvî ziyâde veyâ eksik olur; yâhud birinci isnâdda semâ lâfzını zikr etmeyen bir müdellis yâhud başkası bulunur da Buhârî, içinde semâ tasrîhi bulunan bir tarîk ile hadîsi tekrâr getirir. Yâhud da burada geçmeyen bir sebebden ötürü hadîsi tekrâr eder [95].

Târîhçi Kaadî İbn Haldûn da târîhinin mukaddimesinde hadîs ilimleri bölümünde şöyle dedi: "Nihâyet asrında hadîscilerin imâmı olan Muhammed ibn İsmâîl el-Buhârî geldi ve sünnetin hadîslerini *es-Sahîh* dediği müsnedinde bâblarına göre Hicâzlılar'a, Iraklılar'a, Şâmlılar'a âid olan tarîklerin hepsi ile tahrîc etti. Bunu yaparken hakkında hadîscilerin ihtilâf ettiklerine değil, sahîhliğinde ittifak ettikleri hadîslere i'timâd etti. Hadîsleri her bir bâbda, hadîsin tazammun ettiği bâbın ma'nâsıyle sevk ederek tekrârladı. Böylece hadîsleri tekerrür etti. Tarîkleri ve isnâdları her bâbda ayrı olarak ma'nâlarına göre dağıttı" [96].

6- el-Câmi'u's-Sahîh'te Sened ve Metinle Birden Fazla Yerde Tekrarlanmış Hadîsler

Buhârî'nin aynı sened ve metinle birden fazla yerde tekrârladığı hadîslerin sayısı 23 kadardır. Kendisi bu husûsta şöyle demiştir: "...

94 Nevevî, *Şerhu'l-Buhârî,* 9 a-b.

95 *Hedyu's-Sârî,* s.13; *İrşâdu's-Sârî,* I,s.25.

96 İbn Haldûn, *el-Mukaddime,* s.442; "el, Faslu's-Sâdis fî Ulûmi'l-Hadîs", s.440-445.

Lâkin bu kitâbın içine tekrâr edilmiş hiçbir hadîs koymak istemem. İçinde şâyet tekrârı îhâm eder birşey görürsen -iyice dikkat edersen anlarsın ki- gerek isnâda ve gerek -mühmeli takyîd, mübhemi tefsîr eder bir ziyâdeyi ihtivâ gibi- metne âid bir fâide için yazılmıştır. Bu dediğim şeylerden hâlî olarak bir tekrâr vâkı' olmuşsa, kasdım olmaksızın olmuştur. Hem de böylesi nâdiren vukû' bulmuştur" [97].

Kastallânî şöyle dedi: Ben Hâfız ibn Hacer'in el yazısıyle ta'lîkan yazılmış bir varak gördüm ki, onu bana arkadaşımız allâme muhaddis Bedr el-Meşhedî getirdi. Nassı şudur:

Buhârî'nin Sened ve Metin Olarak İki Yerde Zikrettiği Hadîsler Zümresi:

1. Abdullah ibn Mugaffel'in: (رَمَى إِنْسَانٌ بِجِرَابٍ فِيهِ شَحْمٌ) hadîsi, Hums'un sonunda, Sayd'da ve'z-Zebâıh'da.
2. Haccda bedeneler nahr etmek husûsunda Sehl ibn Bekkâr'dan, o da Vehb'den gelen hadîs. Buhârî bunu biribirine yakın iki yerde zikretti.
3. Enes'in (أُصِيبَ حَارِثَةُ فَقَالَتْ أُمُّهُ) hadîsi, Bedr gazvesi ve Rikaak'ta.
4. (إِنَّ رَجُلَيْنِ خَرَجَا وَمَعَهُمَا مِثْلُ مِصْبَاحَيْنِ) hadîsi, "Bâbu'l-mesâcid"de ve "Bâbu inşikaakı'l-Kamer"de.
5. Ebû Bekre'nin (إِذَا الْتَقَى الْمُسْلِمَانِ) hadîsi, Kitâbu'l-Îmân'da "*Ve in tâifetâni...* (el-Hucurât:9)" bâbında; Kitâbu'd-Diyât'ta.
6. Ebû Cuhayfe'nin: (سَأَلْتُ عَلِيًّا هَلْ عِنْدَكُمْ شَيْءٌ) hadîsi, "Bâbu'l-mukaatele"-de ve "Bâbun lâ yuktel müslimun bi-kâfirin"de.
7. Huzeyfe'nin (حَدَّثَنَا حَدِيثَيْنِ أَحَدُهُمَا) hadîsi, Rikaak, "Bâbu ref'i'l-emâne"de ve Fiten'de (باب إذا بقي حثالة)'de.
8. Ebû Hureyre'nin: Bâdiye ehlinden bir adamın "(لَسْنَا أَصْحَابَ الزَّرْعِ) sözü hakkındaki hadîsi, Kitâbu'l-Hars'ta ve Tevhîd'de Rabb'ın meleklerle kelâmı'nda.
9. Umer'in: (كَانَتْ أَمْوَالُ بَنِي النَّضِيرِ) hadîsi, Cihâd'da "Babu'l-mıcenn"de ve Tefsîr'de.
10. Ebû Hureyre'nin: "(بَيْنَا أَيُّوبُ يَغْتَسِلُ عُرْيَانًا) hadîsi, Ehâdisu'l-Enbiyâ'da ve Tevhîd'de.
11. (لَا يَقْتَسِمُ وَرَثَتِي) hadîsi, Hums'da ve öncesi Cihâd'da.
12. Abdullah ibn Umer'in (مَنْ قَتَلَ مُعَاهِدًا) hadîsi, Cizye'de ve "Bâbu men kaatele muâhiden"de ve Diyât'ta "Bâbu men kaatele zımmiyyen"de.
13. Ebû Saîd'in: (إِذَا صَلَّى أَحَدُكُمْ إِلَى شَيْءٍ يَسْتُرُهُ) hadîsi, Salât'ta ve İblîs'in sıfatı'nda (Bed'ul'l-Halk, Sıfâtu İblîs ve cunûdîhî).

---

97 *İrşâdu's-Sârî,* I,25; *Tecrîd Ter.,* I, 489.

14. Ebû Hureyre'nin (وَكَّلَنِي بِحِفْظِ زَكَاةِ رَمَضَانَ) hadîsi, Vekâle'de "İzâ vekkele raculun raçulen..."de ve Bed'ul'l-Halk, "Sıfâtu İblîs ve cunûdihî"de, Fadâilu'l-Kur'ân; Fadlu Sûreti'l-Bakarati'de.

15. Adiyy ibn Hâtim'in: (جَاءَ رَجُلَانِ أَحَدُهُمَا يَشْكُو الْعَيْلَةَ) hadîsi, Sadaka'da redden önce ve Alâmâtu'n-Nübüvve'de.

16. Enes'in: (انْهَزَمَ النَّاسُ يَوْمَ أُحُدٍ) hadîsi, Uhud gazvesinde, Cihâd' da ve Talha'nın menâkıbında.

17. Ebû Mûsâ'nın: (رَأَيْتُ فِي الْمَنَامِ أَنِّي أُهَاجِرُ مِنْ مَكَّةَ إِلَى أَرْضٍ ذَاتِ نَخْلٍ) hadîsi, Alâmâtu'n-Nübüvve'de, Mağâzî'de ve Tefsîr'de.

18. İbn Abbâs'ın: (هَذَا جِبْرِيلُ) hadîsi, Bedr gazvesinde ve Uhud gazvesinde.

19. Câbir'in:(أَمَرَ عَلِيًّا أَنْ يُقِيمَ عَلَى إِحْرَامِهِ) hadîsi, Hacc'da ve Mağâzî'de Alî'nin gönderilmesinde.

20. Âişe'nin (كَانَ يُوضَعُ إِلَيَّ الْمِرْكَنُ) hadîsi, Tahâret'te ve İ'tisâm'da.

Ve işte bu, Hâfız ibn Hacer'in yazısından bulduğumun sonuncusudur. Ve ben Buhârî'de Ebû Hureyre'nin: كَانَ أَهْلُ الْكِتَابِ يَقْرَؤُونَ التَّوْرَاةَ بِالْعِبْرَانِيَّةِ وَيُفَسِّرُونَهَا بِالْعَرَبِيَّةِ لِأَهْلِ الْإِسْلَامِ hadîsini Kitâbu'l-İ'tisâm'da, "Ehl-i Kitâb'a Bir Şeyden Sormayın" bâbında, Tefsîr'de "Sûretu'l-Bakara'nın Tefsîri" bâbında ve Kitâbu't-Tevhîd'de بَابُ مَا يَجُوزُ مِنْ تَفْسِيرِ التَّوْرَاةِ 'da buldum [98]...

7- Buhârî Hadîslerinin Sayısı

Nevevî (676/1277) şöyle dedi: Buhârî'nin *Sahîh*'inde bulunan müsned hadîsler mükerrerlerle birlikte 7275'tir; mükerrerlerin hazfıyle 4000 kadardır. Kitâbın bâbları için fihrist gibi olması ve talebelere hadîslerin bulunma yerlerini tanımak kolaylaşsın diye, bunların hepsini mufassal olarak zikretmeyi düşündüm. el-Hamavî (381/991)'den sahîh olan isnâdımla bize rivâyet edildi ki, o şöyle demiştir: Buhârî *Sahîh*'inin hadîslerinin sayısı şöyledir...... (Nevevî burada *el-Câmi'u's-Sahîh*'in başından sonuna kadar ayrı ayrı her kitâb ismini ve ihtivâ ettiği hadîs sayılarını bir sahîfeden fazla tutan bir liste hâlinde sıralamış, bu netîceleri aldıktan sonra da:) Bu sayım netîceleri bize yine el-Hamavî'den olan isnâdıyle el-Hâfız Muhammed ibnu't-Tâhir el-Makdisî (505/1113) tarafından rivâyet edildi, demiştir.

Firabrî (320/932) kolunun dokuz râvîsinden birisi olan Hamavî (381/991)'ye âid olup, târihî kıdemi bakımından da ehemmiyeti bulu-

---

98 *İrşâdu's-Sârî*, I, 25-26.

nan bu kitâblar ve hadîs sayıları listesini -bâzı sayı farklılıklarına rağmen- aynen zikr edelim:

Bunları el-Hâfız Ebu'l-Fadl Muhammed ibn Tâhir el-Makdisî (505/1113), Ebû Muhammed Abdullah ibn Ahmed Hamdûye es-Serahsî (381/991)'den gelen isnâdıyle mufassalan zikr edilip şöyle dedi:

Buhârî hadîslerinin sayısı şöyledir:

Bed'ul'l-Vahy 7, Îmân 50, İlim 75, Vudû' 109, Guslu'l-Cenâbeti 43, Hayz 37, Teyemmüm 15, Farzu's-Salât 2, Salât fî's-Siyâb 39, Kıble 13, Mesâcid 76, Sütretu'l-Musallî 30, Mevâkîtu's-Salât 75, Ezân 28, Fadlu Salâti'l-Cemâati ve İkaametihâ 40, İmâmet 40, İkaametu's-Sufûf 18, İftitâhu's-Salât 28, Kırâat 30, Rukû', Sucûd ve Teşehhüd 52, İnkızâu's-Salât 17, İctinâbu Ekli's-Sûm 15, Salâtu'n-Nisâ ve's-Sıbyân 15, Cumua 65, Salâtu'l-Havf 6, Iydeyn 40, Vitr 15, İstiskaa 35, Kusûf 25, Sucûdu'l-Kur'ân 14, Kasr 36, İstihâre 8, Tahrîd alâ Kıyâmi'l-Leyl 41, Nevâfil 18, Salât bi-Mescidi Mekke 9, Amel fî's-Salât 26, Sehv 14, Cenâiz 154, Zekât 113, Sadakatu'l-Fitr 10, Hacc 240, Umre 42, İhsâr 40, Cezâu's-Sayd 40, İhrâm ve Tevâbi'uhu 32, Fadlu'l-Medîne 24, Savm 66, Leyletu'l-Kadr 10, Kıyâmu Ramadân 6, İ'tikâf 20, Buyû' 191, Selem 19, Şuf'a 3, İcâre 24, Havâle 30, Kefâlet 8, Vekâle 17, Muzâraa ve Şirb 29, İstikrâz ve Edâu'd-Duyûn 25, İşhâs 13, Mülâzeme 2, Lukata 15, Mazâlim ve'l-Gadab 41, Şerike 23, Rehn 9, Itk 34, Mukâtebe 6, Hibe 69, Şehâdât 58, Sulh 22, Şurût 24, Vasâyâ ve'l-Vakf 41, Cihâd ve Siyer 255, Bakıyyetu'l-Cihâd 42, Farzu'l-Hums 58, Cizye ve Muvâdaa 63, Bed'u'l-Halk 202, Enbiyâ ve'l-Mağâzî 428, Cezâu Âhır ba'de'l-Mağâzî 138, Tefsîr 540, Fadâilu'l-Kur'ân 81, Nikâh ve Talâk 244, Nafakaat 22, Et'ime 70, Akîka 11, Sayd, Zebâıh ve Gayruhu 90, (Zebâıh ve) Edâhî 30, eşribe 65, Tıbb 79, Libâs 120, Mardâ 41, Libâs eydan 100, Edeb 256, İstîzân 77, Daavât 76, Daavât eydan 30, Rakaaık (Rıkaak) 100, Havz 16, Cennet ve Nâr 57, Kader 28, Eymân ve Nuzur 31, Keffâretu'l-Yemîn 15, Ferâiz 45, Hudûd 30, Muhâribûn 52, Diyât 54, İstitâbetu'l-Mürteddîn 20, İkrâh 13, Terku'l-Hıyel 23, Ta'bîr 60, Fiten 80, Ahkâm 82, Emânî (Temennî) 22, İcâzetu Haberi'l-Vâhid 19, İ'tisâm 96, Tevhîd ve Azametu'r-Rabb Sübhânehu ve Teâlâ ve gayru zelike ilâ âhiri'l-kitâb 190 (*Hedyu's-Sârî,* s. 465-470; *Umdetu'l-Kaarî,* I, 9-10) [99].

Hâfız ibn Hacer (852/1448) de *Hedyu's-Sârî* isimli mukaddimesinde onuncu faslı bu sayım mes'elesine tahsîs edip, şöyle demiştir: Takıyyuddîn ibnu's-Salâh, *Ulûmu'l-Hadîs* kitâbında, kendisinden bize rivâyet edilen ibâresinde şöyle dedi: Buhârî.*Sahîh*'inin hadîslerinin sayısı, mükerrerlerle birlikte 7275'tir. Mükerrerlerin düşürülmesiyle 4000 kadardır, denildi. İşte İbnu's-Salâh böyle mutlak söyledi. Muhyiddîn en-Nevevî de *Muhtasar*'ında bu sayıya tâbi' oldu....

---

99 Bu iki yerde verilen listede bâzı küçük farklılıklar bulunmaktadır: Bed'u'l-Vahy 5-7, İlim 55-75, Mesâcid 36-76, İctinâbu Ekli's-Sûm 5-15, İhrâm ve Tevâbiuhu 32, Fadlu'l-Medîne 24, Şerike 72-23, Itk 21-34, Farzu'l-Hums 55-58, Cezâu'l-Âhir (yânî Cüz'ü'l-Âhir) ba'de'l-Mağâzî 138-108, Tevhîd ve Azametu'r-Rabb... 170-190.

Bundan sonra Hâfız ibn Hacer, aded aded Nevevî'nin naklettiklerini araştırdı; farkı, farklılaşmayı ve muhâlefet derecelerini beyân etti.

Buhârî hadîsleri muhtelif sayımlara göre bir takım farklılıklar gösterir. Bununla berâber bu 7275 sayısı umûmiyetle doğru kabûl edilmiştir. Ebû Abdillah ibn Abdilmelik el-Endelusî *Fevâid*'inde, Ebu'l-Huseyn er-Ruaynî'den; o da Ebû Abdillah ibn Abdilhakk'ın olmak üzere, bu 7275 sayısını tesbît eden şu beyitleri inşâd etmiştir:

جَمِيعُ اَحَادِيثِ الصَّحِيحِ الَّذِى رَوٰى الْبُخَارِىُّ خَمْسٌ ثُمَّ سَبْعُونَ لِلْعَدِّ
وَسَبْعَةُ آلآفِ تُضَافُ وَمَا مَضَى اِلٰى مِاَتَيْنِ عَدَّ ذٰلِكَ اُولُو الْجَدِّ

"Buhârî'nin rivâyet ettiği hadîslerin toplamı beş, sonra yetmiş, ve yedi bin, bunlar geçen sayılarla berâber iki yüze ilâve edilir (7275). Bunu hesâbdan nasîbli olan saydı." (*Hedyu's-Sârî*, s.465-470)

İbn Abdilhakk bu sayımı nazm hâline getirmekle, hakîkaten güzel yapmıştır.Çünkü bu sayıyı tashîf ve tahrîf ihtimâlinden muhâfaza etmiştir ve Allah en bilendir.

İbn Hacer, buradaki uzunca îzâhlarından sonra, şöyle dedi: "Benim yazdığım ve sağlam yaptığım sayıma göre, muallaklar ve mutâbaalar hâric, mükerrerlerle birlikte Buhârî hadîslerinin toplamı 7397 hadîstir. Bu, daha evvelkilerin zikrettikleri sayı üzerine 122 hadîs ziyâde olmuştur. Şu kadar ki, ben de yanılmazlık ve yanlışlıktan selâmet iddiâ etmiyorum. Bu, daha fazla cehdi olmayanın cehdidir. Muvaffak kılıcı da ancak Allah'tır."

Bundan sonra İbn Hacer *el-Câmi'u's-Sahîh*'in evvelinden âhirine kadar Buhârî'nin ta'lîklerini ve mutâbaalarını zikretti ve şöyle dedi:

"Kitâbda ta'lîk nev'inden mevcûd olanların hepsi 1341 hadîstir. Bunların çoğu mükerrerdir, metinlerinin asılları kitâbda senedleriyle tahrîc edilmiştir. Bunlar içinde kitâbda velev doğru bir tarîkden tahrîc edilmemiş olan metinler sâdece 160 tânedir. Ben bu 160 muallak metni, kendisinden ta'lîk edilen kimselere varan muttasıl senedlerle güzel, müstakill bir kitâbda yazdım. *el-Câmi'u's-Sahîh* içinde, rivâyet ihtilâflarına göre mutâbaa ve tenbîh nev'inden ise 341 hadîs vardır. Buna göre, mükerrerlerle birlikte kitâbdakilerin toplamı 9082 hadîstir. Bu sayı, sahâbîler üzerine mevkûf olanlardan ve tâbiîlerden ve daha sonrakilerden maktû' olanlardan hâriçtir. Ben *Ta'lîku't-Ta'lîk* adlı kitâbda bunların hepsinin mevsûlluğunu tesbît edip toplamışımdır. Ve işte bu, Buhârî *Sahîh*'indeki hadîslerin sayısı olarak benim yazmış olduğum nihâî bir yazıştır. Bunu Allah feth eyledi. Bunu benden evvel yapan kimse bilmiyorum. Bununla berâber ben sehivden ve hatâdan ma'sûm olmadığımı i'tirâf ediyorum. *Kendisinden yardım istenecek ise ancak Allah'tır*[100].

---

100 *Hedyu's-Sârî*, s. 465-470; *İrşâdu's-Sârî*, I, 28-29, "Ve emmâ adedu ehâdîsi'l-Câmi"i's-Sahîh".

Kastallânî de bu sayımla ilgili bilgileri şöyle özetlemiştir:

el-Câmi'u's-Sahîh'in hadîslerinin sayısına gelince, İbnu's-Salâh mükerrer hadîslerle birlikte 7275 hadîstir, dedi. Nevevî de İbnu's-Salâh'a tâbi' olup bunları mufassal olarak zikretti. Hâfız ibn Hacer ise bunları yeniden bâb bâb araştırıp sayarak, şöyle demiştir: *el-Câmi'u's-Sahîh*'in hadîslerinin toplamı, doğru olarak araştırmama ve tesbîtime göre muallaklar ve mutâbaalar hâric, mükerrerlerle birlikte 7397 hadîstir. Bundan, tekrârsız olarak süzülen hâlis hadîs ise 2602'dir. Bu 2602 sayısına merfû' olan muallak metinler -ki onlar 159 hadîstir- ilâve edildiğinde hâlis hadîslerin toplamı 2761 olur.

el-Câmi'u's-Sahîh'teki ta'lîklerin toplamı 1341 hadîstir.Bunların çoğu mükerrerdir. Kitâbın diğer yerinde başka bir tarîk ile tahrîc edilmemiş metinler ise 160 hadîstir. Kitâbdaki mutâbaalar ve tenbîhlerin toplamı ise, rivâyet ihtilâflarına göre 344 hadîstir. Sahâbîler üzerine mevkûf olanlarla birlikte, kitâbdaki hadîslerin toplamı ise 9082 hadîstir [101].

Kitâblarının sayısı 100'den biraz fazladır. Bâbları küçük bir ihtilâfla berâber 3450 kadardır. *Sahîh*'de kendilerinden hadîs tahrîc ettiği üstâdlarının sayısı 289'dur. Müslim'den ayrı olarak kendilerinden hadîs rivâyet etmekte teferrüd ettiği kimselerin sayısı 134'tür... Buhârî'nin kitâbında üç râvîli 22 hadîs vardır.

Bu kitâbın fazîletine gelince, yukarıda da geçtiği üzere, o, İslâm kitâblarının Allah'ın Kitâbı'ndan sonra en büyüğü ve en fazîletlisidir. İsnâdları bakımından en yüksek derecededir. Buhârî'nin çağdaşları onun semâının (işitmesinin) yüksekliği ile öğünürler [102]...

8- Buhârî'nin Şartları

Ebu'l-Fadl el-Makdisî (507/1113) *Şurûtu'l-Eimmeti's-Sitte* isimli kitâbında şöyle dedi: İyi bil ki, Buhârî, Müslim ve onlardan sonra zikrettiklerimizin hiçbirinden: "Ben bu kitâbımda fulân şart üzere olanları tahrîc etmeyi şart kıldım" dediği nakledilmemiştir.Bu ancak onların kitâblarını iyice tedkîk etmekle tanınır. Bu sûretle onlardan her birinin şartı bilinir [103].

Hâfız el-Askalânî, Mukaddimesinde şöyle dedi: Şimdi Buhârî'nin *el-Câmi'u's-Sahîh*'deki şartını tahkîke ve onun Peygamber'in hadîsleri husûsunda tasnîf edilmiş olan kitâbların en sahîhi oluşunu takrîre başlayalım:

---

101 *İrşâdu's-Sârî*, I, 28, "Ve emmâ adedu ehâdisi'l-Câmi' ..."; *Keşfu'z-Zunûn*, I, 541-545.
102 *İrşâdu's-Sârî*, I, 28, *Keşfu'z-Zunûn*, I, s.541-545.
103 *İrşâdu's-Sârî*, Mukaddime, s.19-20.

Hâfız Ebu'l-Fadl ibnu Tâhir (507/1113) şöyle dedi: Sika olan Ebu'l-Ferec ibnu İmâd'ın huzûrunda okuduğuma göre, ona Yûnus ibn İbrâhîm ibn Abdilkavî, Ebu'l-Hasen ibnu'l-Mukayyir'den, o da Ebu'l-Ma'mer el-Mubârek ibn Ahmed'den şöyle haber vermiştir: Buhârî'nin şartı, sikalar ve sebtler arasında ihtilâf olmaksızın meşhûr sahâbîye varıncaya kadar nâkillerinin sikalığı üzerinde ittifâk edilen hadîsi tahrîc etmektir. Hadîsin isnâdı da kesiksiz olarak muttasıl olacaktır. Eğer sahâbînin iki yâhud daha fazla râvîsi varsa bu güzeldir;ancak bir tek râvî olur da ona varan tarîk sahîh olursa, bu da kâfîdir.

İbn Hacer şöyle dedi: Ebû Abdillah Hâkim (405/1014)'in ileri sürdüğü: Buhârî ve Müslim'in şartı sahâbî için iki râvî veyâ daha fazla râvî olmak, sonra meşhûr tâbiî için sika iki râvî olmak ilâ.... şeklindeki sözü [104], Buhârî ile Müslim'in bir tek râvîleri bulunan bir sahâbe topluluğunun hadîslerini tahrîc etmeleriyle çözülmüştür. Hâkim'in zikrettiği şart, kendilerinden hadîs alınan bâzı sahâbîler hakkında bozulmuşsa da, bu söz sahâbîlerden sonrakiler hakkında mu'teberdir. Çünkü kitâbda yalnız tek râvîsi olan kimselerin rivâyetinden gelme bir tâne hadîs yoktur (*Hedyu's-Sârî*,s.7).

Hâfız Ebû Bekr el-Hâzımî (584/1188) de *Şurûtu'l-Eimmeti'l-Hamse* kitâbında şöyle dedi: "Hâkim'in söylemiş olduğu bu söz, *es-Sahîh*'in inceliklerine dalmaya iyice çalışıp bilememiş kimsenin sözüdür. Eğer kitâbı gereği gibi hakkıyle araştırmış olaydı, muhakkak kitâbdan kendi da'vâsını çürütüçü bir grup şey bulacaktı." Hâzımî bundan sonra özetle şöyle dedi: *Sahîh*'in şartı, isnâdı muttasıl, aklı bozuk olmayan, adâlet sıfatlarıyle muttasıf, dâbıt, mütehaffız, sâlim zihinli, vehmi az, sâlim i'tikaadlı olmaktır. Sonra bil ki, bu imâmların, hadîs mahreclerini istinbât etmek keyfiyyetinde birer yolu vardır. Biz bu yolları kısaca işâret edelim: Sahîh tahrîc edecek kimsenin yolu, âdil olan râvînin, -hepsi sikalar oldukları hâlde- âdil üstâdları arasındaki hâlini ve kendilerinden rivâyette bulunmuş olan kimseler arasındaki hâlini i'tibâra almaktır. Zîrâ bu âdil râvîlerden kiminin kendi şeyhlerinden rivâyetleri sahîhtir,'sâbittir, böylesinin hadîsini tahrîc etmek lâzım gelir. Kiminin de hadîsi medhûl olup, ayıblı bulunur; böylesinin tahrîci elverişli olmaz. Böylesi ancak şevâhid ve mutâbaalarda tahrîc edilir. İşte bu, âdil üstâdların hadîslerinin medhûl olup olmaması mes'elesi kendisinde mübhemlik ve anlaşılması güçlük olan bir bölümdür. Bunun yolu, aslın râvîsinden rivâyet eden râvîlerin tabakalarını ve herbirinin hangi mertebeye varabileceğini bilmektir. Biz bunu bir misâl ile tavzîh edelim (Hâzimî burada aslın râvîlerinden Zuhrî ile temsîl ederek, mes'eleyi şöyle îzâh ediyor): O da şunu bilmemizdir: Meselâ Zuhrî'nin ashâbı beş tabaka üzeredir. Bunlardan her bir tabakanın, kendinden sonra gelen tabaka üstüne bir meziyyet ve farklılaşması vardır. Birinci tabaka Mâlik ibn Enes, Sufyân ibn Uyeyne, Şuayb ibn Ebî

104 Hâkim *Sahîhayn*'ın bu şartlarını *Ulûmu'l-Hadîs* ile *el-Medhal ilâ Kitâbi'l-Iklîl* adlı eserlerinde ileri sürmüştür. *Tecrîd Ter.*, 201, 231-233. sahîfelerde de nakledilmiştir.

Hamze, Yûnus ibn Yezîd el-Eylî, Akîl ibn Hâlid el-Eylî ve benzerleridir. Bunların rivâyetleri sahîhliğin en yüksek derecesine varır. Buhârî'nin aradıkları işte bunlardır.

İkinci tabaka, tesebbüt husûsunda birinci tabaka ricâli gibi iseler de, birinci tabaka ezberleme ve itkanlarıyle berâber Zuhrî'ye mülâzemetlerinin uzunluğuyle de tanınmışlardır. Meselâ Leys ibn Sa'd ile Evzâî, Nu'mân ibn Râşid, Abdurrahmân ibn Hâlid ibn Musâfir, İbnu Ebî Zi'b gibileri Zuhrî'ye seferde de, hazarda da mülâzemet ettikleri hâlde, ikinci tabakadan Ca'fer ibn Burkaan, Sufyân ibn Huseyn Sulemî, Zem'atu'bnu Sâlih el-Mekkî gibi hâfız ve mutkın zâtların -Zuhrî'ye az mülâzemet dolayısıyle- Zuhrî'nin hadîsleri hakkında mümâreseleri evvelkiler derecesinde değildir. Müslim bu iki tabaka ricâlinin her birinden kayıtsız şartsız hadîs tahrîc eder. Buhârî ise ikinci tabakadan yalnız diğer karîneler ile kendisine evvelkilerin kuvvetinde sahîh görünenleri alır [105].

Üçüncü tabaka, Muâviyetu'bnu Yahyâ es-Sadafî, İshâk ibn Yahyâ el-Kelbî, Müsennâ ibnu's-Sabbâh gibi Zuhrî'ye birinci tabakadakiler kadar mülâzamet etmiş olmakla berâber, cerh gâilelerinden selâmet bulamayanlardır ki, onları kimi kabûl, kimi reddeder. Ebû Dâvûd ile Nesâî bu tabaka râvîlerinden de rivâyet ederlerse de Müslim, bunlardan yalnız diğer karînelerle kendisine sahîh görünenleri alır. Buhârî ise bunları büsbütün terkeder.

Dördüncü tabaka, cerh ve ta'dîl bâbında üçüncü tabaka ricâli gibi olmakla berâber, Zuhrî'ye mülâzemetleri az olmak dolayısiyle, onun hadîsleriyle mümâresetleri de az olanlardır ki, Tirmizî, bunların da hadîslerini kabûl eder.

Beşinci tabaka, Bahr ibnu Kesîr es-Sakkaa', Abdulkuddûs ibn Habîb, Hakem ibnu Abdillah el-Eylî, Muhammed ibn Saîd el-Maslûb gibi zaîfler ve mechûllerden bâzı kimselerdir ki, bâblara göre hadîs tahrîc edenler için bunların hadîslerini almak câiz olmaz. Yalnız Ebû Dâvûd ile onun dûnundaki musannıflar bu gibi hadîsleri i'tibâr ve istişhâd kasdıyle zikrederler. *Sahîhayn*'da ise son iki tabakadan rivâyet edilen hadîs yoktur.

Buhârî, ikinci tabakadan olan hadîsleri ekseriyâ ta'lîkan zikreder. Üçüncü tabakadan da bâzı ta'lîkleri vardır [106].

---

105 Buhârî'nin bir şartı da şudur: Buhârî her râvînin kendi şeyhinden işitmiş olduğunun sâbit olmasını şart addeder. Ve râvî ile merviyy-anh'ın yalnız çağdaş olmalarını kâfî görmeyip bir de görüşmüş olduklarının subûtu şarttır, der... Müslim ise mudellis olmayan râvînin "an fulânın" demesini görüşmeye haml ettiklerine bakarak buluşmanın ayrıca subûtunu şart addetmez. Hattâ Buhârî ile Alî ibnu'l-Medînî râvînin şeyhi ile uzun sohbetini de şart koşarlar... (*Tecrîd Ter.* 199-200).

106 *Hedyu's-Sârî,* s.7 vd.; *İrşâdu's-Sârî,* I, 19-29; *Tecrîd Ter.,* I, 201, 232-233.

9- Buhârî'nin Hadîsleri Parçalamasındaki yâhud Yalnızca Metni Zikretmesindeki Sebeb[107]

Buhârî, muhaddislerin önderi olmasına ilâveten, fıkıh'ta ulu bir imâm idi. Bu iki sıfatın bir tek şahısta toplandığı pek azdır. Bunun için Buhârî hükümler çıkarma keyfiyyeti ile fıkhı, kitâb ve sünnete tatbîk bilgisinden Muhammed ümmetinin mahrûm olmamasını istedi. İşte bunun için hadîsten bâb'a münâsib olan kısmını zikreder. Bâzen de hadîs meşhûr olduğu için, yalnızca metni zikreder. Zîrâ o hadîs ma'lûmdur; hadîs ma'lûm olunca dînî hükmü zikretmek sûretiyle ondan istifâde keyfiyyetinden başka birşey kalmamış olur... Nevevî'nin *Buhârî Şerhi*'nde: "Buhârî'nin bu kitâbdaki maksadı, sırf hadîslerle yetinmek ve hadîs metinlerini çoğaltmak olmayıp, aynı zamânda hadîslerden hükümler istinbât etmek ve usûl, furû', zühd, âdâb, emsâl ve diğer fenlerden istediği bâblar için delîller getirmektir..." şeklinde geçmiş olan îzâhları burada tekrârlandıktan sonra, İbn Hacer şöyle devâm ediyor:

Buhârî'nin îrâd ettiği bâbların unvânları çeşitli şekiller üzerinedir: Eğer gizli şekilde de olsa bu bâb'a münâsib olacak bir hadîs bulur ve bu da şartına uyarsa, o hadîsi bu bâbda, kitâbının konusu için ıstılâh kılmış olduğu *"haddesenâ"* ve bunun yerine geçen sîga ile veyâ kendi şartına göre an'ane ile getirir. Eğer o bâb husûsunda hüccetliğe elverişli olmakla berâber kendi şartına uymayan bir hadîsten başkasını bulamadıysa, o hadîsi bâb'a sevk edegeldiği sîğaya mugâyir olarak yazar; o kendi şartından değildir. İşte bundan dolayıdır ki, ta'lîkleri getirmiştir. Buhârî bâbda ne kendi şartı üzere, ne de başkalarının şartı üzere sahîh olan bir hadîs bulamaz da ünsiyet edilip dikkatle nazar kılınacak ve bir cemâatın onu kıyâs üzerine takdîm edeceği bir hadîs nev'inden olursa, bu hadîsin lâfzını yâhud da ma'nâsını bâb unvânı olarak kullanır. Sonra burada ya Allah'ın Kitâbı'ndan ona şehâdet edecek bir âyet getirir, yâhud da bu haberin delâlet ettiğinin umûmunu te'yîd edecek bir hadîs getirir. İşte bundan dolayı oradaki hadîsler üç kısım üzeredir. İnşâallah bunun tafsîlleri açıklanmış olarak yakında gelecektir[108].

---

107 *İrşâdu's-Sârî,* I, 25-26, "Emmâ taktîuhu lil-hadîsi ve ihtisâruhu.."

108 *Hedyu's-Sârî,* s.6-7; *İrşâdu's-Sârî,* I, 25.

10- Buhârî'nin Hadîsi Bölümlere Ayırması, Kısaltması ve Tekrar Etmesinin Sebebi[109]

İbn Hacer Mukaddime'de şöyle dedi: Hâfız Ebu'l-Fadl Muhammed ibn Tâhir el-Makdisî (507/1113), kendisinden bize rivâyet edilen *Cevâbu'l-Muteannit* ismini verdiği risâlede şöyle dedi: Ey muhâtab, iyi bil ki Buhârî -Allah ona rahmet eylesin- hadîsi kitâbının birçok yerlerinde zikr eder ve onunla herbir bâbda başka bir isnâdla istidlâl eyler, ve ondan güzel istinbâtı ve geniş fıkhı ile yazmış olduğu bâbın gerektireceği ma'nâyı çıkarır. Bir hadîsi iki yerde aynı isnâd veya aynı lâfızla getirmesi çok azdır. O, hadîsi, ancak zikredeceğimiz bir takım ma'nâlar sebebiyle diğer tarîkden getirir. Bunlardan murâdını en iyi bilen Allah'tır.

Bu ma'nâları şöyle sıralayabiliriz:

1- Buhârî hadîsi bir sahâbîden tahrîc eder, sonra aynı hadîsi bir başka sahâbîden getirir. Bundan maksad hadîsi garîblik hudûdundan dışarı çıkarmaktır. İkinci, üçüncü tabaka râvîlerinde ve üstâdlarına gelinceye kadar diğer râvî tabakalarında da böyle yapar. Hadîs san'atı ehlinden olmayan kimse bunu tekrârdır zanneder. Hâlbuki tekrâr değildir. Bu ziyâde bir fâideyi müştemil olduğu için böyle yapılmıştır.

2- Buhârî bu kaaideye göre birçok hadîslerin sahîhliğini isbât etmiş olur. Bunlardan herbir hadîs, biribirinden ayrı birçok ma'nâları müştemil olur. İşte bundan dolayı Buhârî o hadîsi her bir bâbda, ilk tarîkın gayrı olan bir tarîkden olmak üzere îrâd eder.

3- Bir takım hadîsler vardır ki, bâzı râvîler onları tam rivâyet ederler, bâzıları da bunları muhtasar olarak rivâyet ederler. İşte Buhârî bu hadîsleri geldikleri gibi getirir. Bundan maksad, hadîslerin râvîleri cihetinden doğabilecek olan şübheyi gidermektir.

4- Râvîler bâzan ibârelerde ihtilâf etmişlerdir. Meselâ bir râvî bir hadîsi tahdîs eder, bunda bir ma'nâyı muhtemil olan bir kelime vardır. Bu hadîsi bir başkası tahdîs eder ve kelimeyi aynıyle diğer bir ma'nâyı muhtemil olan başka bir ibâre ile ta'bîr eyler. İşte Buhârî, kendi şartına göre sahîh olduğu zaman bu hadîsi bütün tarîkleriyle îrâd eder ve herbir lâfız için müstakıll bir bâb ayırır.

5- Bir takım hadîsler vardır ki, bunlarda mevsûlluk ve mürsellik biribiriyle karşılaşır. Buhârî katında mevsûlluk üstünlük kazanır ve i'timâd eyler ve irsâlin kendi nazarında mevsûllukta hiçbir te'sîri olmadığını tenbîh edici olarak o mürseli de getirir.

---

109 *İrşâdu's-Sârî,* I, 25-26, "Emmâ taktiuhu lil-hadîs ve ihtisâruhu ve iâdetuhu lehu fi'l-ebvâbi ve tekrâruhû", *Tecrîd Ter.,* s.488-489.

6- Bir takım hadîsler de vardır ki, bunlarda mevkûfluk, merfû'luk biribiriyle karşılaşır. Bunlardaki hüküm de yukarıki gibidir.

7- Bir takım hadîsler vardır ki, bunlarda bâzı râvîler isnâdda bir kimse ziyâde etmişlerdir; bâzı râvîler de bir kişiyi eksiltmişlerdir. Buhârî bu hadîsleri iki vech üzere getirir. Çünkü kendi katında râvînin o hadîsi, kendisine başka bir üstâddan işittiği, sonra diğer üstâdla buluştuğu ve aynı hadîsi ona da tahdîs ettiği sahîh ve sâbit olur. Böylece hadîsi iki vech üzere rivâyet eder olmuştur [110].

Buhârî'nin hadîsi bâzen çeşitli bâblara bölmesine, bâzen de hadîsi bâzı kısımları üzere kısaltmasına gelince, bu da hadîs iki yâhud daha fazla hükmü müştemil olduğu hâlde metin kısa olduğu yâhud bir kısmı diğer kısmıyle irtibatlı olduğunda yapılmaktadır. Bu takdîrde Buhârî bunlara göre hadîsi tekrâr eder. Bunu da hadîsi, hadîse âid bir fâideden boşaltmamaya dikkat göstererek yapar. O da, hadîsi daha önce tahrîc etmiş olan üstâddan başka olan bir üstâddan getirmesidir. Böylece bu hadîse âid olan tarîkleri çoğaltma fâidesi hâsıl olur. Bâzen de hadîsin sâdece bir tek tarîki olması sebebiyle mahreci Buhârî'ye dar olur. Bu takdîrde Buhârî hadîste değişik tasarruflarda bulunur. Artık onu bir yerde mevsûl olarak getirir, diğer bir yerde muallak olarak getirir, bâzen tam olarak bâzen de bu bâbda muhtâc olacağı tarafı üzerine kısaltılmış olarak getirir [111]...

11- Buhârî'nin Hadîsleri Muallak Getirmesinin Sebebleri

Ta'lîk -yukarıda da geçtiği gibi- isnâdın baş tarafından bir veyâ arka arkaya daha fazla râvî ismini hazf ile hadîsi hazfedilenlerin üst tarafındaki râvîye cezm sîgalarından biri ile isnâd etmektir. Böyle olan hadîs *muallak*'tır (*Tecrîd Ter.*,153).

Buhârî'de 1341 hadîs ta'lîk edilmiştir. Bunların 160 tânesinden mâadâsı kitâbın başka yerlerinde mevsûlen rivâyet edilmiştir. Bu 160 hadîsi de Hâfız ibn Hacer el-Askalânî *et-Tevfîk* ismindeki güzel bir te'lîfinde birer birer isnâdlarını bulup vasl etmiştir. İbn Hacer, Buhârî'nin bütün ta'lîkleri, mutâbaaları ve mevkûfları hakkında da *Ta'lîku't-Ta'lîk* nâmıyle müsned olarak bir kitâb daha yazmıştır; bilâhare onu da *et-Teşvîk ilâ Vasli'l-Mühimm mine't-Ta'lîk* ünvânıyle isnâdsız olarak özetlemiştir (*Tecrîd Ter.*, 126).

Buhârî muttasıl sened ile kitâbın başlıca yerlerinde sevk ettiği 1181 hadîsi ancak kısa yazmak maksadı ile tekrârdan çekinmek düşünce-

---

110 *Hedyu's-Sârî*, s.12-13; *İrşâdu's-Sârî*, I, 25.
111 *Hedyu's-Sârî*, s.13; *İrşâdu's-Sârî*, I, 25.

siyle ta'lîk etmiştir. Bunların şartınca sahîh olduklarında şübhe yoktur. Kalan 160 muallak hadîsten de -kaale, zekere, revâ, yezkuru, yervî gibi- cezm sîgalarıyle rivâyet olunmuşları her kime izâfe edilmişlerse o kimselere âid olmaları sahîhtir, diye hükmedilebilir. Zîrâ bu rivâyetlerin o kimselere âid oluşu Buhârî'ce sahîh olmasaydı, onlara cezmen nisbet etmezdi. Lâkin yine o cezm etmiştir diyerek, bu hadîslerin sıhhatlerine mutlak olarak hükmetmemişler ve bunların ricâline bakılıp hükmedilmek gerekir demişlerdir. Tedkîkten sonra anlaşılmıştır ki, cezm sîgasıyle ta'lîk edilenler dört kısımdır:

1- Bâzıları kendi şartına katılmış iken ya kısaltarak, ya o hadîsi şeyhinden işitmemiş, yâhud işitmiş ise, tahdîsen değil, müzâkereten işitmiş olduğu için, vasl etmemiştir. Kitâbu'l-Vekâle'de:

(قَالَ عُثْمَانُ بْنُ الْهَيْثَمِ حَدَّثَنَا عَوْنٌ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سِيرِينَ عَنْ اَبِى هُرَيْرَةَ قَالَ) =
"Usmânu'bnu'l-Heysem şöyle dedi: Bize Avn tahdîs etti. Bize Muhammed ibn Sîrîn, Ebû Hureyre'den tahdîs etti; o şöyle demiştir" isnâdıyle rivâyet ettiği " وَكَّلَنِى رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ بِزَكَاةِ رَمَضَانَ.. = *Rasûlullah* (S) *beni ramazân zekâtını korumaya tevkîl etti...*"hadîsi gibi ki, bütün ricâli kendi şartınca oldukları hâlde senedi kaç yerde tekrâr etmiş ise hep " قَالَ عُثْمَانُ = Usmân şöyle dedi" demekle yetinip, hiçbir yerde " حَدَّثَنَا عُثْمَانُ = Bize Usmân tahdîs etti" dememiştir. Buhârî bu hadîsi "Fadâili'l-Kur'ân" ile "İblîs'in Zikri" bölümlerinde getirmiştir. Anlaşılan Usmân'dan işitmeyi tahdîs ile dinlememiş de onun için bu ta'bîri kullanmamıştır.

2- Bâzıları kendi şartınca olmamakla berâber, başkalarının şartınca sahîhtir. Meselâ "Kitâbu't-Tahâre"de " قَالَتْ عَائِشَةُ = Âişe şöyle dedi" isnâdıyle ta'lîkan rivâyet ettiği " كَانَ النَّبِىُّ ﷺ يَذْكُرُ اللّٰهَ عَلَى كُلِّ اَحْيَانِهِ = *Peygamber* (S) *her hâlinde Allah'ı zikreder idi"* hadîsini *Müslim Sahîhi*'nde (Hayz, Bâbu zikrillah fî hâli'l- cenâbeti ve gayrihâ) tahrîc etmiştir.

3- Bâzıları sahîh olmamakla berâber hüccet olmağa elverişli bir hasen hadîstir: "Kitâbu'l-Gusl, Bâbu men ığtesele uryânen..."de " قَالَ بَهْزُ بْنُ حَكِيمٍ عَنْ اَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ = Behzu'bnu Hakem babasından, o da dedesinden olmak üzere şöyle dedi: " اَللّٰهُ اَحَقُّ اَنْ يُسْتَحْيَا مِنْهُ مِنَ النَّاسِ = *Allah kendisinden hayâ olunmaya, insanlardan daha haklıdır*" hadîsi gibi ki, bu Sunen sâhiblerinin hep tahrîc ettikleri meşhûr bir hasen hadîstir.

4- Bâzıları ricâlin kusurlu sayılmış olmasından değil, isnâdında azıcık kesiklik bulunduğundan dolayı zaîftir. Bunları da kendince sikalardan olan râvînin hadîsleri olmak üzere meşhûr oldukları hâlde, bu küçük za'fa işâret olsun diye bu tarzda zikretmiştir. "Kitâbu'z-Zekât, Bâbu'l-arz fî'z-zekât"taki:

قَالَ طَاوُسٌ قَالَ مُعَاذُ بْنُ جَبَلٍ لِاَهْلِ الْيَمَنِ: اِئْتُونِى بِعَرْضٍ ثِيَابٍ خَمِيصٍ اَوْ لَبِيسٍ فِى الصَّدَقَةِ مَكَانَ الشَّعِيرِ وَالذُّرَةِ اَهْوَنُ عَلَيْكُمْ وَخَيْرٌ لِاَصْحَابِ النَّبِىِّ ﷺ بِالْمَدِينَةِ

"Yemen İmâmı Tâvûs şöyle dedi: Muâz ibn Cebel Yemen halkına şöyle demiştir: Ey Yemenliler! Elbise, hamîs, lebîs denilen metâı, arpa ve hubûbât yerine zekât olarak getiriniz! Bu mubâdele, size kolaylık, Medîne'deki Peygamber sahâbîleri için de hayırlıdır" (Munîriyye baskısı, II,235) hadîsi gibi ki, kendisi ile Tâvûs arasındaki ricâl, Tâvûs da dâhil olmak üzere, hep sikalardan iken, Muâz'ın bu sözünü Tâvûs ondan bizzât işitmemiş olduğu için, isnâdı ta'lîk etmiştir.

Buhârî'nin "yurvâ, yuzkeru..." gibi temrîd sîgasıyle ta'lîk ettiği hadîslere gelince, bunlar kimlere izâfe edilmişlerse o kimselere âidiyetlerinin sahîh olduğuna hükmedilmezse de, yine *Sahîh* nâmıyle yazdığı bir kitâba katmış olduğundan dolayı büsbütün çürük ve düşük rivâyetler değildir. Buhârî'nin temrîd sîgâsı ile rivâyet ettiklerinin kimi kitâbın başka yerinde mevsûl ve lâfzıyle rivâyet edilmiş iken, o mahâlde ma'nâsıyle rivâyet edilmiştir; kimi meselâ Müslim'in sahîh hadîslerinden iken, kendi şartınca olmadığı için ta'lîk edilmiştir; kimi sahîh rivâyet üzerine ziyâde bir lâfzı ihtivâ ettiği için senedini kesmiştir; kimi de kendi başına kalsa zaîf sayılacaksa da birçok tarîklerden âdıdları(=kuvvetlendirici sebebleri) olduğu için hasen li-gayrihi'dir.

Hulâsa, Buhârî'nin ta'lîkleri içinde sırf zaîf denilecek hiçbir hadîs yoktur. Onun aşağı kuvvet derecesinde olan hadîsleri ile benzerleri, diğer sünen kitâblarında *çok kerreler asıl olmak üzere rivâyet edilmiştir* [112].

12- Hâfız Dârakutnî ve Diğerlerinin Tenkîd Ettikleri Buhârî Hadîsleri[113]

Hâfız ibn Hacer şöyle dedi: Buhârî'nin kitâbı içinde tenkîd edilen hadîslerin toplamı -ki bunların bâzısında Müslim de Buhârî'ye ortak olmuştur- 110 hadîstir. Bunlardan 32 tânesinin tahrîcinde Müslim Buhârî'ye muvâfakat etmiştir. Bunlardan Buhârî'nin yalnızca tahrîc ettikleri 78 hadîstir. Hulâsa olarak, bunlar hakkındaki cevâb sözümüz şudur:

Buhârî'nin, sonra da Müslim'in sahîh ve illetli hadîsleri tanımakta, asırlarındaki ve daha sonraki hadîs imâmlarından önde tutulacakları husûsunda hiç şübhe yoktur. Çünkü bu imâmların hepsi, Alî ibnu'l-Medînî (234/848)'nin, kendi akrânları arasında hadîs illetlerini en iyi bilen kimse olduğuna ihtilâf etmezler. İşte Buhârî bu hadîsleri onun tasvîbinden geçirmiştir. Hattâ Buhârî: Ben hiçbir kimse yanın-

---

112 el-Askalânî, *Hedyu's-Sârî*, s.14-15; el-Kastallânî, *İrşâdu's-Sârî*, I, 26-28, "Ve emmâ ıyrâduhu lil-ehâdîsi'l-muallakate merfuaten ve mevkûfeten..."; Ahmed Naîm Bey buradan özetlemiştir: *Tecrîd Ter.*, I, 226-228.

113 *Hedyu's-Sârî*, s.344-380, "el-Faslu's-sâmin fî siyâkı ehâdîs elleti intekade aleyhâ Hâfızu asrıhi Ebu'l-Hasen ed-Dârakutnî..."

da kendimi küçük hissetmedim, ancak Alî ibnu'l-Medînî yanında kendimi küçük hissettim, derdi. Bununla berâber Alî ibnu'l-Medînî de Buhârî'nin bu sözü kendine ulaştığı zamân: Sizler Buhârî'nin bu sözünü bırakın; asıl o kendi benzerini görmedi, derdi. Muhammed ibn Yahyâ ez-Zuhlî (252/866) de Zuhrî hadîslerinin illetlerini bilmekte asrındaki insanların en âlimi idi. Buhârî ile Müslim, bu hadîsleri berâberce ondan istifâde edip almışlardır.

Firabrî Buhârî'den rivâyet etti ki, o: Ben *el-Câmi'u's-Sahîh*'e koyduğum her bir hadîsi, ancak sahîhliğine iyice kanâat getirdikten ve Yüce Allah'a istihâre ettikten sonra koymuşumdur, demiştir.

Mekkî ibn Abdillah da şöyle dedi: Ben Müslim ibnu'l-Haccâc'dan işittim: Ben de *el-Câmi'u's-Sahîh* kitâbımı Ebû Zur'a'ya arz ettim. Onun illetli olduğuna işâret ettiği her hadîsi terk eyledim, diyordu [114].

Binâenaleyh bu iki imâmın kendi kitâblarına ancak illetsiz veyâ, kendileri ve onları süzgeçten geçirenlerin takdîrleri ile de sahîhliğe te'sîri (müessir) olmayacak derecede ehemmiyetsiz illeti olan sahîh hadîsleri aldıkları bilinip takarrur edince, daha sonraki tenkîdcilerin sözü, bu iki imâmın sahîh demelerine karşı olmuş olur. Hâlbuki o husûsta bu iki imâmın sözlerinin diğerlerinin sözlerinden önde tutulacağı husûsunda hiçbir şübhe yoktur. Böylece vâkı' olan i'tirâz toptan bertarâf olur. Tafsîl cihetinden def' etmeye gelince, o da şöyledir:

Buhârî ile Müslim aleyhine tenkîd edilmiş olan hadîsler birçok kısımlara ayrılır. Sonra bunlar için altı kısım zikredilir:

Birincisi, râvîlerin isnâd ricâlinde ziyâde ve eksiltme sûretiyle ihtilâf etmeleri.

İkincisi, râvîlerin isnâd ricâlinin bâzısında tağyîr etmek sûretiyle ihtilâf eylemeleri.

Üçüncüsü, râvîlerin bâzısının kendilerinden daha zabtedici olan kimseye karşılık hadîsteki bir ziyâdede yalnız kalması.

Dördüncüsü, rivâyetle yalnız kalmış olan zaîftir; bu nevi'den Buhârî'de sâdece iki hadîs vardır.

Beşincisi, râvîleri aleyhine vehm ile hükmedilmiş olandır.

Altıncısı, meydana gelmiş bir tağyîr sebebiyle metni ihtilâflı olandır (Muteâkıben İbn Hacer, bunların her birine teker teker cevâb vermiştir).

Nevevî'ye gelince, onun görüşü değişik oldu. *Müslim Şerhi*'nin mukaddimesinde şöyle dedi: Fasl: Bir cemâat Buhârî ile Müslim aleyhine bir takım hadîsleri, kendi şartlarından mahrûmdurlar ve taahhüd ettikleri dereceden iniktirler diye zeyl yapmışlardır. ed-Dârakutnî bu husûsta bir te'lîf meydana getirmiştir. Ebû Mes'ûd ed-Dımaşkî'nin de yine Buhârî ile Müslim üzerine bir hatâ zeyli vardır. Ebû Alî el-

---

114 *İrşâdu's-Sârî*, s.21-22.

Ğassânî'nin *Takyîdu'l-Muhmel*'in illetler cüz'ünde Buhârî ile Müslim üzerine bir i'tirâz zeyli vardır. Fakat bu i'tirâzların hepsine veyâ çoğuna gerekli cevâblar verilmiştir.

Yine Nevevî, *Buhârî Şerhi*'nin mukaddimesinde şöyle demiştir: "Fasl. Dârakutnî, Buhârî ile Müslim aleyhine, bir takım hadîslerini ele alıp, bunların bâzılarını ta'n eylemiştir. Bu ta'n, bâzı hadîscilerin kaidelerine binâ edilmiştir; çok zaîftir. Fakîh, usûlcü ve diğer âlimler cumhûrunun üzerinde bulundukları kaidelere muhâliftir. Binâenaleyh Buhârî ve Müslim'e yapılan bu i'tirâzlarla aldanma!"

İbn Hacer, Nevevî'nin bu sözüne şöyle bir ta'lîk yaptı:

"Doğru olan, Nevevî'nin *Müslim Şerhi*'nde bu i'tirâzların ekserîsi hakkında verdiği cevâbtır. Çünkü oradaki cevâbları çelişik değildir" [115].

Gizli değildir ki, ta'n 110 hadîs hakkındadır. Bu 110 sayısının ise mevkûf ve maktû'lar hâric, mecmûu 9082 adedine ulaşan sahîh hadîslere nisbeti, zikredilmeye hakk kazanmıyacak bir nisbettir. Çünkü *el-Câmi'u's-Sahîh* öyle azametli bir kitâbdır ki, onu büyük bir insan grubu toplamış ve o insanların herbiri illetli râvîlerden sakınmak ve yalnız adâlet, zabt, rivâyet sağlamlığı, güzel alış ve edâ ile ma'rûf olanlarını seçmek için bütün tâkatlarını sarf etmişlerdir. Evet, o da Yüce Allah'ın: (وَلَوْ كَانَ مِنْ عِنْدِ غَيْرِ اللّٰهِ لَوَجَدُوا فِيهِ اِخْتِلَافًا كَثِيرًا) ***"Eğer o, Allah'tan başkası tarafından olsaydı, elbet içinde biribirini tutmayan birçok şeyler bulurlardı."*** (en-Nisâ: 82) kavlinden sonra azdır. Zîrâ: ***"Peygamber kendinden konuşmaz. O'nun her söylediği kendisine ilkaa edilegelen bir vahyden başkası değildir"*** (en-Necm-3) olduğu, binâenaleyh emâneti, kendisine vahy edildiği gibi edâ ve teblîğ ettiği husûsunda hiçbir nizâ' yoktur. Allah O'nu ümmetinden dolayı mükâfâtlandırdığı herhangi bir peygamberin en üstün mükâfâtıyle mükâfâtlasın!

Şu kadar var ki, Buhârî'nin asrı olan Üçüncü Hicret Asrı öyle bir asırdır ki, onda mezhebler kalabalık olup, biribirini sıkıştırmış, müslümânlar fırka fırka şûbelere ayrılmış, sözler (görüşler, i'tikaadlar), rivâyetler fazlalaşmıştır. İşte İmâm Buhârî'nin bu dînî hizmete cesâretle girişmesi, pek azı müstesnâ -ki onların da birçok cevâbları ve başka tarîkleri vardır- i'tirâz edilmemiş olan hadîsleri seçmesi, sünnet ve hadîs kitâbları içinde birinci dereceye oturtulmaya ehil olduğuna delîldir.

13- Haklarında Söz Edilen yâhud Ta'n Edilen Râvîler ve Cerh Sebebleri

İbni Hacer şöyle dedi: "Buhârî'nin, kendilerinden hadîs almakta Müslim'den ayrıldığı râvîler 430 küsûr kişidir. Bunlardan zaîflik lâfı

---

115 *Hedyu's-Sârî,* s.344-346 bâzı tasarruflarla; *İrşâdu's-Sârî,* I,20-22.

edilenler 80 kişidir. Müslim'in kendilerinden hadîs almakta Buhârî'den ayrıldığı râvîler 620 kişidir. Bunlardan zaîflıkla lâf edilenler 160 kişidir." Bundan sonra ibn Hacer şöyle dedi:

"Haklarında söz edilenlerden olup da Buhârî'nin hadîs aldığı kimselerin çoğu, kendilerine kavuştuğu, meclislerinde oturduğu, hâllerini tanıdığı, hadîslerine muttali' olup sağlamlarını gevşeklerinden ayırdığı kendi üstâdlarıdır." [116]

Yine İbn Hacer *Fethu'l-Bârî* Mukaddimesi'nin dokuzuncu faslında şöyle dedi: [117] "İnsaflı olan herkesin şunu bilmesi lâzım gelir: *Sahîh* sâhibi, hangi râvîden hadîs almışsa o râvînin kendi katında muhakkak adâletli, sahîh zabıtlı, gafletsiz olması gereklidir. Bilhassa buna imâmlar cumhûrunun bu iki kitâba *Sahîhân* (= İki Sahîh) ismini vermekteki ittifâkları da eklenince, bu gereklilik daha da kesinlik kazanır. Bu, kendisinden *Sahîh*'e hadîs alınmış kimselerden başkasına hâsıl olmamış bir ma'nâdır. Bu da o iki kitâbda zikredilmiş olanların adâletli kılınmaları (sayılmaları) üzerinde cumhûrun ittifâkı mesâbesindedir. Bu, kendisinden aslî hadîsler husûsunda hadîs alındığı zamândadır. Kendisinden mutâbaalar, şâhidler ve ta'lîkler husûsunda hadîs alınmış olan kimselere gelince, onlar kendileri için sıdk(=doğruluk) isminin husûlüyle berâber zabt ve diğer sıfatlardaki derecelerine göre biribirlerinden farklı olurlar. O takdîrde bu râvîlerden biri hakkında başkalarına âid bir ta'n bulduğumuzda, işte bu ta'n bu imâmın ta'dîline (adâletli kılmasına) mukaabildir. Böyle olunca sebeb açıklanmış, bu râvînin adâletinde yâhud mutlak olarak zabtında ta'n edici bir kusurla müfesser olandan başka ta'n kabûl edilmez. Çünkü imâmları cerh etmeye sevk edici sebebler çeşit çeşittir. Bunlardan kimisi kusurlu kılar, kimisi kusurlu kılmaz. Üstâd Ebu'l-Hasen Alî ibnu'l-Fadl el-Makdisî (581 ? 611/1185 ? 1214) *es-Sahîh*'te kendisinden hadîs alınmış olan kimse hakkında: "Bu köprüyü geçmiştir" der idi. O bu sözüyle, artık o râvî hakkında başkaları tarafından söylenilen dedikodulara iltifât edilmez demek istiyordu.

Üstâd Ebu'l-Feth el-Kuşeyrî de *Muhtasar*'ında şöyle dedi:

"Biz de böyle i'tikaad ediyor ve bunu söylüyoruz. Biz bu görüşten dışarı çıkmayız. Bu görüşten ancak takdîm etmiş olduğumuz, Buhârî ile Müslim'in ardından onların kitâblarına *Sahîhân*(=İki Sahîh) adını vermekte insanların ittifâk edişleri ma'nâsı aleyhine, zann galebesini artıracak açık bir hüccet ve şifâ verici bir beyân ile çıkarız."

Ben derim ki: O râvîlerden hiçbiri hakkındaki ta'n kabûl edilmez; ta'n ancak açıkça yaralayıcı bir ayıbla kabûl edilir. Çünkü cerh(=yaralayıp çürüğe çıkarma) sebebleri çeşit çeşittir. Bunların dönüp dolaşacağı yer beş şeydir: Bid'at, galat, cehâletu'l-hâl ve râvînin tedlîs yâhud irsâl eder iddiâsı ile senedde inkıtâ' da'vâsıdır. Cehâletu'l-

---

116 *Hedyu's-Sârî*, s.9.

117 *Hedyu's-Sârî*, s.381-382, "el-Faslu't-tâsi' fî siyâkı esmâi men tuıne fîhi min ricâli hâze'l-kitâb..."

hâl'e(= râvînin hâlinin bilinmemesine) gelince, bu *Sahîh* içinde kendilerinden hadîs alınmış olan râvîlerin hepsinden bertaraf olmuştur. Çünkü Sahîh'in şartı, râvîsi adâletle tanınmış olmaktır. Kim bunlardan birinin mechûl yânî adâletle tanınmamış olduğunu iddiâ ederse, sanki o musannıfın "O ma'rûftur" da'vâsında, musannıfla nizâlaşmış olur. Ve yine şübhe yok ki, o râvînin tanınmışlığını iddiâ eden, o râvînin tanınmadığını iddiâ eden üzerine takdîm edilmiştir. Çünkü isbât edende ilim ziyâdeliği vardır. Bununla berâber *Sahîh*'in ricâli içinde, kendisine cehâlet ismi ıtlâkının câiz olacağı hiçbir kimse bulamazsın.

Galat(=yanılmak) sıfatına gelince, bu bâzen râvîde çok olur, bâzen de az olur. İşte bu cihetten çok yanılgan olmakla vasıflanırsa, ondan alınan hadîse bakılır; şâyet onun yanında yâhud bu çok yanılganlıkla vasıflanandan başka birinin yanında rivâyet edilmişse, i'timâd edilecek olanın, bu tarîkın husûsîliği değil, hadîsin aslı olduğu bilinir. Ve şâyet başkasının yanında bulunmamış da, ancak bu zâtın tarîkından bulunmuşsa, işte bu, yolu bu olana sahîh hükmü vermekten geri durmayı îcâb eden, yaralayıcı bir kusurdur. *el-Câmi'u's-Sahîh*'de bu nevi'den birşey yoktur. Hâfızası kötü denilmesi gibi, az yanılmakla vasıflanırsa, yâhud bir takım vehimleri yâhud münkerleri olmak gibi ibârelerle vasıflanırsa, böylesi hakkındaki hüküm de bundan öncekindeki hüküm gibidir. Şu kadar var ki, musannıf indinde mutâbaalarda böylelerinden olan rivâyet, ötekilerdeki rivâyetten çoktur.

Muhâlefete gelince, bundan şâzlık ve nekâret(=çetinlik, acâiblik) neş'et eder. Dâbıt ve sadûk olan râvî bir şey rivâyet ettiği, sonra bunu o râvîden daha dâbıt olan kimse, yâhud daha kalabalık olan kimseler -hadîscilerin kaaideleri üzere birleştirilmeleri teaddüd edecek şekilde- birincinin rivâyeti hilâfına rivâyet ederlerse, işte bu şâzdır. Bâzen muhâlefet şiddetli olur, yâhud ezberleme zaîf olur; bu takdîrde sahîhe muhâlefet edene *münker* hükmü verilir. Bu nevi'den ise *Sahîh* içinde çok az birşeyden başkası yoktur.

İnkıta'(=sened kesikliği) da'vâsına gelince, bu, Buhârî'nin hadîs almış olduğu kimselerden def' edilmiştir. Çünkü inkıta'sız olmak, onun şartlarından olduğu bilinmektedir.

Bununla berâber râvîlerinden tedlîs yâhud irsâl ile zikredilmiş kimselerin hükmü, Buhârî'de mevcûd bulunan hadîslerinin an'ane sûretiyle yürümeleridir. Eğer onlarda işitme tasrîhi bulunursa, inkıta'lık i'tirâzı savulur gider, yoksa savulmaz.

Bid'at'a gelince, bununla sıfatlanmış olan ya tekfîr edilenlerden yâhud da fâsıklığa nisbet edilenlerden olur. Bid'atle tekfîr ise, imâmların hepsinin kaaidelerine göre bu tekfîr üzerinde ittifâk edilmiş olması zarûrîdir. Nitekim bâzılarının Alî'ye ulûhiyet girmesi yâhud kıyâmet gününden önce dünyâya döneceğine inanmak yâhud bundan başka bâtıl da'vâları ileri sürmelerinden dolayı Râfızîler'in gulâtı(=azgınları) hakkında olduğu gibi. *el-Câmi'u's-Sahîh* içinde bu gibilerin hadîslerinden kesin olarak hiçbirşey yoktur.

Bid'at sebebiyle fıska nisbet edilen ise, azgınlıkta ileri gitmeyen Hâricîler'le Râfızîler'in bid'atleri ve zâhiri câiz olan bir te'vîle dayanmak kaydıyle sünnet asıllarına görünüşte muhâlefet eden diğer tâifelerin bid'atleri gibi, ki yolu bu olan kimsenin hadîsinin kabûlünde sünnet ehli ihtilâf etmiştir. Böyle bir kimse yolundan sakınmakla ma'rûf, insanlık haysiyetini bozucu işlerden selâmetle meşhûr olduğu, dîndârlık ve ibâdetle mevsûf bulunduğu takdîrde, kimisi mutlaka kabûl edilir; kimisi de mutlaka reddedilir, demiştir.

Üçüncü görüş, bid'atine da'vet edici olması ile olmaması arasında tafsîl etmektir. Bid'atine da'vetci yânî propagandacı olmayan kabûl edilir, propagandacı olanın hadîsi reddedilir, denildi. Ve bu sonuncu görüş, en âdil olanıdır. İmâmlardan birçok tâifeler bu görüşe gitmişlerdir. İbn Hıbbân nakil ehli olan âlimlerin bu görüşte icmâını iddiâ ettiyse de, bu iddiâda düşünmeye bir meydan vardır.

Sonra bu tafsîle kaail olanlar ihtilâf edip, bâzısı bunu mutlak kıldı, bâzısı da tafsîlde artırma yaparak: Propagandacı olmayanın rivâyeti kendi bid'atını kuvvetlendirici, zâhiren onu zînetleyip güzelleştirici bir şeye şâmil olursa kabûl olunmaz, şâmil olmazsa kabûl olunur, dedi. Bâzısı bu tafsîli aynıyle aksinde, propagandacı hakkında da ileri sürüp: Eğer rivâyeti kendi bid'atını reddeden bir şeye şâmil ise kabûl olunur, değilse kabûl olunmaz, dedi.

Buna göre -propagandacı olsun veyâ olmasın- bid'atçinin rivâyeti kendi bid'atiyle aslâ ilgili olmayan bir husûsa şâmil olduğu zamân mutlaka redd mi edilir? Yâhud mutlaka kabûl mu olunur? Ebu'l-Feth el-Kuşeyrî bunda diğer bir tafsîle meyl edip: Eğer kendisine başkası muvâfakat ettiyse, ona hiç iltifât olunmaz. Bu onun bid'atinin alevini bastırmak ve ateşini söndürmektir. Eğer hiç kimse muvâfakat etmemişse, doğruluğu, yalandan sakınganlığı, dîndârlıkla şöhreti ve bu hadîsin bid'atiyle alâkasızlığı gibi vasıflarıyle berâber, bu hadîs ondan başka hiçbir kimsede mevcûd olmadıysa, bu takdîrde bu hadîsi tahsîl etmek ve bu sünneti neşr etmek maslahatını, o kimseyi hakîr görme ve bid'atini söndürme maslahatının önüne geçirmek lâzım gelir. Allah en bilendir.

Ve şunu da iyi bil ki, bir cemâatten diğer bir cemâat hakkında, akîdelerindeki ihtilâfları (yânî fikir ihtilâfları) sebebiyle ta'n vâkı' olmuştur. Binâenaleyh bu husûs için uyanık olmak ve haklı olmadıkça böyle ta'na i'tibâr etmemek lâzım gelir. Ve yine bunun gibi, takvâlılardan bir cemâat, dünyâ işine girmiş olan bir topluluğu ayıblamış ve onları bu sebebden dolayı zaîf saymışlardır. Doğruluk ve zabtla muttasıf olduklarında, onlar için olan bu zaîflatmanın, bu zaîf saymanın hiçbir te'sîri yoktur. Muvaffak kılacak olan ancak Allah'tır.

Bunların i'tibârdan en uzak olanı, başkaları aleyhine kışkırtmak yâhud akrânlar arasında sûretâ dostluk gösterisi yapmak için bâzı râvîleri zayıf sayan kişilerin zayıf saymasıdır. Bundan daha şiddetlisi de, kendisinden daha güvenilir yâhud daha yüksek kıymette olanı yâ-

hud hadîsle daha ma'rûf bulunanı zayıf addeyleyen kimsenin zaîf addeylemesidir. İşte bunların hepsi i'tibâra alınmaz! [118]

Bu zikrettiklerimizden açıkca sana şu cevâb ortaya çıkıyor: Buhârî, bilhassa hadîs bu bid'atçıdan başkası yanında mevcûd bulunmadığı zamânlarda, bid'atleri sebebiyle tekfîr edilmeyenlerden rivâyet etmiş ve onlardan da bid'atleriyle alâkalı olmayan şeyleri rivâyet eylemiştir.

14- el-Câmi'u's-Sahîh'in Bâb İsimleri ve Muhtevâlarının Özellikleri

"Buhârî'nin *el-Câmi'u's-Sahîh*'i, önceki bölümlerde de belirtildiği üzere, muhtevâsı bakımından umûmiyetle iki kısımdan meydana gelir. Bunlardan biri *isnâd* bakımından muhtelif dereceler ifâde eden hadîsler, diğeri hadîs edebiyâtının hâsseten Buhârî için kullandığı ta'bîri ile *terâcim*'den ibârettir. Buhârî, kitâbının bu ikinci husûsiyetiyle hadîs musannıflarından bâriz bir şekilde ayrılır. Bâbların isimleri ve muhtevâlarının bir nevi' hulâsası mâhiyetinde olan ta'rîflerden ibâret bulunan bu kısım, kitâbında mühim bir yer işgâl etmektedir. Buhârî'ye, bir hadîs musannıfından ziyâde bir fakîh uslûbu veren bu kısımlar, bir bakımdan kitâbının bir meziyyetini... teşkîl eder" [119].

"Buhârî'nin *Sahîh*'inin büyük bir kısmını teşkîl eden, bâzen kendisi için erişilmez bir meziyyet, bâzen de tenkîd vesîlesi olan bu kısımlarda umûmî hey'eti i'tibâriyle bâzen *"kaale"* ve bâzen de *"kaale ğayruhu"* ta'bîrini ta'kîb eden muhtelif cümleler, bâzen kaaili zikr olunmamakla zâhiren Buhârî'ninmiş gibi görünen bir çok fikirler vardır. Bâbların arasına yayılan bu gibi fikirler en çok "Kitâbu't-Tefsîr"de olmak üzere, kitâbının hemen hemen her tarafında bol bol bulunmaktadır" [120].

Buhârî'nin *terâcim* adı verilen, yânî bâbların isimleriyle mütemmim ma'lûmât şeklinde îrâd edilen bu kısımlar [121] hakkında -bir listesini ileride vereceğimiz- müstakill eserler meydana getirilmiştir. Bunlardan Şâh Veliyyullah'a âid olan eserin mukaddimesini -terâcim denilen bu kısımların husûsiyetlerini iyi özetlediği için- buraya almak uygun olacaktır.

Veliyyullah ed-Dihlevî (1176/1763) kısa giriş hutbesinden sonra şöyle der:

---

118 *Hedyu's-Sârî*, s.381-382, "el-Faslu't-Tâsi'..."; *İrşâdu's-Sârî*, I, 20-23; *Tecrîd Ter.*, s.319-324.

119 Ebu'l-Velîd el-Bâcî, *el-Mutevârî alâ Terâcimi'l-Buhârî*, 3 a-b; Fuad Sezgin, *Buhârî'nin Kaynakları*, s.52.

120 *Buhârî'nin Kaynakları*, s.53.

121 Aynı eser, s.190.

"Hadîs ehlinin hadîs ilminde ilk defa müdevven [122] hâle getirerek tasnîf eyledikleri kitâblar dört fende olmuştur: Biri sünnet fennidir. Ben bununla fıkıh denilegelen ilmi kasdediyorum. Mâlik (179/795)'in *Muvattâ*'ı ve Sufyân es-Sevrî (160/776)'nin *Câmi*'i gibi. İkincisi, tefsîr fennidir; İbn Curayc (150/767)'in kitâbı gibi. Üçüncüsü, siyer fennidir; Muhammed ibn İshâk (151/768)'ın kitâbı gibi. Dördüncüsü, zühd ve rikaak fennidir; Abdullah ibnu Mubârek (181/797)'in kitâbı gibi.

İşte Buhârî (R) bu dört fenni bir kitâbda toplamak ve buna da ancak kendinden önceki ve kendi zamânındaki âlimlerin *sahîh* hükmünü verdikleri hadîsleri seçip almak ve sâdece merfû', müsned hadîsleri ayırıp yazmak istedi. Bu kitâbda mevcûd olan haberler ve diğer şeylere gelince, bunları da asâleten değil, sâdece tâbi'ler olarak getirmiştir. İşte bundan dolayı kitâbına *el-Câmi'u's-Sahîhu'l-Musned...* adını verdi.

Ve bir de Buhârî, aynı zamânda bütün tâkatını Rasûlullah'ın hadîsinden istinbât etme yoluna boşaltmak, ve her bir hadîsten pek çok mes'eleler istinbât etmek istedi. Ve işte bu, kendinden evvel başka hiçbir kimsenin öne geçip girişmediği bir iştir. Şu kadar ki, Buhârî, hadîsleri bâblara dağıtmayı ve bâb başlıklarına da istinbât sırrını tevdî' etmeyi güzel gördü.

Kitâbının bâb başlıklarının mecmûu birçok kısımlara ayrılır:

1- Buhârî, kendi şartları üzere olmayan bir merfû' hadîsi bâb başlığı yapar ve o bâbda, kendi şartı üzere olan hadîsi bu bâb başlığına şâhid olarak zikreder.

2- Hadîsten istinbât ettiği bir mes'eleyi bâb başlığı yapar. Bu istinbât, hadîsin nassından yâhud işâretinden yâhud umûmundan yâhud da îmâsı nev'inden bir istinbât olur.

3- Önce gidilmiş olan bir mezhebi (bir görüşü) bâb başlığı yapar ve bâbda, şâhid olma nev'inden ona delâlet edecek olan hadîsi yazar. Hadîs bu mezhebin tercîh edilmesine kat'iyyet ifâde etmeksizin bir dereceye kadar bu mezhebin şâhidi olur. Bu takdîrde Buhârî, "*Bâbu men kaale kezâ*(= Şöyle diyen kimse bâbı)"der.

4- Kendisinde birçok hadîslerin ihtilâf ettiği bir mes'eleyi bâb başlığı yapar. Muteâkıben ihtilâflarına rağmen bu hadîsleri getirir. Bunu, kendisinden sonra mes'elenin işini (çözümünü) fakîhe yaklaştırmak maksadıyle yapar. Bunun misâli "*el-Vudû', Bâbu hurûci'n-nisâ ile'l-bezâr* (= Kadınların sahrâya çıkmaları bâbı)"dır. Buhârî bu bâbda biribiriyle ihtilâf eden iki hadîsi bir araya getirmiştir.

122| Kitâbının giriş hutbesi şöyledir:
"Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın ismiyle.
"Hamd Allah'a mahsûstur. Allah seyyidimiz Muhammed'e, âline ve sahâbîlerine salât eylesin. Bundan sonra Kerîm olan Allah'ın rahmetine muhtâc, Veliyyullah ibn Abdirrahmân diye çağırılan Ahmed ibn Abdirrahmân -Allah her ikisinin lehinde olsun- şöyle der:" (*Şerhu Terâcimi Ebvâbi Sahîhi'l-Buhârî*).

5- Bâzen delîller biribiriyle karşılaşırlar; Buhârî indinde bunların her birini bir mahmile haml etmek sûretiyle aralarını uyuşturmak ciheti mevcûd olur. Bu takdîrde Buhârî, tatbîk (ve uydurma) cihetine işâret olmak üzere bu mahmili -haml edilecek yeri- bâb başlığı yapar. Bunun misâli: "Kitâbu'l-Îmân:36; *Bâbu* havfi'l-mu'mini min en yahbata ameluhu... ve mâ yuhzeru mine'l-ısrâri alâ't-tekaatuli ve'l-isyân" bâbıdır. Buhârî bu bâbda: "سِبَابُ الْمُسْلِمِ فُسُوقٌ وَقِتَالُهُ كُفْرٌ = *Müslümâna sövmek fâsıklık, öldürmek ise kâfirliktir*" hadîsini zikretmektedir.

6- Buhârî, bâzen bir bâbda birçok hadîsleri toplar. Bunlardan her biri bâb başlığına delâlet etmektedir. Sonra Buhârî'ye bir hadîste, bâb başlığı yapılan fâideden başka diğer bir fâide zâhir olur ve bu hadîsin üzerine " باب = Bâb" alâmetini koyar. Bundan Buhârî'nin maksadı, birinci bâb, içindeki hadîslerle bitip son bulmuş ve diğer bâb başlığına gelmiştir ma'nâsına değildir. Lâkin onun buradaki *bâb* sözü, ilim ehlinin mühim bir fâide üzerine *"tenbîh"* yâhud *"fâide"* yâhud da *"kıf*= dur" lâfzını yazagelmeleri menzilesindedir. Bunun misâli "Bed'u'l-Halk" kitâbında "Bâbu kavlillâhi taâlâ:" " وَبَثَّ فِيهَا مِنْ كُلِّ دَابَّةٍ.. = ***Debrenen her hayvanı orada üretip yaymasında...***"(el-Bakara:164)'dır. Sonra birkaç satır ardından: " بَابٌ خَيْرُ مَالِ الْمُسْلِمِ غَنَمٌ يَتْبَعُ بِهَا شَعَفَ الْجِبَالِ = *Müslümânın en hayırlı malı koyundur ki, onu dağ başlarına götürebilir.*" dedi ve bu hadîsi senediyle tahrîc etti. Bundan sonra: " رَأْسُ الْكُفْرِ نَحْوَ الْمَشْرِقِ وَالْفَخْرُ وَالْخُيَلاَءُ فِى اَهْلِ الْخَيْلِ وَالْإِبِلِ وَالْفَدَّادِينَ اَهْلِ الْوَبَرِ وَالسَّكِينَةُ فِى اَهْلِ الْغَنَمِ = ***Küfrün başı doğu tarafındadır. Kendini beğenmek ve kibirlenmek at ve deve sâhibleriyle mevâşi sâhibi bedevîlerdedir. Vakaar ve tevâzû' ise koyun sâhiblerindedir*** " hadîsini zikretti. Sonra bu hadîsin içinde *ğanem*(= koyun) zikri yoktur. Böyle olunca sanki Buhârî bu hadîs üzerine, bunun yukarıki bâba dâhil bulunmasıyle birlikte bunda koyun için bir menkabe ve diğer bir fâide bulunduğunu bildirip, alâmet yapmıştır (Bed'u'l-Halk; Bâbun hayru mâli'l-müslim...).

7- Buhârî, bâzen muhaddislerin "*bi-hâzâ'l-isnâdi*= bu isnâd ile" sözü yerine "bâb" lâfzını yazar. Bu, bir isnâdla iki hadîs geldiği yerdedir. Nitekim iki isnâdla bir hadîs geldiği yerde ح = H yazılır. Bunun misâli yine "Bed'u'l-Halk" kitâbında"*Bâbu zikri'l-melâike*=Meleklerin zikri bâbı"dır. Buhârî burada sözü uzattı, nihâyet Şuayb'ın Ebu'z-Zınâd'dan, onun da el-A'rac'dan, onun da Ebû Hureyre'den rivâyetiyle: " اَلْمَلٰئِكَةُ يَتَعَاقَبُونَ مَلاَئِكَةٌ بِاللَّيْلِ وَمَلاَئِكَةٌ بِالنَّهَارِ = ***Melekler biribirleri akabince gelirler, gece melekleri akabinden gündüz melekleri..*** " hadîsini tahrîc etti. Bundan sonra:" بَابٌ إِذَا قَالَ اَحَدُكُمْ آمِينَ وَالْمَلٰئِكَةُ فِى السَّمَاءِ آمِينَ فَوَافَقَتْ إِحْدَاهُمَا الْاُخْرَى غُفِرَ لَهُ مَاتَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ =***Sizden her biri âmîn dediği, melekler de gökte âmîn dediği zamân, bu iki âmînden biri diğerine uygun düşerse, o kulun geçmiş günâhları mağfiret olunur*** " bâbını yazdı. Bundan sonra: " إِنَّ الْمَلٰئِكَةَ لاَتَدْخُلُ بَيْتًا فِيهِ صُوَرٌ = ***Şübhesiz melekler, içinde sûret bulu-***

nan bir eve girmezler" hadîsini tahrîc etti. Bunun içinde ise "âmîn" zikri yoktur, ancak çok hadîs sonra vardır.

İsmâîlî: *Bâb* yerinde "*ve bi-hâzâ'l-isnâdi*= Ve yine bu isnâdla" demekle sanki Buhârî "bâb" lâfzının "Ve bi hâzâ'l-isnâdi= Ve bu isnâdla" sözü için bir alâmet olduğuna işâret etmektedir, demiştir (Buhârî, Bed'u'l-Halk; Bâbu zikri'l-melâiketi...; Bâbun izâ kaale ahadukum âmîn...).

8- Buhârî, bâzen insanlardan bâzısının izince gitmekte oldukları müctehidlerden birinin mezhebini (görüşünü) bâb başlığı yapar, yâhud kendisi katında sâbit olmamış bir hadîsi bâb unvânı yapar da, sonra bu mezhebin veyâ hadîsin hilâfına istidlâl edeceği hadîsi getirir. Bu istidlâl, hadîsin umûmîliği ile yâhud bunun gayrı bir sûretle olur.

9- Buhârî, bâb başlıklarının çoğunda, hadîs tarîklerinin işâretlerinden vâkıaların ve hâllerin husûsiyetlerini istinbât etmelerinde, siyer ehlinin yoluna gider. Fakîh kimse, bu fenne âid mümâresesi olmadığı için bu durumdan hayret edebilir. Velâkin siyer ehlinin (ve târîhçilerin) bu husûsiyetleri tanımaya şiddetli bir i'tinâ ve dikkatleri vardır.

10- Buhârî bâzen, istenen mes'eleye uygun hadîs hatırlamaya devâmlı idmân ettirmeyi kasdeder ve hadîs tâlibini bu nev'e hidâyet ve rehberlik eyler. Bunun misâli "*Bâbu zikri'l-hannât*=Buğday satıcıyı zikr bâbı"nda الصُّوَاع = Sıvâ' ve Suvâ'(= İçinden su içilen maşraba) ismini zikretmesidir.[123].

11- Buhârî bâbların başlıkları içinde, Kur'ân'ın garîb lâfızlarının şerhi, sahâbîlerin haberlerinin zikri, ve muallak hadîsler nev'inden pek çok ilim dağıtmıştır. Bâzen bizzât kendi lâfzı aslâ bâb başlığına delâlet etmeyen bir hadîs zikreder, lâkin o hadîsin birçok tarîkleri vardır; tarîklerinin bâzısı bâb başlığına işâreten yâhud umûmî olarak delâlet etmektedir. O, bu hadîsi zikretmekle, hadîsin bu tarîk ile kuvvet kazanacağı sahîh bir aslı bulunduğuna işâret etmiş olur. Bu gibi şeylerden, çok mahâretli hadîscilerden başkaları faydalanamazlar.

12- Buhârî, çok defa zâhiren az faydalı görünen bir husûs için bâb başlığı yazar, lâkin mütefekkir olan kimse bunun hakîkatını araştırdığı zamân faydasına nâil olur:" بَابُ قَوْلِ الرَّجُلِ مَا صَلَّيْنَا =Kişinin, biz namâz kılmadık demesi bâbı" sözü gibi (Mevâkîtu's-Salât, 26. Bâb). Çünkü Buhârî bununla, böyle söylemeyi kerîh görenleri redde işâret etmiştir.

Ben derim ki: Bunların çoğu Abdurrezzâk (211/826) ile İbn Ebî Şeybe (235/849)'ye, musannaflarının bâb başlıkları hakkında muâhezeler ve delîl ile susturup, serzeniş etmelerdir. Çünkü onların musannaflarında haberlerin şâhidleri sahâbîlerden ve tâbiîlerden rivâyet edilir.

---

123 Bu "Suvâ" kelimesi, Yûsuf Sûresi, 72. âyette geçmektedir.

Böylesi ile, bu iki kitâbı mümârese eden (dürüşüp çalışan) kimseden ve bunların içindekilere muttali' olandan başkası faydalanmaz.

13- Buhârî çok defa kitâb ve sünnetten akıl ile anlaşılan âdâbı, bir nevi' istidlâl ile ve Peygamber (S) zamânında mevcûd olan âdetler ile ortaya çıkarır. Böylelerinin güzelliğini ancak edebiyât kitâblarına mümârese eden, yânî onlara dürüşüp çalışan ve aklını kendi kavminin edebiyât meydanında cevelân ettiren, sonra da bu âdâb için sünnetten bir asıl araştıran kimse erişebilir (Burada kasdedilen âdâb, belki âdâb-ı muâşeret ve ahlâkî davranışlardır).

14- Buhârî çok kere hadîsin şâhidlerini âyetlerden, âyetin şâhidlerini de hadîslerden getirir. Bunu da birbirlerine yardım etmeleri ve bâzısının önünde bâzı mücmellerin (anlaşılmaz şeylerin) yakîn ve tahkîk vechile görünmesi için yapar. Böylece muhaddisin "Bu âmm ile murâd, mahsûstur", yâhud "Şu hâss ile murâd edilen, âmmdır" kavli ve benzerleri gibi olur. Bu ve benzerleri de ancak delici bir anlama ve hâzır bir kalb ile erişilebilir.

İşte bu, Buhârî'nin *el-Câmi'u's-Sahîh*'ini okumak ve anlamak isteyen için ezber edilip iyice bilinmesi zarûrî olan bir mukaddimedir. "Evvel ve âhir hamd Allah'a mahsûstur" [124].

15- el-Câmi'u's-Sahîh Üzerine Meydana Getirilen Eserler

Birçok İslâm âlimleri *el-Câmi'u's-Sahîh* üzerine çok çeşitli araştırmalar ve çalışmalar yapmışlar, onun muhtevâsını her cebhesiyle incelemişler, hattâ her kelimesiyle meşgûl olup, çeşitli bakımlardan büyük küçük pekçok eserler meydana getirmişlerdir. Bu eserlerin listeleri umûmî kaynak kitâblarda verilmiştir. Biz burada bunlardan ehemmiyetli bir bölümünün listesini târîh sırasıyle veriyoruz:

a) Buhârî'nin Hâl Tercemesi Kitâbları

1. Şemsüddîn ez-Zehebî (748/1348), *Tercemetu'l-Buhârî (Ahbâru'l-Buhârî),* Tezkire, s.556.
2. Alî ibn Abdilmuhsin ed-Devâlîbî (858/1454), *Tercemetu'l- Buhârî,* İbnu İmâd, *Sezerât,* II, 293.
3. İsmâîl ibn Muhammed ibn Abdilhâdî el-Aclûnî el-Cerrâh (1162/1748), *el-Fevâidu'd-Derârî.*

---

124 Şâh Veliyyullah ed-Dihlevî, *Şerhu Terâcumi Ebvâbi Sahîhi'l-Buhârî,* (Haydarâbâd 1323), s.2-6.

4. Ebû Bekr Abdulkaadir ibn Abdillah el-Ayderûsî el-Yemenî (1038/1629), *Risâle fî Menâkıbı'l-Buhârî.*
5. Ahmed ibn Alî ibn Muhammed el-Beşkirî, *Risâle fî Menâkıbı'l-Buhârî.*
6. Cemâlu'ddîn el-Kaasımî ed-Dımaşkî (1332/1914), *Hayâtu'l-Buhârî* (Zırıklı, II,131; Kehhâle, III, 157), Sayda 1330 [125].

b) el-Câmi'u's-Sahîh'e Şerh Yazanlar

1. Ahmed ibn Muhammed el-Hattâbî (386/996), *İ'lâmu's-Sünen.*
2. Ebû Hasen Alî ibn Halef ibn Abdilmelik el-Kurtubî ibnu Battâl (440/1057).
3. Muhammed ibn Saîd ibn Yahyâ ibn ed-Dubeysî el-Vâsıtî (637/1239), *Şerhu Müşkili'l-Buhârî.*
4. Yahyâ ibn Şeref en-Nevevî (676/1278), *Şerhu Sahîhi'l-Buhârî.*
5. Abdulkerîm ibn Abdinnûr ibn Munîr el-Halebî (735/1336), *el-Bedru'l-Munîru's-Sârî fî'l-Kelâm ale'l-Buhârî.*
6. Muhammed ibn Abdillah ibn Mâlik (672/1273), *Şevâhidu't-Tavzîh ve't-Tashîh li-Müşkilâti'l-Câmi'i's-Sahîh.*
7. Ahmed ibn Ahmed el-Kürdî (763/1362), *el-Ikdu'l-Celî fî Halli İşkâli'l-Câmi'i's-Sahîh.*
8. Muhammed ibn Yûsuf ibn Alî el-Kirmânî (786/1384), *el-Kevâkibu'd-Derârî fî Şerhi'l-Buhârî* [126].
9. Muhammed ibn Bahâdır ez-Zerkeşî(794/1392),*et-Tenkîh li-Elfâzi'l-Câmi'i's-Sahîh.*
10. Umer ibn Alî ibnu'l-Mulakkın (805/1402), *et-Tevdîh li-Şerhi'l-Câmi'i's-Sahîh.*
11. Abdurrahmân ibn Umer ibn Reslân el-Bulkînî (824/1421), *el-İfhâm li mâ fî Sahîhi'l-Buhârî mine'l-İbhâm.*

---

125 Bunların kaynakları:
Hatîb el-Bağdâdî (463/1070), *Târîhu Bağdâd,* II, 4-34.
Ebû Abdillah Muhammed ibn Ahmed ... Guncâr el-Buhârî (412/1021), *Târîhu Buhârâ.*
Ebû Abdillah Muhammed ibn Abdillah el-Hâkim (405/1014), *Târîhu Nîşâbûr.*
Tâcuddîn es-Subkî, *Tabakaatu'ş-Şâfiiyye,* II, 2-19.

126 Bu şerhler içinden bilhassa çok faydalandığımız dört tânesi:

a) el-Kirmânî (786/1384), *el-Kevâkibu'd-Derârî...,* mantıkî münâkaşa bakımından;

b) İbn Hacer (852/1448), *Fethu'l-Bârî,* Ebû Zerr rivâyetini esas almış (*Feth,* s.5), kendinden önceki kitâblardan geniş ölçüde istifâde etmiş, Buhârî'nin kaynakları bakımından daha fazla bilgiler ihtivâ eder;

c) Aynî (855/1451), *Umdetu'l-Kaarî,* râvîler hakkında verdiği bilgiler, hadîslerin mantıkî, fıkhî münâkaşası ve nahvî îzâhları bakımından;

ç) Kastallânî (923/1517), *İrşâdu's-Sârî,* Yûnînî nushasını esas almıştır (s.39-40) *Sahîh*'in rivâyetlerinin tenkîdi bakımından ehemmiyetli olup, bunlar birbirlerini tamamlarlar (*Buhârî'nin Kaynakları,* s.158).

12. Muhammed ibn Ebî Bekr ed-Demânînî el-Mâlikî (827/1424), *Mesâbihu'l-Câmi'i's-Sahîh.*
13. Muhammed ibn Ahmed ibn Mûsâ el-Kufeyrî (831/1428), *el-Kevkebu's-Sârî fî Şerhi'l-Buhârî.*
14. Muhammed ibn Abdinnaîm Mûsâ el-Birmâvî (831/1428), *el-Lâmi'u's-Sabîh ale'l-Câmi'i's-Sahîh.*
15. Yahyâ ibn Muhammed ibn Yûsuf ibn el-Kirmânî (833/1430), *Mecma'u'l-Bahreyn ve Cevâhiru'l-Hıbrayn fî Şerhi Sahîhi'l-Buhârî.*
16. Alî ibn Huseyn ibn Urve el-Meşrıkî el-Mevsilî el-Hanbelî (837/1434), *el-Kevkebu's-Sârî.*
17. İbrâhîm ibn Muhammed ibn Halîl Sıbt ibn el-Acemî (841/1438), *et-Telkîh li-Fehmi Kaari's-Sahîh.*
18. Muhammed ibn Ahmed ibn Muhammed ibn Merzûk el-Hafîd (842/1439), *el-Metceru'r-Rabîh ale'l-Câmi'i's-Sahîh.*
19. Muhammed ibn Muhammed ibn Yûsuf eş-Şâfiî el-Menzilî (852/1448), *Teysîru Menheli'l-Kaarî fî Tefsîri Müşkili'l-Buhârî.*
20. Ahmed ibn Alî ibn Hacer el-Askalânî (852/1448), *Hedyu's-Sârî Mukaddimetu Fethi'l-Bârî; Fethu'l-Bârî fî Şerhi'l-Buhârî.*
21. Mahmûd ibn Ahmed ibn Mûsâ el-Aynî (855/1451), *Umdetu'l-Kaarî fî Şerhi'l-Buhârî.*
22. Muhammed ibn Muhammed Alî en-Nuveyrî (857/1453), *Ta'lîk ale'l-Buhârî.*
23. Muhammed ibn Fahriddîn el-Abbâs el-Medenî (860/1455).
24. Ahmed ibn İbrâhîm ibn Muhammed ibn Halîl el-Halebî (884/1479), *et-Tavzîh li'l-Evhâmi'l-Vâkıati fî's-Sahîh.*
25. Ahmed ibn İsmâîl ibn Usmân el-Gûrânî (893/1489), *el-Kevseru'l-Cârî ilâ Riyâdi'l-Buhârî.*
26. Ebu'l-Bakaa Muhammed ibn Alî ibn Halef el-Ahmedî eş-Şâfiî (910/1504), *el-Bâriu'l-Fasîh fî'l-Câmi'i's-Sahîh* (*Hediyyetu'l-Ârifîn*, II,224).
27. Celâluddîn es-Suyûtî (911/1505), *et-Tavşîh ale'l-Câmi'i's-Sahîh.*
28. İsmâîl el-Cerrâhî (?) (915/1510), *el-İ'lâm bi-Şerhi Ehâdîsi Seyyidi'l-Enâm.* (İsmi ve vefâtı bir tesbîte göre: İsmâîl ibn Muhammed ibn Cerrâh el-Aclûnî, 1162/1748).
29. Zekeriyyâ ibn Muhammed el-Ensârî (916/1511), *Tuhfetu'l-Bârî bi-Şerhi Sahîhi'l-Buhârî.*
30. Ahmed ibn Muhammed ibn Ebî Bekr el-Kastallânî (923/1517), *İrşâdu's-Sârî fî Şerhi Sahîhi'l-Buhârî.*
31. Ebu'l-Hasen Alî ibn Muhammed ibn Muhammed ibn Halef el-Menûfî (939/1532), *Menûatu'l-Kaarî.*
32. Muhammed ibn Umer ibn Ahmed es-Sefîrî el-Halebî (956/1549), *Şerhu İddeti Ehâdîsi Sahîhi'l-Buhârî.*
33. Abdurrahîm ibn Abdirrahmân ibn Ahmed el-Abbâsî (963/1556), *Feyzu'l-Bârî fî Şerhi Garîbi Sahîhi'l-Buhârî.*
34. Usmân ibn Îsâ ibn İbrâhîm es-Sıddîkî el-Hanefî (Takrîben X. Hicrî Asır), *Ğâyetu't-Tavdîh.*

35. Ebû Yûsuf Cemâluddîn ibn Umer ibn Hasen Leyâ (X. Hicrî Asır sonları), *Buğyetu's-Sâmî ve'l-Kaarî bi-Şerhi Sahîhi'l-Buhârî.*
36. Ebû Zeyd Abdurrahmân ibn Muhammed ibn Yûsuf el-Ârif el-Fâsî (1036/1626), *Tasnîfu Mesâmî li-Ba'zı Fevâidi'l-Câmi'; el-Havâsi'l-Ferîde.*
37. Nûru'l-Hakk ibn Abdi'l-Hakk el-Buhârî eş-Şâhcehân-âbâdî (1073/1663), *Teysîru'l-Kaarî fî Şerhi Sahîhi'l-Buhârî.*
38. Abdulkaadir ibn Alî ibn Yûsuf el-Fâsî (1091/1680).
39. Muhammed Ya'kûb el-Benbânî (Hicrî XI. Asır), *el-Hayru'l-Cârî.*
40. Abdullah ibn Sâlim ibn Muhammed el-Basrî (1135/1723), *Ziyâu's-Sârî.*
41. Ebu'l-Hasen Muhammed ibn Abdilhâdî es-Sindî (1136/1723), *el-Hâşiye ale'l-Buhârî,* Kaahire 1300.
42. Ebû Abdillah Muhammed ibn Abdirrahmân ibn Zekrî el-Fâsî (1144/1731), *el-Hâşiye ale'l-Buhârî.*
43. Ca'fer ibn Celâliddîn Muhammed Maksûd Âlim eş-Şâhî (1160/1747), *el-Feyzu't-Târî.*
44. İsmâîl ibn Muhammed ibn Abdilhâdî el-Aclûnî (1162/1749), *el-Feyzu'l-Cârî li-Şerhi Sahîhi'l-Buhârî.*
45. Yûsuf Efendi-zâde Abdullah ibn Muhammed el-Hilmî (1167/1735), *Necâhu'l-Kaarî li-Sahîhi'l-Buhârî.*
46. Ebu'n-Necâh Ahmed ibn Alî el-Usmânî el-Menînî (1172/1759), *ed-Derârî fî Şerhi Sahîhi'l-Buhârî.*
47. Umer ibn Muhammed Ârif en-Nehravâlî (Hicrî XII. Asır), *el-Fevzu'n-Nebevî fî Usûli'l-Hadîs ve Fehârisi'l-Buhârî* ve *Şerhu'l-Kitâbeyn min Evveli Sahîhi'l-Îmân ve'l-İlm.*
48. Ebû Abdillah Muhammed et-Tâvûdî ibn Sûde el-Murrî (1209/1795), *Zâdu'l-Muciddi's-Sârî; el-Hâşiye alâ Sahîhi'l-Buhârî;* Kettânî, *Fihrisu'l-Felâris,* I,185-190.
49. Hasen el-Adevî el-Hamzavî el-Mâlikî (1303/1885), *en-Nûru's-Sârî min Feyzi Sahîhi'l-Buhârî.*
50. İbrâhîm Hasen el-Mevcî (?), *Tercemetu'l-Cüz'i'l-evvel min Sahîhi'l-Buhârî.*
51. Muhammed Enver el-Keşmîrî (?), *Feyzu'l-Bârî alâ Sahîhi'l-Buhârî,* Kaahire 1938 [127].

c) el-Câmi'u's-Sahîh'i Özetleyenler (Muhtasar Yazanlar)

1. Eyyûb ibn Abdillah ibn Muhammed ibn Yûsuf el-Firabrî (320/932), *el-Evâli'i's-Sıhâh.*

---

127 Kastallânî, *İrşâdu's-Sârî,* Mukaddime, s.41-44; Kâtib Çelebî, *Keşfu'z-Zunûn,* I, 541-555; II, müteaddid sahîfeler; Brockelmann, *GAL,* I,157, Supp. I, 260-265; Fuad Sezgin, *GAS,* I, 115-128.

2. Muhammed ibn Muhammed el-Mervezî el-Kuşmeyhenî (389/999), *Cüz'un fîhi'l-Hadîsu'l-mietu'l-Muhrece min Kitâbi Sahîhi'l-Buhârî.*
3. Ebu'l-Kaasım Alî ibnu'l-Hasen ibn Muhammed ibn Ubeydillah el-Yezîdî (488/1095), *İrşâdu's-Sârî ile'htisârî Sahîhi'l-Buhârî.*
4. Abdu'l-Hakk ibn Abdirrahmân ibn Abdillah el-Ezdî (581/1185).
5. Ahmed ibn Umer el-Ensârî el-Kurtubî (656/1258).
6. Yahyâ ibn Şeref en-Nevevî (676/1278), *Şerhu'l-Buhârî:* a) *Telhîsu Şerhi'l-Ehâdîsi'n-Nebeviyye ve Îzâhı Hikemihâ ve'stinbâtı Maânîha'l-Bâriza ve'l-Hafiyye,* b) *Telhîsu Şerhi'l-Elfaz ve'l-Maânî mima Tadammanahu Sahîhu'l-Buhârî.*
7. Abdullah ibn Saîd ibn Ebî Cemre el-Ezdî (699/1300), *Cem'u'n-Nihâye bi-Ba'zi'l-Hayr ve'l-Ğâye; Behcetu'n-Nufûs ve Tahalliha ve Ma'rifeti mâ aleyha ve lehâ el-Merâ'î'd-Dâlle alâ Fadlı Muhtasari'l-Buhârî el-Müsemmâ bi-Behcet...*
8. Ebu'l-Abbâs Ahmed ibn Ahmed eş-Şercî el-Ezdî (893/1488), *et-Tecrîdu's-Sarîh li-Ehâdîsi'l-Câmi'i's-Sahîh.*
9. Ebû Alî Muhammed ibn Îsâ ibn Abdillah ibn Harzûz (960/1552), *el-Kevkebu's-Sârî fî'htisâri'l-Buhârî.*
10. Yahyâ ibn Muhammed (Takrîben 1300 Hicrî), *Telhîs... alâ Kitâbi'l-Câmi'i's-Sahîh.*
11. Mustafâ Muhammed Umâre, *Cevâhiru'l-Buhârî,* Kaahire 1341.
12. İkinci Ordu Dokuzuncu Alay Müftîsi Hâfız Umer Ziyâuddîn Dağıstânî (vef. 1340), a) *Sunenu'l-Akvâli'n-Nebeviyye min Ehâdîsi'l-Buhâriyye,* İstanbul 1308; b) *Zübdetu'l-Buhârî,* İstanbul 1330, Türkçesi: Trabzon 1341.
13. Abdu's-Selâm Muhammed Hârûn, *el-Elfu'l-Muhtâre min Sahîhi'l-Buhârî,* Kaahire 1959 [128].

ç) Bâb Başlıkları Hakkında Eser Yazanlar

1. Ebû'l-Abbâs Ahmed ibn Muhammed ibn Mansûr ibni'l-Munîr el-İskenderî (683/1284), *Kitâbu'l-Mutevârî alâ Terâcimi'l-Buhârî.*
2. Mustafâ ibn Muhammed el-Kastamonî (981/1573), *Şerhu Evâili Sahîhi'l-Buhârî.*
3. Ebu'l-Hasen Muhammed ibn Abdilhâdî es-Sindî el-Eserî (1136/1723), *el-Fevâidu'l-Muteallıka bi-Sahîhi'l-Buhârî.*
4. Veliyyullah Ahmed ibn Abdirrahîm ed-Dihlevî (1176/1763), *Risâle Şerh Terâcimi Ebvâbı Sahîhi'l-Buhârî,* Haydarâbâd 1323 Hicrî.
5. el-Kaaıd (1225/1810), *Fihrist Ebvâbı Sahîhi'l-Buhârî.*
6. Huseyn ibn Sâlim eş-Şebâsî... (1299/1882), *Risâle fî Zikri Adedi mâ Verede mine'l-Ehâdîs fî Ebvâbi'l-Buhârî.*
7. Abdurrahîm Enbâr, *Hidâyetu'l-Bârî ilâ Tertîbi Ehâdîsi el-Buhârî,* Kaahire 1340.

---

128 Fuad Sezgin, *GAS,* I, 126-128.

d) Okunmasıyle İlgili Husûslar (Âdâb ve Usûller) Hakkında Eser Yazanlar

1. Ebû Hâmid Muhammed el-Kudsî eş-Şâfiî (888/1413), *Kitâbu Tuhfeti'l-Kaarî inde Hatmi'l-Buhârî.*
2. Muhammed ibn Abdirrahmân ibn Muhammed es-Sahâvî (902/1497), *Umdetu'l-Kaarî ve's-Sâmi' fî Hatmi's-Sahîhi'l-Câmi'.*
3. Celâluddîn Ahmed ibn Hayreddîn el-Kerekî (912/1506), *et-Tırâz li'l-Kaarî Yevme Hatmi Sahîhi'l-Buhârî.*
4. Muhammed ibn Sâlim ibn Alî et-Tabelâvî (966/1559).
5. Alî el-Kaarî el-Herevî (1014/1605), *Âdâb (Dırâb) el-Kaarî alâ Evveli Bâbi'l-Buhârî.*
6. Alî ibn Ahmed ibn Muhammed ibn Hâlid el-Hazrecî (1033/1633), *et-Tavzîh fî Hatmi Ehâdîsi'l-Câmi'i's-Sahîh.*
7. Abdu's-Selâm ibn Mahmûd ibn Muhammed ibn Muh. el-Adevî (1033/1623).
8. Muhammed ibn Abdirrahmân ibn Zekeriyyâ el-Gazzî (1167/1756), *Durûs fî'l-Kelâm alâ'l-Câmi'i's-Sahîh.*
9. Bahâuddîn ibn Mu'min (1187/1773), *Kâfî'l-Kaarî li-Sahîhi'l-Buhârî.*
10. Muhammed ibn Kaasım ibn Muhammed el-Cessûs (1182/1768), *Mukaddime alâ Sahîhi'l-Buhârî.*
11. Muhammed ibn Muhammed et-Tatvânî, *İthâfu'l-Kaarî Şerhu'l-Buhârî.*
12. Abdurrahmân el-Bennâ' es-Sââtî, *İrşâdu'l-Kaarî ila'l-İstihâre min Sahîhi'l-Buhârî,* Kaahire 1937.

e) Şeyhleri ve Me'hazları Hakkında Eser Yazanlar

1. Abdullah ibn Adiyy ibn Abdillah el-Curcânî ibnu'l-Kattân (365/976), *Esâmî men Ravâ anhum el-Buhârî.*
2. Ebu'l-Hasen Alî ibn Umer ed-Dârakutnî (385/995), *Zikru Esâmi't-Tâbiîn ve men Ba'dehum mimmen Sahhat Rivâyetuhu mine's-Sıkaat ınde Muhammed ibn İsmâîl el-Buhârî.*
3. Ebû Nasr Ahmed ibn Muhammed el-Huseyn el-Kelâbâzî (398/1007), *Esmâu Ricâli Sahîhi'l-Buhârî.*
4. Ebu'l-Velîd Süleymân ibn Halef el-Bâcî (474/1081), *et-Ta'dîl ve't-Tecrîh li-men harrace anhu'l-Buhârî fî'l-Câmi'i's-Sahîh.*
5. Ebu'l-Ferec Abdurrahmân ibnu'l-Hasen ibnu'l-Cevzî (597/1200), *Ehâdîsu't-Ta'lîk.*
6. Ebu'l-Fedâil el-Hasen ibnu'l-Muhammed el-Hasen es-Sağânî (650/1252), *Esâmi' Şuyûhi'l-Buhârî.*

7. Muhammed ibn Ahmed ibn Mûsâ ibn Abdillah el-Kufeyrî el-Aclûnî (831/1427), *el-Muctebâ fî Ma'rifeti Esmâi men Zekerehum el-Buhârî bi-Ensâb ve'l-Elkaab ve'l-Künâ.*
8. İbni Hacer el-Askalânî (852/1448), *Ta'lîku't-Ta'lîk alâ Kitâbi'l-Buhârî.*
9. Muhammed ibn Dâvûd ibn Muhammed el-Bâzilî (925/1519), *Ğâyetu'l-Merâm fî Ricâli'l-Buhârî ilâ Seyyidi'l-Enâm.*
10. Ebû Muhammed Abdullah ibn Sâlim el-Basrî (1134/1721), *Sahîhu'l-Buhârî ve Esânîduhu.*
11. Abdurrahmân ibn Ebi'l-Hayr et-Tusterî en-Nasrabûnî, *Ricâli Sahîhi'l-Buhârî.*
12. Hasen ibn Hasen Sûfî-zâde (1279/1862), *Esâmi Ruvâti Sahîhi'l-Buhârî.*
13. Muhammed ibn Muhammed ibn Alî el-Kûcîlî, *Ikdu'l-Cumân el-Lâmi el-Muntakaa min ka'ri Bahri'l-Câmi'.*
14. (?), *es-Sahâbe ellezîne ahrace lehum el-Buhârî fî Sahîhihi.*

f) Buhârî ile Müslim'in Ricâli Hakkında Eser Yazanlar

1. Ebu'l-Hasen Alî ibn Umer ed-Dârakutnî (385/995).
   a. *Ricâlu'l-Buhârî ve Müslim.*
   b. *Zikru Kavm mimmen ahrace lehum el-Buhârî ve Müslim fî Sahîhayhimâ ve da'afehum en-Nesâî fî Kitâbi'd-Duâfâ.*
   c. *Esmâu's-Sahâbe elletî'ttafaka fîha'l-Buhârî ve Müslim ve men infarede kullun minhumâ.*
   ç. *Risâle fî Beyânı ma'ttafaka aleyhi'l-Buhârî ve Müslim ve men infarede bihî ahaduhumâ ani'l-âhari.*
   d. *Kitâbu't-Tetebbu' ve huve mâ uhrice ala's-Sahîhayn ve lehu illetun.*
2. Ebû Abdillah el-Hâkim en-Nîşâbûrî (404/1014),
   a. *Tesmiyetu men ahracahum el-Buhârî ve Müslim.*
   b. *el-Medhal ilâ Ma'rifeti's-Sahîhayn.*
3. el-Huseyn el-Ceyyânî (498/1105),
   a. *et-Tenbîh alâ'l-Evhâmi'l-Vâride fî's-Sahîhayn.*
   b. *Takyîdu'l-Muhmel ve Temyîzu'l-Müşkil fî's-Sahîhayn.*
4. Muhammed ibn Tâhir ibn Alî el-Kayserânî (507/1113), *el-Cem' beyne Ricâli's-Sahîhayn.*
5. Muhammed ibn İsmâîl ibn Halfûn (636/1238), *el-Mu'lim bi-Esâmi Şuyûhi'l-Buhârî ve Müslim.*
6. Ahmed ibn Ahmed ibn Mûsâ el-Hakkârî (763/1362), *Ricâlu'l-Buhârî ve Müslim.*
7. Yahyâ ibn Ebî Bekr el-Âmirî (893/1488), *er-Riyâzu'l-Mustatâbe fî Cümleti men ravâ fî's-Sahîhayn mine's-Sahâbe.*
8. Abdu'l-Ğanî ibn Ahmed el-Bahrânî eş-Şâfiî (1174/1761), *Kurratu'l-Ayn fî Dabtı Esâmi Ricâli's-Sahîhayn.*

g) Sahîhayn'ın Müşkil Lûgatlerini Açıklayanlar

1. Muhammed ibn Ebû Nasr el-Humeydî (488/1095), *Tefsîru Ğarîbi mâ fî's-Sahîhayn.*
2. Ebû İshâk İbrâhîm ibn Yûsuf ibnu Kurgûl (569/1173), *Şerhu Müşkilâti's-Sahîhayn el-Mustahrac min Meşârıkı'l-Envâr li'l-Kaadî Iyâd.*
3. Abdurrahmân ibn Alî ibn Muhammed ibnu'l-Cevzî (597/1200), *Keşfu Müşkili's-Sahîhayn.*
4. Halîl ibn Keykeldî ibn Abdillah (761/1359),
   a. *Müşkilu's-Sahîhayn;*
   b. *Keşfu'n-Nikaab ammâ revâ'ş-Şeyhâni li'l-Ashâb.*

ğ) Sahîhayn'ın Şartlarına Göre Müşterek Hadîslerini ve Eklerini Biraraya Toplayanlar

1. Muhammed ibn Abdillah el-Cevzekî (338/998), *el-Cem' beyne's-Sahîhayn.*
2. Halef ibn Muhammed ibn Alî el-Vâsıtî (401/1011), *Etrâfu's-Sahîhayn.*
3. Muhammed ibn Abdillah el-Hâkim en-Nîşâbûrî (404/1014), *el-Müstedrek ala's-Sahîhayn.*
4. Muhammed ibn Ebî Nasr el-Humeydî (488/1095), *el-Cem' beyne's-Sahîhayn.*
5. Ebû Nuaym Ubeydullah ibnu'l-Hasen ibn Ahmed ibn el-Haddâd (517/1123), *el-Cem' beyne's-Sahîhayn.*
6. Abdu'l-Hakk ibn Abdirrahmân ibn Abdillah el-İşbilî ibnu'l-Harrât (581/1185), *el-Cem' beyne's-Sahîhayn.*
7. Abdu'l-Ğânî ibn Abdi'l-Vâhid el-Cemmâilî (600/1203), *Umdetu'l-Ahkâm mimma'ttafaka aleyhi'l-İmâm el-Buhârî ve Müslim.*
8. Ebû Hafs Umer ibn Bedr ibn Saîd el-Mevsılî (622/1225), *el-Cem' beyne's-Sahîhayn.*
9. Ebu'l-Mecd İsmâîl ibn Hibetillah ibn Saîd el-Mevsılî ibn Bâtîş (655/1257), *el-Beyân amma'ttafaka aleyhi'ş-Şeyhân.*
10. Ahmed ibn Abdirrahmân ibn Muhammed el-Makdisî el-Harîrî (758/1357), *Mufîdu's-Sâmi' ve'l-Kaarî mimma'ttafaka aleyhi Müslim ve'l-Buhârî.*
11. Umer ibn Reslân el-Bulkînî (805/1403), *Şerh Zevâid Müslim alâ'l-Buhârî.*
12. Muhammed Şerîf ibn Mustafâ et-Tokadî, *Ahkâmu's-Sahîhayn*[129].

---

129 Fuad Sezgin, *Geschichte des Arabischen Schrifttums,* I, 115-134.

13. Muhammed Habîbullah eş-Şınkîtî, *Zâdu'l-Müslim fîmâ'ttafaka aleyhi'l-Buhârî maa Müslim.*
14. Muhammed Fuâd Abdu'l-Bâkî, *el-Lu'luu ve'l-Mercân fîma'ttafaka aleyhi'ş-Şeyhân,* Kaahire 1368/1949 [130].

h) el-Câmi'u's-Sahîh'in Baskıları [131]

Buhârî'nin *el-Câmi'u's-Sahîh*'i çeşitli memleketlerde mustakill olarak veyâ şerhlerinden bâzıları ile birlikte birçok defalar basılmıştır. Bunların öğrenebildiğimiz bâzı baskılarını yer ve târihleriyle birlikte sunuyoruz:

Mısır Baskıları:

1279 Taşbasma, hâmişinde Hasen el-Advî Şerhi.
1299-1309 Hâmişinde Sindî hâşiyesi.
1299-1300-1320 Mehmed Mustafâ Matbaası, hâmişinde Sindî hâşiyesi, Kastallânî ve Şeyhu'l-İslâm Zekeriyyâ el-Ensârî şerhlerinden takrîrler vardır.
1304 Matbaatu'l-Hayriyye.
1305 Matbuatu Şeref.
1306-1309 Matbaatu'l-Meymeniyye.
1348 İdâretu't-Tıbâatı'l-Munîriyye; hadîsler rakamlı.

Bulak Baskıları:

1280, 1286, 1289, 1296, 1311-1313 Yûnînî nushası.

Hind Baskıları:

1269 Bombay Mebi'; 1869; 1270-1890 Dehlî; 1873 Mutah.

Âsitâne Baskıları:

1315 Matbaatu'l-Âmire.
1325 •

Avrupa Baskıları:

1862-1868 Leiden, üstâd E. Krehl'in i'tinâsıyle.
1907-1908 Leiden, Ludolf Krehl.
1876 Petersburg.

---

130 Burada *el-Câmi'u's-Sahîh* üzerine meydana getirilmiş olan eserlerden 130 kadarının listesini sunmuş olduk. Bunların dışında müellifleri ve târihleri belli olan ve belli olmayan, bununla uzak yakın ilgili daha bir haylî eserler olduğu gibi, buradakiler üzerine yazılmış şerh, hâşiye, ta'lîk, tavzîh, terceme, istatistik vesâire şeklinde daha pek çok çalışmalar ve eserler de mevcûddur. Bundan sonra da yeni yeni çalışmalar olacaktır. İşte bu durum, Kur'ân'dan sonra İslâm'ın en mühim kitâbının nâil olduğu hüsnü kabûl ve mazhariyetin açık delîlidir.

131 *Mu'cemu'l-Matbuâti'l-Arabiyye...* I, 534-536.

ı) Buhârî'nin Hayâtı ve Eserlerinden Bahseden Bâzı Kitâblar Fihristi

Kitâblar müelliflerinin meşhûr olan isimlerinin baş harfleri sırasına göre verilmiştir:

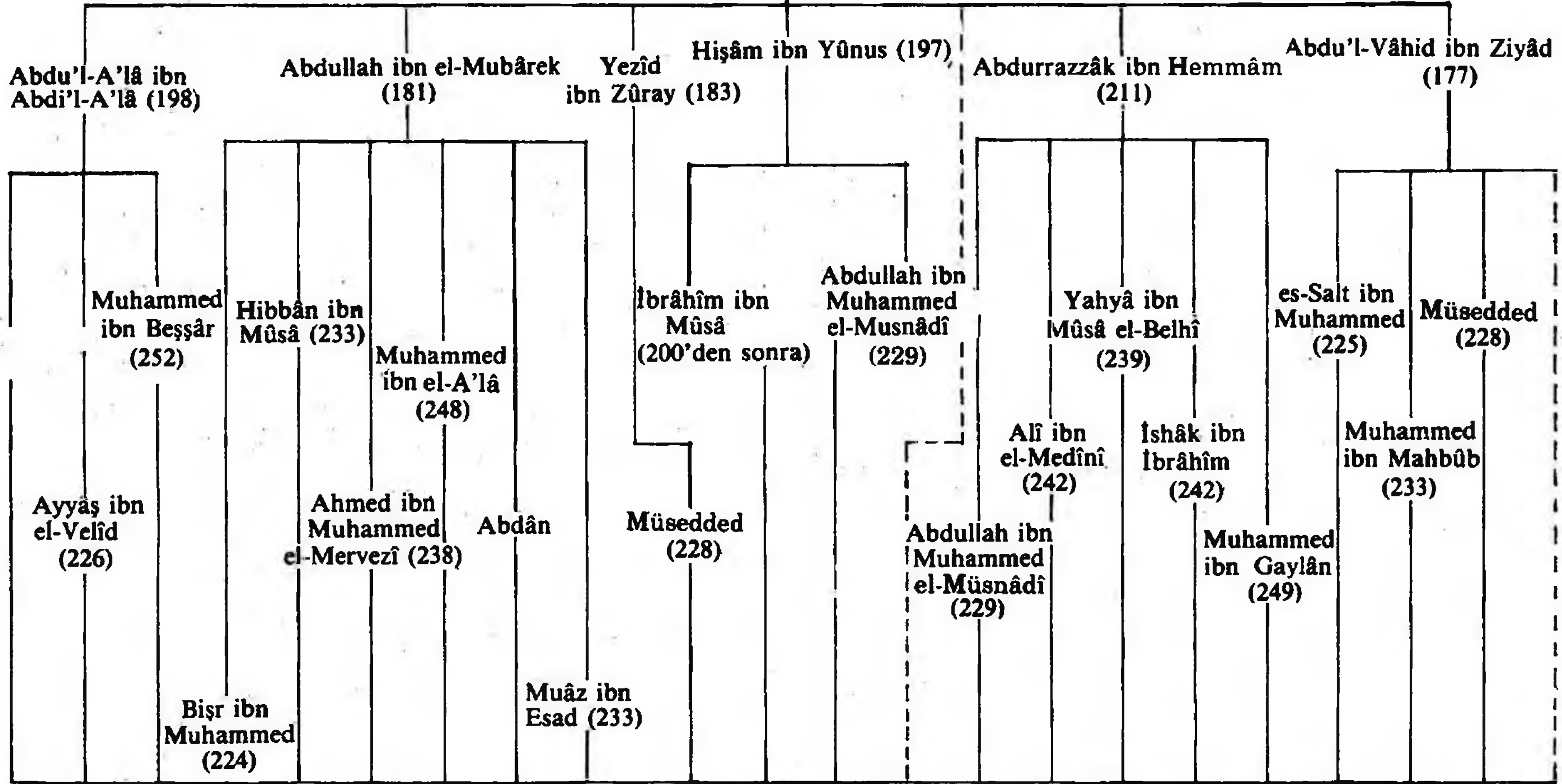
Abdu'l-Kaadir ibn Abdillah el-Ayderûs, *Risâle fî Menâkıbi'l-Buhârî.*
Abdurrahmân Eşref, *Tezkiretu'l-Hikem* (Bulak 1252), s. 186.
Ahmed Emîn, *Duha'l-İslâm,* II, 110-119.
Ahmed Naîm, *Tecrîd-i Sarîh Tercemesi,* Mukaddime, İstanbul 1928.
Alî el-Kaarî, *Şerhu Nuhbeti'l-Fiker* (İstanbul 1327), s.65,142, 196.
........., *Bustânu'l-Muhaddisîn,* 100.
Brockelmann, Geschichte der Arabischen Litteratur, *GAL* I, 157.
" , *GAL.* Supp. I, 260-265.
" , *Encyclopédie de l'İslâm,* I, 803.
Cemâluddîn el-Kaasımî ed-Dımaşkî, *Hayâtu'l-Buhârî,* Sayda 1330.
Cemâluddîn Muhammed ibn Abdillah ibn Mâlik, *Şevâhidu't-Tavzîh ve't-Tashîh li-Müşkilâti'l-Câmi'i's-Sahîh,* Haydarâbâd 1319.
Dâiretu'l-Maârif, Beyrut 1881, V, 229.
Ebû Abdillah Muhammed ibn Ahmed ez-Zehebî, *el-Muğnî fî Tabakaati'l-Muhaddisîn,* Feyzullah Ef. Ktp. rak. 1528.
Ebû Bekr Muhammed ibn Hayr, *Fihristu'bni Hayr,* 1894-1895.
Ebû Ca'fer Muhammed ibnu'l-Hasen et-Tûsî, *Fihristu't-Tûsî,* Kalkutta 1853.
Ebu'l-Fidâ, *el-Muhtasar min Ahbâri'l-Beşer,* Mısır 1323, II, 48.
Ferrâ, *Tabakatu'l-Hanâbile,* s.201-203.
Fihristu'l-Ezheriyye, I, 402.
Fuad Sezgin, *Buhârî'nin Kaynakları,* İstanbul 1956.
" " , *Geschichte des Arabischen Schrifttums,* (Leiden 1967), I, 115-134, Madde:69.
Hacı Halîfe (Kâtib Çelebî), *Keşfu'z-Zunûn,* İstanbul 1941, I, 541-545 (I ve II. cildlerde Buhârî ve eserlerinin zikredildiği sahîfeler: 48, 49, 89, 227, 238, 287, 522, 541, 564, 571, 572, 1087, 1392, 1402, 1420, 1448, 1449, 1453, 1469, 1471, 1581, 1684).
Hâfız Nasruddîn Ebu'l-Abbâs Ahmed Hatîbi İskenderiyye, *el-Mutevârî alâ Terâcim Ebvâbi'l-Buhârî,* İstanbul Umûmî Ktp. 115.
Hâkim ibnu'l-Beyyı', *Kitâbu Ma'rifeti Ulûmi'l-Hadîs,* Kaahire 1957.
Hattâbî, *Şerhu'l-Buhârî,* Feyzullah Ef. Ktp. rak.497.
Hazrecî, *Hulâsâtu't-Tehzîb,* Bulak 1301, s.327.
Havânsârî (الخوانسارى), *Ravdatu'l-Cennât,* Veliyyuddîn Ef. Ktp. rak.29, varak: 159-161.
Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd,* Mısır 1931, II, 4-34.
Hayruddîn Zırıklı, *el-A'lâm ......,* VI, 258-259.
İbn Ebî Hâtim er-Râzî, *el-Cerh ve't-Ta'dîl,* Haydarâbâd 1952.
İbn Ebî Ya'lâ, *Tabakaatu'l-Hanâbile,* I, 271-279 (201-203).
İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târîh,* VII, 79.

İbnu'l-Esîr, *el-Lubâb,* I, 231.
İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbu't-Tehzîb,* IX, 47-55.
İbn Hacer el-Askalânî, *Mukaddimetu Hedyi's-Sârî li-Fethi'l-Bârî,* 1-495.
İbn Haldûn, *Mukaddimetu'bni Haldûn,* Kaahire (tsz), s.440-445; "el-Faslu's-Sâdis fî Ulûmi'l-Hadîs".
İbn Hallikan, *Vefeyâtu'l-A'yân,* Bulak ..., I, 576-577 (III, 329).
İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye,* Mısır 1932, XI, 24 vd.
İbn Kesîr, *el-Bâisu'l-Hasîs Şerhu İhtisâri Ulûmi'l-Hadîs.* Kaahire 1370/1951.
İbnu'l-İmâd el-Hanbelî, *Sezerâtu'z-Zeheb,* Mısır 1323, II, 134-136.
İbn Nedîm, *el-Fihrist,* s.230.
İbnu's-Salâh, *Ulûmu'l-Hadîs,* Kaahire 1328, Haleb 1350/1931.
İsmâîl ibn Muhammed ibn Abdilhâdî el-Cerrâhî el-Aclûnî, *el-Fevâidu'd-Derârî, II,* 308.
İsmâîl Paşa el-Bağdâdî, *Hediyyetu'l-Ârifîn...,* II, 16.
İslâm Ansiklopedisi, M.E.B. Yayını, II, 771-773 (Buhârî mad.); V, 47-54 (Hadîs mad.); X, 66-67 (Sahîh mad.).
Kastallânî, *Şerhu'l-Buhârî,* I, 16-39.
Lutfî Abdu'l-Bedî', *Fihrisu'l-Mahtûtâtu'l-Musavvere,* II, 65.
Makdisî, *el-Kemâl fî Ma'rifeti Esmâ'i'r-Ricâl,* II, 111-113.
Meksânî Ahmed Muhammed, *Fihrisu'l-Müellifîn ve'l-Anâvîn,* Tatvan (el-Mağribu'l-Aksâ) 1372/1952.
Muhammed ibn Ca'fer el-Kettânî, *er-Risâletu'l-Mustatrafe,* Karaçi 1379/1960.
Muhammed Muhammed Ebû Zehvi, *el-Hadîs ve'l-Muhaddisûn,* Mısır 1378/1959.
Muhammed Zubeyr Sıddîkî, *Hadith Literature,* Ter. Yusuf Ziya Kavakcı, *Hadîs Edebiyatı Târihi,* İstanbul 1966, s.90-96.
Muhibbuddîn el-Hatîb, *Mukaddimetu'l-Edebi'l-Mufred lil-Buhârî,* Hind. 1306; İstanbul 1309.
Nevevî, *Tehzîbu'l-Esmâ' ve'l-Lugât,* I, 67-76.
Nevevî, *el-Mübhemât fî'l-Hadîs,* I, 34.
Safedî, *el-Vâfî' bi'l-Vefeyât,* İstanbul 1949, II, 206-209.
Seyyid, *Fihrisu'l-Mahtûtâtı'l-Musavvere,* II, 120; III, 79.
Subhî Sâlih, *Ulûmu'l-Hadîs ve Mustalahuhu,* Mütercim: Yaşar Kandemir, *Hadîs İlimleri ve Istılâhları,* Ankara 1973, s.96, 97, 338-339.
Subkî, *Tabakaatu'ş-Şâfiiyye,* II, 2-19.
Suyûtî, *Tabakaatu'l-Huffâz,* XXI.
Suyûtî, *Tedrîbu'r-Râvî,* Mısır 1306, s.24, 37.
Şemsuddîn Sâmî, *Kaamûsu'l-A'lâm,* II, 125.
Şevkaanî, *Neylu'l-Evtâr,* Mısır 1344, I, 10.
Tâhir el-Cezâirî, *et-Tezkire,* II, 15.
Taşköprî-zâde, *Miftâhu's-Saâde ve Misbâhu's-Siyâde,* Haydarâbâd 1329.
Taşköprî-zâde, Türkçe tercemesi: *Mevzûâtu'l-Ulûm,* İstanbul 1313, I, 577 vd.

Tayyibî, *Kitâb fî Esmâ'i'r-Ricâl,* II, 44-45.
Umer Rızâ Kehhâle, *Mu'cemu'l-Müellifîn...,* IX, 52-54.
Ya'fi'î, *Mir'âtu'l-Cinân,* II, 167-169.
Ya'kût el-Hamavî, *Mu'cemu'l-Buldân,* Mısır 1906, II, 85-86.
Yûsuf el-Iyş, *Fihrisu Mahtutâtı'z-Zâhiriyye,* VI, 234-235.
Yûsuf Elyân Serkis, *Mu'cemu'l-Matbuati'l-Arabiyye...,* Mısır 1346/1928, I, 534-537.
Zehebî, *Tezkiratu'l-Huffâz,* II, 122-124.
Zehebî, *Siyeru'n-Nubelâ,* VIII, 234-254.
Zeynuddîn el-Irâkî, *Tabsıratu'l-Mubtedî ve Tezkiratu'l-Muntehî,* Mısır 1355/1957.
Zeynuddîn el-Irâkî, *Fethu'l-Muğîs bi-Şerhi Elfiyeti'l-Hadîs,* Mısır 1355/1957.

i) Buhârî'yi Kendinden Önceki ve Sonraki Bâzı Büyük Hadîscilere Bağlayan Rivâyet Zincirleri.

BUHÂRÎ'Yİ MA'MER İBN RÂŞİD'E BAĞLAYAN RİVAYET ZİNCİRİ

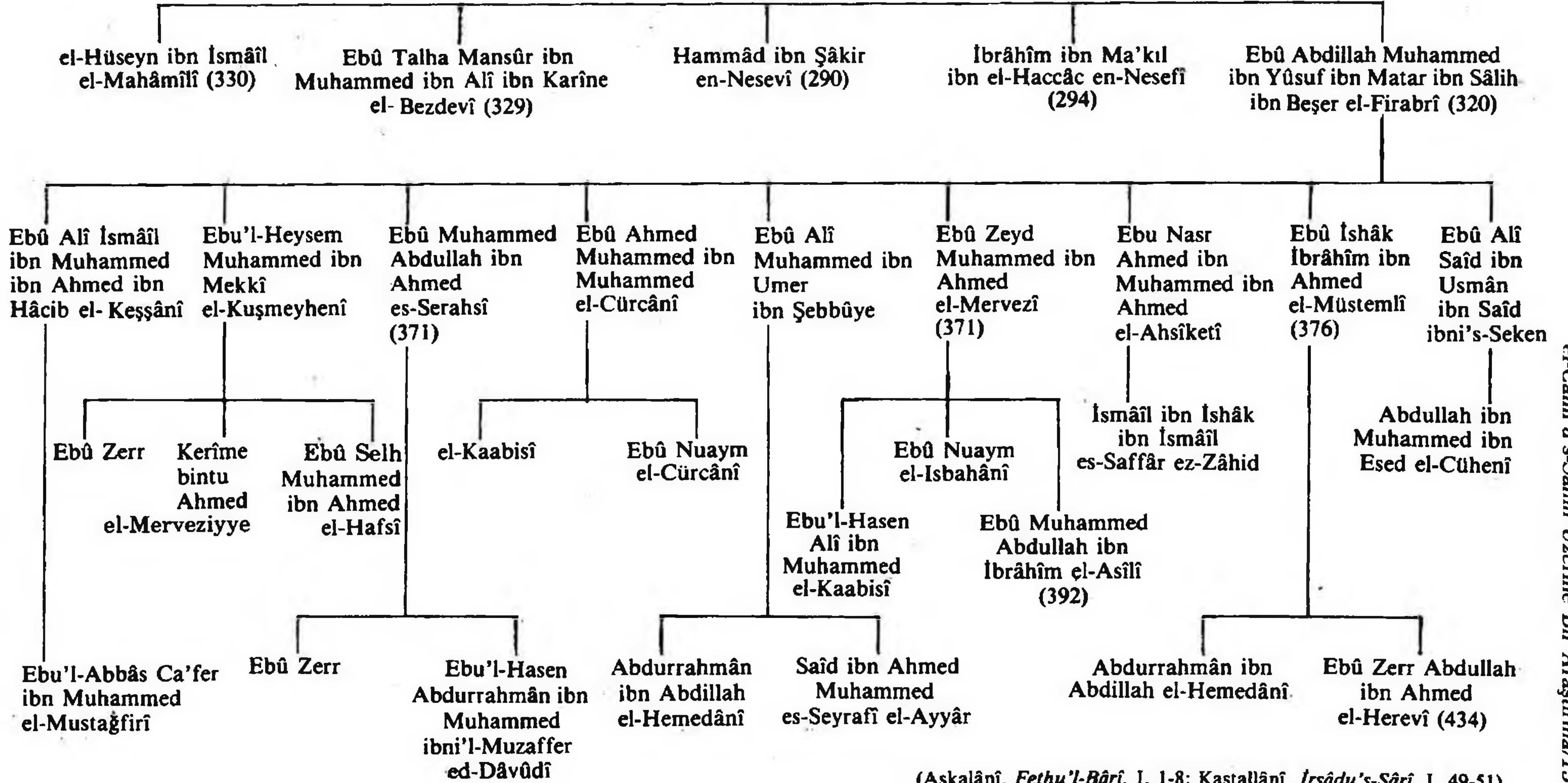
(M. Fuâd Sezgin, "Hadîs Musannefâtının Mebdei ve Ma'mer ibn Râşid'in Câmi'i", *Türkiyât Mecmuâsı*, 1955, c.XII, s.114-134)

BUHÂRÎ'Yİ İMÂM MÂLİK'E BAĞLAYAN RİVÂYET ZİNCİRLERİ

Mâlik	Ara râvî	Buhârî'nin şeyhi	Buhârî
Mâlik	Ma'n b. Îsâ	İbrâhîm b. el-Munzîr	(5)
Mâlik	Cuveyriye b. Esmâ	Abdullah b. Muhammed b. Esmâ	(5)
Mâlik	Ma'n b. Îsâ; Abdurrahmân b. Mehdî	Alî b. Abdillah el-Medînî	(3)
Mâlik	Abdullah b. Vehb	Yahyâ b. Süleymân	(2)
Mâlik	Yahyâ b. Saîd	Müsedded b. Musarhad	(2)
Mâlik	Abdurrahmân b. Mehdî	Sadak b. el-Fadl	(2)
Mâlik	Sufyân b. Uyeyne	el-Humeydî Abdullah b. ez-Zubeyr	(1)
Mâlik	Ebû Kuteybet el-Cârûdî	el-Munzîr b. el-Valîd	(1)
Mâlik	Abdurrahmân b. Mehdî	Amr b. Alî	(1)
Mâlik	Abdurrahmân b. Mehdî	Muhammed b. el-Musannâ	(1)
Mâlik	Abdullah b. Vehb	Yahyâ b. Süleymân	(1)
Mâlik	Muhammed b. Yahyâ Ebû Gassân	Ebû Ahmed Marrâr	(1)
Mâlik	Abdullah b. El-Mubârek	Muâz b. Esad	(1)
Mâlik	Abdullah b. Vehb	Muhammed b. Ubeydillah	(1)
Mâlik	.....	Kaala Mâlik	(5)
Mâlik		Kaala Ravh'an Mâlik	(1)
Mâlik		Hallâd b. Yahyâ	(1)
Mâlik		Ebu'l-Velîd Hişâm	(1)
Mâlik		Ebû Aşim ed-Dahhâk	(4)
Mâlik		Ebû Nuaym el-Fadl	(5)
Mâlik		Yahyâ b. Bukeyr	(5)
Mâlik		Abdulazîz b. Abdillah	(8)
Mâlik		Yahyâ b. Kaza'a	(14)
Mâlik		Kuteybe b. Saîd	(20)
Mâlik		Abdullah b. Mesleme	(101)
Mâlik		İsmâîl b. Ebî Uveys	(146)
Mâlik		Abdullah b. Yûsuf	(272)

Parantez içindeki rakamlar Buhârî'nin, yukarıda işâret edilen râvîlerin her biri vâsıtasıyle İmâm Mâlik'ten almış olduğu hadîslerin sayısını gösterir (Buhârî'nin Kaynakları, s.66-69).

el-Câmi'u's-Sahîh'in Râvîleri ve Firabrî Kolunun Ferî'leri

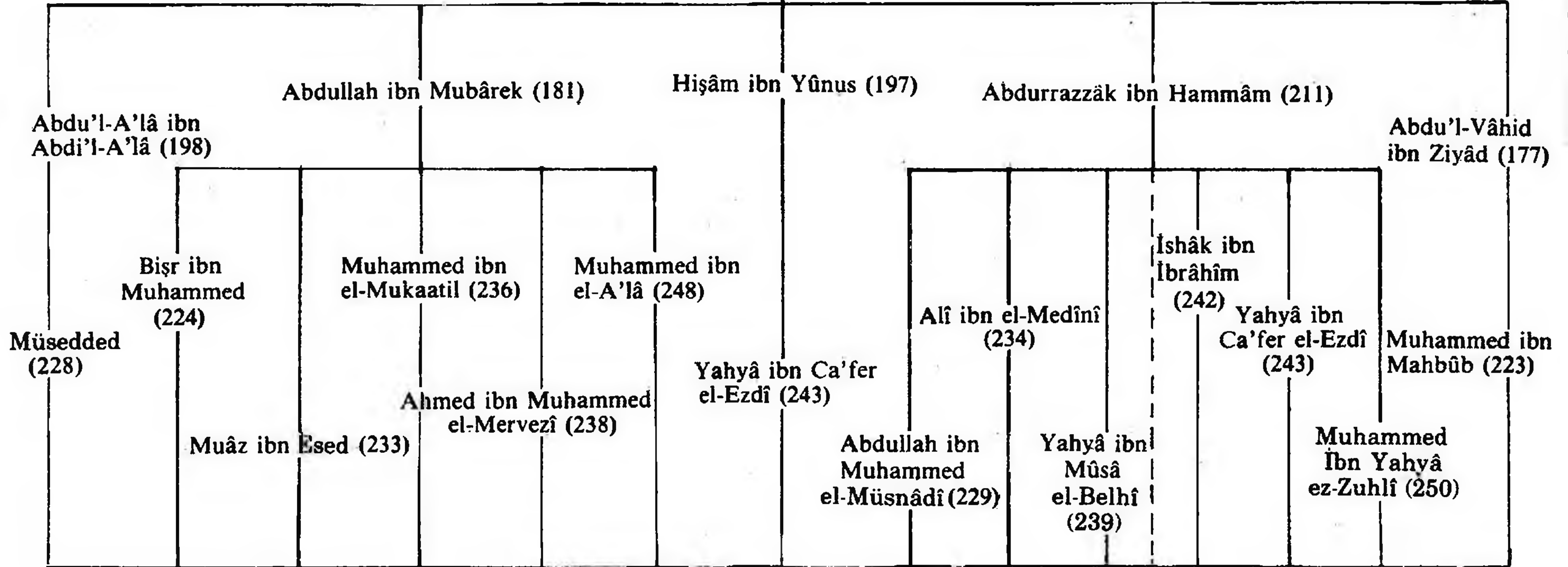
(Askalânî, *Fethu'l-Bârî,* I, 1-8; Kastallânî, *İrşâdu's-Sârî,* I, 49-51)

BUHÂRÎ'Yİ HEMMÂM İBN MÜNEBBİH'E BAĞLAYAN RİVÂYET ZİNCİRİ

Ebû Hureyre (58)

Hemmâm ibn Münebbih (130)

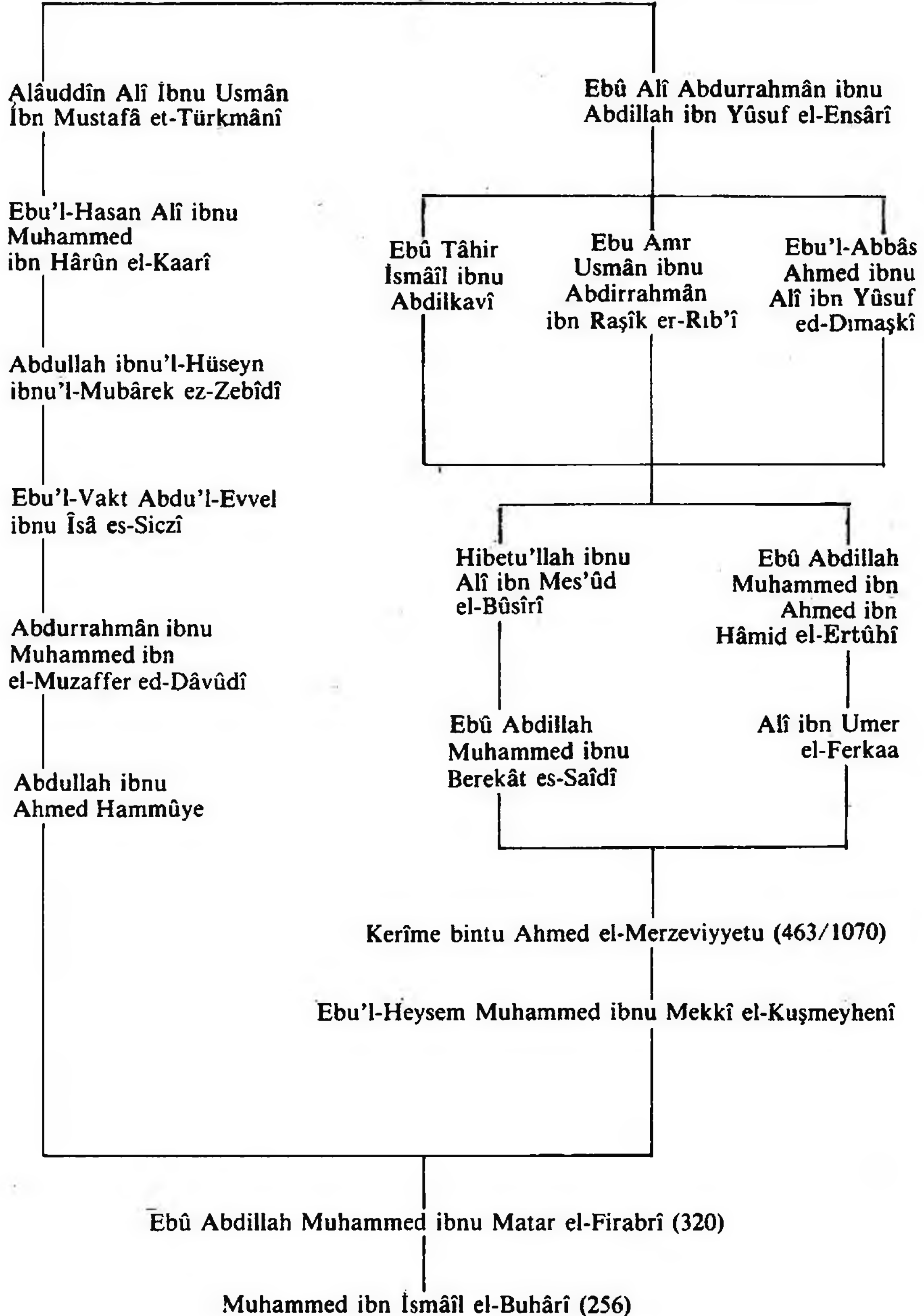
Ma'mer ibn Râşid (152)

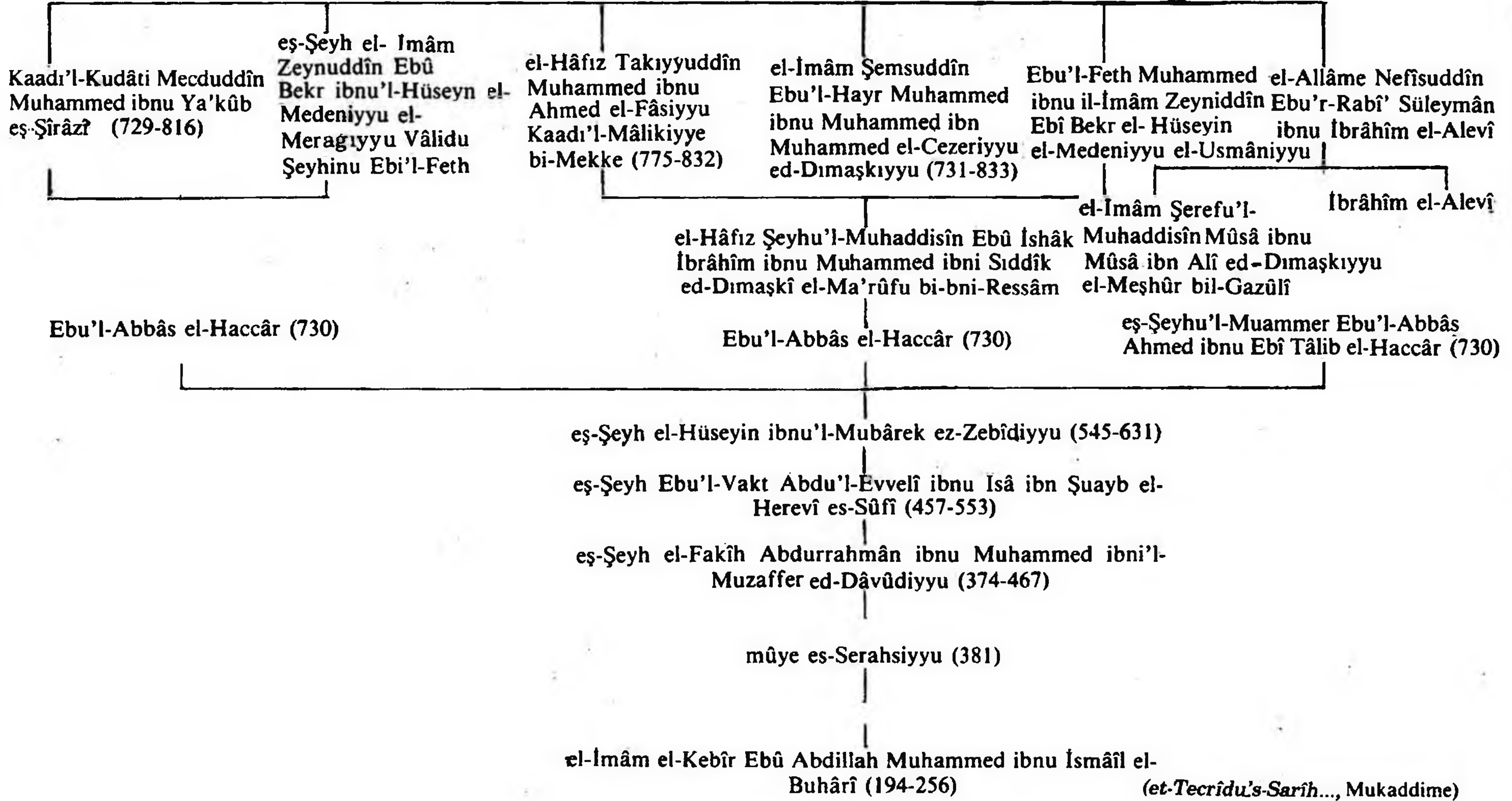
Buhârî

(M. Fuad Sezgin, "Hadîs Musannefâtının Mebdei ve Ma'mer ibn Râşid'in Câmi'i", Türkiyat Mecmuası, 1955, c.XX, s.114-134)

AYNÎ'Yİ BUHÂRÎ'YE BAĞLAYAN RİVÂYET ZİNCİRLERİNDEN BİRİ

(Aynî, *Umdetu'l-Kaarî*, I, 7-8)

(*et-Tecrîdu's-Sarîh...*, Mukaddime)

el- Câmi'u's - Sahîh Tercemesi

بسم الله الرحمن الرحيم

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın ismiyle

[VAHY BÂBI]

قَالَ الشَّيْخُ الإِمَامُ الْحَافِظُ أَبُو عَبْدِ اللّٰهِ مُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ بْنِ إِبْرَاهِيمَ بْنِ الْمُغِيرَةِ الْبُخَارِيُّ رَحِمَهُ اللّٰهُ تَعَالَى آمِين

Şeyh, imâm, hâfız olan Ebû Abdillah Muhammed ibn İsmâîl ibn İbrâhîm ibn el-Muğîre el-Buhârî - Allah ona rahmet eylesin, âmîn - şöyle dedi:

١ـ بابُ كَيْفَ كَانَ بَدْءُ الْوَحْيِ إِلَى رَسُولِ اللّٰهِ صلى اللّٰهُ عليه وسلم وقَوْلُ اللّٰهِ جَلَّ ذِكْرُهُ إِنَّا أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ كَمَا أَوْحَيْنَا إِلَى نُوحٍ والنَّبِيِّينَ مِن بَعْدِهِ *

1- BÂB [1]: RASÛLULLAH'A -ALLAH O'NA SALÂT VE SELÂM ETSİN- VAHYİN BAŞLANGICI NASIL OLDUĞU [2] VE ZİKRİ YÜCE OLAN ALLAH'IN ŞU KAVLİ:

"Nûh'a, ondan sonraki peygamberlere vahy ettiğimiz ve İbrâhîm'e, İsmâîl'e, İshâk'a, Ya'kûb'a,

---

1 Ebû Zerr (434/945) ve Asîlî (392/1001) rivâyetinde "bâb"sız; diğerlerinde "bâb" sözüyledir.

2 Musannıf Buhârî'ye, kitâbına maksadından haber verir bir hutbe ile başlamamış olduğu ve bir de *Hamdele* ve *Şehâdet*'le başlamadığı için i'tirâz edilmiştir. Bu iki i'tirâza cevâb:

Hutbede kendisinden hiç ayrılınmayacak bir tek siyâk vâcib olmaz. Hutbeden garaz, maksada delâlet edecek bir şeyle başlamaktır. İmâm Buhârî, kitâba, "Vahyin başlaması" unvânı ve amelin niyetle birlikte devr edici olduğuna

evlâdlarına, İsâ'ya, Eyyûb'a, Yûnus'a, Hârûn'a ve Süleymân'a vahy eylediğimiz ve Dâvûd'a Zebûr verdiğimiz gibi, şübhesiz Sana da vahyettik biz."

(en-Nisâ: 163)[3]

---

müştemil olup maksadına delâlet eyleyen hadîsle başlamıştır. Sanki o: "Ben, mahlûkaatın hayırlısından alınmış olan sünnet vahyini öyle bir vechile toplamayı kasdettim ki, bunda amelimin güzelliği ve kasdım zâhir olacaktır: Kişi için ancak niyet ettiği şey vardır" demektedir. Binâenaleyh tasrîh etme yerine telvîhle, yânî parıldatmakla iktifâ etmiştir. Zâten o, bu kitâbın başlıklarının çoğunda, bu yola gitmiştir.

Kitâbına hamd ve şehâdetle başlamadığı i'tirâzına cevâb şudur:

Ebu Dâvûd ve diğerlerinin Ebû Hureyre'den rivâyet ettikleri:

كُلُّ أَمْرٍ ذِى بَالٍ لَا يُبْدَأُ فِيهِ بِحَمْدِ اللهِ فَهُوَ أَقْطَعُ

"El-hamdu lillahi ile başlanılmayan her şerefli iş, kesiktir."

كُلُّ خُطْبَةٍ لَيْسَ فِيهَا شَهَادَةٌ فَهِىَ كَالْيَدِ الْجَذْمَاءِ

"İçinde şehâdet kelimesi bulunmayan her hutbe kesik el gibidir." hadîsleri, Buhârî'nin şartı üzere değillerdir. Bunların her ikisi hakkında söz vardır. Biz bunların hüccetliğe elverişli olduklarını kabûl ettik; fakat, bu iki hadîste hamdele ve şehâdetin söyleme ve yazmada berâberce vâcib olacağı hükmü yoktur. Muhtemel ki Buhârî kitâbını ortaya koyma sırasında diliyle nutk olarak hamdetmiş ve şehâdetleri söylemiştir de, "Besmele" ile yetinerek, bunları yazmamıştır. Çünkü üç şey, yânî *Besmele, hamdele ve teşehhüd*'ü bir yere toplayacak olan mikdâr, Allah'ı anmaktır. O da Besmele ile hâsıl olmuştur. Bunu, Kur'ân'da ilk nâzil olan " اِقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ ***= Rabbının ismiyle oku!"*** kelâmı da te'yîd etmektedir. Binâenaleyh yazmada Kur'ân'a uyma yolu, Besmele ile başlamak ve yalnız onu yazmaktır. Bilhassa bu, birinci bâbın ihtivâ ettiği şeyleri söylemekte uygun düşmüştür. Çünkü bizzât maksûd olan bu bâbın hadîsleridir.

Kezâ Rasûlullah'ın hükümdârlara yazdığı mektûblarıyle, hükümler hakkındaki mektûblarının hamdele ve diğerleri olmaksızın, sâdece Besmele ile başlatılmış olmalarıyle, yazmada Besmele'nin yeteceğini te'yîd eder. Buhârî, hamd ve şehâdet lâfızlarına risâle ve vesîkalarda değil de, ancak hitâbelerde ihtiyac olunacağını iş'âr eder. Musannıf, kitâbını hutbe ile başlatmayınca, içindekilerle öğrenme ve öğretme yönünden faydalanmaları için, bunu ilim ehline yazılmış mektûblar mecrâsına akıtmıştır.

Bu bâbın şerhinde daha birçok cevâblar verilmiştir ki, onlarda tefekküre meydân vardır....(İbn Hacer).

Bana göre, buradaki vahyin ma'nâsı, ibâresiyle telâffuz edilmiş ve tilâvet olunmuş bulunan vahiy, yânî Kur'ân ile hadîs denilen gayr-ı metluvv vahiydir. Bu ifâde, müslümânların dillerindeki "Nasıl başladı? Nereden geldi? Bizim yanımıza hangi cihetten vâkı' oldu?" şeklinde söylenen ta'bîrlerdendir. Bu suâlin cevâbı: "O bizim yanımıza güvenilir âlimlerden, onlara da sahâbîlerden, onlara da Peygamber'den, ona da Allah'ın ona vahyetmesinden vâkı' olmuştur" kelâmıdır. Bâb içinde Allah'ın bu işleri Peygamber'e vahyetmesinin bizce şübhesiz ve mütevâtir bir husûs olduğuna delâlet eden hadîsler vardır (Şâh Veliyyullah).

3 Âyetin bâb başlığına münâsebeti, Peygamberimize yapılan vahyin sıfatı, kendinden önce gelip geçmiş peygamberlere yapılan vahyin sıfatına uygun olması cihetindendir.

١ــ حدّثنا الحُمَيْدِيُّ عبدُ اللهِ بنُ الزُّبَيْرِ قال حدّثنا سُفْيَانُ قال حدّثنا
يَحْيَى بنُ سَعِيدٍ الانصارِيُّ قال أَخْبَرَنِى مُحَمَّدُ بنُ إبْرَاهِيمَ التَّيْمِيُّ أَنَّهُ سَمِعَ
عَلْقَمَةَ بنَ وقّاصٍ اللَّيْثِيَّ يَقولُ سَمِعْتُ عُمَرَ بْنَ الْخَطّابِ رضى اللهُ عنه على
المِنْبَرِ قال سَمِعْتُ رسولَ اللهِ صلى الله عليه وسلّمَ يَقُولُ إنَّمَا الاَعْمَالُ بالنِّيّاتِ
و إنَّمَا لكُلِّ امْرِىءٍ مانوى فمن كانت هِجْرَتُهُ الى دُنْيَا يُصِيبُهَا أو إلى امْرَأَةٍ
يَنْكِحُهَا فهِجْرَتُهُ الى ما هَاجَرَ إلَيْهِ *

1- Bize Humeydî Abdullah ibn Zubeyr (öl.219) tahdîs edip şöyle dedi: Bize Sufyân ibn Uyeyne (öl.198) tahdîs edip şöyle dedi: Bize Yahyâ ibn Saîd el-Ensârî (143? 146) tahdîs edip şöyle dedi: Bana Muhammed ibn İbrâhîm et-Teymî (120-121) haber verdi ki, kendisi Alkame ibn Vakkaas el-Leysî (63? - 83?)'den şöyle derken işitmiştir: Ben Umer ibn el-Hattâb -Allah ondan râzî olsun- (20)'dan işittim, minber üzerinde şöyle dedi: Ben Rasûlullah (S)'dan işittim, şöyle buyuruyordu: *''Ameller ancak niyetlere göredir. Herkesin niyet ettiği ne ise, eline geçecek olan şey ancak odur. Artık her kim nâil olacağı bir dünyâ* (malı) *veyâ nikâh edeceği bir kadından dolayı hicret etmiş ise, onun hicreti* (Allah'ın ve Rasûlü'nün rızâsına değil), *hicret etmiş olduğu şeyedir ''* [4].

Buhârî, bu âyeti kitâbının başına, vahyin bütün peygamberlerde Allah'ın bir sünneti, bir kaanûnu olduğunu isbât gâyesi için almıştır. ''Muhakkak biz sana, tıpkı Nûh'a ve ondan sonraki bütün peygamberlere vahyettiğimiz gibi vahyettik.'' Yânî, mücerred bir ilhâm, bir sâniha, bir firâset değil; bütün peygamberlerde kaanûn olan bir vahiy ile vahyettik. Sana olan vahiy, o peygamberlerde cereyân eden ve onları peygamber tanıtan vahiylerin bütün nevi'lerini hâiz ve onların hey'et-i mecmuasına mumâsildir. Binâenaleyh seni onlardan tefrîk etmek küfür ve inâddan başka birşey değildir. Sen, ilk gelen bir peygamber değilsin; Nûh'dan sana gelinceye kadar nice peygamberler gelmiştir... Nübüvvetin künhü, bir Allah vergisi olan vahy-i mahsûstur. Bütün peygamberler böyle İlâhî vahy ile peygamber olmuşlardır. Sana da bütün onlara vahy olunduğu gibi vahyolunmuştur ve sende onların cümlesinin vahiy sûreti tecellî etmiş ve sana indirilen Kitâb, bu sûretle indirilmiştir... (*Hakk Dîni,* II, 1524-1525).

4 Buhârî, bu ''Niyet Hadîsi''ni çok büyük bir dikkat ve titizlikle topladığı kitâbına başlangıç yapmakla, bunun *el-Câmi'u's-Sahîh* içindeki mevkiini, Fâtiha'nın Kur'ân-ı Kerîm içindeki mevkii yerinde tutmuştur. Böylece Buhârî, niyetin insan hayâtındaki büyük ehemmiyetini belirtmiş oluyor: Şübhesiz şer'î hükümler ve dînî mükellefiyetler iki esâs üzerinde tezâhür eder: a. Kalbin bir şeye yönelmesi, onu kasdetmesi, o şeye varması, onu kabûllenmesi şeklinde tezâhür eden kalbî ameller; b. Organlarla yapılan her türlü ameller, yânî hareketler, işler ve davranışlar. Niyet hadîsi bütün kalbî amelleri içine aldığından, dînin yarısını toplamıştır. Bütün amellerin oluşu ve ayrıca değer kazanması, evvelâ içimizde-

٢ـــ حدَّثنا عَبْدُ اللَّهِ بنُ يُوسُفَ قال أخْبَرَنا مَالِكٌ عَنْ هشَامِ بنِ عرْوَةَ
عنْ أبيهِ عن عائِشَةَ أُمِّ المؤمِنينَ رضى اللَّه عَنْها أنَّ الحَرِثَ بنَ هِشَامِ رضى
الله عنه سأَلَ رسولَ اللَّهِ فقال يا رسولَ اللَّهِ كَيفَ يَأْتِيكَ الوَحْيُ فقال رسولُ
اللَّهِ ﷺ أحْيَانًا يَأْتِينِى مِثْلَ صَلْصَلَةِ الجَرَسِ وَهْوَ أشَدُّهُ عَلَيَّ فَيَفْصِمُ عَنِّي وَقَدْ
وَعَيْتُ عنه ما قال و أحْيَانًا يَتَمَثَّلُ لِيَ المَلَكُ رَجُلاً فَيُكَلِّمُنِى فَأَعِى ما يقولُ
قالتْ عائِشَةُ رضي اللَّهُ عنها وَلَقَدْ رَأَيْتُهُ يَنْزِلُ عَلَيْهِ الوَحْيُ فِى اليَوْمِ الشَّدِيدِ
البَرْدِ فَيَفْصِمُ عَنْهُ و إنَّ جَبِينَه لَيَتَفَصَّدُ عَرَقًا *

2- Bize Abdullah ibn Yûsuf (217-218 ?) tahdîs edip şöyle dedi: Bize Mâlik ibn Enes (179), Hişâm ibn Urve(61-146)'den, o da babası Urvetu'bnu'z-Zubeyr(20-94/97?)'den, o da mü'minlerin annesi Âişe (58;R)'den haber verdi ki (şöyle demiştir:) Hâris ibn Hişâm (18, R), Rasûlullah(S)'dan: Yâ Rasûlallah, sana vahy nasıl gelir? diye sordu. Rasûlullah: *"Bâzı vakitlerde bana çıngırak sesi gibi gelir ki, bana en ağır geleni de budur. Benden o hâl gider gitmez,* (meleğin) *bana söylediğini iyice bellemiş olurum. Bâzen de melek bana bir insan olarak temessül eder, benimle konuşur, ben de söylediğini iyice bellerim"* buyurdu [5].

---

ki gizli niyetlere, ikinci olarak da organların görünürdeki fiil ve hareketlerine dayanmaktadır...

Buhârî bu hadîsi, *Sahîh*'inin diğer altı yerinde, başka başka şeyhleri yolundan getirmiştir: Îmân, Itk, Menâkıbu'l-Ensâr (Hicretu'n-Nebî), Nikâh, Eymân ve'n-Nuzur, Hıyel (Terku'l-Hıyel bâbında). Bu hadîs, kişinin bir nevi' hareketinin kıymeti niyetinin nev'ine bağlı bulunduğuna ve herkesin sevâb ve ikaaba nâiliyeti, niyet ettiği hayr ve şerrden ibâret bulunduğuna delâlet etmektedir. Buna göre, her nevi' hareketimiz üzerinde niyetin pek büyük te'sîri vardır. Böyle yüksek bir hakîkatı bildirmekte olduğu için, bunu müelliflerin çoğu kitâblarının başına geçirmişlerdir. Buhârî de *Sahîh*'ine bu hadîs ile başlamıştır. Ebû Dâvûd: Rasûlullah'ın beş yüz bin hadîsini yazdım. Sonra bunlardan hükümlere dâir olan 4800 hadîs seçtim. Zühd'e, fazîletlere dâir olanları tahrîc etmedim. Bu hadîslerden dördü insanın dînî husûslarında kâfîdir, demiş ve bu niyet hadîsini bu dört hadîs içinde birinci olarak zikretmiştir (*Sünen*'in baş tarafındaki hâl tercemesi). Bunun sebebi, bu hadîste vicdânî temâyüllerin, her çeşit hareket ve fiillerin iyi veyâ kötü olmasının ölçüsü niyetler olduğunun ve her fiil ve hareketin îcâb ve terkinde niyetin hâkim bulunduğunun teblîğ buyurulmuş olmasıdır.

5 Vahy'in mâhiyeti peygamberlerden başkalarınca bilinemez. Diğer kimselerin vahyi ta'rîfe kalkışması körlerin renklerden bahsetmeleri kadar yakışıksızdır. Ancak vahyin mertebeleri, nevi'leri ve vahyin nuzûlü zamânında hâzır olanların müşâhede ettikleri bâzı eserleri vardır ki, onlardan bahsedilebilir...

Âişe (R) şöyle dedi: Rasûlullah'ı, soğuğu pek şiddetli bir günde kendisine vahy inerken görmüşümdür, (işte öyle soğuk bir günde bile) kendisinden o hâl geçtiği vakitte şakaklarından şapır şapır ter akardı.

٣ ـ حدّثنا يَحْيَى بنُ بُكَيْرٍ قال حدّثنا اللَّيثُ عَنْ عُقَيْلٍ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ
عَنْ عُرْوَةَ بنِ الزُّبَيْرِ عَنْ عَائِشَةَ أُمِّ المُؤْمِنِينَ أَنَّهَا قَالَتْ أَوَّلُ مَا بُدِىءَ به رسولُ
اللَّهِ صلى الله عليه وسلم مِنَ الوَحْيِ الرُّؤْيَا الصَّالِحَةُ فِي النَّوْمِ فَكَانَ لاَ يَرَى
رُؤْيَا إلاَّ جَاءَتْ مِثْلَ فَلَقِ الصُّبحِ ثُمَّ حُبِّبَ إِلَيْهِ الْخَلاَءُ وَكَانَ يَخْلُو بِغَارِ حِرَاءٍ
فَيَتَحَنَّثُ فِيهِ وَهْوَ التَّعَبُّدُ اللياليَ ذَوَاتِ العَدَدِ قَبْلَ انْ يَنْزِعَ إِلَى أَهْلِهِ وَيَتَزَوَّدُ
لِذَلِكَ ثُمَّ يَرْجِعُ إِلَى خَدِيجَةَ فَيَتَزَوَّدُ لِمِثْلِهَا حَتَّى جَاءَهُ الحَقُّ وَهوَ فِي غَارِ حِرَاءٍ
فَجَاءَهُ المَلَكُ فَقال اقْرَأْ قَالَ ما أَنَا بِقَارِىءٍ قال فَأَخَذَنِي فَغَطَّنِي حَتَّى بَلَغَ مِنِّي الْجَهْدَ
ثُمَّ أَرْسَلَنِي فَقَالَ اقْرَأْ قُلْتُ مَا انَا بِقَارِىءٍ فَأَخَذَنِي فَغَطَّنِي الثانِيَةَ حَتَّى بَلَغَ مِنِّي
الْجَهْدَ ثُمَّ أَرْسَلَنِي فَقَالَ اقْرَأْ فَقُلْتُ مَا أَنَا بِقَارِىءٍ فَأَخَذَنِي فَغَطَّنِي الثَّالِثَةَ ثمَّ
أَرسَلَنِي فَقَالَ اقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِى خَلَقَ خَلَقَ الإِنْسَانَ مِنْ عَلَقٍ اقْرَأْ وَرَبُّكَ
الأَكْرَمُ فَرَجَعَ بِهَا رَسولُ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم يَرْجُفُ فُؤَادُهُ فَدَخَلَ عَلَى
خَدِيجَةَ بِنْتِ خُوَيْلِدٍ رضي اللَّهُ عنها فَقَالَ زَمِّلُونِى زَمِّلُونِى فَزَمَّلُوهُ حَتَّى ذَهَبَ
عَنْهُ الرَّوْعُ فَقَالَ لِخَدِيجَةَ و أَخْبَرَهَا الخَبَرَ لَقَدْ خَشِيتُ عَلَى نَفسى فَقالتْ

Vahy ve iyhâ hakkında şunlar yazılmıştır: İyhâ, vahy göndermektir... Vahy, lugatta risâlet, kitâbet, ilhâm, gizli söz ma'nâlarına gelir. Ve maddenin aslı, sür'at ve seri' işâret ma'nâsınadır. Zeccâc, lugâten umûmî ma'nâsını "Gizli bir sûrette bildirmek" diye ta'rîf etmiştir. Zîrâ sür'at bir gizliliği de gerektirir. Umûmiyetle vahy, evvelâ ikiye ayrılmak lâzım gelir ki, biri, Allah'dan başkalarından olan işâret ve bildirme, diğeri de Allah tarafından olan işâret ve bildirmedir. Vahy lugatin esâsında, bunların hepsine şâmil ise de, lugat örfünde ancak Allah tarafından olan işâret ve ilhâma isim olmuştur. Mutlak olarak vahy denildiği zamân da bu anlaşılır. Bunun da "*Ve mâ kâne li-beşerin...*" (eş-Şûrâ:51) âyetinden anlaşıldığı üzere muhtelif nevi'leri ve peygamberlere mahsûs olup olmayanları da vardır... (*Hakk Dînî,* II, 1524-1526).

Bâb, vahyin beyânı ve keyfiyyetine bağlanmış olunca, Buhârî burada vahy hakkında gelen hadîslerin zikrine başladı. Şu kadar var ki, niyet hadîsini bunlardan öne geçirmesi *el-Câmi'u's-Sahîh*'i tasnîften Allah'a yaklaşmayı kasdettiğine tenbîh içindir. Çünkü ameller ancak niyetlerledir. Bir de bunda, Peygamber'in Allah'a hicreti, inzivâya çekilip O'na ibâdet ederek yalvarması, Allah'ın da O'na vahy ihsân edip peygamber göndermesi işlerinin başlangıcı vardır (Aynî).

خَدِيجَةُ كَلاَّ وَاللّهِ مَا يُخْزِيكَ اللّهُ أَبَدًا إِنَّكَ لَتَصِلُ الرَّحِمَ وَتَحْمِلُ الكَلَّ
وَتَكْسِبُ المَعْدُومَ وَتَقْرِى الضَّيْفَ وَ تُعِينُ على نَوائِبِ الْحَقِّ فَانْطَلَقَتْ بِهِ خَدِيجَةُ
حَتَّى أَتَتْ بِهِ وَرَقَةَ ابْنَ نَوْفَلِ بْنِ أَسَدِبْنِ عَبْدِ الْعُزَّى ابْنَ عَمِّ خَدِيجَةَ وكَانَ امْرَأً
تَنَصَّرَ فِى الجَاهِلِيَّةِ وَكَانَ يَكْتُبُ الكِتَابَ العِبْرَانِيَّ فَيَكْتُبُ مِنَ الإِنْجِيلِ بالعِبْرَانِيَّةِ
مَاشَاءَ اللّهُ أَنْ يَكْتُبَ وكانَ شَيْخًا كَبِيرًا قَدْ عَمِيَ فَقَالَتْ لَهُ خَدِيجَةُ يا ابْنَ
عَمِّ اسْمَعْ مِنَ ابْنِ أَخِيكَ فَقَالَ لَهُ وَرَقَةُ يا ابْنَ أَخِى ماذَا تَرَى فأَخْبَرَهُ رسولُ
اللّهِ صلى لله عليه وسلم خَبَرَ مَا رَأَى فَقَالَ لَهُ ورقَةُ هَذَا النَّامُوسُ الَّذِى نَزَّلَ
اللّهُ عَلَى مُوسَى يَالَيْتَنِى فِيهَا جَذَعًا لَيْتَنِى أَكُونُ حَيًّا إِذْ يُخْرِجُكَ قَوْمُكَ فَقَالَ
رَسولُ اللّهِ صلى اللّهُ عليه وسلم أَو مُخْرِجِيَّ هُمْ قَالَ نَعَمْ لَمْ يَأْتِ رَجُلٌ قَطُّ
بِمِثْلِ مَا جِئْتَ بِهِ إِلاَّ عُودِىَ وَ إِنْ يُدْرِكْنِى يَوْمُكَ أَنْصُرْكَ نَصْرًا مُؤَزَّرًا ثُمَّ
لَمْ يَنْشَبْ وَرَقَةُ أَنْ تُوُفِّى وَفَتَرَ الْوَحْىُ قَالَ ابْنُ شِهَابٍ وَأَخْبَرَنِى أَبو سَلَمَةَ بنُ
عَبْدِ الرَّحْمَنِ أَنَّ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللّهِ الانْصَارِيَّ قَالَ وَهوَ يُحَدِّثُ عَنْ فَتْرَةِ الْوَحْيِ
فَقَالَ فى حَدِيثِهِ بَيْنَا أَنَا أَمْشِي إِذْ سَمِعْتُ صَوْتًا مِنَ السَّمَاءِ فَرَفَعْتُ بَصَرِى فَإِذَا
المَلَكُ الَّذِى جَاءَ نِى بِحِرَاءٍ جَالِسٌ على كُرْسِيٍّ بَيْنَ السَّمَاءِ والأَرْضِ فَرُعِبْتُ
منهُ فَرَجَعْتُ فَقُلْتُ زَمِّلُونِى زَمِّلُونِى فَأَنْزَلَ اللّهُ تعالى يا أَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ قُمْ فَأَنْذِرْ إِلَى قَوْلِهِ
والرُّجْزَ فَاهْجُرْ فَحَمِىَ الْوَحْىُ وَتَتَابَعَ تَابَعَهُ عَبدُ اللّهِ بنُ يُوسُفَ وأَبُو صَالِحٍ
وَتَابَعَهُ هِلاَلُ بْنُ رَدَّادٍ عَنِ الزُّهْرِيِّ وقَالَ يُونُسُ ومَعْمَرٌ بَوَادِرُهُ *

3- Bize Yahyâ ibn Bukeyr (104-231) tahdîs edip şöyle dedi: Bize Leys (93-167) Ukayl(141)'den, o da İbn Şihâb(124)'dan, o da Urvetu'bnu'z-Zubeyr'den tahdîs etti. Mü'minlerin annesi Âişe (R) şöyle demiştir:

Rasûlullah'ın ilk vahy başlangıcı uykuda doğru ru'yâ görmekle olmuştur. Hiç bir ru'yâ görmezdi ki sabah aydınlığı gibi açık seçik zuhûr etmesin. Ondan sonra kalbine yalnızlık sevgisi bırakıldı. Artık Hırâ Dağı'ndaki mağara içinde yalnızlığa çekilip, orada âilesinin yanına gelinceye kadar adedi muayyen gecelerde tehannüs -ki taabbüd demektir- eder ve yine azıklanıp giderdi. Sonra yine Hadîce'nin yanına dönüp, bir o kadar zamân için yine azık tedârik ederdi. Nihâyet Rasûlullah'a bir gün Hırâ mağarasında bulunduğu sırada Hak (yânî vahy) geldi. Şöyle ki, ona melek geldi ve: ***İkrâ'*** (yânî: Oku) dedi. O

da: *"Ben okumak bilmem"* cevâbını verdi[6]. Peygamber buyurdu ki: *"O zamân Melek beni alıp tâkatim kesilinceye kadar sıkıştırdı. Sonra beni bırakıp yine: İkrâ', dedi. Ben de O'na: Okumak bilmem, dedim. Yine beni alıp ikinci defa tâkatim kesilinceye kadar sıkıştırdı. Sonra beni bırakıp yine: İkrâ', dedi. Ben de: Okumak bilmem, dedim. Nihâyet beni alıp üçüncü defa sıkıştırdı. Sonra beni bırakıp:*

"اِقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذٖى خَلَقَ خَلَقَ الْاِنْسَانَ مِنْ عَلَقٍ. اِقْرَأْ وَرَبُّكَ الْاَكْرَمُ الَّذٖى عَلَّمَ بِالْقَلَمِ. عَلَّمَ الْاِنْسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمْ = ***Yaradan Rabb'ının ismiyle oku. O insanı yapışkan bir kan pıhtısından yarattı. Oku, Rabb'ın nihâyetsiz kerem sâhibidir. Ki O, kalemle*** (yazı yazmayı) ***öğretendir. İnsana bilmediğini O öğretti*** (el-Alâk:1-5) *dedi"*.

Bunun üzerine Rasûlullah (kendisine vahy olunan) bu âyetlerle (korkudan) yüreği titreyerek döndü ve Hadîce bintu Huveylid'in yanına girerek: *"Beni sarıp örtünüz, beni sarıp örtünüz!"* dedi. Korkusu gidinceye kadar vücûdunu sarıp örttüler. Ondan sonra Rasûlullah vâkı' olan hâdiseyi Hadîce'ye haber vererek: *"Kendimden korktum"* dedi. Hadîce (R): "Öyle deme; Allah'a yemîn ederim ki, Allah hiçbir vakit seni utandırmaz. Çünkü sen akrabâna bakarsın, işini görmekten âciz olanların ağırlığını yüklenirsin, fakîre verir, kimsenin kazandıramıyacağını kazandırırsın, misâfiri ağırlarsın, hak yolunda zuhûr eden hâdiselerde (halka) yardım edersin" dedi. Bundan sonra Hadîce, Peygamber'i birlikte alıp amcasıoğlu Varakatu'bnu Nevfel ibn Esed ibn Abdi'l-Uzzâ'ya götürdü. Bu zât, câhiliyyet zamânında Hristiyan dînine girmiş bir kimse olup İbrânîce yazı bilir ve *İncîl*'den Allah'ın dilediği mıkdârda bâzı şeyleri İbrânîce yazardı. Varaka gözlerine körlük gelmiş bir ihtiyârdı. Hadîce Varaka'ya:

— Amucam oğlu, dinle bak, kardeşinin oğlu ne söylüyor? dedi. Varaka:

— Ne var kardeşimin oğlu? diye sorunca, Rasûlullah gördüğü şeyleri kendisine haber verdi. Bunun üzerine Varaka şöyle dedi:

— Bu gördüğün, Allah'ın Mûsâ'ya gönderdiği *Nâmûs*'tur. Ah keşki senin da'vet günlerinde genç olaydım! Kavmin seni çıkaracakları zamân keşki hayâtta olsam!

---

6 Bir rivâyette "kaale (= dedi)" yerine "kultu (= dedim)" denilmiştir. Mü'minlerin annesi bu hadîste vahyin başlaması kıssasını Peygamber'den işitmesini tasrîh etmeksizin rivâyet ettiğine nazaran hadîsin mürsel olması hâtıra gelebilirse de "kaale" yerine "kultu" rivâyetinin de bulunması ve ondan sonra " قَالَ فَاَخَذَنِى = Kaale feahazenî" buyurulması, hadîsin merfû' olduğuna işârettir Bakılınca aklen de öyle olması gerekir. Çünkü Hz. Âişe vahyin keyfiyyetini Peygamberimizden işitmese nereden bilecekti? (Ahmed Naîm).

Bunun üzerine Rasûlullah:

— *"Onlar beni çıkaracaklar mı ki?"* diye sordu. O da:

— Evet. Senin getirdiğin gibi bir şey getirmiş (yânî vahy tebliğ etmiş) bir kimse yoktur ki düşmanlığa uğramasın. Şâyet senin da'vet günlerine yetişirsem, sana son derecede yardım ederim, cevâbını verdi. Ondan sonra çok geçmedi, Varaka vefât etti. Ve o esnâda bir müddet için vahy kesildi [7].

İbn Şihâb şöyle dedi [8]: Ve bana Ebû Seleme ibnu Abdirrahmân (194) haber verdi ki, Câbir ibn Abdillah (93) da -geçen hadîsi rivâyet edip- şöyle demiştir: Rasûlullah (S), vahyin kesilmesinden bahsederken söz arasında şöyle buyurdu: *"Ben* (bir gün) *yürürken birden bire gökyüzü tarafından bir ses işittim. Başımı kaldırdım. Bir de baktım ki, Hırâ'da bana gelen melek* (yânî Cibrîl aleyhi's-selâm) *semâ ile arz arasında bir kürsî üzerinde oturmuş. Pek ziyâde korktum,* (Evime) *dönüp: 'Beni örtün, beni örtün' dedim. Bunun üzerine Allah Taâlâ "* يَا أَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ قُمْ فَأَنْذِرْ وَرَبَّكَ فَكَبِّرْ وَثِيَابَكَ فَطَهِّرْ وَالرُّجْزَ فَاهْجُرْ *= **Ey bürünüp sarınan! Kalk artık korkut. Rabb'ını büyük tanı. Elbiselerini temizle. Azabı terk eyle!"*** (el-Müddessir: 1-5) *âyetlerini indirdi. Artık vahy kızıştı da arka arkaya devâm etti."*

Bu hadîsi Leys'ten rivâyet etmekte Abdullah ibn Yûsuf ile Ebû Sâlih (140-224), isnâdın başında bulunup Buhârî'nin şeyhi olan Yahyâ ibn Bukeyr'e mutâbaat etmişlerdir [9]. Ve yine bu hadîsi Zuhrî'den

---

7 Varaka'ya âid kıssa "vefât etti" sözüyle son bulmuştur. Onun hayâtı ve ölümü ile vahyin kesilmesi arasında ilişki yoktur. Binâenaleyh "Ve fetera'l-vahyu = Ve vahy kesildi"deki vâv, âtıfa değil isti'nâfiyyedir.

İkrâ' Sûresi'ndeki ilk âyetlerin inmesinden sonra vahyin bir müddet kesilmesinden ve Cibrîl'in bir daha görünmemesinden dolayı -diğer rivâyetlerden bilindiği üzere- Peygamber'in kalbini o derece hüzün ve gam kapladı ki, kendisini yüksek dağ tepelerinden atıp nefsini helâk etmeye bile birkaç kerre teşebbüs etmiş ve her defasında, berâberinde bulunan melek, kendisine görünüp nehyetmiştir. Bu melek rivâyete göre İsrâfîl'dir. Cebrâil'in sık sık inmesinden evvel, sırf Peygamber'i tesellî etmek için, arasıra görünür ve bir iki kelimelik vahy bile tebliğ ederdi. Vahyin kesilme müddeti hakkındaki rivâyetler çeşitlidir. En azı onbeş gün, en çoğu üç senedir.

Câbir'in rivâyet ettiği bundan sonraki hadîsten fetreti müteâkıb, ilk nâzil olan âyetler "*Yâ eyyühe'l-müddessir..*" sûresinin baş tarafları olduğu anlaşılıyor (Ahmed Naîm).

8 Bunun gibisi, yânî muhaddisin isnâdın evvelinden bir yâhud daha fazla râvîyi zikretmemesi *ta'lîk* diye isimlendirilir. Böyle hadîse *muallak hadîs* denilir. Buhârî ta'lîkı, ancak hadîs kendi nazarında müsned olduğu zamân yapar. Bu müsnedlik ya daha önce geçen isnâd ile, yâhud da diğer bir isnâd ile sâbittir...

9 Bu, "mutâbaat" sözünün geldiği ilk yerdir. Buhârî, *Sahîh*'inin içinde mutâbaat sözünü çok kullanmıştır. Bunun için mutâbaat ta'bîrinin ma'nâsını iyice bellemek lâzımdır:

rivâyet etmekte Hilâl ibn Reddâd, Ukayl'e mutâbaat etmiştir. Yûnus ibn Yezîd (159) ile Ma'mer ibn Râşid (153), bundan evvelki hadîsteki "يَرْجُفُ فُؤَادُهُ = Kalbi titreyerek" ta'bîri yerinde "تَرْجُفُ بَوَادِرُهُ = Omuz ile boyun arasındaki etleri titreyerek" ta'bîrini söylediler[10].

٤- حدّثنا مُوسَى بنُ إسْمَاعِيلَ قالَ حدّثنا أبو عَوَانَةَ قالَ حدّثنا مُوسَى
ابنُ أبِى عَائِشَةَ قالَ حدّثنا سَعِيدُ بنُ جُبَيْرٍ عَنِ ابنِ عَبَّاسٍ فِى قَوْله تَعالى لاَ
تُحَرِّكْ بِهِ لِسَانَكَ لِتَعْجَلَ بِهِ قَالَ كَانَ رَسُولُ اللّهِ صلى اللّهُ عليه وسلم يُعَالِجُ
مِنَ التَّنْزِيلِ شِدَّةً وكانَ مِمَّا يُحَرِّكُ شَفَتَيْهِ فَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ فأنا أُحَرِّكُهُمَا لَكُمْ
كَمَا كَانَ رَسولُ اللّهِ صلى اللّهُ عليه وسلم يُحَرِّكُهُمَا وَقَالَ سَعِيدٌ أنا أُحَرِّكُهُمَا

Hadîsin *"mutevâtir"*, *"meşhûr"*, *"mustefîz"*, *"azîz"* nevi'leri makbûl olup "garîb (ferd)" nev'inin kimi makbûl, kimi merdûddur. "Garîb hadîs" diğer deyişle "Ferd hadîs", hangi tabakada olursa olsun bir tek şahıs tarafından rivâyet edilen hadîstir. Böyle bir hadîs, diğer bir yoldan veyâ yollardan rivâyet edilmiş olmakla ferdlikten ve sıhhatına delâlet eden diğer bâzı karînelerin eklenmesiyle zaîflıktan kurtulur.

Ferd zannolunan bir hadîsin diğer tarîk veyâ tarîklerden acaba râvîsi var mıdır? Diğer hadîscilerce bu hadîs tanınmış mıdır? diye hâlini araştırmağa, ıstılahta *"i'tibâr"* denir. Câmi'ler, müsnedler, cüz'ler gibi hadîs kitâblarından araştırmak netîcesinde ferd olan hadîsin başkası tarafından da rivâyet edildiği tebeyyün ederse, bu hadîs artık ferdlikten kurtulmuş ve *"mutâba"* yâhud *"mutâba'un aleyh"* olmuş olur. Mutâba' hadîsin râvîsine de mutâba'un aleyh derler. İkinci, yânî sonradan bulunan râvîye de *"mutâbi"* ve hadîsine *"tâbi"* denir. Mutâbi' hadîsi kimden rivâyet etmiş ise, o şahsa da "mutâba' aleyh" adı verilir. Hâsılı mutâbaat, muayyen bir râvîye isnâdının tamâmında yâhud bir kısmında diğer bir râvînin muvâfık ve muşârik olmasıdır.

İ'tibâr'ın kaaidesi şudur: Muhaddis, râvîlerden birinin rivâyet ettiği ferd hadîsi ele alıp, arayıp taramak sûretiyle diğer hadîs râvîlerinin rivâyetleriyle mukaayese (i'tibâr) edip, acaba bu hadîsi o lâfız ile rivâyet eden başkası da var mıdır, diye bakar. Ve o râvînin akrânından işe başlar. O hadîsi o lâfz ile başkası da o râvînin şeyhinden rivâyet etmiş midir? Böyle bir kimse yok ise, şeyhinin şeyhinden -râvînin şeyhi gibi- başkası rivâyet etmiş midir? diye isnâdın sonuna kadar birer birer araştırır. Rivâyette ortak bulursa, "mutâbaa" meydana gelmiş ve mutâbi'in keşf edilmesiyle ferd sanılan o hadîsin râvîsi "mutâba'" olmuş olur. Hadîsin mutâbi'ini bulamazsa, o ma'nâda rivâyet edilmiş diğer hadîs var mıdır? diye arar. Bulursa, keşfedilen râvî, münferid sanılan râvînin "şâhid"i olmuş olur. Bunu da bulamazsa hadîs, onun nazarında artık ferdlikten kurtulamaz. (*Tecrîd Ter.*, I, 111-112).

10 Buhârî'nin murâdı şudur: Zuhrî'nin ashâbı bu lâfız hakkında ihtilâf etmişlerdir. Bu hadîste Ukayl, Zuhrî'den, yukarıda geçtiği gibi "يَرْجُفُ فُؤَادُهُ" diye rivâyet etti. Ve ona bu lâfızda Hilâl ibn Reddâd mutâbaat etti. Yûnus ile Ma'mer de ona muhâlefet ettiler: Zuhrî'den يَرْجُفُ فُؤَادُهُ yerine تَرْجُفُ بَوَادِرُهُ rivâyet ettiler. "Bevâdır", "bâdire"nin cem'idir. Bâdire de insan vücûdunun omuz ile boyun arasında olan etceğize denir.

كَمَا رَأَيْتُ ابْنَ عَبَّاسٍ يُحَرِّ كُهُمَا فَحَرَّكَ شَفَتَيْهِ فأُنْزَلَ اللَّهُ تَعالى لاَ تُحَرِّكْ بِهِ
لِسَانَكَ لِتَعْجَلَ بِهِ إنَّ عَلَيْنَا جَمْعَهُ وقُرْآنَهُ قال جَمْعُهُ لَهُ فِي صَدْرِكَ وَتَقْرَأُهُ فَإِذَا
قَرَأْنَاهُ فَاتَّبِعْ قُرْآنَهُ قال فاسْتَمِعْ لهُ وأَنْصِتْ ثُمَّ أَنَّ عَلَيْنَا بَيَانَهُ ثم انَّ عَلَيْنَا أَنْ تَقْرَأَهُ
فَكَانَ رسولُ اللَّهِ صلى اللَّهُ عليه وسلم بَعْدَ ذَلِكَ إِذَا أَتَاهُ جِبْرِيلُ اسْتَمَعَ فاذا
انْطَلَقَ جِبْرِيلُ قَرَأَهُ النَّبِيُّ صلى الله عليه وسلم كما قَرَأَهُ *

4- Bize Mûsâ ibn İsmâîl (223) tahdîs edip şöyle dedi: Bize Ebû Avâne (176) tahdîs edip şöyle dedi: Bize Mûsâ ibnu Ebî Âişe tahdîs edip şöyle dedi: Bize Saîd ibn Cubeyr (95) İbn Abbâs (-3 + 68-R)'dan tahdîs etti ki, o: " لاَ تُحَرِّكْ بِهِ لِسَانَكَ لِتَعْجَلَ بِهِ = ***Onu acele*** (kavrayıp ezber) ***etmen için dilini onunla depretme...***"(el-Kıyâme: 16) âyetinin tefsîri hakkında şöyle demiştir: "Rasûlullah (S), indirilen âyetler(in zabtı yüzün)den güçlük çeker ve bundan dolayı çok kerreler dudaklarını kımıldatırdı." Bunu söylerken İbn Abbâs: "İşte bak Rasûlullah dudaklarını nasıl kımıldatıyor idiyse, ben de sana öylece kımıldatıyorum" demiş [11].

Bunun üzerine Yüce Allah O'na:" لاَ تُحَرِّكْ بِهِ لِسَانَكَ لِتَعْجَلَ بِهِ. إِنَّ عَلَيْنَا جَمْعَهُ وَقُرْآنَهُ فَإِذَا قَرَأْنَاهُ فَاتَّبِعْ قُرْآنَهُ ثُمَّ إِنَّ عَلَيْنَا بَيَانَهُ = ***Onu acele*** (kavrayıp ezber) ***etmen için*** (Cibrîl vahyi iyice bitirmeden) ***dilini onunla depretme. Onu*** (göğsünde) ***toplamak, onu*** (dilinde akıtıp) ***okutmak şübhesiz bize âiddir. Öyleyse biz onu okuduğumuz vakit, sen onun kırâatine uy. Sonra onu açıklamak da hakîkat bize âiddir***" (el-Kıyâme-16-19) âyetlerini indirdi. " إِنَّ عَلَيْنَا جَمْعَهُ وَقُرْآنَهُ = ***Kur'ân'ı senin göğsünde toplayıp onu okuyabilmen şübhesiz bize âiddir***"; " فَإِذَا قَرَأْنَاهُ فَاتَّبِعْ قُرْآنَهُ = ***Kur'ân'ı*** (Cibrîl'in diliyle) ***sana okuduğumuzda onu dinle ve*** (sükût ederek) ***ona kulak ver***"; " ثُمَّ إِنَّ عَلَيْنَا بَيَانَهُ = ***Ondan sonra onu*** (dürüst) ***okumanı biz tekeffül ederiz***" demektedir [12]. İşte bundan sonra Rasûlullah'a ne zamân Cibrîl gelirse sükût edip, onu dinlerdi. Cibrîl gidince, onun ge-

---

11 İbn Abbâs'ın, Peygamber'in bu fiilini aynen taklîd ederek hikâye ettiği gibi, kendisinden rivâyet edenler de rivâyet esnâsında müteselsilên hep öyle hikâye ile dudaklarını depretmişlerdir. Bu şekilde rivâyet edilen hadîse *müteselsil hadîs* denir. Musâfaha hadîsi de bu tarzda müteselsilen rivâyet edilmiştir (*Tecrîd Ter.*, I, 13, hâşiye). Teşbîk bi'l-yed hadîsi, Buhârî, Salât 88. Bâb, 124. hadîs.

12 Onu senin göğsünde toplayıp, onu sana ezberletmek bize âid olduğu gibi, onun ma'nâlarından herhangi bir şey sana müşkil olursa, onu sana açıklamak ve anlatmak da bize âiddir. Binâenaleyh onu ezberlemek ve ma'nâlarını sür'atle kavramak husûsunda "kaçırır, belleyemem" diye telâş etme.

tirdiği kelâmı (âyetleri), o nasıl okumuş ise Peygamber de öylece okur idi.

٥ - حدّثنا عَبْدَانُ قالَ أَخْبَرَنَا عَبْدُاللهِ قالَ أَخْبَرَنَا يُونُسُ عَنِ الزُّهْرِىِّ
ح وَحَدَّثنا بِشْرُ بْنُ مُحَمَّدٍ قالَ أَخْبَرَنَا عَبْدُاللهِ قالَ أَخْبَرَنَا يُونُسُ وَمَعْمَرٌ عَنِ
الزُّهْرِىِّ نَحْوَهُ قالَ أَخْبَرَنِى عُبَيْدُاللهِ بْنُ عَبْدِاللهِ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قالَ كانَ رسولُ
اللهِ صلى الله عليه و سلم أَجْوَدَ النَّاسِ وكانَ أَجْوَدُ مَايكُونُ فى رَمَضَانَ حِينَ
يَلْقاهُ جِبْرِيلُ وكان يَلْقاهُ فى كُلِّ لَيْلَةٍ مِنْ رَمَضَانَ فَيُدَارِسُهُ القُرْآنَ فَلَرَسُولُ اللهِ
صلى الله عليه وسلم أَجْوَدُ بِالخَيْرِ مِنَ الرِّيحِ المُرْسَلَةِ٭

5- Bize Abdûn (221) tahdîs edip şöyle dedi: Bize Abdullah ibnu'l-Mubârek (113-181) haber verip şöyle dedi: Bize Yûnus ibn Yezîd, Zuhrî'den haber verdi. H ve yine bize Bişr ibn Muhammed (224) tahdîs edip şöyle dedi: Bize Abdullah ibn Mubârek haber verip şöyle dedi: Bize Yûnus ibn Yezîd ve Ma'mer ibn Râşid, Zuhrî'den onun benzerini haber verdi; Zuhrî şöyle dedi: Bana Ubeydullah ibn Abdillah (94 ? 99) haber verdi, İbn Abbâs (68-R) şöyle demiştir: Rasûlullah (S), insanların en cömerdi idi. En cömerd olduğu zamân da ramazânda idi ki (bu ay) Cibrîl'in kendisiyle çokça buluştuğu zamân idi. Cibrîl aleyhi's-selâm ramazânın her gecesinde Peygamber'le buluşur ve onunla Kur'ân'ı müdârese ve müzâkere ederdi. İşte bundan dolayı Rasûlullah hayır dağıtmakta, esmesi mâniaya uğramayan rüzgârdan daha cömerd idi [13].

Bu tavsiye şu âyette de yapılmıştır: "...وَلاَ تَعْجَلْ بِالْقُرْاٰنِ مِنْ قَبْلِ اَنْ يُقْضٰى اِلَيْكَ وَحْيُهُ وَقُلْ رَبِّ زِدْنِى عِلْمًا = *Sana onun vahyi tamamlanmazdan evvel Kur'ân'ı* (okumakta) *acele etme; ve 'Rabb'ım, benim ilmimi artır' de*"(Tâhâ: 114).

13 İbn Abbâs'ın, Peygamber'in cömerdliğini hiçbir engele rastlamıyarak salıverilmiş rüzgâra benzetmesi, evvelâ cömerdlik ve hayırlar dağıtmakta rüzgârdan daha sür'atli olduğundan, sâniyen rüzgâr yağmurlu bulutları toplayıp İlâhî rahmeti muhtâc topraklara ulaştırmaya vâsıta olmasından, sâlisen esen rüzgâr, durgunca hafif rüzgârdan daha ziyâde yol alıp, daha çok yerlere hayır dağıtmasından dolayıdır.

İnsanların en cömerdi idi. Cömerdlik ve kerem öğülmüş sıfatlardandır ki, her mü'minin bununla sıfatlanması lâzım gelir. Peygamber insanların en cömerdidir. Nefsi, nefislerin en şereflisi; mizâcı mizâcların en adâletlisi olunca, O'nun fiilinin, fiillerin en güzeli, şeklinin şekillerin en hoşu, ahlâkının da, ahlâkların en güzeli olması zarûrîdir. Binâenaleyh O'nun insanların en cömerdi oluşunda hiç şübhe yoktur. Nasıl olmaz ki, O, ebedî ni'metler mukaabilinde fânî ni'metlerden mustağnîdir.

En cömerd olduğu zamânlar Cibrîl ile en çok buluştuğu ramazân ayları idi.

٦- **حدّثنا** أبو الْيَمان اَلْحَكَمُ بْنُ نَافِعٍ قَالَ أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ عَنِ الزُّهْرِىِّ قالَ أخْبَرنِى عُبَيْدُاللهِ بْنُ عَبْدِاللهِ بنِ عُتْبَةَ بنِ مَسْعُودٍ أنَّ عَبْدَ اللهِ بْنَ عَبَّاسٍ أخْبَرَهُ أنَّ أباسُفْيانَ بنَ حَرْبٍ أخْبرَهُ أنَّ هِرَقْلَ أرْسَلَ اِلَيْهِ فى رَكْبٍ مِنْ قُرَيْشٍ و كانُوا تِجَاراً بالشَّأم فِي المُدَّةِ الَّتِى كانَ رَسولُ اللهِ صلى اللهُ عليهِ و سَلَّمَ مَادَّ فِيهَا أبا سُفْيانَ و كُفَّارَ قُرَيْشٍ فأتَوْهُ وهُمْ بإيلِيَاءَ فَدَعاهُمْ فِى مَجْلِسِهِ وَحَوْلَهُ عُظَماءُ الرُّومِ ثُمَّ دَعاهُمْ وَدَعا بتَرْجُمانِهِ فَقالَ أيُّكُمْ أقْرَبُ نَسَباً بِهَذَا الرَّجُلِ الذِى يَزْعُمُ أنَّهُ نَبِيٌّ فَقال أبو سُفْيانَ فَقُلْتُ أنا أقْرَبُهُمْ نَسَباً فقال اَدْنُوهُ مِنِّي وقَرِّبُوا أصْحابَهُ فاجْعلُوهُمْ عِنْدَ ظَهْرِهِ ثمَّ قالَ لِتَرْجُمانِهِ قُلْ لَهمْ إنّى سائِلٌ هذا عنْ هذَا الرَّجُلِ فاءِنْ كذَبَنى فكَذّبوهُ قال فوَاللهِ لَوْلاَ الحياءُ مِنْ أنْ يأثُروا عَلَّى كَذِباً لَكَذَبْتُ عنْهُ ثمَّ كانَ أوَّلَ ماسألَنى عنهُ أنْ قال كَيْفَ نَسَبُهُ فيكم قلْتُ هوَ فينَا ذُو نَسبٍ قال فَهلْ قال هذَا القَوْلَ مِنكُم أحَدٌ قَطُّ قَبْلَهُ قُلْتُ لاَقالَ فهلْ كان مِنْ آبائِهِ مِن مَلِكٍ قُلتُ لاقال فأشْرَافُ النَّاسِ يَتَّبِعُونَه أم ضُعَفاؤهُم فقُلْتُ بَلْ ضُعَفاؤُهُمْ قال أيَزِيدُونَ أم يَنْقُصونَ قُلتُ بَلْ يَزيدُونَ قال فهَلْ يَرْتَدُّ أحَدٌ مِنْهُمْ سَخْطَةً لدينِهِ بَعْدَ أن يَدْخُلَ فيهِ قُلتُ لاَ قال فَهلْ كُنْتُمْ تَتَّهِمُونَهُ بالكَذِبِ قَبْلَ أنْ يقُولَ ماقال قُلتُ لاَ قال فهَلْ يَغْدِرُ قُلتُ لاَ ونحنُ منهُ فى مُدَّةٍ لا نَدْرِي ماهوَ فاعِلٌ فيهَا قالَ و لَمْ يُمْكِنّى كَلِمَةٌ أُدْخِلُ فيهَا شَيْئاً غيْرُ هَذِهِ الكَلِمَةِ قال فَهلْ قاتَلْتُمُوهُ قُلْتُ نعَمْ قال فكَيْفَ كان قتالُكُمْ إيَّاهُ قُلتُ اَلْحرْبُ بَيْننا وبَيْنَهُ سِجَالٌ يَنالُ مِنَّا ونَنَالُ منهُ قال ماذَا يَأمُرُكُم قُلتُ يَقُولُ اعبُدُوا اللهَ وحدَهُ ولاَ تُشرِكُوا بِهِ شَيْئاً واتْرُكُوا مَايقُولُ آباؤكُم ويَأمُرُنا بِالصَّلاَةِ والصِدْقِ والعَفَافِ والصِّلَةِ فقال لِلتَّرْجُمانِ قُلْ لَهُ سألْتُكَ عَنْ نَسَبِهِ فَذَكَرْتَ أنَّهُ فيكُم ذُو نَسَبٍ فكذَلِكَ الرُّسُلُ

Çünkü bu buluşmasında makaamlarda çok yükselme ve gayb ilimlerine çok muttali' olması vardı; bilhassa Kur'ân müdâresesinden (Metin hâşiyesinden).

Hadîsin bu bâbda getirilmesinin münâsebet ciheti, içinde Kur'ân'ın nüzûl başlangıcının ramazânda olduğuna işâret bulunmasıdır. Cibrîl, her sene ramazânda O'nunla buluşur ve o sene içinde inen Kur'ân'ı O'nunla mukaabele ederdi. Vefât ettiği yılın ramazânında Kur'ân'ı iki kerre mukaabele etmişti. İşte bu da vahy hükümlerindendir; bâb da vahy hakkındadır (Aynî).

تُبْعثُ فى نَسَبِ قَوْمِها وسَأَلْتُكَ هلْ قالَ أحدٌ منكُم هذا القَوْلَ فَذَكَرْتَ أن
لاَ فقُلتُ لَوكان أحدٌ قالَ هَذَا القولَ قَبْلهُ لَقُلْتُ رَجُلٌ يَأْتَسِي بِقَولٍ قِيلَ قبلَهُ
وَسألتُكَ هلْ كان مِن آبائه مِن مَلِكٍ فَذَكَرْتَ أن لاَقُلتُ فَلو كان منْ آبائِهِ
مِن مَلِكٍ قُلتُ رَجُلٌ يَطلُبُ مُلكَ أبيهِ وَسألتُكَ هل كُنتُم تَتَّهِمُونَهُ بِالكَذِبِ
قَبلَ أن يقُولَ ماقال فَذَكَرْتَ أن لاَ فَقَدْ أعْرِفُ أنَّهُ لَم يكُنْ لِيَذَرَ الكَذِبَ على
النَّاسِ ويكْذِبَ عَلَى اللهِ وسَألتُكَ أشْرَافُ النَّاسِ اتَّبَعُوهُ أم ضُعَفاؤهُمْ فَذَكَرْتَ
أنَّ ضُعَفاءَهُمُ اتَّبَعُوهُ وهُمْ أتْباعُ الرُّسُلِ وَسألْتُكَ أيَزِيدُونَ أم يَنقُصُونَ فَذَكَرْتَ
أنَّهُمْ يَزِيدونَ وكَذَلِكَ أمْرُ الإيمَانِ حتَّى يَتِمَّ وَسألتُكَ أيَرْتَدُّ أحَدٌ سَخْطَةً لِدِينِهِ
بعْدَ أن يَدْخُلَ فِيه فَذَكَرْتَ أنْ لاَ وكَذَلِكَ الإيمانُ حِينَ تُخالِطُ بَشاشَتُهُ القُلوبَ
وسألتُكَ هلْ يَغْدِرُ فَذَكَرْتَ أن لاَ وكذلِكَ الرُّسُلُ لاَ تَغْدِرُ وسألتُكَ بما يأمُرُكمْ
فذكَرْتَ أنَّهُ يأمُرُكُمْ أن تعبُدُوا اللهَ ولاَتُشْرِكُوا بِهِ شيئاً ويَنْهاكُمْ عَن عبادَةِ
الأَوْثانِ ويأمُرُكُم بِالصَّلاَةِ والصِّدْقِ والعَفَافِ فإنْ كان ما تَقُولُ حَقًّا فسَيَمْلِكُ
مَوضِعَ قَدَمَيَّ هاتَيْنِ وقدْ كُنتُ أعلَمُ أنَّهُ خارِجٌ لم أكُنْ أظُنُّ أنَّهُ مِنكُم فَلوْ
أنِّي أعلَمُ أنِّى اخلُصُ إليهِ لَتَجشَّمْتُ لِقاءَهُ ولَو كُنتُ عِندَهُ لَغسَلْتُ عَن قَدَمَيْهِ ثمَّ دَعا
بِكتابِ رسولِ اللهِ صلى الله عليه وسلم الَّذى بُعِثَ به دِحْيَةُ إلى عَظِيمِ بُصْرَى
فَدفعَهُ إلى هِرَقْلَ فَقرأَهُ فإذا فِيهِ بِسْمِ اللهِ الرَّحْمنِ الرَّحِيمِ من مُحمَّدٍ عَبْدِ اللهِ
وَرَسُلِه إلى هِرَقْلَ عظِيمِ الرُّومِ سَلاَمٌ عَلَى مَنِ اتَّبَعَ الهُدَى أمَّا بَعْدُ
فاءِنِّى أدْعُوكَ بِدِعايَةِ الإسْلاَمِ أسْلِمْ تَسلَمْ يُؤْتِكَ اللهُ أجْرَكَ مَرَّتَيْنِ فَإنْ تَوَلَّيْتَ
فإنَّ عَلَيكَ إثْمَ الأرِيسِيِّينَ ويَاأهلَ الكِتابِ تَعَالَوْا إلى كَلِمَةٍ سَوَاءٍ بيننا وبينكُمْ
أن لاَ نَعْبُدَ إلاَّ اللهَ ولاَنُشْرِكَ بِهِ شَيْئاً ولاَ يَتَّخِذَ بَعْضُنَا بَعْضاً أرْبابًا مِن دُونِ اللهِ
فإن تَوَلَّوْا فَقُولُوا اشْهَدُوا بأنَّا مُسلِمُونَ قالَ أبو سُفيانَ فلمَّا قالَ ماقالَ وفَرَغَ
من قِراءَةِ الكِتَابِ كثُرَ عندَهُ الصَّخَبُ وارتفعتِ الأصْوَاتُ وأخْرِجْنا فقُلتُ
لِأصْحابِى حِينَ أُخرِجْنا لَقَدْ أمِرَ أمْرُ ابن أبى كَبْشَةَ إنَّهُ يخافُهُ مَلِكُ بَنِى الأصْفَرِ فمازِلْتُ
مُوقِناً أنَّهُ سَيَظْهَرُ حَتَّى أَدْخلَ اللهُ عَلَيَّ الإسْلاَمَ وكان ابنُ النَّاظُورِ صاحِبُ

إِيلِيَاءَ وهِرَقْل سُقُفًا عَلَى نَصَارَى الشَّأْم يُحَدِّثُ أَنَّ هِرَقْلَ حِينَ قَدِمَ إِيلِيَاءَ أَصْبَحَ يَوْماً خَبِيثَ النفسِ فقال بَعْضُ بَطارِقَتِهِ قَدِ اسْتَنْكَرْنا هَيْئَتَكَ قالَ ابنُ النَّاظُورِ وكان هِرَقْلُ حَزَّاءً يَنْظُرُ فِى النُّجُومِ فقال لَهُمْ حينَ سأَلُوهُ إِنِّى رأَيْتُ اللَّيْلَةَ حِينَ نَظَرْتُ فِى النُّجومِ مَلِكَ الْخِتَانِ قَد ظَهَرَ فمَنْ يَخْتَتِنُ من هَذِهِ الأُمَّةِ قالوا لَيسَ يَخْتَتِنُ الاَّ الْيَهُودُ فلاَ يُهِمَّنَّكَ شأْنُهُمْ واكتُبْ إِلى مَدَائِنِ مُلكِكَ فَيقْتُلوا مَن فِيهِم منَ اليَهُودِ فَبيْنَمَا هُم عَلَى أَمْرِهِمْ أُتِىَ هِرَقْلُ بِرَجُلٍ أَرْسَلَ بِهِ مَلِكُ غَسَّانَ يُخْبِرُ عن خَبَرِ رسولِ الله صلى الله عليه وسلم فلمَّا اسْتَخْبَرهُ هِرَقْلُ قال اذهَبُوا فانْظُرُوا أَمُخْتَتِنٌ هوَ أَمْ لاَ فَنظَرُوا اليهِ فَحَدَّثُوهُ أَنَّهُ مُخْتَتِنٌ وسأَلهُ عنِ الْعَرَبِ فَقال هُمْ يخْتَتِنُونَ فقال هِرَقْلُ هَذا مُلْكُ هَذِهِ الأُمَّةِ قَدْ ظَهَرَ ثُمَّ كَتَبَ هِرَقْلُ إِلى صاحِبٍ لَهُ بِرُومِيَةَ وكان نَظِيرَهُ فِي العِلْمِ وسارَهِرَقْلُ إِلى حِمْصَ فَلَمْ يَرِمْ حِمْصَ حتَّى أَتاهُ كِتابٌ مِنْ صاحِبِهِ يُوَافِقُ رَأْىَ هِرَقْل عَلَى خُرُوجِ النَّبِى صلى الله عليه وسلم وأنهُ نَبِىٌّ فَأَذِنَ هِرَقْلُ لِعُظَماءِ الرُّومِ فى دَسْكَرَةٍ لَهُ بِحِمْصَ ثمَّ أَمَرَ بِأَبْوَابِها فَغُلِّقَتْ ثمَّ اطَّلَعَ فقال يامَعْشَرَ الرُّومِ هلْ لكُمْ فِي الفَلاَحِ والرُّشْدِ وأَنْ يَثْبُتَ مُلْكُكُمْ فَتُبايِعُوا هَذَا النَّبِىَّ فَحَاصُوا حَيْصَةَ حُمُرِ الْوَحْشِ إِلى الأَبوابِ فَوَجَدُوها قَدْ غُلِّقَتْ فَلَمَّا رَأَى هِرَقْلُ نَفْرَتَهُمْ وأَيِسَ مِنَ الايمَانِ قال رُدُّوهُمْ عَلَيَّ وقال إِنِّى قُلتُ مقالَتِي آنِفاً أَخْتَبِرُ بِهَا شِدَّتَكُمْ عَلَى دِينِكُمْ فَقَدْ رَأَيْتُ فَسَجَدُوا لَهُ و رَضُوا عَنْهُ فكَان ذَلِكَ آخِرَ شأْنِ هِرَقْلَ رَوَاهُ صالِحُ بْنُ كَيْسَانَ ويُونُسُ وَمَعْمَرٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ*

6- Bize Ebu'l-Yemân el-Hakemu'bnu Nâfi' (138-222) tahdîs edip şöyle dedi: Bize Şuayb ibn Ebî Hamze (162), Zuhrî'den haber verdi; Zuhrî şöyle dedi: Bana Abdullah ibn Utbe ibn Mes'ûd'un oğlu Ubeydullah haber verdi ki, ona da Abdullah ibn Abbâs (68) haber vermiştir. İbn Abbâs'a da Ebû Sufyân ibn Harb (31 ? 34) haber verdi ki, gerek kendisiyle, gerek Kureyş kâfirleri ile Rasûlullah'ın Hudeybiye sulhunu akdettiği mutâreke müddeti içinde ticâret için Şâm'a giden bir Kureyş kaafilesi içinde bulunduğu sırada (Rûm Kayseri) Hıraklıyus tarafından da'vet olunmuş. Ebû Sufyân ile arkadaşları Hıraklıyus'un yanına gelmişler. O zamân Hıraklıyus ile maiyyetindekiler İliya (yânî Beytu'l-Makdis)'da imiş. Rûm büyükleri yanında iken Kayser

bunları meclisine çağırmış. Huzûruna alıp, tercemânın da gelmesini emretmiş. Tercemân:

— Peygamber'im diyen bu zâta nesebce en yakın olan hanginizdir? diye sormuş.

Ebû Sufyân dedi ki: Ben:

— Nesebce en yakınları benim, dedim.

Bunun üzerine Hıraklıyus:

— Onu bana yakın getiriniz. Arkadaşlarını da yakına getiriniz, lâkin arkasında dursunlar, dedi. Ondan sonra tercemânına dönüp dedi ki:

— Bunlara söyle. Ben bu zât hakkında bu adamdan (bâzı şeyler) soracağım. Bana yalan söylerse onu tekzîb etsinler.

Ebû Sufyân dedi ki: Vallâhi arkadaşlarım yalanımı ötede beride söylerler diye utanmasaydım, O'nun (yânî Peygamber) hakkında yalan uydururdum. Ondan sonra bana ilk sorduğu şu oldu:

— Sizin içinizde nesebi nasıldır?

— O'nun içimizde nesebi pek büyüktür, dedim.

— Sizden bu sözü ondan evvel söylemiş (yânî ondan evvel peygamberlik da'vâsı etmiş) hiçbir kimse var mıydı? dedi.

— Yoktu, dedim.

— Babaları içinde hiçbir melik gelmiş midir? dedi.

— Hayır, dedim.

— Ona tâbi' olanlar halkın şereflileri mi, yoksa zaîfleri midir? dedi.

— Halkın zaîf olanlarıdır, dedim.

— O'na tâbi' olanlar artıyor mu, yoksa eksiliyor mu? dedi.

— Artıyorlar, dedim.

— İçlerinde O'nun dînine girdikten sonra beğenmemezlikten dolayı dîninden dönenler var mıdır? dedi.

— Yoktur, dedim.

— Şu dediğini demezden (yânî dîne da'vetten) evvel, hiç yalan ile ittihâm ettiğiniz var mıydı? dedi.

— Hayır, dedim.

— Hiç gadr eder mi (yânî ahdi bozar mı)? dedi.

— Hayır gadr etmez, ancak biz şimdi onunla bir müddete kadar mütâreke hâlindeyiz. Bu müddet içinde ne yapacağını bilmiyoruz, dedim.

Ebû Sufyân dedi ki: Bana (kendiliğimden) bir şey katmağa imkân verecek, bu sözden başkasını bulamadım.

— O'nunla hiç harb ettiniz mi? dedi.

— Evet, ettik, dedim.

— O'nunla harbiniz nasıldır? dedi.

— Aramızda harb (tâli'i) nevbet iledir. Gâh o bize zarar verir, gâh biz ona zarar veririz, dedim.

— Size ne emrediyor? dedi.

— Bize yalnız Allah'a ibâdet ediniz, hiçbir şeyi O'na ortak etmeyiniz. Dedelerinizin inanıp söyleyegeldikleri şeyleri terk ediniz, diyor. Bize namâzı, doğruluğu, iffetliliği ve Allah'ın eklenip durmasını emrettiği her şeyi ekleyip durmayı emrediyor, dedim.

Bunun üzerine tercemâna dedi ki:

— Ona söyle: Nesebini sordum, içinizde yüksek nesebli olduğunu beyân ettin. Peygamberler de zâten böyle kavimlerinin neseb sâhibleri içinden gönderilirler. İçinizden bu sözü O'ndan evvel söylemiş hiçbir kimse var mıydı diye sordum; hayır dedin. O'ndan evvel bu sözü söylemiş bir kimse olaydı, bu da kendisinden evvel söylenilmiş bir söze tâbi' olmuş bir kimsedir, diyebilirdim diye düşünüyorum. Babaları içinde hiçbir hükümdâr gelmiş midir diye sordum; hayır dedin. Babaları içinden bir hükümdâr olaydı, bu da babasının mülkünü geri almaya çalışır bir kimsedir diye hükmederdim diyorum. Bu da'vâsına kalkışmadan evvel O'nun bir yalanını tutmuş mu idiniz diye sordum; hayır dedin. Ben ise muhakkak biliyorum ki (önceden) halka karşı yalan söylemeyi irtikâb etmemiş iken (sonradan) Allah'a karşı yalan söylemeğe cür'et edemezdi. O'na tâbi' olanlar halkın eşrâfı mı, yoksa zaîfleri mi diye sordum; O'na tâbi' olanlar insanların zaîfleri olduğunu söyledin. Rasûlllerin tâbi'leri de (zâten) onlardır. O'na uyanlar artıyor mu, yoksa eksiliyor mu diye sordum; artıyorlar dedin. Îmân işi de tamâm oluncaya kadar hep bu şekilde gider. İçlerinde O'nun dînine girdikten sonra beğenmemezlikten dolayı dîninden dönen var mıdır diye sordum; hayır dedin. Îmân da mûcib olduğu inşirâh kalblere karışıp kökleşinceye kadar böyle olur. Hiç ahde vefâsızlık eder mi diye sordum; hayır dedin. Peygamberler de böyledir; gadr etmezler. Size ne emrediyor diye sordum. Yalnız Allah'a ibâdet edip, O'na hiçbir şeyi ortak kılmamayı size emrettiğini, putlara ibâdetten sizleri nehyettiğini, kezâlik namâz ile doğruluk ve iffetlilik ile emrettiğini söyledin. Eğer bu dediklerin doğru ise, şu ayaklarımın bastığı yerlere yakında O zât mâlik olacaktır. Zâten bu peygamberin zuhûr edeceğini bilirdim. Lâkin sizden olacağını tahmîn etmezdim. O'nun yanına varabileceğimi bilsem, O'nunla buluşmak için her türlü zahmete katlanırdım. Yanında olaydım (hizmet arz ederek) ayaklarını yıkardım!

Ondan sonra Hırakl, Dıhye'nin elçiliği ile [14] Busrâ emîrine [15] gönderilen (ve onun tarafından Kayser'e ulaştırılan) Peygamber'in mektûbunu istedi. Getiren adam [16] onu Hırakl'e verdi; o da okudu. Mektûbda şunlar yazılmıştı:

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ مِنْ مُحَمَّدٍ عَبْدِ اللّٰهِ وَرَسُولِهِ اِلٰى هِرَقْلَ عَظِيمِ
الرُّومِ سَلاَمٌ عَلٰى مَنِ اتَّبَعَ الْهُدٰى. اَمَّابَعْدُ فَاِنِّى اَدْعُوكَ بِدِعَايَةِ الْاِسْلاَمِ
اَسْلِمْ تَسْلَمْ يُؤْتِكَ اللّٰهُ اَجْرَكَ مَرَّتَيْنِ فَاِنْ تَوَلَّيْتَ فَاِنَّ عَلَيْكَ اِثْمَ الْاَرِيسِيِّينَ.
وَيَا اَهْلَ الْكِتَابِ تَعَالَوْا اِلٰى كَلِمَةٍ سَوَاءٍ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ اَنْ لاَنَعْبُدَ اِلاَّ اللهَ
وَلاَ نُشْرِكَ بِهِ شَيْئًا وَلاَ يَتَّخِذَ بَعْضُنَا بَعْضًا اَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللّٰهِ. فَاِنْ تَوَلَّوْا
فَقُولوا اشْهَدُوا بِاَنَّا مُسْلِمُونَ

= Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın ismiyle. Allah'ın kulu ve Rasûlü Muhammed'den Rûm'un büyüğü Hırakl'e. Hidâyete tâbi' olanlara selâm olsun. Bundan sonra, seni İslâm da'vetine (yânî müslümanlığa) da'vet ediyorum. İslâm'a gir ki selâmette kalasın ve Allah ecrini iki kat versin. Eğer kabûl etmezsen çiftçilerin günâhı senin boynunadır.*"Ey kitâb ehli, hepiniz bizimle sizin aranızda müsâvî bir kelimeye gelin: Allah'tan başkasına tapmayalım, O'na hiçbir şeyi eş tutmayalım, Allah'ı bırakıp da kimimiz kimimizi Rabbler tanımayalım. Eğer yüz çevirirlerse, deyiniz ki: Şâhid olun, biz muhakkak müslümânlarız"* (Âlu İmrân:64).

Ebû Sufyân dedi ki: Hırakl diyeceğini dedikten ve mektûbun okumasını bitirdikten sonra yanında gürültü çoğaldı, sesler yükseldi. Biz de yanından çıkarıldık. (Arkadaşlarımla yalnız kalınca) Onlara dedim ki: İbn Ebî Kebşe'nin [17] (yânî Peygamber'in) işi hakîketen bü-

---

14 Dıhyetu'bnu Halîfe el-Kelbî(R)'dir. Sahâbîlerin büyüklerinden, son derece güzel ve yakışıklı bir zât idi. Çok kerreler Cibrîl onun sûretine bürünerek vahy getirirdi.

15 Bu emîrin ismi Hâris ibn Ebî Şemir Gassânî'dir.

16 Mektûbu Busrâ Emîri'nden alıp Hırakl'e götüren, meşhûr Hâtim Tâî'nin oğlu Adiyy idi. Dıhye ile birlikte Kayser'in nezdine gitmişlerdi. Bezzâr'ın Müsned'-indeki rivâyete göre, mektûbu Kayser'in eline sunan Dıhye'dir.

17 Müşrikler Peygamber'i Ebû Kebşe adındaki kimseye nisbet ederlerdi. Bu adam putlara ibâdet husûsunda Kureyş'e muhâlefet ederek Şı'ra'l-Abûr adlı yıldıza tapmış bir Huzâa'lı idi. Peygamber de putlara ibâdet husûsunda Kureyş'e muhâlefet edince, ona benzeterek "Ebû Kebşe'nin oğlu" ismini verdiler. Bir rivâyete göre de Ebû Kebşe, annesi cihetinden Peygamber'in dedelerindendir. Peygamber'i ona nisbet etmekle, gûyâ ona çekmiş olduğunu kasdetmek isterlerdi (İbnu'l-Esîr, *en-Nihâye*).

yüyor. Benû Asfar meliki [18] O'ndan korkuyor. Artık Rasûlullah'ın gâlib geleceğine tâ Allah İslâm'ı kalbime girdirinceye kadar kesin inancım devâm etti [19].

İliyâ, yânî Beytu'l-Makdis sâhibi ve Hırakl'ın dostu olup Şâm hıristiyanlarına episkopos ta'yîn edilen İbnu'n-Nâtûr, Hırakl'den bahsederek derdi ki, Hırakl Beytu'l-Makdis'e geldiği zamân (günün birinde) pek ziyâde kederli göründü. Pıtrîklerinden (kumandanlarından) bâzıları [20] ona: Senin hâlini başka türlü görüyoruz, dediler. İbnu'n-Nâtûr dedi ki: Hırakl yıldızlara bakar, kâhinliğe [21] âşina bir kimse idi. Bu suâle ma'rûz kalınca, onlara: Bu gece yıldızlara baktığımda Hıtan Meliki'ni zuhûr etmiş gördüm. Bu ümmet içinde sünnet olanlar kimlerdir? diye sordu. Yahûdîler'den başka sünnet olan yoktur; onlardan da sakın endîşe etme. Memleketinin şehirlerine yaz, oralardaki Yahûdîler'i öldürsünler, dediler. Derken Hırakl'ın huzûruna Gassân Meliki tarafından Rasûlullah'a dâir haber ulaştırmaya me'mûr olarak gönderilmiş bir adam getirildi. Hırakl o adamdan haberi alınca: Gidin de bu adam sünnetli midir, değil midir, bakın, dedi. Baktılar ve sünnetli olduğunu bildirdiler. Sonra gelen adamdan: Arab kavmi sünnetli midir? diye sordu. Sünnet olurlar cevâbını aldı. Bunun üzerine Hırakl: Bu ümmetin meliki işte zuhûr etmiştir, dedi. Ondan sonra Hırakl, Roma'da ilimce kendi benzeri olan bir dostuna mektûb yazıp Hımıs'a gitti. Hımıs'tan ayrılmadan o dostundan, Peygamber'in zuhûr ettiği ve bunun bir peygamber olduğu hakkındaki görüşüne muvâfık bir mektûb geldi. Muteâkıben Hırakl, Hımıs'da bulunan bir kasrına Rûm büyüklerini da'vet ederek kapıların kapanmasını emretti. Sonra yüksek bir yere çıkıp:

— Ey Rûm cemâati, bu peygambere bey'at edip de felâh ve rüşde nâil olmayı istemez misiniz? diye hitâb etti.

Bunun üzerine cemâati, yaban eşekleri kadar sür'atle kapılara doğru kaçıştılarsa da kapıları kapanmış buldular. Hırakl, bu derece

---

18 Arablar Romalılar'a "Benu'l-Asfar" derlerdi.

19 İbn Abbâs'ın Ebû Sufyân'dan rivâyeti burada bitiyor. Bundan sonraki kıssa, Zuhrî'nin İbnu'n-Nâtûr'a ulaştırdığı rivâyettir. Sezilebileceği üzere, Ebû Sufyân'dan rivâyet edilmemiştir. İbnu'n-Nâtûr, Abdülmelik'in hilâfeti günlerinde hayâtta idi. Zuhrî kıssayı ondan dinlemiştir.

20 Pıtrîklik, Roma ile Bizans devletlerinin yüksek dîvân mansıblarından idi. Lâtincesi "patrîçiyûs"dur. Bu, en yüksek rûhânî mansıb olan patrîklik değildir.

21 Kehânet bâzen şeytânların ilkaasına dayanır, bâzen de yıldızların hükümlerinden istifâde edilirdi. Bunun her iki çeşidi de câhiliyyet devrinde Allah İslâm'ı gâlib kılıncaya kadar yaygın idi. İslâm gâlib olunca, kâhinlerin şevketi kırıldı ve İslâm dîni, kâhinlere i'timâd etmeyi inkâr etti.

nefretlerini görüp îmâna girmelerinden ümidsiz olunca: Bunları geri çevirin, diye emretti ve (onlara dönüp): Deminki sözlerimi dîninize olan sıkı bağlılığınızı öğrenmek için söyledim, (bunu da) gözlerimle gördüm, dedi. Bu söz üzerine oradakiler memnûnluklarını beyân ederek, kendisini ta'zîmen secde ettiler. Hırakl(ın îmâna da'vet olunması) hakkındaki haberin sonu da bundan ibârettir [22].

Bu hadîsi Sâlih ibn Keysan, Yûnus ve Ma'mer de Zuhrî'den rivâyet etmişlerdir [23].

---

22 Bu hadîsin bu bâbda zikrinin münâsebeti ciheti şöyledir: Hadîs kendilerine vahy verilen peygamberlerin vasıflarından bir kısmına şâmil olmuştur; bâb da vahyin başlama keyfiyeti hakkındadır. Yine Hırakl kıssası, işinin başlangıcında Peygamber'in hâlinin nasıl olduğunu içine almaktadır. Hırakl'e yazılan mektûbdaki âyet ile başlıktaki âyet, Yüce Allah'ın peygamberlere dîni doğrultmalarını ve Tevhîd kelimesini en yüksek kılmalarını vahyettiğine şâmildirler (Aynî).

Hadîsin son fıkrasındaki ifâdelerden Hırakl'in îmân etmeye yanaştığı, fakat kavminden korkup îmânını açıklamadığı seziliyor. Çünki Hırakl, Mekke ticâret kaafilesi başkanı sıfatıyle o zamân Şâm'da bulunan Ebû Sufyân'ı Kudüs'e getirtip, uzun uzadıya suâl cevâb ederek, derin tahkîkaat ve tedkîkaat netîcesinde kendisinde vicdânî bir kanâat hâsıl olmuş, toptan îmân etmek üzere Rûm büyüklerine teklîf etmiş; onlar kabûl etmediklerinden kendisi de îmânını açığa çıkarmamış olduğu anlaşılabilir!

23 Yânî bu üç râvî de bu hadîsi Zuhrî'den rivâyet etmekte Şuayb'a mutâbaat ve muvâfakat etmişlerdir. Buhârî bu Hırakl hadîsini ayrı ayrı senedler, uzun ve kısa metinlerle *Sahîh*'inin on dört yerinde getirmiştir: Vahy, İlim, Cihâd, Cizye, Mağâzî, Tefsîr, Şahâdât, Edeb, Ahkâm, İsti'zân, Vâhidin Haberi.. gibi (Aynî).

بسم الله الرحمن الرحيم

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın ismiyle

١ ــ كِتابُ الإِيمان

1-KİTÂBU'L-ÎMÂN[1]

(Îmân Kitâbı)

١- بابُ الإيمان وَقَوْلُ النبىِّ

صلي الله عليه وسلم بُنِيَ الإسْلاَمُ على خمسٍ و هوَ قَوْلٌ وَفِعْلٌ وَيَزِيدُ وَيَنْقصُ قال الله تعالى لِيَزْدَادُوا إيمَاناً مع إيمَانِهِمْ. وزِدْنَاهُمْ هُدًى. وَيَزِيدُ الله الَّذينَ اهْتَدَوْا هُدًى. والَّذينَ اهْتَدَوْا زَادهُمْ هدًى وآتَاهُمْ تَقْواهُمْ. وَيَزْدَادَ الَّذينَ آمَنُوا إيمَاناً. وقَوْلُهُ أَيُّكُمْ زَادَتْهُ هَذِهِ إيمَاناً فأَمَّا الَّذينَ آمَنُوا فَزَادَتْهُمْ إيمَاناً. وَقَوْلُهُ جَلَّ ذِكْرُهُ فاخْشَوْهُمْ فَزَادَهُمْ إيمَاناً. وَقَوْلُهُ تعالى وَمَازَادَهُمْ إلاَّ إيمَاناً وَتَسْلِيماً والْحُبُّ فى الله والْبُغضُ فى الله مِنَ الإيمانِ وكَتَبَ عُمَرُ بْنُ عَبْدِ العَزِيزِ إلى عَدِىِّ بْنِ عَدِيٍّ إنَّ لْلإيمَانِ فَرَائِضَ

---

1 Rasûlullah'a vahyin nasıl başladığı bâbı, *el-Câmi'u's-Sahîh*'in evvelinde kitâba bir mukaddime gibi olduğu için, onu "kitâb" sözüyle değil de "bâb" sözüyle zikretti. Bundan sonra da fıkıh bâbları yolu üzere diğer "kitâb"ları zikretmeye başladı. Îmân Kitâbı'nı diğerlerinden öne geçirdi. Çünki o, hepsinin temeli ve dayanağıdır. Zîrâ geri kalanlar onun üzerine kurulmuş ve onunla şartlandırılmışlardır; iki dârda kurtuluş ancak onunladır. Bundan sonra "İlim Kitâbı"nı getirdi. Çünkü ondan sonra gelecek olan kitâbların hepsinin medârı, dönüp dolaşacağı yer, ilimdir; hepsi onunla bilinecek, onunla ayrılıp tafsîl edilecektir. İlim Kitâbı'nı Îmân'dan sonra getirmesi, îmânın mükellef üzerine ilk vâcib olan şey olmasından yâhud mutlak olarak işlerin en fazîletlisi, en üstünü, en şereflisi olmasındandır. Nasıl olmasın ki, îmân, ilim ve amelce her hayrın başlangıcı, incelik ve büyüklükçe her kemâlin çıkış yeridir... (*Umdetu'l-Kaarî,* s.119)

وَشَرَائِعَ وَحُدُوداً وسُنَناً فَمَنِ اسْتَكْمَلَهَا اسْتَكْمَلَ الإِيمَانَ وَمَنْ لَمْ
يَسْتَكْمِلْهَا لَمْ يَسْتَكْمِلِ الإِيمَانَ فانْ أعِشْ فَسَأُبَيِّنُها لَكُمْ حَتَّى تَعْمَلُوا
بِهاَ وَانْ أمُتْ فمَا أنَا علىَ صُحْبَتِكُم بِحَرِيصٍ وقالَ إبْرَاهِيمُ عليه السلام
ولكِنْ لِيَطْمَئِنَّ قَلْبِي وقالَ مُعاذٌ اجْلِسْ بنَا نُؤْمِنْ سَاعَةً وقالَ ابْنُ مَسْعُودٍ
اليَقِينُ الإيمانُ كُلُّه وقال ابنُ عُمَرَ لا يَبْلُغُ العَبْدُ حَقِيقَةَ التَّقْوَى حَتَّى يَدَعَ
ما حَاكَ فى الصَّدْرِ وقالَ مُجَاهِدٌ شَرَعَ لَكُمْ أو صَيْنَاكَ يا مُحَمَّدُ وَإِيَّاهُ
دِيناً واحِداً وقالَ ابْنُ عَبَّاسٍ شِرْعَةً و مِنْهاجاً سَبِيلاً وَسُنَّةً دُعَاؤُكُمْ
إيمَانُكُمْ لقولِهِ تعالي قُل مايعبأُ بكُم رَبِّىَ لولاَ دُعاؤكُم. و مَعنَى الدُّعَاءِ
فى اللُّغةِ الإيمانُ

1- ÎMÂN BÂBI VE PEYGAMBER'İN: İSLÂM BEŞ ŞEY ÜZERİNE BİNÂ EDİLMİŞTİR... KAVLİ

Îmân, dil ile söylemek ve organlarla işlemektir. Îmân, artar ve eksilir. Yüce Allah şöyle buyurdu:
"O, mü'minlerin yüreklerine, îmânlarını kat kat artırmaları için sekîneti indirendir" (el-Feth:4); ***"Biz de onların hidâyetini artırmıştık"*** (el-Kehf:13); ***"Allah hidâyeti kabûl edenlerin hidâyetini artırır"*** (Meryem:76);
"Hidâyeti kabûl edenler(e gelince), onların muvaffakıyyetini artırmış, onlara takvâlarını ilhâm etmiştir" (Muhammed:17);
"Îmân edenlerin de îmânları artsın" (el-Müddessir:31);

Ve Allah'ın şu kavli:
"Bir sûre indirildiği zamân içlerinden kimi: Bu sûre hanginizin îmânını artırdı, der. Îmân etmiş olanlara gelince (her inen sûre) dâimâ onların îmânını artırmıştır ve onlar birbirleriyle müjdeleşirler" (et-Tevbe:124);

Ve zikri celîl olan Allah'ın şu kavli:
"Onlar öyle kimselerdir ki halk kendilerine: (Düşmanlarınız olan) insanlar size karşı ordu hazırladılar, o hâlde onlardan korkun, dedi de, bu (söz) onların îmânını artırdı ve: Allah bize yeter, o ne güzel vekîldir, dediler" (Âlu İmrân:173).

Ve Yüce Allah'ın şu kavli:
"Mü'minler düşman ordularını görünce: İşte bu

Allah'ın ve Rasûlü'nün bize va'd ettiği şeydir. Allah ve Rasûlü doğru söylemiştir, dediler. (Bu) onların îmânlarını ve teslîmiyetlerini artırmaktan başka bir şey yapmadı" (el-Ahzâb:22)[2].

---

2 Buhârî, burada îmânın artması husûsuna delîl olmak üzere sekiz âyet zikretti; artmayı kabûl eden her şey zarûrî olarak eksilmeyi de kabûl edecektir.

Eski hadîscilerin îmân mes'elesindeki maksadlarını beyânda şârihlerin sözleri muztarib oldu. Şöyle ki, onlar kalbiyle tasdîk, diliyle ıkrâr edip de amel etmeyene o mü'mindir dediler. Ve ameller îmândandır diye de hükmettiler. Cüz' olmadan küllün mevcûd olmaması kendilerine müşkil oldu.

Bana göre bu mes'elede hakk şudur: Îmân iki türlüdür: Biri sırf *inkıyâd îmânı*'dır; ona dünyâ hükümleri müteferri' olur. Buhârî buna "Bâb: İslâm hakîkat üzere olmadığı zamân" başlığında tenbîh etmiştir. İkincisi *hakîkî îmân*'dır. Bunların misâli şudur: Meselâ zaîf, nahîf bir erkeğe mecâz olmayarak "o erkektir" deniliyor. Bunun yanında, bütün insânî kuvvetleri toplayan kişiye de yine mecâz olmayarak "o erkektir" deniliyor. İşte bunun gibi kendisinde yalnız tasdîk ve ıkrâr bulunan kimseye, mü'min deniliyor; bu iki sıfatla berâber sâlih ameli de câmi' olan kimseye de mecâz olmayarak "o mü'mindir" deniliyor. Bu da îmânın bir yakînlik derecesinden ibâret olmasıdır (Şâh Veliyyullah, *Şerhu Terâcim*...,s.7-8).

Bu konuda et-Tevbe:124. âyetinin tefsîr özeti:

"Bir îmân ziyâde etmek mefhûmu, mevcûd bir îmâna daha yüksek bir kuvvet ve revnak vererek heyecân ve kemâlini artırmak veyâhud yeni baştan bir hakîkat tasdîk ettirmek ma'nâlarından daha umûmîdir ki, evvelki keyfiyyet, ikinci de kemmiyyet bakımından ziyâdedir. Bir hakîkate nazaran îmân işi tek olduğundan; bunda kemmiyyet i'tibâriyle değil, ancak keyfiyyet i'tibâriyle bir ziyâde ve noksan düşünülebilir. Bu haysiyyetle peygamberler ve sıddîklar ile diğerlerinin îmân mertebeleri arasında farklar bulunur. Nitekim İbrâhîm Peygamber'in ***"Lâkin kalbimin yatışması için"***(el-Bakara: 260) demesi, bu neş'enin kemâlinin en sonunu talebdir. Yine bu bakımdandır ki, "Haber almak, gözle görmek gibi değildir". Gayb ile şuhûd, duygu ile görgü, bedahet ile istidlâl arasında, hattâ hâfızadaki şuhûdun hâtırasıyle hâldeki şuhûd arasında ancak zevk ile erilebilen bir kuvvet ve vuzûh farkı vardır ki, bu vuzûh, yakînın aslına değil, kemâl ve keyfiyyet derecesine âiddir. Lâkin îmân, müteaddid işlere ilgisi bakımından düşünüldüğü zamân müteaddid tasdîkler arka arkaya geleceğinden, bunda îmân kemmiyet i'tibâriyle de artar. Meselâ hem namâza, hem zekâta inanmakta, yalnız namâza inanmaktan ziyâde bir îmân vardır. Kezâlik hem geçmiş kitâblara, hem de Kur'ân'a îmân eden müslimde, yalnız *Tevrât* ve *İncîl*'e inananlardan ziyâde bir îmân vardır. Bu sûretle nâzil olan teklîfler ve hükümlerin artması nisbetinde, îmânın kemmiyyeti de artar. Ve bu haysiyyetle hükümlerin tafsîlâtına vâkıf olan âlimlerin îmânı, her hâlde avâmdan ziyâde olur. Keyfiyyet cihetiyle ise bil'akis olmak mümkündür. Halktan birinin icmâlî îmânında, bir âlimin tafsîlî îmânından ziyâde bir kuvvet ve neş'e bulunabilir. Bir de îmân vücûdî, küfr ise ademî olduğundan, îmânın kendisinde küfre nazaran bir vücûd ziyâdesi vardır. Bir kâfir, îmâna geldiği zamân, geçmiş hâline nazaran vücûdunda ve kalbinde bir ziyâdelik kazanmış, bir nemâ hâsıl etmiş olur. Bu vechile "Hanginize bu bir îmân ziyâde etti?" sözü, gerek keyfiyyet gerek kemmiyyet i'tibâriyle îmân artmasını nefy ve inkâr ma'nâlarına şâmil olduğu gibi, îmân aslının nefy ve inkârını da iş'âr eder..." (*Hakk Dîni*, III, 2649-2650).

Allah için (yânî Allah'a tâat sebebiyle) sevmek ve Allah için sevmemek îmândandır [3].
Umer ibn Abdilazîz (101), Adiyy ibn Adiyy (123)'e şöyle yazdı: Muhakkak ki îmânın bir takım farîzaları, akîdeleri, men' edilmiş şeyleri ve mendûbları vardır. Kim bunları tam yaparsa îmânı tamamlamış olur, kim de bu işleri tam yapmazsa îmânı kemâle erdirmemiş olur. Eğer ben yaşarsam, bu işleri bilmeniz için ben onları size iyice beyân edip açıklayacağım. Ve şâyet ölürsem, ben sizlere hemdem ve yâr olmaya hırslı değilim [4].
İbrâhîm aleyhi's-selâm da:
"Ey Rabb'ım, ölüleri nasıl dirilteceğini bana göster, dedi; Allah: İnanmadın mı yoksa, dedi; O da: İnandım, fakat (gözümle de görerek) kalbimin yatışması için." (el-Bakara:260) **demişti.**
Muâz ibn Cebel (18), bir zâta: Bizimle otur da (dîn işlerini müzâkere ederek) bir sâat îmânı artıralım, dedi [5]

... Sekînet bu sebeble mü'minlerin üzerine iner ve inmesiyle onları bulundukları îmân mertebesinden muâyene makaamına nakleder. Ve böyle ıyân ile îmânlarını katlar ki, îmânları ile berâber îmân artırsınlar diye. Basît olan îmân, aslında ziyâde ve noksan olmasa bile, te'yîd edicileri arttıkça îmânın kemâlinin de artacağında şübhe yoktur. Bir de îmânın sebebleri ve ilgilendiği şeyler arttıkça, tevhîdin aslı olan îmân bir ağaç gibi dallarını ve budaklarını artıra artıra neşv-ü-nemâ bularak, nihâyet istenen meyvelerini verir. Îmânın aslına nazaran ise ziyâde ve noksan, şiddet ve za'f ile tefsîr olunur. Çünkü asıl tasdîk kemmiyyet kabîlinden değildir (el-Feth:4. Âyetin tefsîrinden, *Hakk Dîni,* VI, 4410).

3 Bu ma'nâda gelmiş müsned sahîh hadîsler vardır.

4 Bu, Buhârî'nin sıhhatine hükmettiği ta'lîklerdendir. Bunu Umer ibn Abdilâziz'in: "Îmânı kemâle erdirmiştir" sözü sebebiyle, îmânın artıp eksileceği husûsuna delîl olarak zikretmiştir.

5 Bu eseri, Ahmed ibn Hanbel ve Ebû Bekr ibn Ebî Şeybe, Esved ibn Hilâl'e varan sahîh bir senedle vasl etmişlerdir. Delâlet vechi açıktır. Muâz, mü'min bulunduğu için îmânın aslına haml edilmesi ihtimâli yoktur, ancak Allah'ı zikr etmekle îmânın artması murâd edilmiş olmasına hamledilir.

Kaadî Ebû Bekr ibnu'l-Arabî şöyle dedi: Bu sözde artmaya bir taalluk yoktur. Zîrâ Muâz ancak îmân yenilemeyi kasdetmiştir. Çünkü kul faraza ilk defa mü'min olur, sonra da her düşünüp fikr ettikçe evvelâ nefy ettiği şeyi sonradan isbât etmek sûretiyle, devâmlı îmânı yenileyici olur. Çünkü îmân yenilemek îmândandır.

Bunlar Buhârî'nin ta'lîklerindendir. Bunlar iki nev' üzeredirler: Birisi cezm sîgasıyle zikretmekte olduklarıdır ki, bu, Buhârî tarafından sahîhlikle hükümdür. İkincisi cezm sîgasıyle olmayarak zikretmekte olduğu şeylerdir ki, bunlarda Buhârî'nin sıhhat hükmü yoktur. Buradaki ta'lîkler birincisi nev'indendirler. Bunları, Buhârî, îmânın artıp eksileceğine delîl olarak zikretmiştir.

İbn Mes'ûd (32): Yakîn, îmânın tamâmıdır, dedi [6]. İbn Umer (73): Kul, gönlündeki şübhe veren şeyleri tamâmiyle terk etmedikçe takvânın hakîkatine ulaşmaz, dedi [7]. Mucâhid ibn Cebr (101), "شَرَعَ لَكُمْ مِنَ الدِّينِ مَا وَصَّى بِهِ نُوحًا = *Dînden Nûh'a tavsiye ettiğini sizin için de bir şerîat yaptı*" (eş-Şûrâ:13) **âyetini: Ey Muhammed, sana da Nûh'a da bir tek dîn tavsiye ettik, demektir diye tefsîr etti. İbn Abbâs, "لِكُلٍّ جَعَلْنَا مِنْكُمْ شِرْعَةً وَمِنْهَاجًا = *Sizden herbiriniz için bir şerîat, bir yol ta'yîn ettik*"** (el-Mâide:48) **âyetindeki "şır'a ve minhâc"ı, geniş yol ve sünnet diye tefsîr etti. Yine İbn Abbâs, "*Duânız olmasaydı Rabb'ım size değer verir miydi de*"** (el-Furkaan:77) **kelâmı sebebiyle, duânız îmânınız demektir, diye tefsîr etti. Duânın lugattaki ma'nâsı îmândır [8].**

١ – حَدَّثَنَا عُبَيْدُ اللهِ بْنُ مُوسَى قَالَ أَخْبَرَنَا حَنْظَلَةُ بْنُ أَبِي سُفْيَانَ عَنْ عِكْرِمَةَ بْنِ خَالِدٍ عَنِ ابْنِ عُمَرَ رضى الله عنهما قال قَالَ رَسُولُ الله صلى الله عليه

---

6 Bu ta'lîk, Taberânî'nin sahîh bir senedle vasl ettiği bir eserin bir tarafıdır; tamâmı şöyledir: " اليَقِينُ الإيمانُ كُلُّهُ وَالصَّبْرُ نِصْفُ الإيمانِ = Yakîn, îmânın tamâmıdır, sabr da îmânın yarısıdır". Bu haberi Ebû Nuaym ve Beyhakî tahrîc etmişlerdir. Buhârî, işâretle delâlet eden kısmı kısaca almak ve sarâhatle delâlet eden kısmı hazf etmek husûsundaki âdeti üzere yürümüştür. Çünkü nısf lâfzı, îmânın cüz'lere ayrılmasında sarîhtir.

Ahmed ibn Hanbel, Abdullah ibn Hakîm tarîkından İbn Mes'ûd'un: "Yâ Allah, bizim îmânımızı, yakînımızı ve fıkhımızı artır!" der idiğini rivâyet etti. Bunun isnâdı sahîhtir. Fakat musannıf Buhârî, zikrettiğim sebebden dolayı, bunu zikretmiyor (İbn Hacer).

7 İbn Umer'in bu sözünün ma'nâsı, Müslim'in *Sahîh*'inde Nevvâs (R)'dan merfû' olarak gelmiştir (el-Birr ve's-Sıla, 5. Bâb, "2553").

8 İbn Umer'in ta'lîkını, Abd ibn Humeyd *Tefsîr*'inde vasl etmiştir. İbn Abbâs'ınkini de Abdurrazzâk senedli olarak rivâyet etmiştir. Bundan murâd, Kitâb ve sünnet delîllerinin, îmânın artıp eksilmesi husûsunda birbirlerini takvîye edip durdukları şey, bütün peygamberlerin şerîatinden ibâret olduğudur. Nitekim Yüce Allah, Kitâb'ında şöyle buyurmuştur: "***O, dîni doğru tutun, onda tefrikaya düşmeyin diye*** (asl-ı) ***dînden hem Nûh'a tavsiye ettiğini, hem sana vahyettiğimizi, hem İbrâhîm'e, Mûsâ'ya ve Îsâ'ya tavsiye ettiğimizi sizin için de şerîat yaptı..***"(eş-Şûrâ:13). Yânî bütün ümmetler dînin asıllarında birleşmişler, feri'lerinde taaddüd etmişlerdir.

وسلم بُنِىَ الاءِسْلاَمُ عَلَى خَمْسٍ شَهَادِةِ أنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ وأنّ مُحَمَّداً رسولُ اللهِ وإقامِ الصَّلاَةِ وإيتَاءِ الزَّكاةِ والحجِّ و صَوْمِ رَمَضَانَ *

1- Bize Ubeydullah ibn Mûsâ (213-214) tahdîs edip şöyle dedi: Bize Hanzalatu'bnu Ebî Sufyân (151), İkrime ibn Hâlid(115)'den, o da İbn Umer'den haber verdi: İbn Umer (R) şöyle demiştir: Rasûlullah (S) şöyle buyurdu: *"İslâm beş şey üzerine kurulmuştur: Allah'tan başka ilâh olmadığına ve Muhammed'in Allah'ın Rasûl'ü olduğuna şehâdet etmek, namâz kılmak, zekât vermek, hacc etmek, ramazân orucunu tutmak"* [9].

٢ـ بابُ أُمُورِ الاءِيمَانِ وَقوْلِ الله تعالَي

لَيس البِرَّ أن تُوَلُّوا وُجُوهَكُمْ قِبَلَ المَشْرِقِ والمغْرِبِ ولَكِنَّ البِرَّ مَنْ آمَنَ بِاللهِ واليَوْمِ الآخِرِ والمَلائِكَةِ والكِتَابِ والنَّبِيِّينَ وآتى المَالَ عَلَى حُبِّهِ ذَوِى القُرْبَى واليَتَامَى والمَساكِينَ وابْنَ السَّبِيلِ والسَّائِلِينَ وفى الرِّقَابِ وأقَامَ الصَّلاَةَ وآتَى الزَّكاةَ والمُوفُونَ بِعَهْدِهِمْ إذَا عَاهَدُوا والصَّابِرِينَ فى البَأْساءِ والضَّرَّاءِ وحِينَ البَأْس أُولئِكَ الَّذِينَ صَدَقُوا وأُولَئِكَ هُمُ المُتَّقُونَ. قَدْ أفْلحَ المؤمِنُونَ الآيَةَ

2- İMÂNA ÂİD İŞLER VE YÜCE ALLAH'IN ŞU KAVLİ BÂBI: ***"Yüzlerinizi doğu ve batı yönüne döndürmeniz hâlis iyilik değildir. Fakat hâlis iyilik, Allah'a, âhiret gününe, meleklere, Kitâb'a ve peygamberlere îmân eden, malı sevgisine rağmen akrabâya, yetîmlere, yoksullara, yol oğluna, dilenenlere, köle ve esîrleri kurtarmaya veren, namâzı dosdoğru kılan, zekâtı veren, ahidleştikleri zamân sözlerini yerine getirenler, sıkıntıda ve hastalıkta ve muhârebenin kızıştığı zamânlarda sabr ve metânet gösterenlerin bu hayırlı işleridir. İşte böyleleri, sâdık olanlardır ve onlar***

---

9 Bu, beş rüknü ile İslâm'ın hâlini, beş direk üzerine dikilen çadırın hâline benzetmedir. İslâm binâsının rükünlerinin, etrâfında deverân etmekte olduğu mihveri *"Lâ ilâhe illellâh..."* şehâdetidir. Îmânın kalan şu'beleri, yan direkleri gibidir. Bu beş şey, bir zümrenin yerine getirmesiyle diğerlerinden sâkıt olmayan, muhakkak her şahsın yerine getirmesi lâzım gelen aynî farzlardandır.

takvâya erenlerin tâ kendileridir" (el-Bakara:177) [10]; ***"Mü'minler muhakkak felâh bulmuştur ki, onlar namâzlarında huşû'u gözetenlerdir, onlar boş ve fâidesiz şeylerden yüz çeviricidirler, onlar zekâtlarını verenlerdir, onlar ırzlarını koruyanlardır, şu var ki, zevcelerine yâhud sağ ellerinin mâlik olduklarına karşı müstesnâdır, çünkü onlar kınanmış değildirler. O hâlde kim bunların ötesini isterse şübhe yok ki, onlar haddi aşanlardır. Ve öyle mü'minler ki, onlar emânetlerine ve ahidlerine riâyetkârdırlar, onlar namâzlarına devâm ederler"*** (el-Mu'minûn:1-9) [11].

٢- حدّثنا عَبْدُ اللهِ بنُ مُحمَّدٍ قال حدّثنا أبو عَامِرٍ العَقَدِيُّ قالَ حدّثنا سُلَيْمانُ بنُ بِلاَلٍ عَنْ عَبْدِ اللهِ بن دِينارٍ عَنْ أبى صالِحٍ عَنْ أبى هُرَيْرَةَ رضى الله عنه عن النبى صلى الله عليه وسلم قالَ الاِيمَانُ بِضْعٌ وسِتُّونَ شُعْبَةً والحياءُ شُعْبَةٌ مِنَ الاِيمَانِ *

2- Bize Süleymân ibn Bilâl(172), Abdullah ibn Dînâr(127)'dan o da Ebû Sâlih(101)'ten, o da Ebû Hureyre(R)'den tahdîs etti. Peygamber (S): *"Îmân altmıştan fazla şu'bedir. Hayâ da îmândan bir şu'bedir"* buyurmuştur [12].

---

10 Bu bâb ve bundan sonraki bâbların hepsi, birinci bâbla alâkalıdır ve hepsi de îmânın kavl ile amelden ibâret olup, artar eksilir bulunduğunu beyân edicidirler (Aynî).

Bu âyet, görüleceği gibi, bütün insânî kemâlleri sarâhaten yâhud zımnen delâlet ederek toplamaktadır. İnsânî kemâller bütün çoklukları ve şu'belenmeleriyle berâber, üç şeye inhisâr eder: İ'tikaad sahîhliği, iyi geçinme ve nefis temizliği. Birincisine ***"Men âmene billâhi... ve'n-Nebiyyine"*** kavli ile; ikincisine ***"Ve âte'l-mâle..."*** kavli ile; üçüncüsüne de ***"Ve ekaame's-salâte..."*** kavli ile işâret edilmiştir. Bundan dolayı, îmân ve i'tikâadına nazaran bunları kendisinde toplayanı, sâdıklık vasfı ile vasıfladı. Halk ile muâşereti ve Hakk ile muâmelesine i'tibâr ederek de takvâ ile vasıfladı. Rasûlullah da: *"Kim bu âyetle amel ederse îmânını kemâle erdirmiştir"* kavli ile buna işâret buyurdu. İşte bu, müellif Buhârî'nin, bu âyetle istidlâl etmesinin vechi ve bunu bâb başına koymasının uygunluğu cihetidir. Sonra Buhârî bu maksad için diğer bir âyetle de istidlâl etti (Kastallânî).

11 Bu âyetlerden de bilindi ki, kendisiyle felâh ve necât hâsıl olacak olan îmân, içinde bu söylenen ameller mevcûd bulunan îmândır. İbn Battâl şöyle dedi: Tasdîk, îmân mertebelerinin birincisidir. Îmânı tam ve kâmil kılmak ise, ancak zikr olunan bu işlerle olur. Buhârî, îmânı kemâle ulaştırmayı irâde etmiştir (Kirmânî).

12 Hadîsteki Şu'be ile murâd haslettir; yânî îmân birçok hasletlere sâhibdir.

Hayâ; tevbe ve rucû' ma'nâsınadır. Hayâ ve istihyâ, utanmak ma'nâsına-

٣ـ باب المُسْلِمُ مَنْ سَلِمَ المُسْلِمُونَ مِنْ لِسَانِهِ وَيَدِهِ

3- MÜSLÜMÂN, DİLİNDEN VE ELİNDEN MÜSLÜMÂNLARIN SELÂMETTE KALDIĞI KİMSEDİR BÂBI

٣ـ حدّثنا آدَمُ بنُ أبى إيَاسٍ قال حدّثنا شُعْبَةُ عَن عَبدِ الله بنِ أبى السَّفَرِ
وإسْماعِيلَ عَن الشَّعْبِيِّ عَن عَبدِ الله بن عَمْرٍو ورضى الله عنهما عَنِ النَّبيِّ صلى
الله عليه وسلم قالَ المُسلِمُ مَن سَلِمَ المُسلِمُونَ مِن لِسَانِهِ وَيَدِهِ والمُهَاجِرُ مَن
هَجَرَ مانَهَى الله عَنهُ. قال أبو عَبدِ اللهِ وقالَ أبو مُعاوِيَةَ حدّثنا داودُ عَن عامِرٍ
قال سَمِعْتُ عَبدَالله عَنِ النبيِّ صلى الله عليه وسلم وقال عَبدُ الأعلَى عَن دَاودَ
عَن عامِرٍ عَن عَبدِ الله عَن النبيِّ صلى الله عليه وسلم *

3-......: Bize Şu'be (160), Abdullah ibn Ebî's-Sefer'den ve İsmâîl ibn Ebî Hâlid(145)'den, onlar da Şa'bî'den, o da Abdullah ibn Amr(R)'dan tahdîs etti. Peygamber (S) şöyle buyurmuştur: *"Müslümân dilinden, elinden müslümânların selâmette kaldığı kimsedir. Muhâcir de Allah'ın nehy ettiğini terk edendir".*

Ebû Abdillah el-Buhârî şöyle dedi: Ve Ebû Muâviye (194) dedi ki: Bize Dâvûd ibn Ebî Hind (139) Âmir eş-Şa'bî'den tahdîs etti. Şa'bî: Ben Abdullah ibn Amr'dan işittim; o da Peygamber'den dedi.

Ve kezâ Abdu'l-A'lâ (189) Dâvûd'dan; o da Âmir'den, o da Abdullah ibn Amr'dan, o da Peygamber'den söyledi [13].

---

dır. Mütercim der ki, Zemahşerî ve Matarzî dediler ki, hayâ ve istihyâ maddesi hayâttan alınmıştır... Hayâ levm, ayıblama ve kötüleme olunacak vaziyetlerden sakınmak sebebiyle, insan hayâtına ârız olan tagayyür ve inkisâr (yânî değişme ve kırılma)'dan ibârettir. "Hayiye" kelimesi de bu hâletten nâşî hayâtın vaziyeti mütegayyir oldu demektir ki, ondan utanmak ile ta'bîr olunur. Ve Seyyid Şerîf dedi ki, hayâ iki nevi' olur: Birisi nefsânî ki, Hz. Hudâ onu nefislerde halk ve ibdâ' eylemiştir; yânî fıtrî olur; insanların yanında avret yeri açmaktan hayâ gibi. İkincisi, îmânî olur. Mü'min olan kimsenin Allah'tan korktuğu için ma'siyetlerden çekinmesinden ibârettir (*Kaamûs Ter.*).

13 Buhârî burada bu iki ta'lîki getirdi. Buhârî birinci ta'lîk ile Şa'bî'nin Abdullah ibn Amr'dan işitmesini beyân etmek istedi... İkinci ta'lîk ile de Abdu'l-A'lâ'nın rivâyetinde mübhem bırakılan Abdullah'ın, Ebû Muâviye rivâyetinde beyân edilen, Abdullah ibn Amr'dan ibâret olduğuna tenbîh etmek istedi..

Bu, Buhârî'nin ta'lîklerindendir. Çünkü Buhârî, Ebû Muâviye'ye ve Abdu'l-A'lâ'ya kavuşamadı. Bunlardan kendisine birer vâsıta ile ulaşıp aslı i'tibâriyle müsned ve muttasıl olan bu iki isnâdı ta'lîkan zikretti; bunların muallaklığını göstermek için de "Haddesenâ" yâhud "Ahbaranâ"yı kullanmayıp, yine cezm ve kat'iyyet ifâde eden "Kaale" ile sevketti. Bu ise câizdir. Çünkü bu, istişhâd ve mutâbaat içindir; müstakillen kendisiyle istidlâl etmek değildir (Kirmânî, İbn Hacer ve Aynî).

٤ـ باب أيُّ الاسْلاَمِ أفْضَلُ

4- BÂB: MÜSLÜMÂNLARIN HANGİSİ EFDALDİR?

٤ـ حدّثنا سَعِيدُ بْنُ يَحْيى بْنِ سَعِيدٍ القُرَشِيُّ قال حدّثنا أبى قال حدّثنا أبُو بُرْدَةَ بنُ عَبْدِ الله بنِ أبِى بُرْدَةَ عنْ أبِى بُرْدَةَ عنْ أبى مُوسَي رضي الله عنه قال قالُوا يا رسولَ الله أىُّ الاءِسْلاَمِ أفْضَلُ قالَ مَنْ سلِمَ المُسْلِموُنَ مِن لِسَانِه وَيَدِهِ *

4-....... Ebû Mûsâ (R) şöyle demiştir:

— Yâ Rasûlallah! Müslümânların hangisi efdaldır? diye sordular.

Rasûlullah (S):

— *"Müslümânlar, dilinden ve elinden selâmette kalandır"* buyurdu [14].

٥ـ باب إطْعَامُ الطَّعامِ مِنَ الإسْلاَمِ

5- YİYECEK YEDİRMEK İSLÂM'DANDIR BÂBI

٥ـ حدّثنا عَمْرُو بنُ خالِدٍ قال حدّثنا اللَّيْثُ عَن يَزِيدَ عَن أبى الخَير عَن عَبدِ اللّهِ بنِ عَمرٍو رضى الله عنهما أنّ رَجُلاً سأَلَ النبىَّ صلى الله عليه وسلم أىُّ الاءِسْلاَمِ خَيْرٌ قال تُطْعِمُ الطَّعَامَ وَتَقْرَأُ السَّلاَمَ عَلَى مَنْ عَرَفْتَ وَمَنْ لَمْ تَعْرِفْ *

5-....... Bize Leys ibn Sa'd (175) Yezîd(128)'den, o da Ebu'l-Hayr(90)'dan, o da Abdullah ibn Amr(R)'dan tahdîs etti (O şöyle demiştir): Bir kimse Rasûlullah'a:

— İslâm'ın en hayırlısı hangisidir? diye sordu.

Rasûlullâh (S):

Hadîsin başlığa uygunluğu açıktır. Çünkü geçen bâbda îmânın birçok şu'beleri olduğu zikredilmişti; bu bâbda da bu şu'belerden ikisi zikredilmektedir ki, onlar da müslümânların müslümânın dilinden ve elinden selâmeti, muhâcir de nehy edilenlerden ayrılandır. Bunda müslümânları, ezâ verecek her şeyi terke teşvîk vardır. Bundaki sırr da bütün insanlarla iyi huylu olmaktır. Nitekim Hasan Basrî ebrârın tefsîrinde: Onlar zerreye(yanî küçük karıncalara bile) eziyyet vermeyenler ve şerre râzî olmayanlardır, demiştir...(Aynî).

14 Her iki bâb arasındaki münâsebet açıktır. Çünkü ikisi de müslümâna hass olan vasıflardan bir vasfın beyânı hakkındadır.

— *"Yiyecek yedirmen, tanıdığına tanımadığına selâm vermendir"* cevâbını verdi [15].

٦ــ بابٌ مِنَ الإيمَانِ أنْ يُحِبَّ لِأخِيهِ مَا يُحِبُّ لِنَفْسِهِ

6- BÂB: KİŞİNİN KENDİ NEFSİ İÇİN ARZÛ ETTİĞİNİ KARDEŞİ İÇİN DE ARZÛ ETMESİ ÎMÂNDANDIR

٦ــ حدّثنا مُسَدَّدٌ قال حدّثنا يَحْيَى عَنْ شُعْبَةَ عَنْ قَتَادَةَ عَنْ أَنَسٍ رضى الله عنه عنِ النَّبِيِّ صلى الله عليه وسلم وَعَنْ حُسَيْنٍ المُعَلِّمِ قَالَ حدّثنا قَتَادَةُ عَنْ أَنَسٍ عَنِ النَّبِيِّ صلى الله عليه وسلم قَالَ لا يُؤْمِنُ أَحَدُكُمْ حَتَّى يُحِبَّ لِأَخِيهِ مَا يُحِبُّ لِنَفْسِهِ *

6-....... Bize Müsedded ibn Muserhed (228) tahdîs edip şöyle dedi: Bize Yahyâ ibn Saîd el-Kattân (198) Şu'be ibn Haccâc'dan, o da Katâde ibn Diâme es-Sedîsî(117)'den, o da Enes ibn Mâlik(93)'ten, o da Peygamber(S)'den tahdîs etti.

Ve kezâ Hüseyin el-Muallim'den; dedi ki: Bize Katâde, Enes(R)'den tahdîs etti. Peygamber (S): *"Hiçbiriniz, kendiniz için arzû ettiğinizi kardeşiniz için arzû etmedikçe,* (kemâliyle) *îmân etmiş olmaz"* buyurdu [16].

---

15 İnsanlara yiyecek yedirmek İslâm'ın yâhud îmânın şu'belerindendir. Bu, cömerdlik ve iyi ahlâkın emâresindendir. Bunda muhtâclar için menfaat, Peygamber'in meded ve yardım istediği açlığın kapatılması ve giderilmesi vardır. Herkese selâm vermek ise müslümânlara kanat açmaya ve tevâzu'ya delâlet eder. Bunda da kalblerin yaklaşmasına kelimelerin toplanmasına ve birbirlerine meveddet ve mahabbete teşvîk vardır.

16 *el-Hubb,* "hâ"nın dammı ve "bâ"nın teşdîdiyle dostluk ve sevgi ma'nâsına isimdir. Müellif *Basâir*'de bu resme tahkîk eylemiştir ki, ma'lûm ola ki işbu hubb maddesi lûgatta beş ma'nâ üzere devr edicidir: a. Safâ ve beyâz ma'nâsına... b. Uluvv ve zuhûr ma'nâsına... c. Luzûm ve sübût ma'nâsınadır; deve çöktüğü ve kalkmadığı zâman habbe'l-baîru derler. d. Hulûs ve lubâb ma'nâsınadır: Kalbin özü ve dâhili demek olan habbetu'l-kalb sözü bundandır. Hubûbât'ın tekili olan habbe de bundandır, çünkü bir şeyin aslı ve kıvâmının maddesidir. e. Hıfz ve imsâk ma'nâsınadır. İçinde suyu muhâfaza edip tutmakta olan kaba habbu'l-mâ' denmesi de bundandır. Bunda aynı zamânda sübût ma'nâsı da vardır. Hâsılı zâhir bir iştir ki, işbu beş ma'nâ mahabbet ve vedâdın lâzımelerindendir. Zîrâ kalbin safâsı, irâdesi ve derûnun taalluku mahbûb tarafına kemâl üzere uluvv ve zuhûru ve sübûtunun luzûmu ve muhibbin kalbinin özü mahbûba ihâle olunması ve derûnda alâkasının mahfûz olması ve mahabbet bâbında derkârdır. Bu vechile mahabbet husûsunda anılan beş ma'nâ topluca gerçekleşmiştir. Hulâsa bu ma'nâları câmi olan mefhûma delâlet edici olmak için hubb maddesini koydular ki, boğazın en ötesinden olan hâ harfiyle dudak harfi olan bâ'dan

٧ــ بابٌ حُبُّ الرَّسُولِ صلى الله عليه وسلم مِنَ الإيمَانِ

7- BÂB: RASÛLULLAH(S)'I SEVMEK ÎMÂNDANDIR

٧ــ حدّثنا أبو اليمانِ قال أخبَرَنا شُعَيْبٌ قال حدّثنا أبو الزِّنَادِ عَنِ الأعْرَجِ عَنْ أبي هُرَيْرَةَ رَضِيَ الله عنه أنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم قال فَوالَّذِى نَفسِي بِيَدِهِ لاَ يُؤْمِنُ أحَدُكُمْ حَتَّى أكُونَ أحَبَّ اليهِ مِنْ والِدِهِ و ولدِه *

7-....... Bize Ebû'z-Zinâd (130) el-A'rac(117)'dan, o da Ebû Hureyre(R)'den tahdîs etti ki, Rasûlullah (S) şöyle buyurmuştur:

"Nefsim elinde olan Allah'a yemîn ederim ki hiçbiriniz, ben kendisine babasından da, evlâdından da daha sevgili olmadıkça (kemâliyle) *îmân etmiş olmaz"* [17].

٨ــ حدّثنا يَعْقُوبُ بْنُ إبْرَاهِيمَ قال حدّثنا ابْنُ عليَّةَ عَنْ عَبْدِ العَزِيزِ ابْنِ صُهَيْبٍ عَنْ أنَسٍ عَنِ النَّبِيِّ صلى الله عليه وسلم ح وحدّثنا آدَمُ قال حدّثنا شُعْبَةُ عَنْ قَتَادَةَ عَنْ أنَسٍ قال قال النَّبِيُّ صلى الله عليه وسلم لاَ يُؤْمِنُ أحَدُكُمْ حَتَّى أكُونَ أحَبَّ إلَيْهِ مِنْ والِدِهِ و ولَدِه والنَّاسِ أجْمَعِينَ *

8- Bize Ya'kûb ibn İbrâhîm (252) tahdîs edip şöyle dedi: Bize İbn Uleyye (194) Abdulazîz ibn Suheyb'den, o da Enes'ten, o da Peygamber'den tahdîs etti. H ve keza bize Âdem ibn Ebî Iyâs tahdîs edip

---

mürekkeb olduğu için, gûyâ ki muhibbin ibtidâ ve intihâ hâl ve şânı baştanbaşa mahbûbuna munhasır olup, araya sâir eşyânın girmesi olmadığını telmîh ve iş'âra mebnîdir. Asıl mahabbetin dahî şânı böylece olmak lâzımdır. Bundan noksan olursa, ona mahabbet denmesi sahîh ve revâ değildir (*Kaamûs Ter.*).

Peygamber bu hadîsinde ahlâkın en büyük asıllarından birini bu kadar câmialı ve vecîz ifâdesiyle kaanûnlaştırmıştır.

17 Peygamber sevgisini cibillî mertebesine çıkaramayan mü'min, hiç değilse Rasûlullâh'ın rızâsını diğer mahlûkların rızâsına ve kendi hevâsına tercîh ve takdîm ederek cibillî ve fıtrî derecesine yaklaştırmağa çalışmalıdır.

Şârih Aynî, Rasûlullah mahabbetinin ta'zîm ve iclâlden ibâret kalması kâfî olmayıp, bütün ma'nâsınca kalbin meyli ma'nâsına mahabbet olması lâzım geleceğini isbât ettikten sonra, şu iki rivâyeti de naklediyor:

Amr ibnu'l-Âs (R): Hiç kimse bana Rasûlullah'tan daha sevgili olmadığı gibi, hiç kimse de benim nazarımda O'ndan daha celâletli değildi. O'na karşı olan ta'zîm ve iclâlimin kemâlinden dolayı gözlerimi doyura doyura yüzüne bakamadım, demiştir.

Umer ibnu'l-Hattâb da, bu metindeki hadîsi işittikten sonra: Yâ Rasûlallah, sen bana nefsimden başka her şeyden daha sevgilisin, demiş. Buna karşı Rasûlullah: *"Yâ Umer, nefsinden de sevgili olmalıyım"* buyurmuş. Bunun üzerine Umer "Nefsimden de" deyince, *"Yâ Umer, işte şimdi oldu"* buyurmuş (*Tecrîd Ter.*, I, 26-27).

şöyle dedi: Bize Şu'be, Katâde'den; o da Enes(R)'den tahdîs etti. Enes şöyle demiştir:

Peygamber (S) şöyle buyurdu: *"Hiçbiriniz ben ona babasından da, evlâdından da, bütün insanlardan da sevgili olmadıkça* (kemâliyle) *îmân etmiş olmaz".*

٨ــ باب حلاوة الإيمان

8- ÎMÂNIN TATLILIĞI BÂBI

٩ــ حدّثنا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى قال حدّثنا عَبْدُ الوَهَّابِ الثَّقَفِيُّ قال حدّثنا أَيُّوبُ عَنْ أَبِى قِلاَبَةَ عَنْ أَنَسٍ عَنِ النَّبِيِّ صلى الله عليه وسلم قال ثَلاَثٌ مَنْ كُنَّ فِيهِ وَجَدَ حَلاَوَةَ الإِيمَانِ أن يَكُونَ اللَّهُ و رسولُهُ أَحَبَّ إِلَيْهِ مِمَّا سِوَاهُمَا وأَنْ يُحِبَّ الْمَرْءَ لاَ يُحِبُّهُ إِلاَّ لِلَّهِ وَأَنْ يَكْرَهَ أَنْ يَعُودَ فِى الْكُفْرِ كَمَا يَكْرَهُ أَنْ يُقْذَفَ فِى النَّارِ *

9-....... Bize Eyyûb es-Sahtıyânî (131) Ebû Kılâbe(104)'den, o da Enes(R)'den tahdîs etti. Peygamber (S) şöyle buyurmuştur: *"Kimde üç şey bulunursa îmânın tatlılığını tatmış olur: Allah ile Rasûl'ü kendisine başkalarından daha sevgili olmak; bir kimseyi sevmek, fakat yalnız Allah için sevmek;* (Allah onu küfürden kurtardıktan sonra) *yine küfre dönmekten, ateşe atılacakmışçasına hoşlanmamak"* [18].

٩ــ باب عَلاَمَةُ الإيمانِ حُبُّ الأنْصارِ

9- BÂB: (KÂMİL) ÎMÂNIN ALÂMETİ ENSÂR'I SEVMEKTİR

١٠ــ حدّثنا أبو الْوَلِيدِ قال حدّثنا شُعْبَةُ قال أَخْبَرَنِى عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَبْدِ اللهِ بنِ جَبْرٍ قال سَمِعْتُ أَنَسًا عَنِ النبيِّ صلى الله عليه وسلم قال آيَةُ الإيمانِ حُبُّ الأَنْصَارِ وآيَةُ النِّفَاقِ بُغْضُ الانْصَارِ *

---

18 Bu büyük bir hadîs ve İslâm'ın asıllarından bir asıldır. Îmânın tatlılığı tâatlerden lezzet almak, Allah ve Rasûl'ünün rızâsı uğrunda meşakkatlere tahammül etmek ve bunu dünyâ metâına üstün tutmak demektir.

Îmân tatlılığının bu üç şeyde olmasının hikmeti nedir, denilirse; buna şöyle cevâb verilir: Bu üç şey bu lezzeti meydana getirici olan kâmil îmânın unvânıdır (yânî ser-nâmesi ve önsözüdür). Çünkü nefsinde ni'met verenin ancak Yüce Allah olduğu, O'ndan başka ne verici, ne de mâni' olucu bulunmadığı, başkalarının sâdece arada vâsıtalardan ibâret olduğu inancı yerleşip kuvvetlenmedikçe, bir kimsenin îmânı tamamlanıp kemâle eremez...(Aynî).

10-....... Bana Abdullah ibnu Abdillah ibn Cebr haber verip şöyle dedi: Ben Enes(R)'den işittim; Peygamber (S) şöyle buyurmuştur: "Kâmil) *îmânın alâmeti Ensâr'ı sevmek, munâfıklığın alâmeti de Ensâr'a buğz etmektir"* [19].

١٠ـ باب

10- BÂB [20]

١١ـ حدّثنا أَبُو اليَمَانِ قال أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ عن الزُّهْرِيِّ قال أَخْبَرَنِي أَبُو إِدْرِيسَ عَائِذُ اللّهِ بنُ عبدِ اللّهِ أَنَّ عُبادَةَ بنَ الصَّامِتِ رضي الله عنه وكان شَهِدَ بَدْرًا وهُو أَحَدُ النُّقَبَاءِ لَيْلَةَ العَقَبَةِ أَنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم قال وحَوْلَهُ عِصَابَةٌ مِنْ أَصْحَابِهِ بايِعُونِي على أَنْ لا تُشْرِكُوا باللّهِ شَيْئًا ولا تَسْرِقُوا ولاَ تَزْنُوا ولاَ تَقْتُلُوا أَوْلاَدَكُمْ وَلاَ تَأْتُوا بِبُهْتانٍ تَفْتَرُونَهُ بَيْنَ أَيْدِيكُمْ وأَرْجُلِكُمْ

---

19 Münâfık zâhiren mü'min, bâtınen kâfir demek olunca Peygamberimizle muhâcirleri evlerini ve gönüllerini açıp konuk etmek, onlara çocukları ve ıyâllerden daha ileri muâmele etmek ve uğurlarında mallarını ve canlarını onlara tahsîs edip vermek, dostlarına dost, düşmanlarına düşman olmak sûretiyle barındırmak, yardım etmek ve İslâm Dîni'ni azîz kılıp yükseltmek gibi bahâ biçilmez ulu menkabelerle sıfatlanmış olan Ensâr'a, bu sıfatlarından dolayı buğz edenler -mü'min görünseler de- kalben kâfir olduklarında şübhe yoktur. Bununla berâber bu ma'nâca sakındırma, yalnız Ensâr'ın değil bütün sahâbîlerin şânında da gelmiştir. Nitekim Alî ibn Ebî Tâlib'e Müslim'deki rivâyette: *"Yâ Alî, sana mü'minden, başkası mahabbet etmez, münâfıktan başkası da buğz etmez"* buyurulduğu gibi, umûmî olarak sahâbîlerin fazîleti bâbında da: *"Her kim onları severse bana mahabbetinden dolayı sever, her kim de onlara buğz ederse bana buğzundan dolayı buğz eder"* buyurulmuştur.

Bu hadîste bahse konu olan mahabbet ve buğz, işte bu cihetten olanıdır. Yoksa bir kimsede bu cihetten olmaksızın muhâlefeti çekici ârizî bir işten dolayı bir sahâbî hakkında -Allah korusun- muvakkat mahabbetsizlik eseri görülse, bununla ne münâfık, ne kâfir olur. Nitekim sahâbîler arasında muhârebeler olmuşken, hiçbiri diğerine nifâk isnâd etmiş değildir. Bunların çekişmeleri ictihâdî idi. İctihâdda ise hasımların kimi isâbet edici, kimi hatâ edicidir. Bununla berâber sahâbe devri geçtikten sonra kendilerine rızâ ve mahabbetsizliğe götürecek geçici dünyevî sebebler defteri kapanmış ve medihlerine dâir Kur'ân nassları bunları bürüyecek ve ***"Allah onlardan râzî olmuştur, onlar da Allah'tan râzî olmuşlardır"***(el-Mâide:119; Tevbe:101; Mucâdile: 22; Teğâbur: 8) ilâhî berâetini muvakkaten olsun dürecek hiçbir vesîle kalmamış olduğundan sahâbîlere buğz etmeyi mezheb edinen fırkaların sapıklık olduğunda şübhe kalmaz (*Tecrîd Ter.*, I, 28-29).

20 Bunda, kendisinden öncekiyle bir ilgi vardır. "Bâb" kavliyle ikisi arasını ayırmıştır. Nitekim musannıfların tasnîflerinde, unvândan soyulmuş olarak "şu fasl" kavilleriyle bunun benzeri yapılagelmektedir... (Aynî).

ولا تعصوا فى معروف، فمن وفى منكم فأجره على الله ومن أصاب من ذلك شيئاً فعوقب فى الدنيا فهو كفارة له ومن أصاب من ذلك شيئاً ثم ستره الله فهو إلى الله إن شاء عفا عنه و إن شاء عاقبه فبايعناه على ذلك *

11-....... Zuhrî şöyle dedi: Bana Ebû İdrîs Âizu'llah ibnu Abdillah (80) haber verdi ki, Ubâdetu'bnu's-Sâmit (R) ki, birinci Akabe gecesinde bey'at eden on iki nakîbin biri olmuş ve Bedir harbinde de hazır bulunmuş idi; şöyle demiştir: Rasûlullah (S) etrâfında sahâbîlerinden bir cemâat mevcûd olduğu hâlde buyurdu ki: *"Allah'a* (ibâdette) *hiçbir şeyi ortak kılmamak, hırsızlık yapmamak, zinâ' etmemek, çocuklarınızı öldürmemek, kendiliğinizden uyduracağınız bir yalanla* (kimseye) *iftirâ etmemek, hiçbir ma'rûfta* (iyi işte) *isyân etmemek üzere bana bey'at* (yânî benimle ahd) *ediniz. İçinizden sözünde duran olursa mukâfâtı Allah'ın üzerindedir. Bu dediklerimden birini yapıp da ondan dolayı dünyâda cezâlandırılırsa, bu cezâ ona keffârettir. Bunlardan birini yapıp da yaptığı fiili Allah örterse, işi Allah'a kalır: İsterse onu afveder, isterse ona cezâ verir".* Biz de bu şart üzere Peygamber'le bey'at ettik [21].

١١ ــ باب من الدين الفرار من الفتن

11- BÂB: FİTNELERDEN KAÇMAK DÎNDENDİR

١٢ ــ حدثنا عبد الله بن مسلمة عن مالك عن عبد الرحمن بن عبد الله ابن عبد الرحمن بن أبى صعصعة عن أبيه عن أبى سعيد الخدرى أنه قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم يوشك أن يكون خير مال المسلم غنم يتبع بها شعف الجبال ومواقع القطر يفر بدينه من الفتن *

12-....... Ebû Sâîd (R) şöyle demiştir: Rasûlullah (S) şöyle buyurdu: *"Yakında* (öyle fanâlıklar meydana gelecek ki) *bir müslümânın, kendi dînini fitnelerden selâmete kaçırmak için, dağ başlarında*

21 Bu, ilk Akabe gecesinde olan bey'attır. el-Mümtehine Sûresi'nin on ikinci âyetinde emredilen şartlar o bey'atta aynen vâkı' olduğundan, bu bey'ata *bey'atu'n-Nisâ'* denilmiştir. Bu şartlarla mükellef olmakta erkek ve kadın müsâvîdir. İkinci Akabe'de ise Ensâr, evlâd ve ıyâllerini nasıl müdâfaa ve himâye ederlerse Rasûlullah'ı da öylece müdâfaa ve himâye eylemek üzere bey'at etmişler, ve ahdlerini hakkıyle îfâ ederek, kendilerinden sonra tâ kıyâmete kadar İslâm'a girmiş ve girecek olanlara velî-i ni'met olmuşlardır.

gezdirip, yağmur sularının düştüğü yerlerde (yânî vâdîler ve sahrâlarda) *güdeceği davarları, en hayırlı malı olacaktır"* [22].

١٢ ـ باب قَوْلُ النبى صلى الله عليه وسلم أنا أعْلَمُكُمْ بِاللَّهِ و أنَّ المَعْرِفَةَ فِعْلُ القَلْبِ لِقَوْلِ اللَّهِ تعالى ولَكِنْ يُؤَاخِذُ كُمْ بِما كَسَبَتْ قُلُوبُكُمْ

12- PEYGAMBER(S)'İN *"Allah'ı en çok bileniniz benim"* SÖZÜ VE YÜCE ALLAH'IN: ***"Allah sizi yemînlerinizdeki lağvden dolayı sorumlu tutmaz, fakat sizi kalblerinizin azmettiği yemînler yüzünden muâhaze eder..."*** (el-Bakara:225) KAVLİ SEBEBİYLE MA'RİFETİN, KALBİN FİİLİ OLDUĞU BÂBI [23]

١٣ ـ حدّثنا مُحَمَّدُ بنُ سَلاَمٍ البِيْكَنْدِيُّ قال أخْبرنا عَبْدَةُ عنْ هشامٍ عنْ أبيهِ عنْ عائِشَةَ قالتْ كانَ رسولُ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم إذَا أمَرَهُمْ أمَرَهُمْ مِنَ الأعْمَالِ بِمَا يُطِيقُونَ قالوا إنَّا لَسْنَا كَهَيْئَتِكَ يا رسولَ اللَّهِ إنَّ اللَّهَ قَدْ غَفَرَ لَكَ ما تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِكَ وما تَأخَّرَ فَيَغْضَبُ حَتَّى يُعْرَفَ الغَضَبُ فِي وجْهِهِ ثمَّ يَقُولُ إنَّ أتْقَاكُمْ و أعْلَمَكُمْ بِاللَّهِ أنا *

13-....... Âişe (R) şöyle demiştir: Rasûlullah (S) sahâbîlerine emrettiği zamân dâimâ tâkat getirebilecekleri işleri emreder idi. (O za-

---

22 Bu hadîste fitne günlerinde uzlete çekilmenin faziletli olduğu hükmü vardır. Ancak insan fitneyi izâle etmeğe kudreti bulunan kimselerden ise, fitneyi izâle etmek yolunda çalışması da ona vâcib olur. Bu vücûb da, hâl ve imkâna göre, ya farz-ı ayn yâhud farz-ı kifâye derecesinde olur...

23 Bu âyetteki hüküm, el-Mâide:89. âyette de tekrâr edilmiştir. Bu âyetlerdeki "lağv" kelimesi muhtelif sûretlerde tefsîr edilmiştir. İmâm A'zâm'a göre: Bir kişinin bir şeyi doğru zannıyla yemîn ettikten sonra, onun hilâfı zâhir olmasıdır. İmâm Şâfiî'ye göre: Yemîn kasdetmeksizin bu sözü te'kîd için "Lâ vallahî, belâ vallahî" demesidir. Kaadî Beydâvî'ye göre ise: Dilin sürçmesiyle sehven edilen yemîndir. Âyet bu ma'nâların hepsini şâmildir.

Buhârî'nin maksadı, sâdece kavl ile îmânın tam olmayacağı, muhakkak ona i'tikaadın eklenmesiyle tamamlanacağı; i'tikaad ise kalbin fiili olduğu husûsuna, bu âyetle delîl getirmektir. Âyet her ne kadar yemînler hakkında gelmiş ise de, ma'nâda müşterek olmak dolayısıyle îmân hakkında da istidlâl açıktır. Çünkü yemînde ve îmânda hakîkatin dönüp durduğu yer, kalbin fiilidir. Böylece âyet, îmânın artıp eksileceğine de bir delîldir. Çünkü Peygamber'in *"Ben sizin Allah'ı en bileninizim"* sözü de, zâhiren insanların Allah'ı tanımakta birbirlerinden farklı derecelerde olduklarına ve Peygamber'in Allah'ı en iyi bilen insan olduğuna delâlet eder. Böyle olunca da îmân, ziyâde ve noksanı kabûl edici olur (Aynî).

mân) sahâbîleri: Yâ Rasûlallah, biz senin gibi değiliz. Allah senin olmuş olacak günâhlarına mağfiret etmiştir, derlerdi de, öfke alâmeti yüzünde bilinecek kadar kızar ve ondan sonra da: *"En ziyâde takvâlınız ve Allah'ı en çok bileniniz, şübhesiz ki benim"* buyururdu[24].

١٣ـ باب مَنْ كَرِهَ أنْ يَعُودَ فى الكُفْرِ كما يَكْرَهُ أن يُلْقى فى النارِ من الايمان

13- KİŞİNİN, KÂFİRLİĞE DÖNMEKTEN, ATEŞE ATILACAKMIŞÇASINA HOŞLANMAMASI ÎMÂNDANDIR BÂBI

١٤ ـ حدّثنا سُلَيْمَانُ بنُ حَرْبٍ قال حدّثنا شُعْبَةُ عنْ قَتَادَةَ عنْ أنَسٍ رَضِىَ اللهُ عنه عنِ النبىِّ صلى الله عليه وسلم قال ثَلاَثٌ مَنْ كُنَّ فيهِ وَجَدَ حَلاَوَةَ الايمانِ مَنْ كانَ اللَّهُ ورسولُهُ أحَبَّ اليْهِ مِمَّا سِوَاهُمَا وَمَنْ احَبَّ عَبْدًا لا يُحِبُّهُ إلاَّ للّهِ ومَنْ يَكْرَهُ أن يَعُودَ فِى الكُفْرِ بَعْدَ إذْ أنْقَذَهُ اللَّهُ كما يَكْرَهُ أن يُلْقَى فِى النارِ *

14-....... Bize Şu'be, Katâde'den; o da Enes(R)'den tahdîs etti. Peygamber (S) buyurdu ki: *"Kimde üç şey bulunursa îmânın lezzetini tatmış olur: Allah ile Rasûl'ü kendisine başkalarından daha sevgili olan kimse; bir kulu seven, fakat yalnız Allah için seven kimse; Allah kendisini kâfirlikten kurtardıktan sonra yine kâfirliğe dönmekten ateşe atılacakmışçasına hoşlanmayan kimse"*[25].

١٤ ـ باب تفاضُلِ أهْلِ الإيمانِ فى الاَعْمَالِ

14- ÎMÂN EHLİNİN AMELLER SEBEBİYLE BİRBİRLERİNDEN (FAZÎLETÇE) ÜSTÜN OLUŞLARI BÂBI

١٥ ـ حدّثنا إسْمَاعِيلُ قال حدّثنى مالِكٌ عن عَمْرِو بنِ يَحْيَى الْمَازِنيِّ عن أبيهِ عن أبى سَعِيدٍ الخُدْرِيِّ رضى الله عنه عنِ النبىِّ صلى الله عليه وسلم قال يَدْخُلُ أهْلُ الجَنَّةِ الجَنَّةَ وأهْلُ النَّارِ النَّارَ ثُمَّ يَقُولُ اللَّهُ تعالى أخْرِجُوا مَنْ كان

---

24 Hadîsin başlığa uygunluğu açıktır. Çünkü başlık hadîsten bir parçayı ihtivâ etmektedir.

25 Bu bâb da Allah'ı ve Rasûl'ünü başkalarından çok seven kişinin îmânın tatlılığına zafer bulacağı ma'nâsını içine alır.

Hadîsin başlığa uygunluğu meydandadır. Çünkü hadîsin şâmil olduğu üç şeyden biri, başlığın kendisidir (Aynî).

فِى قَلْبِهِ مِثْقَالُ حَبَّةٍ مِنْ خَرْدَلٍ مِنْ إِيمَانٍ فَيُخْرَجُونَ مِنْهَا قَدِ اسْوَدُّوا فَيُلْقَوْنَ
فِى نَهَرِ الْحَيَاءِ أَوِ الْحَيَاةِ شَكَّ مَالِكٌ فَيَنْبُتُونَ كَمَا تَنْبُتُ الْحِبَّةُ فِى جَانِبِ السَّيْلِ
أَلَمْ تَرَ أَنَّهَا تَخْرُجُ صَفْرَاءَ مُلْتَوِيَةً قَالَ وُهَيْبٌ حَدَّثَنَا عَمْرٌو الْحَيَاةِ وَقَالَ خَرْدَلٍ
مِنْ خَيْرٍ *

15-....... Bana Mâlik, Amr ibn Yahyâ el-Mâzinnî'den, o da babasından, o da Ebû Saîd Hudrî(R)'den tahdîs etti. Peygamber (S) şöyle buyurmuştur:

"Cennet ahâlîsi cennete, ateş ahâlîsi de ateşe girdikten sonra Yüce Allah: Kimin kalbinde bir hardal tânesi ağırlığınca îmân varsa ateşten çıkarınız, diye emreder. Bunun üzerine bu kimseler simsiyah kesilmiş oldukları hâlde çıkarılıp Hayât (yâhud Hayâ) *nehri içine atılırlar ve orada sel uğrağında kalan yabânî reyhân tohumları nasıl sür'atle yetişirse öylece yetişirler. Görmez misin, bunlar sapsarı olarak ve iki tarafa salınarak* (ne güzel) *sürerler"* [26].

Ve keza Vuheyb ibn Aclânî (105) dedi ki: Bize Amr ibn Yahyâ babasından, o da Ebû Saîd'den bu hadîsi tahdîs etti ve bu rivâyetinde "Hayât Nehri" ve "Hayırdan bir hardal tânesi" ta'bîrlerini söyledi [27].

١٦ ـ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عُبَيْدِ اللَّهِ قَالَ حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ سَعْدٍ عَنْ
صَالِحٍ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ أَبِى أُمَامَةَ بْنِ سَهْلٍ أَنَّهُ سَمِعَ أَبَا سَعِيدٍ الْخُدْرِىَّ

---

26 Hadîsin başlığa uygunluğu açık olup şöyledir: Bunda îmândan çok az bir şeyin sâhibini ateşten çıkaracağı zikr edilmiştir. Kendisinde azlık ve çokluk bulunan bir şeyde farklılaşma ise açıktır. O da îmânda ve amellerinde insanların birbirlerinden fazlalıklı ve meziyyetli olmalarıdır (Aynî).

27 Buhârî bunu burada ta'lîk yoluyla zikretti. Çünkü kendisi Vuheyb'e erişemedi. Kitâbu'r-Rikaak'da ise "Mûsâ ibn İsmâîl'den o da Vuheyb'den..." isnâdıyle müsned olarak rivâyet etmiştir.

Buhârî'nin Vuheyb hadîsinden bu ziyâdeyi getirmesinde birkaç fâide vardır:

a. Buhârî'nin maksadı bu hadîsi Amr'dan rivâyet etmekte Mâlik'e muvâfakat ettiğini göstermektedir.

b. Vuheyb'in, Mâlik'in hilâfına olarak tahdîs lâfzıyle getirerek: "Haddesenâ Amr" sözü. Çünkü Mâlik "an" lâfzıyle getirmişti. "An"da ise ittisâl ve semâ'a delâlet eder mi, yoksa etmez mi tarzında meşhûr bir ihtilâf vardır. İşte Buhârî bu ziyâde ile ihtilâf tevehhümünü izâle etti. Maamâfîh Mâlik müdellis de[...]ir. Bu fennin âlimleri indinde meşhûr olan "an" lâfzı, muan'ının müdelli[...]lığı zamân ittisâle hamledilmiştir.

c. Mâlik'in Amr'dan rivâyet ettiği hadîsinde "Hayâ yâhud hayât" lâfzı hakkında gelen şübhenin izâlesi: Vuheyb, o lâfız şübhesiz olarak "Hayât Nehri" demiştir... (Kirmânî, İbn Hacer ve Aynî).

يَقولُ قال رسولُ اللّٰهِ صلى الله عليه وسلم بَيْنَا أنا نائِمٌ رَأَيْتُ الناسَ يُعْرَضُونَ عليَّ و عَلَيْهِمْ قُمُصٌ مِنْهَا ما يَبْلُغُ الثُّدِيَّ ومِنها مادُونَ ذلِكَ وعُرِضَ عَلَيَّ عُمَرُ بنُ الخَطَّابِ و عَلَيْهِ قَميصٌ يَجُرُّهُ قالوا فَمَا أَوَّلْتَ ذلكَ يا رسولَ اللّٰهِ قال الدِّينَ*

16-....... Bize İbrâhîm ibn Sa'd (110-183), Sâlih ibn Keysân'dan; o da İbn Şihâb'dan, o da Ebû Umâme ibn Sehl'den tahdîs etti ki, o da Ebû Saîd Hudrî (R)'den şöyle derken işitmiştir: Rasûlullah (S) şöyle buyurdu:

— *"Uyuduğum esnâda gördüm ki insanlar bana arz olunuyorlardı. Üstlerinde gömlekler vardı, bu gömleklerin bâzısı memelere ulaşıyor, bâzısı daha kısa idi. Umer ibn Hattâb da bana arz olundu. Üstünde* (eteklerini yerde) *sürüdüğü bir gömlek vardı."*

— Yâ Rasûlallah! Bunu ne ile te'vîl (yânî ta'bîr) ettin? diye sordular.

— *"Dîn ile"* dedi [28].

١٥ ــ بابٌ الحَيَاءُ مِنَ الإِيمانِ

15- BÂB: HAYÂ İMÂNDANDIR

١٧ ــ حدَّثنا عبدُ اللّٰهِ بنُ يُوسُفَ قال أخبَرَنا مالِكُ بنُ أَنَسٍ عن ابن شِهَابٍ عن سالِمِ بنِ عبدِ اللّٰهِ عَنْ أَبيهِ أنّ رسولَ اللّٰهِ صلى الله عليه وسلم مَرَّ على رَجُلٍ مِنَ الأَنْصَارِ و هوَ يَعِظُ أَخَاهُ فى الْحَيَاءِ فقال رسولُ اللّٰهِ صلى الله عليه وسلم دَعْهُ فانّ الْحَيَاءَ مِنَ الإيمان *

17-....... Bize Mâlik ibn Enes, İbn Şihâb'dan; o da Sâlim ibn Abdillah(106, 108)'den, o da babası Abdullah ibn Umer(R)'den haber verdi ki (şöyle demiştir): Rasûlullah bir gün Ensâr'dan bir kimsenin yanından geçiyordu. Ensârî, kardeşini hayâdan men'ediyordu. Rasûlullah (S): *"Ona ilişme, çünkü hayâ îmândandır"* buyurdu [29].

---

28 Hadîsin başlığa uygunluğu, gömleğin dîn ile te'vîli yönündendir. Hadîste insanların çeşitli uzunlukta gömlek giymekte birbirlerinden farklı oldukları zikr edilmiştir. Bu da insanların îmânda birbirlerinden farklı derecelerde bulunduklarına delâlet etmiştir (Aynî).

29 Îmân, Allah'a karşı ma'siyet işlemeğe mâni' olduğu gibi, hayâ da Allah'a ve insanlara karşı ma'siyet işlemeğe mâni'dir. Bu sebeble hayâ îmândan bir şu'be sayılmıştır.

١٦ـ بابٌ فَإنْ تَابُوا و أقامُوا الصَّلاَةَ وآتَوُا الزَّكاةَ فَخَلُّوا سَبِيلَهُمْ

16- BÂB: "... *Eğer tevbe ederler, namâz kılarlar, zekât verirlerse yollarını serbest bırakın...*" (et-Tevbe:5) [30].

١٨ـ حدّثنا عَبْدُ اللّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ المُسْنَدِيُّ قال حدّثنا أبُو رَوْحٍ الْحَرَمِيُّ ابْنُ عُمَارَةَ قال حدّثنا شُعْبَةُ عَنْ وَاقِدِ بْنِ مُحَمَّدٍ قال سَمِعْتُ أبِى يُحَدِّثُ عَنِ ابْنِ عُمَرَ أنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم قال أُمِرْتُ أنْ أقاتِلَ النَّاسَ حَتَّى يَشْهَدُوا أنْ لاَ إلَهَ إلا اللّهُ وأنَّ مُحَمَّدًا رسولُ اللّهِ وَيُقِيمُوا الصَّلاَةَ وَيُؤْتُوا الزَّكاةَ فاذَا فَعَلُوا ذَلِكَ عَصَمُوا مِنِّى دِمَاءَهُمْ وأمْوَالَهُمْ إلاَّ بِحَقِّ الإسْلاَمِ وَ حِسَابُهُمْ عَلَى اللّهِ *

18-....... Bize Şu'be, Vâkıd ibn Muhammed'den tahdîs etti: şöyle demiştir: Ben babamdan işittim; İbn Umer'den tahdîs ediyordu (O şöyle demiştir): Rasûlullah (S) şöyle buyurdu:

"Allah'tan başka hakk ilâh olmadığına ve Muhammed'in Rasûlullah olduğuna (zâhirde) *şehâdet, namâzı ikaame, zekâtı edâ edinceye kadar insanlarla muhârebe etmekliğim bana emrolundu. Onlar bu işleri yapınca -Müslümânlık hakkının gereği* (olan haddler) *müstesnâ- İslâm hakkı olmak üzere canlarını ve mallarını benim elimden kurtarırlar.* (Bâtınlarından dolayı olan) *hesâblarına gelince, o* (hesâbı görmek) *Allah'a âiddir"* [31].

---

30 Bu husûsta gelmiş olan "Allah'tan başka hakk ilâh olmadığına şehâdet etmelerine kadar" hadîsinin muvâfık olması için "Müşriklikten tevbe ederlerse" şeklinde anlaşılmak gerekir. Âyetin baş tarafı şöyledir: ***"Harâm olan o aylar çıktığı zamân artık o müşrikleri nerede bulursanız öldürün, onları*** (esîr olarak) ***yakalayın, onları habsedin, onların bütün geçit yerlerini tutun. Eğer tevbe ederlerse..."***

Bu âyete "Âyetu Seyf = Kılıç Âyeti" derler. Bu hüküm, yalnız müşriklere âiddir. Nitekim bundan sonraki âyetler de bunu göstermektedir. Kitâb ehli olanlarla, yalnız İslâm Devleti'nin tebaiyyetini kabûl edinceye kadar harb edilir; onlar bu tebaiyyeti kabûl ettikleri zamân kendi dîn, can ve mal hürriyetlerine sâhib olarak yaşarlar. Bu tebaiyyetin şartı da "cizye vergisi"ni vermeleridir. Kitâb ehline âid olan hüküm, et-Tevbe: 30. âyette ifâde edilmiştir.

31 Hadîsin ma'nâsı, âyetin ma'nâsına mutâbıktır; bundan dolayı aralarını bir yere getirdi. Kitâbu'l-Îmân ile alâkalarına ve bunun bâblarından bir bâb yapılmalarına gelince, bundan, îmân edenin ma'sûm olduğunun bilinmesi, namâzı kılmanın, zekâtı vermenin de, Buhârî'nin görüşüne göre, îmân cümlesinden olduğunun bilinmesidir.

Taberânî'nin *el-Mu'cemu'l-Evsât*'ta Enes'den rivâyet ettiğine göre, müstesnâ olan islâm hakkının ne olduğu Peygamber'den sorulmuş, ve: *"Evlilikten*

١٧ــ باب مَنْ قال إنّ الإيمان هُوَ الْعَمَلُ لِقَوْلِ اللّهِ تَعَالى وَتِلْكَ الْجَنَّةُ الَّتِى أُورِثْتُمُوهَا بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ وقال عِدَّةٌ مِنْ أَهْلِ الْعِلْمِ فِى قَوْله تعالى فَوَرَبِّكَ لَنَسْأَلَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ عَنْ قَوْلِ لاَ إلَهَ إلاَّ اللَّهُ وَقَالَ لِمِثْلِ هَذا فَلْيَعْمَلِ الْعَامِلُونَ

17- YÜCE ALLAH'IN:

"İşte bu, sizin yapageldiğiniz iyi amelleriniz sâyesinde mîrâsçı kılındığınız cennettir" (ez-Zuhrûf:72; küçük fark ile el-A'râf:43)

KAVLİNDEN DOLAYI "ÎMÂN ANCAK AMELDİR" [32] DİYEN KİMSE BÂBI

Ve ilim ehlinden bir cemâat, Yüce Allah'ın şu: *"İşte Rabb'ına and olsun ki onlara, topuna yapmakta oldukları şeylerden elbette soracağız"* (el-Hıcr:92-93) **kavli hakkında (sorulacak şey) *"Lâ ilâhe ille'llâh"*tır dediler. Ve bir de *"Artık çalışanlar da bunun gibi (bir murâd için) çalışmalıdır"*** (es-Sâffât:61) [33] **buyurduğu için (Îmân kalbin, lisanın ve a'zâların amelidir).**

١٩ــ حدّثنا أحْمَدُ بْنُ يُونُسَ وَمُوسَى بْنُ إسْمَاعِيلَ قالاَ حدّثنا إبْراهِيمُ بْنُ سَعْدٍ قال حدّثنا ابْنُ شِهَابٍ عَنْ سَعِيدِ بنِ الْمُسَيَّبِ عَنْ أَبِى هُرَيْرَةَ أَنَّ رسولَ اللّهِ صلى الله عليه وسلم سُئِلَ أَىُّ الْعَمَلِ أَفْضَلُ فقال إيمَانٌ بالله وَرَسولِهِ قِيلَ ثُمَّ مَاذَا قال الجِهَادُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ قِيلَ ثُمَّ مَاذَا قَالَ حَجٌّ مَبْرُورٌ *

---

sonra zinâ, İslâm'a girdikten sonra dînden dönmek, bir de nefis katletmek. İşte bunlara mukaabil öldürülebilirler" diye cevâb verilmiştir.

32 Burada amel ile murâd; dilin, kalbin ve diğer organların amellerinin toplamıdır. Buna istidlâl, âyetlerin ve hadîslerin hepsiyledir; yahûd hepsi delâlet eder olduğu için Kur'ân ve sünnetten her biri bu da'vânın bir kısmına delâlet eder. Hadîs'in bâb başlığına uygunluğu açıktır, o da amelin îmâna ıtlâk edilmesidir. İbn Battâl şöyle dedi: Âyet, âhıret derecelerine ancak amel ile nâil olunacağına ve îmânın söz ve amel olduğuna hüccettir. Buna zikredilen hadîs de şehâdet eder. Bu, ehli sünnetten bir cemâatın mezhebidir. Buhârî'nin de bunu bâb yapmaktan murâdı budur. Peygamber bu hadîste îmânı amelden kılmıştır. Diğer hadîslerde de îmân ile amel arasını ayırmıştır.

33 Bu, kâfirler îmân etsin demektir. Binâenaleyh amel söylenip, îmân murâd edilmiştir.

19-....... Bize İbn Şihâb, Saîd ibn Museyyeb(93 ? 95)'den; o da Ebû Hureyre(R)'den tahdîs etti (şöyle demiştir): Rasûlullah'a:

— Amelin hangisi efdaldir? diye soruldu.

Rasûlullah (S):

— *Allah'a ve Rasûl'üne îmân etmektir,* buyurdu.

— Ondan sonra hangisi? diye soruldu.

— *Allah yolunda cihâddır,* buyurdu.

— Ondan sonra hangisi? denildi.

— *Makbûl olmuş haccdır,* cevâbını verdi [34].

١٨ـ باب إِذَا لَمْ يَكُنِ الإِسْلَامُ عَلَى الْحَقِيقَةِ

وكانَ عَلَى الاسْتِسْلَامِ أو الْخَوْفِ مِنَ الْقَتْلِ لقوله تعالى قالَتِ الأَعْرَابُ

آمَنَّا قُلْ لَمْ تُؤْمِنُوا وَلَكِنْ قُولُوا أَسْلَمْنَا فاذا كانَ عَلَى الْحَقِيقَةِ فَهُوَ عَلَى

قَوْلِهِ جَلَّ ذِكْرُهُ إِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللَّهِ الإِسْلَامُ *

18- BÂB: İSLÂM HAKÎKAT ÜZERE OLMADIĞI ZAMÂN, SIRF İNKIYÂD İÇİN YÂHUD ÖLDÜRÜLMEKTEN KORKMAKTAN DOLAYI OLDUĞU ZAMÂN (MU'TEBER OLMAZ)

Çünkü Yüce Allah: "*Bedevîler îmân ettik dediler. De ki: Siz henüz îmân etmediniz, velâkin henüz îmân kalblerinizin içine girmemiş olduğu hâlde İslâm'a girdik deyin...*" (el-Hucurât:14) buyurdu. İslâm hakîkat üzere olursa böylesi de zikri celîl olan Allah'ın şu: "*Hakk dîn, Allah indinde İslâm'dır*" (Âlu İmrân:19) kavlinin gereği üzere olmuştur [35].

---

34 Başlığa uygunluğu açıktır; o da amelin îmân ma'nâsında kullanılmasıdır. İbn Battâl: Âyet, âhıret derecelerinin amelle elde edilir olduğu ve îmânın kavl ve amelden ibâret olduğu husûslarında hüccettir. Zikredilen bu hadîs de buna şehâdet etmektedir, demiştir (Aynî).

35 Âyetlerin bâb başlığına uygunluğu açıktır. Çünkü bâb başlığı, "İslâm hakîkati üzere olmazsa fayda vermez" hükmüdür. Âyetler de bu hükme delâlet etmektedir.

Râgıb el-Isfahânî *el-Mufredât*'ında şöyle der: İslâm, şeri'de iki kısımdır: Birisi îmânın dûnundadır ki, bu lisân ile i'tirâftır. Bununla kan siyânet olunur, berâberinde i'tikaad gerek olsun, gerek olmasın el-Hucurât:14. âyetinde bu ma'nâ kasdolunmuştur. Birisi de îmânın fevkındedir ki, burada lisânen i'tirâf ile berâber hem kalben i'tikâad, hem vefâ, hem de Allah'a bütün kazâ ve kaderinde teslîmiyet vardır. Nitekim İbrâhîm aleyhi's-selâm hakkında: "***Rabb'i ona: Kendini Hakk'a teslîm et, dediği zamân o: Âlemlerin Rabb'ına teslîm oldum, demişti***"(el-Bakara:131) buyurulması böyledir. Kezâlik "***Allah indinde dîn İslâm'dır***" ve "***Benim canımı müslümân olarak al***"(Yûsuf:101) kavli bu ma'-

٢٠ ـــ حدّثنا أَبُو اليَمَانِ قال أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ قال أَخْبَرَنِي عَامِرُ بْنُ سَعْدِ بْنِ أَبِي وقّاصٍ عَنْ سَعْدٍ رضى الله عنه أَنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم أَعْطَى رهْطًا وَسَعْدٌ جالِسٌ فَتَرَكَ رسولُ الله صلى الله عليه وسلم رَجُلاً هُوَ أَعْجَبُهُمْ إِلَيَّ فَقُلْتُ يا رسولَ اللهِ مَالَكَ عَنْ فُلاَنٍ فوَ اللهِ إِنِّي لأَرَاهُ مُؤْمِنًا فقالَ أَو مُسْلِمًا فَسَكَتُّ قَلِيلاً ثُمَّ غلَبَنِي ما أَعْلَمُ مِنْهُ فَعُدْتُ لِمَقَالَتِي فَقُلْتُ مالَكَ عَنْ فُلاَنٍ فوَاللهِ إِنِّي لأَرَاهُ مُؤْمِنًا فقالَ أَوْ مُسْلِمًا فَسَكَتُّ قَلِيلاً ثُمَّ غلَبَنِي ما أَعْلَمُ مِنْهُ فَعُدْتُ لِمَقَالَتِي وَعَادَ رسولُ الله صلى الله عليه وسلم ثُمَّ قال يا سَعْدُ إِنِّي لأعْطِي الرَّجُلَ وَغَيْرُهُ أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْهُ خَشْيَةَ أَنْ يَكُبَّهُ اللهُ فِي النَّارِ وَرَوَاهُ يُونُسُ وَصَالِحٌ وَمَعْمَرٌ وابْنُ أَخِي الزُّهْرِيِّ عَنِ الزُّهْرِيِّ *

20-....... Zuhrî şöyle dedi: Bana Âmir ibn Sa'd (103,104), babası Sa'd ibn Ebî Vakkaas (R-55, 58)'dan haber verdi ki, şöyle demiştir: Rasûlullah (S) bir takım insanlara dünyâlık veriyordu; bu Sa'd da orada oturuyordu. Derken Rasûlullah içlerinden en ziyâde beğendiğim birini bıraktı. Bunun üzerine:

— Yâ Rasûlallah! Fulânı niçin bıraktın? Vallahi onu bir mü'min biliyorum, dedim.

— *Öyle deme, müslim* (de), buyurdu [36].

Bir müddet sustum. Nihâyet o adam hakkındaki bilgim bana galebe etti de dayanamadım, yine sözümü tekrâr ederek:

— Fulânı niçin mahrûm bıraktın? Vallâhi ben onu mü'min biliyorum, dedim.

---

nâyadır. Beni rızâna teslîm olan kullarından kıl demektir. Şeytân'ın kaydından sâlim kıl ma'nâsına olmak da câizdir...

İmâm A'zam'a mensûb *el-Fıkhu'l-Ekber*'de de şöyle zikredilmiştir: Îmân, ikrâr ve tasdîktir; İslâm Allah Taâlâ'nın emirlerine teslîm ve inkıyâddır. Binâenaleyh îmân ile İslâm arasında lügat tarîkından fark vardır. Velâkin şerîat hükmünde İslâm'sız îmân, îmânsız İslâm olmaz. Bu ikisi zâhir ile bâtın, yüz ile astar gibidir. Dîn ile îmân, İslâm ve şerîatin hepsine birden vâkı' olan isimdir (*Hakk Dîni*, VI, 4482).

36 Sa'd'ın "mü'minen" sözünü, Peygamber'in mükerreren "ev müslimen" sûretinde tashîh etmesi, îmânın bâtınî işlerden ve yalnız Allah'ın bildiği gayb hâllerinden olması dolayısıyle zâhirî itâate ve teslîmiyete bakarak "müslimen" demenin evlâ olduğunu öğretmek içindir.

Vâkıdî'nin *Megâzî*'de tasrîh ettiğine göre, bu mahrûm edilen zât, muhâcirlerden Cuayl ibn Surâka ed-Damrî (R)'dir. Sa'd'ın hüsnü şehâdette bu kadar ısrâr etmesi de bundan ileri geliyor.

Yine:

— *Öyle deme, müslim* (de), buyurdu.

Ben yine sustum. Lâkin o zât hakkındaki bilgim bana galebe etti, sözümü tekrâr ettim. Rasûlullah yine o sözü tekrâr ettikten sonra:

— ***Ey Sa'd, bir adama, Allah onu yüzü koyun ateşe atmasın diye başkasını daha ziyâde sevdiğim hâlde ihsânda bulunduğum olur,*** buyurdu [37].

Bu hadîsi Zuhrî'den Yûnus, Sâlih ibn Keysân, Ma'mer ibn Râşid ve Zuhrî'nin erkek kardeşinin oğlu Muhammed ibn Abdillah da rivâyet etti [38].

١٩ ــ بابٌ السَّلَامُ مِنَ الإِسْلَامِ وقال عَمَّارٌ ثَلَاثٌ مَنْ جَمَعَهُنَّ فَقَدْ جَمَعَ الإِيمَانَ الإِنْصَافُ مِنْ نَفْسِكَ وَبَذْلُ السَّلَامِ لِلْعَالَمِ والإِنْفَاقُ مِنَ الإِقْتَارِ

19- BÂB: SELÂM (VERMEK) İSLÂM'DANDIR

Ammâr ibn Yâsir (37) şöyle dedi: Üç şeyi her kim biraraya getirebilirse îmânı tam toplamış olur: Nefsine karşı olsa da insâfı elden bırakmamak, herkese selâm vermek, fakîr iken de infâk eylemek [39].

---

37 Başlığa uygunluğu açıktır; o da İslâm hakîkat üzere olmazsa kabûl olunmaz hükmüdür. Peygamber bunun için Sa'd'a *"Ev müslimen* = Öyle deme müslim de" demiştir. Çünkü Peygamber'in bu sözünde îmâna kesin hüküm vermekten nehy vardır. Zîrâ îmân bir bâtın işidir, onu Allah'tan başkası bilemez. İslâm ise zâhir ile bilinmiştir... (Aynî).

38 Yânî bu hadîsi Zuhrî'den şu dört zât da rivâyet ettiler ve bunlar, Zuhrî'den olan rivâyetinde Şuayb'a mutâbaat eylediler. Böylece hadîsin rivâyet tarîklerinin çokluğu ile kuvveti artıyor. Bu ifâdede ve Tirmizî'nin "Bu bâbda fulândan ve fulândan..." gibi sözlerinde birçok fâideler vardır. Birisi bu söylediğimizdir. İkincisi, mutâbaat yâhud istişhâdı tanımak için tarîkleri toplamağa rağbet eden kimsenin, hadîsin râvîlerini bilmesidir ki onların rivâyetlerini ve müsnedlerini araştırması için bu bilgi kendisine lâzımdır. Üçüncüsü bu zikredilen râvîlerin de bu hadîsi rivâyet ettiklerini tanıması. Bazen bilgisiz kimse isnâdda zikredilenden başka kimselerin bu hadîsi rivâyet etmediğini vehmeder. Diğer bir kitâbda bu hadîsi başkasından rivâyet edilmiş görür ve yanılarak vehmeder ve hadîs ancak fulân tarîkindendir diye iddiâya kalkışır. Bu bâbda fulândan ve fulândan da gelmiştir denildiği zamân zikredilen vehm zâil olur. Dördüncüsü, Buhârî'nin sarîh olarak kendi şartına vefâsıdır. Çünkü denildiğine göre, onun şartı, her bir hadîs için iki ve daha fazla râvî olmaktır. Beşincisi, hadîsin müstefîz, yânî yaygın olmasıdır ki, böylece Kur'ân'ı tahsîs etmekte, hadîsin meşhûr olmasını şart koşan müctehidler indinde hüccet olur. Mustefîz yânî meşhûr, nâkilleri üçten çok olan hadîstir (Aynî, I,228).

39 Ammâr ibn Yasîr (37)'den gelen bu eserin "selâm vermendir" fıkrası, muteâkıb muttasıl hadîsin aynı fıkrasıyle uyuşuyor. Böylece ta'lîkın muttasıl bir aslı mevcûd olmuş oluyor. Buhârî bu ta'lîk ile selâm vermenin, İslâm'ın yânî îmâ-

٢١ ـ حدّثنا قُتَيْبَةُ قالَ حدّثنا اللَّيْثُ عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِى حَبِيبٍ عَنْ أَبِى الْخَيْرِ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو أَنَّ رَجُلاً سَأَلَ رسولَ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم أَيُّ الإِسْلاَمِ خَيْرٌ قالَ تُطْعِمُ الطَّعَامَ وتَقْرَأُ السَّلاَمَ عَلَى مَنْ عَرَفْتَ وَمَنْ لَمْ تَعْرِفْ *

21-....... Abdullah ibn Amr(R)'dan (şöyle demiştir): Bir kimse Rasûlullah'a:

— İslâm'ın en hayırlısı hangisidir? diye sordu.

Rasûlullah (S):

"Yiyecek yedirmen, tanıdığına ve tanımadığına selâm vermendir" buyurdu [40].

٢٠ ـ باب كُفْرَانِ العَشِيرِ و كُفْرٍ دُونَ كُفْرٍ فِيهِ عَنْ أَبِى سَعِيدٍ الخُدْرِىِّ عَنِ النَّبِىِّ صلى الله عليه وسلم

20- HAYÂT YOLDAŞINA NANKÖRLÜK ETMEK (BİR NEVİ' KÜFÜRDÜR) VE KÂFİRLİĞİN BERİSİNDE KÂFİRLİK VARDIR BÂBI [41]

Bu konuda Ebû Saîd Hudrî'den ve Peygamber(S)'den rivâyet edilmiş hadîs vardır [42].

---

nın şu'belerinden bir şu'be olduğunu ifâde ettiği gibi, ta'lîkdaki diğer hasletlerin dahî îmânın şu'belerinden olduğunu ifâde etmiştir. Bu ta'lîk bâzı lâfız farklarıyle Ahmed, Bezzâr, Abdurrazzâk ve Taberânî tarafından mevsûlen rivâyet edilmiştir.

40 Hadîs, başlığın iki fıkrasından birini içine almakta olduğundan aralarında uygunluk tamamdır. Hadîsle ilgili diğer açıklamaları, daha önce geçtiği yerde tam olarak zikretmiştik... (Aynî).

41 Bu bâb ile bundan evvel geçen bâblar arasındaki münâsebet şudur: Geçen bâblarda zikredilen, îmân işleridir. Küfür ise, onun zıddıdır. Îmânla küfür arasındaki münâsebet ise bunların birbirlerine zıd olmaları cihetidir. Çünkü iki şey arasını cem' eden şey, birkaç türlüdür...(Aynî).

Musannıf Buhârî'nin maksadı, tâatlere îmân ismi verildiği gibi, ma'siyetlere de küfür isminin verildiğini, ancak ma'siyetlere dînden çıkarıcı olan küfür ma'nâsı kasdedilmeyerek küfür ismi verileceğini beyân etmektir (Ebû Bekr ibnu'l-Arabî).

Küfür, îmânın zıddıdır; küfür aynı zamânda ni'meti inkârdır, bu sonuncu ise şükrün zıddıdır. Küfrân da yukarıdaki şekildedir. Lâkin küfür dînde, küfrân ni'mette çok kullanılır.

42 Aşîr, muâşir yâni yoldaş demektir. Şu âyette geçer: *"O zararı fâidesinden daha yakın olana tapar,* (taptığı nesne) *ne kötü yardımcı ve ne fenâ yoldaştır"*(el-Hacc:13).

Buhârî, bununla, bu bâbda zikrettiği hadîsin burada sevk eylediği tarîkden başka bir tarîkı daha olduğunu işâret etmiştir. İşâret ettiği o tarîkı Kitâbu'l-Hayz'da tahrîc etti.

٢٢ـ حدّثنا عَبْدُ اللّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ عَنْ مَالِكٍ عَنْ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَسَارٍ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ قال النَّبِىُّ صلى الله عليه وسلم أُرِيتُ النارَ فاذا أَكْثَرُ أَهْلِهَا النِّسَاءُ يَكْفُرْنَ قِيلَ أَيَكْفُرن باللّهِ قال يَكْفُرنَ العَشِيرَ ويَكْفُرنَ الإِحْسَانَ لَوْ أَحْسَنْتَ إِلَى إِحْدَاهُنَّ الدَّهْرَ ثُمَّ رَأَتْ مِنْكَ شَيْئًا قَالَتْ مَا رَأَيْتُ مِنْكَ خَيْرًا قَطُّ *

22-....... İbn Abbâs (R) şöyle demiştir: Peygamber (S):

— *Bana cehennem gösterildi, bir de gördüm ki cehennem ahâlîsinin çoğu kadınlardır. Onlar küfr ederler,* buyurdu.

Bunun üzerine:

— Allah'a mı küfr ederler? diye soruldu.

Peygamber:

— *Onlar kocalarına karış küfrân ederler, iyiliğe karşı küfrân ederler. Birisine bütün zamân ihsân etsen de sonra senden* (hoşuna gitmeyen) *bir şey görse, "Ben senden hiçbir hayır görmedim" der* [43].

٢١ـ بابُ المَعَاصِى مِنْ أَمْرِ الْجَاهِلِيَّةِ وَلاَ يُكَفَّرُ صَاحِبُهَا بِارْتِكَابِهَا إِلاَّ بِالشِّرْكِ لِقَوْلِ النَّبِىِّ صلى الله عليه وسلم إِنَّكَ امْرُؤٌ فِيكَ جَاهِلِيَّةٌ وَقَوْلِ اللّهِ تعالى إِنَّ اللّهَ لاَ يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ و يَغْفِرُ ما دُونَ ذَلِكَ لِمَنْ يَشَاءُ

21- MA'SİYETLER, CÂHİLİYYET İŞİ NEV'İNDENDİR BÂBI

Allah'a ortak koşma müstesnâ, bu Câhiliyyet işlerinin sâhibleri, bunları işlemeleri sebebiyle kâfir sayılmazlar. Çünkü Peygamber (S), Ebû Zerr'e: "*Demek ki sen, içinde henüz Câhiliyyet ahlâkı bulunan bir kimsesin*" buyurdu; Yüce Allah da: "*Şübhesiz ki Allah, kendisine ortak tanınmasını mağfiret etmez,*

43 Başlığa uygunluğu açıktır. Başlık hayât arkadaşına nankörlük etmek ve küfür kelimesinin Allah'ı inkârın dışında kullanılmasıdır. Hadîsteki küfür de nankörlük ma'nâsına kullanılmıştır.

Bundan haklara ve ni'mete nankörlük etmenin harâm kılınması hükmü alınmıştır. Çünkü ateşe ancak harâmı işleyen girer. Nevevî, hayât yoldaşına karşı ve ihsâna karşı nankörlüğü ateşle tehdîd etmesi, bunların büyük günâhlardan olduğuna delâlet eder, demiştir...(Aynî).

ondan başkasını, dileyeceği kimseler için mağfiret eyler...'' (en-Nisâ:48,115) **buyurdu** [44].

٢٣ـ حدّثنا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ قال حدّثنا شُعْبَةُ عَنْ واصِلٍ الأحْدَبِ
عَنِ المَعْرُورِ قالَ لَقِيتُ أبا ذَرٍّ بالرَّبَذَةِ وَعَلَيْهِ حُلَّةٌ وعَلى غُلامِهِ حُلَّةٌ فَسَألْتُهُ عَنْ
ذَلِكَ فَقالَ إِنِّي سَابَبْتُ رَجُلاً فعيَّرْتُهُ بِأُمِّهِ فقال لِيَ النَّبِيُّ صلى الله عليه وسلم
يا أبا ذَرٍّ أعَيَّرْتَهُ بأُمِّهِ إِنَّكَ امْرُؤٌ فِيكَ جاهِلِيَّةٌ إِخْوانُكُمْ خَوَلُكُمْ جَعَلَهُمُ اللَّهُ
تَحْتَ أيْدِيكُمْ فَمَنْ كانَ أخُوهُ تَحْتَ يَدِهِ فَلْيُطْعِمْهُ مِمَّا يأكُلُ وَلْيُلْبِسْهُ مِمَّا يَلْبَسُ
وَلاَ تُكَلِّفُوهُمْ ما يَغْلِبُهُمْ فانْ كَلَّفْتُمُوهُمْ فَأعِينُوهُمْ *

23-....... Bize Şu'be, Vâsıl el-Ahdeb(120)'den, o da el-Ma'rûr ibn Suveyd'den tahdîs etti. O şöyle demiştir: Ben Rebeze köyünde Ebû Zerr'e kavuştum. Toplamı bir hullelik, yânî bir ridâ ile bir izârdan ibâret bir takımlık kumaşın yarısı kendisinin, yarısı kölesinin sırtında bulunuyordu. Ben kendisine böyle birer yarı parçanın her ikisinin sırtında ayrı ayrı bulunmasının sebebini sordum. Bunun üzerine Ebû Zerr (R) şöyle şöyle anlattı: Ben bir kerre bir adamla söğüştüm de onu anasından dolayı ayıbladımdı. Peygamber (S) bana:

''Yâ Ebâ Zerr! Onu sen anasından dolayı mı ayıblıyorsun? Demek ki sen, içinde henüz Câhiliyyet (ahlâkı) *bulunan bir kimsesin. Hizmetçileriniz sizin öyle kardeşlerinizdir ki, Allah onları sizin ellerinizin altına emânet etmiştir. Her kimin eli altında kardeşi bulunursa, ona yediğinden yedirsin, giydiğinden giydirsin. Onlara güçleri yetmeyecek zahmetli bir iş yüklemeyiniz. Şâyet yüklerseniz, onlara yardım ediniz''* buyurdu [45].

---

44 Bâb başlığı ma'siyetlere, Allah'ı inkâr ma'nâsına değil, sâdece ni'meti inkâr ma'nâsına olarak mecâzen küfür adı verileceğini ifâde ediyor.

Buhârî, ma'siyet işlemenin, -günâhları sebebiyle insanları küfre nisbet eden Hâricîler'in hilâfına- insanı dînden çıkarmayan bir küfr olduğunu beyân etmek istedi. Kur'ân'ın nassı da Hâricîler'i reddediyor. Buhârî'nin âyeti delîl getirmesi açıktır.

Ebû Zerr kıssasına gelince, o da, kendisinde Allah'a şirk koşma dışında ister büyük, ister küçük günâh olsun, Câhiliyyet huylarından bir huy bâkî kalan kimsenin, bu huy sebebiyle îmândan çıkmayacağı husûsuna delîl getirilmek için zikredilmiştir.

45 Velîd ibn Müslim'in munkatı' olarak rivâyetine göre, söğülen zât Bilâl Habeşî (R) imiş. Ve Ona: ''Yâ'bne's-sevdâ = Ey kara kadının oğlu!'' diye söğmüş. Bilâl'in şikâyeti üzerine Peygamber'in tevbîhi vâkı' olunca, Ebû Zerr yanağını yere koyup: ''Bilâl ayağı ile basmadıkça yanağımı yerden kaldırmayacağım'' diyerek, kusurunun afvını istemiştir.

٢٢ــ باب وإنْ طائفتان من المؤمنين اقتتلوا فأصلحوا بينهما فسمّاهم المؤمنين

22- BÂB: *"Eğer mü'minlerden iki zümre birbirleriyle döğüşürlerse aralarını barıştırın..."* (el-Hucurât:9). Yüce Allah bu döğüşen kimselere mü'minler ismini verdi [46].

٢٤ــ حدّثنا عبد الرّحمن بن المبارك حدّثنا حمّاد بن زيد حدّثنا أيّوب و يونس عن الحسن عن الاحنف بن قيس قال ذهبت لأنصر هذا الرّجل فلقيني أبو بكرة فقال أين تريد قلت أنصر هذا الرّجل قال ارجع فإنّي سمعت رسول اللّه صلى الله عليه وسلم يقول إذا التقى المسلمان بسيفيهما فالقاتل والمقتول في النّار فقلت يا رسول اللّه هذا القاتل فما بال المقتول قال إنّه كان حريصًا على قتل صاحبه *

24-....... Bize Eyyûb es-Sahtıyânî ile Yûnus ibn Abîd (139), Hasen el-Basrî(110)'den, o da el-Ahnef ibn Kays(67)'tan tahdîs etti. Şöyle demiştir: Şu adama -Buhârî'nin Fiten'deki rivâyetinde Peygamber'-in amucaoğlu Alî'ye- yardıma gidiyordum. Ebû Bekre beni karşıladı ve:

— Nereye gidiyorsun? diye sordu.

— Şu adama yardım etmek istiyorum, dedim.

Ebû Bekre bana:

— Geri dön; çünkü ben Rasûlullah(S)'tan işittim: *"İki müslümân kılıçlarıyle karşılaştıkları zamân, öldüren de ölen de cehennemdedir"* buyuruyordu [47].

— Yâ Rasûlallah! Öldüren böyle; ya ölene ne oluyor? diye sordum.

— *"Ölen de arkadaşını öldürmeğe hırslı idi de ondan"* buyurdu.

---

46 İki bâb arasındaki münâsebet şudur: Bundan evvelki bâbda ma'siyet işleyen kimsenin, bu ma'siyet sebebiyle küfre nisbet edilmeyeceği zikredilmiş ve îmân sıfatı ondan selb olunmamıştı. İşte kezâ bu bâbda da bunun benzeri beyân olunuyor. Çünkü burada zikredilen âyet, bâğîler hakkındadır ve Allah onları mü'minler diye isimlendirmiş ve kendilerinden îmân sıfatı selb olunmamıştır. Bundan da büyük günâh sâhibinin îmândan çıkmayacağı bilindi. Bununla Hâricîler ve Mu'tezile görüşü reddolunuyor...

47 "Bu cezâya hak kazanır" demektir. Yoksa ilâhî afv yetişip kurtulmak da vardır. Ebedî cehennemlik ma'nâsı ise hiç anlaşılmamalıdır. Hadîste her iki tarafa da müslim nâmı verilmesinde de buna işâret vardır.

٢٣ــ بابٌ ظُلْمٌ دُونَ ظُلْمٍ

23- BÂB: ZULMÜN BÂZISI DAHA HAFİFTİR [48]

٢٥ــ حدّثنا أَبو الوَلِيدِ قال حدّثنا شُعْبَةُ ح قال و حدّثنى بِشْرٌ قال حدّثنا مُحَمَّدٌ عن شُعْبَةَ عن سُلَيْمَانَ عن إِبْرَاهِيمَ عن عَلْقَمَةَ عن عبدِ اللّٰهِ قال لَمَّا نَزَلَتِ الَّذِينَ آمَنُوا وَلَمْ يَلْبِسُوا إِيمَانَهُمْ بِظلمٍ قال أَصْحَابُ رسولِ الله صلى الله عليه وسلم أَيُّنا لَمْ يَظْلِمْ فَأَنْزَلَ اللّٰهُ إِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ *

25-....... Bize Ebu'l-Velîd (227) tahdîs edip şöyle dedi: Bize Şu'be tahdîs etti. H Buhârî dedi ki: Ve bana Bişr ibn Hâlid (253) tahdîs edip şöyle dedi: Bize Muhammed ibn Ca'fer (192 ? 194) Şu'be'den, o da Süleymân ibn Mıhrân(148)'dan, o da İbrâhîm ibn Yezîd(96)'den tahdîs etti. Abdullah ibn Mes'ûd (R) şöyle demiştir: ***"Îmân edip de îmânlarına zulüm karıştırmayanlar, işte emîn olmak ancak onların hakkıdır. Doğru yola giden de onlardır"*** (el-En'am: 82) âyeti indiği zamân Rasûlulah(S)'ın sahâbîleri: Hangimiz nefsine zulm etmemiştir? dediler. Bunun üzerine: ***"Allah'a ortak edinmek şübhesiz büyük bir zulümdür"*** (Lukmân: 13) âyeti nâzil oldu [49].

٢٤ــ بابُ عَلاَمَةِ المُنَافِقِ

24- MÜNÂFIKIN ALÂMETİ BÂBI

٢٦ــ حدّثنا سُلَيْمَانُ أَبو الرَّبِيعِ قال حدّثنا إِسْمَاعِيلُ بنُ جَعْفَرٍ قال حدّثنا

Söz kıtâli şer'an câiz kılacak bir te'vîl olmaksızın vâkı' olan mukaatelededir. Kıtâle karışan sahâbîlerin her iki tarafta olanlarının cennet ehli olması da buna delîldir. Çünkü onlar ictihâddan ve kıtâlde dînin ıslâhı var diye çarpışmışlardı. Başlıktaki el-Hucurât:9 âyetinde de bâğî ehli olanlara -hakk üzere olan hasımları gibi- mü'min denilmiştir.

48 "Dûne" lâfzı, ya ğayr yâhud da ednâ ma'nâsınadır. Gayr ma'nâsına alınırsa, zulmün nevi'leri muhtelif ve başka başkadır demek olur; ednâ ma'nâsına alınırsa, zulmün bâzısı zulümlükte ve âkıbetinin kötülüğünde daha şiddetlidir demek olur.

49 Hadîsin bâb başlığına mutâbakatı şu cihettendir: Zulmün birçok nevi'leri olduğu ve bâzı zulüm nevi'lerinin küfür, bâzısının da küfür olmadığı bilinince, bundan zarûrî olarak, zulmün bâzısının daha hafif olduğu bilinmiş oluyor.

Buhârî bu hadîsi iki tarîkten tahrîc etti. Biri: Ebu'l-Velîd'den, o da Şu'be'den, o da Süleymân'dan... Diğeri de Bişr ibn Hâlid'den, o da Muhammed ibn Ca'fer'den, o da Şu'be'den, o da Suleymân'dan...

Îmâna şirk karıştırmak, ya nifâk ya irtidâd sûretleriyle olur. Müşrik ve münâfık olmayanların mazhar oldukları emîn ve emân, cehennemde devâmlı kalmaktan emîn ve emândır. Yoksa âsîye azab olacağı birçok nasslarla sâbittir.

نَافِعُ بنُ مالِكِ بنِ أَبِى عَامِرٍ أَبُو سُهَيلٍ عن أَبِيهِ عن أَبِى هُرَيْرَةَ عن النَّبِىِّ ﷺ قال آيَةُ الْمُنَافِقِ ثَلاَثٌ إِذَا حَدَّثَ كَذَبَ و إِذا وَعَدَ أَخْلَفَ و إِذا أُتُمِنَ خانَ *

26-....... Bize Nâfi' ibn Ebî Âmir Ebû Suheyl, babası Mâlik ibn Ebî Âmir(112)'den; o da Ebû Hureyre(R)'den tahdîs etti. Peygamber (S): *"Münâfıkı alâmeti üçtür: Söz söylerken yalan söyler; va'd ettiği vakit sözünde durmaz; kendisine birşey emniyet edildiği zamân hıyânet eder"* buyurdu.

٢٧ ـــ حدّثنا قَبِيصَةُ بنُ عُقْبَةَ قال حدّثنا سُفْيَانُ عنِ الأَعْمَشِ عن عَبْدِ اللَّهِ بنِ مُرَّةَ عن مَسْرُوقٍ عنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَمْرٍو أَنَّ النَّبِىَّ صلى الله عليه وسلم قال أَرْبَعٌ مَنْ كُنَّ فِيهِ كان مُنَافِقًا خَالِصًا ومَنْ كَانَتْ فِيهِ خَصْلَةٌ مِنْهُنَّ كَانَتْ فِيهِ خَصْلَةٌ مِنَ النِّفَاقِ حَتَّى يَدَعَهَا إِذا أُتُمِنَ خَانَ وإِذا حدَّث كَذَبَ وإِذا عاهَدَ غَدَرَ وإِذا خاصَمَ فَجَر تَابَعَهُ شُعْبَةُ عن الأَعْمَشِ *

27-....... Bize Sufyân es-Sevrî (160), A'meş'ten; o da Abdullah ibn Murre(100)'den o da Mesrûk(63)'tan; o da Abdullah ibn Amr(R)'dan tahdîs etti ki, Peygamber (S) şöyle buyurmuştur: *"Dört şey her kimde bulunursa hâlis münâfık olur; her kimde bunların bir parçası bulunursa onu bırakıncaya kadar kendisinde münâfıklıktan bir huy kalmış olur. Bunlar şunlardır: Kendisine bir şey emniyet edildiği zamân hıyânet etmek; söz söylerken yalan söylemek; ahd ettiğinde ahdini tutmamak; husûmet zamânında da haktan ayrılmaktır"*.

Şu'betu'bnu'l-Haccâc bu hadîsi Süleymân el-A'meş'ten rivâyet etmekte Sufyân es-Sevrî'ye mutâbaat etti [50].

٢٥ ـــ بابٌ قِيامُ لَيْلَةِ القَدْرِ مِنِ الإِيمانِ

25- BÂB: KADR GECESİNİ TÂATLE GEÇİRMEK ÎMÂNDANDIR [51]

٢٨ ـــ حدّثنا أَبُو اليَمَانِ قال أَخْبَرَنا شُعَيْبٌ قال حدّثنا أَبُو الزِّنَاد عَن

---

50 Buhârî bu mutâbaatı Kitâbu'l-Mezâlim'de vasletti. Burada bu mutâbaattan maksadı, bu hadîsin A'meş'ten; diğer bir tarîkten de rivâyet edilmiş olmasıdır. Bu mutâbaatın fâidesi de, takviyedir.

"Bu iki hadîste bahsedilen hasletler bâzen müslümânda bulunuyor dersen, murâd amel nifâkıdır; kâfirlik nifâkı değildir; nitekim, îmân ta'bîri de amele ıtlak ediliyor, diye cevâb veririm" (Şah Veliyyullah).

51 Bu ve bunu tâkîb eden üç bâbın her biri, îmân şu'belerinden birer şu'bedir, demektir.

Müellif Buhârî "Selâm vermek îmândandır" bâbının beyânını câmi' olan

الأعْرجِ عنْ أبى هُرَيْرَةَ قال قال رسولُ اللّهِ عليه وسلم مَنْ يَقُمْ لَيْلَةَ القَدْرِ إيمانًا واحْتِساباً غُفِرَ لَهُ ماتَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ *

28-....... Ebû Hureyre (R) şöyle demiştir: Rasûlullah (S): *"Her kim îmânından dolayı ve ecrini yalnız Allah'tan umarak kadr gecesini tâatle geçirirse, onun lehine geçmiş günâhları mağfiret olunur"* buyurdu.

٢٦ ــ بابٌ الْجِهَادُ مِنَ الإيمَانِ

26- BÂB: CİHÂD ÎMÂNDANDIR

٢٩ ــ حدّثنا حَرَمِيُّ بنُ حَفْصٍ قال حدّثنا عبدُ الواحِدِ قال حدَّثنا عُمَارَةُ قال حدّثنا أبو زُرْعَةَ بنُ عَمْرِو بنِ جَرير قال سَمِعْتُ أبا هُرَيْرَةَ عَنِ النَّبِيِّ صلى الله عليه وسلم قال انْتَدَبَ اللّهُ لِمَنْ خَرَجَ فى سَبِيلِهِ لاَ يُخْرِجُهُ إلاَّ إيمَانٌ بِى وَتَصْدِيقٌ بِرُسُلِى أن أُرْجِعَهُ بِمَا نَالَ مِنْ أَجْرٍ أَوْ غَنِيمَةٍ أَوْ أُدْخِلَهُ الجَنَّةَ وَلَوْلاَ أنْ أشُقَّ على أُمَّتِى مَا قَعَدْتُ خَلْفَ سَرِيَّةٍ وَلَوَدِدْتُ أَنِّى أُقْتَلُ فِى سَبِيلِ اللّهِ ثُمَّ احْيا ثم اُقْتَلُ ثم اُحْيا ثم اُقْتَلُ *

29-....... Bize Ebû Zur'a ibnu Amr ibn Cerîr tahdîs edip şöyle dedi: Ben Ebû Hureyre(R)'den işittim; Peygamber (S) buyurdu ki: *Allah kendi yolunda cihâda çıkan kimseye: "Onu evinden çıkaran şey yalnız bana îmân ve elçilerimi tasdîk ise, nâil olduğu ecir ve ganîmetle* (sâlimen yurduna) *geri getireyim, yâhud cennete girdireyim" diye tekeffül etmiştir. Ümmetime meşakkat verecek olmasaydım, hiçbir cihâd müfrezesinin arkasından geri kalmazdım. Yemîn olsun ki Allah yolunda öldürülüp diriltilmemi, ondan sonra öldürülüp diriltilmemi, ondan sonra öldürülmemi ne kadar isterdim!* [52]

Îmân Kitâbı'nı zikr edip de, içlerinde îmânla münâsebet bulunduğu için araya istitrâden beş bâb daha soktuktan sonra -ki bunlar "Yoldaşa küfrân.." bâbından, "Münâfıkın alâmeti" bâbına kadardır- burada tekrâr îmânın alâmetlerini zikre döndü (Kastallânî).

52 Bu hadîsten Allah yolunda cihâdı, ve şehîdliğin fazîleti, şahâdet temennîsinin cevâzı, şehîdlik ecrinin büyüklüğü, insanın tâkat getireceği şeylerin üstünde ve gücü yetse bile kendisine mümkin olmayacak hayırları temennî ve niyet etmesinin cevâzı, cihâdın kifâye farzı olup, ayn farzı olmadığı; hadîsin zâhiri kâfirlerle kıtâl hakkında ise de, mekrûh işleri ve müslümânlardan meşakkatleri gidermek uğrunda çalışmanın, bâğîlerle kıtâle gitmenin, ma'rûfu emr ve münkeri nehy etmeyi yerine getirme husûsunda cihâda çıkan kimsenin de "fî sebîli'llâh = Allah yolunda" kavline gireceği hükümleri alınmıştır...(Aynî).

٢٧ـ بابٌ تَطَوُّعُ قِيَامِ رَمَضَانَ مِنَ الايمانِ

27- BÂB: RAMAZÂN GECELERİNİ NÂFİLE İBÂDETLE GEÇİRMEK ÎMÂNDANDIR

٣٠ـ حدّثنا إِسْمَاعِيلُ قال حدّثنا مالِكٌ عنِ ابنِ شِهَابٍ عنْ حُمَيْدِ ابنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ عنْ أبى هُرَيْرَةَ أنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم قال مَنْ قامَ رَمَضَانَ إِيمَانًا واحْتِسَابًا غُفِرَ لَهُ ما تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ *

30-....... Bana Mâlik, İbn Şihâb'dan; o da Humeyd ibn Abdirrahmân(95)'dan; o da Ebû Hureyre(R)'den tahdîs etti ki, Rasûlullah (S) şöyle buyurmuştur:

"Her kim ramazânda îmânı sebebiyle ve ecrini yalnız Allah'tan umarak nâfile ibâdetlerle uğraşırsa, kendisi lehine, geçmiş günâhları mağfiret olunur" [53].

٢٨ـ بابٌ صَوْمُ رَمَضَانَ احْتِسَابًا مِنَ الأيمانِ

28- BÂB: MÜKÂFÂTINI YALNIZ ALLAH'TAN UMARAK RAMAZÂN ORUCUNU TUTMAK ÎMÂNDANDIR

٣١ـ حدّثنا ابنُ سلامٍ قال أَخْبَرَنا مُحَمَّدُ بنُ فُضَيْلٍ قال حدّثنا يَحْيَى ابنُ سعِيدٍ عنْ أبِي سَلَمَةَ عنْ أبىٰ هُرَيْرَةَ قال قال رسولُ اللهِ صلى الله عليه وسلم من صامَ رَمَضَانَ إيمانًا واحْتِسَابًا غُفِرَ لَهُ ما تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ *

31-....... Ebû Hureyre (R) şöyle demiştir: Rasûlullah (S) şöyle buyurdu:

"Her kim ramazân orucunu, îmânı sebebiyle ve mükâfâtını yalnız Allah'tan umarak tutarsa, kendi lehine, geçmiş günâhları mağfiret olunur" [54].

٢٩ـ بابُ الدِّينُ يُسْرٌ وَقَوْلُ النَّبِيِّ صلى الله عليه وسلم

---

53 Başlığa uygunluğu, içinde, geçmiş günâhların gufrânı bulunan amele girişmek îmân şu'belerinden bir şu'be olması yönündendir. Takdîr şöyledir: Ramazânda kalkıp nâfile ibâdet yapmak, îmân şu'belerinden bir şu'bedir.

54 "Ramazân"ın lugat ma'nâsında temizlik, yanmak, keskinlik ma'nâları bulunduğu gibi dînî i'tibârında günâhların yanması ve Allah ayı diye Allah'a izâfet ma'nâları âmil olmuştur. Bir hadîste "evveli rahmet, ortası mağfiret, sonu ateşten azadlık" diye vasıflanan ramazân ayının en mübârek bir gecesi, yânî Kadr gecesi, Kur'ân'ın inmesine başlangıç olmuştur (el-Bakara:185; el-Kadr:1-5).

أَحَبُّ الدِّينِ إِلَى اللَّهِ الحَنِيفِيَّةُ السَّمْحَةُ

29- *"İslâm Dîni kolaylıktır"*
VE PEYGAMBER(S)'İN:
"Allah'a en sevgili olan dîn müsâadekârlık (semâhat) *ve kolaylık üzerine kurulmuş olan, hanîf İslâm Dîni'dir"* SÖZÜ BÂBI [55]

٣٢ــ حدثنا عَبْدُ السَّلامِ بنُ مطَهَّرٍ قال حدّثنا عُمَرُبنُ عَلِيٍّ عن مَعْن ابنِ مُحَمَّدٍ الغِفَارِيِّ عن سَعِيدِ بنِ أبي سَعِيدٍ المَقْبُرِيِّ عنْ أبي هُرَيْرَةَ عن النَّبِيِّ صلى الله عليه وسلم قال إنَّ الدِّينَ يُسْرٌ ولَنْ يُشَادَّ الدِّينَ أحَدٌ إلاَّ غَلَبَهُ فَسَدِّدُوا وَقَارِبُوا و أَبْشِرُوا واسْتَعِينُوا بالغَدْوَةِ والرَّوْحَةِ وَشَيْءٍ مِنَ الدُّلْجةِ *

32-....... Bize Umer ibn Aliyy (190), Ma'n ibn Muhammed el-Gıfârî'den; o da Saîd ibn Ebî Saîd el-Makburî(100)'den; o da Ebû Hureyre(R)'den tahdîs etti. Peygamber (S) şöyle buyurmuştur: *"Şübhesiz ki bu dîn kolaylıktır. Hiçbir kimse yoktur ki, bu dîn husûsunda* (amellerim eksiksiz olsun diye) *kendini zorlasın da dîn ona galebe etmesin* (ve erinip büsbütün amelden kesilmesin). *Öyle olunca ortalama gidin.* (Eğer en kâmili yapamazsanız, ona) *yaklaşın,* (az olsa da devâmlı amel ve ibâdetten dolayı) *sevinin; sabâh, akşâm ve gecenin bir cüz'ünde* (ibâdete tevfîk vermesi için Allah'tan) *yardım isteyin"* [56].

٣٠ــ بابٌ الصَّلاَةُ مِنَ الإِيمانِ وَقَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى

---

55 Bâb başlığının birinci cümlesi, hadîsin ilk cümlesi olduğu için, Rasûlullah'ın sözü olduğu apaçıktır. İkinci cümlenin de Peygamber'in sözü olduğunu Buhârî haber veriyor. Buhârî bu ikinci kısmı burada ta'lîkan verdi ve bunu, bu *Sahîh*'inde müsned olarak tahrîc etmedi. Edebu'l-Müfred Kitâbı'nda ise mevsûlen tahrîc etmiştir. Diğer muhaddisler de bu sözü mevsûlen rivâyet etmişlerdir.
İslâm'ın kolaylık dîni olduğunu nasslaştıran âyetler de vardır. Birini zikredelim: *"Dîn* (işlerin)*de üzerinize hiçbir güçlük de yüklemedi"*(el-Hacc:78).

56 Bu hadîs, amelde rıfka teşvîkı ve en iyisini yapacağım diye uğraşmaktan sakındırmayı tazammun ediyor. Allah yolunda yalnız elimizden kolaylıkla gelen amellerle mükellef olduğumuz gibi, birbirimize teklîf edeceğimiz işlerde de tâkat getirilecek mıkdâr ile iktifâ edeceğiz. Peygamber'in bu tenbîhten maksadı, nâfile ibâdetleri îfâ için neşâtlı zamânları seçmenin daha fazîletli olduğunu beyândır. Arasıra teheccüd namâzı kılmağa da bir işâretçiği hâvîdir. Allah yolunun yolcusu olan tâat ehlinin diyâr diyâr seyr ü sefer edenlere benzetilmesi de çok belîğ düşmüştür. Bilindiği üzere sıcak beldelerde gündüz yolculuğu pek rahatsız edici, bâzen de helâk edici olduğu için sabâhın, akşâmın, gecenin serin zamânlarında yürünmesi tavsiye edilmiştir (*Tecrîd Ter.,* I, 40-41; Çantay, *Kırk Hadîsler,* II, 324'de güzel hâşiyesi vardır).

وما كان اللّٰهُ لِيُضيعَ إيمَانَكُمْ يَعْنى صَلاتَكُمْ عِندَ البَيْتِ

30- BÂB: NAMÂZ ÎMÂNDANDIR

Ve Yüce Allah: "*Allah îmânınızı zâyi' edecek değildir...*" (el-Bakara:143) kavliyle, Beytu'l-Makdis'e doğru kıldığınız namâzlarınızı zâyi' edecek değildir, ma'nâsını kasdeder [57].

٣٣ـ حدّثنا عَمْرُو بنُ خَالِدٍ قال حدّثنا زُهَيْرٌ قال حدّثنا أَبُوا إِسْحَاقَ عن البَرَاءِ أَنَّ النَّبِيَّ صلى الله عليه وسلم كان أَوّلَ ما قَدِمَ المَدِينَةَ نَزَلَ عَلى أَجْدَادِهِ أَوْ قال أَخْوَالِهِ مِن الأنْصَارِ وأنه صلّى قِبَلَ بَيْتِ المَقْدِسِ سِتَّةَ عشَرَ شَهْرًا أو سَبْعَةَ عَشَرَ شَهْرًا وكان يُعْجِبُهُ أَنْ تَكُونَ قِبْلَتُهُ قِبَلَ البَيْتَ وأَنَّهُ صلّى أول صَلاةٍ صَلاّها صَلاةَ العَصْرِ وصَلَّى مَعَهُ قَوْمٌ فَخَرَجَ رَجُلٌ مِمَّنْ صلى مَعَهُ فَمَرَّ عَلى أَهْلِ مَسْجِدٍ وَهُمْ راكِعُونَ فَقَال أَشْهَدُ باللهِ لَقَدْ صَلَّيْتُ مَعَ رسولِ الله صلى الله عليه وسلم قِبَلَ مَكَّةَ فَدَارُوا كما هُم قِبَلَ البَيْتِ وكانت اليَهُودُ قَدْ أَعْجَبَهُمْ إِذْ كان يُصَلِّى قِبَلَ بَيْتِ المَقْدِسِ و أَهْلُ الكِتَابِ فَلَمَّا وَلَّى وَجْهَهُ قِبَلَ البَيْتِ أَنْكَرُوا ذَلِكَ قال زُهَيْرٌ حدّثنا أَبُوا إِسْحَاقَ عنِ البَرَاءِ فى حَدِيثِهِ هذا أنه ماتَ عَلَى القِبْلَةِ قَبْلَ أَنْ تُحَوَّلَ رِجالٌ وَ قُتِلُوا فَلَمْ نَدْرِ ما نَقُولُ فِيهِمْ فأَنْزَلَ اللّٰهُ تعالى وما كان اللّٰهُ لِيُضِيعَ إِيمانَكُمْ *

33- Bize Amr ibn Hâlid (229) tahdîs edip şöyle dedi: Bize Züheyr ibn Muâviye (173) tahdîs edip şöyle dedi: Bize Ebû İshâk es-Sâbîî(127) Berâ ibn Âzib(R)'den şöyle tahdîs etti:

Peygamber (S) Medîne'ye ilk geldiğinde Ensâr'dan olan dedeleri (yâhud diğer lâfza göre dayıları) yurduna musâfir oldu. Ve on altı yâhud on yedi ay Beytu'l-Makdis'e doğru namâz kıldı. Hâlbuki kıblesinin Beytu'l-Harâm'a doğru olmasını arzû ederdi. Ka'be'ye yönelerek ilk kıldığı namâz, ikindi namâzı olmuştu. Bir cemâat de O'nunla birlikte kıldılar. Ondan sonra birlikte namâz kılanlardan biri namâz-

---

57 İbn Battâl şöyle dedi: Bu âyet Cehmiyye ve Murcie fırkaları aleyhine kat'î bir hüccettir. Çünkü onlar, amellere ve farzlara îmân ismi verilmez demişlerdir. Bu görüşleri nassın hilâfınadır. Çünkü Yüce Allah, sahâbîlerin Beytu'l-Makdis'e doğru kıldıkları namâzlarına îmân ismini verdi. Müfessirler arasında da bu âyetin, onların Beytu'l-Makdis'e doğru kıldıkları namâzları hakkında indiği husûsunda bir ihtilâf yoktur...(Aynî).

dan çıktı. Mescidin birinde bulunan bir cemâate namâzdalar iken yolu uğradı. Onlara: "Rasûlullah ile birlikte Mekke'ye doğru namâz kıldığıma Allah için şehâdet ederim" deyince (namâzlarını bozmadan) oldukları gibi Beyt'e döndüler.

Rasûlullah Beytu'l-Makdis'e doğru namâz kıldığı sırada Yahûdîler ve Hıristiyanlar O'ndan hoşlanırlardı. Ka'be'ye doğru yüzünü döndürünce, bu fiilini beğenmediler.

Zuheyr dedi ki: Bize Ebû İshâk, Berâ'dan tahdîs etti. Berâ ibn Âzib bu hadîsinde şöyle demiştir: Kıble tahvîl edilmeden evvel, ilk kıbleye doğru namâz kılarak vefât etmiş, öldürülmüş kimseler de vardı. Bunlar hakkında nasıl bir hüküm vereceğimizi bilemedik. O zamân Yüce Allah: "***Allah îmânınızı zâyi' edecek değildir***" (el-Bakara: 143) âyetini indirdi [58].

٣١ـ باب حُسْنِ إسْلاَمِ المَرْءِ

31- KİŞİNİN MÜSLÜMÂNLIĞININ GÜZELLİĞİ BÂBI

٣٤ـ قال مالكٌ أخبرني زَيْدُ بنُ أسْلَمَ أنَّ عطاءَ بنَ يَسَارٍ أخْبَرَهُ أنَّ أبا سعيدٍ الخُدْرِيَّ أخْبَرَهُ أنَّهُ سَمِعَ رسولَ اللهِ صلى الله عليه وسلم يَقُولُ إذا أسْلَمَ العَبْدُ فَحَسُنَ إسْلاَمُهُ يُكَفِّرُ اللَّهُ عَنْهُ كُلَّ سَيِّئَةٍ كان زَلَفَها وكان بَعْدَ ذلكَ القِصاصُ الحَسَنَةُ بِعَشْرِ أمْثالِها إلَى سَبْعِمائَةِ ضِعْفٍ والسَّيِّئَةُ بِمِثْلِها إلاَّ أنْ يَتَجاوَزَ اللَّهُ عَنْها *

34- İmâm Mâlik şöyle dedi: Bana Zeyd ibn Eslem haber verdi. Ona da Atâ ibn Yesâr haber verdi. Ona da Ebû Saîd Hudrî haber verdi ki, kendisi Rasûlullah(S)'dan şöyle derken işitmiştir:

"Bir kul müslümân olur ve müslümânlığı da güzel olursa, Allah onun evvelce işlemiş olduğu her kötülüğünü örter. Ondan sonra sıra

---

58 Âyetin biraz daha geniş meâli ve tefsîri şöyledir:

"Gerçi kıblenin bu sûretle çevrilmesi elbette büyük bir şeydir. Ancak bu Allah'ın doğru yola ilettiği kimseler hakkında böyle değil. Allah îmânınızı zâyi' edecek değildir. Çünkü Allah insanlara çok şefekat edici, çok merhamet eyleyicidir".

...Bu imtihân büyük ve ağır bir şeydir, ancak Allah'ın hidâyet ettiği, îmânda sebât nasîb eylediği kimselere değil; onlara Allah'ın hiçbir emri ağır gelmez. Şunu da biliniz ki, Allah sizin sebâtkâr îmânınızı veyâ îmânınızın eser ve alâmeti olan namâzlarınızı hiç zâyi' etmek istemez. Binâenaleyh, kıble değiştirilirse, bundan evvel kıldığınız namâzlar, vefât eden kardeşlerinizin namâzları Allah indînde zâyi' olmaz... (*Hakk Dîni,* I, 526).

kısâsa (yânî mükâfât ve mücâzâta) *gelir. Bir hasene, ondan yedi yüz kat büyük hasene ile; bir seyyie* (yânî kötülük) *ise, yalnız kendi misli ile karşılanır: meğer ki Allah o seyyieyi afveder''* [59].

٣٥ـ حدّثنا إسْحاقُ بنُ مَنْصُورٍ قال حدّثنا عَبْدُ الرَّزَّاقِ قال أخْبَرَنا مَعْمَرٌ عَنْ هَمَّامٍ عنْ أبِي هُرَيْرَةَ قالَ قال رسولُ اللّهِ صلى الله عليه وسلم إذا أَحْسَنَ أحَدُكُمْ إسْلامَهُ فَكُلُّ حَسَنَةٍ يَعْمَلُهَا تُكْتَبُ لَهُ بِعَشْرِ أمْثَالِهَا إلَى سَبْعِمائَةِ ضِعْفٍ وكُلُّ سَيِّئَةٍ يَعْمَلُهَا تُكْتَبُ لَهُ بِمِثْلِهَا *

35-....... Bize Ma'mer ibn Râşid, Hemmâm ibn Münebbih(131)'den haber verdi. Ebû Hureyre (R) şöyle demiştir: Rasûlullah (S) şöyle buyurdu:

''Biriniz İslâm'a girişini güzel yaparsa, yapacağı her bir hasene, kendisi lehine on mislinden yedi yüz katına kadar büyük derecelerle yazılır; yapacağı her bir seyyie ise, ancak kendi misli ile yazılır'' [60].

٣٢ـ بابٌ أحَبُّ الدِّينِ إلى اللّهِ أدْوَمُهُ

32- BÂB: ALLAH'A EN SEVGİLİ OLAN DÎN (AMELİ), EN DEVÂMLI YAPILANIDIR [61]

٣٦ـ حدّثنا مُحَمَّدُ بْنُ المُثَنَّى حدّثنا يَحْيَى عَنْ هِشَامٍ قال أخْبَرَنِي أبِي عَنْ عَائِشَةَ أنَّ النَّبِيَّ صلى الله عليه وسلم دَخَلَ عَلَيْهَا وعِنْدَهَا امْرَأةٌ قال مَنْ هَذِهِ قالَتْ فُلانَةُ تَذْكُرُ مِنْ صَلاتِهَا قال مَهْ عَلَيْكُمْ بِمَا تُطِيقُونَ فَوَاللّهِ لا يَمَلُّ

---

59 Bu, kişinin İslâm'a zâhiri ve bâtınıyle berâber tam girip, İslâmî emirleri îfâ, nehiylerden çekinme ve mahlûkaata şefekat ile olur.

60 İslâmî amellere on mislinden başlayıp daha büyük katlara kadar mükâfat; kötülüklere de kendi misli ile cezâ verileceği âyetlerle de sâbittir. On misli hükmü şu âyettendir:

''Kim bir güzellikle gelirse işte ona bunun on katı var. Kim de bir kötülükle gelirse bu, o mıkdârdan başkasıyle cezâlanmaz. Onlar haksızlığa uğratılmazlar''(el-En'âm:160).

Yedi yüz misli hükmü de şu âyettendir:

''Mallarını Allah yolunda harcayanların hâli yedi başak bitiren, her başakta yüz dâne bulunan bir tek tohumun hâli gibidir. Allah kime dilerse ona kat kat verir. Allah ihsânı bol olan, hakkıyle bilendir''(el-Bakara:261).

61 Bu bâbda istenen şey iyi amelere devâmdır. Kul iyi amellere, ibâdetlere devâm ettikçe Allah tarafından mahabbet artar. Çünkü Allah, kulun iyi amellere devâm etmesini sever. ''Allah'a en sevgili olan dîn'' demek, en sevgili olan dînî âmel demektir. Çünkü dîn, tâattir.

اللَّهُ حَتَّى تَمَلُّوا وكانَ أَحَبُّ الدِّينِ إِلَيْهِ ما دَاوَمَ عَلَيْهِ صاحِبُهُ *

36-....... Hişâm dedi ki: Bana babam Urvetu'bnu'z-Zubeyr, Âişe(R)'den haber verdi ki, Peygamber (S), Âişe'nin yanında bir kadın varken yanlarına girdi.

— *"Bu kadın kimdir?"* diye sordu.

Âişe:

— Fulânca kadındır, dedi ve o kadının kıldığı namâzları anlatmağa başladı.

Rasûlullah ise:

— *"Bu sözü bırak. Dâimâ elinizden gelecek şeyleri yapınız. Yoksa Allah'a yemîn olsun ki, siz usanmadıkça Allah usanmaz"* buyurdu. Rasûlullah'ın en ziyâde sevdiği dîn(yânî tâat), sâhibinin devâmlı olarak yaptığı idi [62].

٣٣ــ بابُ زِيَادَةِ الإيمَانِ ونُقْصَانِهِ وَ قَوْلِ اللّهِ تعالى و زِدْنَاهُمْ هُدًى وَيَزْدَادَ الَّذِينَ آمَنُوا إِيمَانًا . وقال الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ فاذَا تَرَكَ شَيْئًا مِنَ الْكَمَالِ فَهُوَ ناقِصٌ

33- ÎMÂNIN ARTIP EKSİLMESİ VE YÜCE ALLAH'IN ŞU: *"Biz de onların hidâyetini artırmıştık"* (el-Kehf:13), *"...Îmân edenlerin de inançları artsın..."* (el-Müddessir:31) KAVİLLERİ BÂBI

Ve Allah: *"Bu gün sizin dîninizi kemâle erdirdim..."*

(el-Mâide:3)

buyurdu. Binâenaleyh kemâlden bir şey eksildiği zamân, o eksiktir [63].

---

62 Müslim'in rivâyetinde bu kadının ismi Havlâ' bintu Tuveyt diye tasrîh edilmiştir. Çok ibâdet eden bir kadındı. Peygamber ile Âişe arasındaki konuşma, kadın Âişe'nin yanından çıktıktan sonra cereyân etmiştir.

Hadîste, amele devâmın fazîleti; devâmlı olacak amele teşvîk vardır. Devâmlı olan az amel, kesik kesik olan çok amelden hayırlıdır. Çünkü az'a devâm etmekle tâat, zikr, murâkabe, niyet, ihlâs ve Allah'a yönelme devâm eder. Bir de bu hadîste, Peygamber'in ümmetine olan şefekatı ve re'fetinin beyânı vardır. Çünkü O ümmetini, kendilerine elverişli olacak şeye irşâd eylemiştir.

63 Bu bâbda îmânın artıp eksileceği zikredildi. Îmânın, kulun dîn amellerine devâm etmesiyle artacağı, amellere devâmda kısaltma yapmasıyle de eksileceğinde şübhe yoktur. Bilhassa bu, Buhârî ile muhaddislerden bir cemâate göre böyledir. Îmânın artıp eksilmesine kaail olmayanlara göre de, yine amellere devâmla îmânda artma, amelleri kısaltma ile de eksilme bulunur; fakat bu artma ve eksilme îmânın zâtına değil de sıfatına râci' olur.

٣٧ـ حدّثنا مُسْلِمُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ قال حدّثنا هِشَامٌ قال حدّثنا قَتَادَةُ عَنْ أَنَسٍ عَنِ النَّبِيِّ صلى الله عليه وسلم قال يَخْرُجُ مِنَ النَّارِ مَنْ قال لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ وَفِي قَلْبِهِ وَزْنُ شَعِيرَةٍ مِنْ خَيْرٍ وَيَخْرُجُ مِنَ النَّارِ مَنْ قال لاَإِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ وفِي قَلْبِهِ وَزْنُ بُرَّةٍ مِنْ خَيْرٍ وَيَخْرُجُ مِنَ النَّارِ مَنْ قال لاَإِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ وفِي قَلْبِهِ وَزْنُ ذَرَّةٍ مِنْ خَيْرٍ قال أَبو عَبْدِ اللَّهِ قال أَبَانُ حدّثنا قَتَادَةُ حدّثنا أَنَسٌ عَنِ النَّبِيِّ صلى الله عليه وسلم مِنْ إِيمَانٍ مَكَانَ مِنْ خَيْرٍ ٭

37-....... Bize Katâde, Enes(R)'ten tahdîs etti. Peygamber (S) buyurdu ki: "*Lâ ilâhe ille'llâh deyip de kalbinde bir arpa ağırlığınca hayr* (yânî îmân) *bulunan kimse cehennemden çıkacaktır. Lâ ilâhe ille'llâh deyip de kalbinde bir buğday ağırlığınca hayr bulunan kimse cehennemden çıkacaktır. Lâ ilâhe ille'llâh deyip de kalbinde bir zerre ağırlığınca hayr bulunan kimse cehennemden çıkacaktır.*"

Ebû Abdillah Buhârî şöyle dedi: Ebân: Bize Katâde tahdîs etti; bize Enes Peygamber'den tahdîs etti, dedi. Bu isnâddaki hadîste "hayrdan" yerine "îmândan" ta'bîri geldi [64].

٣٨ـ حدّثنا الْحَسَنُ بْنُ الصَّبَّاحِ سَمِعَ جَعفَرَبْنَ عَوْنٍ حدّثنا أَبُوا الْعُمَيْسِ أَخْبَرَنَا قَيْسُ بْنُ مُسْلِمٍ عَنْ طَارِقِ بْنِ شِهَابٍ عَنْ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ

Buhârî, üçüncü âyeti ilk iki âyetin üslûbunda söylemedi. Çünkü üçüncü âyetten maksad, artma ma'nâsının lâzımı olan eksilmeyi beyândır. Buna istidlâl şöyledir: Îmâna artma gireceği gibi, eksilme de girecektir. Çünkü bir şey iki zıddan birini kabûl ettiğinde, diğer zıddı da kabûl etmesi zarûrîdir. Buhârî bunu: "Kemâlden bir şeyi terk ettiği zamân, artık o eksik olur" sözü ile beyân etti.

İlk iki âyetten murâd, artmayı lüzûmen değil de tasrîhen isbât etmektir. Çünkü bu iki âyette artma tasrîh edilmiştir. Üçüncü âyette ise sarîh olan şey, noksanın mukaabili bulunan kemâl'dir. Kemâlden de noksanlık, sarîh olarak değil de, iltizâmen anlaşılır.

Bâb başlığı îmânın artıp eksilmesi sûretinde yapılınca, artmaya ilk iki âyetin sarîhliği ile, eksilmeye de iltizâm yoluyle üçüncü âyetle ihticâc etti (Aynî).

64 Bu, ta'lîklerdendir. Bu ta'lîki, Hâkim, *Kitâbu'l-Erbâîn*'inde, Ebû Seleme Mûsâ ibn İsmâîl şöyle dedi: Bize Ebân tahdîs etti.... tarîkinden vasl etmiştir. Müellif Buhârî, bu ta'lîk ile Katâde'nin: "Bize Enes tahdîs etti" demesinde lâfzını sarâhatle söylemesine tenbîh etti. Çünkü Katâde, an'anesiyle ihticâc edilmez bir müdellistir. Müdellis ise, ancak kendisinin an'ane yaptığı kimseden işitmesi sâbit olursa ihticâc edilir. İşte Buhârî bu ta'lîkle, bu işitmenin sübûtunu göstermiştir.

Bir de Buhârî, metnin "min hayrın" sözü yerine "min îmânın" ta'bîriyle tefsîr edilişine tenbîh etmiştir.

Hadîste, sünnet ve cemâat ehli lehine, büyük günâh sâhibinin bu fiili sebebiyle tekfîr edilemiyeceği, âsî mü'minlerin de cehenneme girecekleri husûsuna delîl vardır.

أَنَّ رَجُلاً مِنَ الْيَهُودِ قال لهُ يا أميرَ الْمُؤْمِنِينَ آيَةٌ فِى كِتَابِكُمْ تَقرَؤُنَهَا لو عَلَيْنا
مَعْشَرَ الْيَهُودِ نَزَلَتْ لاَتَّخَذْنا ذَالِكَ الْيَوْمَ عيدًا قال أىُّ آيَةٍ قال الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ
لَكُمْ دِينَكُمْ وأَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِى وَرَضِيتُ لَكُمُ الإِسْلاَمَ دِينًا قال عُمَرُ قَدْ
عَرَفْنَا ذَلِكَ الْيَوْمَ والْمَكَانَ الَّذِى نَزَلَتْ فِيهِ عَلَى النَّبِىِّ صلى الله عليه وسلم
وَهوَ قَائِمٌ بِعَرَفَةَ يَوْمَ جُمُعَةٍ *

38-....... Bize Kays ibn Müslim (120), Târık ibn Şihâb (83-R)'den haber verdi; şöyle demiştir: Yahûdîler'den bir kimse Umer ibn Hattâb(R)'a:

— Ey Mü'minlerin Emîri! Sizin Kitâb'ınızda okumakta olduğunuz bir âyet var ki, biz Yahûdî topluluğuna nâzil olmuş olaydı, nâzil olduğu günü bayram edinirdik, dedi.

Umer:

— Hangi âyettir o? diye sordu.

Yahûdî:

— ***"Bu gün sizin dîninizi kemâle erdirdim, üzerinizdeki ni'metimi tamamladım ve size dîn olarak müslümânlıktan hoşnûd oldum..."***(el-Mâide:3) cevâbını verdi.

Bunun üzerine Umer:

— Biz bu âyetin indiği günü de, yeri de biliyoruz (kıymetini takdîr ediyoruz). Bu âyet Peygamber'e bir cumua günü Arafa'da kaaim iken nâzil olmuştur, dedi [65].

٣٤ـ بابٌ الزَّكَاةُ مِنَ الإِسْلاَمِ وَقَوْلُهُ وَمَا أُمِرُوا

---

65 Suâli soran zât Ka'bu'l-Ahbâr'dır; o zamân daha îmân etmemişti. Emîrü'l-Mü'minîn Umer'in cevâbı, suâle mutâbık düşmemiş tevehhüm edilebilirse de, mutâbakatı üç vechile söz ehli olanlara zâhirdir. Evvelâ: Âyet Arafe günü ikindiden sonra indiği için bayram gecesi inmiş, yâhud inmesiyle hemen bayram tahakkuk etmiş demektir. Sâniyen: Cumua günü nâzil olmuştur ki, o gün müslümânların her hafta tekrâr eden bir bayramıdır. Sâlisen: Arafe gününün kendisi de bayramdır. Nitekim bu hadîs, İshâk ibn Kubeysa rivâyetinde: "نَزَلَتْ يَوْمَ جُمُعَةٍ يَوْمَ عَرَفَةَ وَكِلاَهُمَا بِحَمْدِ اللهِ لَنَا عِيدٌ" = Arafe olan cumua gününde nâzil oldu. Cumua da Arafe de -Allah'a hamd olsun- bize bayramdır"; Taberânî'nin rivâyetinde: "وَهُمَا لَنَا عِيدٌ = İkisi de bize bayramdır" denilmiştir.

Gerek son iki rivâyetteki sarâhate, gerek Buhârî'deki işârete nazaran suâle mutâbık cevâb verilmiş demektir (Ahmed Naîm).

Umer'in sözünün ma'nâsı şudur: Biz bu günü ihmâl etmedik, onun inme zamânı ve inme yeri de bize gizli olmuş değildir. Aksine biz onunla ilgili her şeyi zabt etmişizdir. Hattâ onun inmesi zamânında Peygamber'in sıfatı ve durumunu bile ki, o zamân Peygamber ayakta idi. Bu ise, zabtın son derecesinde olmaktır.

إِلاَّ لِيَعْبُدُوا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ حُنَفَاءَ وَيُقِيمُوا الصَّلاَةَ وَيُؤْتُوا الزَّكَاةَ وَذَلِكَ دِينُ الْقَيِّمَةِ

34- BÂB: ZEKÂT İSLÂMDANDIR

Ve Allah'ın şu kavli:

"Hâlbuki onlar Allah'a, O'nun dîninde ihlâs erbâbı muvahhidler olarak ibâdet etmelerinden, namâzı dosdoğru kılmalarından, zekâtı vermelerinden başkasıyle emrolunmamışlardı. En doğru dîn de bu idi" (el-Beyyine:5)

٣٩ ـ حدّثنا إِسْمَاعِيلُ قال حدّثني مَالِكُ بْنُ أَنَسٍ عَنْ عَمِّهِ أَبِي سُهَيْلِ بْنِ مَالِكٍ عَنْ أَبِيهِ أَنَّهُ سمِعَ طَلْحَةَ بْنَ عُبَيْدِ اللَّهِ يَقُولُ جَاءَ رَجُلٌ إِلَى رسولِ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم مِنْ أَهْلِ نَجْدٍ ثَائِرُ الرَّأْسِ يُسْمَعُ دَوِيُّ صَوْتِهِ ولاَ يُفْقَهُ ما يَقُولُ حَتَّى دَنَا فاذَا هُوَ يَسْأَلُ عَنِ الإِسْلاَمِ فقال رسولُ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم خَمْسُ صَلَوَاتٍ فِي الْيَوْمِ واللَّيْلَةِ فقَال هَلْ عَلَيَّ غَيْرُهَا قال لاَإِلاَّ أَنْ تَطَوَّعَ قال رسولُ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم وصِيَامُ رَمَضَانَ قال هَلْ عَلَيَّ غَيْرُهُ قال لاَ إِلاَّ أَنْ تَطَوَّعَ قال وذَكَرَ لَهُ رسولُ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم الزَّكاةَ قال هَلْ عَلَيَّ غَيْرُهَا قال لاَ إِلاَّ أَنْ تَطَوَّعَ قال فَأَدْبَرَ الرَّجُلُ وَهُوَ يَقُولُ واللَّهِ لاَ أَزِيدُ عَلَى هَذَا ولاَ أَنْقُصُ قال رسولُ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم أَفْلَحَ إِنْ صَدَقَ *

39-....... Bana Mâlik ibn Enes, amucası Ebû Suheyl ibn Mâlik'ten, o da babası Mâlik ibn Ebî Âmir'den tahdîs etti ki, o, Talha ibn Ubeydillah(R)'dan şöyle derken işitmiştir: Necd ahâlîsinden saçı darmadığınık (fakîr) bir kimse Rasûlullah'a geldi. Uzaktan sesini karmakarışık duyuyor, fakat ne söylediğini anlayamıyorduk. Nihâyet yaklaştı; meğer İslâm'ın ne olduğunu soruyormuş. Bu suâle karşı Rasûlullah(S):

— *Bir gün bir gece içinde beş namâz,* buyurdu.

O zât:

— Üzerimde bu namâzlardan başkası da olacak mı? diye sordu.

— *Hayır, meğer ki kendiliğinden kılasın,* buyurdu.

Ondan sonra Rasûlullah:

— *Bir de ramazân orucu,* buyurdu.

O zât:

— Üzerimde bundan başkası da olacak mı? diye sordu.
O da:
— *Hayır, meğer ki kendiliğinden tutasın,* cevâbını verdi.
Talha der ki: Rasûlullah, zekâtı da ona söyledi. O zât yine:
— Üzerimde bundan başkası da olacak mı? diye sordu.
Yine Rasûlullah:
— *Hayır, meğer ki kendiliğinden veresin,* cevâbını verdi.
Bunun üzerine (o Necdli fakîr zât):
— Vallâhi bundan ne artık, ne eksik bir şey yapacak değilim, diyerek arkasını dönüp gitti. Bunu duyunca Rasûlullah:
— *Eğer doğru söylüyorsa felâh buldu gitti,* buyurdu [66].

٣٥ ـ بابٌ اتِّبَاعُ الْجَنَائِزِ مِنَ الإِيمَانِ

35- BÂB: CENÂZENİN ARKASINDAN GİTMEK ÎMÂNDANDIR

٤٠ ـ حدّثنا أَحْمَدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَلِيٍّ الْمَنْجُوفِيُّ قال حدثنا رَوْحٌ قال حدّثنا عَوْفٌ عَنِ الْحَسَنِ وَمُحَمَّدٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّ رسولَ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم قال مَنْ اتَّبَعَ جَنَازَةَ مُسْلِمٍ إِيمَانًا واحْتِسَابًا وكان مَعَهُ حَتَّى يُصَلَّى عَلَيْهَا وَيَفْرُغَ مِنْ دَفْنِهَا فانَّهُ يَرْجِعُ مِنَ الأَجْرِ بِقِيرَاطَيْنِ كُلُّ قِيرَاطٍ مِثْلُ أُحُدٍ وَمَنْ صَلَّى عَلَيْهَا ثُمَّ رَجَعَ قَبْلَ أَنْ تُدْفَنَ فانَّهُ يَرْجِعُ بِقِيرَاطٍ تَابَعَهُ عُثْمَانُ الْمُؤَذِّنُ قال حدّثنا عَوْفٌ عَنْ مُحَمَّدٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنِ النَّبِيِّ صلى الله عليه وسلم نَحْوَهُ *

40- Bize Ahmed ibnu Abdillah ibn Alî el-Mencûfî (252) tahdîs edip şöyle dedi: Bize Ravh (205) tahdîs edip şöyle dedi: Bize Avf ibn Ebî Cemîle (146) Hasen Basrî'den ve Muhammed ibn Sîrîn(110)'den; onlar da Ebû Hureyre(R)'den tahdîs etti (ki Ebû Hureyre şöyle demiştir); Rasûlullah (S) şöyle buyurdu:

"Her kim îmânı sebebiyle ve sevâbını yalnız Allah'tan umarak bir müslümân cenâzesi arkasından gider ve üzerine namâz kılıp gömülmesini bitirinceye kadar berâber bulunursa, iki kîrât ecr ile dö-

66 Allah, başlıktaki âyette üç şey zikretti: Birincisi bütün ibâdetlerin başı olan dîni hâlis kılmak, ikincisi dînin direği olan namâzı ayakta tutmak, üçüncüsü de dâimâ namâzın ardından zikredilen zekâtı vermek. Sonra Yüce Allah bunların hepsine "İşte ayakta duracak olan dosdoğru dîn budur" kavliyle işâret etti. Hadîsin başlıktaki "Zekât İslâm'dandır" fıkrasına uygunluğu açıktır. Çünkü bunda zekâtı vermek, İslâm esaslarından biri olarak sayılmıştır.

ner ki, kîrâtların her biri Uhud dağı gibidir. Her kim o cenâze üzerine namâz kılar da defn olunmadan evvel dönerse, bir kîrât ecr ile dönmüş olur''.

Usmân ibn Ebî Heysem el-Müezzin (220), bu hadîsi Avf el A'râbî(146)'den rivâyet etmekte Ravh'a mutâbaat etti. Dedi ki: Bize Avf, Muhammed ibn Sîrîn'den; o da Ebû Hureyre'den; o da Peygamber'den olmak üzere geçen hadîs gibi tahdîs etti [67].

٣٦ــ بابُ خَوْفِ المُؤْمِنِ أنْ يَحْبَطَ

عَمَلُهُ وَهوَ لاَ يَشْعُرُ وقال إبْرَاهيمُ التَّيمِيُّ ما عَرَضْتُ قَوْلِى على عَمَلِى إلاَّ خَشِيتُ أنْ أكُونَ مُكَذَّبًا. وقال ابنُ أبى مُلَيْكَةَ أدْرَكْتُ ثَلاثِينَ مِنْ أصْحَابِ النَّبِىِّ صلى الله عليه وسلم كُلُّهُمْ يَخافُ النِّفَاقَ على نَفْسِهِ ما مِنْهُمْ أحَدٌ يَقُولُ إنَّهُ على إيمانِ جِبْرِيلَ وميكائِيلَ وَيُذْكَرُ عن الحَسَنِ ماخافَهُ إلاَّ مُؤْمِنٌ ولا أمِنَهُ إلاَّ مُنافِقٌ وما يُحْذَرُ مِن الإصْرَارِ على النِّفاقِ والعِصْيانِ مِن غَيْرِ تَوْبَةٍ لِقَوْلِ اللَّهِ تعالى وَلَمْ يُصِرُّوا على ما فَعَلُوا وهُمْ يَعْلَمُونَ

36- MÜ'MİNİN, FARKINDA OLMAKSIZIN AMELİNİN BÂTIL OLUP BOŞA GİTMESİNDEN KORKMASI BÂBI

İbrâhîm et-Teymî (192): "Sözümü amelimle ne zamân karşılaştırdım ise yalancı çıkmaktan korkmuşumdur" dedi.

İbn Ebî Muleyke (117): "Peygamber'in sahâbîlerinden otuz zâta yetiştim; hepsi de münâfık olmaktan korkuyorlardı. İçlerinde, benim îmânım, Cibrîl ve Mîkâîl'in îmânı gibi sağlam ve nifâk ârız olmaktan masûndur diyen de hiç yoktu" dedi.

Hasen el-Basrî (110?)'nin de: "Allah'tan mü'minden başkası korkmaz, münâfıktan başkası emîn olmaz" dediği zikrolunur.

---

67 Bu mutâbaatı Ebû Nuaym, *el-Mustahrac*'ında vasletmiştir. Eğer Buhârî, bu hadîsi Usmân el-Müezzin'den işitti ise, bu tarîk kendisi için bir derece daha yüksektir. Çünkü hadîs, Usmân'ın rivâyetinden dört râvîli, Mercûfî'nin rivâyetinden beş râvîlidir. Eğer sen, Buhârî, Mercûfî'nin rivâyeti Usmân'ınkinden daha nâzil iken niçin Mercûfî'ninkini evvelâ zikretti? dersen, Mercûfî'nin rivâyeti vasledilmiş ve Usmân'ın rivâyetinden ittifâkça daha sağlam olduğu için, derim (Aynî).

Hadîs metninde zikredilen ''kîrât'', az'a da çoğa da şâmil olabilen bir sevâb ölçüsüdür; mıkdârını Allah bilir.

Ve Yüce Allah'ın: "... *Bir de onlar işledikleri (günâh) üzerinde, bilip dururlarken ısrâr etmeyenlerdir*" (Âlu İmrân:135) kavlinden dolayı, tevbe etmeksizin nifâk ve ma'siyette ısrâr etmekten korkulur [68].

٤١ــ حدّثنا مُحَمَّدُ بنُ عَرْعَرَةَ قال حدّثنا شُعْبَةُ عن زُبَيْدٍ قال سألتُ أبا وَائِلٍ عنِ المُرْجِئَةِ فقال حدّثنى عبدُ اللَّهِ أنّ النَّبىَّ صلى الله عليه وسلم قال سَبَابُ المُسْلِمِ فُسُوقٌ وَقِتَالُهُ كفرٌ *

41-....... Zubeyd (122) dedi ki: Ben Ebû Vâil(100)'e Murcie fırkası hakkında sordum. Bunun üzerine şöyle dedi: Bana Abdullah ibn Mes'ûd (R) tahdîs etti ki, Peygamber (S): *"Müslümân'a sövmek fısk, onunla kıtâl etmek küfürdür"* buyurmuştur [69].

٤٢ــ أخْبَرَنَا قُتَيْبَةُ بنُ سَعِيدٍ حدّثنا إسْمَاعِيلُ بنُ جَعْفَرٍ عنْ حُمَيْدٍ عنْ أنَسٍ قال أخْبَرَنِى عُبادَةُ بنُ الصَّامِتِ أنَّ رسولَ اللهِ صلى الله عليه وسلم خَرَجَ يُخْبِرُ بِلَيْلَةِ القَدْرِ فَتَلاَحَى رَجُلاَنِ مِنَ المُسْلِمِينَ فقال إنى خَرَجْتُ لأُخْبِرَكُمْ بِلَيْلَةِ القَدْرِ وإنه تَلاَحَى فُلاَنٌ وفُلاَنٌ فَرُفِعَتْ وعَسَى أن يَكُونَ خَيْراً لَكُم التَمِسُوها فى السَّبْعِ والتِّسْعِ والخَمْسِ *

42-....... Bize İsmâîl ibn Ca'fer, Humeyd(143)'den; o da Enes(R)'den tahdîs etti. Enes şöyle dedi: Bana Ubâdetu'bnu's-Sâmit

---

68 Buhârî bu bâb başlığında birinci cümle ile sonuncu cümle arasına mu'tariza olarak üç tâne ta'lîk soktu. Buhârî, İbrâhîm et-Teymî'nin sözünü, kendi târîhinde Ebû Nuaym'den vasl etmiştir. Bunu diğer bâzı muhaddisler de vaslettiler. İbn Ebî Müleyke'nin sözü olan ta'lîki, İbn Ebî Heysem, kendi târîhinde vasletti. Hasen Basrî'nin sözü olan ta'lîki de Ca'fer el-Firyâbî *"Münâfıkın Sıfatı"* kitâbında müteaddid tarîklerden muhtelif lâfızlarla vasletti.

Buhârî, birinci ve ikinci ta'lîkleri cezm sîgasıyle, üçüncü ta'lîkı de tamrîz sîgasıyle sevketti. Hasen'in sözünde tamrîz sîgasını kullanması, bu sözün kendince sahîh görülmemiş olmasından dolayı değil, onu ma'nâ ile ve muhtasarca naklettiği içindir (İbn Hacer).

69 Peygamber'in maksadı, müslümân ile süvüşmek, fısk ve fücûr ehlinin müslümân ile kıtâlinin de küfür ehlinin şânından olduğunu beyân olsa gerektir. Küfür ehlinin şânından olan ahlâk ve ef'âl vâkıa insanı âsî mertebesinden düşürüp, hemen îmânını selbetmez. Fakat îmân kal'asını zedeleyip sâhibini maazallah küfür ve nifâk vâdîsine sürüklemelerinden korkulur. Bundan dolayı ümmetin büyüklerinden çok kimseler, îmânlarına nifâk karışmış olmaktan ve farkına varmaksızın amellerinin hebâ olmuş olmasından son derece korkarlardı.

Bu hadîste "Küfürle berâber tâat menfâat vermediği gibi, îmânla berâber ma'siyet zarar vermez" görüşünde olan Murcie fırkasına redd vardır.

(R) haber verip şöyle dedi: Rasûlullah (S), Kadr gecesini haber vermek üzere (hücresinden) çıktı. Derken müslümanlardan iki kişi kavga ettiler. Bunun üzerine Rasûlullah:

"Ben size Kadr gecesini haber vermek üzere çıkmıştım. Fulân ile fulân kavga ettiler de o bilgi ref' olundu. İhtimâl ki, hakkınızda bu daha hayırlıdır. Artık siz Kadr gecesini (yirmiden sonraki) *yedinci veyâ dokuzuncu veyâ beşinci gecelerde arayınız"* buyurdu [70].

٣٧ــ بابُ سُؤَالِ جِبْرِيلَ النَّبِىَّ صلى الله عليه وسلم عَنِ الإِيمَانِ والإِسْلَامِ والإِحْسَانِ وعِلْمِ السَّاعَةِ و بيَانِ النَّبِىِّ صلى الله عليه وسلم لهُ ثُمَّ قال جاءَ جِبْرِيلُ عليهِ السلامُ يُعَلِّمُكُمْ دِينَكُمْ فَجعَلَ ذلِكَ كلَّهُ دِينًا. وما بَيَّنَ النبىُّ صلى الله عليه وسلم لِوَفْدِ عَبْدِ الْقَيْسِ مِنَ الإِيمانِ. وَقَوْلِهِ تعالى ومَنْ يَبْتَغِ غَيْرَ الإِسْلامِ دِينًا فَلَنْ يُقْبَلَ مِنْهُ

37- CİBRÎL'İN PEYGAMBER'E ÎMÂNDAN, İSLÂM'DAN, İHSÂNDAN, KIYÂMET VAKTİNİN BİLGİSİNDEN SORMASI VE PEYGAMBER'İN ONA BUNLARI BEYÂN ETMESİ BÂBI

Ve sonra Peygamber: *"Cibrîl aleyhi's-selâm sizlere dîninizi öğretmek için geldi"* buyurdu da, Abdu'l-Kays hey'etine îmândan olarak beyân ettiği şeylerle ve Yüce Allah'ın: *"Kim İslâm'dan başka bir dîn ararsa ondan bu dîn aslâ kabul olunmaz..."* (Âlu İmrân:85) **kavli ile birlikte, buradaki hadîste zikrolunan şeylerin hepsini dîn yaptı** [71].

٤٣ــ حدّثنا مُسَدَّدٌ قال حدّثنا إسْماعِيلُ بنُ إبْراهِيمَ أخْبَرَنَا أبو حَيَّانَ التَّيمِىُّ عَنْ أبِى زُرْعَةَ عَنْ أبِي هُرَيْرَةَ قال كان النَّبِىُّ صلى الله عليه وسلم بارِزًا

---

70 Buhârî, bundan evvelki Abdullah ibn Mes'ûd hadîsini, bâb başlığının sonuncu hükmünün delîli olarak zikretti. Bu Enes hadîsini de bâb başlığındaki birinci hükmün delîli olarak zikretmiştir. Bu son hadîstc kavga ve muhasama etmenin kötülenmesi, bu kavganın, şahıslara âid günâh yüzünden umûma ukûbete sebeb olduğu hükmü vardır. Çünkü ümmet, Peygamber'in huzûrunda kavga yapılması yüzünden bu mübârek gecenin bildirilmesinden mahrûm olmuştur.

71 Buhârî, îmân ve İslâm'ı bir tek ma'nâdan ibâret görüyor. Cibrîl'in îmândan ve İslâm'dan sormasının zâhiri, ve Peygamber'in ona cevâbının zâhiri, îmân ile İslâm'ın başka başka şeyler olmasını gerektirince, yânî îmân, tasdîk ve bir takım husûsî işler, İslâm da husûsî bir takım amelleri izhâr etmek olunca, Buhârî zâhirî olan bu îmân-İslâm ayrılığını kendi yoluna te'vîl sûretiyle reddetmek istedi. Bunu da i'tikâad ve amelin dîn oluşu, Peygamber'in Abdu'l-Kays hey'etine îmânı

يَوْمًا للناسِ فأتاهُ رَجُلٌ فقالَ ما الإيمانُ قال الإيمانُ أنْ تُؤمِنَ باللَّهِ وَمَلاَئِكَتِهِ وبِلِقَائِهِ ورُسُلِهِ وتُؤْمِنَ بالبَعْثِ قال ما الإسْلاَمُ قال الإسْلامُ أن تَعْبُدَ اللهَ ولاَ تُشْرِكَ بِهِ وتقِيمَ الصَّلاَةَ وتُؤدِّىَ الزَّكاةَ المَفْرُوضَةَ وَتَصُومَ رَمَضَانَ قال ما الإحسانُ قال أن تَعْبُدَ اللَّهَ كأنَّكَ تَرَاهُ فَإنْ لَمْ تَكُنْ تَرَاهُ فانَّهُ يَراكَ قال مَتى السَّاعَةُ قال ما المَسْؤُلُ عنْهَا بِأعْلَمَ مِنَ السائِلِ وسأُخْبِرُكَ عنْ أشْراطِها اذا وَلَدَتِ الأمَةُ رَبَّها وإذا تَطَاوَلَ رُعَاةُ الإبِلِ البُهْمُ في البُنْيَانِ فِي خَمْسٍ لاَ يَعْلَمُهُنَّ إلاَّ اللَّهُ ثُمَّ تَلاَ النَّبِىُّ صلى الله عليه وسلم إنَّ اللَّهَ عِنْدَهُ عِلْمُ الساعَةِ الآيَةَ ثم أدْبَرَ فقال رُدُّوهُ فَلَمْ يَرَوْ اشيْئا فقال هذا جِبْرِيلُ جاءَ يُعَلِّمُ النَّاسَ دِينَهُم قال أبُو عَبْدِ اللَّهِ جَعَلَ ذلكَ كُلَّهُ مِنَ الإيمانِ *

43-....... Ebû Hureyre (R) şöyle demiştir: Bir gün Rasûlullah (S) meydanda oturuyordu. Yanına bir adam geldi ve:

— Îmân nedir? diye sordu.

Rasûlullah:

— *Îmân Allah'a, meleklerine, Allah'a kavuşmaya, peygamberlerine inanman; kezâlik* (öldükten sonra) *dirilmeye inanmandır,* cevâbını verdi.

O zât:

— İslâm nedir? dedi.

Rasûlullah:

— *Allâh'a ibâdet edip, O'na hiçbir şeyi ortak kılmaman, namâzı dosdoğru kılman, farz edilmiş olan zekâtı vermen, ramazânda oruç tutmandır,* buyurdu.

Sonra o zât:

— İhsân nedir? diye sordu.

Rasûlullah:

— *Allah'ı sanki görüyormuşsun gibi ibâdet etmendir; eğer sen Allah'ı görmüyorsan şübhesiz O seni görmektedir,* buyurdu.

O zât:

— Kıyâmet ne zamân? dedi.

Bunun üzerine Rasûlullah:

İslâm ile beyân edişi -çünkü onların kıssasında îmânı, burada İslâm'ın tefsîr ettiği şeylerle tefsîr etmişti-, Âlu İmrân: 85. âyetinin İslâm'ın dînden ibâret olduğuna delâlet edişi, Ebû Sufyân hadîsinin de îmânın dîn olduğuna delâlet etmesi ile istidlâl etti. Netîce i'tibâriyle bütün bunlar İslâm ve îmânın bir şey olduğunu gerektirdi (İbn Hacer).

— *Bu mes'elede sorulan, sorandan daha âlim değildir.* (Şu kadar var ki kıyâmetten evvel zuhûr edecek) *alâmetlerini sana haber vereceğim. Ne zamân satılmış câriye sâhibini* (yânî efendisini) *doğurur*[72], *kim idikleri belirsiz deve çobanları yüksek binâ kurmakta biribiriyle yarışa çıkarsa kıyâmetin alâmetleri görülmüş olur*[73].(Kıyâmetin vakti) *Allah'tan başka kimsenin bilmediği beş şeyden biridir,* buyurduktan sonra: ***"O sâatin ilmi şübhesiz ki Allah'ın nezdindedir. Yağmuru*** (mukadder olan vakitte ve yerde) ***O indirir. Rahimlerde olanı O bilir. Hiçbir kimse yarın ne kazanacağını bilmez. Hiçbir kimse hangi yerde öleceğini bilmez. Şübhesiz Allah*** (herşeyi) ***bilendir. Herşeyden haberdârdır"*** (Lukmân:34) âyetini tilâvet eyledi. Sonra o zât arkasını dönüp gitti. Rasûlullah: *"Onu geri getirin"* diye emretti; fakat sahâbîler onun izini bulamadılar. Bunun üzerine Rasûlullah:*"İşte bu Cibrîl'dir. İnsanlara dînlerini öğretmek için geldi"* buyurdu.

Ebû Abdillah Buhârî der ki: Rasûlullah bu hadîste zikredilen şeylerin hepsini îmândan kıldı[74].

٣٨ــ بابٌ
38- BÂB[75]

٤٤ــ حدّثنا إِبْرَاهِيمُ بنُ حَمْزَةَ قال حدّثنا ابْراهيمُ بنُ سَعْدٍ عنْ صالحٍ عنِ ابنِ شِهابٍ عنْ عُبَيْدِ اللَّهِ بنِ عَبْدِ اللَّهِ أنَّ عبدَ اللَّهِ بنَ عبَّاسٍ أَخْبَرهُ قال

---

72 Memlûk câriyenin kendi sâhibini doğurması, kendisinden doğan efendi-zâdesinin babası yerine geçip ona sâhib olması i'tibâriyledir. Bu emâre câriye ve halâyıkların kıyâmetten evvel çoğalacağından kinâyedir.

Bir ihtimâle göre de, çocuk anası olan câriye satılacak ve elden ele geçip tedâvül ede ede, nihâyet maazallah kendi çocuklarının mülkiyetine bilinmeden geçip istifrâş olunacak derecede insanların ahlâkı bozulacak demektir.

73 Fakîr insan tabakalarının servete kavuşacaklarına işârettir ki, çöllerde oturan müslümânların bir çeyrek asır geçmeden Bizans ile İran devletlerine gâlib gelerek, birdenbire hâtır ve hayâle gelmez büyük servetlere vâris olmaları sûretiyle, Peygamber'in bu ihbârı tahakkuk etmiştir. Kıyâmet alâmetlerinin behemahal fenâ şeyler olduğuna kaail olanlara göre ise, servet ve sâmân zamânın geçmesiyle zâtî kıymetleri olmayan sefîl insanların eline geçeceğine işârettir.

74 Bu hadîste îmân ve İslâm esaslarının Peygamber diliyle takrîr ve tesbiti; îmân, İslâm ve ihsânın en güzel ta'rîfleri yapılmıştır.

75 Kerîme bintu Ahmed el-Merveziyye ile Ebu'l-Vakt'in rivâyetlerinde de "bâb", böyle isimsiz gelmiştir. Ebû Zerr, Asîlî ve diğerlerinin rivâyetlerinde ise "bâb" sözü düşmüştür. Nevevî de birinciyi, yânî isimsiz "bâb" şeklini tercîh etti de: "Bâb" isminin, yânî Cibrîl'in îmândan sormasının bu hadîsle ilgisi yoktur, binâenaleyh bu hadîsin bundan evvelki bâb'a katılması sahîh olmaz, dedi. Ben derim ki; burada ilgiyi nefyetmek iki halde de tamâm olmaz. Çünkü, eğer isimsiz olarak "bâb" lâfzı sâbit olursa, bu bâb kendinden önceki bâbın faslı menzi-

أَخْبَرَنِي أَبُو سُفْيَانَ أَنَّ هِرَقْلَ قَالَ لَهُ سَأَلْتُكَ هَلْ يَزِيدُونَ أَمْ يَنْقُصُونَ فَزَعَمْتَ أَنَّهُمْ يَزِيدُونَ وَكَذَلِكَ الْإِيمَانُ حَتَّى يَتِمَّ وَسَأَلْتُكَ هَلْ يَرْتَدُّ أَحَدٌ سَخْطَةً لِدِينِهِ بَعْدَ أَنْ يَدْخُلَ فِيهِ فَزَعَمْتَ أَنْ لَا وَكَذَلِكَ الْإِيمَانُ حِينَ تُخَالِطُ بَشَاشَتُهُ الْقُلُوبَ لَا يَسْخَطُهُ أَحَدٌ *

44-....... Abdullah ibn Abbâs haber verip, şöyle dedi: Bana Ebû Sufyân haber verdi ki, Hırakl ona şöyle demiştir: "Ben sana; onlar (yânî müslümânlar) artıyor mu, yoksa eksiliyor mu diye sordum. Sen, onların artmakta olduklarını söyledin. Îmân keyfiyyeti de tamâm oluncaya kadar hep böyle gider. Ben sana, içlerinde O'nun dînine girdikten sonra beğenmemezlikten dolayı dînden dönen var mıdır diye sordum. Hayır, dedin. Îmân da, mûcib olduğu inşirâh ve ferahlık kalblere karışıp kökleşince böyle olur; hiçkimse onu sevmemezlik etmez..." 76

٣٩ — بَابُ فَضْلِ مَنِ اسْتَبْرَأَ لِدِينِهِ

39- DÎNİNİ TERTEMİZ YAPMAK İSTEYEN KİMSENİN FAZÎLETİ BÂBI

٤٥ — حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ قَالَ حَدَّثَنَا زَكَرِيَّاءُ عَنْ عَامِرٍ قَالَ سَمِعْتُ النُّعْمَانَ ابْنَ بَشِيرٍ يَقُولُ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم يَقُولُ الْحَلَالُ بَيِّنٌ وَالْحَرَامُ بَيِّنٌ وَبَيْنَهُمَا مُشَبَّهَاتٌ لَا يَعْلَمُهَا كَثِيرٌ مِنَ النَّاسِ فَمَنِ اتَّقَى الْمُشَبَّهَاتِ اسْتَبْرَأَ لِدِينِهِ وَعِرْضِهِ وَمَنْ وَقَعَ فِي الشُّبُهَاتِ كَرَاعٍ يَرْعَى حَوْلَ الْحِمَى يُوشِكُ

---

lesinde olur. Böyle olunca da bu bâbın evvelki bâb ile ilgisi zarûrîdir. Eğer "bâb" sözü sâbit olmazsa, hadîsin önceki bâb'a ilgisi zâten lâzımdır. Lâkin bu bâb, önceki bâbın ismindeki "Bunların hepsini dîn kıldı" kavliyle ilgilidir. İlgilenme vechi de, Hırakl hadîsinde onun dîne îmân ismi vermîş olmasıdır. Binâenaleyh dînin îmân olmasıyle, müellif Buhârî'nin murâdı tamâm oluyor.

Eğer burada Buhârî lehine hüccet yoktur, çünkü o söz Hırakl'den nakledilmiştir, denilirse, cevâb şudur: Hırakl o sözü kendi ictihâdıyle söylemedi; o bunu ancak peygamberlerin kitâblarından istikrâ' ederek haber vermiştir... Kezâ Hırakl o sözü kendi Rûm diliyle söyledi, Ebû Sufyân da o sözü Arabca olan kendi diliyle ta'bîr etti ve bunu dil âlimlerinden bulunan İbn Abbâs'a nakl eyledi. İbn Abbâs da bunu redd ve inkâr etmeyerek, Ebû Sufyân'dan rivâyet etti. Bu da o sözün lâfzan ve ma'nen sahîh olduğuna delâlet etti (İbn Hacer).

76 Müellif Buhârî, "Vahyin başlangıcı" bâbında geçen Ebû Sufyân'ın uzun hadîsinden, burada maksadıyle ilgisinden dolayı, sâdece bu kısa parçayı almakla iktifâ etti. Buhârî bunu, burada getirdiği isnâdla "Cihâd Kitâbı"nda sevketmiştir.

أن يُواقِعَهُ ألا وإنَّ لِكُلِّ مَلِكٍ حِمًى ألاَ إنَّ حِمَى اللَّهِ فِي أرْضِهِ مَحَارِمُهُ ألا
وإنّ فى الجَسَدِ مُضْغَةً إذا صَلَحَتْ صَلَحَ الجَسَدُ كُلُّهُ وإذا فَسَدَتْ فَسَدَ الجَسَدُ
كُله ألا وَهْىَ القَلْبُ *

45-.......Âmir dedi ki: Ben Nu'mân ibn Beşîr(64-R)'den şöyle derken işittim: Ben Rasûlullah(S)'dan şöyle buyururken işittim:

"Halâl belli, harâm da bellidir. İkisi arasında (halâl mı, harâm mı belli olmayan bir takım) *şübheli şeyler vardır ki, çok kimseler bunları bilmezler. Her kim şübheli şeylerden sakınırsa, ırzını da, dînini de tertemiz tutmuş olur. Her kim şübheli şeylere dalarsa,* (içine girmek yasak olan) *koruluk etrâfında davarlarını otlatan bir çoban gibi, çok sürmez içeriye dalabilir. Haberiniz olsun, her devlet başkanının kendine mahsûs bir koruluğu olur. Gözünüzü açın; Allah'ın yeryüzündeki koruluğu da harâm ettiği şeylerdir. Haberiniz olsun ki, bedenin içinde bir lokmacık et parçası vardır ki iyi olursa bütün beden iyi olur; bozuk olursa bütün beden bozulur. İşte o* (et parçası) *kalbdir"*[77].

---

77 "Mudğa" sözünü, bedenin kalan kısmına nisbetle küçültmek irâdesiyle "kalb" ma'nâsına kullandı. Kalb bu küçüklüğüyle berâber bedenin salâhı ve fesâdı ona tâbi'dir. Kalb, bedenin sultânı olduğundan, o iyi olursa, onun raiyyesi gibi olan diğer organlar iyi olur. Tıbba göre kalb, nutfeden ilk oluşan noktadır. Ondan kuvvetler meydana çıkar, ondan rûhlar gönderilir, idrâk ondan neş'et eder ve akletmek ondan başlar... İşte bu ma'nâlardan dolayı bilhassa kalbi zikretti (Aynî).

Ve kalb, yüreğe denir; fuâd ma'nâsınadır. Farsça'da "dil" denir. Bir kavle göre kullanmada fuâd daha husûsîdir ki, lisânımızda ona "gönül" ta'bîr olunur. Mütercim der ki, *Nihâye*'de işbu *"Size Yemen ehli geldi, onlar kalbleri ince, fuâdları yumuşak insanlardır"* hadîsinde şöyle dedi: Ma'rûf olan kalb ve fuâd birdir, ki "takallub" i'tibâriyle kalb, tefe'ud ve "tevakkud" (yânî yanıp tutuşmak) i'tibâriyle fuâd denilmiştir. Bâzılarına göre fuâd yüreğin ortasına denir; bir kavle göre yüreğin perdesine denir. Ve kalb, habbe ve süveydâsından ibârettir. Tahkîk ehli indinde kalb, yürek ta'bîr olunan, çam kozalığı şekilli cismânî ete taalluk eden Rabbânî bir lâtîfeden ibârettir ki, bütün kuvvetlerin başlangıcıdır. Nitekim dimâğ, bütün hislerin başlangıcıdır. Hakîmler indinde bu insânî hakîkattir ki nutk edici nefis ve bâtın rûh ta'bîr ederler. Ve yürek, nâtıka olan nefsin saltanat tahtıdır. Ve işbu *"Âdem oğlunda bir çiğnem et vardır, o iyi olduğu zamân bütün beden iyi olur"* hadîsinde kalbden murâd, anılan İlâhî lâtîfedir ki, hayât feyzinin menbâıdır. Bâzı muhakkıklar dediler ki, kalb, yedi tabakayı müştemildir... Ve kalb denmesi "takallub"dan yâhud öz ve hâlis ma'nâsından alınmıştır. Ve mahal irâdesi 'itibâriyle kalbden akıl ve anlayış ve şecâat gibi şeyler de irâde olunur. Kaldı ki lisânımızda yürek dediğimiz, sol cânibde asılmış olan ma'lûm etten uzuvdur. Lâkin bir gönlümüz dahi vardır ki, sükûn, hareket, meyl, istikrâh gibi hâllerin medârıdır. Müellifin ikinci kavli buna mülâyim olur ki, fuâd yüreğe ve kalb gönüle denir. Her kuvvetin başlangıcı olacaktır intehâ. Ve kalb, akıl ve heves ma'nâsına da kullanılır ve her şeyin özüne ve hâlisine denir (*Kaamûs Ter.*).

٤٠ ـ بابٌ أدَاءُ الْخُمُسِ منَ الإيمانِ

40- BÂB: GANÎMETTEN BEŞTE BİRİNİ (DEVLETE) VERMEK ÎMÂNDANDIR [78]

٤٦ ـ حدّثنا علىُّ بنُ الجَعْدِ قال أخْبَرَنَا شعْبَةُ عن أبى جَمْرَةَ قال كُنْتُ أقْعُدُ مَعَ ابنِ عباسٍ يُجْلِسُنِى عَلى سَرِيرِهِ فقال أقِمْ عندِى حَتَّى أجْعَلَ لَكَ سَهْمًا مِنْ مَالِى فأقَمْتُ مَعَهُ شَهْرَيْنِ ثم قال إنّ وفْدَ عبدِ الْقَيْسِ لَمَّا أتَوُا النَّبىَّ صلى الله عليه وسلم قال مَنِ الْقَوْمُ أوْ مَنِ الوَفْدُ قالوا رَبِيعَةُ قال مَرْحَبًا بالْقَوْمِ أوْ بألوَفْدِ غَيْرَ خَزَايَا ولا نَدَامَى فقالوا يا رسولَ اللّهِ إنَّا لا نسْتَطِيعُ أن نأتِيكَ إلاَّ فِي شَهْرِ الحَرَامِ و بَيْنَنَا و بَيْنَكَ هذا الحَى مِن كُفَّارِ مُضَرَ فَمُرْنَا بِأمْرٍ فَصْلٍ نُخْبِرْ بِهِ مَنْ وراءَنَا و نَدْخُلْ بِهِ الجَنَّةَ وسألُوهُ عنِ الأشْرِبَةِ فأمَرَهُمْ بأرْبَعٍ ونَهاهُمْ عنْ أرْبَعٍ أمَرَهُمْ بالإيمان باللّهِ وحْدَهُ قال أتَدْرُونَ ما الإيمانُ باللّهِ وحْدَهُ قالوا اللّهُ ورسُولُهُ أعْلَمُ قال شَهادَةُ أنْ لا إلَهَ إلاَّ اللّهُ وأنَّ مُحمدًا رسولُ اللّهِ وإقَامُ الصَّلاَةِ وإيتاءُ الزَّكاةِ وصِيامُ رمضانَ وأنْ تُعْطُوا مِنَ المَغْنَمِ الخُمُسَ ونَهاهُمْ عنْ أرْبَعٍ عنِ الحَنْتَمِ والدُّبّاءِ والنَّقِيرِ والمُزَفَّتِ ورُبَّمَا قال المُقَيَّرِ وقال احْفَظُوهُنَّ وأخْبِرُوا بهِنَّ مَنْ وراءَكُمْ *

46- Bize Aliyyu'bnu'l-Ca'd (230) tahdîs edip şöyle dedi: Bize Şu'be, Ebû Cemre ed-Dab'î(128)'den haber verdi. Ebû Cemre şöyle dedi: Ben İbn Abbâs'ın maiyyetinde oturuyordum; İbn Abbâs beni kendi serîrinin üzerine oturtur idi. Bana: Benim yanımda ikaamet et, sana kendi malımdan bir hisse ayırayım, dedi. Bunun üzerine ben onun maiyyetinde iki ay ikaamet ettim. Sonra İbn Abbâs şöyle dedi: Abdu'l-Kays hey'eti [79] (Bahreyn taraflarından) Peygamber'in yanına geldikleri zamân, Peygamber (S):

---

78 Yânî ganîmetin beşte birini Allah'ın emrettiği yerlere sarf edilmek üzere, devlete vermek de îmân şu'belerinden bir şu'bedir. Ganîmet, harble düşmandan alınan mallardır. Ganîmetle ilgili Kur'ân âyeti şudur:

"Eğer Allah'a ve hakk ile bâtılın ayrıldığı gün iki ordunun biribirine kavuştuğu gün kulumuz (Muhammed)***a indirdiğimiz*** (âyetler)***e inanmışsanız, bilin ki ganîmet olarak aldığınız herhangi bir şeyin mutlaka beşte biri Allah'ın, Rasûl'ünün, hısımların, yetîmlerin, yoksulların, yolcunundur. Allah her şeye hakkıyle kaadirdir"***(el-Enfâl:41).

79 *Vefd,* vâfidin cem'idir. *Vâfid,* bulunduğu yerden husûsî bir maksad ile kendi kavmi nâmına diğer memlekete giden kimseye denir. Yerine göre, mümessil ve-

— *Sizler kimlerdensiniz,* yâhud: *Nerenin hey'etisiniz?* diye sordu.

Onlar:

— Biz Rabîa kabîlesindeniz, dediler.

— *Hoşgeldiniz, Allah sizleri utandırmasın, pişmân etmesin,* buyurdu.

Bunun üzerine:

— Yâ Rasûlallah, biz sana yalnız harâm ayda gelebiliriz. Seninle aramızda kâfir olan Mudar kabîlelerinden şu topluluk vardır. O hâlde bize kestirme bir şey emret de geride kalanlarımıza haber verelim; o sebeble de cennete girelim, dediler. Peygamber'e içkileri de sordular.

Peygamber onlara dört şey emretti, dört şeyden de nehy etti. Onlara yalnız Allah'a îmân ile emrettikten sonra:

— *Yalnız Allah'a îmân etmek ne demektir, bilir misiniz?* diye sordu.

Onlar:

— Allah ve Rasûl'ü en iyi bilendir, dediler.

Peygamber:

— *Allah'tan başka ilâh olmadığına ve Muhammed'in Allah'ın elçisi olduğuna şehâdet, namâzı dosdoğru kılmak, zekâtı edâ etmek, ramazân orucunu tutmak ve ganîmetin beşte birini vermenizdir,* buyurdu.

Kezâ onları dört şeyden, yânî hantem, dubbâ', nakîr, müzeffet (denilen kaplara hurma yâhud üzüm şırası koymak)ten nehyetti. İbn Abbâs'ın müzeffet yerine mukayyar dediği de rivâyet edilmiştir [80].

Bunun ardından Rasûlullah o hey'et ferdlerine:

— *Bu emrettiklerimi iyice belleyiniz ve bunları arkanızda bıraktığınız kimselere haber veriniz,* buyurdu [81].

---

yâ sefîr gibi bir ma'nâ ifâde eder. O hâlde burada vefd, mümessil hey'et demek olur. Bu hey'et Rabîa kabîlelerinden Abdu'l-Kays tarafından Hudeybiye'den sonra Mekke fethinden biraz evvel Peygamber'e Munzir ibn Âiz el-Asarî'nin başkanlığında bir nevi' sefâretle gönderilmişti.

80 Bunlar o diyârda içinde nebîz ve hamr, yânî şıra ile şarâb kurmak âdet olan dört nevi desti adıdır ki, içlerinde şıra kolayca mayalanıp alkollenirmiş. Bunlardan *Hantem:* Bir nevi' içi sırlı, ağzı yanından yapılmış, kırmızı veyâ yeşil topraktan îmâl edilmiş desti. *Dubbâ:* Desti yerinde kullanılan boş kuru kabak. *Nakîr:* Şıra kurmağa mahsûs içi oyulmuş ağaç parçası. *Müzeffet:* Zift yânî kara sakız ile sıvanmış desti adıdır. *Mukayyar:* Yine zift ma'nâsına olan kaar veyâ kıyr ile sıvanmış destidir.

81 Hadîsin başlığa uygunluğu "Ganîmetin beşte birini (devlete) vermenizdir" fıkrasındadır.

٤١ ـ باب ماجاءَ أنّ الأعمالَ بالنِّيَّةِ
والحِسْبَةِ ولِكُلِّ امْرِيءٍ ما نَوَى فَدَخَلَ فيهِ الإيمانُ والوُضُوءُ والصَّلاةُ
والزَّكاةُ والحَجُّ والصَّوْمُ والأحْكامُ وقال اللهُ تعالى قُلْ كُلٌّ يَعْمَلُ على
شاكِلَتِهِ على نِيَّتِه و نفَقَةُ الرَّجُلِ على أهْلِهِ يَحْتَسِبُهَا صَدَقَةٌ وقال النَّبيُّ
صلى الله عليه وسلم ولَكِنْ جِهادٌ ونِيَّةٌ

41- AMELLERİN ANCAK NİYET VE İHLÂS İLE MU'TEBER OLACAĞINA VE HERKESİN ELİNE ANCAK NİYET ETTİĞİ ŞEYİN GEÇECEĞİNE DELÎL OLARAK GELEN HADÎS BÂBI

Binâenaleyh îmân, abdest, namâz, zekât, hacc, oruc ve bütün beşerî muâmeleler bu kelâma girmiştir. Çünkü Allah da: ***"De ki: Herkes kendi şâkilesine göre amel eder..."*** (el-İsrâ:84) **buyurdu. "Şâkilesine göre" demek "niyetine göre" demektir.** ***"Kişinin, sevâbını yalnız Allah'tan umarak kendi âilesine yaptığı harcaması da kendisi lehine bir sadakadır"*** **ve kezâ Peygamber(S):** (Fetihten sonra hicret yoktur) ***Lâkin cihâd ve niyet vardır"*** **buyurdu** [82].

٤٧ ـ حدّثنا عبدُ اللّهِ بنُ مَسْلَمَةَ قال أخْبَرَنا مالِكٌ عنْ يَحْيَى بنِ سَعيدٍ
عنْ مُحَمَّدِ بنِ إبْراهِيمَ عَنْ عَلْقَمَةَ بنِ وَقَّاصٍ عنْ عُمَرَ أن رسولَ اللّهِ صلى
الله عليه وسلم قال الأعْمالُ بالنِّيَّةِ ولِكُلِّ امْرِيءٍ ما نَوَى فَمَنْ كَانَتْ هِجْرَتُهُ
الى اللّهِ ورسُولِهِ فَهِجْرَتُهُ الى اللّهِ ورسولِهِ ومَنْ كانَتْ هجْرَتُهُ لدُنْيا يُصيبُهَا أو
امْرَأةٍ يَتزوَّجُها فَهِجْرَتُهُ إلَى ما هاجَرَ إلَيهِ *

47-....... Bize Mâlik, Yahyâ ibn Saîd'den; o da Muhammed ibn İbrâhîm'den, o da Alkame ibn Vakkaas'tan;o da Umer(R)'den ha-

---

82 Buhârî, bâbın isminden sonra ileri sürdüğü "Binâenaleyh îmân, abdest, namâz, zekât, hacc, oruc ve bütün beşerî muâmeleler bu kelâma girmiştir" hükmünü takviye etmek için bir âyet ve iki hadîs daha zikretmiştir. Âyetteki "şâkile"nin niyet ile tefsîri, Hasen Basrî'den, Muâviyetu'bnu Kurre'den ve Katâde'den rivâyet edilmiştir. Bu husûsta birbirine yakın başka tefsîrler de gelmiştir.

Takviye için sevk ettiği birinci hadîs, kişinin Allah rızâsını gözeterek yaptığı her işin, her amelin, hattâ kendi âilesine yaptığı harcamaların bile kendisi lehine sevâb olacak birer sadaka olduğunu takrîr ediyor. İkinci hadîs ise, Mekke fethinden sonra hicret sebebiyle hayr talebinin kesildiğini ve fakat hayr talebinin cihâd ve niyet olduğunu beyân ediyor.

ber verdi ki, Umer şöyle demiştir: Rasûlullah (S) şöyle buyurdu: *"Ameller niyete göredir. Her bir kimse için ancak niyet ettiği şey vardır. Binâenaleyh her kimin hicreti Allah'a ve Rasûl'üne yönelmişse, onun hicreti Allah'a ve Rasûl'ünedir. Artık nâil olacağı bir dünyâ veyâ evleneceği bir kadından dolayı hicret etmiş kimse varsa, onun hicreti, hicretine sebeb olan şeyedir".*

٤٨ــ حدّثنا حَجَّاجُ بنُ مِنْهَالٍ قال حدّثنا شُعْبَةُ قال أخْبَرَنِى عَدِىُّ ابنُ ثابِتٍ قال سَمِعْتُ عبدَ اللّهِ بنَ يَزِيدَ عنْ أبِى مَسْعُودٍ عنِ النبىِّ صلى الله عليه وسلم قال إذا أنْفَقَ الرَّجُلُ على أهْلِهِ يَحْتَسِبُهَا فَهْوَ لَهُ صَدَقَةٌ *

48-....... Bana Adiyy ibn Sâbit (166) haber verip şöyle dedi: Ben Abdullah ibn Yezîd'den işittim, o da Ebû Mes'ûd(31)'dan; Peygamber (S) şöyle buyurmuştur: *"Bir kimse ecrini yalnız Allah'tan umarak âilesine infâk ettiği zamân, onun bu nafakası kendisi lehine bir sadaka olur".*

٤٩ــ حدّثنا الحَكَمُ بنُ نافعٍ قال أخْبَرَنا شُعَيْبٌ عنِ الزُّهْرِيِّ قال حدّثنى عامِرُ بنُ سَعْدٍ عنْ سَعْدِ ابنِ أبِى وقّاصٍ أنَّهُ أخْبَرَهُ أنّ رسولَ اللّهِ صلى الله عليه وسلم قال إنَّكَ لَنْ تُنْفِقَ نَفَقَةً تَبْتَغِى بِهَا وَجْهَ اللّهِ إلاَّ أُجِرْتَ عَلَيْهَا حَتَّى ما تَجْعَلُ فِى فِى امْرَأتِكَ *

49-....... Sa'd ibn Ebî Vakkas (R) oğluna şöyle haber vermiştir: Rasûlullah (S) bana hitâben şöyle buyurdu: *"Şübhesiz sen, Allah rızâsını arayarak yapacağın her bir harcamadan dolayı muhakkak ecre nâil olacaksın, hattâ eşinin ağzına verdiğin lokmaya kadar"* [83].

٤٢ــ بابُ قَوْلِ النَّبِىِّ صلى الله عليه وسلم الدِّينُ النَّصِيحَةُ للّهِ وَلِرَسُولِهِ ولأَئِمَّةِ المُسْلِمِينَ وَعَامَّتِهِمْ وقَوْلِهِ تعالى إذا نَصَحُوا للهِ وَرَسُولِهِ

42- PEYGAMBER(S)'İN:
"Dîn ancak Allah için, Rasûlü için, müslümânların

---

83 Bu hadîsteki son ifâde, bundan evvelki hadîste anlatılan âile nafakasından sevâba nâil olma hükmünü çok belîğ bir tarzda tavzîh etmektedir.

Bâbın altında Umer'den getirdiği niyet hadîsinin bir rivâyeti, *el-Câmi'u's-Sahîh*'in birinci hadîsi olarak geçmişti: *Ameller niyete göredir. Bir işten maksad ne ise, hüküm ona göredir. Allah için çalışan Allah'a erer...*

Diğer iki hadîsin başlığa delâletleri açıktır.

imâmları için ve bütün halk için nasîhattir''
KAVLİ İLE, YÜCE ALLAH'IN:
''Allah için ve Rasûlü için nasîhat ettikleri takdîrde...''
(et-Tevbe:91) KAVLİ BÂBI [84]

٥٠ ـ حدّثنا مُسَدَّدٌ قال حدّثنا يَحْيَى عَنْ إِسْمَاعِيلَ قالَ حدّثنى قَيْسُ
ابنُ أبى حَازِمٍ عَنْ جَرِيرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ قال بَايَعْتُ رسولَ اللَّهِ صلى الله عليه
وسلم عَلَى إقَامِ الصَّلاَةِ و إيتَاءِ الزَّكَاةِ والنُّصْحِ لِكُلِّ مُسْلِمٍ *

50-.......Bana Kays ibn Ebî Hâzım'dan, o da Cerîr ibn Abdillah(74-8)'dan tahdîs etti; o şöyle demiştir: Ben Rasûlullah(S)'a namâzı ikaame etmek, zekât vermek, her müslümâna nasîhat edip hayırhâh olmak üzere bey'at ettim.

٥١ ـ حدّثنا أبوا النُّعْمانِ قال حدّثنا أبو عَوَانَةَ عَنْ زِيَادِ بْنِ عِلاَقَةَ قال
سَمِعْتُ جَرِيرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ يَقُولُ يَوْمَ مَاتَ المُغِيرَةُ بْنُ شُعْبَةَ قَامَ فَحَمِدَ اللَّهَ
وأثْنَى عَلَيْهِ وقالَ عَلَيْكُمْ باتِّقَاءِ اللَّهِ وَحدَهُ لاَ شَرِيكَ لَهُ والوَقارِ والسَّكِينَةِ حَتَّى
يأْتِيَكُمْ أميرٌ فَانَّما يأتِيكُمُ الآنَ ثُمَّ قالَ اسْتَعْفُوا لأميرِكُمْ فإنَّهُ كانَ يُحِبُّ العَفْوَ
ثُمَّ قالَ أمَّا بَعْدُ فإنِّى أتَيْتُ النَّبِىَّ صلى الله عليه وسلم قُلْتُ أبَايِعُكَ عَلَى الإسْلاَمِ

---

84 ''Dîn nasîhatten ibârettir'' demek, dînin direği ve kıvamı nasîhattir demektir. Buhârî bu hadîsi *Sahîh*'inde müsned olarak zikretmemiş, bâb ismi olarak ta'lîkan zikretmiştir. Müslim, *el-Câmi'u's-Sahîh*'inin Kitâbu'l-Îmân bölümünde mevsûl olarak Temîm ed-Dârî'den rivâyet etmiştir. Müslim'deki rivâyet ''Ve-li-kitâbihi'' fıkrasını da ihtivâ etmektedir:

Allah için nasîhat, Allah'ın vahdaniyyetine sahîh olarak i'tikâad edip, ibâdet ve tâatında niyeti hâlis kılmaktır.

Rasûl'ü için nasîhat, Muhammed aleyhi-s-selâmın rasûlluk ve nebîliğini tasdîk, şerîatini kabûl, emir ve nehyine inkıyâd eylemektir.

Kitâb'ı için nasîhat, Kur'ân-ı Kerîm'i tasdîk ve mantûk olduğu hükümlerle amel etmekten ibârettir.

İmâmlar için nasîhat, müslümânların önderleri olanlara, dîne uygun emir ve nehiylerine itâat edip, bâğîlık ve hurûcdan çekinmekten ibârettir.

Halk için nasîhat, herkesi maslahatlarına irşâd ve hayra delâletten ibârettir.

Buhârî burada zikrettiği âyetle de bâb ismindeki hadîsi te'kîd etmiştir. Âyetin tamâmı şöyledir:

''Allah'a ve Rasûl'üne hayırhâh oldukları takdîrde ne zaîflere, ne hastalara, ne de harcayacaklarını bulamayanlara bir zorluk (ve mes'ûliyet) ***yoktur. İyilik edenlere karşı da*** (muâhazeye) ***bir yol yoktur. Allah çok mağfiret edici, çok merhamet eyleyicidir''***(et-Tevbe:92).

فَشَرَطَ عَلَيَّ وَالنُّصْحِ لِكُلِّ مُسْلِمٍ فَبَايَعْتُهُ عَلَى هَذَا وَرَبُّ هَذَا الْمَسْجِدِ إِنِّي لَنَاصِحٌ لَكُمْ ثُمَّ اسْتَغْفَرَ وَنَزَلَ *

51-....... Bize Ebû Avâne, Ziyâd ibn Ilâka(125)'dan tahdîs etti. Şöyle demiştir: Ben Cerîr ibn Abdillah(R)'dan şöyle derken işittim: Basra vâlîsi Mugîre ibn Şu'be'nin vefât ettiği gün (50) ayağa kalktı da, Allah'a hamd ve senâ ettikten sonra: *Başınıza bir emîr gelinceye kadar tek ve ortaksız olan Allah'a ittikaa, vakaar ve sekînet üzere bulunmanızı tavsiye ediyorum. Zîrâ emîriniz şimdi buraya geliyor,* diye nasîhat etti. Müteâkıben: (Vefât eden) *Emîriniz için Allah'tan afv dileyiniz, çünkü o afvı severdi,* dedikten sonra ammâ ba'du:

Ben Peygamber(S)'e gelip:

— Müslümân olmak üzere sana bey'at edeceğim, dedim.

Şart ettiği şeyler arasında her müslümâna hayırhâh olmayı da şart etti. Ben de bu şart üzerine bey'at ettim. *Şu mescidin Rabb'ına yemîn ederim ki, ben sizin nasîhat ediciniz, yânî hayırhâhınızım,* dedi.

Cerîr ibn Abdillah bu hutbeden sonra istiğfâr ederek (minberden) indi [85].

---

85 Bu nush ve nasîhat maddesi, iki ma'nâya konulmuştur. Birisi hâlislik ve sâfîlik ma'nâsıdır. Nitekim mumu alınmış hâlis bala "aselun nâsıhun" denilir. Birisi de söküğü dikmek, yırtığı yamamak sûretiyle onarıp düzeltmek ma'nâsınadır. Bu iki ma'nânın mecmûundan alınarak da nush, hüsn-i niyet ve hulûsı kalb ile hayırhâhlık ederek, eksiklikleri düzeltip ıslâh edecek öğüt vermek, va'z etmek, nasîhat eylemek ma'nâsına gelir ki, nasîhat, o verilen öğüdün ismidir. Nasîhat edilenin dünyevî ve uhrevî bi'l-cümle hayrını istemekten ibârettir.

Buhârî, Kitâbu'l-Îmân'ı bu hadîsle sona erdirdi. Çünkü bu büyük, celîl, hafîl (dopdolu) bir hadîstir. İslâm'ın medârı olan dört hadîsten biridir de denildi. Buna göre İslâm'ın dörtte biri olmuş olur. Bâzıları bundan bütün hükümlere delîl çıkarmak mümkin olur, demiştir.

Hadîsin bâb ismine uygunluğu açıktır. Buhârî'nin bâb isminden murâdı, dîn'in amel'e vâkı' olmasıdır; zîrâ Peygamber nasîhate dîn ismini vermiştir. İbn Battâl: Onun maksadı, İslâm amelsiz sözden ibârettir diyenlere reddir. Çünkü Peygamber Onunla bey'atlaştığı zamân, kendisine her müslümâna nasîhat etmeyi de şart kılmıştır, dedi.

Buhârî bu "Îmân Kitâbı"nı nasîhat hadîsiyle bitirmek sûretiyle de güzel bir bitiriş yapmış ve İslâm'dan olan nasîhat etme vazîfesini de yerine getirmiş oluyor. Allah ona rahmet eylesin!

بسم الله الرحمن الرحيم

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın ismiyle

٢ـ كِتَابُ الْعِلْمِ

2-KİTÂBU'L-İLM

(İlim Kitâbı)[1]

١ـ باب فَضْلِ العِلْمِ وَقَوْلُ اللَّهِ تعالى يَرْفَعِ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَالَّذِينَ أُوتُوا العِلْمَ دَرَجَاتٍ واللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ وَقَوْلِهِ عَزَّ وجَلَّ رَبِّ زِدْنِي عِلْمًا

1- İLMİN FAZÎLETİ VE YÜCE ALLAH'IN ŞU KAVİLLERİ BÂBI:

"... Allah içinizde îmân etmiş olanlarla (bilhassa) kendilerine ilim verilmiş bulunanların derecelerini yükseltir. Allah ne yaparsanız hakkıyle haberdârdır" (el-Mucâdile:12); ***"Rabb'ım benim ilmimi artır!"*** (Tâhâ:114)[2]

---

1 *el-Câmi'u's-Sahîh'*deki kitâbların hepsinin medârı (dönüp dolaşması) ilim üzerine olduğu içindir ki, Buhârî bu İlim Kitâbı'nı, bundan sonraki kitâbların önüne geçirmiştir. Bunu niçin Îmân Kitâbı'nın da önüne geçirmedi? dersen, îmân mükellef üzerine ilk vâcib olan şey olduğu için, yâhud mutlak olarak işlerin en fazîletlisi, en şereflisi olduğu içindir derim. Nasıl böyle olmaz ki, îmân, ilimce de amelce de her hayrın başlangıcı, küçük büyük her kemâlin menşeidir. Vahiy Kitâbı'nın en öne geçirilmesine gelince, îmânı ve dîn ile ilgili her şeyi tanıma, ancak vahye dayandığı için, yâhud semâ'dan bu ümmete inen ilk hayr, vahy olduğu içindir (Kirmânî, Aynî).

2 Buhârî, ilmin fazîletini beyân husûsunda iki âyeti zikretmekle yetindi. Çünkü Kur'ân, kat'î olan hüccetlerin en kuvvetlisidir. Nefyetmede de, isbât etmede de Kur'ân'la istidlâl etme, başkalarıyle istidlâlden daha kuvvetlidir (Kirmânî, Aynî).

٢ـ بَابُ مَنْ سُئِلَ عِلْمًا وَهوَ مُشْتَغِلٌ فِي حَدِيثِهِ فأَتَمَّ الحَدِيثَ ثُمَّ أَجابَ السَّائِلَ

2-KONUŞMASIYLE MEŞGÛL BULUNURKEN KENDİSİNDEN BİR İLİM SORULDUĞUNDA, KONUŞMASINI TAMAMLADIKTAN SONRA SUÂL SORANA CEVÂB VEREN KİMSE BÂBI

١ـ حدّثنا مُحَمَّدُ بْنُ سِنَانٍ قال حدّثنا فُلَيْحٌ ح و حدّثنى إبْرَاهِيمُ ابْنُ المُنْذِرِ قال حدّثنا مُحَمَّدُ بْنُ فُلَيْحٍ قال حدّثنى أبى قال حدّثنى هِلاَلُ ابْنُ عَلِيٍّ عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَسَارٍ عَنْ أَبِى هُرَيْرَةَ قال بَيْنَمَا النبىُّ صلى الله عليه وسلم فِى مَجْلِسٍ يُحَدِّثُ القَوْمَ جَاءَهُ أَعْرَابِىٌّ فقال مَتَى السَّاعَةُ فَمَضَى رسولُ اللهِ صلى الله عليه وسلم يُحَدِّثُ فقالَ بَعْضُ القَوْمِ سَمِعَ ما قالَ فَكَرِهَ ما قال وقال بعْضُهُمْ بَلْ لَمْ يَسْمَعْ حَتَّى إذَا قَضَى حَدِيثَهُ قال أَيْنَ أُرَاهُ السَّائِلُ عَنِ السَّاعَةِ قال ها أنا يا رسولَ اللّهِ قال فاذاَ ضُيِّعَت الامانَةُ فانْتَظِرِ السَّاعَةَ قال كَيْفَ إِضَاعَتُهَا قال إذا وُسِّدَ الأَمْرُ إلى غَيْرِ أَهْلِهِ فانْتَظِرِ السَّاعَةَ *

1- Bize Muhammed ibn Sinân (223) tahdîs edip şöyle dedi: Bize Fuleyh (168) tahdîs etti. **H** ve kezâ bana İbrâhîm ibnu'l-Munzir (226) tahdîs edip şöyle dedi: Bize Muhammed ibn Fuleyh (197) tahdîs edip şöyle dedi: Bana babam tahdîs edip şöyle dedi: Bana Hilâl ibn Aliyy, Atâ ibn Yesâr (94)'dan, o da Ebû Hureyre'den tahdîs etti. Ebû Hureyre (R) şöyle demiştir:

Meclisin birinde Peygamber (S) huzûrundakilere söz söylerken ansızın bir bedevî gelip: Kıyâmet ne zâmandır? diye sordu. Rasûlullah konuşmasına devâm etti. Oradakilerin kimi: Bedevî'nin ne dediğini işitti, amma suâlinden hoşlanmadı dedi; kimi de: Belki işitmedi diye hükmetti. Nihâyet Rasûlullah sözünü bitirince: *"O kıyâmeti soran nerede?"* diye, yânî bunun gibi bir lâfızla suâl etti. Bedevî:

— İşte ben yâ Rasûlallah, dedi.

Bunun üzerine Rasûlullah:

— *Emânet zâyi' edildiği vakit kıyâmeti bekle,* buyurdu.

Yine bedevî:

İlk âyetin baş tarafı şöyledir: *"Ey îmân edenler, size meclislerde 'yer açın' denildiği zamân genişleyin ki, Allah da size genişlik versin. 'Kalkın' denilince de kalkıverin..."*

Bu âyetin tefsîri sırasında Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, ilmin fazîletiyle ilgili birçok hadîsler sıralamıştır: VI, 4790-4797.

— Emâneti zâyi' etmek nasıl olur? diye tekrâr sorunca, Rasûlullah:

— *İş, ehli olmayana yöneltilip dayandırıldığı zamân kıyâmeti bekle,* buyurdu [3].

٣ــ بابُ مَنْ رَفَعَ صَوْتَهُ بِالْعِلْمِ

3-İLME DELÂLET EDEN BİR KONUŞMADA SESİNİ YÜKSELTEN KİMSE BÂBI

٢ــ حدّثنا أبو النُّعْمَانِ عَارِمُ بنُ الفَضْلِ قال حدّثنا أبو عَوَانَةَ عَنْ أبِي بِشْرٍ عَنْ يُوسُفَ بنِ مَاهَكَ عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَمْرٍو قال تَخَلَّفَ عَنَّا النَّبيُّ صلى الله عليه وسلم فِي سَفْرَةٍ سَافَرْنَاهَا فَأَدْرَكَنَا وقَدْ أَرْهَقَتْنَا الصَّلاَةُ ونَحْنُ نَتَوَضَّأُ فَجَعَلْنَا نَمْسَحُ عَلَى أَرْجُلِنَا فَنَادَى بِأَعْلَى صَوْتِهِ ويْلٌ لِلأَعْقَابِ مِنَ النَّارِ مَرَّتَيْنِ أو ثَلاثاً*

2-....... Bize Ebû Avâne, Ebû Bişr (123-5)'den; o da Yûsuf ibn Mâhek (63-7)'den; o da Abdullah ibn Amr (R)'dan tahdîs etti. O şöyle demiştir: Gittiğimiz yolculukların birinde Peygamber (S) geride kalmıştı da sonra bize yetişmiş idi. O sırada namâz vakti girmişti. Biz de abdest alıyorduk. Ayaklarımızı, mesh eder gibi, az su ile yıkamağa başladık. Peygamber bu hâli görünce en yüksek sesiyle iki yâhud üç kerre: *"Cehennem'de yanacak ökçelere yazık!"* diye nidâ etti [4].

---

3 Hadîsin başlığa uygunluğu meydandadır. Bu hadîsten birçok hükümler alınmıştır: Sorana öğretmenin vücûbu, âlim meşgûl bulunduğu müddetçe ona herhangi birşey sormaması öğrencinin âdâbından olduğu; çünkü konuşmakta olduğu konuyu tamamlayıncaya kadar sözünü kesmemesi dinleyenlerin hakkı olduğu, öğrenci sormasında katı ve sert bile olsa öğretmenin ona yumuşak ve rıfk ile muâmele etmesi, âlimin cevâbda genişletme yapabileceği, cevâb vermekte kaadî, müftî ve müderrisin soru soranların öncelik sıralarını gözetmeleri gerekeceği...

4 Müslim'deki rivâyetlerin birinde gösterildiği üzere, bu sefer, Mekke'den Medîne'ye dönüş idi. Vakti giren namâz da ikindi namâzıydı. Bâzıları konak yerine varır varmaz hemen acele ile abdest almağa başlamışlar; ökçeleri ıslanmamış olanları bile varmış. Müslim'in rivâyetinde bu inzardan sonra sarâhaten: "أَسْبِغُوا الْوُضُوءَ = *Abdesti eksiksiz alın!"* tenbîhi de vardır: *Müslim Ter.,* I, 323-324; "Tahâre, İki ayağı kemâliyle yıkamanın vücûbu bâbı", 26(241).

Bu hadîsten: Abdestte iki ayağı tam yıkamanın vücûbu, temizliği her organa tam yaygınlaştırmanın vücûbu, cesedin azâb olunacağı, ilim münâzarasında gerektiğinde ses yükseltmenin cevâzı, âlimin farzlar ve sünnetlerin zâyi' edilmesini gördüğünde bunu yüksek sesle reddedebileceği, te'kîd ve vücûbunda mübâlağa olmak üzere mes'elenin tekrâr tekrâr söylenebileceği gibi hükümler alınmıştır. (Aynî).

٤ـ بَابُ قَوْلِ المُحَدِّثِ حدّثنا أو أخْبَرَنا و أنْبأنا

وقال لَنَا الحُمَيْدِيُّ كانَ عِنْدَ ابنِ عُيَيْنَةَ حدّثنا وأخْبَرَنا و أنْبَأنا وسَمِعْتُ واحِدًا وقال ابنُ مَسْعُودٍ حدثنا رسولُ اللّهِ صلى اللّهُ عليه وسلم وَهُوَ الصَّادِقُ المَصْدوقُ وقال شَقِيقٌ عَنْ عَبْدِ اللّهِ سَمِعْتُ النَّبِيَّ صلى اللّهُ عليه وسلم كَلِمَةً. وقال حُذَيْفَةُ حدّثنا رسولُ اللّهِ صلى الله عليه وسلم حَدِيثَيْنِ. وقال أَبُو العالِيَةِ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ عَنِ النَّبِيِّ صلى الله عليه وسلم فِيمَا يَروِيهِ عَنْ رَبِّهِ. وقال أنسٌ عَنِ النَّبِيِّ صلى الله عليه وسلم يَرْوِيهِ عَنْ رَبِّهِ عَزَّ وجَلَّ وقال أَبُو هُرَيْرَةَ عَنِ النَّبِيِّ صلى اللّهُ عليه وسلم يَرْوِيهِ عَنْ رَبِّكُم عَزَّ وجَلَّ *

4-MUHADDİSİN HADDESENÂ YÂHUD AHBARANÂ VE ENBEENÂ SÖZLERİ BÂBI [5]

Bize Humeydî (219): Sufyân ibn Uyeyne(198)'nin nazarında Haddesenâ, Ahbaranâ, Enbeenâ ve Semi'tu bir ma'nâya idi, dedi. Abdullah ibn Mes'ûd da: Rasûlullah (S) sâdık ve masdûk olduğu hâlde Haddesenâ(= Bize tahdîs etti) demiştir. Şakîk da Abdullah ibn Mes'ûd'dan söyledi ki, kendisi: Ben Peygamber'den bir söz işittim, demiştir. Huzeyfe ibn Yemân (36) da: Rasûlullah (S) bize iki hadîs tahdîs etti, demiştir [6].

Ve Ebu'l-Âliye (190) dedi ki: İbn Abbâs'tan; o da

---

5 Bu, muhaddisin haddesenâ, ahbaranâ ve enbeenâ sözleri arasında fark var mıdır, yoksa hepsi bir midir husûsunu beyân bâbıdır.

Bu bâbı Kitâbu'l-İlm'de mutlak olarak zikretmesi, kitâbını Peygamber'den rivâyet edilmiş müsned hadîsler üzerine binâ ettiğine tenbîh içindir. Bunun İlim Kitâbı ile münâsebeti açıktır. Çünkü bu, muhaddisin lugat ve ıstılâh yönünden mezkûr lâfızlar arasındaki farkı bilme husûsunda muhtâc olacağı şeyler cümlesindendir. Buhârî "Bu ta'bîrlerin hepsi birdir, aralarında fark yoktur" görüşünü tercîh etmiştir. Buhârî bu görüşü, üstâdı Humeydî'den; o da kendi üstâdı Sufyân ibn Uyeyne'den nakletti.

6 Bunlar arka arkaya üç ta'lîktir. Buhârî bunları sahâbînin bâzen *haddesenâ*, bâzen de *semi'tu* demekte olduğuna, binâenaleyh bunun da sahâbîlerin bu sîgalar arasında fark gözetmediklerine delâlet ettiğine tenbîh olmak üzere getirdi. Birinci ta'lîki, Kader Kitâbı'nda, ikinciyi Cenâiz Kitâbı'nda, üçüncüyü de Rikaak Kitâbı'nda vasletti.

Peygamber'den; O da Rabb'ından rivâyet etmekte olduğu hadîsde... Enes ibn Mâlik de: Peyamber(S)'den; O da azîz ve celîl olan Rabb'ından rivâyet ederek... dedi. Ebû Hureyre de: Peygamber'den; o da azîz ve celîl olan Rabb'ınızdan rivâyet ederek... buyurdu, dedi [7].

٣ـ حدّثنا قُتَيْبَةُ حدثنا إسْمَاعِيلُ بْنُ جَعْفَرٍ عَنْ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ دِينَارٍ عَنِ ابْنِ عُمَرَ قال قَالَ رسولُ اللّٰهِ صلى الله عليه وسلم إنَّ مِنَ الشَّجَرِ شَجَرَةً لاَ يَسْقُطُ ورَقُهَا و إنَّها مَثَلُ المُسْلِمِ فَحَدِّثونى مَا هِىَ فَوَقَعَ النَّاسُ فِى شَجَرِ البَوَّادِى قال عَبْدُ اللّٰهِ و وقَعَ فِى نَفْسِى أنَّهَا النَّخْلَةُ فاسْتَحْيَيْتُ ثُمَّ قَالُوا حدّثنا مَا هِىَ يَا رَسُولَ اللّٰهِ قال هِىَ النَّخْلَةُ *

3- Bize Kuteybe (240) tahdîs etti. Bize İsmâîl ibn Ca'fer (180) Abdullah ibn Dînâr (127)'dan; o da İbn Umer (R-73)'den tahdîs etti. O şöyle demiştir: Rasûlullah (S): *"Ağaçların içinden bir nevi' vardır ki, yaprağı düşmez. O ağaç* (kâmil) *müslümânın benzeridir. Onun ne olduğunu bana tahdîs edin* (=söyleyin)" buyurdu. Orada bulunanlar vâdîlerdeki ağaçları saymağa daldılar. Abdullah ibn Umer dedi ki: Bunun hurma ağacı olduğu hâtırıma geldi, fakat (söylemeğe) utandım. Ondan sonra: Yâ Rasûlallah, onun ne ağacı olduğunu bize tahdîs et(=söyle), dediler. Rasûlullah: *"Hurma ağacıdır"* cevâbını verdi [8].

٥ـ بابُ طَرْحِ الإمَامِ المَسْئَلَةَ عَلَى أصْحَابِهِ لِيَخْتَبِرَ مَا عِنْدَهُمْ مِنَ العِلْمِ

5-İMÂMIN, KENDİ MAİYYETİNDEKİLERE KARŞI, ONLARDAKİ BİLGİYİ İMTİHÂN ETMEK İÇİN ORTAYA SUÂL ATMASI BÂBI

٤ـ حدّثنا خَالِدُ بنُ مَخْلَدٍ حدّثنا سُلَيْمَانُ حدّثنا عَبْدُ الله بنُ دِينَارٍ عَنِ ابْنِ عُمَرَ عَنِ النبىِّ صلى الله عليه و سلم قال إنَّ مِنَ الشَّجَرِ شَجَرَةً لاَ

---

7 Bunlar da diğer üç ta'lîktir ki, bunları da an'anenin, yânî "an fulanin, an fulanin" ta'bîrlerinin, -bu fulânların buluşmaları sâbit olduğu zâman- vasl ifâde ettiğine tenbîh için getirmiştir. Buhârî bu üç ta'lîki de Tevhîd Kitâbı'nda vasletmiştir.

8 Bu hadîste, üstâdın talebeden, talebenin de üstâddan işitmesini *tahdîs* ta'bîriyle ifâde etmesi vardır. Çünkü Peygamber, sahâbîlere hitâben: *"Bana tahdîs edin"* buyurdu; onlar da Peygamber'e: "Bize tahdîs et" dediler.

يَسْقُطُ وَرَقُهَا وَ إِنَّهَا مَثَلُ الْمُسْلِمِ حَدِّثُونِى مَا هِىَ قَالَ فَوَقَعَ النَّاسُ فِى شَجَرِ
الْبَوَادِى قَالَ عَبْدُ اللّٰهِ فَوَقَعَ فِي نَفْسِى أَنَّهَا النَّخْلَةُ ثُمَّ قَالُوا حَدِّثْنَا مَاهِى يَارَسُولَ
اللّٰهِ قَالَ هِىَ النَّخْلَةُ*

4- ...... Bize Abdullah ibn Dînâr, Abdullah ibn Umer (R)'den tahdîs etti. Peygamber (S): *"Ağaçların içinden bir nevi' vardır ki yaprağı düşmez. O ağaç müslümânın benzeridir. Onun ne olduğunu bana söyleyin"* buyurdu. Orada bulunan insanlar vâdîlerdeki ağaçları saymağa daldılar. Abdullah ibn Umer dedi ki: Bunun hurma ağacı olduğu hâtırıma geldi, fakat ben söylemeğe utandım. Ondan sonra sahâbîler: Yâ Rasûlallah, onun ne ağacı olduğunu bize söyle! dediler. Rasûlullah: *"Hurma ağacıdır!"* buyurdu [9].

٦ـ بَابُ مَاجَاءَ فِى الْعِلْمِ وَ قَوْلِهِ تعالى وَ قُلْ رَبِّ زِدْنِى عِلْماً

6-İLİM HAKKINDA GELEN SÖZLER VE YÜCE ALLAH'IN: *"Rabb'ım! İlmimi artır! de"* (Tâhâ:114) KAVLİ BÂBI

٧ـ بَابُ الْقِرَاءَةُ وَالْعَرْضُ عَلَى الْمُحَدِّثِ وَرَأْيِ الْحَسَنُ وَ الثَّوْرِىُّ
وَمَالِكٌ الْقِرَاءَةَ جَائِزَةً وَ احْتَجَّ بَعْضُهُمْ فِي الْقِرَاءَةِ عَلَى الْعَالِمِ بِحَدِيثِ
ضِمَامِ بْنِ ثَعْلَبَةَ قَالَ لِلنَّبِىِّ صلى الله عليه و سلم آللّٰهُ أَمَرَكَ أَنْ نُصَلِّى
الصَّلَوَاتِ قَالَ نَعَمْ قَالَ فَهٰذِهِ قِرَاءَةٌ عَلَى النبِىِّ صلى الله عليه و سلم

---

9 Başlığa uygunluğu "Onun ne olduğunu bana tahdîs ediniz" ve "Yâ Rasûlallah! Onun ne olduğunu bize tahdîs et" sözlerindedir. Başlık *tahdîs, ihbâr* ve *inbâ* diye üç lâfızladır; hâlbuki hadîste *tahdîs*'ten başka lâfız yoktur dersen, ben: Hadîsin lâfızları muhteliftir, bütün yolları toplanırsa bu ta'bîrlerin hepsi de bulunur derim.

Bu hadîsten: Âlimin, anlayışlarını denemek için ve onları düşünmeye rağbetlendirmek için talebelerine soru sormasının müstehâblığı, büyüklere ta'zîm gösterip yanlarında gereksiz konuşmamak, bir maslahatı kaçırmaya götürmediği müddetçe hayânın müstehâblığı, cevâbını beyân etmekle berâber bilmecenin cevâzı, daha iyi anlatmak ve zihinlerde ma'nâları sûretlendirmek için misâller getirip beyân etmenin cevâzı, kendinden aşağıdaki kişilerin idrâk etmekte oldukları bâzı şeylerin büyük âlime bâzen gizli olabileceği; çünki ilmin ilâhî bir hibe ve Rahmânî bir mevhibe olduğu: ***"Lûtuf ve inâyet muhakkak Allah'ın elindedir; onu kime dilerse ona verir"***(Âlu İmrân:73; el-Hadîd:29) gibi hükümler alınmıştır (Aynî).

أخبر ضمامٌ قومهُ بذلك فأجازوهُ واحتجّ مالكٌ بالصكّ يُقرأ على القومِ فيقولون أشهدنا فلانٌ ويُقرأ ذلك قراءةً عليهم و يُقرأ على المقرىءِ فيقول القارىءُ أقرأني فلانٌ *

حدّثنا مُحمّدُ بنُ سلامٍ حدثنا مُحمّدُ بنُ الحسنِ الواسطيُّ عن عوفٍ عن الحسنِ قال لا بأس بالقراءةِ على العالمِ وأخبرنا مُحمّدُ ابنُ يوسفَ الفربريُّ وحدثنا مُحمّدُ بنُ إسماعيلَ البخاريُّ قال. حدثنا عُبيدُ الله بنُ موسى عن سفيانَ قال إذا قُرِىءَ على المحدِّثِ فلا بأس أن يقولَ حدّثني قال وسمعتُ أبا عاصمٍ يقولُ عن مالكٍ وسفيانَ القراءةُ على العالمِ وقراءتُهُ سواءٌ *

7-BÂB: MUHADDİSİN HUZÛRUNDA OKUMAK VE ONA ARZ ETMENİN HÜKMÜNÜ BEYÂN[10]

Ve Hasen Basrî, Sufyân es-Sevrî, İmâm Mâlik muhaddisin huzûrunda okumayı (ondan nakletmenin sahîhliği husûsunda) câiz gördüler. Ve bâzıları âlimin huzûrunda (kendisinden nakledebilmek için) ona karşı okumanın câiz olduğuna, Dımâm ibn Sa'lebe hadîsini delîl olarak ileri sürdü: Dımâm, Peygamber(S)'e: "Namâzları kılmamızı sana Allah mı emretti?" diye sormuştu da, Peygamber de ona: *"Evet"* diye ikrâr etmişti.

Bu hadîsi delîl getirenler: İşte bu, Peygamber'in huzûrunda ona karşı okumaktır. Müteâkıben Dımâm, Peygamber'den sorup öğrendiklerini kendi kavmine haber verdi, onlar da bunu câiz görüp, verdiği haberi kabûl ettiler.

İmâm Mâlik de bir hakkı i'tirâf edenin ikrârı, yazılmış bulunan mektûbla ihticâc etti ki, o mektûb, hakkı ikrâr edenlere karşı okunur; onlar da, bu, sâdece karşılarında kırâat şûretiyle okunduğu hâlde

---

10 Selefin bâzısı ancak üstâdların lâfızlarından işittikleri söze i'tibâr etmişlerdir de üstâdların huzûrunda okunanlara i'tibâr etmemişlerdir. İşte bu sebebledir ki Buhârî, üstâdların huzûrunda okunanların da cevâzına dâir bu bâbı açtı ve bundan Hasen Basrî'nin "Âlimin huzûrunda okumakta be's yoktur" sözünü getirdi. Bu sözü ta'lîk yaptıktan sonra, müsned olarak da sevk eyledi. Kezâ Sufyân es-Sevrî'den ve İmâm Mâlik'ten de mevsûlen zikretti ki, bu iki imâm, âlimden işitmek ile âlimin huzûrunda okumayı müsâvî kılmışlardır... (İbni Hacer).

"Fûlan bizleri işhâd etti" derler [11]. Kezâ Kur'ân okutucu muallimin huzûrunda okunur da, okuyan kimse "Beni fulân okuttu" der.

Bize Muhammed ibn Selâm tahdîs tahdîs etti. Bize Vâsıtlı Muhammed ibn Hasen, Avf el-A'râbî'den; o da Hasen Basrî'den tahdîs etti ki, o: "Âlim huzûrunda okumakta bir be's yoktur" demiştir.

Ve bize Muhammed ibn Yûsuf el-Firabrî haber verdi. Ve bize Muhammed ibn İsmâîl el-Buhârî tahdîs edip şöyle dedi: Bize Ubeydullah ibnu Mûsâ, Sufyân es-Sevrî'den tahdîs etti ki, Sufyân: "Okuyanın (onu rivâyet ederken): Bana fulân tahdîs etti **demesinde be's yoktur" demiştir.**

Müellif Buhârî: Ve ben Ebû Âsım(212)'dan işittim ki, o İmâm Mâlik'ten ve Sufyân es-Sevrî'den olmak üzere: Âlimin huzûrunda okumak ile âlimin okuması müsâvîdir diyordu, dedi [12].

---

11 Burada "sakk"dan (belki de bugün "çek" dediğimiz şeyden) murâd, içinde bir hakkı i'tirâf ve ikrâr eden kimsenin ikrârı yazılı bulunan mektûbdur. O ikrâr ediciye, içindeki kendi ikrârı yazılmış olan mektûb okunduğu zamân, kendisi yazılan bu sözleri bizzât telâffuz etmemiş olsa da "Evet buna şehâdet câiz oldu" der. İşte bunun gibi, âlimin huzûrunda okunduğu ve onun da bu okunan sözleri ikrâr ettiği zamân artık o sözleri kendinden rivâyet etmesi sahîh olmuştur (İbn Hacer).

12 Buhârî, bâzılarının Dımâm ibn Sa'lebe hadîsiyle âlim huzûrunda okumaya hüccet getirmelerini zikredince, hadîsin tamâmını burada getirdi.

Buhârî bu bâbın başında ilmi elde etme yollarından *semâ', kırâat* veyâ *arz* yollarını zikretmişti. Bundan sonra *munâvele* ve *mükâtebe* yollarını zikredecektir. Hadîsi elde etme yolları, sırasıyla şu sekiz çeşitte toplanır:

a- *Semâ':* Hadîsi bizzât üstâdın ağzından işitme.

b- *Huzûrda okuma:* Şeyhinden rivâyet edebilmek için yazdığı hadîsleri üstâdın huzûrunda okuyup tasdîkından geçirmek; buna *arz etmek* de denir.

c- *İcâzet:* Üstâdın semâ' ve kırâat olmaksızın -özel kaaideleri dâhilinde- bütün veyâ bâzı rivâyetlerini öğrencinin rivâyet etmesine izin vermesi.

ç- *Munâvele:* Üstâdın rivâyetine izin vereceği bir kitâbı öğrencisine kendi eliyle vermesidir.

d- *Kitâbet* yâhud *mükâtebe:* Üstâdın kendi işittiği hadîslerinin tamâmını veyâ bir kısmını hâzır veyâ gaaib bir kimse için yazması veyâ yazdırmasıdır.

e- *İ'lâm* yâhud *İ'lâmu'ş-Şeyh:* Üstâd kendisinden rivâyete izin vermeksizin, fulân hadîsi veyâ hadîsleri veyâ hadîs kitâbını fulân üstâdından işitmiş olduğunu bildirmesidir.

f- *Vasıyyet:* Üstâdın rivâyet ettiği bir kitâbı veyâ cüz'ü, sefere çıkarken veyâ vefât ederken bir şahsa vasıyyet yoluyla bırakmasıdır.

g-*Vicâdet:* Bir üstâdın bir râvînin kendi el yazısıyle yazılmış bir kitâbının veyâ bâzı hadîslerinin, başka bir kimse tarafından bulunması ve elde edilmesidir.

٥ ـ حدّثنا عبدُ اللهِ بنُ يُوسُفَ قال حدّثنا اللَّيثُ عنْ سَعِيدٍ هو المَقْبرِيُّ عن شَرِيكِ بنِ عبدِ الله بنِ أبى نَمِرٍ أنَّهُ سَمِعَ أنَسَ بنَ مالِكٍ يَقولُ بَيْنَما نَحْنُ جلوسٌ مَعَ النَّبِىِّ صلى الله عليه وسلم فى المَسْجِدِ دَخَلَ رَجُلٌ على جَمَلٍ فأنَاخَهُ في المَسْجِدِ ثم عَقَلَهُ ثم قال لَهُمْ أيُّكُمْ مُحَمَّدٌ والنَّبِىُّ صلى الله عليه و سلم مُتَّكِىءٌ بَيْنَ ظَهْرانَيْهِمْ فَقُلْنا هذا الرَّجُلُ الأبْيَضُ المُتَّكِئُ فقالَ لَهُ الرَّجُلُ ابْنَ عبدِ المُطَّلِبِ فقالَ لَهُ النَّبِىُّ صلى الله عليه وسلم قَدْ أجَبْتُكَ فقال الرَّجُلُ للنَّبِىِّ صلى الله عليه وسلم إنِّى سائِلُكَ فَمُشَدِّدٌ عَلَيْكَ فِي المَسْئَلَةِ فَلاَ تَجِدْ عَلَىَّ فى نَفْسِكَ فقالَ سَلْ عَما بَدَالَكَ فقالَ أسْألُكَ بِرَبِّكَ وَرَبِّ مَنْ قَبْلَكَ آللهُ أرْسَلَكَ إلى الناسِ كُلِّهِمْ فقال اللَّهُمَّ نَعَمْ قال أنْشُدُكَ آللهُ أمَرَكَ ان نُصَلِّىَ الصَّلَواتِ الخَمْسَ فى اليَوْمِ و اللَّيْلةِ قال اللَّهُمَّ نَعَمْ قال أنْشُدُكَ باللهِ آللهُ أمَرَكَ أن نَصُومَ هذا الشَّهْرَ مِنَ السَّنَةِ قال اللَّهُمَّ نَعَمْ قالَ أنْشُدُكَ باللهِ آللهُ أمَرَكَ أن تأخُذَ هذِهِ الصَّدَقةَ مِنْ أغْنِيائِنا فَتَقْسِمَها على فُقَرائِنا فقالَ النَّبِىُّ صلى الله عليه وسلم اللَّهُمَّ نَعَمْ فقالَ الرَّجُلُ آمَنْتُ بِما جِئْتَ بِهِ و أنَا رَسُولُ مَنْ وَرائِى مِنْ قَوْمِى وأنا ضِمَامُ بنُ ثَعْلَبَةَ أخُو بَنِى سَعْدِ بنِ بَكْرٍ رَوَاهُ مُوسَى وَعَلِىُّ بنُ عبدِ الحَمِيدِ عنْ سُلَيْمانَ عنْ ثابِتٍ عَنْ أنَسٍ عنِ النَّبِىِّ صلى الله عليه وسلم بِهَذا *

5- Bize Abdullah ibn Yûsuf tahdîs edip şöyle dedi: Bize Leys ibn Sa'd, Saîd el-Makburî'den; o da Şerîk ibn Abdillah ibn Ebî Nemîr'den tahdîs etti ki, o da Enes ibn Mâlik (R)'ten şöyle derken işitmiştir: Peygamber (S) ile birlikte oturduğumuz sırada deve üstünde bir kimse gelip, devesini mescide çökerttikten sonra bağladı. Ondan sonra:

— Hanginiz Muhammed'dir? diye sordu.

Peygamber sahâbîleri arasında dayanmış oturuyordu:

— İşte, dayanmış olan şu beyaz kimsedir, dedik.

O zât:

— Ey Abdu'l-Muttalib'in oğlu! diye hitâb etti.

Peygamber:

Bu yollarla elde edilen hadîsleri rivâyette ayrı ayrı ta'bîrler ve elde ediliş yollarını işâret eden *edâ ta'bîrleri* vardır. Bu edâ ta'bîrlerinin hadîsin sağlamlık, değer ve güvenilirliğinde çok ehemmiyetleri vardır. Bunlar Hadîs Usûlü ilminde etrâflıca öğretilir.

— *Seni dinliyorum,* buyurdu.

O zât:

— Ben sana bâzı şeyler soracağım, ammâ soracaklarım pek ağırdır; gönlün benden incinmesin, dedi.

Peygamber:

— *Aklına geleni sor,* buyurdu.

O zât:

— Senin ve senden evvelkilerin Rabb'ı aşkına (söyle), bütün insanlara seni Allah mı gönderdi? dedi.

Peygamber:

— *Yâ Allah, evet,* buyurdu.

O zât:

— Allah aşkına (söyle), bir gün bir gece içinde beş vakit namâz kılmamızı sana Allah mı emretti? dedi.

— *Yâ Allah, evet,* buyurdu.

— Allah aşkına (söyle), senenin şu ma'lûm ayında oruc tutmamızı sana Allah mı emretti? dedi.

— *Yâ Allah, evet,* buyurdu.

— Allah aşkına şu sadakayı zenginlerimizden alıp da fakîrlerimize dağıtmayı sana Allah mı emretti? dedi.

Peygamber:

— *Yâ Allah, evet,* buyurunca, o zât:

— Sen ne getirdin ise ben ona îmân ettim. Kavmimin geride kalanlarına da elçi benim. Ben, Sa'd ibn Bekr oğulları'nın kardeşi Dımâm ibn Sa'lebe'yim, dedi [13].

Bu hadîsi Mûsâ ile Alî ibnu Abdilhamîd de Süleymân'dan; o da Sâbit'ten; o da Enes'ten; o da Peygamber'den olmak üzere böyle rivâyet etmişlerdir.

Bu hadîsi Mûsâ ibn İsmâîl ile Alî ibn Abdilhamîd (222) Süleymân ibnu'l-Mugîre (150)'den; o da Sâbit el-Bunânî (123)'den; o da Enes'ten; o da Peygamber'den olmak üzere bu şekilde rivâyet ettiler.

---

13 Sa'd ibn Bekr oğulları Peygamber'imizin süt dayılarının kabîlesidir. Süt annesi Halîme es-Sa'diyye onlardandır. Sa'd oğullarının îmânı, İbn İshâk'ın beyânına göre, hicretin dokuzuncu senesinde Huneyn gazâsından sonra vâkı' olmuştur.

Dımâm'ın "îmân ettim" demesi ihbâr mıdır, inşâ mıdır? Buhârî'nin anladığı gibi ihbâr ise, Sa'd oğulları nezdine Peygamber tarafından da'vet ve ta'lîm için gönderilen zât vâsıtasıyle îmân etmişler, Dımâm da İslâm'ın rükünlerini bir de vâsıtasız olarak doğrudan doğruya Peygamber'in ağzından işitmeğe kavmi tarafından gönderilmiş demek olup, bu sözüyle îmân etmiş olduğunu haber vermiş oluyor. Eğer diğer bâzı muhaddislerin anladığı gibi inşâî ise, îmânı -suâllerinin cevâblarını aldıktan sonra- Peygamber'in huzûrunda vâkı' olmuş; kendisini gönderen kavmi de ondan sonra îmâna gelmiş demektir. İbn İshâk'ın İbn Abbâs'tan yaptığı rivâyet de bunu te'yîd eder. Bu tarîkten gelen hadîsin sonunda

٨ـ باب ما يُذْكَرُ فى المُناوَلَةِ وكِتَابِ أَهْلِ العِلْمِ بالْعِلْمِ إلى البُلْدَانِ و قال أَنسٌ نَسَخَ عُثْمانُ المَصَاحِفَ فَبَعَثَ بِها إِلَى الآفاقِ وَرَأى عبدُ الله بنُ عُمَرَ وَيَحْيَى بنُ سَعِيدٍ و مالِكٌ ذَلكَ جائزاً واحْتَجَّ بَعْضُ أَهْلِ الحِجَازِ فِي المُناوَلَةِ بِحَدِيثِ النَّبِيِّ صلى الله عليه وسلم حَيْثُ كَتَبَ لأمِيرِ السَّرِيَّةِ كِتاباً وقال لاَ تقْرَأْهُ حتَّى تَبْلُغَ مَكانَ كَذَا و كَذَا فَلَمَّا بَلَغَ ذَلكَ المَكانَ قَرَأَهُ على الناسِ وأَخْبَرَهُمْ بأَمْرِ النَّبيِّ صلى الله عليه وسلم

8-MUNÂVELE HAKKINDA ZİKROLUNAN SÖZLER İLE İLİM EHLİNİN, İLMİ DİĞER BELDELERE YAZIP GÖNDERMELERİ BÂBI

Enes: Usmân Mushaf'ları yazdırdı da müteâkıben bunları diğer şehirlere gönderdi, dedi. Abdullah ibn Umer ibn Âsım (171), Yahyâ ibn Saîd ve İmâm Mâlik, bu yazıp gönderme işini câiz gördüler. Hicâzlılar'ın bâzısı da munâvelenin câizliği husûsuna Peygamber'in şu hadîsini delîl getirdiler: Peygamber, bir müfrezenin kumandanı için bir emirnâme yazıp eline verdi ve: *"Bu mektûbu ancak şu, şu yere ulaştığın vakit oku!"* diye emretti. Kumandan o yere ulaşınca mektûbu açıp maiyyetindekilere karşı okudu da, böylece Peygamber'in yazılı emrini onlara haber verdi [14].

"Suâllerini sorup cevâblarını aldıktan sonra *"Eşhedu en-lâ-ilâhe ille'llâh ve eşhedu enne Muhammeden abduhu ve Rasûluhu"* dediği zikrediliyor. Kezâ Müslim'in başka tarîk ile yine Enes'ten rivâyetinde " فإن رَسُولَكَ زَعَمَ = Senin gönderdiğin kimse iddiâ ediyor ki.." demiş oluyor ki, bu *zeame*(= iddiâ ediyor) lâfzı kendisinin de, kavminin de Peygamber'in elçisine henüz inanmayıp, işi anlamak için Dımâm'ın Peygamber huzûruna kavmi tarafından gönderildiğini sezdiriyor. Her ne hâl ise, bu Dımâm ibn Sa'lebe muâmelesi, hitâb ve suâldeki kabalığıyle berâber, hakkında İbn Abbâs:"ماسَمِعْنا بِوَافِدٍ أفضَلَ قطُّ مِنْ ضِمَامِ بْنِ ثَعْلَبَةَ = Dımâm ibn Sa'lebe'den efdal hiçbir vâfidin geldiğini işitmedik" diyor. Onun bu fazîleti bütün kavminin îmânına sebeb olmasıdır (Ahmed Naîm, *Tecrîd Ter.*, I,60-61).

14 Buhârî, bâbın isminden sonra zikrettiği ta'lîkleri *Sahîh*'inin başka yerlerinde vasletmiştir. Burada müfreze kumandanına verilen yazılı mektûb hadîsini de *Sahîh*'inde mevsûlen getirmedi. Bu sahîh hadîsi Beyhakî ile Taberânî vasletmişlerdir.
Peygamber Bedr'den evvel bir müfrezeyi Nahle Vâdîsi'ne gönderdi. Müfreze kumandanı Abdullah ibn Cahş'a, Medîne'den iki gün ayrıldıktan sonra mektûbu açıp, içindeki emre göre hareket etmesini emretmişti. O da Medîne'den iki

٦ــ حدّثنا إسْماعِيلُ بنُ عبدِ اللهِ قال حدّثني إبْراهيمُ بنُ سَعْدٍ عن صالِحٍ عن ابنِ شِهابٍ عن عُبَيْدِاللهِ بنِ عبدِاللهِ بنِ عُتْبَةَ بنِ مَسْعُودٍ أنّ عبدَاللهِ بنَ عَبَّاسٍ أخْبَرَهُ أنّ رسولَ اللهِ صلى الله عليه وسلم بَعَثَ بِكِتَابِهِ رَجُلاً وأمَرَهُ أن يَدْفَعَهُ إلى عَظيمِ البَحْرَينِ فَدَفَعَهُ عَظِيمُ البَحْرَيْنِ إلى كِسْرَى فَلَمَّا قَرأهُ مَزّقَهُ فَحَسِبْتُ أنَّ ابنَ المُسَيَّبِ قال فَدَعا عَلَيْهِم رسولُ اللهِ صلى الله عليه وسلم أن يُمَزَّقُوا كُلَّ مُمَزَّقٍ *

6-....... Abdullah ibn Abbâs (R) şöyle haber vermiştir: Rasûlullah (S) bir adama bir mektûb verip Bahreyn büyüğüne teslîm etmesini emretti. Bahreyn'in büyüğü mektûbu Kisrâ'ya ulaştırdı. Kisrâ onu okuyunca yırttı. (Arada râvî olan Muhammed ibn Şihâb) dedi ki: Zannederim ki Saîd ibn Müseyyeb'den işittim, şöyle dedi: Rasûlullah, Kisrâ ile kavmine *"Parça parça olsunlar"* diye bedduâ etti [15].

٧ــ حدّثنا مُحمَّدُ بنُ مُقاتِلٍ أبو الحَسَنِ أخْبَرَنا عبدُ اللهِ قال أخْبَرَنا شُعْبَةُ عن قَتادَةَ عن أنَسِ بنِ مَالِكٍ قال كَتَبَ النبيُّ صلى الله عليه وسلم كِتَاباً أو أرَادَ أنْ يَكْتُبَ فَقِيلَ لَهُ إنَّهمْ لايقْرَؤنَ كِتَاباً إلاَّ مَخْتُوماً فاتَّخَذَ خاتَماً مِنْ فِضَّةٍ نَقْشُهُ مُحمَّدٌ رسولُ اللهِ كأنّي أنْظُرُ إلَى بَيَاضِهِ في يَدِهِ فقُلْتُ لِقَتادَةَ مَنْ قال نَقْشُهُ مُحمَّدٌ رسولُ اللهِ قال أنَسٌ *

7-....... Bize Şu'be, Katâde'den; o da Enes ibn Mâlik(R)'den haber verdi, o şöyle demiştir:Peygamber (S) bir mektûb yazdırdı yâhud yazdırmak istedi. Kendisine: Onlar (yânî Rûm'dan, Acem'den muhâtab olanlar) bir mektûbu mühürlü olmadıkça okumazlar, denildi. Bunun üzerine gümüşten bir mühür edindi ki, nakşı "Muhammed Rasûlullah" idi. Bu mührün Peygamber'in elindeki beyazlığı hâlâ gözümün önündedir.

Şu'be dedi ki: Ben Katâde'ye, onun nakşı "Muhammed Rasûlullah" diyen kimdir? diye sordum. Katâde: Enes'tir, dedi [16].

---

konak ayrıldıktan sonra mektûbu açmış ve sekiz sahâbîden ibâret olan müfrezesine okuyup Peygamber'in emirlerini haber vermiştir.

15 Bu hadîsten "munâvele"ye delâlet ciheti şudur: Peygamber mektûbu elçisine karşı okumadı, lâkin mektûbu elçiye uzatıp verdi ve ona mektûbun içindekileri kendisine isnâd etmesine ve "Bu, Rasûlullah'ın mektûbudur" demesine icâzet verdi.

16 Hadîs, başlığın son cüz'üne uymaktadır. Bu hadîsten: İlmi yazıp memleketlere göndermenin cevâzı, kâfirlere mektûb yazmanın cevâzı, devlet başkanının ka-

٩ـ باب مَنْ قَعَدَ حَيْثُ يَنْتَهِى بِهِ المَجْلِسُ وَمَنْ رَأَى فُرْجَةً فِى الحَلْقَةِ فَجَلَسَ فِيهَا

9-MECLİS HUDÛDUNUN NİHÂYETE ERECEĞİ BİR YERDE OTURAN KİMSE İLE İLİM HALKASINDA BİR YARIK GÖRÜP HEMEN ORADA OTURUVEREN KİMSE BÂBI

٨ـ حدّثنا إسْماعِيلُ قال حدّثنى مَالِكٌ عن إسْحاقَ بنِ عبدِ الله أبى طَلْحَةَ أنّ أبا مُرَّةَ مَوْلَى عَقِيلِ بنِ أبِى طَالِبٍ أخْبَرَهُ عنْ أبِى واقِدٍ اللَّيْثِيِّ أنّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم بَيْنَمَا هُو جالِسٌ فى المَسْجِدِ والناسُ مَعَهُ إذ أقْبَلَ ثَلاثَةُ نَفَرٍ فأقْبَلَ اثْنانِ إلى رسولِ الله صلّى الله عليه وسلم وذَهَبَ واحِدٌ قال فَوَقَفا على رسولِ الله صلى الله عليه وسلم فأمّا أحدُهُما فَرأى فُرْجَةً في الحَلْقَةِ فَجَلَسَ فيها وَأمّا الآخَرُ فَجَلَسَ خَلْفَهُم وأمّا الثالِثُ فأدْبَرَ ذاهِباً فلمَّا فَرَغَ رسولُ الله صلى الله عليه و سلم قال ألا أُخبرُكُم عن النَّفَرِ الثَّلاثَةِ أمّا أحدُهُمْ فأوَى إلى الله فآوَاهُ اللهُ وأمّا الآخَرُ فاستَحْيا فاسْتَحْيا اللهُ مِنهُ وأمّا الآخَرُ فأعْرَضَ فأعْرَضَ اللهُ عنه *

8-....... Ebû Vâkıd el-Leysî (R-68) şöyle demiştir: Rasûlullah (S), huzûrunda sahâbîleri olduğu hâlde mescidde otururken, karşıdan üç kişi geldi. İkisi Rasûlullah'a doğru yöneldi; birisi de gitti. Râvî dedi ki: Bu iki kimse Rasûlullah'ın huzûrunda durdu. Bilâhare bu ikiden biri halkada bir aralık bularak, oracıkta oturdu. Diğeri ise, oradaki cemâatın arkasında bir yere oturdu. Üçüncüye gelince, arkasını dönüp gitti. Rasûlullah meşgûl olduğu konuşmayı bitirince, şöyle buyurdu: *"Bu üç kişinin hâlini size haber vereyim mi? İçlerinden biri Allah'a sığındı, Allah da onu barındırdı. Diğeri* (sıkıntı vermekten) *utandı, Allah da ondan hayâ etti. Öteki ise* (bu meclisten) *yüz çevirdi, Allah da ondan yüz çevirdi"* [17].

---

adîlelerin, hâkimlerin kendi yazılarına mühür basmalarının cevâzı, erkeklerin mühürleme sırasında gümüşten mühür yüzük kullanmalarının cevâzı gibi hükümler alınmıştır.

17 Bu hadîsten de: Bir ilim halkasına oturan kimsenin Allah'ın yakınında ve himâyesinde olduğu, ve onun meleklerin üzerine kanatlarını açacakları kimselerden olduğu, âlimin de öğrenciyi böyle barındırıp korumasının vâcib olduğu; bir âlimin meclisine oturmak istenip de bundan utanan kimseye, bu yüksek hayâsından dolayı Allah'ın da ona azabdan hayâ edeceği; âlimin ilim meclisinde oturmaktan yüz çevirenden Allah'ın da yüz çevireceği; ilim halkasında daha iyi

١٠ ــ بَابُ قَوْلِ النَّبِيِّ صلى الله عليه وسلم رُبَّ مُبَلَّغٍ أَوْعَى مِنْ سَامِعٍ

10-PEYGAMBER(S)'İN:
"Benden kendisine teblîğ ulaştırılanların bâzısı bizzât işitenden daha iyi belleyicidir"
KAVLİ BÂBI [18]

٩ ــ حدّثنا مُسَدَّدٌ قال حدّثنا بِشْرٌ قال حدّثنا ابنُ عَوْنٍ عن ابنِ سِيرِينَ
عن عبدِ الرَّحمنِ بنِ أبى بَكْرَةَ عن أبيه ذَكَرَ النَّبىَّ صلى الله عليه وسلم قَعَدَ
على بَعِيرِهِ وأَمْسَكَ إنسانٌ بِخِطامِهِ أو بِزِمامِهِ قال أَىُّ يَوْمٍ هذا فَسَكَتْنا حتّى
ظَنَنّا أنّهُ سَيُسَمِّيهِ سِوَى اسمِهِ قالَ أَلَيْسَ يَوْمَ النَّحْرِ قُلْنا بَلَى قال فأَىُّ شَهْرٍ هذا فسَكَتْنا
حتّى ظَنَنّا أنّهُ سَيُسَمِّيهِ بِغَيْرِ اسمِهِ فقال أَلَيْسَ بِذِى الحِجَّةِ قُلْنا بَلَى قال فانّ
دِماءَكُمْ وَأَمْوالَكُمْ وأَعْراضَكُمْ بَيْنَكُمْ حَرامٌ كَحُرْمَةِ يَوْمِكُمْ هذا فى شَهْرِكُمْ
هذا فى بَلَدِكُمْ هذا لِيُبَلِّغِ الشاهِدُ الغائِبَ فانَّ الشاهِدَ عَسَى أن يُبَلِّغَ مَن هُوَ
أَوْعَى لَهُ مِنْهُ *

9-....... Ebû Bekre (R) Peygamber'i zikrederken şöyle demiştir: Rasûlullah (vedâ haccında) devesi üzerinde oturdu. Devenin dizginini bir adam tutuyordu.

— *Bu gün hangi gündür?* dedi.

Biz sükût ettik; o derecede ki, başka bir isim ile isimlendirecek zannettik;

— *Kurbân günü değil mi?* buyurdu.

— Evet, dedik.

Sonra:

— *Bu ay hangi aydır?* diye sordu.

---

işitmek için büyüğe yakın oturmanın müstehâblığı; ilim meclisinin kenârına oturmak ve kimseyi yerinden kaldırmamanın güzel edeblerden olduğu; ilim halkasında boş yer bırakmayanlara ve hayır talebinde sıkışanlara övgünün cevâzı; âlimin, meclistekilerin soru sormasından evvel ilmi anlatmaya başlaması... gibi hükümler alınmıştır(Aynî).

18 Kirmânî şöyle dedi: Buhârî başlıktaki hadîsi muallak olarak getirdi. Bu, ya daha sonra isnâdıyle zikrettiği hadîsi ma'nâ ile nakletmek bâbındandır, yâhud da yanında başka bir tarîkden sâbit olmuş bir hadîstir. Bunun bir rivâyeti Tirmizî'de, Abdullah ibn Mes'ûd'dan gelmiştir.

Bu hadîs, Buhârî'nin "Hacc Kitâbı"nda Minâ Hutbesi bâbında, Ebû Bekre(R)'den gelmiş mevsûl bir hadîstir(Aynî, *Umdetu'l-Kaarî,* I, 417-418).

Yine sükût ettik; o derecede ki isminden başka bir isim ile isimlendirecek zannettik.

— *Zu'l-hicce değil mi?* buyurdu.

— Evet, dedik.

Bunun üzerine şöyle buyurdu:

— *"Kanlarınız, mallarınız, ırzlarınız bu belde içinde, bu ayda, bu günün harâmlığı kadar birbirinize harâmdır. Burada hâzır bulunanlarınız, burada bulunmayanlara* (yânî müstakbel nesillere) *bunu teblîğ etsin. Olabilir ki, hâzır olan kimse, bunu daha iyi anlar bir kimseye teblîğ etmiş olur"* [19].

۱۱ــ بابٌ العِلْمُ قَبلَ القَوْلِ والْعَمَلِ لِقَوْلِ اللهِ تعالى

فاعْلَمْ أنَّهُ لاَ إِلهَ إلاَّ اللهُ فَبَدَأَ بالعِلْمِ و إن العُلَماءَهُمْ وَرثَةُ الاَنْبِياءِ ورَّثُوا العِلْمَ مَن أخذَهُ أخذَ بِحَظٍّ وافِرٍ و مَن سَلَكَ طَرِيقاً يَطْلُبُ بِهِ عِلْماً سَهَّلَ اللهُ لَهُ طَرِيقاً إلى الجَنَّةِ. وقال جَلَّ ذِكْرُهُ إنَّما يَخْشَى اللهَ مِن عِبادِهِ العُلَماءُ. وقال وما يَعْقِلُها إلاَّ العالِمُوْن. وقالوا لوكُنّا نَسْمَعُ أو نعقِلُ ما كنّافى أصْحابِ السَّعِيرِ. وقالَ هلْ يَستَوِى الذِينَ يَعلَمُونَ والذِينَ لاَ يَعلمُون وقال النبى صلى الله عليه وسلم مَن يُرِدِ اللهُ بِهِ خيراً يُفقِّهُهُ فى الدِين وانما العِلمُ بالتَّعَلُّمِ. وقال أبو ذَرٍّ لَوْ وَضَعْتُمُ الصَّمْصامَةَ على هذه وأشارَ إلى قَفَاهُ ثم ظَنَنْتُ أنّى أُنفِذُ كَلِمَةً سَمِعْتُها مِنَ النَّبىِّ صلى الله عليه وسلم قَبْلَ أن تُجِيزُوا عَلَيَّ لاَنْفَذْتُها. وقال ابنُ عَباسٍ كُونُوا رَبَّانِيِّينَ حُلَماءَ فُقَهاءَ و يُقالُ الرَّبَّانِيُّ الَّذِى يُرَبِّى الناسَ بِصِغارِ العِلْمِ قَبلَ كِبَارِهِ

---

19 Bu hadîste *tahdîs* ve *an'ane* yolları vardır. Buhârî bunu Hacc, Tefsîr, Fiten ve Bed'u'l-Halk kitâblarından da tahrîc etmiştir. Rivâyetlerin bazısı mufassal, bâzısı da kısadır.

Bundan da: Âlime, doğrudan doğruya ilim ulaşmayan müstakbel nesillere de ilmi teblîğ etmesi ve ilmi anlamayanlara onu açıklamasının vâcib olacağı; çünkü bunun, Yüce Allah'ın âlimlerden *"Onu muhakkak açıklayıp anlatacaksınız, onu gizlemeyeceksiniz"* (Âlu İmrân:187) diye te'mînât aldığı bir husûs olduğu, daha sonraki zamânlarda ilmi, geçenlerden daha iyi anlayacak kimselerin geleceği, hadîsi taşıyanın ma'nâsını bilmese de ondan hadîs alınmasının câiz olacağı, harâm olan şeyin harâmlığını te'kîd edip, Peygamber'in yaptığı gibi en belîğ şekilde bildirmenin âlime vâcib olduğu; mal, can, ırzın harâmlıkta musâvî oldukları gibi hükümler alınmıştır(Aynî).

11-BÂB: İLİM ÖĞRENMEK, SÖZ SÖYLEMEKTEN VE AMEL ETMEKTEN ÖNCEDİR

Çünkü Yüce Allah: *"Allah'tan başka hiçbir tanrı yoktur hakîkatini bil..."* (Muhammed:19) buyurup, bunda evvelâ bilmek emriyle başladı[20]. *"Âlimler, ancak ilim mîrâsı bırakan peygamberlere vâris olanlardır. Bu ilim mîrâsını alan, bol ve kâmil bir nasîb almıştır"*[21]. Ve *"Her kim ilim arayarak bir yola girerse Allah da ona, cennette ulaştıracak yolu kolaylaştırır"*[22]. Ve zikri ulu olan Allah şöyle buyurdu: *"... Allah'tan, kulları içinde, ancak âlimler korkar"*(Fâtır:28). Ve kezâ: *"İşte misâller; biz onları insanlar için getiriyoruz. Âlim olanlardan başkası onları anlamaz"* (el-Ankebût:43); *"Eğer biz işitir yâhud düşünür insanlar olsaydık, şu çılgın cehennem yârânı içinde bulunmazdık, dediler"* (el-Mülk:10) buyurdu. Ve kezâ: *"De ki: Bilenlerle bilmeyenler musâvî olur mu?..."* (ez-Zumer:9) buyurdu[23]. Peygamber (S) de: *"Allah her kimin hayrını isterse ona dîn husûsunda büyük anlayış verir"*; *"İlim, ancak öğrenmekledir"* buyurdu[24]. Ebû Zerr de ensesini

---

20 Bir şey evvelâ öğrenilip bilinir, ondan sonra söylenir ve onunla amel edilir. Binâenaleyh ilim, konuşmaktan ve amel etmekten evveldir. Kezâ ilim, şerefçe de sözden ve amelden öndedir; zîrâ o, vücûd organlarının en şereflisi olan kalbin amelidir. İlim, sözün de, amelin de sahîh olmasında şarttır. Bunlar ilimsiz mu'teber olmazlar...

Yüce Allah Peygamber'inin şahsında: ***"Binâenaleyh şu 'Allah'tan başka hiçbir tanrı yoktur' hakîkatini bil, hem kendinin, hem erkek mü'minlerle kadın mü'minlerin günâhının mağfiretini iste. Allah dolaştığınız yeri de bilir, barındığınız yeri de"*** (Muhammed: 19) âyetinde, evvelâ bilgi ile başladı; ondan sonra söz ve amele işâret olan istiğfâr ile emreyledi. Buhârî bu âyetle bâb ismindeki sözün Kur'ân'daki şâhidini göstermiş oluyor.

21 Bu kelâm, Ebû Dâvûd, Tirmizî, İbn Hıbbân ve Hâkim'de sahîh denilerek rivâyet edilen Ebu'd-Derdâ hadîsinden bir parçadır. Başkaları bunu senedindeki bir ıttırab sebebiyle zaîf bilmişlerse de, kendisini takviye eden birçok şâhidleri vardır.

22 Bunu Müslim, A'meş hadîsinden; o da Ebû Sâlih'ten; o da Ebû Hureyre'den olmak üzere tahrîc etti. Bu *"Kim bir mü'mini bir kederden nefes aldırırsa..."* diye başlayan uzun hadîsin bir parçasıdır. Bunu, Tirmizî de tahrîc etmiştir.

23 Buhârî arka arkaya sıraladığı bu âyetleri, ilmin ve âlimlerin rütbe ve makaam yüksekliğini isbât için delîl olarak getirmiştir.

24 Bu iki ta'lîkten birincisini Buhârî, iki bâb sonra mevsûlen rivâyet etti. İkincisi, yânî *"İlim ancak öğrenmekledir"* sözü, İbn Ebî Âsım ve Taberânî'nin merfû' olarak Muâviye hadîsinden; Ebû Nuaym el-Isfahânî'nin de *Riyâzu'l-*

göstererek şöyle demiştir: "(Beni öldürmek için) kılıcı şuraya koysanız, ben de Rasûlullah'tan işitmiş olacağım bir sözü siz işinizi tamamlayıncaya kadar infâz edebileceğimi, yânî i'lân edebileceğimi bilsem yine infâz ederim" [25].

İbn Abbâs da: *"Rabbânîler olunuz"* (Âlu İmrân:79) demek, halîmler ve fakîhler olunuz demektir, dedi. Ve: Rabbânî, insanlar üzerinde ilim ile siyâset icrâ eden ve büyük ilimden evvel küçük bilgilerle terbiye eyleyen kimseye denilir [26].

١٢ ــ بَابُ ما كَانَ النبيُّ صلّى الله عليه وسلم
يَتَخَوَّلُهُم بالمَوْعِظَةِ والعِلْمِ كَيْ لاَ يَنفِرُوا

12-PEYGAMBER(S)'İN KENDİ SAHÂBÎLERİNE VA'Z VE NASÎHAT ETMEK VE İLİM ÖĞRETMEK HUSÛSUNDA BIKKINLIK GETİRİP UZAKLAŞMASINLAR DİYE HÂLLERİNİ GÖZETİR OLDUĞU BÂBI

١٠ ــ حدّثنا مُحَمَّدُ بنُ يُوسُفَ قال أَخْبَرَنا سُفْيانُ عن الأَعْمَشِ عن أبى وائِلٍ عنِ ابْنِ مَسْعُودٍ قال كان النبيُّ صلى الله عليه وسلم يَتَخَوَّلُنا بالمَوْعِظَةِ فى الأيّامِ كَرَاهَةَ السآمَةِ عَلَيْنا *

10-....... İbn Mes'ûd (R) şöyle demiştir: Peygamber (S), va'z ve nasîhat husûsunda bize bıkkınlık gelmesin diye hâlimize bakıp günler içinde vakitler kollardı.

Muteallimîn'de Ebu'd-Derdâ'dan merfû' olarak rivâyet ettikleri hadîstendir. Tamâmı: *"Ey insanlar, öğreniniz, ilm ancak öğrenmek ile* (bâzı rivâyetlerde öğretmek ile), *hilm ancak tahallum ile, fıkıh ancak tefakkuh iledir. Kim hayrı biriktirirse* (yâhud ihtiyâr ederse) *o kendisine verilir"* tarzındadır.

25 Ebû Zerr'in bu sözünü Dârimî, *Müsned*'inde, Evzâî tarîkinden mevsûl olarak şöyle rivâyet etmiştir: Bana Mersed ibn Ebî Mersed, babasından tahdîs etti. Şöyle demiştir: Ebû Zerr'e geldim, o Minâ'da orta cemrenin yanında oturmuştu, halk etrâfında toplanmış, ondan fetvâ soruyorlardı. Derken ona bir adam gelip yanıbaşında durdu, sonra: Sen fetvâ vermekten vazgeçmedin mi? dedi. Ebû Zerr başını ona doğru kaldırıp: Sen benim üzerime murâkıb mısın? Eğer kılıcı şunun üzerine koysanız... dedi.

Onu fetvâdan men' eden Usmân'dı. Şâm'da Muâviye ile Ebû Zerr arasında Kenz âyeti (et-Tevbe:35)'nin tefsîrinde ihtilâf çıkmıştı. Muâviye: Bu âyet hâsseten ehli kitâb hakkında nâzil oldu, dedi. Bu ihtilâf Ebû Zerr'in Şâm'dan Medîne'ye, oradan Rebeze'ye geçmesine sebeb olmuştur.

26 Buradaki birinci ta'lîki, Hatîb *Fıkıh ve Mutefakkıh* kitâbında sahîh bir senedle Ebû Bekr ibn Harbî tarîkıyle rivâyet etti. İbn Ebî Âsım da *İlim Kitâbı*'nda Mu-

١١ــ حدّثنا مُحمَّدُ بنُ بَشَّارٍ قال حدّثنا يَحْيَ بنُ سَعِيدٍ قال حدّثنا شُعْبَةُ قال حدّثني أبو التَّيَّاحِ عن أَنَسٍ رضي الله عنه عنِ النبيّ صلى الله عليه وسلم قال يَسِّرُوا ولا تُعَسِّرُوا وبَشِّرُوا ولا تُنَفِّرُوا *

11-....... Bize Şu'be tahdîs edip şöyle dedi: Bana Ebu't-Teyyâh (128), Enes'ten tahdîs etti ki, Peygamber (S): *"Kolaylaştırın, zorlaştırmayın; müjdeleyin nefret ettirmeyin"* buyurmuştur [27].

١٣ــ بابُ مَنْ جَعَلَ لِأَهْلِ العِلْمِ أَيَّاماً مَعلُومَةً

13-İLİM EHLİ İÇİN BELLİ GÜNLER AYIRAN KİMSE BÂBI

١٢ــ حدّثنا عُثمانُ بنُ أبي شَيْبَةَ قال حدّثنا جَرِيرٌ عن مَنصورٍ عن أبي وَائِلٍ قال كان عَبْدُاللهِ يذَكِّرُ النَّاسَ في كُلِّ خَمِيسٍ فقال لهُ رَجُلٌ ياأباعَبْدِ الرَّحمنِ لَوَدِدْتُ أنَّكَ ذَكَّرْتَنا كُلَّ يَوْمٍ قال أمَا إنَّهُ يمْنَعُنِي مِنْ ذَلِكَ أنّي أكْرَهُ أنْ أُمِلَّكُمْ وإنّي أتَخَوَّلُكُم بالمَوْعِظَةِ كما كان النبيُّ صلى الله عليه وسلم يَتَخَوَّلُنا بِها مخَافَةَ السَّآمَةِ عَلَيْنا *

---

kaddemî'den rivâyet etti. İkinci ta'lîk ise Buhârî'nin, bâzılarının görüşü olarak yaptığı nakildir.

"Rabbânî" ve "Rıbbiyy" tâbirleri Kur'ân'da birkaç defa geçer (Âlu İmrân:79 , 146; el-Mâide:44,63). Bunların ikisi de Rabb'e nisbettir. Rabb'e kulluk eden demektir. Râ'nın kesresi ile "Rıbbiyy"; Basra, Bısrıyyun gibi ismi mensûb tagayyurâtındandır. Rabbânî, mürebbî demek olan Rabbân'a nisbet olarak düşünülebileceği gibi, Rıbbiyy de cemâat demek olan Rıbbe'ye nisbet olarak da tahlîl edilmiştir. Bâzıları Rabbânî ile Rıbbiyy arasında bir ma'nâ farkı bulunduğunu söylemişlerdir: Ezcümle İbn Zeyd demiştir ki: رَبَّانٌ vâlî olan imâmlar, رِبِّي de raiyye'dir ki, rıbbe müntesibdirler. Binâenaleyh Rabbânî ve Rıbbiyy ikisi de Rabb'e intisâb ma'nâsını mutazammın olmakla berâber, رِبِّيُّونَ rıbbe intisâb ile terbiye ve ta'lîm görmüş cemâat; رَبَّانٌ de Rabb'e intisâb ile diğerlerini ta'lîm ve terbiye edebilecek yüksek seviyede bulunanlar diye tefrîk edilmek en muvâfık ma'nâ olacaktır. Maamâfîh bunların müterâdif veyâ rıbbıyyûn, rabbâniyyûn'dan eam olarak da kullanılması câiz olur (*Hakk Dîni,* II, 1197).

27 Bu bütün vâlîler, âmirler, idâreciler, öğreticiler... topluluklarına yumuşaklık ve mülâyemetle muâmele etmeyi emirdir. Bu hadîs *cevâmi'u'l-kelim,* yânî çok değerli ma'nâlar toplayan câmialı sözlerdendir. Çünkü dünyâ ve âhiretin hayırlarına şâmil bulunmaktadır. Zîrâ dünyâ ameller yurdu, âhiret karşılık görme yurdudur. Rasûlullah (S) iki dârda da âlemlere rahmet olduğunu gerçekleştirmek üzere, dünyâ ile ilgili işlerde kolaylaştırmayı, âhiretle ilgili işlerde hayır va'di ve sürûr haberi vermekle emretmiştir(Aynî).

12-....... Ebû Vâil şöyle dedi: Abdullah ibn Mes'ûd (R) her perşembe günü insanlara va'z nasîhat edip ders yapardı. Bir kimse kendisine: Yâ Ebâ Abdirrahmân! Vallâhi senin bizlere her gün ders yapmanı çok arzû ettim, dedi. İbn Mes'ûd: Beni sizlere her gün ders vermekten men' eden şey, sizleri usandırmak istemememdir. Ben sizlere va'z vermekte sizin hâlinize uygun vakitler gözetiyorum. Nitekim Peygamber (S) de bizlere usanç gelmesinden endîşe ettiği için, bizim durumumuza uygun zamânlar gözetirdi, dedi [28].

١٤ــ بابٌ مَنْ يُرِدِ اللّٰهُ بِهِ خَيْراً يُفَقِّهْهُ فى الدِّينِ

14-BÂB:
"Allah her kimin hayrını isterse ona dîn husûsunda büyük bir anlayış verir".

١٣ــ حدّثنا سَعيدُ بنُ عُفَيْرٍ قال حدّثنا ابنُ وَهْبٍ عنْ يُونُسَ عنِ ابنِ شِهابٍ قال قال حُمَيْدُ بنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ سَمِعْتُ مُعاوِيَةَ خَطِيباً يَقُولُ سَمِعْتُ النَّبِىَّ صلى الله عليه وسلم يَقُولُ مَنْ يُرِدِ اللّٰهُ به خَيْراً يُفَقِّهْهُ فِي الدِّين وإنَّمَا أنا قاسِمٌ واللّٰهُ يُعْطِى ولنْ تَزَالَ هَذِهِ الأُمَّةُ قائِمَةً عَلَى أمْرِ اللهِ لاَ يضرُّهُمْ مَنْ خالَفَهُمْ حَتَّى يأْتِىَ أمْرُ اللهِ *

13-....... İbn Şihâb dedi ki: Humeyd ibn Abdirrahmân şöyle dedi: Ben Muâviye ibn Ebî Sufyân'dan hutbe yaparken işittim; şöyle diyordu: Ben Peygamber(S)'den işittim, şöyle buyuruyordu: *"Allah her kimin hayrını isterse ona dîn husûsunda büyük bir anlayış verir. Ben* (verici değil) *yalnız taksîm ediciyim. Veren ise Allah'tır* [29]. *Bu üm-*

---

28 Peygamber (S) sahâbîlere bilinen vakitlerde va'z eder, üzerlerine bıkkınlık ve sıkıntı vermekten korktuğu için bütün vakitleri kaplamazdı. Nitekim *"Kimse iki uyluğunu toplayıp birbirine yanaştırarak* (eziyet verici şekilde) *namâz kılmasın"* ve *"Evvelâ akşam yemeğiyle başlayın, sonra namâz kılın"* sözleriyle onları nehyederdi ki, bunlardan maksadı Allah'a tam yönelmekten, namâzdan ve niyetten, başka şeylerle meşgûl olmamaları idi. Yüce Allah da onu ümmetine çok şefkatli olmakla vasıflayıp, şöyle buyurmuştur: ***"Andolsun size kendinizden öyle bir Rasûl gelmiştir ki, sizin sıkıntıya uğramanız ona çok ağır ve güç gelir. Üstünüze çok düşkündür. Mü'minlere çok şefekatli, çok merhametlidir"*** (et-Tevbe: 128-Aynî).

29 Bu sözün ma'nâsı şudur: Bana vahy olunan dîn ilmini teblîğ ederken, bâzılarına tahsîs edip de diğerlerinden gizlediğim yoktur. Allah tarafından bana her ne bildirilmiş ise herkese musâvî sûrette teblîğ ediyorum. Ben ancak bir taksîm ediciyim. Teblîğlerim herkese göre farksız olmakla berâber, bu teblîğler insanlar

met Allah'ın (kıyâmet) *emri zuhûr edinceye kadar Allah'ın dîni üzerinde hep sebât edip duracak ve kendilerine muhâlefet edenler onlara zarar veremiyecektir"* [30].

١٥ ـ باب الفَهْمِ في العِلْمِ

15-İLİMDE İNCE ANLAYIŞ (IN FAZÎLETİ) BÂBI

١٤ ـ حدّثنا عَلِيٌّ حدّثنا سُفْيانُ قال قال لِي ابنُ أبي نَجيحٍ عن مُجاهِدٍ قالَ صَحِبْتُ ابنَ عُمَرَ إلَى المَدِينَةِ فَلَمْ أسْمَعْهُ يُحدِّثُ عن رسول الله صلي الله عليه وسلم إلاَّ حَدِيثاً واحِداً قالَ كُنَّا عِنْدَ النَّبِيِّ صلى الله عليه وسلم فأُتِيَ بِجُمَّارٍ فقالَ إنَّ مِنَ الشَّجَرِ شَجَرَةً مَثَلُها كَمَثَلِ المُسْلِمِ فَأَرَدْتُ أن أقُولَ هِيَ النَّخْلَةُ فإذَا أنا أصْغَرُ القَوْمِ فَسَكَتُّ قالَ النَّبِيُّ صلى الله عليه وسلم هِيَ النَّخْلَةُ *

14-....... Mücâhid (100) şöyle demiştir: Medîne'ye doğru yaptığımız bir yolculukta Abdullah ibn Umer'e yoldaşlık ettim. Kendisinden bu yolculuğumuzda Rasûlullah'tan tahdîs ederken bir tek hadîsten başka hadîs işitmedim. Kendisi şöyle dedi: Biz Peygamber (S)'in yanında idik. Bir hurma göbeği getirildi. Bunun üzerine: *"Ağaçlardan bir ağaç nevi' vardır ki, onun meseli müslümânın meseli gibidir"* buyurdu. Ben, o hurma ağacıdır deyivermeyi istedim. Fakat bir de baktım ki, oradakilerin en küçüğü benim; onun için sustum. Peygamber, *"O hurma ağacıdır"* buyurdu [31].

---

tarafından farklı derecelerde anlaşılıyor. Çünkü anlayışı veren Allah'tır. Allah'ın verdiği şey, kullarına farklı derecelerde oluyor. Bunun izleri de benim tebliğimden sonra görülüyor. Herkes kısmetini benden alırsa da, veren Allah'tır, ben değilim.

30 Bu hadîs üç hükmü şâmildir: Biri, dînde fakîh olmanın üstünlüğü; ikincisi, hakîkatte vericinin Allah'tan ibâret olduğu; üçüncüsü de, bu ümmetten bir kısmının ebediyyen hakk dîn üzerinde bâkî olacağıdır. Hadîsin son fıkrası:

لاتَزالُ طائِفَةٌ مِنْ أُمَّتِي ظاهِرِينَ عَلَى الحَقِّ لايَضُرُّهُمْ مَن خالَفَهُمْ

"Ümmetimden dâimâ hakk üzere gâlib ve zâhir, muhâliflerinin zarar veremiyeceği bir tâife hiç eksik olmayacaktır" (Alâmetu'n-Nübüvve, Müslim, 53. bâb) hadîsinin ma'nâsına da uygundur.

31 Başlığa uygunluğu, Peygamber'in *"Ağaçlardan bir ağaç nevi' vardır ki..."* sözünü, onun sahâbîlerce bilinmesi yoluyla söylemiş olması yönündendir. İbn Umer bu bilgiyi anlamış, fakat bunu açıklamaktan onu hayâsı ve küçüklüğü men' etmişti. Bunun bir rivâyeti daha önce "İlim Kitâbı"nın başlarında geçmiş ve bâzı açıklamalar verilmişti.

١٦ـ بابُ الاغْتِباطِ في العِلْمِ والحِكْمَةِ وقال عُمَرُ تَفَقَّهُوا قَبْلَ أنْ تُسَوَّدُوا

16-İLİMDE VE HİKMETTE GIBTA ETMEK BÂBI
Ve Umer ibn Hattâb: "Seyyidler olmanızdan önce fakîhler olunuz" dedi [32].

١٥ـ حدّثنا الحُمَيْدِيُّ قالَ حدّثنا سُفيانُ قال حدّثني إسْماعِيلُ ابنُ أبي خالِدٍ عَلَى غَيْرِ ما حَدَّثَناهُ الزُّهْرِيُّ قالَ سَمِعْتُ قَيْسَ بنَ أبي حازِمٍ قال سَمِعْتُ عَبْدَ اللهِ بنَ مَسْعُودٍ قالَ قالَ النَّبيُّ صلى الله عليه وسلم لاَحَسَدَ إلاَّ في اثْنَتَيْنِ رَجُلٌ آتاهُ اللهُ مالاً فَسُلِّطَ عَلى هَلَكَتِهِ في الحَقِّ ورَجُلٌ آتاهُ اللهُ الحِكْمَةَ فَهُوَ يَقْضي بِها وَيُعَلِّمُها *

15-....... Ben Abdullah ibn Mes'ûd (R)'dan işittim, şöyle dedi: Peygamber (S) şöyle buyurdu: *"İki kişiden başkasına gıbta olmaz: Allah tarafından kendisine mal verilip de hakk yolunda o malı helâk etmeğe musallat kılınan kimse, Allah tarafından kendisine hikmet verilip de onunla hükmeden ve onu başkalarına öğreten kimse".*

١٧ـ بابُ ما ذُكِرَ في ذَهابِ مُوسَى صَلَّى اللّهُ عَلَيْهِ وسلم في البَحْرِ إلى الخَضِرِ وَقَوْلِهِ تعالى هَلْ أتَّبِعُكَ عَلَى أنْ تُعَلِّمَنِي مِمّا عُلِّمْتَ رُشْدًا

17-MÛSÂ ALEYHİ'S-SELÂMIN DENİZ (SÂHİLİN)DE HIZIR'A GİTMESİ İLE YÜCE ALLAH'IN:
"Mûsâ ona: Sana öğretilen ilimden bana da öğretmen

---

32 Bu bâb ismindeki hasedden maksad gıbtadır. Çünkü hased İslâm'da harâm kılınmış çirkin bir huydur. Hased, bir kimsedeki ni'metin kendisinde olmasını istemekle berâber, ondakinin yok olmasını arzû etmektir. Gıbta ise, bir kimsedeki ni'metin devâmını istemekle berâber, kendisinde de olmasını arzû etmektir.

Buradaki hased'in gıbta ma'nâsına olduğunu "Fadâilu'l-Kur'ân"da Ebû Hureyre'nin rivâyet ettiği hadîs te'yîd etmektedir: "Kur'ân sâhibinin gıbta edilmesi bâbı"; 20. bâb, 46. hadîs.

Hz. Umer'in sözü olan ta'lîke gelince, onu İbn Abdi'l-Berr, İbn Sîrîn hadîsinden; o da Ahnef'ten olmak üzere sahîh bir senedle rivâyet etmiştir. *"Efendiler olmanızdan evvel fakîhler olunuz"* demek, efendilik ve başkanlıktan önce, daha küçük yaşlarda iken öğrenip âlimler olunuz; yâhud evlenmeden evvel âlimler olunuz, sonra büyüklük, idârecilik veyâ kocalık sıfatı, sizlerin üstâd önüne oturup ilim öğrenmenize mâni' olur, demektir.

için sana tâbi' olayım mı? dedi" (el-Kehf:66)
KAVLİ BÂBI [33]

١٦ــ حدّثني مُحَمَّدُ بنُ غُرَيْرٍ الزُّهْرِيُّ قالَ حدّثني يَعْقُوبُ بنُ إبْرَاهِيمَ قالَ حدّثني أبِي عنْ صالِحٍ عنِ ابنِ شِهَابٍ حَدَّثَ أنْ عُبَيْدَ اللّهِ بنَ عَبْدِ اللّهِ أخْبَرَهُ عَنِ ابنِ عَبَّاسٍ أنَّهُ تَمارَى هُوَ والحُرُّ بنُ قَيْسِ ابنِ حِصْنٍ الفَزَارِيُّ فِي صاحِبِ مُوسَى قالَ ابنُ عَبَّاسٍ هُوَ خَضِرٌ فَمَرَّ بِهما أُبَيُّ بنُ كَعْبٍ فَدَعاهُ ابنُ عَبَّاسٍ فَقالَ إنِّي تَمَارَيْتُ أنا وصاحِبِي هَذَا فِي صَاحِبِ مُوسَى الَّذِي سَأَلَ مُوسَى السَّبِيلَ إلَى لُقِيِّهِ هَلْ سَمِعْتَ النَّبِيَّ صلى الله عليه وسلم يَذْكُرُ شَأْنَهُ قالَ نَعَمْ سَمِعْتُ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم يَقُولُ بَيْنَما مُوسَى فِي مَلَإٍ مِنْ بَنِي إسْرَائِيلَ جَاءَهُ رَجُلٌ فقال هَلْ تَعْلَمُ أحَدًا أعْلَمَ مِنْكَ قال مُوسَى لاَ فأوْحَى اللّهُ إلَى مُوسَى بَلَى عَبْدُنا خَضِرٌ فَسأَلَ مُوسَى السَّبِيلَ إلَيْهِ فَجَعَلَ اللّهُ الحُوتَ آيَةً وقِيلَ لَهُ إذا فَقَدْتَ الحُوتَ فارْجِعْ فإنَّكَ سَتَلْقاهُ وكانَ يَتَّبِعُ أثَرَ الحُوتِ فِي البَحْرِ فقالَ لِمُوسَى فَتاهُ أرَأيْتَ إذْ أوَيْنَا إلَى الصَّخْرَةِ فَإنِّي نَسِيتُ الحُوتَ وما أنْسانِيهِ إلاَّ الشَّيْطَانُ أنْ أذْكُرَهُ قَالَ ذَلِكَ ما كُنَّا نَبْغِي فارْتَدَّا عَلَى آثارِهِمَا قَصَصًا فَوَجَدَا خَضِرًا فَكَانَ مِنْ شَأْنِهِما الَّذِي قَصَّ اللّهُ عَزَّ وجَلَّ فِي كِتَابِهِ *

16-....... İbn Şihâb da kendisine bu hadîsi Ubeydullah ibn Abdillah'ın haber verdiğini tahdîs etti ki, İbn Abbâs (R) bir defa Hurr ibn Kays ibn Hısn el-Fezârî ile, Mûsâ'nın arkadaşı hakkında munâzaa etmiştir. Bu munâzaada İbn Abbâs: Mûsâ'nın arkadaşı Hızır'dır, dedi. Derken onların yanına Ubeyy ibn Kâ'b uğradı. İbn Abbâs onu çağırıp: Ben şu arkadaşımla, Mûsâ'nın buluşmak için yol aramış olduğu arkadaşı hakkında çekiştim. Sen Peygamber (S)'den onun hâlini zikrederken işittin mi? dedi. Ubeyy şöyle dedi: Evet, ben Rasû-

---

33 Bu bâbdan maksad, ilim tahsîli için sefer etmeyi isbâttır. Çünkü ilim için sefer, sahâbîler, tâbiîler ve tâbiîlerin tâbi'leri zamânında (çok) alışılmış değildi. Onlar ilmi kendi beldelerinin âlimlerinden alıyorlardı. Kitâblar tedvîn edilip de bunlar memleketlere yayılınca, ilim tâlibleri bir beldeden diğerine sefer ettiler. Artık ilim için sefer etmek onlar arasında âdet oldu. Binâenaleyh musannıf Buhârî, sahîh, kavî bir aslı isbât etmiştir iyi anla. (Şâh Veliyyullah, *Şerhu Terâcimi Ebvâbı Sahîhi'l-Buhârî,* s. 13-14).

lullah'tan işittim, şöyle buyuruyordu: *"Mûsâ, İsrâîl oğulları'ndan seçkin bir topluluk içinde bulunduğu sırada ona bir kimse geldi ve: Senden daha âlim bir kimse biliyor musun? diye sordu. Mûsâ: Hayır, bilmiyorum, dedi. Bunun üzerine Allah Mûsâ'ya: Hayır, kulumuz Hızır vardır, diye vahyetti. Mûsâ da onunla buluşmak yolunu taleb etti. Allah da onun için balığı bir alâmet yaptı.* (Allah tarafından) *kendisine: Balığı kaybettiğin zamân hemen dön. Muhakkak sen ona kavuşacaksın, denildi. Mûsâ deniz içinde balığın izini ta'kîb eder oldu. Mûsâ'nın genç adamı* (kendisinden kuşluk yemeğini istediği zamân) *Mûsâ'ya: Gördün mü, kayaya sığındığımız vakit ben balığı*(n hâlini söylemeyi) *unutmuşum; onu söylememi bana şeytândan başkası unutturmadı, dedi. Buna karşılık Mûsâ genç adamına: İşte bizim arayacağımız bu idi, dedi ve izlerinin üzerinde gerisin geri döndüler. Derken Hızır'ı buldular. İşte Allah'ın kendi Kitâb'ında kıssa yaptığı şey, onların* (Mûsâ ile Hızır'ın) *hâlindendir"* [34].

١٨ـ باب قول النبي ﷺ اللهم علمه الكتاب

18-PEYGAMBER(S)'İN *"Yâ Allah, ona Kitâb'ı öğret"* KAVLİ BÂBI

١٧ـ حدّثنا أبو معمر قال حدّثنا عبد الوارث قال حدّثنا خالد عن عكرمة عن ابن عبّاس قال ضمّني رسول الله ﷺ وقال اللّهمّ علّمه الكتاب *

17-....... Bize Hâlid el-Hazzâ'(141) İkrime(104,7)'den; o da İbn Abbâs(68)'tan tahdîs etti. İbn Abbâs (R): Rasûlullah (S) beni kucakladı da: *"Yâ Allah, ona Kitâb'ı öğret!"* diye duâ etti, dedi [35].

---

34 Mûsâ-Hızır kıssası, Kur'ân-ı Kerîm'in el-Kehf sûresi 60-82. âyetlerinde genişçe anlatılmıştır. Buradaki hadîste vak'aya kısaca temâs edilmiş, sonunda Kur'ân'daki tafsilâtına işâret buyurulmuştur. Bunun için hadîs ile âyetler birlikte okununca, Mûsâ-Hızır kıssası daha açık olarak anlaşılır. Bununla ilgili hadîsler *Sahîh-i Müslim ve Tercemesi,* "Kitâbu'l-Fadâil; Hızır'ın fazîletlerinden bir bâb' (c. VII, s. 265-276)da toplanmıştır.

Bu hadîsten, ilim tahsîli için uzak mesâfelere kadar sefer etmenin fazîleti ve ilimle ilgili daha birçok hükümler istidlâl edilir. Mûsâ'nın bu sünnetine uyarak sahâbe, tâbiûn ve tâbiîlerin tâbi'leri ile, onlardan sonra gelen âlimlerin birçokları dîn ilimlerini cem' edip diyâr diyâr dolaşmışlardır.

35 Peygamber'in bu duâsının kabûl edildiği gün gibi zâhirdir. Çünkü "Reîsu'l-Müfessirîn", "Habru'l-Umme", "Tercemânu'l-Kur'ân", "Sultânu'l-Müfessirîn" gibi yüce lakablarla sahâbîler ve tâbiîler arasında şöhret bulmuştur. Bunlar Abdullah ibn Abbâs'ın Kur'ân ile ilgili ilminin çokluğunu gösterdiği gibi, Peygamber'in açık bir mûcizesidir de.

١٩ــ بابُ مَتَى يَصِحُّ سَمَاعُ الصَّغِيرِ

19-KÜÇÜĞÜN HADÎS İŞİTİP YÜKLENMESİ NE ZAMÂN SAHÎH OLUR? [36]

١٨ــ حدّثنا إسْمَاعِيلُ بنُ أَبِي أُوَيْسٍ قال حدّثني مالِكٌ عن ابنِ شِهَابٍ عَنْ عُبَيْدِ اللّهِ بنِ عَبْدِ اللّهِ بنِ عُتْبَةَ عنْ عَبْدِ اللّهِ بنِ عَبَّاسٍ قال أَقْبَلْتُ رَاكِبًا عَلَى حِمَارٍ أتانٍ وأنَا يَوْمَئِذٍ قَدْ نَاهَزْتُ الاحْتِلامَ وَرَسولُ اللّهِ ﷺ يُصَلِّي بِمِنًى إِلَى غَيْرِ جِدَارٍ فَمَرَرْتُ بَيْنَ يَدَيْ بَعْضِ الصفِّ، وأرْسَلْتُ الأتانَ تَرْتَعُ وَدَخَلْتُ، فِي الصَّفِّ فَلَمْ يُنْكَرْ ذَلِكَ عَلَيَّ *

18-....... Abdullah ibn Abbâs (R) şöyle demiştir: Rasûlullah (S) Minâ'da sütresiz olarak namâz kıldırdığı sırada, dişi bir merkebe binerek karşıdan geldim. O zamân bülûğ yaşına yaklaşmıştım. Saff-lardan birinin önünden geçtim. Merkebi otlasın diye salıverdim. Ondan sonra saffa girdim. Bu yaptığım işe kimse ses çıkarmadı.

١٩ــ حدّثني مُحَمَّدُ بنُ يُوسُفَ قال حدّثنا أبو مُسْهِرٍ قال حدّثني مُحَمَّدُ ابنُ حَرْبٍ قال حدّثني الزُّبَيْدِيُّ، عنِ الزُّهْرِيِّ عنْ مَحْمُودِ بنِ الرَّبِيعِ قال عَقَلْتُ مِنَ النبيِّ ﷺ مَجَّةً مَجَّهَا فِي وَجْهِي وأنا ابنُ خَمْسِ سِنِينَ مِنْ دَلْوٍ *

19-....... Bana Zubeydî (147), Zuhrî'den; o da Mahmûd ibnu'r-Rabî' (R)'den tahdîs etti. Şöyle demiştir: Beş yaşımda iken Peygamber (S)'in bir kerre bir kovadan (ağzına su alıp) yüzüme püskürttüğünü hatırlıyorum.

٢٠ــ بابُ الخُرُوجِ فِي طَلَبِ العِلْمِ. وَرَحَلَ جابِرُبنُ عَبْدِ اللّهِ مَسِيرَةَ شَهْرٍ إِلَي عَبْدِ اللّهِ بنِ أُنَيْسٍ فِي حَدِيثٍ وَاحِدٍ

20-İLİM ARAMAK İÇİN SEFERE ÇIKMAK BÂBI

Ve Câbir ibn Abdillah, Abdullah ibn Uneys(54)'ten bir tek hadîsi işitebilmek için bir aylık yola gitti [37].

---

36 Hadîsin âkıl ve bâliğ tarafından edâ ve teblîğ edilmesi husûsunda hiçbir ihtilâf yoktur. Ancak hadîsi yüklenmeye, yânî işitip öğrenmeye gelince, ihtilâma yaklaşmasından sonra, akl edip hayır ve şerri ayırdığı zamân, çocuktan da câiz olur. İşte müellif Buhârî, bunu isbât etmiştir.

37 Musannıf Buhârî bu ta'lîki, ilim aramak için karada ve deryâda sefere çıkmanın fazîletine tenbîh olmak üzere zikretti.

٢٠ ـ حدّثنا أبو القَاسِمِ خَالِدُ بنُ خَلِيٍّ قال حدّثنا مُحَمَّدُ بنُ حَرْبٍ قال قال الأَوْزَاعِيُّ أخبرنا الزُّهْرِيُّ عنْ عُبَيْدِ اللهِ بنِ عَبْدِ اللهِ بنِ عُتْبَةَ بنِ مَسْعُودٍ عنِ ابنِ عَبَّاسٍ أَنَّهُ تَمَارَى هُوَ وَالْحُرُّ بنُ قَيْسِ بنِ حِصْنٍ الفَزَارِيُّ فِي صَاحِبِ مُوسَى فَمَرَّ بِهِمَا أُبَيُّ بنُ كَعْبٍ فَدَعَاهُ ابنُ عَبَّاسٍ فَقَالَ إِنِّي تَمَارَيْتُ أنا وَصَاحِبِي هَذَا فِي صَاحِبِ مُوسَى الَّذِي سَأَلَ السَّبِيلَ إِلَى لُقِيِّهِ هَلْ سَمِعْتَ رسولَ اللهِ ﷺ يَذْكُرُ شَأْنَهُ فَقَالَ أُبَيٌّ نَعَمْ سَمِعْتُ النبيَّ ﷺ يَذْكُرُ شَأْنَهُ يَقُولُ بَيْنَما مُوسَى فِي مَلإٍ مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ إِذْ جاءَهُ رَجُلٌ فَقَالَ أَتَعْلَمُ أَحَدًا أَعْلَمَ مِنْكَ قال مُوسَى لاَ فأَوْحَى اللهُ تَعَالَى إِلَى مُوسَى بَلَى عَبْدُنَا خَضِرٌ فَسَأَلَ السَّبِيلَ إِلَى لُقِيِّهِ فَجَعَلَ اللهُ لَهُ الْحوتَ آيَةً وَقِيلَ لَهُ إِذَا فَقَدْتَ الْحوتَ فَارْجِعْ فَإِنَّكَ سَتَلْقَاهُ فَكَانَ مُوسَى ﷺ يَتَّبِعُ أَثَرَ الحوتِ فِي البَحْرِ فقال فَتَى مُوسَى لِمُوسَى أَرَأَيْتَ إِذْ أَوَيْنَا إِلَى الصَّخْرَةِ فإِنِّي نَسِيتُ الحوتَ وَما أَنْسَانِيهُ إلاَّ الشَّيْطَانُ أَنْ أَذْكُرَهُ قال مُوسَى ذَلِكَ ما كُنَّا نَبْغِي فارْتَدَّا عَلَى آثارِهِمَا قَصَصًا فَوَجَدَا خَضِرًا فَكَانَ مِنْ شَأْنِهِمَا ما قَصَّ اللهُ فِي كِتَابِهِ *

20-....... Evzâî (88-157) dedi ki: Bize Zuhrî, Ubeydullah ibn Abdillah ibn Utbe ibn Mes'ûd'dan; o da İbn Abbâs'tan haber verdi ki, İbn Abbâs (R) bir defa Hurr ibn Kays ibn Hısn el-Fezârî ile Mûsâ'nın arkadaşı hakkında çekişmiştir. Derken onların yanına Ubeyy ibn Kâ'b uğradı. İbn Abbâs onu çağırıp: Ben şu arkadaşımla, Mû-

---

Bu tek hadîsi Buhârî "el-Edebu'l-Müfred"de, Ahmed ile Ebû Ya'la da *Müsned*'lerinde Abdullah ibn Muhammed ibn Ukayl tarîkinden tahrîc etmişlerdir. Bu Abdullah, Câbir ibn Abdillah'tan şöyle derken işitmiştir: Bana bir kimseden, Rasûlullah'tan işitmiş olduğu bir hadîs ulaştı. Bunun üzerine bir deve satın aldım, sonra yolculuk eşyâmı deveme yükleyip, ona doğru bir ay yolculuk ettim. Nihâyet Şâm'a geldim. O zât Abdullah ibn Uneys'miş. Kapıcısına: Ona "Kapının önünde Câbir bekliyor" de! dedim. "Abdullah oğlu Câbir mi?" diye sordu. "Evet" dedim. Bunun üzerine dışarı çıktı ve benimle sarmaştı. Ben: "Senden bana, senin Rasûlullah'tan işitmiş olduğun bir hadîs ulaştı. Ben de bunu bizzât işitmeden evvel ölmekliğimden endîşe ettim" dedim. Bunun üzerine şöyle dedi: "Ben Rasûlullah'tan işittim, şöyle buyuruyordu: *"Allah kıyâmet günü insanları çıplaklar olarak toplar..."*

Ebû Eyyûb Hâlid ibn Zeyd el-Ensârî'nin de bir hadîs için Mısır'a kadar gittiği ve hadîsi dinler dinlemez, ikaamet etmeksizin hemen geriye döndüğü rivâyet edilmiştir. Bunun da rivâyet zinciri ve tafsîlâtı tamâmiyle zabtedilmiştir (*Umdetu'l-Kaarî,* I, 462-463).

sâ'nın buluşmak için yol aramış olduğu arkadaşı hakkında çekiştim. Sen Rasûlullah'tan onun hâlini zikrederken işittin mi? dedi. Ubeyy şöyle dedi: Evet, ben Peygamber'den işittim; şöyle buyuruyordu:

"Mûsâ, İsrâîl oğulları'ndan seçkin bir topluluk içinde bulunduğu sırada ona bir kimse geldi ve: Senden daha âlim bir kimse biliyor musun? diye sordu. Mûsâ: Hayır, bilmiyorum, dedi. Bunun üzerine Allah Mûsâ'ya: Hayır, kulumuz Hızır vardır, diye vahyetti. Mûsâ da onunla buluşmak yolunu taleb etti. Allah da onun için balığı alâmet yaptı. (Allah tarafından) *kendisine: Balığı kaybettiğin zamân dön, muhakkak sen ona kavuşacaksın, denildi. Bundan sonra Mûsâ deniz içinde balığın izini ta'kîb eder oldu. Mûsâ'nın genç adamı* (kendisinden kuşluk yemeğini istediği zamân) *Mûsâ'ya: Gördün mü, kayaya sığındığımız vakit ben balığı*(n hâlini söylemeyi) *unutmuşum, onu söylememi bana şeytândan başkası unutturmadı, dedi. Buna karşılık Mûsâ genç adamına: İşte bizim arayacağımız bu idi, dedi ve izlerinin üzerinde gerisin geri döndüler. Derken Hızır'ı buldular. İşte Allah'ın kendi Kitâb'ında kıssa yaptığı şey, Mûsâ ile Hızır'ın hâlindendir."*

٢١ ــ بابُ فَضْلِ مَنْ عَلِمَ وَ عَلَّمَ

21-İLİM ÖĞRENEN VE BAŞKALARINA ÖĞRETEN KİMSENİN FAZÎLETİ BÂBI

٢١ ــ حدّثنا مُحَمَّدُ بنُ العَلاَءِ قال حدّثنا حَمَّادُ بنُ أُسَامَةَ عنْ بُرَيْدِ بنِ عَبْدِ اللهِ عنْ أبي بُرْدَةَ عنْ أبي مُوسَى عنِ النبيِّ صلى الله عليه وسلم «قالَ مَثَلُ ما بَعَثَنِي اللهُ بِهِ مِنَ الهُدَى والعِلْمِ كَمَثَلِ الْغَيْثِ الكَثِيرِ أصَابَ أرْضًا فكانَ مِنْهَا نَقِيَّةٌ قَبِلَتِ المَاءَ فأنْبَتَتِ الكَلأَ والعُشْبَ الكَثِيرَ وَكَانَتْ مِنْهَا أجادِبُ أمْسَكَتِ المَاءَ فَنَفَعَ اللَّهُ بِهَا النَّاسَ فَشَرِبُوا وَسقَوْا وَزَرَعُوا وَأصَابَ مِنْهَا طَائِفَةً أُخْرَى إنَّمَا هِيَ قِيعَانٌ لاَ تُمْسِكُ ماءً ولاَ تُنْبِتُ كَلاَءً فَذَلِكَ مَثَلُ مَنْ فَقُهَ فِي دِينِ اللَّهِ وَنَفَعَهُ ما بَعَثَنِي اللَّهُ بِهِ فَعَلِمَ وَ عَلَّمَ وَمَثَلُ مَنْ لَمْ يَرْفَعْ بِذَلِكَ رَأْسًا وَلَمْ يَقْبَلْ هُدَى اللَّهِ الَّذِى أُرْسِلْتُ بِهِ * قال أبو عَبْدِ اللَّهِ قال إسْحَاقُ وكانَ مِنْهَا طَائِفَةٌ قَيَّلَتِ المَاءَ * قاعٌ يَعْلُوهُ المَاءُ والصَّفْصَفُ المُسْتَوِي مِنَ الأرْضِ *

21-....... Bize Hammâd ibn Usâme (201), Bureyd ibn Abdillah'tan; o da Ebû Mûsâ (R)'dan tahdîs etti. Peygamber (S) şöyle buyurmuştur: *"Allah'ın benim vâsıtamla gönderdiği hidâyet ve ilim, bol yağmura benzer. Bu yağmur kâh öyle bir toprağa düşer ki, onun bir*

kısmı suyu kabûl eder ve çayır ile bol ot yetiştirir. Bir kısmı da kurak olur, suyu (üstünde) *tutar da Allah onunla insanları fâidelendirir: Ondan hem kendileri içerler, hem de hayvanlarını suvarırlar, ekin ekerler. Bu yağmur diğer bir nevi' toprağa daha isâbet eder ki, düz ve kaypaktır; ne suyu üstünde tutar, ne çayır bitirir. Allah'ın dînini anlayıp da Allah'ın benim vâsıtamla gönderdiği hidâyet ve ilimden faydalanan ve bunu bilip de başkasına bildiren kimse ile, bunu duyduğu vakit kibrinden başını bile kaldırmayan ve Allah'ın benimle gönderilen hidâyetini kabûl etmeyen kimse böyledir''* [38].

Ebû Abdillah Buhârî der ki: İshâk ibn İbrâhîm (238); *''Ve kâne minhâ tâifetun kayyeleti'l-mâe* (= O topraktan kimi suyu içen bir tâifedir)'' şeklinde söyledi. ''Kaaa'' üzerinde su durur olan arâzî parçasıdır. ''Safsaf'' da dümdüz arâzîdir [39].

٢٢ـ بابُ رَفْعِ العِلْمِ وَظُهُورِ الجَهْلِ * وقال رَبِيعَةُ لاَ يَنْبَغِى لِأَحَدٍ عِنْدَهُ شَىْءٌ مِنَ العِلْمِ أَنْ يُضَيِّعَ نَفْسَهُ

22-İLMİN KALDIRILMASI VE CEHÂLETİN MEYDAN ALIP YAYILMASI BÂBI

Ve Rabîatu'r-Re'y(136): "Kendisinde herhangi bir ilim bulunan kimsenin kendisini zâyi' etmesi (yânî ilmini gizlemesi) lâyık değildir" dedi [40].

٢٢ـ حدّثنا عِمْرَانُ بنُ مَيْسَرَةَ قال حدّثنا عَبْدُ الوَارِثِ عَنْ أَبى التَّيَّاحِ عن أَنسٍ قال قال رسولُ اللهِ ﷺ إنَّ مِنْ أَشْرَاطِ السَّاعَةِ أَنْ يُرْفَعَ العِلْمُ وَيَثْبُتَ الجَهْلُ وَيُشْرَبَ الخَمْرُ وَيَظْهَرَ الزِّنَا *

---

38 Bu taksîme göre, topraklar da, insanlar da üç kısma ayrılmış oluyorlar: 1. Faydalanan, fayda veren; 2. Fayda veren, faydalanmayan; 3. Ne fayda veren, ne de faydalanan.

39 Hadîste zikredilen ''kîân'', ''kaaa' '' lâfzının cem'idir. O da içinde su durmayıp üzerine yükseldiği arâzîdir. ''Safsaf'' da dümdüz arâzîdir. Bu son kelime hadîste yoktur. Ancak bunu istidrâd yoluyla zikretmiştir. Çünkü hadîste gelen lâfızları Kur'ân'dakilerden tefsîr etmek Buhârî'nin âdetidir. Kur'ân'da *''kaaen safsafen''* (Tâhâ:106) vâkı' olmuştur.

40 İlmin kaldırılıp cehâletin kökleşmesi kıyâmet alâmetlerinden olunca, herhangi ilmî bir mes'eleyi bilenlerin onu meydana çıkarması gerekir. İlmin kaldırılıp cehâletin ortalığı kaplaması, musîbetlerden bir musîbettir. Buhârî, Rabîatu'r-Re'y'in sözüyle, insanlardan ayrılmak ve benzeri sûretlerle hadîs rivâyetini terk etmenin ve ilmi tedrîs etmemenin, ilmin kaldırılması ve cehlin yayılması olduğunu ve bunun da ictimâî ve ferdî bir musîbet olduğunu isbât etmiştir. Rabîatu'bnu Ebî Abdirrahmân(136)'ın bu sözünü Hatîb, *el-Câmi'*inde, Beyhakî ise *el-*

22-....... Enes (R) şöyle demiştir: Rasûlullah (S) şöyle buyurdu: *"İlmin kaldırılması, cehlin kökleşmesi, şarâbın içilmesi, zinânın çoğalması kıyâmet alâmetlerindendir".*

٢٣ــ حدّثنا مُسَدَّدٌ قال حدّثنا يَحْيَى عن شُعْبَةَ عن قَتَادَةَ عن أَنسٍ قال لأُحَدِّثَنَّكُمْ حَدِيثًا لا يُحَدِّثُكُمْ أَحَدٌ بَعْدِي سَمِعْتُ رسولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ مِنْ أَشْرَاطِ السَّاعَةِ أَنْ يَقِلَّ العِلْمُ وَيَظهَرَ الجَهْلُ وَيَظْهَرَ الزِّنا وَتَكْثُرَ النِّسَاءُ وَيَقِلَّ الرِّجالُ حَتَّى يَكُونَ لِخَمْسِينَ امْرَأَةً القَيِّمُ الوَاحِدُ *

23-....... Enes (R) şöyle demiştir: Size öyle bir hadîs söyleyeceğim ki, benden sonra hiç kimse onu size tahdîs edip söyleyemiyecektir: Rasûlullah (S)'tan işittim, şöyle buyuruyordu: *"İlmin azalması, cehâletin meydan alıp yayılması, zinânın meydana çıkıp şâyi' olması, elli kadının yalnız bir bakanı olacak derecede kadınların çoğalıp erkeklerin azalması kıyâmet alâmetlerindendir"* [41].

٢٣ــ بابُ فَضْلِ العِلْمِ

23-İLMİN FAZÎLETİ BÂBI

٢٤ــ حدّثنا سَعِيدُ بنُ عُفَيْرٍ قال حدّثني اللَّيْثُ قال حدّثني عُقَيْلٌ عن ابنِ شِهَابٍ عَنْ حَمْزَةَ بنِ عَبْدِ اللَّهِ بن عُمَرَ أنَّ ابنَ عُمَرَ قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قال بَيْنَا أنا نائِمٌ أُتِيتُ بِقَدَحِ لَبَنٍ فَشَرِبْتُ حَتَّى إِنِّي لأَرَى الرِّيَّ يَخْرُجُ فِي أَظْفَارِي ثُمَّ أَعْطَيْتُ فَضْلِي عُمَرَ بنَ الخَطَّابِ قَالُوا فَمَا أَوَّلْتَهُ يَا رَسُولَ اللَّهِ قال العِلْمُ *

24-....... İbn Umer (R) şöyle demiştir: Rasûlullah(S)'tan işittim: *"Uykuda iken bana bir kadeh süt getirdiler. O kadar içtim ki, kanıklık te'sîrinin tâ tırnaklarımdan sızdığını hâlâ duyuyorum. İçtikten sonra artığımı Umer ibn Hattâb'a verdim"* buyuruyordu. Yâ Rasûlallah! Bunu ne ile yorumladın? diye sordular. *"İlim ile"* cevâbını verdi [42].

Medhal'inde Abdu'l-Azîz el-Uveysî'den; o da Mâlik'ten; da Rabîatu'r-Re'y'den olmak üzere mevsûlen rivâyet etmişlerdir.

41 Her iki hadîsin "İlmin kaldırılması ve cehlin yayılması" başlığına delâletleri meydandadır.

42 Sütün ilim ile tefsîr edilmesinin vechi, her ikisinin çok fayda vermekte iştirakleri, birinin cesedlere, diğerinin rûhlara salâha sebeb teşkîl etmeleridir.

٢٤ ـ بَابُ الْفُتْيَا وَهُوَ وَاقِفٌ عَلَى الدَّابَّةِ وَ غَيْرِهَا

24-KENDİSİ BİR HAYVÂN VEYÂ DİĞER BİR BİNEK ÜZERİNDE DURURKEN SUÂL SORANLARA FETVÂ VE CEVÂB VERMEK BÂBI [43]

٢٥ ـ حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ قَالَ حَدَّثَنَا مَالِكٌ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ عِيسَى
ابْنِ طَلْحَةَ بْنِ عُبَيْدِ اللَّهِ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرِو بْنِ الْعَاصِي أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ
ﷺ وَقَفَ فِي حَجَّةِ الْوَدَاعِ بِمِنًى لِلنَّاسِ يَسْأَلُونَهُ فَجَاءَهُ رَجُلٌ فَقَالَ لَمْ أَشْعُرْ
فَحَلَقْتُ قَبْلَ أَنْ أَذْبَحَ فَقَالَ اذْبَحْ وَلاَ حَرَجَ فَجَاءَ آخَرُ فَقَالَ لَمْ أَشْعُرْ فَنَحَرْتُ
قَبْلَ أَنْ أَرْمِيَ قَالَ ارْمِ وَلاَ حَرَجَ فَمَا سُئِلَ النَّبِيُّ ﷺ عَنْ شَيْءٍ قُدِّمَ وَلاَ أُخِّرَ
إِلاَّ قَالَ افْعَلْ وَلاَ حَرَجَ *

25-....... Abdullah ibn Amr ibn Âs (R)'tan (o şöyle demiştir): Rasûlullah (S) Vedâ haccında, insanlar sorup öğrensinler diye, Minâ'da durdu. Yanına biri gelip:

— Bilemedim de kurbân kesmeden önce tıraş oldum, dedi.

Rasûlullah:

— *Kurbânını kes, günâhı yok,* buyurdu.

Diğeri gelip:

— Bilemedim de taş atmadan evvel kurbân kestim, dedi.

— *Taşı at, günâhı yok,* buyurdu.

Peygamber'e (o gün taş atmak, kurbân kesmek, tıraş olmak, tavâf etmek gibi hacc işlerinden) öne geçirilmiş veyâ geriye bırakılmış hiçbir şey sorulmadı ki, cevâbında: *"Yap, günâhı yok"* buyurmasın [44].

---

43 Yânî bu câizdir; aslı sâbittir. Bununla berâber bu zamânda ihtiyâtlı olan, müftînin fetvâ vermek için bir mekânda itmi'nânla ve arkadaşlarıyle müşâvere hâlinde olmasıdır.

Bu bâbın hadîsiyle hayvân üzerinde durma sâbit olmamıştır. Lâkin Buhârî, bu husûsta başka bir tarîkle Peygamber'in Vedâ haccında, Minâ'da hayvân üzerinde duruşunun sâbit olmasına i'timâd etmiştir. Binâenaleyh, sen bu takrîri iyi belle, çünkü bu sana bu kitâbın çok yerlerinde fayda verecektir (Şâh Veliyyullah).

44 Hacc menseklerinin -ki taş atmak, kurbân kesmek, tıraş olmak ve ifâza tavâfı yapmaktır- tertîb üzere edâsı sünnet midir, yoksa vâcib midir?

İmâm Şâfiî ile İmâm Ahmed ibn Hanbel ve daha evvelki imâmlardan Atâ', Tâvûs, Mucâhid tertîbin sünnetliğine kaail olup, menseklerin hangisi evvel yapılsa, te'hîr edildiğinden dolayı keffâret olan kan akıtmak lâzım gelmez, demişlerdir. Dayanakları da bu hadîs ile benzeri diğer hadîslerdir. İmâm Ebû Hanîfe ile İmâm Mâlik ve kendilerinden evvel gelen imâmlardan Saîd ibn Cubeyr, Ha-

٢٥ــ باب مَنْ أَجَابَ الْفُتْيَا بِإِشَارَةِ الْيَدِ وَالرَّأْسِ

25-FETVÂ (TALEBİNE) EL VE BAŞ İŞÂRETLERİYLE CEVÂB VEREN KİMSE BÂBI [45]

٢٦ــ حدّثنا مُوسَى بنُ إسْمَاعِيلَ قال حدّثنا وُهَيْبٌ قال حدّثنا أَيُّوبُ عَنْ عِكْرِمَةَ عَنِ ابنِ عَبَّاسٍ أَنَّ النبيَّ ﷺ سُئِلَ فِي حَجَّتِهِ فقال ذَبَحْتُ قَبْلَ أَنْ أَرْمِيَ فَأَوْمَأَ بِيَدِهِ قال وَلاَ حَرَجَ وقال حَلَقْتُ قَبْلَ أَنْ أَذْبَحَ فَأَوْمَأَ بِيَدِهِ ولاَ حَرَجَ *

26-....... Bize Eyyûb Sahtiyânî, İkrime'den; o da İbn Abbâs'-tan tahdîs etti (ki o şöyle demiştir): Peygamber'e Vedâ haccında suâl soruldu. Soran kimse: Ben taş atmadan önce kurbân kestim, dedi. Peygamber (S) bu suâle: *"Günâhı yoktur"* diyerek eliyle işâret etti. Soran kimse: Kurbân kesmeden önce tıraş oldum, dedi. Rasûlullah: *"Günâhı yoktur"* diyerek eliyle işâret etti.

٢٧ــ حدّثنا الْمَكِّيُّ بنُ إبْرَاهِيمَ قال أخبرنا حَنْظَلَةُ ابنُ أَبِي سُفْيَانَ عَنْ سالِمٍ قال سَمِعْتُ أبا هُرَيْرَةَ عَنِ النبيِّ ﷺ قال يُقْبَضُ العِلْمُ وَيَظْهَرُ الجَهْلُ وَالْفِتَنُ وَيَكْثُرُ الْهَرْجُ قِيلَ يَا رَسولَ اللهِ وما الْهَرْجُ فقالَ هَكَذَا بِيَدِهِ فَحَرَّفَهَا كَأَنَّهُ يُرِيدُ القَتْلَ *

27-....... Sâlim ibn Abdillah şöyle demiştir: Ben Ebû Hureyre-(R)'den işittim ki, Peygamber (S): *"İlim kabz olunacak* (yânî kaldırılacak) *cehâlet ve fitneler zuhûr edecek, herc çoğalacaktır"* buyurdu. Yâ Rasûlallah, herc nedir? diye soruldu. Rasûlullah, katli kasdeder gibi elini eğip indirerek: *"İşte böyle!"* buyurdu [46].

---

sen Basrî, İbrâhîm Nahaî, Katâde tertîbin vücûbuna, ve tertîbi bozanlara kan akıtma keffâreti lâzım geleceğine kaail olmuşlardır. Her iki taraf delîllerinin tafsîli, fıkıh kitâblarındadır (Ahmed Naîm).

45 Bu zamânda en ihtiyâtlı olan bunun aksi ise de, böyle el ve baş işâretleriyle cevâb vermenin de câiz olduğu sâbit oluyor.

46 "Herc", ha'nın fethi ve râ'nın sükûnuyla insanlar fitne, ihtilâl, harb ve kıtâl hengâmesine düşmek ma'nâsınadır. Lisânımızda "İnsanlar birbirine düşüp herc ve merc oldu" ta'bîri vardır... Herc'in lugat ma'nâsı ihtilât ve karışıklıktır. Katl ma'nâsında kullanılması mecâzendir.

Bunda kişinin eliyle yâhud başıyle yâhud irâdesi anlaşılacak bir şeyle işâret ettiği zamân, bunun câiz olacağına delîl vardır. İnşâallah Kitâbu't-Talâk'ta işâretle boşamanın hükmü ve bu konuda fakîhlerin ihtilâfları gelecektir.

٢٨ــ حدّثنا مُوسَى بنُ إسْمَاعِيلَ قال حدّثنا وُهَيْبٌ قال حدّثنا هِشَامٌ
عنْ فاطِمَةَ عَنْ أسْمَاءَ قَالَتْ أتَيْتُ عائِشَةَ وَهْيَ تُصَلِّي فَقُلْتُ ما شَأْنُ النَّاسِ
فَأشَارَتْ إلَى السَّمَاءِ فإذَا النَّاسُ قِيَامٌ فَقَالَتْ سُبْحَانَ اللهِ قُلْتُ آيَةٌ فأشَارَتْ
بِرَأْسِهَا أيْ نَعَمْ فَقُمْتُ حَتَّى عَلانِي الغَشْيُ فَجَعَلْتُ أصُبُّ عَلَى رَأْسِي المَاءَ
فَحَمِدَ اللهَ النبيُّ ﷺ وَأثْنَى عَلَيْهِ ثُمَّ قال ما مِنْ شَيْءٍ لَمْ أكُنْ أُرِيتُهُ إلاَّ رَأيْتُهُ
فِي مَقَامِي حَتَّى الجَنَّةُ والنَّارُ فَأُوحِيَ إلَيَّ أنَّكُمْ تُفْتَنُونَ فِي قُبُورِكُمْ مِثْلَ أوْ
قَرِيبًا لاَ أدْرِي أيَّ ذَلِكَ قَالَتْ أسْمَاءُ مِنْ فِتْنَةِ المَسِيحِ الدَّجَّالِ يُقَالُ ما عِلْمُكَ
بِهَذَا الرَّجُلِ فأمَّا المُؤْمِنُ أو المُوقِنُ لاَ أدْرِي بِأيِّهِمَا قَالَتْ أسْمَاءُ فَيَقُولُ هُوَ
مُحَمَّدٌ رَسولُ اللهِ ﷺ جاءَنا بِالْبَيِّنَاتِ وَالْهُدَى فَأَجَبْنَا واتَّبَعْنَا هُوَ مُحَمَّدٌ ثلاثًا
فَيُقَالُ نَمْ صالِحًا قَدْ عَلِمْنَا إنْ كُنْتَ لَمُوقِنًا بِهِ وَأمَّا المُنَافِقُ أوِ المُرْتَابُ لاَأدْرِي
أيَّ ذَلِكَ قَالَتْ أسْمَاءُ فَيَقُولُ لاَأدْرِي سَمِعْتُ النَّاسَ يَقُولُونَ شَيْئًا فَقُلْتُهُ *

28-....... Bize Hişâm ibn Urve, Fâtıma bintu'l-Munzir'den; o da Esmâ bintu Ebî Bekr'den tahdîs etti. Esmâ (R) şöyle demiştir: (Güneş tutulması zamânında) Âişe'nin yanına gittim, o namâz kılıyordu. Bu insanlara ne oluyor? dedim. (Güneş tutulduğunu anlatmak için) gökyüzüne doğru (başıyle) işâret etti. Meğer insanlar hep namâza durmuşlar. Âişe': "*Subhânallâh*" dedi. Bu bir âyet mi? diye sordum. Başıyle evet diye işâret etti. Bunun üzerine ben de namâza durdum. Nihâyet üzerime baygınlık geldi. (Yanımdaki kırbadan) başıma su dökmeğe başladım. Namâzdan sonra Peygamber, Allah'a hamd ve senâ edip şöyle buyurdu [47]: *"Cennet ve cehenneme kadar evvelce bana gösterilmemiş hiçbir şey kalmadı ki bu makaamımda görmüş olmayayım* [48]. *Bana vahy olundu ki, sizler kabirlerinizde Mesîh Deccâl'ın imtihânlarına benzer yâhud ona yakın* -Esmâ'nın bu iki sözden hangisini söylediğini bilmiyorum- [49] *bir imtihân geçireceksiniz.* (Kabre girmiş kimseye:) *Bu adam* (yânî Muhammed) *hakkında-*

---

47 Güneş tutulması namâzından sonra hutbenin müstehâb olduğu bundan anlaşılıyor.

48 Buhârî'nin Enes rivâyetinde olan küsûf'taki diğer hadîs ile *Sahîh-i Müslim*'de tasrîh edildiği üzere, o namâz esnâsında cennet ile cehennem kıble cihetindeki duvarda Peygamber'in gözlerine temessül etmişti. Yânî o duvar, Peygamber'in gözleri için bir nevi' televizyon ekrânı vazîfesi görmüştü.

49 Bu şekk, Esmâ'nın lâfzı hakkında ara yerdeki râvînin şekkidir.

ki ilmin nedir? diye sorulacak [50]. *Mü'min yâhud yakîn sâhibi olan kimse* -Esmâ'nın bu ikiden hangi lâfzı söylediğini bilmiyorum- : *O zât Muhammed'dir. O Allah'ın Rasûlü'dür. Bize beyyineler ile hidâyet getirdi. Biz de da'vetine icâbet ettik ve O'na uyduk. O zât Muhammed'dir diyecek. Bu söz üç kerre tekrârlanacak. Ondan sonra o kimseye: Yat da râhatça uyu, o zâtın peygamberliğine kesin sûrette inanmakta olduğunu bildik, denilecek. Münâfık yâhud kalbinde şübhesi olan kimseye* -Esmâ'nın bunlardan hangisini söylediğini bilmiyorum- *gelince, o* (suâle karşı): *Ben bilmiyorum, işittim, insanlar birşeyler söylüyorlardı, ben de onu söyledim, cevâbını verecek*" [51]

٢٦ ـ باب تَحْرِيضِ النَّبِيِّ ﷺ وَفْدَ عَبْدِ القَيْسِ
عَلَى أَنْ يَحْفَظُوا الإِيمَانَ وَالعِلْمَ وَيُخْبِرُوا بِهِ مَنْ وَرَاءَهُمْ. وَقَالَ مَالِكُ
بْنُ الحُوَيْرِثِ قَالَ لَنَا النَّبِيُّ ﷺ ارْجِعُوا إِلَى أَهْلِيكُمْ فَعَلِّمُوهُمْ

26-PEYGAMBER(S)'İN ABDU'L-KAYS HEY'ETİNİ, ÎMÂNI VE İLMİ BELLEYİP EZBERLEMELERİ VE BUNU ARKALARINDAKİ KİMSELERE HABER VERMELERİ ÜZERİNE TEŞVÎK EYLEMESİ BÂBI

Mâlik ibn Huveyris(R-94): Peygamber (S) bizlere: *"Âilelerinizin yanına dönünüz ve öğrendiklerinizi onlara*

---

50 Bu suâl ve imtihânı edenler Münker ve Nekîr adlarındaki iki melektir.

51 Başlığa uygunluğu, içinde baş ile işâret etme bulunması yönündendir. Lâkin bu Âişe'nin fiilindendir. Bâzıları, bu fiil Âişe üzerinde mevkûf (yânî durdurulmuş) olur demişlerse de, merfû' hadîs hükmündedir. Çünkü Âişe, Peygamber'in arkasında namâz kılmakta idi. Peygamber de namâz içinde olsa bile arkasını görür idi...

Güneş ve ay tutulması zamânları dakîkası dakîkasına, hattâ sâniyesi sâniyesine erbâbı tarafından evvelce hesâb ile haber verilebilir tabiî hâdiselerden oldukları için, vukûa gelmelerinden korkuya ne mahal vardır? demek de olmaz. Çünkü bu kâinât nizâmının bozulma günü demek olan kıyâmetin kıyâmı vaktinin, evvelden hesâb ve ta'yîn edilmiş bu gibi hâdiselerle birlikte vukû' bulmayacağına hiçbir aklî delîl yoktur. Fakat O en büyük hâdisenin halleri hakkında: "***... Ay tutulduğu, güneşle ay bir araya getirildiği zamân***" (el-Kıyâme:9) âyetinden anlaşılacağı üzere, kıyâmet alâmetlerinden olarak bu kabîl bâzı felekî görünüşlerin meydana geleceği sâdık haberci tarafından da haber verilmiştir. Buna mukaabil "***Kıyâmetin subûtunun ne zamân olduğunu sana sorarlar. De ki: Onun ilmi ancak Rabb'ımın yanındadır. Onun vaktini kendisinden başkası açıklayamaz. Göklere de, yere de ağır basmıştır. O sizlere ancak apansızın gelir...***" (el-A'râf:187) âyetindeki sarâhatten dolayı apansızın kopacak olan kıyâmetin de vakti ta'yîn üzere bilinmediği için güneş ve ay tutulmalarını yalvarma, duâ, niyâz ve ibâdet vesîlesi sayarak namâza koyulmak, îmân ehline göre pek tabiî bir keyfiyettir.. (*Tecrîd Ter.*, I, 74).

öğretiniz!" **buyurdu, dedi** [52].

٢٩ ــ حدّثنا مُحمَّدُ بنُ بَشَّارٍ قال حدّثنا غُنْدَرٌ قال حدّثنا شُعْبَةُ عنْ
أبي جَمْرَةَ قال كُنْتُ أُتَرْجِمُ بَيْنَ ابنِ عَبَّاسٍ وبَيْنَ النَّاسِ فَقَالَ إنَّ وَفْدَ عَبْدِ
القَيْسِ أتَوُا النبيَّ ﷺ فقالَ مَنِ الْوَفْدُ أوْ مَنِ القَوْمُ قالُوا رَبِيعَةُ فَقالَ مَرْحَبًا
بِالْقَوْمِ أوْ بِالْوَفْدِ غَيْرَ خَزَايَا وَلاَ نَدَامَى قالُوا إنا نَأْتِيكَ مِنْ شُقَّةٍ بَعِيدَةٍ وَ بَيْنَنَا
وَبَيْنَكَ هَذَا الْحَيُّ مِنْ كُفَّارِ مُضَرَ وَلاَ نَسْتَطِيعُ أنْ نَأْتِيكَ إلاَّ فِى شَهْرٍ حَرَامٍ
فَمُرْنَا بِأمْرٍ نُخْبِرُ بِهِ مَنْ وَرَاءنَا نَدْخُلُ بِهِ الجَنَّةَ فأمَرَهُمْ بِأرْبَعٍ وَنَهَاهُمْ عَنْ
أرْبَعٍ أمَرَهُمْ بالإيمَان بِاللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ وَحْدَهُ قال هَلْ تَدْرُونَ مَا الإيمَانُ بِاللَّهِ
وَحْدَهُ قالُوا اللَّهُ وَرَسُولُهُ أعْلَمُ قال شَهَادَةُ أنْ لاَإلَهَ إلاَّ اللَّهُ وَأنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ
اللَّهِ وَأقَامُ الصَّلاَةِ وَإيتَاءُ الزَّكَاةِ وَصَوْمُ رَمَضَانَ وَتُعْطُوا الْخُمُسَ مِنَ المَغْنَمِ
وَنَهَاهُمْ عَنِ الدُّبَّاءِ وَالْحَنْتَمِ وَالمُزَفَّتِ قال شُعْبَةُ رُبَّمَا قال النَّقِيرِ وَرُبَّمَا قال
المُقَيَّرِ قال احْفَظُوهُ وَأخْبِرُوهُ مَنْ وَرَاءَكُمْ *

29-....... Bize Şu'be, Ebû Cemre'den tahdîs etti. Ebû Cemre şöyle demiştir: Ben İbn Abbâs ile insanlar arasında tercemânlık yapıyordum. İbni Abbâs (R) şöyle dedi: Abdu'l-Kays hey'eti Peygamber'e geldi. Peygamber:

— *Hey'et kimlerdir, yâhud cemâat kimlerdir?* diye sordu.

— Biz Rabîa kabîlelerindeniz, dediler.

— *Hoş geldiniz. Allah sizi utandırmasın, pişmân etmesin,* buyurdu.

Onlar:

— Bizler sana uzak bir yerden geliyoruz. Seninle bizim aramızda Mudarr kâfirlerinden şu cemâat vardır. Biz sana yalnız harâm ayda gelebiliriz. O hâlde bize bir şey emret de geride kalanlarımıza haber verelim; o sebeble de cennete girelim, dediler.

Rasûlullah onlara dört şey emretti, dört şeyden de nehyetti. Rasûlullah onlara yalnız azîz ve celîl olan Allah'a îmân etmeyi emrettikten sonra:

— *Yalnız Allah'a îmân etmek ne demektir bilir misiniz?* diye sordu.

---

52 Mâlik ibn Huveyris'in bu sözü, Buhârî'nin "Namâz, Edeb ve Vâhidin Haberi" kitâblarında getirdiği meşhûr hadîsin bir parçasıdır.

— Allah ve Rasûlü en iyi bilendir, dediler.
Rasûlullah:
— *Allah'tan başka ilâh olmadığına ve Muhammed'in Rasûlullah olduğuna şehâdet etmek, namâzı ikaame, zekâtı edâ etmek, ramazân orucunu tutmak ve ganîmetin beşte birini vermenizdir,* buyurdu. Kezâlik onları dubbâ, hantem ve muzeffet denilen kaplardan nehyetti. Şu'be dedi ki; İbn Abbâs belki nakîr, belki de mukayyer dedi. Sonra Rasûlullah:
— *Bu emrimi ezberleyin ve onu arkanızda kalanlara haber veriniz,* buyurdu [53].

٢٧ــ باب الرِّحْلَةِ فِي الْمَسْأَلَةِ النَّازِلَةِ وَتَعْلِيمِ أَهْلِهِ

27-(BİR ŞAHSA) VÂKI' OLAN BİR MES'ELEYİ SORMAK İÇİN SEFER ETMEK VE EHLİNE DE ÖĞRETMEK BÂBI

٣٠ــ **حدّثنا** مُحَمَّدُ بنُ مُقَاتِلٍ أَبو الحَسَنِ قال أخبرنا عَبْدُ اللَّهِ قال أخبرنا عُمَرُ ابنُ سَعِيدِ ابنِ أبى حُسَيْنٍ قال **حدّثنى** عَبْدُ اللَّهِ بنُ أبى مُلَيْكَةَ عن عُقْبَةَ ابنِ الحَرِثِ أَنَّهُ تَزَوَّجَ ابْنَةً لِأَبى إهابِ بنِ عَزِيزٍ فَأَتَتْهُ امْرَأَةٌ فَقَالَتْ، إنِّى قَدْ أَرْضَعْتُ عُقْبَةَ وَالَّتِي تَزَوَّجَ بِهَا فقال لَهَا عُقْبَةُ ما أَعْلَمُ أَنَّكِ أَرْضَعْتِنى وَلاَ أَخْبَرْتِنى فَرَكِبَ إِلَى رَسولِ اللَّهِ ﷺ بِالمَدِينَةِ فَسَأَلَهُ فقالَ رسولُ اللَّهِ ﷺ كَيْفَ وَقَدْ قِيلَ فَفَارَقَهَا عُقْبَةُ وَنَكَحتْ زَوْجًا غَيْرَهُ *

30-....... Bize Abdullah ibn Mubârek haber verip şöyle dedi: Bize Umer ibnu Saîd ibn Ebi'l-Hasen haber verip şöyle dedi: Bana Abdullah ibnu Ebî Muleyke, Ukbe ibnu'l-Hâris'ten tahdîs etti ki, bu Ukbe ibnu'l-Hâris (R), Ebû İhâb ibn Azîz'in kızı ile evlenmişti. Derken yanına bir kadın geldi ve: Ukbe'yi de, evlendiği kadını da ben emzirdim, dedi. Ukbe o kadına: Ne senin beni emzirdiğinden haberim var, ne de evvelce bunu bana söylediğinden, cevâbını verdi. Müteâkıben hayvânına binip Medîne'ye Rasûlullah'a gitti ve mes'elenin hükmünü ondan sordu. Rasûlullah (R): *"Bir kerre* (senin onun kardeşi olduğun) *söylenmiş bulunduğu hâlde* (o kadınla evlilik) *nasıl olur?"* buyurdu. Bunun üzerine Ukbe o kadından ayrıldı, o da başka bir kocaya vardı [54].

---

53 Bu hadîsin bir rivâyeti "İmân Kitâbı" 40. bâbında geçmiş ve orada bâzı açıklamalar verilmişti.

54 Başlığa uygunluğu "Bineğine binip Medîne'ye Rasûlullah'a gitti ve mes'elenin hükmünü ondan sordu" sözünde olduğu açıktır. Bunun birer rivâyeti

٢٨ــ بابُ التَّنَاوُبِ فِى الْعِلْمِ

28-İLİM (EDİNMEK) HUSÛSUNDA NEVBETLEŞMEK BÂBI

٣١ــ حدّثنا أبو اليَمَانِ قال أخبرنا شُعَيْبٌ عنِ الزُّهْرِىِّ ح قال أبو عَبْدِ اللّهِ و قالَ ابنُ وَهْبٍ أخبرنا يُونُسُ عنِ ابنِ شِهَابٍ عنْ عُبَيْدِ اللّهِ بنِ عَبْدِ اللّهِ ابْنِ أبِي ثَوْرٍ عنْ عَبْدِ اللّهِ بنِ عَبَّاسٍ عَنْ عُمَرَ قال كُنْتُ أنا وَجارٌ لِى مِنَ الأنْصَارِ فِى بَنِى أُمَيَّةَ بنِ زَيْدٍ وَهْىَ مِنْ عَوالِى المَدِينَةِ وَكُنَّا نَتَنَاوَبُ النُّزُولَ عَلَى رسولِ اللّهِ ﷺ يَنْزِلُ يَوْمًا وَأَنْزِلُ يَوْمًا فإذَا نَزَلْتُ جِئْتُهُ بِخَبَرِ ذَلِكَ اليَوْمِ مِنَ الوَحْيِ وغَيْرِهِ وَإذَا نَزَلَ فَعَلَ مِثْلَ ذَلِكَ فَنَزَلَ صاحِبِى الأَنْصارِيُّ يَوْمَ نَوْبَتِهِ فَضَرَبَ بابِى ضَرْبًا شَدِيدًا فقال أثَمَّ هُوَ فَفَزِعْتُ فَخَرَجْتُ إلَيْهِ فَقَالَ قَدْ حَدَثَ أمْرٌ عَظِيمٌ فَدَخَلْتُ عَلَى حَفْصَةَ فإذَا هِىَ تَبْكِى فَقُلْتُ طَلَّقَكُنَّ رسولُ اللّهِ ﷺ قالَتْ لاَأدْرِى ثُمَّ دَخَلْتُ عَلَى النبيِّ ﷺ فَقُلْتُ وَأنَا قَائِمٌ أطَلَّقْتَ نِسَاءَكَ قالَ لاَ فَقُلْتُ اللّهُ أكْبَرُ *

31- Bize Ebû'l-Yemân tahdîs edip şöyle dedi: Bize Şuayb, Zuhrî'den haber verdi. **H** Ebû Abdillah Buhârî der ki, İbnu Vehb şöyle dedi: Bize Yûnus, İbn Şihâb'dan; o da Ubeydullah ibn Abdillah ibn Ebî Sevr'den; o da Abdullah ibn Abbâs'tan; o da Umer ibn Hattâb'dan haber verdi: Umer (R) şöyle demiştir:

Ensâr'dan bir komşum ile berâber Benû Umeyye ibn Zeyd yurdunda oturuyor idim. Bu yurd Medîne'nin Avâlî denilen yüksek semtindedir. (Bir şey öğrenmek ümîdiyle) Rasûlullah'ın yanına nevbetleşe inerdik. Bir gün o iner, bir gün ben inerdim. Ben indiğim zamân o gün vahy ve sâireye dâir ne duyarsam, haberini komşuma getirirdim. O da indiği zamân böyle yapardı. Ensârî arkadaşım bir defa nevbetinin gününde idi. Dönüşünde kapımı pek şiddetli çalarak: O burada mı? diye sordu. Ben ürktüm [55]. Yanına çıktım. Büyük bir iş meyda-

---

"Şahâdetler" ve "Nikâh"ta da gelecektir. Bundan, temiz insanın töhmetli durumlardan çekinmesi vâcib olduğu, ilme hırslı olmak ve Allah'a yaklaştırıcı olan nev'inin tercîh edilmesi, emzirici kadının köle de olsa tek başına şahâdetinin bâzı hâllerde câiz olabileceği gibi hükümler alınmıştır.

55 Umer'in ürkmesi -diğer rivâyetlerde beyân edildiği üzere-, o sıralarda Gassânîler'in Medîne'ye hücûma hazırlandıkları insanların ağızlarında yaygın bulunduğundan dolayı idi. Ensârî arkadaşı telâş ile kapıya gelince, birdenbire Gassânîler'in ansızın hücûmlarına uğramış olduklarını sanmıştı.

na geldi, dedi. (Umer der ki: Ben zâten böyle birşey olacağını zannedip duruyordum. Sabâh namâzını kılınca giyinip kuşandım. Sonra Medîne'ye inip) Hafsa'nın yanına girdim. Baktım ki ağlıyor. Rasûlullah (S) sizleri boşadı mı? diye sordum. Bilmiyorum, dedi. Ondan sonra Rasûlullah'ın yanına girdim. Ayak üstü durduğum yerden: Zevcelerini boşadın mı? dedim. *"Hayır"* dedi. Bunun üzerine ben de ***Allâhu ekber*** dedim. [56]

٢٩ — بابُ الْغَضَبِ فِى المَوْعِظَةِ والتَّعْلِيمِ إذَا رَأى ما يَكْرَهُ

29- ÖĞÜT VERME VE ÖĞRETME SIRASINDA HOŞLANMADIĞI BİR ŞEY GÖRDÜĞÜ ZAMÂN ÖFKELENMEK BÂBI

٣٢ — حدّثنا مُحَمَّدُ بنُ كَثِيرٍ قال أخبرنا سُفْيَانُ عنِ ابنِ أبى خَالِدٍ عنْ قَيْسِ بنِ أبِى حازِمٍ عنْ أبِى مَسْعُودٍ الأنْصَارِىِّ قال قال رَجُلٌ يا رَسولَ اللّهِ لاَ أكادُ أُدْرِكُ الصَّلاَةَ مِمَّا يُطَوِّلُ بِنَا فُلاَنٌ فَمَا رَأَيْتُ النبىَّ ﷺ فِى مَوْعِظَةٍ أشَدَّ غَضَبًا مِنْ يَوْمَئِذٍ فقالَ يا أيها النَّاسُ إنَّكُمْ مُنَفِّرُونَ فَمَنْ صَلَّى بِالنَّاسِ فَلْيُخَفِّفْ فإنَّ فِيهِمُ المَرِيضَ والضَّعِيفَ وَذَا الحَاجَةِ *

32-....... Ebû Mes'ûd (R) şöyle demiştir: Bir kimse geldi ve:

— Yâ Rasûlallah! Fulânca bize (namâz kıldırırken) o kadar uzatıyor ki, âdetâ namâzı terkedecek gibi oluyorum, dedi.

Peygamber(S)'i hiçbir mev'ıza da o günkü kadar gadablı görmedim. Bu şikâyet üzerine Rasûlullah:

---

56 Meydana gelen ve Umer'i bu kadar alâkadar eden mühim iş, Peygamber'in zevceleri hakkında bir ay müddetle îlâ (yânî bir ay müddetle görüşmemeye yemîn) etmesi ve bu îlâ'nın sahâbîler arasında boşama zannedilmiş olması idi. Hz. Umer, kızı Hafsa dolayısıyle bu işin evveliyyâtına vâkıf olduğu için, buradaki metinden hâriç olarak kavs içine alınan "Ben zâten..." sözünü söylemişti. Îlâ müddetinin sonunda el-Ahzâb: 28-29. âyetleri nâzil olarak, zevcelerin hepsi Allah, Rasûl, âhiret yurdu ile dünyâ hayât ve zîneti ve Rasûl'den ayrılma arasında muhayyer kılınmışlar, ve hepsi birinci şıkkı ihtiyâr etmişlerdir.

Bu hadîsten: İlim aramaya hırs göstermek, ilim tâlibinin kendi maîşeti ve ilim aramaya yardım görebileceği husûslara bakıp düşünmesi, vâhid haberinin kabûlü, ve sahâbîlerin mürselleriyle amel etmenin cevâzı, sahâbîlerin Peygamber'den işittiklerini birbirlerine haber verir ve "Rasûlullah şöyle buyurdu" diyerek bunu müsned gibi yapar oldukları, çünkü içlerinde yalancı ve güvenilir olmayan bir kimse bulunmadığı; izin istemek için kapıya vurup tıklatmanın cevâzı; babaların kızları yanına kocalarından izin istemeden girmeleri ve kocalarıyle zevciyyet işleri hakkında teftîş ve araştırma yapmalarının cevâzı; ve ilim elde etmek için arkadaşlarıyle nevbetleşmenin ve bununla meşgûl olmanın cevâzı gibi hükümler alınmıştır.

— *"Ey insanlar! Sizler nefret ettiricilersiniz. Her kim insanlara namâz kıldırırsa namâzı hafifletsin. Çünkü cemâatin içinde hasta olanı, zayıf olanı ve iş güç sâhibi olanı vardır"* buyurdu.

٣٣ـ حدّثنا عَبْدُ اللّهِ بنُ مُحَمَّدٍ قال حدّثنا أبو عامرٍ قال حدّثنا سُلَيْمانُ بنُ بِلالٍ المَدِينِىُّ عنْ رَبِيعَةَ بنِ أبِى عَبْدِ الرَّحْمَنِ عنْ يَزِيدَ مَوْلَى المُنْبَعِثِ عنْ زَيْدِ بنِ خَالِدٍ الجُهَنِىِّ أنَّ النَّبِىَّ صلى الله عليه وسلم سَألَهُ رَجُلٌ عن اللُّقَطَةِ فقالَ اعْرِفْ وِكَاءَها أوْ قالَ وِعَاءَهَا وعِفَاصَهَا ثُمَّ عَرِّفْهَا سَنَةً ثُمَّ اسْتَمْتِعْ بهَا فانْ جَاءَ رَبُّهَا فَأدِّها اليه قال فَضَالَّةُ الإبِلِ فَغَضِبَ حَتَّى احْمَرَّتْ وَجْنَتَاهُ أوْ قال احْمَرَّ وَجْهُهُ فقالَ ومالَكَ ولَهَا مَعَهَا سقاؤُها وحِذَاؤُها تَرِدُ الماءَ وتَرْعَى الشَّجَرَ فَذَرْهَا حَتَّى يَلْقَاهَا رَبُّها قالَ فَضَالَّةُ الغَنَمِ قالَ لَكَ أوْ لأخِيكَ أوْ لِلذِّئْبِ *

33-....... Zeyd ibn Hâlid el-Cuhenî (R-72,78)'den (o şöyle demiştir): Bir kimse Peygamber'den lukatayı (yânî yitik malı) sordu. Peygamber (S):

— *Bağını yâhud kabını, kılıfını belle, sonra onu ötekine berikine bir sene bildir, tanıt. Ondan sonra onu kullan. Ondan sonra da sâhibi çıkarsa yine ona ver,* buyurdu.

O zât:

— Yitik deve de (böyle mi)? diye sordu.

Rasûlullah o kadar öfkelendi ki, yanakları yâhud yüzü kızardı ve:

— *Ondan sana ne? Su tulumunu, ayakkabısını berâberinde taşır.* (Muhtâc oldukça) *su başına gelir, ağaçlardan otlar. Onu sâhibi buluncuya kadar kendi hâline bırak,* buyurdu.

O zât:

— Yâ yitik davara ne buyurursun? dedi.

— *O yâ senindir, yâ kardeşinindir, yâ kurdundur*[57], buyurdu.

٣٤ـ حدّثنا مُحَمَّدُ بنُ العَلاَءِ قال حدّثنا أبو أُسَامَةَ عنْ بُرَيْدٍ عَنْ أبى بُرْدَةَ عنْ أبى مُوسَى قال سُئِلَ النَّبِىُّ صلى الله عليه وسلم عنْ أشياءَ كَرِهَهَا فَلَمَّا أُكْثِرَ عليه غَضِبَ ثُمَّ قال لِلنَّاس سَلُونى عَمَّا شِئْتُمْ قال رَجُلٌ مَنْ أبى قال أبُوكَ حُذَافَةُ فقام آخَرُ فقالَ مَنْ أبى يا رسولَ اللّهِ فقال أبُوكَ سَالِمٌ مَوْلَى شَيْبَةَ

---

57 Yânî onu sen ve başkası tutup almazsa, onu kurt yer demektir. Bu ifâde, deve hâriç, davar kısmını tutup muhâfaza etmeye bir izindir.

فَلَمَّا رأى عُمَرُ ما فِى وجْهِهِ قال يا رسولَ اللّٰهِ إنَّا نَتُوبُ إلَى اللّٰهِ عَزَّ وجَلَّ *

34-....... Ebû Mûsâ (R) şöyle demiştir: Bir gün Peygamber(S)'den hoşlanmadığı bâzı şeyler soruldu. Bu gibi suâller çoğaltılınca öfkelendi. Ondan sonra insanlara hitâben:

— *Bana istediğinizi sorun!* buyurdu.

Birisi kalkıp:

— Benim babam kimdir? dedi [58].

— *Baban Huzâfe'dir,* buyurdu.

Bir diğeri kalkıp:

— Yâ Rasûlallah! Benim babam kimdir? dedi.

— *Şeybe'nin azadlısı Sâlim'dir,* buyurdu.

Umer ibn Hattâb Peygamber'in yüzündeki öfkeyi görünce:

— Yâ Rasûlallah! Biz azîz ve celîl olan Allah'a tevbe ediyoruz, dedi [59].

٣٠ ـ بابُ مَنْ بَرَكَ عَلَى رُكْبَتَيْهِ عِنْدَ الإمامِ أو المُحَدِّثِ

30- İMÂMIN YÂHUD MUHADDİSİN HUZÛRUNDA ÖNÜNDE İKİ DİZİ ÜZERİNE ÇÖKEN KİMSE BÂBI

٣٥ ـ حدّثنا أَبُو اليَمَانِ قالَ أخبرنا شُعَيْبٌ عنِ الزُّهْرِيِّ قال أخْبرنى أَنَسُ بنُ مالِكٍ أنَّ رسولَ اللّٰهِ صلى الله عليه وسلم خَرَجَ فَقَامَ عَبْدُ اللّٰهِ بنُ حُذَافَةَ فقال مَنْ أبى فقال أبوكَ حُذَافَةُ ثُمَّ أكْثَرَ أنْ يَقُولَ سلونِى فَبَرَكَ عُمَرُ عَلَى رُكْبَتَيْهِ فقال رضِينَا باللّٰهِ ربًّا وبالإسْلامِ دِينًا وبِمُحَمَّدٍ صلى الله عليه وسلم نَبِيًّا فَسَكَتَ *

35-....... Bize Şuayb, Zuhrî'den haber verip şöyle dedi: Bana Enes ibn Mâlik(R) şöyle haber verdi: Rasûlullah (S) çıktı. (Kendisine hoşlanmadığı bâzı şeyler soruldu; bu suâlleri çoğalttılar; bundan dolayı

---

58 Bu zât, Kisrâ'ya sefîr olarak gönderilen Abdullah ibn Huzâfe es-Sehmî el-Muhâcirî'dir. Müslim'in rivâyetine göre bu Abdullah, babasından başka bir babaya nisbet edilir ve biriyle kavga ettikçe "fulânın oğlu" diye ayıblanırdı. Annesi böyle bir suâl sorulduğunu işitince: Senden daha fenâ evlâd görmedim. Ananın câhiliyyet günlerinde kadınların irtikâb ettiği şeylerden birini irtikâb etmediğini nereden biliyordun? Ya ananı, âlem nazarında rüsvây edeydin iyi mi olurdu? diye azarlamış. O da cevâben: Vallâhi eğer beni bir zencî köleye ilhâk etmiş olaydı, onu babâ kabûl eder, Kureyşli olmak da'vâsından vazgeçerdim, demiştir.

59 Buradaki her üç hadîsin başlığa delâletleri gizli değildir.

öfkelendi de, benden sorunuz dedi). Abdullah ibn Huzâfe ayağa kalkıp:

— Benim babam kimdir? dedi.

Rasûlullah:

— *Baban Huzâfe'dir,* buyurdu.

Ondan sonra Rasûlullah *"Bana sorunuz"* demeyi çoğaltınca, Umer, iki dizi üstüne çökerek:

— Biz Allah'ı Rabb, İslâm'ı dîn, Muhammed'i Peygamber olarak kabûl ve tasdîk ettik, dedi.

Bunun üzerine sükût buyurdu [60].

٣١ــ بابُ مَنْ أعَادَ الحَدِيثَ ثَلاَثًا لِيُفْهَمَ عَنْهُ فقالَ ألاوقَوْلُ الزُّورِ فَمَا زَالَ يُكَرِّرُهَا وقالَ ابنُ عُمَرَ قال النَّبِيُّ صلى الله عليه وسلم هَلْ بَلَّغْتُ ثَلاَثًا

31- ANLAŞILMASI İÇİN SÖZÜ ÜÇ DEFA TEKRÂR EDEN KİMSE BÂBI

Rasûlullah: *"İyi dinleyin! Bir de yalan söylemektir"* dedi ve bu sözü durmadan tekrâr ediyordu. Ve İbn Umer: "Peygamber üç defa *"Teblîğ ettim mi?"* diye söyledi, dedi [61].

٣٦ــ حدّثنا عَبْدَةُ بنُ عَبْدِ اللّهِ قال حدّثنا عَبْدُ الصَّمَدِ قال حدّثنا عَبْدُ

---

60 Hadîsin başlığa uygunluğu açıktır. Müslim'deki rivâyette Rasûlullah bu hitâbesinde: *"Her kim bana bir şey sorarsa muhakkak haber vereceğim, babasının kim olduğunu sorsa bile"* buyurmuş. Abdullah ibn Huzâfe ile Sa'd ibn Sâlim bunun üzerine ayağa kalkıp, babalarının kim olduğunu sormuşlardır... Bu sırada Rasûlullah'tan daha başkaları da bir takım sorular sorup cevâblarını almışlardır. Taberî rivâyetinde: Umer kalkıp Rasûlullah'a doğru gitti. Mübârek ayağını öptü ve: "Biz câhiliyyetten kurtulalı çok olmadı, bizi afvet, Allah seni afvetsin" dedi, denilip Umer'in Peygamber'in öfkesini yatıştırıncaya kadar çalıştığı haber verilmiştir.

Umer'in bu sözleri son derece câmialı, vecîz ve kesin bir düstûr şeklinde İslâm îmânının ikrârıdır.

Bu hadîsi Ahmed Naîm şöyle de terceme etmiştir: "Allah'ın Rabb'ımız olduğuna, İslâm'ın dînimiz olduğuna, Muhammed'in Peygamber olduğuna râzî olduk, dedi. Bunun üzerine öfkesi geçip sükût buyurdu" (*Tecrîd Ter.*, I, 80. hâşiye).

61 Bâb isminin birinci kısmı, öğretme ve ta'lîm sırasında bâzı sözlerin iyice anlaşılması için tekrâr tekrâr söylenmesini ifâde ediyor.

Bâb ismindeki birinci ta'lîk, "Kitâbu'ş-Şehâdât"ta tamâmını vaslettiği hadîsin bir parçasıdır. Yalan sözden sakınma el-Hacc: 30. âyette, İbn Umer'den yapılan ta'lîk ise Vedâ haccı hutbesi hadîsinin son parçasıdır.

اللَّهِ بنُ المُثَنّى قال حدّثنا ثُمَامَةُ بنُ عَبْدِ اللَّهِ عنْ أنسٍ عنِ النَّبىِّ صلى الله عليه وسلم أنَّهُ كانَ إذَا تكَلَّمَ بِكَلِمَةٍ أعادَها ثلاثًا حَتَّى تُفْهَمَ عَنْهُ وإذا أتَى عَلَى قَوْمٍ فَسَلَّمَ عَلَيْهِمْ سَلَّمَ عَلَيْهِمْ ثَلاثًا *

36- .... Bize Sumâme ibn Abdillah, dedesi Enes(R)'den tahdîs etti ki, Peygamber (S) bir söz söylediği zamân, iyice anlaşılsın diye üç kerre tekrâr ederdi. Kezâ bir kavmın yanına gelip selâm verdiği zamân da üç kerre selâm verirdi [62].

٣٧ــ حدّثنا مُسَدَّدٌ قال حدّثنا أبو عَوَانَةَ عنْ أبى بِشْرٍ عنْ يُوسُفَ بنِ مَاهَكَ عنْ عَبْدِ اللَّهِ بنِ عَمْرٍو قال تَخَلَّفَ رسولُ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم فى سَفَرٍ سَافَرْنَاهُ فادْرَكَنَا وقَدْ أرْهَقْنا الصَّلاةَ صلاةَ العَصْرِ وَنَحْنُ نَتَوَضَّأُ فَجَعَلْنَا نَمْسَحُ عَلَى أرْجُلِنَا فَنادَى بأعْلَى صَوْتِهِ وَيْلٌ للأعْقَابِ مِنَ النَّارِ مَرَّتَيْنِ أوْ ثَلاثًا *

37- .... Bize Ebû Avâne, Ebû Bişr'den; o da Yûsuf ibn Mâhek'den; o da Abdullah ibn Amr(R)'dan tahdîs etti. O şöyle demiştir: Yaptığımız yolculukların birinde Rasûlullah (S) geride kalmıştı da sonradan bize yetişmişti. O sırada ikindi namâzı vakti girmişti. Biz de abdest alıyorduk. Ayaklarımızı (mesh eder gibi az su ile yıkamaya) başladık. Bu hâli görünce en yüksek sesiyle iki yâhud üç kerre: *"Cehennemde yanacak ökçelere yazık!"* [63] diye nidâ etti.

٣٢ــ باب تَعْلِيمِ الرَّجُلِ أمَتَهُ وأهْلَهُ

32- KİŞİNİN KENDİ TASARRUFUNDA BULUNAN DİŞİ HİZMETÇİSİNE VE EHLİNE İLİM ÖĞRETMESİ BÂBI

٣٨ــ أخبرنا مُحَمَّدٌ هُوَ ابنُ سَلاَمٍ حدّثنا المُحَارِبِىُّ قال حدّثنا صالِحُ بنُ حَيَّانَ قال قَالَ عامِرٌ الشَّعْبِى حدّثنى أبو بُرْدَةَ عنْ أبيهِ قال قال رسولُ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم ثَلاثَةٌ لَهُمْ أجْرَانِ رَجُلٌ مِنْ أهْلِ الكِتَابِ آمَنَ بِنَبِيِّهِ وآمَنَ

---

62 "Bir kavmın yanına geldiği zamân" ifâdesinde "zamân" sözünün zâhiri umûm için demektir. Lâkin burada bâzı vakitler ma'nâsındadır. Yânî topluluk kalabalık olduğu zamân, Peygamber yanlarına geldiğinde, topluluğun üç tarafına ayrı ayrı selâm verirdi, demek olabilir; yâhud da isti'zân selâmı olabilir. Şârihler başka tevcîhlerde de bulunmuşlardır.

63 Hadîsin bir rivâyeti aynıyle bu isnâdla "İlim Kitâbı", "İlimde ses yükseltme bâbı"nda geçmişti. Ancak orada Ebu'n-Nu'mân'dan; o da Ebû Avâne'den.. senediyle sevk etmişti. Burada ise Müsedded'den; o da Ebû Avâne'den şeklindedir.

بِمُحَمَّدٍ صلى الله عليه وسلم وَالعَبْدُ المَمْلُوكُ إِذَا أَدَّى حَقَّ اللَّهِ تعالى وَحق مَوالِيهِ وَرَجُلٌ كَانَتْ عِنْدَهُ أَمَةٌ فَأَدَّبَهَا فَأَحْسَنَ تَأْدِيبهَا وعَلَّمَها فأَحْسَنَ تَعْلِيمهَا ثم أَعْتَقَهَا فَتَزَوَّجَهَا فَلَهُ أَجْرَانِ ثم قالَ عَامِرٌ اعْطَيْنَا كَهَا بَغَيْرِ شَيْءٍ قَدْ كانَ يُرْكَبُ فِيمَا دُونَهَا إِلَى المَدِينَةِ *

38- .... Âmir eş-Şa'bî dedi ki: Bana Ebû Burde, babası Ebû Mûsâ'dan tahdîs etti. Ebû Mûsâ (R) şöyle demiştir: Rasûlullah (S) şöyle buyuruyordu:

"Üç kişinin ikişer ecri vardır: Bunlardan biri Kitâb ehlinden olup da hem kendi peygamberine, hem de Muhammed'e îmân eden kimsedir. Diğeri köle edilmiş bir kuldur ki, hem Allah'ın hakkını, hem de efendilerinin hakkını edâ ettiğinde (o da iki ecre nâil olur). *Üçüncüsü öyle bir kimsedir ki, yanında tasarruf edeceği bir câriye bulunur da onu edeblendirir, ammâ* (şiddetten uzak olarak) *güzel güzel edeblendirir, ve onu iyice öğretir, lâkin* (yine rıfk ile) *güzel güzel öğretimini tamamlar, bundan sonra da onu hürriyete kavuşturup onunla evlenir. İşte böylesinin de iki ecri vardır".*

Bu hadîsi söyledikten sonra Âmir eş-Şa'bî, kendi muhâtabına: İşte bu bilgiyi biz sana hiçbir bedel istemeksizin veriyoruz. Hâlbuki vaktiyle Peygamber zamânında bundan küçük bir mes'ele için tâ Medîne'ye kadar bineğe binilip yolculuk edilirdi, dedi [64].

٣٣ـ بابُ عِظَةِ الإمَامِ النِّسَاءَ وَ تَعْلِيمهنَّ

33- İMÂMIN KADINLARA VA'Z VERMESİ VE ONLARA İLİM ÖĞRETMESİ BÂBI

٣٩ـ حدّثنا سلَيمَانُ بنُ حَرْبٍ قال حدّثنا شُعْبَةُ عن أَيُّوبَ قال سَمِعْتُ عَطَاءً قال سَمِعْتُ ابنَ عَبَّاسٍ قال أَشْهَدُ عَلَى النَّبِيِّ صلى الله عليه وسلم أو قال عَطَاءٌ اشْهَدُ عَلَى ابنِ عَبَّاس أَنَّ رسولَ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم خَرَجَ

---

64 Sondaki bu sözler, hadîsin râvîsi, tâbiî büyüklerinden Âmir eş-Şa'bî'nin sözüdür. Bunu kendisine böyle bir mes'eleye dâir suâl soran bir Horâsânlı'ya söylemiştir. Bununla öğretme ücreti istemeyip, sâdece öğretme ve teblîğ etme sevâbını ifâde etmiş oluyor.

Hadîsin bâb ismine mutâbakatı, köleler hakkında hadîsin nassı ile, hürr olan âile ferdleri hakkında kıyâs iledir. Çünkü hürr olan âile ferdlerine Allah'ın farzlarını ve Rasûl'ünün sünnetlerini öğretmeğe olan i'tinâ, kölelere öğretmekteki i'tinâdan daha kuvvetlidir.

ومَعَهُ بِلالٌ فظَنَّ أنَّهُ لَمْ يُسْمِعِ النِّساءَ فَوَعَظَهُنَّ وأمَرَهُنَّ بالصَّدَقةِ فَجَعَلَتِ المَرْأةُ تُلْقِى القُرْطَ والخَاتَمَ وبِلالٌ يأْخُذُ فِي طَرَفِ ثَوْبِه: وقال اسْمَاعِيلُ عَنْ أيُّوبَ عَنْ عَطَاءٍ وقال عنِ ابن عَبَّاسٍ أَشْهَدُ عَلى النبيِّ صلى اللّهُ عليه وسلم *

39- .... Bize Şu'be, Eyyûb'dan tahdîs etti. Eyyûb: Ben Atâ'dan işittim, dedi. Atâ: Ben İbn Abbâs'tan işittim, dedi. İbn Abbâs (R): Ben Peygamber (S) üzerine şehâdet ediyorum; dedi. Yâhud Atâ da: Ben İbn Abbâs üzerine şehâdet ediyorum, demiştir: Rasûlullah (mescidde va'z ettikten sonra) kadınlara duyuramadım zannıyle yanında Bilâl olduğu hâlde (erkek saflarından) çıktı. Kadınlara va'z ederek onlara sadaka vermeyi emretti. (Sözleri o kadar te'sîr etti ki) kadınların kimi (kulaklarındaki) küpeyi, kimi (parmağındaki) yüzüğü çıkarıp atmağa başladılar. Bilâl de onları eteği içine topluyordu.

Ve İsmâîl (194), Eyyûb'dan; o da Atâ'dan diye söyledi. Atâ da: İbn Abbâs'tan söyledi. İbn Abbâs: Ben Peygamber üzerine şehâdet ediyorum ki... demiştir [65].

٣٤ ــ بابُ الحِرْصِ عَلَى الحديثِ

34- HADÎS ÖĞRENMEYİ ŞİDDETLE ARZÛ ETMEK BÂBI

٤٠ ــ حدّثنا عَبْدُ العَزِيزِ بنُ عَبْدِ اللّهِ قال حدّثنى سُلَيْمَانُ عَنْ عَمْرِو بن أبى عَمْرٍو عنْ سَعيد بنِ أبى سَعِيدٍ المَقْبُرِيِّ عنْ أبى هُرَيْرَةَ أنَّهُ قال قِيلَ يا رسولَ اللّهِ مَنْ أسْعَدُ النَّاسِ بِشَفَاعَتِكَ يَوْمَ القِيَامَةِ قال رسولُ اللّهِ صلى الله عليه وسلم لَقَدْ ظَنَنْتُ يا أبا هُرَيْرَةَ أنْ لاَ يَسْألُنِي عنْ هذا الحَدِيثِ أحَدٌ أوَّلُ مِنْكَ لِمَا رَأيْتُ منْ حِرْصِكَ عَلَى الحَدِيثِ أسْعَدُ النَّاسِ بِشَفَاعَتِى يَوْمَ القِيامَةِ مَنْ قال لاَإِلَهَ إلاّ اللّهُ خَالِصًا منْ قَلْبِهِ أوْ نَفْسِهِ *

---

65 Hadîsin başlığa uygunluğu açıktır. Bununla kadınlara va'z vermenin, onlara âhireti ve İslâm hükümlerini hatırlatmanın, sadaka vermeye teşvîk etmenin müstehâblığı sâbit oluyor.

Peygamber'e ve âilesine sadakanın harâm olduğu ma'lûmdur. Bu sadakalar, münâsib yerlere sarfedilmek üzere toplanırdı.

Hadîsin sonundaki ifâde Buhârî'nin ta'lîkidir. Çünkü İsmâîl ibn Uleyye, Buhârî'nin doğum yılı olan 194 yılında vefât etmiştir. Buhârî bu ta'lîkle İsmâîl'in Eyyûb'dan; onun da Atâ'dan; onun da İbn Abbâs'tan rivâyet ettiğini göstermek istedi. Bir de burada keşin olarak İbn Abbâs, Peygamber üzerine şehâdet etmiştir. Binâenaleyh şehâdet lâfzı, yalnız İbn Abbâs'ın kelâmından olduğu da

40- .... Ebû Hureyre (R) şöyle dedi: Bir kerre: Yâ Rasûlallah! Kıyâmet gününde senin şefâatinle en ziyâde mes'ûd olacak insan kimdir? denildi [66]. Rasûlullah (S): *"Yâ Ebâ Hureyre! Hadîs bellemek için sende gördüğüm şiddetli arzûya göre, bu hadîsi senden evvel kimsenin bana sormayacağını zâten tahmîn ediyordum. Kıyâmet gününde halk içinde şefâatimle en ziyâde mes'ûd olacak kimse kalbinden* -yâhud içinden-*hâlis olarak Lâ ilâhe ille'llâh.. diyendir"* buyurdu [67].

٣٥ـ باب كَيْفَ يُقْبَضُ العِلْمُ

وَكَتَبَ عُمَرُ بنُ عَبْدِ العَزِيزِ إلى أبى بَكْرِ بنِ حَزْمٍ انْظُرْ ما كانَ مِنْ حَدِيثِ رسولِ اللّهِ صلى الله عليه وسلم فاُكْتُبْهُ فَانِّى خِفْتُ دُرُوسَ العِلْمِ وَذِهَابَ العُلَماءِ ولا يُقْبَلْ إلاَّ حَدِيثُ النبىِّ صلى الله عليه وسلم ولْيُفْشُوا العِلْمَ وَلْيَجْلِسُوا حَتَّى يُعَلَّمَ مَنْ لاَ يَعْلَمُ فانَ العِلْمَ لا يَهْلِكُ حَتَّى يَكُونَ سِرًّا **حدَّثنا** العَلاَءُ بنُ عَبْدِ الجَبَّارِ قالَ **حدّثنا** عبدُ العزِيزِ بنُ مُسْلِمٍ عَنْ عبدِ اللّهِ بنِ دِينارٍ بِذَلك يَعْنِى حَدِيثَ عُمَرَ بنِ عبدِ العزِيزِ إلى قَولِهِ ذَهَابَ العُلَماءِ *

---

gösterilmiştir. Sonra Buhârî, bu ta'lîkı, "Kitâbu'z-Zekât"ta da Mümil ibn Hişâm'dan; o da İsmâîl'den olmak üzere mevsûlen tahrîc etmiştir.

66 Bir rivâyette *"Kultu*=Dedim", bir yerinde "*Kaale*=Dedi"; burada da "*Kîle*=Denildi" tarzında gelmiştir. Bu suâli soranın Ebû Hureyre olduğu hadîsin devâmından açık olarak anlaşılmaktadır. "Kîle" ve "Kaale" rivâyetleri tashîf gibi görünüyor. Sîn ve noktalı hâ ile Musahhaf Hadîs, kelimelerindeki bâzı harflerin noktalarını değiştirmek sûretiyle yanlış rivâyet edilen hadîsdir.

67 ***Lâ ilâhe ille'llâh***'tan sonra ***Muhammed Rasûlullah*** sözü vardır. Bunlar birbirini tamâmlar ve ikisi aslâ ayrılmazlar.

Peygamber'in şefâatından faydalanmayacak ferd yoktur. Peygamberimiz bütün insanlığın dehşet yerinden râhat bulması için umûmî bir şefâatçi olduğu gibi, bâzı kâfirlerin azablarının hafifletilmesi, cezâya hakk kazanan bâzı mü'minlerin cehennemden kurtulması, cehenneme girmiş mü'minlerin kurtulması, bâzı mü'minlerin hesâbsız, azâbsız cennete girmesi, kezâ cennete giren mü'minlerin derecelerinin yükselmesi için çeşit çeşit şefâatleri vardır. Bu şefâatler içinden en ziyâde faydalanacakların muhlis mü'minler olduğunda şübhe yoktur.

Hadîsten: İlim ve hayra hırslı olmak, çünkü hırslı kişiyi bu hırsı, gizli mes'eleleri ve ince ma'nâları araştırmaya ulaştırır; âlimin öğrencisini iyi düşünüp, onun ilim ictihâdında daha araştırıcı olması için, onu buna tenbîh etmesi; âlimin kendisine soruluncaya kadar ilimden sükût etmesi ilmi gizlemek gibi olma-

35- BÂB: İLİM NASIL KABZ OLUNACAK?

Ve Umer ibn Abdilazîz (101), Ebû Bekr ibn Hazm(102)'a şöyle yazdı: "Bak Rasûlullah'ın hadîsinden ne bulursan yaz. Zîrâ ben ilmin yok olmasından ve âlimlerin göçüp gitmesinden korkar oldum. Zabt esnâsında Peygamber'in sözünden başkası kabûl edilmesin. Bir de (âlimlere söyleyin) ilmi ifşâ etsinler (yânî meydana koysunlar; gizlemesinler, herkese söylesinler). Kezâlik âlimler (muayyen yerlere) oturarak ders versinler ki bilmeyenlere öğretilmiş olsun. Zîrâ ilim gizli bir şey hâline getirilmedikçe yok olmaz".

Bize bu Umer ibn Abdilazîz hadîsini "Âlimlerin göçüp gitmesi" sözüne kadar Alâ ibn Abdi'l-Cebbâr (214) tahdîs edip şöyle dedi: Bize Abdulazîz ibnu Müslim (167), Abdullah ibnu Dînâr'dan böylece tahdîs etti [68].

٤١ـــ **حدّثنا** إسْمَاعِيلُ بنُ أبِى أُوَيْسٍ قال **حدّثنى** مالِكٌ عنْ هِشَامِ ابْنِ عُرْوَةَ عن أبِيهِ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بنِ عَمْرِوبن العاصى قال سَمِعْتُ رسولَ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم يَقُولُ إنَّ اللَّهَ لاَ يَقْبِضُ العِلْمَ انْتِزَاعًا يَنْتَزِعُهُ مِنَ العِبَادِ وَلكِنْ يَقْبِضُ العِلْمَ بِقَبْضِ العُلَمَاءِ حَتَّى إذَا لَمْ يُبْقِ عَالِمًا اتَّخَذَ النَّاسُ رُؤساً جُهَّالاً فَسُئِلُوا فافتَوْا بِغَيْرِ عِلْمٍ فَضَلُّوا وأضَلُّوا قال الفِرَبْرِىُّ **حدّثنا** عَبَّاسٌ قالَ **حدّثنا** قُتَيْبَةُ قالَ **حدّثنا** جَرِيرٌ عنْ هِشَامٍ نَحْوَهُ *

41- .... Bana Mâlik, Hişâm ibn Urve'den; o da babası Urve'den; o da Abdullah ibn Amr ibni'l-Âs'tan tahdîs etti. Abdullah ibn Amr (R) şöyle demiştir: (Vedâ haccında) Rasûlullah(S)'tan işittim, şöyle buyuruyordu: *"Allah, ilmi kullarından çekip çıkarmak* (yânî

---

yacağı; Ebû Hureyre'nin hadîs ve ilim öğrenmekteki hırsı ve fazîleti; hitâb sırasında künyenin cevâzı gibi hükümler alınmıştır.

68 Buhârî bu isnâdla Umer ibn Abdilazîz'in bu eserini "Âlimlerin göçüp gitmesi" sözüne kadar mevsûl olarak rivâyet ettiğine işâret etmiştir. "Zehâbe'l-ulemâ" sözünden sonrasının Umer ibn Abdilazîz'in kelâmından olması, velâkin bu rivâyete girmemiş bulunması da muhtemildir; onun kelâmından olmaması da muhtemildir. Bu ikinci ihtimâl daha zâhir olandır. Ebû Nuaym da *el-Mustahrac*'da bunu tasrîh etmiştir. Böyle olduğu takdîrde bu söz Buhârî'nin kelâmından olur ki, onu Umer ibn Abdilazîz'in sözü bittikten sonra, onun arkasından getirmiştir(Aynî).

Ebû Nuaym *Târîhu Isbahân*'da bu kıssayı şu lâfızla rivâyet etmiştir:

كَتَبَ عُمَرُبْنُ عَبْدِ الْعَزِيزِ إلَى الآفَاقِ اُنْظُرُوا حَدِيثَ رَسُولِ للهِ عَلَيْهِ الصَّلاَةُ والسَّلاَمُ فَاجْمَعُوهُ

"Umer ibn Abdilazîz -Allah ondan râzî olsun- bütün memleketlere 'Rasûlullah(S)'ın hadîsine bakınız ve onu toplayınız!' diye yazdı".

silmek) *sûretiyle değil, âlimleri kabz etmek sûretiyle kabz edecektir. Nihâyet hiç bir âlim kalmayınca, halk bir takım câhil kimseleri kendilerine başkanlar edinirler. Bunlara bir takım suâller sorulur, onlar da ilimleri olmadığı hâlde fetvâ verirler de hem kendileri dalâlete düşerler, hem halkı dalâlete düşürürler"* [69].

Firabrî (320) şöyle der: Bize Abbâs ibn Fadl el-Herevî tahdîs edip şöyle dedi: Bize Kuteybe ibn Saîd tahdîs edip şöyle dedi: Bize Cerîr ibn Abdilhamîd, Hişâm ibn Urve'den yukarıki Mâlik hadîsi tarzında tahdîs etti [70].

٣٦ ـ بابٌ هَلْ يُجعَلُ لِلنِّسَاءِ يَوْمٌ عَلَى حِدَةٍ فى العِلْمِ

36- BÂB: İLİM (ÖĞRETMEK)DE SIRF KADINLAR İÇİN GÜN TÂ'YÎN EDİLİR Mİ?

٤٢ ـ حدّثنا آدَمُ قالَ حدّثنا شُعْبَةُ قالَ حدّثنى ابنُ الأَصْبَهَانِىِّ قالَ سَمِعْتُ أبا صَالِحٍ ذَكْوانَ يُحدِّثُ عنْ أبِى سَعِيدٍ الخُدْرِىِّ قَالَتِ النِّسَاءُ للنَّبِىِّ صلى الله عليه وسلم غَلَبنا عَلَيْكَ الرِّجالُ فاجْعَلْ لَنا يَوْمًا مِنْ نَفْسِكَ فَوَعَدَهُنَّ يَوْمًا لَقِيَهُنَّ فِيهِ فَوَعَظَهُنَّ وأَمَرَهُنَّ فَكَانَ فِيما قالَ لَهُنَّ ما مِنْكُنَّ امْرَأَةٌ تُقَدِّمُ ثَلاثَةً مِنْ وَلَدِهَا إِلاَّ كانَ لَهَا حِجَابًا مِنَ النَّارِ فَقَالَتِ امْرَأَةٌ واثنَيْنِ قالَ و اثْنَيْنِ *

42- .... Ebû Saîd Hudrî (R) şöyle demiştir: Bir defa kadınlar Peygamber'e:

— Senin sözünü dinlemekte erkekler bize galebe ediyorlar, binâenaleyh kendiliğinden bize bir gün tahsîs et, dediler.

Bunun üzerine Rasûlullah, kadınlara kendileriyle buluşacağı bir gün va'd ve ta'yîn etti. Kadınlar o ta'yîn edilen günde Peygamber'in yanına geldiler. O da kendilerine va'z etti ve onlara bâzı şeyler emretti. Kadınlara söylediği sözler arasında: *"İçinizden hiçbir kadın yoktur ki, çocuklarından üçünü* (âhirete kendinden) *evvel yollasın da*

---

69 "Bunun ma'nâsı şudur: Allah, ilmi kendilerine ihsân ettikten sonra kullarından çekip çıkarmaz. Onlara kendisini bilmeğe ve şerîatını yaymağa götürücü olan ilim husûsunda hibe ettiği şeyleri geriye almaz. Lâkin Allah'ın ilmi çekip alması, âlimlerin öğretim yapmayarak kendi ilimlerini zâyi' etmeleri sûretiyle olur, nihâyet geçen âlimlere halef olacak hiçbir âlim bulunmaz. İşte Peygamber böylece bütün hayırların kabz olunacağını haber vermiştir"(İbn Battâl).

70 Bu kısım, râvînin Buhârî üzerine yaptığı ziyâdelerdendir. Bu kabîl ziyâdeler çok azdır. Kuteybe rivâyeti olan bu ziyâdeyi İmâm Müslim, *Sahîh*'inde tahrîc etmiştir (İbn Hacer).

cehenneme karşı onun için bir siper peydâ olmasın" sözü vardı. Kadınlardan biri:

— İki çocuk da (öyle değil mi)? dedi.

Rasûlullah (S):

— *İki dânesi de* (öyledir), buyurdu.

٤٣ـ حدّثنا مُحَمَّدُ بنُ بَشَّارٍ قالَ حدّثنا غُنْدَرٌ قال حدّثنا شُعْبَةُ عنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بنِ الأَصْبَهَانِيِّ عنْ ذَكْوَانَ عنْ أبِي سَعِيدٍ الخُدْرِيِّ عنِ النَّبيِّ صلى الله عليه وسلم بِهذَا * و عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بنِ الأَصْبَهَانِيِّ قالَ سَمِعْتُ أبا حَازِمٍ عنْ أبِي هُرَيْرَةَ قالَ ثَلاثَةٌ لَمْ يَبْلُغُوا الحِنْثَ *

43- .... Bize Şu'be, Abdurrahmân ibni'l-Esbahânî'den; o da Zekvân'dan; o da Ebû Saîd Hudrî(R)'den; o da Peygamber(S)'den yukarıki hadîsi tahdîs etti.

Ve yine Şu'be, Abdurrahmân ibni'l-Esbahânî'den rivâyet etti. Abdurrahmân şöyle demiştir: Ben Ebû Hâzım'dan işittim, o da Ebû Hureyre'den: Rasûlullah (mukayyed olarak): *"Bulûğ çağına ulaşmamış üç çocuk"* buyurmuştur [71].

٣٧ـ بابُ مَنْ سَمِعَ شَيْئًا فَرَاجَعَ حَتَّى يَعْرِفَهُ

37- BİRŞEY İŞİTİP DE ANLAYAMAYAN KİMSENİN, O ŞEYİ ÖĞRENMEK İÇİN İŞİTTİĞİ ZÂTA TEKRÂR MÜRÂCAAT ETMESİ BÂBI

٤٤ـ حدّثنا سَعِيدُ بنُ أبِي مَرْيَمَ قالَ أخْبَرنا نافِعُ بنُ عُمَرَ قال حدّثني ابنُ أبِي مُلَيْكَةَ أنْ عَائِشَةَ زَوْجَ النَّبيِّ صلى الله عليه وسلم كانَتْ لا تَسْمَعُ شَيْئًا لاَ تَعْرِفُهُ إلاَّ رَاجَعَتْ فِيهِ حَتَّى تَعْرِفَهُ وأنَّ النبيَّ صلى الله عليه وسلم قالَ مَنْ حُوسِبَ عُذِّبَ قالَتْ عَائِشَةُ فَقُلْتُ أوَلَيْسَ يَقُولُ اللّهُ تَعَالى فَسَوْفَ يُحَاسَبُ حِسَابًا يَسِيرًا قالَتْ فَقَالَ إنَّمَا ذَلِكِ العَرْضُ وَلَكِنْ مَنْ نُوقِشَ الحِسَابَ يَهْلِكْ *

44- .... Bize Nâfi' ibn Umer (124) haber verip şöyle dedi: Bana İbnu Ebî Muleyke tahdîs edip şöyle dedi: Peygamber'in zevcesi

---

71 Yânî Şu'be bu hadîsi Abdurrahmân'dan, biri Ebû Saîd'e, diğeri de Ebû Hureyre'ye ulâşan iki senedle rivâyet etmiş oluyor. Ebû Hureyre hadîsinde "Bulûğ yaşına varmış üç çocuk" diye mukayyed olarak gelmiş bir ziyâde vardır.

Hadîsler, başlıktaki sorunun müsbet cevâbını teşkîl etmişlerdir. Bundan kadınların dîn işlerini sormaları ve bu husûsta ve ihtiyâcları olan diğer husûslarda erkeklerle konuşmaları cevâzı alınmıştır.

Âişe, bilmediği herhangi birşeyi işitse, öğrenmek için muhakkak Peygamber'e mürâcaat ederdi. Bu cümleden olarak Peygamber (S): *"Kim hesâba çekilirse azâb edilmiş olur"* buyurdu. Âişe dedi ki: Bunun üzerine ben: Allah Taâlâ *"İşte böylesi kolay bir hesâba çekilir"* (el-İnşikaak:8) buyurmuyor mu? dedim. Âişe dedi ki: Bunun üzerine Peygamber: *"Bu senin dediğin ancak arzdır, yoksa her kim ince hesâba çekilirse helâk olur"* buyurdu [72].

٣٨ــ بابٌ لِيُبَلِّغِ العِلْمَ الشَّاهِدُ الغَائِبَ قَالَهُ ابنُ عَبَّاسٍ
عنِ النبىِّ صلى الله عليه وسلم

38- BÂB:

"Hâzır bulunup şâhid olanlar gaaib olanlara ilmi teblîğ etsin".

Bunu İbn Abbâs, Peygamber(S)'den söyledi [73].

٤٥ــ حدّثنا عَبْدُ اللَّهِ بنُ يُوسُفَ قالَ حدّثنى اللَّيْثُ قالَ حدّثنى سَعِيدٌ
عنْ أبى شُرَيْحٍ أنَّهُ قالَ لِعَمْرِو بنِ سَعِيدٍ وَهُوَ يَبْعَثُ البُعُوثَ إلى مَكَّةَ ائذَنْ لِى

---

72 "Arz"dan maksad, amelleri tartılmak üzere insanların mîzâna, yâhud amellerin sâhiblerine arz olunmasıdır ki, arz günündeki hesâb, ashâbu'l-yemîn (yânî sağcılar) denilen mes'ûdlar hakkında pek kolay geçeceği, Kur'ân'ın nassı ile bilinmiştir. Bu sağcılar muhâsebeye ma'rûz kaldıkları gün, gufrân ile müjdelenmiş ve amellerinin kendilerine arzında taksîrâtlarıyle berâber nâil oldukları büyük ni'metlere muttali' olacaklardır. Mağfiret müjdesine bitişik olmayan muhâsebe ise ağırdır. Hasenâttan zannolunan nice amellerin kabûl edilmediği, hesâb münâkaşası esnâsında tebeyyün edeceğinden, bu münâkaşa azâba götürücü yâhud başa baş selâmete erişilse de, münâkaşanın kendisi azâb olmuş olur (*Tecrîd Ter.*, I, 85).

"İyi bil ki Peygamber(S) burada muhâsebenin iki nevi' olduğuna işâret etti. Biri lugavî muhâsebe ki, bu Kur'ân'da ***hisâben yesîren*** (= kolay muhâsebe) diye vasıflandırılandır. İkincisi örfî olandır. O da münâkaşadan ibârettir. Peygamber'in bu kelâmında murâd edilen, işte bu münâkaşa ma'nâsına olan muhâsebedir.

Sonra şunu da bil ki, Peygamber (S) bu hadîste bizleri fıkıh usûlü bahislerinden büyük bir bahse irşâd etmiştir. O da Kitâb ve sünnetten muhtelif görünen iki şey arasını birleştirme yoludur" (Şâh Veliyullah Dihlevî, *Şerhu Tercâmi Ebvâbı Sahîhi'l-Buhârî,* s. 15).

Bu hadîsten: Âişe'nin fazîleti, öğrenmeğe ve tahkîka olan hırsı, Rasûlullah'ın kendisine tekrâr tekrâr mürâcaat edilmesinden sıkılmaz olduğu; hesâba çekilmenin ve günâhların arz edilip gösterilmesinin isbâtı; kıyâmet günü azâbın isbâtı; münâzara etmenin, sünnet ile Kitâb'ı mukaabele etmenin cevâzı; hesâba çekilmede insanların farklı oluşları gibi hükümler alınmıştır (Aynî).

73 Bu ta'lîki müellif Buhârî, "Kitâbu'l-Hacc'ın "Minâ günlerinde hutbe bâbı"nda İbn Abbâs'tan olmak üzere mevsûlen rivâyet etmiştir.

أَيُّهَا الأَمِيرُ أُحَدِّثْكَ قَوْلاً قَامَ بِهِ النَّبِيُّ صلى الله عليه وسلم الغَدَ مِنْ يَوْمِ الفَتْحِ
سَمِعَتْهُ أُذُنَايَ وَوَعَاهُ قَلْبِي وَأَبْصَرَتْهُ عَيْنَايَ حِينَ تَكَلَّمَ بِهِ حَمِدَ اللَّهَ وأَثْنَى عَلَيْهِ
ثُمَّ قال إن مَكَّةَ حَرَّمَهَا اللَّهُ وَلَمْ يُحَرِّمْهَا النَّاسُ فَلاَ يَحِلُّ لاِمْرِىءٍ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ
واليَوْمِ الآخِرِ أَنْ يَسْفِكَ بِهَا دَمًا ولا يَعْضِدَ بِهَا شَجَرَةً فَانْ أَحَدٌ تَرَخَّصَ لِقِتَالِ
رسولِ الله صلى الله عليه وسلم فِيهَا فَقُولُوا إِنَّ اللَّهَ قَدْ أَذِنَ لِرَسُولِهِ وَلَمْ يَأْذَنْ
لَكُمْ وإِنَّمَا أُذِنَ لِي فيها ساعَةً مِنْ نَهَارٍ ثم عَادَتْ حُرْمَتُهَا اليَوْمَ كَحُرْمَتِهَا بالأَمْسِ
وَلْيُبَلِّغِ الشَّاهِدُ الغائِبَ فَقِيلَ لأَبِي شُرَيْحٍ ما قَالَ عَمْرٌو وقالَ أَنَا أَعْلَمُ مِنْكَ
يا أبا شُرَيْحٍ إِنَّ مَكَّةَ لاَ تُعِيذُ عَاصِيًا ولا فَارًّا بِدَمٍ ولا فَارًّا بِخَرْبَةٍ *

45- .... Bana Leys tahdîs edip şöyle dedi: Bana Saîd el-Makburî, Ebû Şurayh(R-68)'den tahdîs etti. Ebû Şurayh Huzâî, Amr ibn Saîd ibni'l-Âs'a Mekke'ye Abdullah ibn Zubeyr'e karşı ordular sevkettiği sırada şöyle dedi: Ey Emîr, Mekke fethinin ertesi günü Rasûlullah(S)'ın ayağa kalkıp îrâd eylediği bir sözü (yânî hutbeyi) sana haber vermekliğime bana izin ver. O hutbeyi şu iki kulağım işitti, kalbim belledi, söyleyeni de söylerken gözlerim gördü: Yüce Allah'a hamd ve senâ ettikten sonra, şöyle buyurdu:

"Mekke'yi (tâ evvelden beri) *harâm eden Allah'tır. Onu harâm kılan, insanlar değildir. Bundan dolayı Allah'a ve âhiret gününe îmân eden kimse için Mekke'de ne kan dökmek, ne de bir ağaca balta vurmak halâl olmaz. Şâyet Rasûlullah burada harb etti diye ruhsat tarafına kaçan biri bulunursa, ona: Allah yalnız Rasûl'üne izin vermiştir, size izin vermemiştir, deyiniz. Bana da yalnız bir günün bir sâati içinde izin verdi. Ondan sonra bugünkü harâmlığı dünkü harâmlığı derecesine döndü. Bu dediklerimi burada hâzır bulunup şâhid olanlar burada bulunmayanlara* (ve müstakbel nesillere) *tebliğ etsin".*

Ebû Şurayh'a: Amr ne dedi? diye soruldu. Amr da cevâben: Yâ Ebâ Şurayh, ben senden daha âlimim; Mekke hiçbir âsîyi, zimmetinde kan olan bir kaçağı, firâr eden hiçbir hırsızı kurtaramaz, dedi [74].

---

74 Bu Amr ibn Saîd ibni'l-Âs, Umeyye oğulları hânedânından ve vâlîlerindendir. Yezîd ile Mervân ve Abdülmelik'in günlerinde Abdullah ibn Zubeyr (R) hazretlerine karşı ordular techîz ve sevk etmiş, nihâyet halîfelik sevdâsına düştüğü için Abdülmelik ile harb de yapmış ve onun tarafından sulh ve emândan sonra aldatılarak öldürülmüştür. Mekke haremine karşı ordu sevk edilmemesi hakkında Ebû Şurayh(R)'ın nasîhatine mukaabil, ona ilim taslayarak verdiği cevâb da mugâlatadır. İbn Zubeyr hazretleri, Amr'ın hizmet ettiği kimselerden evvel Şâm'dan mâadâ bütün İslâm beldelerinden bey'at almış olup, sahâbî oğlu sahâbî ol-

٤٦ ــ حدّثنا عَبْدُ اللّهِ بنُ عَبْدِ الوَهّابِ قالَ حدّثنا حَمّادٌ عنْ أيُّوبَ عنْ مُحَمَّدٍ عنِ ابنِ أبي بَكْرَةَ عنْ أبي بَكْرَةَ ذُكِرَ النبيُّ صلى الله عليه وسلم قالَ فانَّ دِمَاءَكُمْ وأموَالَكُمْ قالَ مُحَمَّدٌ وأحْسِبُهُ قالَ وأعْرَاضَكُمْ عَلَيْكُمْ حَرَامٌ كَحُرْمَةِ يَوْمِكُمْ هَذَا فى شَهْرِكُمْ هَذَا ألا لِيُبَلِّغِ الشّاهِدُ مِنْكُمُ الغَائِبَ وكانَ مُحَمَّدٌ يَقُولُ صَدَقَ رسولُ اللّهِ صلى الله عليه وسلم كانَ ذَلِكَ ألاَ هَلْ بَلَّغْتُ مَرَّتَيْنِ *

46- .... Bize Hammâd, Eyyûb'dan; o da Muhammed ibnu Sîrîn'den; o da Abdurrahmân ibnu Ebî Bekre'den; o da babası Ebû Bekre'den tahdîs etti. Peygamber zikrolundu (yânî Ebû Bekre, Peygamber'i zikretti de şöyle dedi): Peygamber(S) şöyle buyurdu : *"Şübhesiz kanlarınız, mallarınız* -Muhammed ibn Sîrîn: Ebû Bekre oğlunun şunu da söylediğini zannediyorum dedi- *ve ırzlarınız, bu ayınızın içinde bu gününüzün harâmlığı kadar birbirinize harâmdır. Dikkat edin, hâzır olanlarınız gaaib olanlarınıza* (ve müstakbel nesillere) *bunu teblîğ etsin.* -Muhammed ibn Sîrîn: Rasûlullah (S) doğru söylemiştir, yânî O'nun emrettiği aynen vâkı' olmuş, bu teblîğ işi devâm edip durmuştur, der idi.- Rasûlullah iki kerre: *"Dikkat edin, teblîğ ettim mi?"* buyurdu [75].

---

mak dolayısıyle halîfeliğe de onlardan daha haklı idi. Böyle iken onu âsî, kaatil ve hırsız menzilesinde tutup Harem'in hurmetini parçalamağa kalkışması;cinsiyyet ve kavmiyyet asabiyyetine tâbi' olmaktan başka şeye haml olunamaz (Ahmed Naîm, I, 86-87).

75 Bu bâbın İlim Kitâbı'yla ilgisi, Şâri'in, ilmin ifâde edilmesi ve yayılmasını istemiş olması yönündendir.

"Rasûlullah doğru söyledi" sözü, emrettiği şey aynen vâkı' oldu ma'nâsınadır. Bu tarz ifâde onların kullanışlarından gelmiştir. Buna göre zâhir olan, bu ifâde hadîsin tetimmesine işârettir ki, o da *"Benden kendisine teblîğ ulaştırılanların bâzısı bizzât işitenden daha iyi belleyicidir"* sözüdür (Dihlevî, *Şerhu Terâcim,* s.15).

Bu hadîslerden şu hükümler alınmıştır: Ebû Şurayh'ın: "Ey Emîr, bana izin ver" kavlinde, inkâr husûsunda güzel bir incelik vardır; bilhassa meliklerin maksadlarına muhâlif husûsları redd husûsunda. Çünkü onlara nâzik davranmak kalblerini daha iyi da'vet edici olur. Ebû Şurayh'ın, dînini teblîğ ve neşir husûsunda Allah'ın âlimlerden aldığı taahhüde vefâkârlığı ve yerine getirmesi..., *"Bu hutbede şâhid olan burada hâzır bulunmayanlara teblîğ etsin"* kavlinde ilmin nakli, sünnetlerin ve hükümlerin yayılması husûslarına apaçık delâlet vardır. Hadîs Allah'ın Mekke'yi harâm kılmasına apaçık delâlet etmektedir. Vâlîlere, me'mûriyet sâhiblerine nasîhat etmek, onları aldatmamak, onlara karşı kaba söz söylememek, sözde te'kîd yapmak, konuşmada maksaddan önce *hamd* etmek, harâm ve halâl kılmanın Allah katından olduğu, bunda beşer için hiçbir giriş bulunmadığı gibi...(Aynî).

٣٩ ـ بابُ إثمِ مَنْ كَذَبَ عَلَى النَّبِيِّ صلى الله عليه وسلم

39- PEYGAMBER (S) ÜZERİNE YALAN SÖYLEYEN KİMSENİN GÜNÂHI BÂBI

٤٧ ـ حدّثنا عليُّ بنُ الجَعْدِ قالَ أخْبَرَنا شُعْبَةُ قال أخْبرنِي مَنْصُورٌ قال سَمِعْتُ رِبْعِيَّ بنَ حِرَاشٍ يَقولُ سَمِعْتُ عَلِيًّا يَقولُ قالَ النَّبِيُّ صلى الله عليه وسلم لاَ تَكْذِبُوا عليَّ فانَّهُ مَنْ كَذَبَ عليَّ فَلْيَلِجِ النَّارَ *

47-......Ben Rıb'î ibn Hırâş(101-4)'tan işittim, şöyle diyordu: Ben Alî(R)'den işittim, şöyle diyordu: Peygamber (S): *"Benim ağzımdan yalan söylemeyiniz. Her kim benim ağzımdan yalan söylerse cehenneme girsin"* buyurdu.

٤٨ ـ حدّثنا أبُوا الوَليدِ قالَ حدّثنا شعْبةُ عنْ جامِعِ بنِ شَدَّادٍ عنْ عَامِرِ بنِ عَبْدِ اللَّهِ بنِ الزُّبَيْرِ عنْ أبيهِ قال قُلْتُ للزُّبَيْرِ إنِّي لاَ أسْمَعُكَ تُحدِّثُ عنْ رسولِ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم كمَا يُحَدِّثُ فُلاَنٌ وَفُلاَنٌ قال أمَا إنِّي لَمْ أفارِقْهُ وَلَكِنْ سَمِعْتُهُ يَقولُ مَنْ كَذَبَ عَلَيَّ فَلْيَتَبوَّأْ مَقْعَدَهُ مِنَ النَّارِ *

48- .... Bize Şu'be, Câmi' ibn Şeddâd(118)'dan; o da Âmir ibn Abdillah ibn Zubeyr(124)'den; o da babası Abdullah ibn Zubeyr(72)'den tahdîs etti. Abdullah (R) dedi ki: Ben Zubeyr ibn Avvâm(36)'a: Ben senden, fulân ve fulân kimselerin tahdîs eder olduğu gibi, Rasûlullah(S)'tan hadîs söylerken işitmiyorum, dedim. Zubeyr: Bana gelince, ben Rasûlullah'tan hiç ayrılmadım. Lâkin ben Rasûlullah'tan işittim ki, O: *"Her kim benim ağzımdan yalan söylerse, cehennemdeki yerine hazırlansın"* buyuruyordu, dedi [76].

٤٩ ـ حدّثنا أبو مَعْمَرٍ قال حدّثنا عَبْدُ الوَارث عَنْ عَبْدِ العَزيز قال

---

76 Şunu bil ki Peygamber üzerine her ne kadar sahâbîler tarafından yalan söylenmemiş ise de, çok rivâyet etmekte bu kabîlden bir şeyin vâkı' olması zannı vardır. Hâlbuki bir şeyin kendinden sakınmak vâcib olunca, onun zannından da sakınmak lâzımdır. Sahâbîlerin çok hadîs rivâyet edenleri ezberlemeyi ve zabtı iyi bağlayan, yalana düşmekten emîn kılınan kimselerdi. Bu sıfatlarıyle onlar ilmi neşretmeyi ve şâyi' kılmayı kasdettiler. Böylece onlar bu güzel niyetlerine mukaabil en güzel mükâfât ile mükâfâtlandırılmışlardır. Az hadîs rivâyet edenleri de yine güzel niyetlerine mukaabil en güzel mükâfât ile mükâfâtlandırılmışlardır. ***"Herkesin yüzünü kendine döndürücü olduğu bir yönetici vardır"*** (el-Bakara: 148-Şâh Veliyyullah, s. 16).

قَالَ أَنَسٌ إِنَّهُ لَيَمْنَعُنِي أَنْ أُحَدِّثَكُمْ حَدِيثاً كَثِيراً أَنَّ النَّبِيَّ صلى الله عليه وسلم
قال مَنْ تَعَمَّدَ عَلَيَّ كَذِباً فَلْيَتَبَوَّأْ مَقْعَدَهُ مِنَ النَّارِ *

49- .... Bize Abdu'l-Vâris, Abdu'l-Azîz'den tahdîs etti. Şöyle demiştir: Enes (R) şöyle dedi: Yemîn olsun beni sizlere çok hadîs rivâyet etmekten, Peygamber(S)'in *"Her kim benim üzerime bilerek yalan söylerse, cehennemdeki oturacağı yerine hazırlansın"* buyurmuş olması men' etmektedir.

٥٠ ـ حَدَّثنا مَكِّيُّ بنُ إِبْرَاهِيمَ قال حَدَّثنا يَزِيدُ بنُ أَبِي عُبَيْدٍ عَنْ سَلَمَةَ
قَالَ سَمِعْتُ النَّبِيَّ صلى الله عليه وسلم يَقُولُ مَنْ يَقُلْ عَلَيَّ مالَمْ أَقُلْ فَلْيَتَبَوَّأْ
مَقْعَدَهُ مِنَ النَّارِ *

50- .... Bize Yezîd ibn Ebî Ubeyd (146), Seleme ibnu'l-Ekva'(R-74)'dan tahdîs etti. O şöyle demiştir: Ben Peygamber(S)'den işittim, şöyle buyuruyordu: *"Benim söylemediklerimi her kim bana isnâd ederse cehennemdeki yerine hazırlansın."*

٥١ ـ حَدَّثنا مُوسَى قَالَ حَدَّثنا أَبُو عَوَانَةَ عَنْ أَبِي حَصِينٍ عَنْ أَبِي صَالِحٍ
عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنِ النَّبِيِّ صلى الله عليه وسلم قَالَ تَسَمَّوْا بِاسْمِي ولا تَكْتَنُوا
بِكُنْيَتِي وَمَنْ رَآنِي فِي المَنَامِ فَقَدْ رَآنِي فانَّ الشَّيْطَانَ لاَ يَتَمَثَّلُ فِي صُورَتِي وَمَنْ
كَذَبَ عَلَيَّ مُتَعَمِّدًا فَلْيَتَبَوَّأْ مَقْعَدَهُ مِنَ النارِ *

51- .... Ebû Hureyre (R) şöyle demiştir: Peygamber (S) şöyle buyurdu: *"Benim adımı* (kendinize yâhud birbirinize) *isim takınınız, fakat künyemi* (yânî "Ebu'l-Kaasım" künyesini) *takınmayınız*[77]. (Şu da bilinsin ki) *her kim beni ru'yâda görürse, hakîkatte beni görmüş olur. Zîrâ şeytân benim sûretime temessül edemez. Bir de her kim benim ağzımdan bilerek yalan uydurursa, cehennemdeki yerine hazırlansın"* [78].

---

77 Dînen nehyedilen, "Ebu'l-Kaasım Muhammed" sûretiyle isim ve künyenin bir şahısta toplanmasıdır. Nitekim bunu tasrîh eden rivâyet de vardır. Bu nehyin neshine kaail olanlar olduğu gibi, Peygamber'in hayâtına maksûr olduğuna kaail olanlar da vardır. Nitekim İmâm Alî, oğlu Muhammed ibnu'l-Hanefiyye ile Muhammed ibn Ebî Bekr ve Muhammed ibn Talha ibn Ubeydillah'ın künyeleri Ebu'l-Kaasım idi.

78 Bu hadîs daha bir kaç lâfızla da gelmiştir ki, hepsi de sahîhtir: "مَنْ رَآنِي فَقَدْ رَأَى الْحَقَّ = *Her kim beni ru'yâda görürse hakkı görmüş olur"*; yânî gördüğü hulüm demetleri kabîlinden değildir; beni görmüştür. "فَسَيَرَانِي فِي الْيَقَظَةِ = *Uyanıklıkta da*

٤٠ ــ باب كِتَابَةِ العِلْمِ

40- İLMİN YAZILMASI BÂBI [79]

٥٢ ــ حدّثنا مُحَمَّدُ بنُ سَلامٍ قالَ أخْبَرَنا وَكِيعٌ عنْ سُفْيَانَ عنْ مطرِّفٍ عَنِ الشَّعْبِىِّ عنْ أبى جُحَيْفَةَ قالَ قُلْتُ لِعَلِىٍّ هَلْ عِنْدَكُمْ كِتَابٌ قال لاَ إلاَّ كِتَابُ اللّهِ أوْ فَهْمٌ أُعْطِيَهُ رَجُلٌ مُسْلِمٌ أوْ ما فى هَذِهِ الصَّحيفَةِ قالَ قُلْتُ فَمَا فِي هَذِهِ الصَّحِيفَةِ قالَ العَقلُ وَفكاكُ الاَ سِيرِ ولاَ يُقتَلُ مُسْلِمٌ بكافِرٍ *

52-....... Bize Vekî'(197), Sufyân'dan; o da Mutarrıf(133)'dan; o da Şa'bî'den; o da Ebû Cuhayfe(R-72)'den haber verdi. O şöyle demiştir: Ben Alî'ye: Sizin yanınızda (Rasûlullah'tan kalan) bir kitâb, yazılmış bir şey var mıdır? diye sordum. Alî (R): Hayır, bizde Allah'ın Kitâbı'ndan, bir de müslümân olana verilen anlayıştan baş-

---

beni görecektir"; " فَكَأنَّمَا يَرانى فى اليَقَظَةِ *= Beni uyanık hâlde görmüş gibidir".* Bu şekil lâfızların hepsi bir ma'nâyadır. Hepsinden anlaşılan ma'nâ, Peygamber'imizi ru'yâda görmenin hakk ve sâdık ru'yâ olmasıdır. Bunun ta'lîki de, metindeki lâfız ile geldiği gibi " فَإنَّهُ لايَنْبَغى للشيطان أنْ يَتَشَبَّهَ بى *= Zîrâ şeytânın kendisini bana benzetmesi olamaz"* lâfzı ile de gelmiştir ki, yine aynı ma'nâdır.

Son hükmün ru'yâ ile münâsebet ciheti, Peygamber'imizi ru'yâda görmemiş kimsenin gördüm demesi, kendisini bu vaîdin hükmüne girdireceğini anlatır.

Bu hadîslerden özetle şu hükümler alınmıştır:

Peygamber üzerine yalan söyleme harâmlığının azameti; bunun başkaları üzerine söylenen yalandan çok daha büyük bir günâh olduğu; bunun fâilinin Peygamber'den halâllık istemekten başka keffâret yapamayacağı; Peygamber üzerine yalan söyleme ile hükümlerden, tergîb ve terhîb gibi şeylerden olanlar arasında fark bulunmadığı, bunların hepsinin müslümânların icmâı ile büyük günâhların en büyükleri nev'inden harâm oldukları; bir hadîsin uydurma olduğunu bildiği veyâ zannettiği hâlde râvîlerinin hâllerini ve za'fını beyân etmeksizin rivâyet eden kimselerin de bu tehdîde gireceği, istikbâlde bir takım hadîs uydurucularının meydana çıkacakları... (Aynî).

79 Hakkında ihtilâf edilen hükümlerde Buhârî'nin yolu, o husûslarda kesin bir hüküm söylemeyip, sâdece ihtimâl üzere îrâd eylemektir. İşte bu bâb ismi de bu nev'i'dendir. Çünkü selef bu husûsta amel ve terk yönünden ihtilâf etmişlerdir. Her ne kadar sonradan iş istikrâr bulup yazmanın cevâzına, hattâ müstehâblığına icmâ' hâsıl olmuşsa da. Hattâ ilmi teblîğ etmek kendisine vâcib olanlardan unutma endîşesi bulunanlara yazmanın vücûbu bile uzak olmaz (Askalânî).

"Müellifin maksadı şudur: Hadîs yazmak her ne kadar Peygamber zamânında, hadîslerin Kur'ân'la karışmaması için yâhud insanların ezberlemekten ziyâde yazıya dayanmamaları için men' edilmiş ise de, sonradan hadîsleri tedvîn ve te'lîf etmek şâyi' olmuştur. Hadîste buna âid bir asl vardır. Abdullah ibn Amr ibn Âs gibi bâzı sahâbîlerin yazma kıssaları ise, bu hadîs yazma lehine bir takım delîller ve şâhidlerdir" (Şâh Veliyyullah).

ka birşey yoktur. Bir de şu sahîfenin içindeki vardır, cevâbını verdi. Ebû Cuhayfe dedi ki: Ben: Peki, bu sahîfenin içinde ne var? diye sorunca: Onun içinde diyetin, esîri kurtarmanın ve bir kâfire bedel müslümânın katl olunmayacağının hükmü vardır, dedi [80].

٥٣ ـ حدّثنا أبو نُعَيْمٍ الفَضْلُ بنُ دُكَيْنٍ قالَ حدّثنا شَيْبانُ عنْ يَحْيَى
عنْ أبِي سَلَمَةَ عنْ أبِي هُرَيْرَةَ. أنَّ خُزاعَةَ قَتَلُوا رَجُلاً مِنْ بَنِي لَيْثٍ عامَ فَتْحِ
مَكَّةَ بِقَتِيلٍ مِنْهُمْ قَتَلُوهُ فأُخْبِرَ بِذَلِكَ النبيُّ صلى الله عليه وسلم فَرَكِبَ راحِلَتَهُ فَخَطَبَ
فقالَ إنَّ اللَّهَ حَبَسَ عنْ مَكَّةَ القَتْلَ أوالفِيلَ شَكَّ أبو عَبْدِ اللَّهِ وَسَلَّطَ عَلَيْهِمْ رسولَ
اللَّهِ صلى الله عليه وسلم والمُؤْمِنِينَ ألاَ وَ إنَّهَا لَمْ تَحِلَّ لأحَدٍ قَبْلِي وَلَمْ تَحِلَّ
لأحَدٍ بَعْدِي ألاَ وإنَّهَا حَلَّتْ لِي سَاعَةً مِنْ نَهَارٍ ألاَ وإنَّهَا سَاعَتِي هَذِهِ حَرَامٌ
لا يُخْتَلَى شَوْكُهَا ولا يُعْضَدُ شَجَرُهَا ولاَ تُلْتَقَطُ ساقِطَتُهَا إلاَّ لِمُنْشِدٍ فَمَنْ قُتِلَ
لَهُ قَتِيلٌ فَهُوَ بِخَيْرِ النَّظَرَيْنِ إمَّا أنْ يُعْقَلَ وإمَّا أنْ يُقَادَ أهْلُ القَتِيلِ فَجاءَ رَجُلٌ
مِنْ أهْلِ اليَمَنِ فَقَالَ اكْتُبْ لِي يا رسولَ اللَّهِ فقالَ اكْتُبُوا لأبِي فُلاَنٍ فقالَ رَجُلٌ
مِنْ قُرَيْشٍ إلاَّ الإذْخِرَ يارسولَ اللَّهِ فإنَّا نَجْعَلُهُ فِي بُيُوتِنَا وقُبُورِنَا فقال النَّبيُّ
صلى الله عليه وسلم إلاَّ الإذْخِرَ إلاَّ الاذْخِرَ * قالَ أبو عَبْدِ اللَّهِ يُقَالُ يُقَادُ بالقافِ
فَقِيلَ لأبِي عَبْدِ اللَّهِ أيُّ شَيْءٍ كَتَبَ لَهُ قالَ كَتَبَ لَهُ هَذِهِ الخُطْبَةَ *

53- .... Bize Şeybân (164), Yahyâ ibn Ebî Kesîr(129)'den; o da Ebû Seleme'den; o da Ebû Hureyre(R)'den tahdîs etti ki (o şöyle demiştir): Huzâalılar Câhiliyyet günlerinde öldürülmüş bir müşrik Huzâalı'ya mukaabil Leys oğulları'ndan birini Mekke'nin fethi senesin-

---

80 Alî'nin bu hadîsinden bir takım hükümler alınmıştır:

İbn Battâl şöyle dedi: Bunda Şîa'nın bid'atini, Alî'nin Peygamber'in vasîsi olduğu ve Rasûlullah tarafından ona tahsîs edilmiş ondan başkasının bilmediği ilim bulunduğunu iddiâ edenlerin iddiâlarını kesip atan delîl vardır. Çünkü Alî kendi yanında, insanların yanında yazılı bulunan Allah Kitâbı'ndan başka bir yazı bulunmadığını bildirmiş ve kendi nefsine, başkalarına mümkün olanın gayrı bir şey tahsîs etmemiştir.

Bunda âlimin Kur'ân'dan kendi anlayışıyle şerîat asıllarına uygun olmak şartıyle, müfessirlerden nakledilmiş olmayan anlayış çıkarabileceğine irşâd vardır. Mâlik, Şâfiî ve Ahmed bununla müslimin kâfir mukaabilinde kısâs olarak öldürülemeyeceğine hüccet getirmişlerdir. İmâmdan kendisine has olan işlerden sormanın cevâzı... (Aynî).

de - diğer bâzı rivâyetlerin sevkine göre, fethin ertesi günü- öldürmüşlerdi. Bu hâdise Peygamber'e haber verildi. Peygamber hemen devesine binip hitâb ederek şöyle buyurdu: *"Şübhesiz Allah katli yâhud fîli Mekke'den habs* (yânî men') *etmiştir.* -Katl ve fîl kelimelerinden hangisinin söylendiğinde Ebû Abdillah Buhârî şübhe etti- [81] *Ve Allah, Mekke ahâlîsine* (bir kerre)*Rasûlullah ile mü'minleri musallat kıldı* [82]. *Haberiniz olsun, Mekke benden evvel hiçbir kimse için halâl olmadığı gibi, benden sonra da hiçbir kimse için halâl olmayacaktır. Biliniz ki o yalnız bir günün bir sâatinde yalnız benim için halâl olmuştur. Ma'lûmunuz olsun ki, işte bu sâatimde o benim için bile harâmdır. Mekke'nin dikeni kesilmez, ağacına balta değdirilmez, yitiği kimse tarafından el uzatılıp alınamaz, meğer ki sâhibini arayacak için olur. O hâlde her kimin bir kimsesi katl olunursa iki şeyden hangisi kendisi hakkında hayırlı ise onu isteyebilir* (yânî iki şey arasında muhayyerdir): *Ya kendisine diyet verilir, ya maktûlün ehli kaatili kısas ettirir".*

Bunun üzerine Yemen ahâlîsinden bir kimse geldi de: Yâ Rasûlallah, (bu söylediklerini) benim için yaz! dedi. Rasûlullah da: *"Ebû Fulân* (yânî Ebû Şâh) *için yazınız"* buyurdu. Derken Kureyş'ten bir zât: Yâ Rasûlallah! Izhır (yânî Mekke ayrığı) müstesnâ olsun. Zîrâ biz onu evlerimizde ve kabirlerimizde kullanıyoruz, dedi. Bunun üzerine Peygamber(S): *"Izhır otu müstesnâ, ızhır otu müstesnâ"* buyurdu [83]. Ebû Abdillah Buhârî der ki: Kısâs edilir ma'nâsına "Kaved" masdarından kaaf harfi ile "Yukaadu" denilir. Ebû Abdillah Buhârî'ye: Peygamber'in o şahıs için yazdığı hangi şeydir? diye soruldu da, Buhârî: Peygamber o zât için bu hutbeyi yazdırmıştır, dedi.

٥٤ــ حدّثنا عَلِيُّ بنُ عَبْدِ اللهِ قالَ حدّثنا سُفْيانُ قال حدّثنا عَمْرٌو قال أخبرنى
وَهْبُ بنُ مُنَبِّهٍ عن أخِيهِ قال سَمِعْتُ أبا هُرَيرَةَ يَقُولُ ما مِنْ أصْحَابِ النَّبِيِّ صلى اللّهُ

---

81 Buhârî, aradaki râvîler hep böyle "katli yâhud fîli" tarzında şekk üzere rivâyet etmiş olduklarını söylüyor. Bâzıları yine şekk üzere "fîl yâhud katl" diye rivâyet etmişlerdir. Bir rivâyette de cezm üzere yalnız "fîl" denilmiştir ki, zevka en mülâyim geleni de budur.

82 Fetih gününde Hâlid ibn Velîd'in Handeme'de müşriklerle zarûrî olarak vâkı' olan müsâdemesi ile kanı heder edilmiş birkaç müşrikin, Peygamber'in emriyle öldürülmüş olduğuna îmâ ediliyor.

83 Talebden sonraki istisnâ, ya o ânda buna dâir vahy geldiğine, ya geçen bir vahyde istisnânın beyân ve teblîği talebe ta'lîk buyurulduğuna, yâhud da böyle bir vahy yoksa, Peygamber'in Allah tarafından me'mûr buyurulduğu husûsların tafsîllerinde ictihâda me'zûn olduğuna delîldir.

عليه وسلم أحَدٌ أكْثَرَ حَدِيثًا عَنْهُ مِنِّى إلاَّ ما كانَ مِنْ عَبْدِ اللّٰهِ بنِ عَمْرٍو فانَّهُ كانَ يَكْتُبُ ولا أكْتُبُ تَابَعَهُ مَعْمَرٌ عَنْ هَمَّامٍ عنْ أبى هُرَيْرَةَ *

54- .... Bize Amr ibn Dînâr (126) tahdîs edip şöyle dedi: Bana Vehb ibn Münebbih (114), kardeşi Hemmâm ibn Münebbih(131)'den haber verdi. O şöyle demiştir: Ben Ebû Hureyre(R)'den işittim şöyle diyordu: "Peygamber'in sahâbîlerinden Peygamber'in hadîsini benim kadar toplayan bir kimse yoktur. Yalnız Abdullah ibn Amr müstesnâdır. Çünkü o yazardı, ben yazmam".

Hemmâm ibn Münebbih'ten gelen bu hadîsi rivâyet etmekte Vehb ibn Münebbih'e Ma'mer ibn Râşid, Hemmâm ibn Münebbih'ten; o da Ebû Hureyre'den tarîkıyle mutâbaat etmiştir.

٥٥ـ حدّثنا يَحْيَى بنُ سُلَيْمَانَ قالَ حدثنى ابنُ وَهْبٍ قال أخبرنِى يُونُسُ عَنِ ابنِ شِهَابٍ عنْ عُبَيْدِ اللّٰهِ بنِ عَبْدِ اللّٰهِ عَنِ ابن عَبَّاسٍ قالَ لَمَّا اشْتَدَّ بالنبىِّ صلى الله عليه وسلم وَجَعُهُ قال ائْتُونِى بِكِتَابٍ أكْتُبْ لَكُمْ كِتَابًا لاَ تَضِلُّوا بَعْدَهُ قالَ عُمَرُ إن النبىَّ صلى الله عليه وسلم غَلَبَهُ الوجَعُ وعنْدَنا كِتَابُ اللّٰهِ حَسْبُنَا فَاخْتَلَفُوا وَكَثُرَ اللَّغَطُ قالَ قُومُوا عَنِّى ولاَ يَنْبَغِى عِنْدِي التنازُعُ فَخَرَجَ ابنُ عَبَّاسٍ يَقُولُ إنَّ الرَّزِيَّةَ كُلَّ الرَّزِيَّةِ ما حالَ بَيْنَ رسولِ اللّٰهِ صلى الله عليه وسلم وَ بَيْنَ كِتَابِهِ *

55- .... Bana ibnu Vehb tahdîs edip şöyle dedi: Bana Yûnus ibn Yezîd, İbn Şihâb'dan; o da Ubeydullah ibn Abdillah'tan; o da İbn Abbâs'tan haber verdi. İbn Abbâs (R) şöyle demiştir: Peygamber (son hastalığında) ağrısı şiddetlenince: *"Yazı yazacak şey getiriniz, size öyle bir kitâb* (vasıyyetnâme) *yazayım ki, ondan sonra hiç dalâlette kalmayasınız"* buyurdu. Umer (R): Peygamber'in hastalığı ağırlaştı. Bizim elimizde de Allah'ın Kitâbı vardır. O bize yeter, dedi. Bunun üzerine oradaki sahâbîler ihtilâfa düştüler. Sözleri birbirine karıştı. Rasûlullah (S): *"Yanımdan savulun; benim yanımda nizâlaşmak olmaz"* buyurdu. İbn Abbâs, bu sözleri râvî Ubeydullah ibn Abdillah'a nakl ettikten sonra odadan çıkmaya davranıp: "Âh ne büyük musîbettir o musîbet ki, Rasûlullah ile yazmak istediği kitâb arasına perde oldu" diyerek dışarı çıktı [84].

---

84 Şârihler bu hadîs hakkında genişçe tevcîhler, açıklamalar yapmışlar, Şiîler'in bu hadîse tutunarak Umer aleyhine ileri sürdükleri iddiâlara mufassal cevâblar vermişlerdir. Ahmed Naîm de *Tecrîd Tercemesi*'nde (I, 91-94) bu mes'ele üze-

٤١ ـ بابُ العِلْمِ والعِظَةِ باللَّيْلِ

41- GECELEYİN İLİM ÖĞRETMEK VE VA'Z ETMEK BÂBI

٥٦ ـ حدّثنا صَدَقَةُ قال أخبرنا ابنُ عُيَيْنَةَ عن مَعْمَرٍ عَنِ الزُّهْرِيِّ عن هِنْدٍ عن أُمِّ سَلَمَةَ وَعَمْرٍو وَيَحْيَي بنِ سَعِيدٍ عَنْ الزُّهْرِيِّ عن هِنْدٍ عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ قالت اسْتَيْقَظَ النبيُّ صلى الله عليه وسلم ذاتَ لَيْلَةٍ فقالَ سُبْحَانَ اللهِ ماذا انْزِلَ اللَّيْلَةَ مِنَ الفِتَنِ وماذا فُتِحَ مِنَ الخَزَائِنِ أُيْقِظُوا صَوَاحِبَاتِ الحُجَرِ فَرُبَّ كاسِيَةٍ فِي الدُّنْيَا عَارِيَةٌ فِي الآخِرَةِ *

56- .... Bize Sufyân ibn Uyeyne, Ma'mer ibn Râşid'den; o da Zuhrî'den; o da Hind bintu'l-Hâris el-Firâsıyye'den; o da mü'minlerin annesi Ümmü Seleme(59)'den haber verdi.(Kezâ İbn Uyeyne dedi ki:) Amr ibn Dînâr'dan ve Yahyâ ibn Saîd el-Ensârî'den; onlar da Zuhrî'den; o da Hind'den; o da Ümmü Seleme'den. Şöyle demiş-

---

rinde tatmîn edici bir şekilde durmuştur. Ahmed Naîm merhûmun bu güzel îzâh ve cevâblarını işâret ettiğimiz yerden okumalarını okuyucularımıza salık verip, Şâh Veliyyullah Dihlevî'nin bu husûstaki kısa açıklamasını terceme ederek buraya alıyorum:

"İyi bil ki, İbn Abbâs'ın bu "Âh ne büyük musîbet!..." sözleri ayakların kayacağı bir yerdir. Nice büyük zâtlar burada sürçmüşler, nice anlayışlar burada haktan sapmışlardır. Ben bu hadîsin, yânî Peygamber'in yazma emrinin bütün tarîklerini teker teker araştırdıktan sonra şu hakîkate ulaştım:

"İbn Abbâs'ın " الرزيّة كلّ الرزية = Âh ne büyük musîbet..." sözü ancak, onun diğer şübheleri gibi bir şübhe yoluyla meydana gelmiştir. Sahîh rivâyetlerde sâbit olmuştur ki Ebû Bekr, Alî ve diğerleri gibi büyük sahâbîler, Rasûlullah'ın bunu söylediği sırada hâzır bulunuyorlardı; onlar Peygamber'in bu yazma emrinden maksadının ancak Kur'ân'da gelenleri te'kîd ve tevsîkten başka bir şey olmadığını anlamışlardı. Şâyet maksadı diğer bir şey olmuş olsaydı, bunu onlara ikinci ve üçüncü defa emrederdi. Çünkü Peygamber, bundan sonra daha günlerce ayık olarak yaşadı.

"Bununla berâber Peygamber'in Alî'ye kâğıd ve yazı âleti getirmekle emrettiği, Alî'nin de yanından gitmesini müteâkıb, Peygamber'in geçmesinden endîşe edip: "Yâ Rasûlullah, ben işitirim ve bellerim, dediği; bunun üzerine Peygamber'in ona sadaka hükümlerini, kâfirlerin Arab Yarımadası'ndan çıkarılması, elçi hey'etlerine kendisinin muâmelesi gibi iyi muâmele edilmesi; Ensâr'a hayırla vasıyyet ve bundan evvel çoğunu beyân ettiği diğer şeyleri beyân eylemiş olduğu da rivâyet edilmiştir.

"Artık bunlardan sonra İbn Abbâs (R)'ın şübhesine tutunmaya ve sahâbîlerin en hayırlıları hakkında söylenegelenleri söylemeğe hiçbir mecâl kalmamıştır. Çünkü İbn Abbâs o zamân bulûğa yaklaşmış, tâze bir oğlandı. İ'tibâr ise böyle bir çocuğun anlayışına değil, büyük sahâbîlerin anladığı şeyedir. Allah hepsinden râzî olsun (*Şerhu Terâcimi Sahîhi'l-Buhârî,* s.17)

tir: Bir gece Peygamber (S) uyandı da: *"Subhânallâh, bu gece ne fitneler indi, ne hazîneler de açıldı! Hücrelerin sâhibelerini* (yânî mü'minlerin annelerini) *uyandırınız. Dünyâda nice giyinik kadınlar vardır ki, âhirette çıplakdırlar"* buyurdu [85].

٤٢ــ بابُ السَّمَرِ فِي العِلْمِ

42- İLİM UĞRUNDA GECE UYANIK KALIP SOHBET VE LÂKIRDI EYLEMEK BÂBI

٥٧ــ حدّثنا سَعِيدُ بنُ عُفَيْرٍ قال حدّثني اللَّيْثُ قال حدّثني عَبْدُ الرَّحْمن بنُ خالِدٍ عنِ ابن شِهَابٍ عنْ سالِمٍ وأبي بَكْرِ بن سُلَيْمَانَ ابنِ أبي حَثْمَةَ أنَّ عَبْدَ اللّهِ بنَ عُمَرَ قالَ صلَّى بنَا النبيُّ صلى الله عليه وسلم العِشَاءَ فِي آخِرِ حَيَاتِهِ فَلَمَّا سَلَّمَ قَامَ فقالَ أرأيْتكُمْ لَيْلَتَكُمْ هَذِهِ فانَّ رأْسَ مائةِ سَنَةٍ مِنْهَا لا يَبْقَى مِمَّنْ هُوَ عَلَى ظَهْرِ الارْضِ أحَدٌ *

57- .... Abdullah ibn Umer (R) şöyle demiştir:

Rasûlullah (S) hayâtının sonunda bir kerre bize yatsı namâzını kıldırdı. Selâm verince ayağa kalktı ve: *"Bu gecenizi görüyorsunuz ya, işte bu gecenizden i'tibâren yüz sene başında* (bu gün) *yeryüzünde olanlardan hiçbir kimse kalmıyacaktır"* buyurdu [86].

---

85 Peygamber'imizin ru'yâda görüp de haber verdiği fitnelerle ni'metler, Allah'ın bildirmesi, yânî vahy yoluyla kendisine bildirilen şeylerdendir. Peygamberin ru'yâları da vahydir. Hz. Âişe'nin haber verdiği üzere, vahyin başlangıcı ru'yâ olmuştur.

Bu hadîsde Peygamber'in nice mu'cizeleri apaçıktır. Peygamber'imiz ümmetinin kendinden sonra hem yakalanacakları fitneler ve musîbetleri, hem de nâil olacakları hudûdsuz ni'met ve rahmet hazînelerini haber verdiği gibi, "Kâsiyât, Âriyât" zümresinden, yâhud müstetire olmakla berâber libâsta isrâf ve tebzîr edecek nice kadınların zuhûr edeceğini de haber veriyor. Mü'minlerin annelerini uyandırmayı emretmesi de, kendilerine va'z etmek, sadakaları çoğaltmak ile isrâfı terketmeyi teşvîk eylemek, Peygamber'in zevceleri olduklarına aldanarak ibâdet ve tâatten gaflet câiz olamayacağını bildirmek içindir. Dünyâdaki isrâfçı kâsiyât = giyiniklerin âhırette âriyât = çıplaklar olmaları, hasenâttan çıplak oldukları içindir de denilmiştir. Bunun daha başka tefsîrleri de yapılmıştır.

86 Câbir'in rivâyetinde tasrîh edildiğine göre, Rasûlullah bunu söyledikten sonra bir ay daha yaşamıştır.

Hızır'ın vefât etmiş olduğuna kaail olanlar bu hadîs ile istidlâl ederler. Muhâlif görüş sâhiblerine göre ise bu hadîsin, Îsâ, Hızır, melekler ve İblîs'e şumûlü yoktur. "Yeryüzünde olanlar"dan maksad Muhammed ümmetidir ki,

٥٨ـ حدّثنا آدمُ قال حدّثنا شُعْبَةُ قال حدّثنا الحَكَمُ قال سَمِعْتُ سَعِيدَ بنَ جُبَيْرٍ عَنِ ابنِ عَبَّاسٍ قالَ بِتُّ فى بَيْتِ خَالَتِى مَيْمُونَةَ بِنْتِ الحَارِثِ زَوْجِ النَّبِىِّ صلى الله عليه وسلم وكانَ النَّبِىُّ صلى الله عليه وسلم عِنْدَهَا فِى لَيْلَتِهَا فَصَلَّى النَّبِيُّ صلى الله عليه وسلم العِشَاءَ ثُمَّ جاءَ الى مَنْزِلِهِ فَصَلَّى أَرْبَعَ رَكَعَاتٍ ثُمَّ نَامَ ثُمَّ قَامَ ثُمَّ قالَ نامَ الغُلَيِّمُ أَوْ كَلِمَةً تُشْبِهُهَا ثُمَّ قامَ فَقُمْتُ عَنْ يَسارِهِ فَجَعَلَنِى عَنْ يَمِينِهِ فَصَلَّى خَمْسَ رَكَعَاتٍ ثُمَّ صَلَّى رَكْعَتَيْنِ ثُمَّ نامَ حَتَّى سَمِعْتُ غَطِيطَهُ أَوْ خَطِيطَهُ ثُمَّ خَرَجَ إلى الصَّلاةِ *

58- .... İbn Abbâs (R) şöyle demiştir: Bir gece Peygamber'in zevcesi teyzem Meymûne bintu'l-Hâris'in evinde geceledim. Peygamber o gece nevbeti dolayısiyle onun yanında idi. Peygamber (mescidde) yatsı namâzını kıldırdıktan sonra evine geldi. Dört rek'at namâz kıldıktan sonra uyudu. Sonra kalktı. *"Çocuk uyudu mu?"* dedi, yâhud buna benzer bir söz söyledi. Sonra namâza durdu; ben de sol tarafına durdum. Beni sağ tarafına geçirip beş rek'at kıldı. Ondan sonra da iki rek'at kıldı, ondan sonra uyudu. O kadar ki, horultusunu, duydum. Ondan sonra namâz kıldırmak üzere (mescide) çıktı [87].

٤٣ـ بابُ حِفْظِ العِلْمِ

43- İLMİ HIFZ EDİP BELLEMEK BÂBI

٥٩ـ حدّثنا عَبْدُ العَزِيزِ بنُ عَبْدِ اللّهِ قَالَ حدّثنى مالِكٌ عَنْ ابنِ شِهَابٍ عَنِ الأَعْرَجِ عَنْ أَبِى هُرَيْرَةَ قَالَ إِنَّ النَّاسَ يَقُولُونَ اكْثَرَ أَبو هُرَيْرَةَ وَلَوْلا آيَتَانِ فِى كِتَابِ اللّهِ ما حَدَّثْتُ حَدِيثًا ثُمَّ يَتْلُو إِنَّ الَّذِينَ يَكْتُمُونَ ما أَنْزَلْنَا مِنَ البَيِّنَاتِ

---

bunlardan kimi icâbet ümmeti, kimi da'vet ümmeti olduğundan, o zamanki müslümânlar ile kâfirler bunda dâhildirler. Demin saydıklarımız ise ümmetten sayılmış değillerdir. Tâ altıncı, yedinci hicret asırlarında bile Peygamber'in sahâbîliği iddiâsında bulunan Reten Hindî, Ma'mer ibnu Burayk, Ma'mer Mağribî ve benzerleri uzun ömürlülerin yalancılıklarına bu hadîs ile ihticâc edilmiştir.

87 Uzanıp uyuduktan sonra abdest almadan namâz kılabilmek Peygamberlik husûsiyetlerindendir. Peygamberlerin gözleri uyusa da kalbleri uyumaz. Gece namâzı bu rivâyete göre, son iki rek'at sabâh namâzının sünnetine ayrıldıktan sonra vitir namâzıyle berâber dokuz rek'attan ibâret olmuş oluyor. Toplamı onbir rek'attır...

والهُدَى إِلَى قَوْلِهِ الرَّحِيمُ انَّ إِخْوَانَنَا مِنَ المُهَاجِرِينَ كانَ يَشْغَلُهُمُ الصَّفْقُ بالأَسْوَاقِ وإِنَّ إِخْوَانَنَا مِنَ الأَنْصَارِ كانَ يَشْغَلُهُمُ العَمَلُ فِي أَمْوَالِهِمْ وإِنَّ أَبَاهُرَيْرَة كانَ يَلْزَمُ رسولَ اللهِ صلى الله عليه وسلم بِشِبَعِ بَطْنِهِ وَيَحْضُرُ مالاَ يَحْضُرُونَ وَيَحْفَظُ مالاَ يَحْفَظُونَ *

59- .... Ebû Hureyre (R) şöyle demiştir: İnsanlar "Ebû Hureyre çok hadîs rivâyet ediyor" deyip duruyorlar. Hâlbuki Allah'ın Kitâbı'nda şu iki âyet olmasaydı hiçbir hadîs nakletmezdim. Ebû Hureyre bu sözden sonra: ***"Hakîkat, indirdiğimiz o açık açık âyetlerimizi ve doğruyu biz Kitâb'da insanlara onu pek âşikâr bir sûrette bildirdikten sonra gizleyenler, işte onlara hem Allah lâ'net eder ve hem lâ'net etmek şânından olanlar lâ'net eder. Ancak tevbe edenler, düzeltenler ve*** (hakîkati gizlemeyip) ***iyice açıklayanlar başka. Ben artık onların günâhlarından geçerim. Ben en çok tevbeyi kabûl edenim, en çok merhamet eyleyenim"*** (el-Bakara:159-160) âyetlerini okuyup, şöyle derdi: Muhâcir kardeşlerimizi çarşılarda alış veriş etmek işi meşgûl ederdi. Ensâr kardeşlerimizi de mallarında çalışmak meşgûl ederdi. Ebû Hureyre ise karın tokluğuna Rasûlullah'tan ayrılmazdı da, onların hâzır bulunmadıkları meclislerde hâzır bulunur ve onların belleyemedikleri sözleri bellerdi [88].

٦٠ ــ حدّثنا أَحْمَدُ بنُ أَبِى بَكْرٍ أَبو مُصْعَبٍ قال حدّثنا مُحَمَّدُ بنُ إِبْرَاهِيمَ بنِ دِينَارٍ عَنِ ابنِ أَبِى ذِئْبٍ عَنْ سَعِيدٍ المَقْبُرِيِّ عَنْ أَبِى هُرَيْرَةَ قالَ قُلْتُ يا رسولَ اللهِ إِنِّى أَسْمَعُ مِنْكَ حَدِيثًا كَثِيرًا أَنْسَاهُ قالَ ابْسُطْ رِدَاءَكَ فَبَسَطْتُهُ

---

88 Ebû Hureyre'nin delîl getirdiği iki âyet, metindeki iki âyet olabileceği gibi, bunlar bir sûredeki âyettir, ikincisi ile de şu âyet kasdedilmiştir, denilmiştir: ***"Allah bir zamân kendilerine Kitâb verilenlerden onu behemahal insanlara açıklayıp anlatacaksınız, onu gizlemeyeceksiniz diye te'mînât almıştı. Onlar işte o sözü sırtlarının arkasına attılar. Onun mukaabilinde az bir menfaatı satın aldılar. Müşteri oldukları o şey ne kötüdür"***(Âlu İmrân:187).

Ebû Hureyre bu âyetlere bakarak ilmi ketm edip gizlemeyi harâm bildiği için, mümkün olduğu kadar bildiklerini neşre çalışmış ve bu yüzden mesmûâtı çok olduğu gibi, merviyyâtı da herkesten ziyâde olmuştur.

Buhârî'nin *Târîh*'deki rivâyetine göre, Ebû Hureyre bir kerre on dâneden çok, büyük sahâbînin toplu olduğu bir mecliste bulunmuş da, onların bilmedikleri bâzı hadîsler rivâyet etmiş. Onlar birbirlerinden tahkîk edip, bunların sahîhliğine kaani' olmuşlar. O mecliste bu hâl birkaç kerre tekerrür edince bâzı kimseler: Muhâcirler ile Ensâr, Ebû Hureyre gibi hadîs rivâyet edemesinler, bu nasıl olur? demişler. Bunlara cevâben Ebû Hureyre metindeki bu sözleri söylemiş oluyor (İbn Hacer).

قَالَ فَغَرَفَ بِيَدَيْهِ ثُمَّ قَالَ ضُمَّهُ فَضَمَمْتُهُ فَمَا نَسِيتُ شَيْئًا بَعْدَهُ * حدّثنا إِبْرَاهِيمُ بنُ الْمُنْذِرِ قَالَ حدّثنا ابنُ أَبِي فُدَيْكٍ بِهذَا أَو قَالَ غَرَفَ بِيَدِهِ فِيهِ *

60- Bize Muhammed ibn İbrâhîm ibn Dînâr (182), İbn Ebî Zi'b(159)'den; o da Saîd el-Makburî'den; o da Ebû Hureyre(R)'den tahdîs etti. O şöyle demiştir: Yâ Rasûlallah, ben senden birçok hadîs işitiyorum da unutuyorum, dedim. *"Ridânı yay!"* buyurdu. Yaydım. İki eliyle bir şey avuçlayıp attı. Sonra: *"Topla!"* diye emretti. Ridâmı topladım. İşte ondan sonra artık hiçbirşey unutmadım.

Bize İbrâhîm ibnu'l-Munzir tahdîs edip şöyle dedi: Bize İbnu Ebî Fudeyk tahdîs edip bu hadîsi rivâyet etti. Bu rivâyete Ebû Hureyre: Rasûlullah eliyle birşey avuçladı da ridânın içine attı, demiştir.

٦١ــ حدّثنا إِسْمَاعِيلُ قَالَ حدّثني أَخِي عَنِ ابنِ أَبِي ذِئْبٍ عَنْ سَعِيدٍ الْمَقْبُرِيِّ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ حَفِظْتُ مِنْ رسولِ اللّٰهِ صلى الله عليه وسلم وِعَاءَيْنِ فَأَمَّا أَحَدُهُمَا فَبَثَثْتُهُ وأَمَّا الآخَرُ فَلَوْ بَثَثْتُهُ قُطِعَ هذَا الْبُلْعُومُ *

61- .... Ebû Hureyre (R) şöyle demiştir: Rasûlullah(S)'tan iki kab ilim belledim. Bunlardan birini neşrettim. Diğerine gelince, onu neşretseydim, benim şu boğazım kesilirdi [89]..

٤٤ــ بابُ الإِنْصَاتِ لِلْعُلَمَاءِ

44- ÂLİMLER(İN SÖYLEYECEKLERİ ŞEYLER) İÇİN SUSUP DİNLEMEK BÂBI

٦٢ــ حدّثنا حَجَّاجٌ قال حدّثنا شُعْبَةُ قَالَ أَخْبَرَنِي عَلِيُّ بنُ مُدْرِكٍ عَنْ أَبِي زُرْعَةَ عَنْ جَرِيرٍ أَنَّ النَّبِيَّ صلى الله عليه وسلم قَالَ لَهُ فِي حَجَّةِ الْوَدَاعِ

89 Ebû Hureyre'nin neşrettiği ilim, rivâyet ettiği hadîslerdeki ilimdir. Neşretmediği ilim için bâzıları ileride ümmetin başına gelecek fitnelere, musîbetlere, kıyâmetten evvel ümmetin başına gelecek hâllere âid ilim idi demişlerdir. Peygamber'in vefâtından sonra yakın istikbâlde Usmân'ın, Hüseyn'in şehâdetleri ve diğerleri gibi meydana gelecek elemli vak'alar ve şahısları siyâset kaynaşmaları içinde fermân dinleyecek ve hakka samîmiyetle kulak verecek hâlde olmayanlara karşı bildiğini söylemek, tarafsız ve fitneden uzak bir zât için hakîkaten tehlikeli idi.

Bâzıları da şuhûd ve irfân sâhiblerine hass olup, şerîat ilminin netîcesi ve Rasûlullah'a mahabbet ve güzel mutâbaatın büyük meyvesi olan ve diğerlerinin idrâkinden masûn kalan esrâr ilmidir, derler. Allah murâdını en iyi bilendir.

اسْتَنْصِتِ النَّاسَ فقالَ لاَ تَرْجِعُوا بَعْدِي كُفَّارًا يَضْرِبُ بَعْضُكُمْ رِقَابَ بَعْضٍ *

62- .... Bana Aliyyu'bnu Müdrik (120), Ebû Zur'a'dan; o da Cerîr(R)'den haber verdi ki, Vedâ haccında Peygamber (S) Cerîr'e: *"İnsanları sustur da dinlesinler"* diye emretti. (Halk sükût ettikten sonra da): *"Benden sonra birbirinin boynunu vuran kâfirlere dönmeyiniz"* buyurdu [90].

٤٥- بابُ مايُسْتَحَبُّ لِلْعَالِمِ إذَا سُئِلَ أَىُّ النَّاسِ أعْلَمُ فَيَكِلُ العِلْمَ اِلَى اللهِ

45- İNSANLARIN EN ÂLİMİ HANGİSİDİR? DİYE SORULDUĞU ZAMÂN ÂLİM KİŞİYE MÜSTEHÂB OLAN ŞEY, İLMİ ALLAH'A DAYANDIRMASIDIR BÂBI

٦٣- حدّثنا عَبْدُ اللهِ بنُ مُحَمَّدٍ قالَ حدّثنا سُفْيانُ قالَ حدّثنا عَمْرٌو قالَ أخبرنى سَعِيدُ بنُ جُبَيْرٍ قالَ قُلْتُ لا بنِ عَبَّاسٍ انَّ نَوْفاً البِكَالِىَّ يَزْعُمُ أنَّ مُوسَى لَيْسَ بِمُوسَى بَنِى اسْرَائِيلَ إنَّمَا هُوَ مُوسَى آخَرُ فَقالَ كَذَبَ عَدُوُّ اللهِ * حدّثنا أُبَىُّ بنُ كَعْبٍ عَنِ النَّبِىِّ صلى الله عليه وسلم قامَ مُوسَى النَّبِىُّ خَطِيباً فِى بَنِى إسْرَائِيلَ فَسُئِلَ أَىُّ النَّاسِ أعْلَمُ فقالَ أنا أعْلَمُ فَعَتَبَ اللهُ عليهِ إذْ لَمْ يَرُدَّ العِلْمَ اليْه فَأَوْحَى اللهُ اليْهِ أنَّ عَبْداً مِنْ عِبَادِى بِمَجْمَعِ البَحْرَيْنِ هُوَ أعْلَمُ مِنْكَ قالَ يارَبِّ وَ كَيْفَ لِى بِهِ فَقِيلَ لَهُ احْمِلْ حُوتاً فِى مِكْتَلٍ فاذا فَقَدْتَهُ فَهُوَ ثَمَّ فانْطَلَقَ وانْطَلَقَ بِفَتَاهُ يُوشَعَ بنِ نُونٍ وَحَمَلاَ حُوتاً فِي مِكْتَلٍ حَتَّى كانا عِنْدَ الصَّخْرَةِ وَضَعَا رُؤُسَهُمَا وَنَاما فَانْسَلَّ الحُوتُ مِنَ المِكْتَلِ فاتَّخَذَ سَبِيلَهُ فِى البَحْرِ سَرَباً وَكانَ لِمُوسَى و فَتَاهُ عَجَباً فانْطَلَقَا بَقِيَّةَ لَيْلَتِهِمَا وَيوْمِهِمَا فلَمَّاأصْبَحَ قالَ مُوسَى لِفَتَاهُ آتِنَا غَدَاءَنَا لَقَدْ لَقِينَا مِنْ سَفَرِنَا هَذَا نَصَباً وَلَمْ يَجِدْ مُوسَى مَساًّ مِنَ النَّصَبِ حَتَّى جاوَزَ المَكانَ الَّذِى أُمِرَ بِهِ فَقالَ لَهُ فَتَاهُ أرَأَيْتَ

---

90 *"Benden sonra kâfirlere dönmeyiniz..."* sözünün ma'nâsı "Kâfirlerin hasletleri üzere olmayınız" demek olabilir. Bu takdîrde *"Birbirinin boynunu vuran..."* ibâresi ona bir tefsîr ve beyân olur. Bu sözden murâd "İrtidâd etmeyiniz" demek de olabilir. Bu takdîrde ise, *"Birbirinin boynunu vuran"* sözünün ma'nâsı, "İrtidâdınız ve bu sıfatınızla Câhiliyyet ve küfür günlerindeki gibi olursunuz" demek olur.

اذْ أَوَيْنَا الَى الصَّخْرَةِ فانِّى نَسِيتُ الْحوتَ قالَ مُوسَى ذلِكَ ماكُنَّا نَبْغِى
فَارْتَدَّا عَلَى آثارِهِمَا قَصَصاً فَلَمَّا انْتَهَيَا إلي الصَّخْرَةِ اذَا رَجُلٌ مُسَجًّى بِثَوْبٍ
أَوْ قالَ تَسَجَّى بِثَوْبِهِ فَسَلَّمَ مُوسَى فَقَالَ الخَضِرُ وأنَّى بارْضِكَ السَّلاَمُ فَقالَ
أنَا مُوسَى فقالَ مُوسَى بَنِى إسْرَائِيلَ قالَ نَعَمْ قالَ هَلْ اتَّبِعُكَ عَلَى أنْ تُعَلِّمَنِى
مِمَّا عُلِّمْتَ رَشَداً قالَ انَّكَ لَنْ تَستَطِيعَ مَعِىَ صَبْراً يا مُوسَى انِّى عَلَى عِلْمٍ
مِنْ عِلْمِ اللهِ عَلَّمَنِيهِ لاَ تَعْلَمُهُ أنْتَ وَأنْتَ عَلَى عِلْمٍ علَّمَكَهُ لاَ أَعْلَمُهُ قالَ
سَتَجِدُنِي انْ شَاءَ اللهُ صابِراً وَلاَ أَعْصِى لَكَ أَمْراً فانْطَلَقا يَمْشِيَانِ عَلَى سَاحِلِ
البَحْرِ لَيْسَ لَهُمَا سَفِينَةٌ فَمَرَّتْ بِهِمَا سفِينَةٌ فَكَلَّمُوهُمْ أنْ يَحْمِلُوهُمَا فعُرِفَ
الخَضِرُ فَحَمَلُوهُمَا بِغَيْرِ نَوْلٍ فَجَاءَ عُصْفُورٌ فَوَقَعَ عَلَى حَرْفِ السَّفِينَةِ فنقَرَ نَقْرَةً
أو نَقْرَتَيْنِ فى البَحْرِ فقالَ الخَضِرُ يامُوسَى مانَقَصَ عِلْمِى وَعِلْمُكَ مِنْ عِلْمِ
اللهِ الاَّ كَنَقْرَةِ هَذَا العُصْفُورِ فِى البَحْرِ فَعَمَدَ الخَضِرُ الى لَوْحٍ مِنْ أَلْوَاحِ
السَّفِينَةِ فَنَزَعَهُ فقالَ مُوسَى قَوْمٌ حَمَلُونَا بِغَيْرِ نَوْلٍ عَمَدْتَ الى سفِينَتِهِمْ فَخَرَقْتَهَا
لِتُغرِقَ أَهْلَهَا قالَ أَلَمْ أَقُلْ انَّكَ لَنْ تَسْتَطِيعَ مِعِىَ صَبْراً قالَ لاَ تُؤَاخِذْنِي بِمَا
نَسِيتُ فَكانَتِ الأُولَى مِنْ مُوسَى نِسْيَاناً فانْطَلَقَا فاذَا غُلاَمٌ يَلْعَبُ مَعَ الغِلْمَانِ
فَأَخَذَ الخَضِرُ بِرَأْسِهِ مِنْ أَعْلاَهُ فاقْتَلَعَ رَأْسَهُ بِيدِهِ فقالَ مُوسَى أَقَتَلْتَ نَفساً زَكِيَّةً
بِغَيْرِ نفسٍ قالَ أَلَمْ أَقُلْ لَكَ إِنَّكَ لَنْ تَسْتَطِيعَ مَعِىَ صَبْراً. قالَ ابنُ عُيَيْنَةَ وَهَذَا
أَو كَدُ فانْطَلَقَا حَتَّى اذا أَتَيَا أَهْلَ قَرْيَةٍ اسْتَطْعَمَا أَهْلَهَا فَأَبَوْا أنْ يُضَيِّفُوهُمَا فَوَجَدَا
فِيها جِداراً يُرِيدُ أنْ يَنْقَضَّ فَاقَامَهُ قالَ الخَضِرُ بِيَدِهِ فاقامَهُ فقالَ لَهُ مُوسَى لَوْ
شِئْتَ لاَتَّخَذْتَ عَلَيْهِ أجراً قالَ هَذَا فِرَاقُ بَيْنِى وَبَيْنِكَ قالَ النَّبِيُّ صلى الله عَلَيْهِ
وَسلم يَرْحَمُ اللهُ مُوسَى لَوَدِدْنَا لَوْ صَبَرَ حَتَّى يُقَصَّ عَلَيْنا مِنْ أمْرِ هما *

63-....... Saîd ibn Cubeyr şöyle demiştir: Ben İbn Abbâs'a: Nevf el-Bikâlî, Hızır'ın sâhibi olan Mûsâ, İsrâîl oğulları'nın Mûsâ'sı değildir; o ancak başka bir Mûsâ'dır iddiâsında bulunuyor, dedim. Bunun üzerine İbn Abbâs şöyle dedi: Allah'ın düşmanı yalan söylemiştir. Bize Ubeyy ibn Ka'b, Peygamber(S)'den tahdîs etti ki, şöyle buyurmuştur:

"Mûsâ Peygamber bir kerre İsrâîl oğulları içinde hutbeye kalkmıştı. Kendisine: İnsanların hangisi en âlimdir? diye soruldu. En âlim benim, diye cevâb verdi. Bu husûsta (Allah en iyi bilendir diyerek) *ilmi Allah'a havâle etmediğinden dolayı Allah ona tevbîh etti. Allah ona: 'İki denizin bitiştiği yerde kullarımdan biri var. O senden daha âlimdir' diye vahyetti. Mûsâ: Yâ Rabb, ona nasıl yol bulayım? dedi. Ona: 'Bir zenbîl içinde bir balık taşı, onu nerede kaybedersen, o kulum oradadır' denildi. Mûsâ gitti. Hizmetçisi Yûşâ ibn Nûn* (aleyhi's-selâm)*'ı da berâberinde götürdü. Bir zenbîl içine bir balık koyup yüklendiler.* (İki denizin bitiştiği yerdeki) *kayanın yanına varınca başlarını yere koyup uyudular. Derken balık zenbîlden sıyrıldı ve deniz içinde kendine su künkü gibi* (bir boşluk bırakarak) *yol aldı. Deniz içinde böyle bir yolun açılması Mûsâ ile hizmetçisine hayret edilmeğe değer acîb bir şey olmuştu*[91]*. Uyandıktan sonra o gecenin bakıyyesi ile bütün gün gittiler. Sabâh olunca Mûsâ hizmetçisine: Kuşluk yemeğimizi getir, andolsun bu seferimizden bir yorgunluğa kavuştuk, dedi. Hâlbuki Mûsâ, emrolunduğu o yerin ötesine geçinceye kadar yorgunluk duymamıştı. Hizmetçisi: Ne dersin, taşın dibinde barındığımız zamân balığı*(n gittiğini haber vermeyi) *unuttum, dedi. Mûsâ: Zâten istediğimiz bu idi, dedi*[92]*. Bunun üzerine kendi izlerine baka baka geriye döndüler. Taşın yanına vardıklarında bir de baktılar ki elbisesine bürünmüş* -yâhud elbisesine bürünen- *bir zât duruyor. Mûsâ selâm verdi. Hızır: 'Acâib! Bu senin bulunduğun yerde selâm nereden?' dedi. 'Ben Mûsâ'yım' dedi. O: 'İsrâîl oğulları'nın Mûsâ'sı mı?' diye sordu. 'Evet' dedi. Mûsâ ona: 'Sana öğretilen ilimden bana da öğretmen için sana tâbi' olayım mı?' dedi. Hızır: 'Doğrusu sen benim berâberimde aslâ sabredemezsin yâ Mûsâ. Bende Allah'ın bana öğrettiği öyle bir ilim vardır ki, sen onu bilemezsin. Sende de Allah'ın sana öğrettiği öyle bir ilim vardır ki, onu da ben bilemem' cevâbını verdi. Mûsâ: 'Allah isterse beni sabredici bulacaksın, sana hiçbir işte karşı gelmiyeceğim' dedi. Gemileri olmadığı için deniz kıyısında yürüyerek gittiler. Yakınlarına bir gemi uğradı. Kedilerini de yüklemeleri için gemicilerle konuştular. Hızır gemiciler tarafından tanındı. O ikisini ücretsiz olarak gemiye aldılar. O sırada bir serçe geminin kenârına konup, denizden bir iki yudum su aldı. Hızır: "Yâ Mûsâ, benim ilmimle senin ilmin, Allah'ın ilmini bu serçenin denizden aldığı bir yudum kadar bile eksiltmez' dedi. Ondan sonra geminin tahtalarından birini el uzatıp söktü. Mûsâ: 'Bizi gemilerine ücretsiz almış olan bir topluluğun gemilerine kasdedip, içindekileri batırmak için*

---

91 Kıssanın buraya âid kısmı Kur'ân-ı Kerîm'de tafsîl edilmektedir:(el-Kehf:60-82.)

92 İstedikleri bu idi. Çünkü Hızır ile balığın dirilip kaçtığı yerde buluşacaklardı.

mî deliyorsun?' dedi. Hızır: 'Ben sana sen berâberimde aslâ sabredemezsin demedim mi?' dedi. Mûsâ: 'Unuttuğum şeyden dolayı beni muâheze etme' dedi. Vâkıada Mûsâ'nın bu ilk muhâlefeti unutma eseri idi. Yine gittiler. Bir de baktılar ki bir çocuk, diğer çocuklarla oynuyor. Hızır, çocuğun başını yukarısından tuttu ve başını eliyle kopardı. Mûsâ: 'Tertemiz bir canı, diğer bir can karşılığı olmaksızın öldürdün ha?' dedi. Hızır: 'Ben sana, sen berâberimde aslâ sabredemezsin demedim mi?' dedi. -İbn Uyeyne: Bu ikincisi daha te'kîdlidir, dedi.- *Yine gittiler, nihâyet bir köye gelince, ahâlîsinden yemek istediler. Ahâlî onları müsâfir etmekten çekindiler. Hızır ile Mûsâ orada yıkılmağa yüz tutmuş bir duvar buldular. Hızır o duvarı doğrulttu: Hızır eliyle işâret ederek onu doğrultuverdi. Mûsâ Hızır'a: 'Eğer isteseydin bunun için bir ücret alabilirdin' dedi. Hızır: 'İşte bu benimle senin ayrılışımızdır' dedi".*

Peygamber (S) (kıssayı buraya kadar naklettikten sonra): *"Allah Mûsâ'ya rahmet eylesin. Çok arzû ederdik ki, keşki sabredeydi de aralarında geçecek mâcerâlar* (Allah tarafından Kur'ân'da) *bize hikâye olunaydı"* buyurdu [93].

---

93 Hızır aleyhi's-selâm bundan sonra Mûsâ'nın sabredemeyip muhâlefet ettiği üç hâdisenin iç yüzünü ona açıkladı ve Mûsâ'dan ayrıldı. Bunâ âid en kesin bilgileri el-Kehf:60-82. âyetlerden okumalıdır. Peygamber'in ızhâr eylediği temennî, hakîkaten her mü'minin derin bir iştiyâkla iştirâk edeceği bir ilim ve hikmet temennîsidir.

Bu hadîs ile âyetlerden ilim tahsîli için uzak mesâfelere kadar sefer etmenin fazîletine istidlâl edilmiştir. Mûsâ'nın bu sünnetine uyarak sahâbe, tâbiûn ve tâbiûnun tâbi'leri ile onlardan sonra gelen âlimlerden birçokları dîn ilimlerini toplayıp diyâr diyâr dolaşmışlardır. Mûsâ'nın bu sefere çıkış sebebini, ilim araştırıcılığının fazîletini ve gerçek âlimin ta'rîfini anlatan bir rivâyet şudur:

"Mûsâ Peygamber Rabb'ına suâl edip:

— Yâ Rabb! Kullarının sana en sevgilisi hangisidir? demiş.

— Beni zikreden ve unutmayandır, buyurulmuş.

— En hâkim kulun hangisidir? demiş.

— Hakk ile hükmeden ve hevâsına uymayandır, buyurulmuş.

— En âlim kulun kim? demiş.

— Belki bir kelimeye rast gelirim de hidâyete delâlet eder veyâ bir felâketten kurtarır diye insanların ilmini tetebbu' ile araştırıp kendi ilmine ekleyendir, buyurulmuş.

Bunun üzerine Mûsâ:

— Yâ Rabb, kullarından benden daha âlimi varsa bana göster, demiş.

— Var, buyurulmuş.

— O hâlde onu nerede arayayım? demiş.

— İki denizin birleştiği yerde, kayanın yanında balığı kaybedeceğin yerde..." diye ta'rîf buyurulmuş (*Hakk Dîni,* IV, 3256-3257).

٤٦- بابُ مَنْ سَأَلَ وَهُوَ قائِمٌ عالِماً جالِساً

46- KENDİSİ AYAKTA İKEN OTURMAKTA OLAN BİR ÂLİME SUÂL SORAN KİMSE BÂBI

٦٤- حدّثنا عُثْمان قالَ أخبرنا جَرِيرٌ عَنْ مَنْصُورٍ عَنْ أَبِي وَائِلٍ عن أبي مُوسَى قال جاءَ رَجُلٌ الى النَّبِيِّ صلى الله عليه وسلم فقالَ يارسولَ اللهِ ماالقِتَالُ فِي سَبِيلِ الله فانّ أحَدَنا يُقاتِلُ غَضَباً ويُقَاتِلُ حَمِيةً فَرَفَعَ إِلَيْهِ رَأْسَهُ قالَ و مارَفَعَ إِلَيْهِ رَأْسَهُ إِلاَّ أَنَّهُ كَان قائِماً فقالَ مَنْ قاتَلَ لِتَكُونَ كَلِمةُ اللهِ هِيَ العُلْيَا فَهُوَ فِي سَبِيلِ اللهِ عَزَّ وجَلَّ *

64-....... Ebû Mûsâ (R) şöyle demiştir: Peygamber'e bir kimse geldi ve: Yâ Rasûlallah! Allah yolunda kıtâl ne demektir? Kimimiz öfkesine kapılarak, kimimiz ârından dolayı kıtâl yapıyor? diye sordu. Rasûlullah (S) soran kimseye doğru başını kaldırdı. -Râvî der ki[94]: Başını ona doğru kaldırması sırf soran kimsenin ayakta bulunduğundan dolayı idi.- Ve: *"Her kim Allah'ın Kelimesi en yüksek olsun diye kıtâl yaparsa, onunkisi azîz ve celîl olan Allah yolundadır"* buyurdu[95].

٤٧- بابُ السُّؤَالِ والفُتْيا عِنْدَ رَمْيِ الجِمَارِ

47- HACCDA KÜÇÜK TAŞLARI (CEMRELERİ) ATMA SIRASINDA SUÂL VE CEVÂB BÂBI

٦٥- حدّثنا أَبو نُعَيْمٍ قالَ حدّثنا عَبْدُ العَزِيز بنُ أَبِي سَلَمَةَ عَنِ الزُّهْرِيِّ عَنْ عِيسَى بنِ طَلْحَةَ عَنْ عَبْدِ الله بنِ عَمْرٍو قالَ رَأَيْتُ النَّبِيَّ صلى الله عليه وسلم عِنْدَ الجَمْرَةِ وَهُوَ يُسْئَلُ فقالَ رجُلٌ يارسولَ اللهِ نَحَرْتُ قَبْلَ أَنْ أَرْمِيَ

94 Sözün zâhirine göre bu "kaale(= râvî der ki)"den sonrasını söyleyen, Ebû Mûsâ (R)'dır. Ondan rivâyet edenlerin biri olması da muhtemildir. Bunu söyleyen Ebû Mûsâ'dan başkası ise, bu söz haberin arasına katılmış bir söz olur ki, buna "mudrec kelâm" denir.

95 Bu hadîsten: Amellerin ancak iyi niyetlerle hesâb edileceği, ibâdette ihlâsın şart olduğu; mücâhidler hakkında gelmiş olan fazîletin ancak *"Allahın Kelimesini en yüksek kılmak için"* mukaatele edenlere hass olacağı; Peygamber'e fasâhat ve câmialı sözler söyleme kaabiliyeti verildiği, çünkü soran kimseyi onun lâfzıyle değil de, sorusunun ma'nâsını toplayıcı bir cevâb ile cevâblayıp:"Kim Allah'ın Kelimesi en yüksek olsun diye kıtâl yaparsa, işte onunki Allah yolundadır" buyurduğu gibi hükümler alınmıştır (Aynî).

قالَ ارْمِ ولاَ حَرَجَ قالَ آخَرُ يارسولَ اللهِ حَلَقْتُ قَبْلَ أنْ أنْحَرَ قالَ انْحَرْ ولاَ حَرَجَ فَمَا سُئِلَ عَنْ شَيْءٍ قُدِّمَ ولاَ أُخِّرَ إلاَّ قالَ افْعَلْ ولاَ حَرَجَ *

65--....... Abdullah ibn Amr (R) şöyle demiştir: Ben Peygamber(S)'i Minâ'da cemrenin yanında gördüm, kendisine suâller soruluyordu: Bir kimse: Yâ Rasûlallah, cemreyi atmadan önce kurbân kestim, dedi. Rasûlullah: *"Cemreyi at, günâhı yok"* buyurdu. Diğer biri: Kurbân kesmeden önce tıraş oldum, dedi. Rasûlullah: *"Kurbânı kes, günâhı yok"* buyurdu. Peygamber'e o gün öne geçirilmiş yâhud geriye bırakılmış hiçbir şey sorulmadı ki (cevâbında) *"Yap, günâhı yok"* buyurmasın [96].

٤٨- بابُ قَوْلِ اللهِ تعالى وما أُوتِيتُمْ مِنَ العِلْمِ إلاَّ قَلِيلاً

48- YÜCE ALLAH'IN: *"Sana rûhu sorarlar. De ki: Rûh Rabb'ımın emrindendir. Size az bir ilimden başkası verilmemiştir"* (el-İsrâ:85) KAVLİ BÂBI

٦٦- حدّثنا قَيْسُ بنُ حَفْصٍ قالَ حدّثنا عَبْدُ الوَاحِدِ قال حدّثنا الأَعْمَشُ سُلَيْمانُ عَنْ إبْراهِيمَ عَنْ عَلْقَمَةَ عَنْ عَبْدِ الله قال بَيْنَا أنا أَمْشِي مَعَ النَّبيِّ صلى الله عليه وسلم فِي خَرِبِ المَدِينَةِ وَهُوَ يَتَوَكَّأُ عَلَى عَسِيبٍ مَعَهُ فَمَرَّ بِنَفَرٍ مِنَ اليَهُودِ فقالَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ سَلُوهُ عَنِ الرُّوحِ. وَقالَ بَعْضُهُمْ لاتَسْأَلُوهُ لاَ يجِئُ فِيهِ بِشَيْءٍ تَكْرَهُونَهُ فقالَ بَعْضُهُمْ لَنَسْأَلَنَّهُ فقامَ رَجُلٌ مِنْهُمْ فقالَ يا أباالقاسِمِ ما الرُّوحُ فَسَكَتَ فَقُلْتُ إنَّهُ يُوحَى إلَيهِ فَقُمْتُ فلَمَّا انْجَلَى عَنْهُ فقالَ وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الرُّوحِ قُلِ الرُّوحُ مِنْ أمْرِ رَبِّي وما أوتوا مِنَ العِلْمِ إلاَّ قَلِيلاً قالَ الأعْمَشُ هَكَذَا فِي قِرَاءَتِنَا *

66-....... Abdullah ibn Mes'ûd (R) şöyle demiştir: Ben Peygamber (S)'in maiyyetinde Medîne harâbelerinde yürüyordum. Peygamber berâberinde bulunan hurma dalından bir deyneğe dayanıyordu. Derken bir kaç Yuhûdî'ye rastladı. Bir takımı diğer takımına: O'na rûhu sorun, dedi. Bir takımı da: O'na birşey sormayın, bunun hak-

96 Bu hadîs aynı sahâbîden, küçük lâfız farkıyle Kitâbu'l-İlm, 23. bâb'da geçmişti.

kında hoşlanmayacağınız birşey söyler, dedi. Bunun üzerine biri kalkıp: Yâ Ebâ'l-Kaasım, rûh nedir? diye sordu. Peygamber sükût etti. Kendi kendime: O'na şübhesiz vahy olunuyor, dedim. Ve yanından kalktım. Vahiy hâli sıyrılınca: ***"Sana rûhu sorarlar. De ki: Rûh, Rabb'imın emrindendir. Onlara az bir ilimden başkası verilmemiştir"*** (el-İsrâ:85) âyetini söyledi. Râvî A'meş: Bizim okuyuşumuzda işte böyle ***"Ve mâ ûtû*** (= Onlara verilmedi...)" şeklindedir, dedi [97].

٤٩- بابُ مَنْ تَرَكَ بَعْضَ الاِخْتِيَارِ مَخَافَةَ أنْ يَقْصُرَ فَهْمُ بَعْضِ النَّاسِ عَنْهُ فَيقعُوا فِي أشَدَّ مِنْهُ

49- BÂZI İNSANLARIN ANLAYIŞLARININ KISA OLMASI VE TERKTEN DAHA ŞİDDETLİ BİR HÂLE DÜŞMELERİ ENDÎŞESİNDEN DOLAYI ÜSTÜN KILINMIŞ BÂZI ŞEYLERİ YAPMAYI YÂHUD İLÂN ETMEYİ TERKEDEN KİMSE BÂBI

٦٧- حدّثنا عُبَيْدُ اللهِ بنُ مُوسَى عَنْ إسْرَائِيلَ عَنْ أبِي إسْحاق عَنِ الأَسْوَدِ قالَ قالَ لِي ابنُ الزُّبَيْرِ كانَتْ عائِشَةُ تُسِرُّ إلَيْكَ كَثِيراً فَمَا حَدَّثَتْكَ فِي الكَعْبَةِ قُلْتُ قالَتْ لِي قالَ النبيُّ صلى الله عليه وسلم ياعائِشَةُ لَوْلاَ قَوْمُكِ حَديثٌ عَهْدُهُمْ قالَ ابنُ الزُّبَيْرِ بِكُفْرٍ لَنَقَضْتُ الكَعْبَةَ فَجَعَلْتُ لَهَا بَابَيْنِ بابٌ يَدْخُلُ النَّاسُ وبابٌ يَخْرُجُونَ فَفَعَلَهُ ابنُ الزُّبَيْرِ *

67-....... el-Esved (75) şöyle demiştir: İbn Zubeyr bana: Âişe sana çok sırr söyler idi. Binâenaleyh o sana Ka'be hakkında ne tahdîs etti? dedi. Ben de ona şunu söyledim: Âişe bana dedi ki: Peygamber (S): *"Yâ Âişe, şâyet kavmının zamânları yakın olmasaydı* -İbn Zubeyr; küfre yakın olmasaydı dedi- *muhakkak Ka'be'yi bozar ve ona biri insanların gireceği, diğeri de çıkacakları iki kapı yapardım"* buyurdu. İşte İbnu Zubeyr Peygamber'in bu arzûsunu yerine getirmiştir [98].

٥٠- بابَ مَنْ خصَّ بالعِلْمِ قَوْماً دُونَ قَوْمٍ كَرَاهِيَةَ أنْ لا يَفْهَمُوا وقالَ عَلِيٌّ حَدِّثُوا النَّاسَ بِمَا يَعْرِفُونَ أتُحِبُّونَ أنْ

---

97 ***"Ve mâ ûtû"*** hadîsin râvîlerinden A'meş'in kırâatıdır. Mütevâtir ve meşhûr kırâat ise: ***"Ve mâ ûtîtum***(= Size az bir ilimden başkası verilmemiştir)" okunur.

98 Bu hadîs bâzı küçük farklarla, Hacc ve Temennî kitâblarında da gelecektir.

يُكَذَّبَ اللّٰهُ وَرَسُولُهُ

حدّثنا عُبَيْدُ اللّٰهِ بنُ مُوسَى عَنْ مَعْرُوفِ بن خَرَّبُوذٍ عَنْ أَبِى الطُّفَيْلِ عَنْ عَلِيٍّ بِذَلِكَ *

50- ANLAYAMAMALARINDAN (HOŞLANMADIĞI VE BU YÜZDEN AKTARILMASINI HOŞGÖRMEDİĞİ İÇİN) İLMİ, BİR TOPLULUKTAN BAŞKA BİR TOPLULUĞA TAHSÎS EDEN KİMSE BÂBI

Ve Alî (İbn Ebî Tâlib-R): "İnsanlara anlayabilecekleri şeyler söyleyiniz. Siz Allah ve Rasûlü'nün tekzîb olunmasını arzû eder misiniz?" demiştir. Bize Ubeydullah ibnu Mûsâ, Ma'rûf ibn Harrabûz'dan; o da Ebu't-Tufeyl(110-R)'den; o da Alî (İbn Ebî Tâlib-R)'den bu sözü tahdîs etti [99].

٦٨- حدّثنا إسْحاقُ بنُ إبْراهِيمَ قَالَ حدّثنا مُعاذُ بنُ هِشَامٍ قَالَ حدّثنى أَبِي عَنْ قَتَادَةَ قَالَ حدّثنا أَنَسُ بنُ مالِكٍ أنّ النَّبِىَّ صلى الله عليه وسلم ومُعَاذٌ رَدِيفُهُ عَلَى الرَّحْلِ قَالَ يامُعَاذُ بنَ جَبَلٍ قال لَبَّيْكَ يارسولَ اللّٰهِ وسَعْدَيْكَ قال يامُعَاذُ قال لَبَّيْكَ يارسولَ اللّٰهِ وَسَعْدَيْكَ ثلاثاً قال ما مِنْ أَحدٍ يَشْهَدُ أنْ لا إلَهَ إلاَّ اللّٰهُ وأنّ مُحَمَّداً رسولُ اللّٰهِ صِدْقاً مِنْ قَلْبِهِ إلاَّ حَرَّمَهُ اللّٰهُ عَلَى النَّارِ قال

---

99 Bu hadîs, müellif Buhârî'nin âlî isnâdlarındandır. Zîrâ buna üç râvî ile ulaşmıştır. Üçüncü râvî sahâbî olan İbn Tufeyl'dir. Müellif burada hadîsin senedini metinden sonraya bırakmıştır. Bunu ya hadîsin isnâd yoluyla eserin isnâd yolu arasını ayırmak için, yâhud İbnu Harrabûz sebebiyle isnâdın za'fını göstermek için, yâhud tefennün yânî çeşit çeşit söylemek için, yâhud da bunun da cevâzını beyân etmek için böyle yapmıştır. İbnu Harrabûz'u İbn Maîn zaîf addetmiştir. Müellif Buhârî'de de onun bu hadîsten başka hadîsi yoktur.

Hz. Alî'nin bu sözünün benzerini İbn Mes'ûd (R) da söylemiştir ki, bunu İmâm Müslim, sahîh bir senedle *Sahîh*'inin mukaddimesinde şöyle tahrîc etmiştir: Ve bana Ebu't-Tâhir ile Harmele ibn Yahyâ tahdîs edip şöyle dediler: Bize İbnu Vehb haber verip şöyle dedi: Bana Yûnus, İbn Şihâb'dan; o da Ubeydullah ibn Abdillah ibn Utbe'den haber verdi ki, Abdullah ibn Mes'ûd şöyle demiştir: "Sen akıllarının ermeyeceği bir sözü herhangi bir zümreye (hakîkatte) söyleyici değilsin (yânî söylemiş, ma'rifet ve hizmet yapmış değilsin... Çünkü) o söz onlardan kimi üzerinde ancak bir fitne olmuştur" (Müslim, *el-Câmi'u's-Sahîh*, Mukaddime, Bâb: 3.)

Akıllar, tâkatleri derecesinden fazlasını taşıyamazlar. O tâkatlerin üstüne çıkılırsa, hâlde mevcûd olan salâh bile yerini fesâda bırakır.

Âlimlerin birçoğu, anlaşılması güç ve te'vîli müşkil olan sözlerin ve müteşâbihlerin âmmeye söylenmesini hoş görmemişlerdir.

يارسولَ اللهِ أفَلاَ أُخبِرُ بِهِ النَّاسَ فَيَسْتَبْشِرُوا قال إذاً يَتَّكِلُوا وأخْبَرَ بِها مُعاذٌ
عِنْدَ مَوْتِهِ تأثُّماً *

68-....... Katâde şöyle demiştir: Bize Enes ibn Mâlik (R) şöyle tahdîs etti:

Muâz ibn Cebel, deve üstünde Peygamber'in terkisinde iken, Peygamber (S):

— *Yâ Mûaz ibne Cebel!* diye nidâ etti.

Muâz:

— Lebbeyk yâ Rasûlallah, ve sa'deyk, dedi.

Peygamber yine:

— *Yâ Muâz!* diye çağırdı.

Muâz:

— Lebbeyk yâ Rasûlallah ve sa'deyk, dedi.

Bu üç kerre vâkı' oldu. Üçüncüde Rasûlullah.

— *Hiçbir kimse yoktur ki, kalbinden tasdîk ederek Allah'tan başka ilâh olmadığına ve Muhammed'in Rasûlullah olduğuna şehâdet etsin de Allah onu ateşe harâm etmesin,* buyurdu.

Muâz:

— Yâ Rasûlallah, bunu insanlara haber vereyim de sevinsinler mi? dedi.

— *Haber verdiğin takdîrde buna güvenirler,* buyurdu.

Muâz ibn Cebel, bunu ölümüne yakın günâhtan sıyrılmak için haber verdi.

٦٩– حدّثنا مُسَدَّدٌ قال حدّثنا مُعْتَمِرٌ قالَ سَمِعْتُ أبى قال سَمِعْتُ
أنَساً قالَ ذُكِرَ لِى أنّ النَّبىَّ صلى الله عليه وسلم قالَ لِمُعاذٍ مَنْ لَقِىَ اللهَ لاَيُشْرِكُ
بِهِ شَيْئاً دَخَلَ الجَنَّةَ قالَ ألاَ أُبَشِّرُ النَّاسَ قال لا إنِّى أخافُ أنْ يَتَّكِلُوا *

69-....... Ben Enes (R)'ten işittim, şöyle dedi: Bana zikrolundu ki, Peygamber (S), Muâz'a:

— *Allah'a hiçbir şey ortak kılmıyarak Allah'a kavuşan kimse, cennete girdi,* buyurmuştur.

Muâz:

— Bunu insanlara müjdeleyeyim mi? dedi.

Rasûlullah:

— *Hayır, çünkü ben onların buna güvenmelerinden endîşe ederim,* buyurdu [100].

---

100 Bu hadîslerde muvahhidlere büyük bir müjde vardır. Doğrulukla can ve gönülden şehâdet kelimelerini telâffuz edip söyleyen ve itâat eden kimsenin cehen-

٥١- بابُ الحَيَاءِ فِي العِلْمِ

وقال مُجَاهِدٌ لاَ يَتَعَلَّمُ العِلْمَ مُسْتَحْيٍ ولا مُسْتَكْبِرٌ وقالَتْ عائِشَةُ نِعْمَ النِّسَاءُ نِسَاءُ الأَنْصارِ لَمْ يَمْنَعْهُنَّ الحَيَاءُ أَنْ يَتَفَقَّهْنَ فِي الدِّينِ

51- İLİM (ÖĞRENİP ÖĞRETMEK)DE HAYÂ BÂBI

Ve Mucâhid ibn Cebr: "Hayâ eden de, büyüklük taslayan da ilim öğrenemez" demiştir. Âişe (R) de: "Ensâr kadınları ne iyi kadınlardır! Hayâları kendilerini dînde fakîhler (derin âlimler) olmalarından men' etmedi" demiştir [101]

٧٠- حدّثنا مُحَمَّدُ بْنُ سَلاَمٍ قالَ أَخْبَرنا أبو مُعاوِيَة قال حدّثنا هِشَامٌ عَنْ أَبِيهِ عَنْ زَيْنَبَ ابْنَةِ أُمِّ سَلَمَةَ عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ قالَتْ جاءَتْ أُمُّ سُلَيْمٍ إِلَى رسولِ الله صلى الله عليه وسلم فقالَتْ يارسولَ اللهِ إِنَّ الله لا يَسْتَحْيِي مِنَ الحَقِّ فَهَلْ

---

nem ateşine harâm olacağı müjdesi. Böyle müjdeler Enes'ten ve Ebû Saîd Hudrî'den de rivâyet edilmiştir. Günâhları afvolunmamış ma'siyet ehlinin, cehenneme uğradıktan sonra cennete gireceğine dâir daha birçok haberler vardır. Haberlerde nesh cârî olmayacağından bu hadîslerin arasını te'lîf etmek gerekir. İşte bunun için buradaki "harâm kılma"dan maksad ebedî kılmaktır demişlerdir. Bu takdîrde şehâdet kelimelerini Allah rızâsı için gönülden söyleyenler ateşte ebedî olmazlar demek olur. Daha güzel bir tevcîhe göre, kâfirlerin karargâhı olan ateşten masûn olurlar, demektir. Bu takdîre göre âsî mü'minler azab yurduna girseler bile kâfirler gibi orada çok uzun zamân kalmayacaklar demek olur... (*Tecrîd Ter.*, II, 303, 268. hadîs).

101 Büyüklere iclâl ve ihtirâm ciheti üzere vâkı' olacak hayâ makbûldür. Ammâ dînî bir işi terke sebeb olacak hayâya, yânî utangaçlığa gelince, o kötülenmiştir. Ve böylesi dînin tavsiye ettiği hayâ değildir. O ancak zaîflik, gevşeklik ve aczdir.

Mucâhid ibn Cebr'in sözü olan ta'lîkı, Ebû Nuaym, *el-Hılye*'de Alî ibn Medînî'den; o da İbn Uyeyne'den; o da Mansûr'dan; o da Mucâhid'den tarîkıyle Buhârî'nin şartına göre sahîh bir senedle vasl etmiştir.

Âişe'nin sözü olan ta'lîkı da, Ebû Dâvûd, Ubeydullah ibn Muâz'dan, bize babam tahdîs etti, bize Şu'be, İbrâhîm ibn Muhâcir'den; o da Safiyye bintu Şeybe'den; o da Âişe'den; şöyle dedi... senediyle rivâyet etmiştir (İbn Hacer, Aynî, Kastallânî).

Bu bâbdaki hadîs ile ilim öğrenmekte ve öğretmekte utanmak olmayacağı sâbit olmuştur. Kezâ bu husûsta utanıp sıkılmamanın güzelliği, hadîsin tarîklerinin birinde takarrur eden hükümle sâbittir: Mü'minlerin anneleri bu suâlinden dolayı Ümmü Suleym'i ayıpladılar da Rasûlullah (S) onları bundan men' etmiştir.

Şu hâlde, dînî ve ilmî mes'elelerde utanmanın suâle mâni teşkîl etmemesi lâzım geleceğini öğrenmiş oluyoruz.

عَلَى المَرْأةِ مِنْ غُسْلٍ إذَا احْتَلَمَتْ قالَ النَّبِيُّ صلى الله عليه وسلم إذَا رَأتِ الماءَ فَغَطَّتْ أمُّ سَلَمَةَ تَعْنِي وجْهَهَا وقالَتْ يارسولَ اللهِ وَتَحْتَلِمُ المَرْأةُ قالَ نَعَمْ تَرِبَتْ يَمِينُكِ فَبِمَ يُشْبِهُهَا وَلَدُهَا *

70-....... Bize Hişâm, babası Urvetu'bnu'z-Zubeyr'den; o da Ümmü Seleme(R)'den tahdîs etti. Şöyle demiştir: Ümmü Suleym (R) Rasûlullah'ın yanına geldi de: Yâ Rasûlallah! *"Allah hakktan hayâ etmez"* (el-Ahzâb: 53). Bir kadın ihtilâm olursa yıkanması îcâb eder mi? diye sordu. Peygamber (S): *"Suyu gördüğünde* (evet)" cevâbını verdi. Ümmü Seleme utancından yüzünü örterek: Yâ Rasûlallah! Kadın da ihtilâm olur mu? dedi. Rasûlullah: *"Evet. Sağ elin toprağa gelsin! Bu olmasa çocuğu kendisine nasıl benzeyebilir?"* buyurdu.

٧١ - حدّثنا إسْماعِيلُ قال حدّثني مالِكٌ عَنْ عَبْدِ اللهِ بنِ دِينارٍ عَنْ عَبْدِ اللهِ بنِ عُمَرَ أنّ رسولَ اللهِ صلى الله عليه وسلم قال إنَّ مِنَ الشَّجَرِ شَجَرَةً لايَسْقُطُ وَرَقُهَا وَهْىَ مَثَلُ المُسْلِمِ حَدِّثُونِي ما هِيَ فَوَقَعَ النَّاسُ فِي شَجَرِ البَادِيَةِ ووَقَعَ فِي نَفْسِي أنَّهَا النَّخْلَةُ قال عَبْدُ اللهِ فاسْتَحْيَيْتُ فقالُوا يارسولَ اللهِ أخْبِرْنا بِها فقالَ رسولُ اللهِ صلى الله عليه وسلم هِيَ النَّخْلَةُ قال عَبْدُ اللهِ فَحَدَّثْتُ أبِي بِمَا وَقَعَ فِي نَفْسِي فقالَ لأنْ تكُونَ قُلْتَهَا أحَبُّ إلَيَّ مِنْ أنْ يَكُونَ لِي كَذَا وكَذَا *

71-....... Abdullah ibn Umer (R)'den (ki o şöyle demiştir): Rasûlullah (S): *"Ağaçlardan bir nevi' vardır ki yaprağı düşmez, o ağaç müslümânın benzeridir. Nedir o, bana söyleyin"* buyurdu. İnsanlar çöldeki ağaçları saymağa daldılar. Benim kalbime onun hurma ağacı olduğu düştü. Abdullah dedi ki: Fakat ben söylemeğe utandım. Yâ Rasûlallah, onu bize haber ver, dediler. Bunun üzerine Rasûlullah (S): *"O, hurma ağacıdır"* buyurdu. Abdullah dedi ki: Müteâkıben babama gönlüme düşen şeyi söyledim. Babam: Vallahi onu söylemiş olmaklığın bana, benim şu, şu şeylerim olmasından daha sevimli olurdu, dedi [102].

٥٢ - بابُ مَنِ اسْتَحْيَا فأمَرَ غَيْرَهُ بالسُّؤَالِ

52- ÂLİME BİZZÂT KENDİSİ BİR ŞEY SORMAKTAN UTANIP DA SORMA İŞİNİ BAŞKASINA EMREDEN KİMSE BÂBI

---

102 Bu hadîs küçük lâfız farklarıyle şimdiye kadar Kitâbu'l-İlm'in 3., 5., 14., 50. bâblarında geçmektedir.

٧٢- حدّثنا مُسَدَّدٌ قال حدّثنا عَبْدُ اللهِ بنُ دَاوُدَ عَنِ الأعْمَشِ عن مُنْذِرٍ الثَّوْرِيِّ عَنْ مُحَمَّدِ بنِ الحَنَفِيَّةِ عَنْ عَلِيٍّ قالَ كُنْتُ رَجُلاً مَذَّاءً فَأَمَرْتُ المِقْدَادَ أنْ يَسْأَلَ النَّبِيَّ صلى الله عليه وسلم فَسأَلَهُ فقال فِيهِ الوُضُوءُ *

72-....... Alî ibn Ebî Tâlib (R) şöyle demiştir: Ben çok mezîsi olan bir adam idim. Peygamber'e sormasını Mıkdâd ibnu'l-Esved'e emrettim. O da sordu. Peygamber (S): *"Abdest alması îcâb eder"* buyurmuştur [103].

٥٣- بابُ ذِكْرِ العِلْمِ والفُتْيَا فِي المَسْجِدِ

53- MESCİD İÇİNDE İLİM TAKRÎR ETMEK VE HERHANGİ BİR SUÂLİN CEVÂBINI ZİKRETMEK BÂBI

٧٣- حدّثني قُتَيْبَةُ بنُ سَعِيدٍ قال حدّثنا اللَّيْثُ بنُ سَعْدٍ قال حدّثنا نافِعٌ مَوْلَى عَبدِ اللهِ بنِ عُمَرَ بنِ الخَطَّابِ عَنْ عَبْدِ اللهِ بنِ عُمَرَ أنّ رَجُلاً قامَ فِي المَسْجِدِ فقال يارسُولَ اللهِ مِنْ أيْنَ تَأْمُرُنا أنْ نُهِلَّ فقال رسولُ اللهِ صلى الله عليه وسلم يُهِلُّ أهْلُ المَدِينَةِ مِنْ ذِى الحُلَيْفَةِ ويُهِلُّ أهْلُ الشّامِ مِنَ الجُحْفَةِ ويُهِلُّ أهْلُ نَجْدٍ مِنْ قَرْنٍ وقال ابنُ عُمَرَ ويَزْعُمُونَ أنّ رسولَ اللهِ صلى الله عليه وسلم قالَ ويُهِلُّ أهْلُ اليَمَنِ مِنْ يَلَمْلَمَ وكانَ ابنُ عُمَرَ يَقُولُ لَمْ أفْقَهْ هَذِهِ مِنْ رسولِ اللهِ صلى الله عليه وسلم *

73-....... Bize Abdullah ibn Umer ibn Hattâb'ın azâdlısı Nâfi', Abdullah ibn Umer (R)'den tahdîs etti (ki şöyle demiştir): Bir kimse mescidde ayağa kalktı ve: Yâ Rasûlallah, nereden ihrâma girip telbiye etmemizi emrediyorsun? diye sordu. Rasûlullah (S): *"Medîne ahâlîsi Zu'l-Huleyfe'den, Şâm ahâlîsi Cuhfe'den, Necd ahâlîsi Karn'dan i'tibâren telbiye etsinler"* buyurdu. Abdullah ibn Umer der ki: Rasûlullah'ın: *"Yemen ahâlîsi Yelemlem'den i'tibâren telbiye etsinler"* buyurduğunu da söylüyorlar. İbn Umer: Ben bu son sözü Rasûlullah'tan anlamadım, der idi.

---

103 Mezî, ince bir sudur ki, oynaşma ve öpme esnâsında önden çıkar.
Âlime kendisi bir şey sormaktan utanan kimsenin, suâlden doğacak maksadın husûlü için, bunu başkasına sordurmasının câiz olduğu bu hadîsten anlaşılmakdır.

٥٤- بَابُ مَنْ أجَابَ السَّائِلَ بِأكْثَرَ مِمَّا سَألَهُ

54- SUÂL SORAN ŞAHSA, SORDUĞU ŞEYDEN FAZLASIYLA CEVÂB VEREN KİMSE BÂBI [104]

٧٤- حدّثنا آدَمُ قالَ حدّثنا ابنُ أبِى ذِئْبٍ عَنْ نافِعٍ عَنِ ابنِ عُمَرَ رضى الله عنهما عَنِ النَّبِىِّ صلى الله عليه وسلم. وَعنِ الزُّهْرِىِّ عنْ سَالِمٍ عَنِ ابنِ عُمَرَ عَنِ النَّبِىِّ صلى الله عليه وسلم أنَّ رَجُلاً سألَهُ مايَلْبَسُ المُحْرِمُ فقالَ لا يَلْبَسُ القَمِيصَ ولا العِمَامَةَ ولاالسَّراوِيلَ ولا البُرْنُسَ ولا ثَوْباً مَسَّهُ الوَرْسُ أوِ الزَّعْفَرانُ فانْ لَمْ يَجِدِ النَّعْلَيْنِ فَلْيَلْبَسِ الخُفَّيْنِ ولْيَقْطَعْهُمَا حَتَّى يَكُونَا تَحْتَ الكَعْبَيْنِ *

74- Bize Âdem (ibn Ebî İyâs) tahdîs edip şöyle dedi: Bize İbnu Ebî Zi'b, Nâfi'den; o da İbn Umer (R)'den; o da Peygamber (S)'den tahdîs etti. Ve kezâ (Âdem, o da İbn Ebî Zi'b'den), o da Zuhrî'den; o da Sâlim'den; o da İbn Umer'den (şöyle demiştir): Bir kimse Peygamber'den: İhrâma giren (insan) ne giyer? diye sordu. Peygamber (S): *"Ne gömlek, ne sarık, ne don, ne bornus, ne çehrî veyâ zağferân ile boyanmış bir kumaş giyer. Na'leyn bulamadığı takdirde mest giysin ve onları topukların altına varıncaya kadar kessin"* buyurdu.

---

104 Suâl husûsî, cevâb umûmî olursa, sorulandan fazlasıyle cevâb vermek câizdir. Usûlcülerin: "Cevâbın suâle mutâbık olması îcâb eder" sözündeki mutâbakaattan maksad, cevâbda ziyâde olmaması değildir; ondan murâd, cevâbın sorulan hükmü ifâde edici olmasıdır (Kastallânî).

Bu son iki bâbın hadîsleri "Hacc Kitâbı"nda da gelecek ve açıklamaları orada verilecektir.

بسم الله الرحمن الرحيم

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın ismiyle

٣- كِتَابُ الْوُضُوءِ

3-KİTÂBU'L-VUDÛ'

(Abdest Alma Kitâbı)

١- بابٌ ما جاءَ فى الوُضوءِ وقَوْلِ الله تعالى

إذا قُمْتُمْ إلى الصَّلاةِ فاغسِلُوا وجُوهَكُمْ وأيْدِيَكُمْ إلى المَرافِقِ وامْسَحُوا بِرؤُسِكُمْ وأرْجُلَكُمْ إلى الكَعْبَيْنِ. قالَ أبو عَبْدِ اللهِ وَبَيَّنَ النَّبىُّ صلى الله عليه وسلم أنَّ فرضَ الوُضوءِ مَرَّةً مَرَّةً وَتَوَضَّأَ أيضاً مَرَّتَينِ مَرَّتَينِ وثلاثاً

---

1 Daha önce (Îmân Kitâbı'nın başında) de zikretmiştik ki, Buhârî, kitâbını evvelâ "Vahy Bâbı" mukaddimesiyle başlatmış, bundan sonra fıkıh bâblarına şâmil olan diğer kitâbları sırasıyle zikretmiştir. Îmân Kitâbı ile İlim Kitâbı'nı, Îmân Kitâbı'nın başında zikrettiğimiz ma'nâdan dolayı öne geçirmişti. Ondan sonra ibâdetlerle ilgili olan kitâbları zikre başladı. İbâdetlerle ilgili kitâbları muâmelât, âdâb, hudûd... gibi işlerle ilgili diğer kitâblardan evvel getirdi. Çünkü bunların Îmân ve İlim Kitâbları'nın ardından zikredilmesi daha münâsibdir. Zîrâ ibâdetlerin aslı ve dayanağı îmândır. Abdest almadan sonra diğer ibâdetlerden önce bütün nevi'leriyle Namâz Kitâblarını getirdi. Çünkü namâz, kitâbda ve sünnette îmânın arkasından gelicidir. Çok devretmesinden dolayı onu bilmek ihtiyâcı daha şiddetlidir. Namâz Kitâbı'ndan evvel Abdest Alma Kitâbı'nı getirdi. Çünkü abdest alma, namâzın şartıdır. Bir şeyin şartı ise kendinden öne geçer.

Bâzı Buhârî nushalarında "Tahâret Kitâbı" şeklinde gelmiş, bunun ardından da "Abdest alma hakkında gelenler bâbı" gelmiştir. Bu şekil daha münâsibdir. Çünkü Tahâret(= Temizlik) abdest almadan daha umûmîdir... *(Umdetu'l-Kaarî*, s.641).

ثَلاثًا وَلَمْ يَزِدْ عَلَى ثَلاثٍ وكَرِهَ أهْلُ العِلْمِ الإسْرَافَ فِيهِ وأنْ يُجَاوِزُوا فِعْلَ النَّبِيِّ صلى الله عليه وسلم

1-ABDEST ALMAK HAKKINDA GELEN ŞEYLER VE YÜCE ALLAH'IN ŞU KAVLİ BÂBI:

"Ey îmân edenler, namâza kalkacağınız zamân yüzlerinizi ve dirseklere kadar ellerinizi ve başlarınızı mesh edip, her iki topuğa kadar ayaklarınızı yıkayın. Cünüb olduysanız boy abdesti alın..."(el-Mâide:6) [2].

Ebû Abdillah Buhârî şöyle dedi:

Peygamber (S), abdest almada farz olanın azâları birer defa yıkamak olduğunu beyân eyledi [3] ve kezâ kendisi azâları ikişer defa ve üçer defa yıkadı. Ve üçer defadan fazla yıkamadı [4]. İlim ehli abdest almakta suyu isrâf etmeyi ve Peygamber'in fiilinden öteye geçmeyi kerîh gördüler [5].

٢- بابٌ لا تُقْبَلُ صَلاةٌ بِغَيْرِ طُهُورٍ

2-BÂB: "TAHÂRETSİZ (YÂNÎ ABDESTSİZ) HİÇBİR NAMÂZ KABÛL OLUNMAZ" [6]

---

2 Bu âyette abdest alma, gusul etme ve suyun yokluğunda veyâ suyu kullanmaya mânı' hâllerde teyemmüm yapma esâsları, farzları takrîr ve tesbît edilmiştir. Bu üç çeşit temizlik en-Nisâ: 43. âyetinde de bildirilmiştir.

Abdest, hadesten tahâret yânî i'tibârî ve görülmeyen bir kirlilikten temizlik olduğu için, bununla necâsetten tahâret için olan yıkamayı birbirine karıştırmamalıdır. Necâsetten tahârette pislik iyice zâil oluncaya kadar yıkamak ve îcâbına göre oğmak veyâ silmek lâzım ise de, abdestte bu iki temizliğe mâni' olan kir ve pislikler daha evvel giderilmiş bulunacağından, görülmeyen hadesi gidermek için bir defa yıkamak kâfî olabilir; farzı bu kadardır. Çünkü emr tekrâr îcâb etmez, fakat iki daha iyidir ve üç defa tekrâr sünnettir... Abdestin, guslün, teyemmümün hikmeti maddî nezâfet ve ma'nevî tahârettir... (*Hakk Dîni*, II,1587).

3 Buna ayrılmış olan bir bâbda mevsûlen zikredeceği bir ta'lîkdir.

4 Bu da kendisine ayrılmış olan bir bâbda mevsûlen zikredeceği bir ta'lîkdir.

5 Buhârî bununla İbn Ebî Şeybe'nin ve İbn Mâce'nin bâzı sahâbî ve tâbiîlerden bu ma'nâda rivâyet ettikleri hadîsleri işâret etmiştir. Bâzı şârihler de: Buhârî'nin bu sözü, üç defadan fazlayı men'e dâir olan icmâın nakline işârettir, demişlerdir.

6 Bu bâb ismi, Müslim'in ve diğer muhaddislerin tahrîc ettikleri bir hadîsin lâfzıdır. Bu hadîsin birçok tarîkleri vardır, fakat bunlar içinde Buhârî'nin şartına uygun olanı yoktur. İşte bu sebebden dolayı onu bâb ismi olarak zikretti de bâbın altında Ebû Hureyre hadîsini getirdi.

١- حدّثنا إسْحاقُ بنُ إبْراهِيمَ الحَنْظَلِيُّ قالَ أخْبرنا عَبْدُ الرَّزّاقِ قال أخْبرنا مَعْمَرٌ عنْ هَمَّامِ بنِ مُنَبِّهٍ أنَّهُ سَمِعَ أبا هُرَيْرَةَ يَقُولُ قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم لاتقْبَلُ صَلاةُ مَنْ أحْدَثَ حَتَّى يَتَوَضَّأَ قالَ رَجُلٌ مِنْ حَضْرَمَوْتَ ماالحَدَثُ يا أبا هُرَيْرَةَ قال فُسَاءٌ أو ضُرَاطٌ *

1-....... Bize Ma'mer, Hemmâm ibn Münebbih'ten haber verdi ki, o Ebû Hureyre (R)'den şöyle derken işitmiştir: Rasûlullah (S): *"Kendisinde hades meydana gelen kimsenin namâzı, o kimse abdest almadıkça kabûl olunmaz"* buyurdu. Hadramevt ahâlîsinden bir kimse: "Yâ Ebâ Hureyre, hades nedir?" diye sordu. Ebû Hureyre: "Sessiz veyâ sesli yel" cevâbını verdi [7].

٣- بابُ فَضْلِ الوُضُوءِ والغُرُّ المُحَجَّلُونَ مِنْ آثارِ الوُضُوءِ

3- ABDEST ALMANIN FAZÎLETİ BÂBI

Ve abdest alma izlerinden dolayı yüzleri nûrlular, elleri ve ayakları sekililer.

٢- حدّثنا يَحْيَي بنُ بُكَيْرٍ قال حدّثنا اللَّيْثُ عنْ خالِدٍ عنْ سَعِيدِ ابنِ أبِي هِلاَلٍ عنْ نُعَيْمٍ المُجْمِرِ قالَ رَقِيتُ مَعَ أبِي هُرَيْرَةَ على ظَهْرِ المَسْجِدِ فَتَوَضَّأَ فقال إنِّي سَمِعْتُ النبيَّ صلى الله عليه وسلم يَقُولُ إنَّ أُمَّتِي يُدْعَوْنَ يَوْمَ القِيامَةِ غُرًّا مُحَجَّلِينَ مِنْ آثارِ الوُضُوءِ فَمَنِ استطاعَ مِنْكُمْ أنْ يُطِيلَ غُرَّتَهُ فَلْيَفْعَلْ *

2-....... Bize Leys, Hâlid (ibn Yezîd-139)'den; o da Saîd ibn Ebî Hilâl (135)'den; o da Nuaym el-Mucmir'den tahdîs etti; o şöyle demiştir: Ben Ebû Hureyre ile berâber mescidin arkasına çıktım, akabinde Ebû Hureyre (R) abdest aldı da şöyle dedi: Ben Peygamber (S)'den işittim, şöyle buyuruyordu: *"Benim ümmetim kıyâmet gününde bedenlerindeki abdest alma izlerinden dolayı yüzleri nûrlular, elleri, ayakları sekililer diye çağırılacaklardır".*

---

7 Ebû Hureyre'nin hades nevi'lerinden yalnız bu ikisini söylemesi ya diğerleriyle evleviyyetle namâz kılınamıyacağını kasdetmesinden, yâhud Hadramevtli sorucunun, namâz esnâsında musallîden vâkı' olabilecek hadesleri sormuş olmasından dolayıdır.

Ebû Hureyre: Artık bu parlaklığını daha ziyâde artırmağa kimin gücü yeterse yapsın, dedi [8].

٤ـ بابٌ لا يَتَوَضَّأُ مِنَ الشَّكِّ حَتَّى يَسْتَيْقِنَ

4- BÂB: (ABDESTLİ KİMSE ABDESTİNİN BOZULDUĞUNU) KESİNLİKLE BİLMEDİKÇE ŞÜBHEDEN DOLAYI ABDEST ALMAZ

٣ـ حدّثنا عَلِيٌّ قالَ حدّثنا سُفْيَانُ قالَ حدّثنا الزُّهْرِيُّ عنْ سَعِيدِ ابن المُسَيَّبِ وعنْ عبَّادِ بنِ تَمِيمٍ عنْ عَمِّهِ أنَّهُ شَكَا إلى رسولِ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم الرَّجُلُ الَّذِي يُخَيَّلُ إلَيْهِ أنَّهُ يَجِدُ الشَّيْءَ فى الصَّلاةِ فقالَ لا يَنْفتِلْ أو لاَ يَنْصَرِفْ حَتَّى يَسْمَعَ صَوْتًا أو يَجِدَ رِيحًا *

3-....... Bize Zuhrî, Saîd ibn Müseyyeb'den; o da Abbâd ibn Temîm'den; o da amucası (Abdullah ibn Zeyd-63)'ndan tahdîs etti ki, bu Abdullah ibn Zeyd (R) namâzda iken kendisinde bir şey (yânî hades) vukûunu hayâl eden kimsenin hâlini Rasûlullah'a arz eylemiş. Rasûlullah (S) da: *"Bir ses veyâ bir koku duymadıkça namâzdan çıkmasın"* buyurmuştur [9].

٥ـ بابُ التَّخْفِيفِ فى الوُضُوءِ

5- ABDEST ALMAKTA HAFİFLETME BÂBI

٤ـ حدّثنا عَلِيُّ بنُ عَبْدِ اللَّهِ قال حدّثنا سُفْيَانُ عنْ عَمْرٍو قال أخْبرنِي كُرَيْبٌ عَنْ ابنِ عَبَّاسٍ أنَّ النبيَّ صلى الله عليه وسلم نَامَ حَتَّى نَفَخَ ثُمَّ صَلَّى ورُبَّمَا قال اضْطَجَعَ حَتَّى نَفخَ ثُمَّ قامَ فَصلَّى ثم حدّثنا بِهِ سُفْيَانُ مَرَّةً بَعْدَ مَرَّةٍ عنْ عَمْرٍو عنْ كُرَيْبٍ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قالَ بِتُّ عِنْدَ خالَتِي مَيْمُونَةَ لَيْلَةً فقامَ

8 Peygamber'in buradaki sözü, abdest almanın fazîletine ve abdest organlarında abdest suyunun değdiği yerlerin âhırette ayrı bir parlaklık ve nûrlulukta olacaklarına açıkça delâlet etmektedir.

9 Bu hadîste İslâm'ın asıllarındanbir asıl ve fıkhın kaaidelerindenbir kaaide vardır. O da, eşyâ, aksi kesinlikle bilininceye kadar asılları üzerinde bekaa ile hükmedilir; birden meydana geliveren şekk onlara zarar vermez kaaidesidir. Âlimler bu kaaide üzerinde ittifâk etmişlerdir,fakat kullanma keyfiyyetinde,yânî uygulamada görüş ayrılıkları vardır... (Aynî).

النَّبِيُّ صلى الله عليه وسلم مِنَ اللَّيْلِ فَلَمَّا كانَ فى بَعْضِ اللَّيْلِ قامَ النَّبِيُّ صلى
الله عليه وسلم فَتَوَضَّأَ مِنْ شَنٍّ مُعَلَّقٍ وضُوءاً خَفِيفًا يُخَفِّفُهُ عَمْرٌو وَيُقَلِّلُهُ وقامَ
يُصَلِّى فَتَوَضَّأْتُ نَحْوًا مِمَّا تَوَضَّأَ ثُمَّ جِئْتُ فَقُمْتُ عَنْ يَسَارِهِ ورُبَّمَا قال سُفْيَانُ
عَنْ شِمَالِهِ فَحَوَّلَنِي فَجَعَلَنِي عَنْ يَمِينِهِ ثُمَّ صَلَّى ماشاءَ اللَّهُ ثم اضْطَجَعَ فَنَامَ
حَتَّى نَفَخَ ثم أَتاهُ المُنَادِي فآذَنَهُ بالصَّلاَةِ فَقَامَ مَعَهُ إلى الصَّلاَةِ فَصَلَّى وَلَمْ يَتَوَضَّأْ
قُلْنَا لِعَمْرٍو إنَّ نَاسًا يَقُولُونَ إِنَّ رسولَ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم تَنَامُ عَيْنُهُ ولا
يَنَامُ قَلْبُهُ قال عَمْرٌو سَمِعْتُ عُبَيْدَ بنَ عُمَيْرٍ يَقُولُ رُؤْيَا الأَنْبِيَاءِ وَحْيٌ ثم قَرَأَ
إِنِّى أَرَى فِي المَنَامِ أَنِّى أَذْبَحُكَ *

4-....... Bize Sufyan (ibn Uyeyne), Amr ibn Dînâr'dan tahdîs etti. Amr şöyle dedi: Bana Kurayb (98), İbn Abbâs (R)'tan haber verdi (ki şöyle demiştir): Peygamber (S) bir gece uyudu, hattâ horladı. Ondan sonra (abdest almaksızın) namâz kıldı. Bu sözü İbn Abbâs'ın: Uzanıp horladı, ondan sonra kalkıp namâz kıldı, tarzında söylediği rivâyet olunuyor.

(Alî ibn Abdillah el-Medînî şöyle dedi:) Sonra bu hadîsi Sufyân, bize birçok defâlar kâh uzun, kâh kısa olarak Amr'dan, o da Kurayb'dan, o da İbn Abbâs'tan olmak üzere tahdîs etti [10]. İbn Abbâs şöyle demiştir: Bir gece teyzem Meymûne'nin yanında kaldım. Geceleyin Peygamber (S) kalktı. Gecenin bir kısmı olunca Peygamber kalktı ve asılı duran küçük bir tulumdan hafîf bir abdest aldı. -Amr bu abdestin pek hafîf ve pek az su ile olduğunu söylüyordu- Ve kalkıp namâza durdu. Ben de onun aldığı gibi abdest aldıktan sonra gelip sol tarafında namâza durdum. -Sufyân belki yine solu ma'nâsına olan "Şimâlihi" demiştir.- Peygamber benim yerimi değiştirdi; beni sağ tarafına geçirdi. Sonra Allah'ın dilediği kadar namâz kıldı. Ondan sonra uzanıp uyudu; hattâ horladı. Sonra munâdî (yânî müezzin) Ona gelip namâz vaktinin girdiğini haber verdi. Bunun akabinde müezzin kalkıp Peygamber'in maiyyetinde namâza çıktı. Peygamber (tekrâr) abdest almadığı hâlde namâzı kıldırdı. (Sufyân ibn Uyeyne şöyle dedi:) Biz Amr ibn Dînâr'a: İnsanlar, Rasûlullah'ın uyur, ammâ kalbi uyumaz derler; (ne dersiniz)? diye sorduk. Amr: Ben Ubeyd ibn Umeyr'den işittim: Peygamberlerin ru'yâları vahiydir, diyordu. Ubeyd

---

10 Yânî Sufyân ibn Uyeyne, bâbın hadîsini Amr'dan bir defa mücmel muhtasar, bir defa da mufassal olmak üzere, iki kerre rivâyet etmiştir. Bâb ismi için tesbît edilen, ikincisidir. Buhârî icmâli ikincisine ilâve etti.

bu sözden sonra da ***"Ben seni ru'yâmda boğazlıyorum görüyorum..."***(es-Saffât:102) âyetini okudu, dedi [11].

٦ـ باب إسْبَاغِ الوُضُوءِ وقال ابنُ عُمَرَ إسْبَاغُ الوُضُوءِ الإنْقَاءُ

6- ABDEST ALMAYI TAM VE KÂMİL YAPMAK BÂBI

İbn Umer: "İsbâğu'l-vudû' her abdest uzvunu pampak kılmaktır" dedi [12].

٥ـ حدّثنا عَبْدُ اللّٰهِ بنُ مَسْلَمَةَ عن مالِكٍ عَنْ مُوسَى بنِ عقْبَةَ عن كُرَيْبٍ مَوْلَى ابنِ عَبَّاسٍ عنْ أُسَامَةَ بنِ زَيْدٍ رضى الله عنهما أنَّهُ سَمِعَهُ يَقُولُ دَفَعَ رسولُ اللّٰهِ صلى الله عليه وسلم مِنْ عَرَفَةَ حَتَّى إذَا كانَ بالشِّعْبِ نَزَلَ فَبَالَ ثُمَّ تَوَضَّأَ وَلَمْ يُسْبِغِ الوَضُوءَ فَقُلْتُ الصَّلاَةَ يا رسولَ اللّٰهِ فقالَ الصَّلاَةُ أمامَكَ فَرَكِبَ فَلَمَّا جاءَ المُزْدَلِفَةَ نَزَلَ فَتَوَضأ فَأسْبَغَ الوُضُوءَ ثم أُقِيمَتِ الصَّلاَةُ

---

11 Amr ibn Dînâr: Evet insanların söyleyegeldiği şey hakktır. Çünkü ben Ubeyd ibn Umeyr'den işittim: Peygamberlerin ru'yâsı vahiydir, dedikten sonra: ***"İbrâhîm: Oğulcuğum, ben seni ru'yâmda boğazlıyorum görüyorum, dedi"*** âyetini okudu. -Bunu Müslim merfû' olarak rivâyet etti.- Binâenaleyh, onların kalblerinin, kendilerine vahyedilen şeyleri bellemeleri için uyumamaları îcâb eder. Nitekim söyleyen söyledi ve söyleyişi de güzel yaptı:

لاتُنْكَرُ الْوَحْيُ مِن رُؤْيَاهُ أنَّ لَهُ
قَلْباً إذا نَامَتِ الْعَيْنَانِ لَمْ يَنَمْ

"Peygamber'in ru'yâsında vahy inkâr olunmaz. Çünkü onun öyle bir kalbi vardır ki, gözü uyuduğu zamân kalbi uyumaz" (ed-Dihlevî, Bûsirî'nin Bür'e Kasîde-si'nden) Peygamber'in kalbinin uyumaması, abdestinin bozulmadığına delâlet etmiştir.

Hadîsteki âyet, İbrâhîm Peygamber'in İsmâîl veyâ İshâk'ı boğazlamaya me'-mûr olduğunu haber veren âyettendir; tamâmı şöyledir: ***"Artık o*** (oğul İbrâhîm'in) ***yanında koşmak çağına erince*** (babası): ***'Oğulcağızım' dedi, 'Ben seni ru'yâmda boğazlıyorum görüyorum. Bak artık ne düşünürsün'*** . (Oğlu) ***dedi: 'Babacığım, sana edilen emir ne ise yap. İnşâallah beni sabr edenlerden bulacaksın'"***(es-Saffât:102).

Bu gece namâzının bir rivâyeti İlim Kitâbı'nda da geçmişti. Bunda Rasûlullah'ın gece uykudan uyanınca asılı duran küçük bir tulumdan pek hafîf bir abdest aldıktan sonra gece namâzı kılıp tekrâr uyuduğu ve müezzinin sabâh namâzı vaktinin geldiğini haber vermesi üzerine, onunla birlikte hemen namâza çıktığı, fakat bu sefer abdest almadığı zikredilmektedir. Hadîsin başlığa delâleti, bu pek hafîf abdest alma keyfiyetidir.

فَصَلَّى الْمَغْرِبَ ثم أَنَاخَ كُلُّ إِنْسَانٍ بعِيرَهُ فى مَنْزِلِهِ ثم أُقِيمَتِ الْعِشَاءُ فَصَلَّى وَلَمْ يُصَلِّ بَيْنَهُمَا *

5-....... Kurayb'dan, o da Usâme ibn Zeyd (R)'den tahdîs etti. Kurayb Usâme'den işitti ki şöyle diyordu: Rasûlullah (S) Arafât'tan geriye hareket etti. Dağ yoluna girince inip su dökdü. Ondan sonra abdest aldı, fakat abdesti hafif aldı. Ben: Namâzı kılacak mısın yâ Rasûlallah? diye sordum. *"Namâz ileride* (kılınacak)*"* buyurdu. Yine bineğine bindi. Muzdelife'ye varınca indi ve abdest aldı. Bu sefer abdest almayı tam ve kâmil yaptı. Sonra namâz ikaamet edildi de akşâm namâzını kıldırdı. Ondan sonra herkes devesini kendi durağında çökertti. Sonra yatsı namâzı ikaame edildi. Yine namâzı kıldırdı ve iki namâz arasında hiçbir namâz kılmadı [13].

٧ــ بابُ غَسْلِ الوَجْهِ باليَدَيْنِ مِنْ غَرْفَةٍ واحِدَةٍ

7- BİR AVUÇ DOLUSU SUDAN İKİ ELİ (BİRLEŞTİRMEK SÛRETİ) İLE YÜZ YIKAMAK BÂBI

٦ــ حدّثنا مُحَمَّدُ بنُ عَبْدِ الرَّحِيمِ قال أَخْبَرنا أَبُو سَلَمَةَ الخُزَاعِيُّ مَنْصُورُ بنُ سَلَمَةَ قال أخبرنا ابنُ بِلالٍ يَعْنِى سُلَيْمانَ عنْ زَيْدِبْنِ أَسْلَمَ عَنْ عَطاءِ بنِ يَسَارٍ عَنِ ابنِ عَبّاسٍ أَنَّهُ تَوَضَّأَ فَغَسَلَ وَجْهَهُ أَخَذَ غَرْفَةً مِنْ ماءٍ فَمَضْمَضَ

---

12 *el-İsbâğ:* Bir nesneyi itmâm ve ikmâl eylemek ma'nâsınadır... *İsbâğu'l-Vudû'* bundan alınmıştır ki, suyu her uzva gereği gibi hakkı üzere verip itmâm ve ikmâl eylemekten ibârettir *(Kaamûs Ter.)*.

Bu, Kur'ân'da da bu ma'nâda geçmektedir: أَلَمْ تَرَوْا أَنَّ اللهَ سَخَّرَ لكم ما فى السموات وما فى الارض وأَسْبَغَ عليكم نِعَمَهُ ظاهرةً وباطنة ***"Göklerde ne var, yerde ne varsa hepsini Allah'ın muhakkak sizin için musahhar kıldığını, açık ve gizli birçok ni'metlerini sizin üzerinize bol bol tamamladığını görmediniz mi?.."***(Lukmân:20)

" أَنْ اَعْمَلْ سابغات ... = ***Tam ve kâmil işler yap...***"(Sebe:11).

el-İnkaa: Bir nesneyi pâk ve pâkize kılmak ma'nâsınadır.

Buradaki ta'lîki, yânî İbn Umer'in "İsbâğ" kelimesine âid tefsîrini, Abdurrazzâk kendi *Musannaf*'ında mevsûl olarak sahîh bir senedle tahrîc eylemiştir.

İsbâğ, lugatte ikmâl ve itmâmdır. Abdest almakta ise suyu abdest yerlerine ulaştırmak ve her uzva hakkını tam vermek demektir. Bu, farzdır. Üçleme, beyazlığı ve nûrlandırmayı uzatma, kirleri ovalamak sûretiyle âzâları pampâk eylemeye gelince, bunlar sünnetler, müstehâblar ve âdâblardır.

13 Başlığa uygunluğu "Peygamber bu sefer abdest almayı tam ve kâmil yaptı" sözündendir.

بِهَا واسْتَنْشَقَ ثم أخَذَ غَرْفَةً مِنْ ماءٍ فَجَعَلَ بِهَا هكَذَا أَضَافَهَا إِلَى يَدِهِ الأُخْرَى
فَغَسَلَ بِهَا وجْهَهُ ثم أخَذَ غَرْفَةً مِنْ ماءٍ فَغَسَلَ بِهَا يَدَهُ اليُمْنَى ثم أخَذَ غَرْفَةً
مِنْ ماءٍ فَغَسَلَ بِهَا يَدَهُ اليُسْرَى ثم مَسَحَ بِرأْسِهِ ثم أخَذَ غَرْفَةً مِنْ ماءٍ فَرَشَّ على
رِجْلِهِ اليُمْنَى حَتَّى غَسَلَهَا ثم أخَذَ غَرْفَةً أُخْرَى فَغَسَلَ بِهَا رِجْلَهُ يَعْنِي اليُسْرَى
ثُمَّ قال هَكَذَا رأَيْتُ رسولَ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم يَتَوَضَّأُ *

6-....... Bize Süleymân ibn Bilâl, Zeyd ibn Eslem'den; o da Atâ ibn Yesâr'dan; o da İbn Abbâs'tan haber verdi. İbn Abbâs (R) abdest aldı da yüzünü yıkadı. Şöyle ki, bir avuç su alıp ağzını çalkaladı ve burnuna su çekti. Sonra bir avuç su alıp onunla şöylece, yânî sağ avucunu diğer avucu ile birleştirip yüzünü yıkadı. Yine bir avuç su alıp sağ elini (yânî kolunu) yıkadı. Yine bir avuç su alıp sol elini yıkadı. Sonra başını mesh etti. Sonra bir avuç su aldı ve sağ ayağını yıkayıncaya kadar onu azar azar üzerine döktü. Sonra diğer bir avuç daha su aldı ve onunla ayağını, yânî sol ayağını (yine öylece) yıkadı. Ondan sonra: Rasûlullah(S)'ı, gördüm işte böyle abdest alıyordu [14], dedi.

٨ــ بابُ التَّسْمِيَةِ عَلَى كُلِّ حالٍ وعِنْدَ الوِقَاعِ

8- HER HÂL ÜZERİNE VE CİNSÎ MÜNÂSEBET SIRASINDA "*Bismillâh*" DEMEK BÂBI [15]

٧ــ حدّثنا عَلِيُّ بنُ عَبْدِ الله قال حدّثنا جَرِيرٌ عنْ مَنْصُورٍ عنْ سالِمِ
ابنِ أبِي الجَعْدِ عنْ كُرَيْبٍ عَنِ ابنِ عَبَّاسٍ يَبْلُغُ بِهِ النبيَّ صلى الله عليه وسلم
قالَ لَوْ أنَّ أحَدَكُمْ إذَا أتَى أهْلَهُ قالَ بِسمِ اللهِ اللَّهُمَّ جَنِّبْنَا الشَّيْطَانَ وَجَنِّبِ
الشَّيْطَانَ ما رَزَقْتَنَا فَقُضِيَ بَيْنَهُمَا وَلَدٌ لَمْ يَضُرَّهُ *

7-....... Bize Cerîr, Mansûr'dan; o da Sâlim ibn Ebi'l-Ca'd (100)'dan; o da Kurayb'dan; o da İbn Abbâs (R)'dan tahdîs etti. İbn

---

14 İbni Abbâs bu hadîsinde abdest alma işini uygulamalı olarak en güzel şekilde ta'rîf edip göstermiş, sonunda: Rasûlullah'ı işte böyle abdest alıyor gördüm demekle de bunun bizzât Rasûlullah'ın abdest alışı olduğunu bildirmiş oluyor.

15 Bu her hâl üzerine, yânî tâhir, abdestsiz, cünüb olması hallerinde "*Bismillâh*" demek, Allah'ı anmak hakkında bir bâbdır.

Abbâs, bunu Peygamber'e ulaştırıyordu. Peygamber (S) şöyle buyurmuştur: *"Herhangi biriniz eşine* (cinsî münâsebet için) *geldiği zamân* ***Bismillâh, Allâhumme cennibnâ'ş-şeytâne ve cennibi'ş-şeytâne mâ razaktenâ*** (= Allah'ın ismiyle, yâ Allah, bizleri şeytândan uzaklaştır ve şeytânı da bize ihsân ettiğin çocuktan uzak kıl) *der de, onların arasında bir çocuk takdîr olunursa, şeytân o çocuğa zarar veremez"* [16]

٩ـــ بابُ ما يَقُولُ عِنْدَ الخلاءِ

9- HALÂYA GİRERKEN NE SÖYLEYECEĞİ BÂBI

٨ـــ حدّثنا آدَمُ قالَ حدّثنا شُعْبَةُ عَنْ عَبْدِ العَزِيزِ بنِ صُهَيْبٍ قالَ سَمِعْتُ أَنَسًا يَقُولُ كانَ النبِيُّ صلى الله عليه وسلم إذَا دَخَلَ الْخَلاءَ قالَ اللَّهُمَّ إنِّى أعُوذُ بِكَ مِنَ الْخُبُثِ وَالْخَبَائِثِ تابَعَهُ ابنُ عَرْعَرَةَ عَنْ شُعْبَةَ وقال غُنْدَرٌ عَنْ شُعْبَةَ اذَا أتَى الْخَلاَءَ وقالَ مُوسَى عَنْ حَمَّادٍ اذَا دَخَلَ وقالَ سعِيدُ بنُ زَيْدٍ حدّثنا عَبْدُ الْعَزِيزِ إذَا أرَادَ أنْ يَدْخُلَ *

8- Bize Âdem (ibn Ebî İyâs) tahdîs edip şöyle dedi: Bize Şu'be, Abdu'l-Azîz ibn Suheyb'den tahdîs etti. Abdu'l-Azîz şöyle dedi: Ben Enes (R)'ten işittim, şöyle diyordu: Peygamber (S) halâya girdiği zamân *"**Allâhumme innî eûzu bike mine'l-hubusi ve'l-habâisi*** (= Yâ Allah, ben hubusten ve habâisten sana sığınırım)" der idi [17].

---

16 Abdest almak öncesi *"Bismillâh"* demek hakkında Peygamber'in sözünden olarak rivâyet edilen *"Abdest almağa Bismillah demeyenin abdesti yoktur"* hadîsi râvîlerinin bâzısı *mestûretu'l-hâl* (= yânî gizli hâlli kadınlar) olması sebebiyle Buhârî'nin şartı üzere olmayınca, Buhârî, abdest almak için *"Bismillah"* demenin sünnetliğini bu bâbda getirdiği hadîsle isbât etmiştir. Çünkü getirdiği bu hadîs, Allah'ı anmaktan en uzak hâl olan cinsî münâsebet sırasında *"Bismillah"* demenin müstehablığına delâlet etmektedir. Öyleyse, abdest almakta da *"Besmele"* çekmeye evlâ tarîkıyle delâlet eder (Şâh Veliyyullah).

Böylece hadîs, başlığın her iki şıkkına da delâlet edip uygun düşmüş oluyor.

17 Bu iki lâfız ile yapılan duâ Peygamber'in *"cevâmi'u'l-kelim"* sözlerindendir. Bu iki kelime birçok ma'nâlara geliyor: Hubus, şeytânların erkekleri; habâis de onların dişileridir, demişlerdir. Kezâlik habâis, mutlak olarak şeytânlar, ma'siyetler, kötülenmiş fiiller ve düşük huylar; hubus da küfür, fucûr, isyân, mutlak olarak şerr ma'nâlarına gelir. İbnu'l-A'râbî hubus'u, bir kerre mekrûh, yânî istenilmeyen şey diye tefsîr ettikten sonra, bu ma'nâyı tafsîl ederek, mekrûh işlerin nevi'lerine göre başka başka ta'bîrler ile beyân edildiğini ve meselâ habîs kelâma şetm, habîs dîne küfr, habîs taâma harâm, habîs içkiye dârr denildiğini söylüyor. İşte hubus ile habâis'ten sakınmak, bu söylediğimiz şeylerin hepsinden sakınmak demektir (*Tecrîd Ter.*, I, 114).

(Buhârî dedi ki):

Muhammed ibn Ar'are, bu hadîsi Şu'be'den rivâyet etmekte Âdem ibn Ebî İyâs'a mutâbaat etti [18]. Ve Gunder, Şu'be'den: "Halâya geldiği zamân" dedi. Mûsâ ibn İsmâîl ise, Hammâd ibn Seleme' (167)'den: "Halâya girdiği zamân" dedi. Saîd ibn Zeyd de şöyle dedi: Bize Abdu'l-Azîz ibn Suheyb tahdîs etti: "Halâya girmek istediği zamân" [19].

١٠ — بابُ وَضعِ الْمَاءِ عِنْدَ الْخلاَءِ

10- HALÂNIN YANINA SU KOYMAK BÂBI

٩ — حدّثنا عَبْدُ اللّهِ بنُ مُحَمَّدٍ قال حدّثنا هَاشِمُ بنُ الْقَاسِمِ قَالَ حدّثنا وَرْقَاءُ عَنْ عُبَيْدِ اللّهِ بْنِ أَبِي يَزِيدَ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ أَنَّ النَّبِيَّ صلى الله عليه وسلم دَخَلَ الْخَلاَءَ فَوَضَعْتُ لَهُ وَضُوءًا قَالَ مَنْ وضعَ هَذَا فأُخْبِرَ فقالَ اللّهُمَّ فَقِّهْهُ فِي الدِّينِ *

9- .... Bize Verkaa (199), Ubeydullah ibn Ebî Yezîd'den; o da İbn Abbâs(R)'tan tahdîs etti ki, o şöyle demiştir: Peygamber (S) halâya girdi. Kendisi için (yıkanıp abdest alacak) su koydum. *"Bunu kim koydu?"* diye sordu. Kendisine haber verildi. Bunun üzerine: "*Allâhumme fakkıhhu fi'd-dîn* (= Yâ Allah onu dînde ince anlayışlı kıl)" diye duâ etti [20].

---

18 Velhâsıl Muhammed ibn Ar'are bu hadîsi Şu'be'den, Âdem'in Şu'be'den rivâyet ettiği gibi rivâyet etmiştir. İşte bu tam mutâbaattır, bunun fâidesi sırf takviyedir.

19 Buhârî bu ta'lîkleri, kitâbının başka yerlerinde vasl etmiştir. Bu rivâyetlerin lâfızları muhtelif ise de ma'nâları birbirine yakın olup, bir ma'nâya dönerler, o da, Peygamber'in halâya girmek istediği zamân bu duâyı söyler olduğudur.
Müellif, halâdan çıkmak akabinde söyler olduğu şeyi, şartına uymadığı için zikretmedi. Bu husûsta İbn Hıbbân ve İbn Huzeyme de Âişe'den: Rasûlullah (S) gaait'ten çıktığı zamân *Gufrâneke* der idi; İbn Mâce de Enes'ten: Halâdan çıktığı zamân *Elhamdu lillâhi'llezi ezhebe annî'l-ezâ ve âfânî;* Dârakutnî de İbn Abbâs'tan: *Elhamdu lillâhi'llezî ahraca annî ma yu'zînî ve emseke aleyye mâ yenfaunnî* rivâyetleri vardır (Kastallânî).

20 Bu hadîsin biraz farklı bir rivâyeti Kitâbu'l-İlm'in 17. bâbında geçmişti.

١١ ــ باب لا تُسْتَقْبَلُ القِبْلَةُ بِغَائِطٍ أَوْ بَوْلٍ إلاَّ عِنْدَ البِنَاءِ جِدَارٍ أَوْ نَحْوِهِ

11- BÂB: KİŞİ BÜYÜK VE KÜÇÜK HÂCETİNİ YAPARKEN KIBLE CİHETİNE YÖNELMEZ, ANCAK DUVAR YÂHUD BENZERİ BİR BİNÂ YANINDA OLURSA MÜSTESNÂDIR

١٠ ــ حدّثنا آدَمُ قال حدّثنا ابنُ أبي ذِئْبٍ قَالَ حدّثنا الزُّهْرِيُّ عَنْ عَطاءِ بنِ يَزِيدَ اللَّيْثِيِّ عَنْ أَبِي أَيُّوبَ الأَنْصَارِيِّ قال قال رسولُ اللّٰهِ صلى الله عليه وسلم إِذَا أَتَى أَحَدُكُمُ الغَائِطَ فَلاَ يَسْتَقْبِلِ القِبْلَةَ ولا يُوَلِّهَا ظَهْرَهُ شَرِّقُوا أَوْ غَرِّبُوا *

10- .... Ebû Eyyûb el-Ensârî şöyle demiştir: Rasûlullah (S) şöyle buyurdu: *"Biriniz hâcetini yerine getirmeğe gittiği zamân Kıble'yi karşısına almasın,* (Medîne'nin) *şarkına yâhud garbına doğru dönünüz"*[21].

١٢ ــ باب مَنْ تَبَرَّزَ عَلَى لَبِنَتَيْنِ

12- İKİ KERPİÇ ÜZERİNDE BÜYÜK HÂCETİNİ YERİNE GETİREN KİMSE BÂBI[22]

١١ ــ حدّثنا عَبْدُ اللّٰهِ بنُ يُوسُفَ قالَ أَخْبَرَنا مالِكٌ عَنْ يَحْيَ بنِ سَعِيدٍ عَنْ مُحَمَّدِ بنِ يَحْيَ بنِ حَبَّانَ عَنْ عَمِّهِ وَاسِعِ بنِ حَبَّانَ عَنْ عَبْدِ اللّٰهِ بنِ عُمَرَ

---

21 "Şarka ve garba doğru dönünüz" emri, Medîne semtine göredir. Yoksa her semte göre Kıble'yi ta'zîmen hangi cihete yönelmek gerekse, oraya yönelmek lâzım geleceği âşikârdır. Bir binâ içinde yâhud duvar, sed, sütûn, çit, kaya.. yanında olursa, bâb isminde de ifâde edildiği gibi, şark ve garba dönmek gerekmez.
Bu mes'elede kavl, fiile muârızdır. Müellif Buhârî, bâb ismine istisnâyı ilâve etmek sûretiyle, kavl sahrâda, fiil de binâlar ve evler içindedir diye cem' cihetine işâret eylemiştir.

22 *el-Bezâr,* sehâb vezninde açık sahrâya denir... Şârihin beyânına göre şu açık sahrâya denir ki, onda kuytulanacak binâ, taş ve ağaç gibi şeyler olmaz. A'râbîler çölde otur olmaları sebebiyle, kazâyı hâcet için boş yerlere çıktıklarından hâliyet ve mahalliyet alâkasıyle kazâyı hâcette istimâl eylediler.
el-Teberrüz: Tefe'ul vezninde bu dahî yabana çıkmak ma'nâsınadır... ve vechi mezkûr üzere mecâz olarak kazâyı hâcet için çıkmak ma'nâsınadır *(Kaamûs Ter.).*
el-Verik: Ketif vezninde, bedende uyluğun üst tarafına denir ki, evce ve kemiğine evce kemiği denir, iki taraflı ikisine verikân denir. Et ve yağıyle Türkçe'de kıynak ta'bîr olunur...

أَنَّهُ كَانَ يَقُولُ إِنَّ نَاسًا يَقُولُونَ إِذَا قَعَدْتَ عَلَى حَاجَتِكَ فَلاَ تَسْتَقْبِلِ القِبْلَةَ وَلا بَيْتَ المَقْدِسِ فقَالَ عَبْدُ اللَّهِ بنُ عُمَرَ لَقَدِ ارْتَقَيْتُ يَوْمًا عَلَى ظَهْرِ بَيْتٍ لَنَا فَرَأَيْتُ رسولَ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم عَلَى لَبِنَتَيْنِ مُسْتَقْبِلاً بَيْتَ المَقْدِسِ لِحَاجَتِهِ وقَالَ لَعَلَّكَ مِنَ الَّذِينَ يُصَلُّونَ عَلَى أَوْرَاكِهِمْ فَقُلْتُ لا أَدْرِي واللَّهِ قَالَ مالِكٌ يَعْنِي الَّذِي يُصَلِّي ولا يَرْتَفِعُ عَنِ الأَرْضِ يَسْجُدُ وَهُوَ لاَصِقٌ بِالأَرْضِ *

11- .... Abdullah ibn Umer (R) şöyle der idi: Bir takım insanlar, büyük hâcetini yerine getirmek için oturduğun zamân Kıble'ye karşı da, Beytu'l-Makdis'e karşı da yönelme, diyorlar. Abdullah ibn Umer şöyle dedi: Yemîn olsun ki, ben bir gün bizim evin damı üstüne çıkmıştım. Bu esnâda Rasûlullah(S)'ın büyük hâcetini yerine getirmek için Beytu'l-Makdis'e karşı iki kerpiç üzerine oturduğunu (gözümle) gördüm [23]. İbn Umer Vâsı' ibn Hıbbân'a: Belki sen kıynakları üzerinde namâz kılan kimselerdensin? dedi. (Vâsı' dedi ki:) Bunun üzerine: Vallâhi ben bilmiyorum, dedim. İmâm Mâlik: Abdullah ibn Umer yerden yükselmeyerek namâz kılan, kendisi (kıynaklarıyle) yere bitişik olduğu hâlde secde eden kimseyi kasdediyor, dedi [24].

١٣ـ بَابُ خُرُوجِ النِّسَاءِ إِلَى البَرَازِ

13- (HÂCETİ YERİNE GETİRMEK İÇİN) KADINLARIN SAHRÂYA ÇIKMALARI BÂBI

١٢ـ حدّثنا يَحْيَى بنُ بُكَيْرٍ قال حدّثنا اللَّيْثُ قالَ حدّثني عُقَيْلٌ عَنِ

23 Peygamber'in nehyi İbn Umer'e sahîh bir yolla ulaşmamış da bu sebebden bunu inkâr etmektedir gibidir. Maksadın mutlaklığının ibtâl olması da mümkündür. Yânî, insanlar o sözün binâ içindeki durumla sahrâdaki durumu arasında fark gözetmiyorlar, demek istemiştir. Yâhud da İbn Umer'in maksadı, nehyin tenzîhi olmasıdır.

24 İbn Umer, Vâsı' ibn Hıbbân'a: Belki sen secdede uylukların karından uzaklaştırılacağı sünnetini bilmiyenlerdensin? Şâyet bunu bilenlerden olaydın muhakkak sahrâ ile gayrısı arasındaki farkı, ve Ka'be'ye yönelmek ile Beytu'l-Makdis'e yönelmek arasındaki farkı bilirdin, diyor. Vâsı' da: Vallâhi ben onlardan mıyım, değil miyim bilmiyorum, diyor. Yâhud da: Ben Ka'be'ye veyâ Beytu'l-Makdis'e yönelmek husûslarındaki sünneti bilmiyorum, diyor. Hadîsin son fıkrasında ise İmâm Mâlik, kıynak üzerinde kılınan namâzın tefsîrini yapıyor.

ابنِ شِهَابٍ عَنْ عُرْوَةَ عَنْ عَائِشَةَ أَنَّ أَزْوَاجَ النَّبِيِّ صلى الله عليه وسلم كُنَّ
يَخْرُجْنَ بِاللَّيْلِ إِذَا تَبَرَّزْنَ إِلى المَنَاصِعِ وَهُوَ صَعِيدٌ أَفْيَحُ فكانَ عُمَرُ يَقُولُ للنبيِّ
صلى الله عليه وسلم احْجُبْ نِسَاءَكَ فَلَمْ يَكُنْ رسولُ اللّهِ صلى الله عليه وسلم
يَفْعَلُ فَخَرَجَتْ سَوْدَةُ بِنْتُ زَمْعَةَ زَوْجُ النَّبِيِّ صلى الله عليه وسلم لَيْلَةً مِنَ اللَّيَالِي
عِشَاءً وكانَتِ امْرَأَةً طَوِيلَةً فَنَادَاهَا عُمَرُ أَلاَ قَدْ عَرَفْنَاكِ يا سَوْدَةُ حِرْصًا عَلَى أَنْ
يُنْزَلَ الحِجَابُ فأَنْزَلَ اللَّهُ آيَةَ الحِجَابِ *

12- .... Bana Ukayl, İbn Şihâb'dan; o da Urve'den; o da Âişe(R)'den tahdîs etti (ki o şöyle demiştir): Peygamber'in zevceleri geceleyin hâceti def'e çıktıklarında (Medîne'nin kenârında olan) Menâsı'a kadar giderlerdi. O (Menâsı' denilen yer) açık bir yerdir. Umer, Peygamber'e: Kadınlarını perde arkasına koy (yânî evden çıkmalarını men' et), der idi de, Rasûlullah (S) onun dediğini yapmıyordu. Nihâyet Peygamber'in zevcesi Sevde bintu Zem'a gecelerden bir gece yatsı namâzı vaktinde dışarıya çıktı. Sevde uzun boylu bir kadın idi. Umer, hicâb emrinin indirilmesine çok arzû duyduğu için, ona: Yâ Sevde, bilmiş ol ki, biz seni muhakkak tanıdık, diye bağırdı. Bundan sonra Allah ''Hicâb Âyeti''ni indirdi [25].

١٣ ـ حدّثنا زَكَرِيَّاءُ قال حدّثنا أَبو أُسامَةَ عَنْ هِشامِ بنِ عُرْوَةَ عَنْ
أَبِيهِ عَنْ عائشَةَ عَنِ النَّبِيِّ صلى الله عليه وسلم قال قَدْ أُذِنَ أَنْ تَخْرُجْنَ فِي
حَاجَتِكُنَّ قال هِشَامٌ يَعْنِي البَرَازَ *

13- .... Bize Ebû Usâme, Hişâm ibn Urve'den; o da babası Urve'den; o da Âişe(R)'den tahdîs etti ki, Peygamber (S) kadınlara: *''Hâcetiniz husûsunda dışarıya çıkmanıza izin verildi''* buyurdu. Hişâm: Hâceti yerine getirmek için dışarıya çıkmayı kasdediyor, dedi.

١٤ ـ بابُ التَّبَرُّزِ فِي البُيُوتِ

---

25 Hicâb âyetleri üç defada üç mertebeyi söyler olmak üzere nâzil olmuştur: Birincisi el-Ahzâb:59. âyet; ikincisi el-Ahzâb:53. âyet; üçüncüsü en-Nûr:31. ve el-Ahzâb:32. âyetlerdir.

Bu hicâb âyetlerinden sonra da ihtiyâc gidermekte ve diğer ihtiyâclarda kadınların dışarıya çıkmalarına izin verilmiştir. Bunu, müteâkib hadîs, sarîh olarak ifâde etmektedir.

14- EVLERDE HALÂ EDİNMEK BÂBI

١٤ ـ حدّثنا إبْرَاهِيمُ بنُ المُنْذِرِ قال حدّثنا أنَسُ بنُ عِيَاضٍ عَنْ عُبَيْدِ اللّهِ عَنْ مُحَمَّدِ بنِ يَحْيَى بنِ حَبَّانَ عَنْ وَاسِعِ بنِ حَبَّانَ عَنْ عَبْدِ اللّهِ ابن عُمَرَ قال ارْتَقَيْتُ فَوْقَ ظَهْرِ بَيْتِ حَفْصَةَ لِبَعْضِ حَاجَتِي فَرَأَيْتُ رَسُولَ اللّهِ صلى الله عليه وسلم يَقْضِي حَاجَتَهُ مُسْتَدْبِرَ القِبْلَةِ مُسْتَقبلَ الشَّامِ *

14- .... Abdullah ibn Umer (R) şöyle demiştir: Bir ihtiyâcım sebebiyle (kızkardeşim) Hafsa'nın evinin damının üstüne çıkmıştım. Bu esnâda Rasûlullah(S)'ı gördüm, arkasını Kıble'ye, önünü de Şâm'a döndürerek hâcetini def' ediyordu [26].

١٥ ـ باب

15- BÂB

(Bu, geçen bâbdan bir fasıl gibidir)

١٥ ـ حدّثنا يَعْقُوبُ بنُ إبْرَاهِيمَ قالَ حدّثنا يَزِيدُ بنُ هارُونَ قال أخْبَرَنَا يَحْيَ عَنْ مُحَمَّدِ بنِ يَحْيَ بنِ حَبَّانَ أنَّ عَمَّهُ وَاسِعَ بنَ حَبَّانَ أخْبَرَهُ أنَّ عَبْدَ اللّهِ بنَ عُمَرَ أخْبَرَهُ قالَ لَقَدْ ظَهَرْتُ ذاتَ يَوْمٍ عَلَى ظَهْرِ بيْتِنَا فَرَأَيْتُ رسولَ اللّهِ صلى الله عليه وسلم قاعِدًا عَلَى لَبِنَتَيْنِ مُسْتَقْبِلَ بَيْتِ المَقْدِسِ *

15- .... Abdullah ibn Umer (R) haber verip şöyle demiştir: Bir gün evimizin damının üzerine çıktım, bu esnâda Rasûlullah(S)'ı Beytu'l-Makdis tarafına yönelerek iki kerpiç üzerine oturmuş (hâcetini def' eder) hâlde gördüm [27].

١٦ ـ بابُ الإسْتِنْجاءِ بالمَاءِ

---

26 Bunun hakkındaki söz 12. bâbın 11 rakamlı hadîsinde geçmişti.

27 Abdullah ibn Umer'in, damının üzerine çıktığını söylediği bu ev, Peygamber'in zevcesi Hafsa'nın ikaametine tahdîs ettiği evdir. İbn Umer'in, rivâyette "Bizim evin damına çıktım" demesi, ya kızkardeşinin evi olduğu için mecâzen böyle demesinden, yâhud da Hafsa'nın vefâtından sonra mîrâs yoluyla bu ev kendi mülkiyetine geçtiği için, bu ta'bîri kullanmıştır.

16- SU İLE İSTİNCÂ ETMEK BÂBI [28]

١٦ ـــ حدّثنا أبُو الوَلِيدِ هِشَامُ بنُ عَبْدِ المَلِكِ قالَ حدّثنا شُعْبَةُ عَنْ أبِى مُعَاذٍ واسْمُهُ عَطَاءُ بنُ أبِى مَيْمُونَةَ قال سَمِعْتُ أنَسَ بنَ مالِكٍ يَقُولُ كانَ النبىُّ صلى الله عليه وسلم إذَا خَرَجَ لِحَاجَتِهِ أجِىءُ أنَا وَغُلامٌ مَعَنَا إدَاوَةٌ مِنْ ماءٍ يَعْنِى يَسْتَنْجِى بِهِ *

16- .... Bize Şu'be, Ebû Muâz'dan -ki ismi Atâ ibnu Ebî Meymûne'dir-tahdîs etti. O şöyle demiştir: Ben Enes ibn Mâlik(R)'ten işittim, şöyle diyordu: Rasûlullah (S) hâcetini def'e çıktığı zamân bir çocukla berâber, yanımızda bir su kabı olduğu hâlde (hizmet etmek için) gelirdim. (Râvî dedi ki:) Enes bu su ile, Rasûlullah'ın istincâ edip temizlendiğini anlatmak istiyor [29].

١٧ ـــ بابُ مَنْ حُمِلَ مَعَهُ المَاءُ لِطُهُورِهِ وقال أبُو الدَّرْدَاءِ أليْسَ فِيكُمْ صاحِبُ النَّعْلَيْنِ والطَّهُورِ والوِسَادِ

17- TEMİZLENMEK İÇİN BERÂBERİNDE SU TAŞINAN KİMSE BÂBI

Ve Ebu'd-Derdâ (Iraklılar'a): "Sizin aranızda Rasûlullah'ın ayakkabılarına, temizlenecek suyuna ve yastığına sâhiblik eden kimse yok mu?" dedi [30].

---

28 *en-Necv* (en-Necâu, en-Necâtu, en-Necâyetu): Kurtulmak ma'nâsınadır...Mütercim der ki: Râgıb'ın beyânına göre bu madde bir şeyden ayrılmak ma'nâsına konulmuştur... Ve necv, hadeslenmek ma'nâsınadır. Çocuk pislediği zamân *necâ's-sabî* denilir. Ve necv, mutlaka karından çıkan şeye denir. Gerek necs, gerek rîh olsun... Ve karından hades çıkmak ma'nâsınadır...

el-İstincâu: Bu da kurtulmak ma'nâsınadır... Ve hâceti kazâ ettikten sonra temizlenecek yeri su ile yıkamak yâhud silmek ma'nâsınadır... *(Kaamus Ter.).*

29 İstincâ, lûgat yönünden, çıkış yerinin ağzında kalan pisliği izâle etmektir. Fakîhler ıstılâhında ise, iki çıkış yerinin birinden necvi, yânî pisliği su ile yâhud taş ile gidermektir.

30 Buhârî bu ta'lîki Kitâbu'l-Menâkıb, Abdullah ibn Mes'ûd'un menâkıbı bâbı'nda mevsûlen tahrîc etmiştir. O hadîste görüleceği üzere, Ebu'd-Derdâ bu sözünü, Irak'tan gelen Alkametu'bnu Kays'e hitâben söylemiştir: *"Sâhibu'n-na'leyn.."*'den murâdı İbnu Mes'ûd'dur. İbn Mes'ûd o zamân Irak'ta vazîfeli idi. Ebu'd-Derdâ ise Şâm'da vazîfe görüyordu.

İbn Mes'ûd, Peygamber'in, zikredilen husûsî hizmetlerinde bulunduğu için Ebu'd-Derdâ, mes'elelerinizi niçin İbn Mes'ûd'a sormuyorsunuz da, Şâm ehline gelip benim gibi birisine soruyorsunuz? demek istiyor.

١٧ ـ حدّثنا سُلَيْمَانُ بنُ حَرْبٍ قال حدّثنا شُعْبَةُ عَنْ أبى مُعَاذٍ هُوَ عَطَاءُ بنُ أبى مَيْمُونَة قال سَمِعْتُ أنَسًا يَقُولُ كانَ رسولُ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم إذَا خَرَجَ لِحَاجَتِهِ تَبِعْتُهُ أنا وغلامٌ مِنَّا مَعَنَا إدَاوَةٌ مِنْ ماءٍ *

17- .... Bize Şu'be (ibn Haccâc), Ebû Muâz'dan tahdîs etti. O Atâ ibnu Ebî Meymûne'dir ki, şöyle demiştir: Ben Enes(R)'ten işittim, o şöyle diyordu: Rasûlullah (S) hâcetini def' için dışarıya çıktığı zamân ben, bizden bir çocukla berâber yanımızda bir su kabı olduğu hâlde onun arkasından giderdim [31].

١٨ ـ بابُ حَمْلِ العَنَزَةِ مَعَ المَاءِ فِى الاسْتِنْجاءِ

18- İSTİNCÂDA SU İLE BERÂBER DİBİ DEMİRLİ BİR DEYNEK TAŞINMASI BÂBI

١٨ ـ حدّثنا مُحَمَّدُ بنُ بَشَّارٍ قال حدّثنا مُحَمَّدُ بنُ جَعْفَرٍ قال حدّثنا شُعْبَةُ عَنْ عَطَاءِ بنِ أبى مَيْمُونَةَ سَمِعَ أنَسَ بنَ مالِكٍ يَقُولُ كان رسولُ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم يَدْخُلُ الخَلاءَ فأَحْمِلُ أنا وغُلامٌ إدَاوَةً مِنْ ماءٍ وَعَنَزَةً يَسْتَنْجِي بالمَاءِ. تابَعَهُ النَّضْرُ وَشَاذَانُ عَنْ شُعْبَةَ. العَنَزَةُ عَصًا عليهِ زُجٌّ *

18- .... Bize Şu'be, Atâ ibn Ebî Meymûne'den tahdîs etti. O Enes ibn Mâlik(R)'ten şöyle derken işitmiştir: Rasûlullah (S) halâya girerdi de ben bir çocukla berâber bir su kabı ve bir harbe taşırdım. Rasûlullah su ile istincâ edip temizlenirdi.

Bu hadîsi Şu'be'den rivâyet etmekte Muhammed ibn Ca'fer'e Nadr (ibn Şumeyl-204) ile Şâzân (ibn Âmir-208) mutâbaat etmişlerdir [32]. "El-Anaze" aşağı tarafında demir bulunan deynektir [33].

Müellif Buhârî'nin bu bâbda Enes hadîsi için Ebu'd-Derdâ hadîsinin bir kısmını îrâd etmesi, zikredilen gulâmın İbn Mes'ûd olduğunu kuvvetli bir şekilde bildirmektedir.

31 Bu hadîs, hâceti yerine getirdikten sonra pislik çıkan yerleri su ile yıkama medeniyetine açıkça delâlet etmektedir.

32 Bu iki mutâbaattan birincisi Nesâî'de vasl edilmiştir; ikincisini musannıf Buhârî Kitâbu's-Salât'ta vasl etmiştir.

"Buhârî bu bâbın hadîsinde mutâbaatı şunun için getirdi: Bu hadîsin tarîklerinin çoğunda, Muhammed ibn Ca'fer'in Şu'be'den yaptığı rivâyetteki müstesnâ, harbenin taşınması zikredilmemiştir. Şu'be'den harbenin taşınması rivâyetini nakletmekte Muhammed ibn Ca'fer'e Nadr ile Şâzân mutâbaat etmişlerdir. İşte Buhârî, kendisinin bunu rivâyette yalnız kaldığını vehmetmesi muh-

١٩ـــ باب النَّهْي عَنْ الإسْتِنْجاءِ باليَمِينِ

19- SAĞ EL İLE İSTİNCÂ ETMEKTEN NEHY BÂBI

١٩ـــ حدّثنا مُعَاذ بنُ فَضَالَةَ قالَ حدّثنا هِشَامٌ هُوَ الدَّسْتَوائِيُّ عَنْ يَحْيَ بنِ أَبي كَثِيرٍ عَنْ عَبْدِ اللّهِ بنِ أَبي قَتَادَةَ عَنْ أَبِيهِ قال قال رسولُ اللّهِ صلى الله عليه وسلم إذَا شَرِبَ أحَدُكُمْ فَلاَ يَتَنَفَّسْ فِي الإنَاءِ وَإذَا أَتَى الخَلاَءَ فَلاَ يَمَسَّ ذَكَرَهُ بِيَمِينِهِ ولا يَتَمَسَّحْ بِيَمِينِهِ *

19- .... Ebû Katâde (R) şöyle demiştir: Rasûlullah (S) şöyle buyurdu: *"Herhangi biriniz birşey içtiğinde kabın içine hohlamasın. Halâya gittiğinde cinsiyet organına sağ eliyle dokunmasın, sağ eliyle de temizlenip silinmesin".*

٢٠ـــ باب لا يُمْسِكُ ذَكَرَهُ بِيَمِينِهِ إذَا بالَ

20- BÂB: İŞEDİĞİ ZAMÂN ZEKERİNİ SAĞ ELİYLE TUTMAZ [34]

٢٠ـــ حدّثنا مُحَمَّدُ بنُ يُوسُفَ قال حدّثنا الأَوْزَاعِيُّ عَنْ يَحْيَ بنِ أَبِي كَثِيرٍ عَنْ عَبْدِ اللهِ بنِ أَبِي قَتَادَةَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ النَّبِيِّ صلى الله عليه وسلم قال إذَا بَالَ أحَدُكُمْ فَلاَ يَأْخُذَنَّ ذَكَرَهُ بِيَمِينِهِ ولا يَسْتَنْجِي بِيَمِينِهِ ولا يَتَنَفَّسْ فِي الإنَاءِ *

20- .... Ebû Katâde (54-R) tahdîs etti ki, Peygamber (S) şöyle buyurmuştur:

---

temil olanların vehmini def' etmek için, harbe taşınmasını ihtivâ eden bu rivâyeti, mezkûr mutâbaaları getirmekle kuvvetlendirmiştir" (Şâh Veliyyullah).

33 Bu tefsîr, Kerîme rivâyetinde vardır, diğerlerinde yoktur. *ez-Zücc,* mızrağın aşağı tarafında olan demir harbeye denir ki, yere dikilir *(Kaamûs Ter.).*

Bu harbeyi Peygamber'imize Necâşî hediye etmişti. Aslen bu Habeşliler'in harb âletlerindendir. Peygamber namâza durunca kıblesi cihetine -namâz kılanın sütresi olsun diye- dikerlerdi. Bu harbe Rasûlullah'ın önü sıra taşındığı gibi, Râşid Halîfeler'in de önü sıra taşınırdı. Sonra Adullah ibn Zubeyr'in eline geçmiş ve öldürüldüğü vakte kadar yanında kalmıştı.

34 Bâb ismi yaptığı şeyin -ki o "Sağ el istincâ etmekten nehy"dir- zikrini bitirince, "Sağ el ile zekeri tutmaktan nehy" ismini zikre başladı. Şâyet bu bâb isminin hükmü yukarıda geçmiştir; şu hâlde bu bâb isminin fâidesi nedir? dersen, cevâb şudur: Bunun fâidesi, metnin lâfzında vâkı' olan ihtilâf ile birlikte isnâdın muhtelifliği; bir de Buhârî'nin âdeti üzere bâb isimlerinin taaddüdünde, bir tek hadîs içinde toplanmış bulunan çeşitli hükümleri araştırmasıdır (Kastallânî).

"Biriniz işediği zamân sakın zekerini sağ eliyle tutmasın, sağ eliyle temizlenmesin ve su kabının içine nefes hohlamasın"[35].

٢١ ــ بابُ الإِسْتِنْجاءِ بالحِجارَةِ

21- TAŞLARLA SİLİNİP TEMİZLENMEK BÂBI

٢١ ــ حدّثنا أَحْمَدُ بنُ مُحَمَّدٍ المَكِّيُّ قال حدّثنا عَمْرُو بنُ يَحْيَ بنِ سَعِيدِ بنِ عَمْرٍو المَكِّيُّ عَنْ جَدِّهِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قال اتَّبَعْتُ النبيَّ صلى الله عليه وسلم وَخَرَجَ لِحَاجَتِهِ فكانَ لا يَلْتَفِتُ فَدَنَوْتُ مِنْهُ فقالَ أَبْغِنِى أَحْجَارًا أَسْتَنْفِضْ بِهَا أَوْ نَحْوَهُ ولا تَأْتِنِى بِعَظْمٍ ولا رَوْثٍ فأَتَيْتُهُ بأَحْجَارٍ بِطَرَفِ ثِيَابِى فَوَضَعْتُهَا إِلى جَنْبِهِ وأَعْرَضْتُ عنهُ فلَمَّا قَضَى أَتْبَعَهُ بِهِنَّ *

21- .... Ebû Hureyre (R) şöyle demiştir: Peygamber (S) hâcetini def' için çıktığında ardından gittim. Yürürken arkasına dönüp bakmazdı. Kendisine yaklaştım. *"Silinip temizlenmem için bana taşlar ara"* buyurdu, yâhud buna benzer bir söz söyledi. *"Fakat bana kemik ve fışkı getirme"* dedi. Ona eteğimin kenarı içinde birkaç taş getirip yanına koydum ve yanından savuştum. Hâcetini yerine getirdiği zamân onlarla silindi [36].

٢٢ ــ بابٌ لا يُسْتَنْجى بِرَوْثٍ

[22- BÂB: (HAYVAN DIŞKISI İLE İSTİNCÂ EDİLMEZ)] [37]

٢٢ ــ حدّثنا أَبُو نُعَيْمٍ قال حدّثنا زهَيْرٌ عَنْ أَبِى إِسْحاقَ قالَ لَيْسَ أَبُو عُبَيْدَةَ ذَكَرَهُ وَلَكِنْ عَبْدُ الرَّحْمنِ بنُ الأَسْوَدِ عَنْ أَبِيهِ أَنَّهُ سَمِعَ عَبْدَ اللهِ يَقُولُ أَتَى النبيُّ صلى الله عليه وسلم الغَائِطَ فأَمَرَنِى أَنْ آتِيَهُ بثَلاثَةِ أَحْجَارٍ فَوَجَدْتُ حَجَرَيْنِ والْتَمَسْتُ الثَّالِثَ فَلَمْ أَجِدْهُ فَأَخَذْتُ رَوْثَةً فأَتَيْتُهُ بِهَا فأَخَذَ الحَجَرَيْنِ وَأَلْقَى الرَّوْثَةَ وقال هَذَا رِكْسٌ *

---

35 Bu iki bâbdaki hadîslerin başlıklara uygunluğu açıktır. Sağ elin ağıza, buruna su vermek gibi işlerde kullanılacağı, tahâretlenmede sol elin kullanılacağı bu hadîslerle sâbit oluyor.

36 *en-Nafd* (النفض): Bir nesneyi silkmek ma'nâsınadır..
el-İstinfâd (الإستنفاض): Bir yerin her mahallinde olanını bilmek için gereği

22- .... Ebû İshâk şöyle demiştir: Bu hadîsi bana (yalnız) Ebû Ubeyde (Âmir ibn Abdillah ibn Mes'ûd) zikretmiş değildir. Lâkin bunu bana Abdurrahmân ibnu'l-Esved (99) de zikr edip tahdîs etmiştir. O da babası el-Esved ibn Yezîd en-Nahaî'den. Esved ibn Yezîd, Abdullah ibn Mes'ûd'dan şöyle derken işitmiştir: Peygamber (S) halâya gitti ve bana kendisine üç taş getirmemi emreyledi. Ben iki taş buldum. Üçüncü taşı aradım, fakat onu bulamadım. Bunun için bir de hayvan dışkısı alıp bunları Peygamber'e getirdim. Peygamber iki taşı aldı, hayvân dışkısını attı da: *"Bu, pistir"* buyurdu.

[İbrâhîm ibn Yûsuf (198), babası Yûsuf ibn Ebî İshâk(157)'tan, o da dedesi Ebû İshâk'tan söyledi. O: Bana Abdurrahmân ibnu'l-Esved tahdîs etti, demiştir] [38].

٢٣ـ بابُ الوُضُوءِ مَرَّةً مَرَّةً

23- ORGANLARINI BİRER KERRE YIKAYARAK ABDEST ALMAK BÂBI

٢٣ـ حدّثنا مُحَمَّدُ بنُ يُوسُفَ قال حدّثنا سُفْيَانُ عَنْ زَيْدِ بنِ أَسْلَمَ عَنْ عَطَاءِ بنِ يَسَارٍ عَنِ ابنِ عَبَّاسٍ قال تَوَضَّأَ النبيُّ صلى الله عليه وسلم مَرَّةً مَرَّةً *

23- .... Bize Sufyân es-Sevrî, Zeyd ibn Eslem'den; o da Atâ ibn Yesâr'dan; o da İbn Abbâs(R)'tan tahdîs etti. O şöyle demiştir: Peygamber (S) -bir defa- organlarını birer defa yıkayarak abdest aldı.

---

gibi bakıştırmak ve işedikten sonra gereği gibi istibrâ eylemek..., ve taşla istincâ eylemek ma'nâsınadır *(Kaamûs Ter.).*

37 1315 târîhli Âmire baskısıyle 1348 târîhli Munîriyye baskısında bu bâb ve ismi yoktur. Kirmânî, Askalânî, Aynî ve Kastallânî'de bu bâb ve ismi mevcûddur. Kastallânî: Bâbdan sonraki ifâde Ebû Zerr, Ebu'l-Vakt, Asîlî ve İbn Asâkir rivâyetlerinde sâbit oldu, diyor.

38 Ebû İshâk: Bu hadîsi bana Abdurrahmân ibnu'l-Esved ibn Yezîd tahdîs etti, dedi. Yukarıda geçen isnâdla demek istiyor.

Müellif Buhârî bu ta'lîk ile "Ebû Ishâk bu haberi tedlîs etti" iddiâsında bulunanları redd etmek istemiştir. Bunun araştırmasının zikrinde, (bizi) kısaltma maksadından çıkaracak bir uzunluk vardır (Kastallânî).

Bu ta'lîk 1348 târîhli Munîriyye baskısı Buhârî nushasında mevcûd değildir. Âmire tab'ında ve şerhlerdeki nushalarda mevcûddur. Onun için köşeli parantez arasına alındı.

Bu hadîslerde, evvelâ taş ve benzeri şeylerle pislik yerini silip pisliği gidermek, ondan sonra orayı su ile yıkamak sûretiyle temizlenmek anlatılmaktadır. Burada, pisliği ele bulaştırmamak için evvelâ taş ve benzeri şeyler kullanılması, ondan sonra su ile yıkamayı öğretmektedir. Çünkü ele bulaşan pisliğin zerrelerini ve kokusunu elden gidermek daha zor olup, ancak sabun ve benzeri şeylerle giderilip temizlenebilir. Bugün bâzı insanlar bunu, yıkanmadan evvel tuvalet kâğıdı kullanmak sûretiyle yapmaktadırlar...

٢٤ـ باب الوُضوءِ مَرَّتَيْنِ مَرَّتَيْنِ

24- ORGANLARINI İKİŞER KERRE YIKAYARAK ABDEST ALMAK BÂBI

٢٤ـ حدّثنا حُسَيْنُ بنُ عِيسَى قال حدّثنا يُونُسُ بنُ مُحَمَّدٍ قال حدّثنا فُلَيْحُ بنُ سُلَيْمَانَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بنِ أبى بَكْرِ بنِ عَمْرِوبنِ حَزمٍ عَنْ عَبَّادِ بنِ تَمِيمٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بنِ زَيْدٍ أنَّ النبيَّ صلى الله عليه وسلم تَوَضَّأَ مَرَّتَيْنِ مَرَّتَيْنِ *

24- .... Bize Fuleyh ibnu Süleymân, Abdullah ibnu Ebî Bekr ibn Amr ibn Hazm(135)'dan; o da Abbâd ibn Temîm'den; o da Abdullah ibn Zeyd(R)'den -ki Ezân ru'yâsının sâhibidir- tahdîs etti (O şöyle demiştir):

Peygamber (S) -bir defa- uzuvlarını ikişer kerre yıkayarak abdest aldı.

٢٥ـ باب الوُضوءِ ثَلاثًا ثَلاثًا

25- ORGANLARINI ÜÇER KERRE YIKAYARAK ABDEST ALMAK BÂBI

٢٥ـ حدّثنا عَبْدُ العَزِيزِ بنُ عَبْدِ اللَّهِ الأُوَيْسِيُّ قال حدّثنى إبْرَاهِيمُ ابنُ سَعْدٍ عَنِ ابنِ شِهَابٍ أنَّ عَطَاءَ بنَ يَزِيدَ أخْبَرَهُ أنَّ حُمْرَانَ مَوْلَى عُثْمَانَ أخْبَرَهُ أنَّهُ رَأي عُثْمَانَ بنَ عَفَّانَ دَعَا باناءٍ فأفْرَغَ عَلى كَفَّيْهِ ثلاثَ مِرارٍ فَغَسَلَهُمَا ثُمَّ أدْخَلَ يَمِينَهُ فِي الإنَاءِ فَمَضْمَضَ واسْتَنْشَقَ ثُمَّ غسَلَ وَجْهَهُ ثلاثًا وَيَدَيْهِ إلَى المِرْفَقَيْنِ ثَلاثَ مِرارٍ (ثُمَّ) مَسَحَ بِرأسِهِ ثُمَّ غسَلَ رِجْلَيْهِ ثَلاثَ مِرارٍ إلى الكَعْبَيْنِ ثُمَّ قال قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم مَنْ تَوَضَّأَ نَحْوَ وُضُوئِى هَذَا ثُمَّ صَلَّى رَكْعَتَيْنِ لا يُحَدِّثُ فِيهِمَا نَفسَهُ غُفِرَ لَهُ ما تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ. وَعَنْ إبْرَاهِيمَ قال قالَ صالِحُ ابنُ كَيْسَانَ قالَ ابنُ شِهَابٍ وَلَكِنْ عُرْوَةُ يُحَدِّثُ عَنْ حُمْرَانَ فَلَمَّا تَوَضَّأَ عُثْمَانُ قال ألاَ أُحَدِّثُكُمْ حَدِيثًا لَوْلاَ آيَةٌ ما حَدَّثْتُكُمُوهُ سَمِعْتُ النَّبِيَّ صلى الله عليه وسلم يَقُولُ لاَ يَتَوَضَّأُ رَجُلٌ يُحْسِنُ وُضُوءَهُ وَيُصَلِّى الصَّلاَةَ إلاَّ غُفِرَ لَهُ ما بَيْنَهُ وَبَيْنَ الصَّلاَةِ حَتَّى يُصَلِّيَهَا قالَ عُرْوَةُ الآيَةُ إنَّ الذِينَ يَكْتُمُونَ ما أنْزَلْنَا مِنَ البَيِّنَاتِ *

25- .... Bana İbrâhîm ibnu Sa'd, İbn Şihâb'dan tahdîs etti ki, ona da Atâ ibn Yezîd haber vermiştir. Ona da Usmân'ın himâyesinde bulunan Humrân (75) haber vermiştir. Humrân, Usmân ibn Affân(R)'ı şu hâlde görmüştür: Usmân bir defa bir su kabı istedi. Müteâkıben avuçları üzerine üç defa su döküp onları yıkadı. Sonra sağ elini kabın içine sokup (su alarak) ağzını çalkaladı, ve burnuna su verdi. Sonra yüzünü ve dirseklere kadar ellerini üç kerre yıkadı. Sonra başını meshetti. Sonra iki ayağını topuklara kadar üç kerre yıkadı. Ondan sonra: Rasûlullah (S): *"Her kim şu benim abdest alışım gibi abdest alır, sonra içlerinde kendi nefsine tahdîs etmeksizin* -yânî kendini zihnen hâtıralar ve hayâller ile işgâl etmeksizin- *iki rek'at namâz kılarsa, geçmiş* (küçük) *günâhları mağfiret olunur"* buyurdu, dedi.

Ve yine İbrâhîm (ibn Sa'd)'den;(ki) o şöyle dedi: Sâlih ibn Keysân dedi ki: İbn Şihâb şöyle dedi: Ve lâkin Urve (ibn Zubeyr), Humrân'dan şöyle tahdîs ediyordu [39]: Usmân (R) abdest alıp tamamlayınca şöyle dedi: Size bir hadîs söyleyeyim ki, Allah'ın Kitâbı içinde bir âyet olmasaydı onu size söylemezdim [40]. Peygamber(S)'den işittim, şöyle buyuruyordu: *"Hiçbir kimse yoktur ki, abdest alsın ve abdest alışını güzel yapsın, sonra* (farz olan) *namâzı kılsın*

---

39 İşte bu İbn Şihâb'dan bir istidrâktir, yânî, iki şeyhi,Humrân'dan; o da Usmân'dan tarîkıyle bu hadîsi kendisine yaptıkları rivâyetlerinde ihtilaf etmişlerdir. Şöyle ki: Atâ ona bir sıfat üzere tahdîs etmiş, Urve de bir sıfat üzere tahdîs etmiştir. Hâlbuki bu bir ihtilâf değildir. Ancak bunlar birbirinden ayrı iki hadîstirler. Atâ'nın tahdîs sıfatı, hadîsin baş tarafında geçti. Urve'nin tahdîs sıfatına gelince, onu da râvî: "Usmân abdest alıp bitirince..." sözüyle işâret etmiş oluyor (Kastallânî).

40 Usmân (R) bu sözü, insanların bu gibi müjdeyi işittiklerinde ma'siyyetlere cür'et etmelerinden, ve "Allah bize bu küçük amel mukaabilinde mağfiret edecek, binâenaleyh biz istediğimiz şeyi yapalım.." demelerinden korktuğu için söylemek istememiştir.

Mâlik, Usmân'dan gelen bu kelâmın tevcîhi hakkında: Usmân bunu, insanların bu hadîsi ırak addeyleyip kabûl etmemeleri ve inkâra düşmeleri, hadîsi rivâyetinde kendisini tekzîp edip günâha girmelerinden korktuğu için söylemiştir, dedi.

Lâkin Urve'nin takdîr ettiği âyet, bu tevcîhe yakışmıyor. Belki Usmân'ın bu tevcîh üzerine îrâd ettiği âyet ***"Çünkü güzellikler kötülükleri giderir. Bu iyi düşünenlere bir öğüttür"***(Hûd:115) kavlidir. Binâenaleyh kelâmın ma'nâsı, hadîsi Kur'ân'dan olan nass te'yîd etmektedir. Tarafımdan rivâyet edilen bu hadîsi ırak addeylemiş olsanız da artık bunu inkâr etmeniz mümkün değildir. Eğer bu âyet mevcûd olmasaydı, sizin dînde ta'n etmenizden ve hadîsi inkâr eylemenizden korktuğum için bunu sizlere tahdîs etmezdim, demek olur.

Bu yeri iyi anla. Çünkü burası şârihlerin ayaklarının sürçtüğü ve ekseriyâ çiğneyip geçtikleri yerlerdendir. Hidâyet veren ise ancak Allah'tır ve doğruluk ancak O'na âiddir (Şâh Veliyyullah).

da o abdest ile (daha sonraki) *namâzı kılıncaya kadar* (geçen zamân içindeki) *günâhları mağfiret edilmesin".*

Râvî Urve der ki:(Usmân ibn Affân'ın dediği) âyet ***"Hakîkat, indirdiğimiz o açık âyetlerimizi ve doğruyu -biz Kitâb'da insanlara onu pek âşikâr bir sûrette bildikten sonra- gizliyenler, işte onlara hem Allah lâ'net eder ve hem lâ'net etmek şânından olanlar lâ'net eder"*** (el-Bakara:159) âyetidir [41].

٢٦ـــ بابُ الاسْتِنْثَارِ فِي الوُضُوءِ

ذَكَرَهُ عثمانُ وعَبْدُ اللهِ بنُ زَيْدٍ وابنُ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ عَنِ النَّبيِّ صلى الله عليه وسلم

26- ABDEST ALIŞTA SUYU BURUNA ÇEKTİKTEN SONRA NEFESLE GERİ ÇIKARMAK BÂBI

Bunu (yânî suyu buruna çektikten sonra geri çıkarmayı) Usmân ibn Affân, Abdullah ibn Zeyd ve İbn Abbâs (R), Peygamber(S)'den olmak üzere zikretmişlerdir [42].

٢٦ـــ حدّثنا عَبْدَانُ قال أخبرنا عَبْدُ اللّهِ قال أخبرنا يُونُسُ عَنِ الزُّهْرِيِّ قال أخبرني أبُو إدْرِيسَ أنَّهُ سَمِعَ أبَا هُرَيْرَةَ عَنِ النَّبِيِّ صلى الله عليه وسلم أنَّهُ قال مَنْ تَوَضَّأَ فَلْيَسْتَنْثِرْ و مَنِ اسْتَجْمَرَ فَلْيُوتِرْ *

26- .... Bize Yûnus (ibn Yezîd), Zuhrî'den haber verip şöyle dedi: Bana Ebû İdrîs (80) haber verdi ki, kendisi Ebû Hureyre(R)'den

41 Burada sıralanan üç bâb başlığı ile altlarında getirilen hadîslerin birbirlerine uygunlukları apaçık meydanda olduğu için, burada buna işâretle yetinilip, başka açıklamaya gerek görülmedi.

42 *el-İntisâr* (الإنْتِثَار): Saçmak ve suyunu buruna çektikten sonra nefesle geri çıkarmak ma'nâsınadır ki, tıskırmak ta'bîr olunur.

el-İstinsâr (الإسْتِنْثَار): Buruna suyu çektikten sonra geri pıskırmak ma'nâsınadır ki, burunu temizlemek için yaparlar. Ve buruna su çekmek ma'nâsınadır *(Kaamûs Ter.).*

Usmân ibn Affân'ın Abdullah ibn Zeyd'in ve İbn Abbâs'ın Peygamber'den olmak üzere zikrettikleri bu husûsu müellif Buhârî *Sahîh*'inin muhtelif bâblarında mevsûl olarak rivâyet etmiştir. Birincisini "Başın tamâmını meshetmek" bâbında, ikincisi yakında gelecek, üçüncüsünü de "Bir avuc su ile yüz yıkamak bâbı"nda. Lâkin burada istinsârın zikri yoktur. İbn Hacer: Sanki musannıf bununla Ahmed ibn Hanbel'in, Ebû Dâvûd'un ve Hâkim'in rivâyet ettiği hadîse işâret etmiştir, dedi.

işitmiştir. Peygamber (S): *"Her kim abdest alırsa burnunu ayıklasın; her kim taş ile silinirse taşın sayısını tek yapsın"* buyurmuştur.

٢٧ـ بابُ الاسْتِجْمَارِ وِتْرًا

27- ÇAKIL TAŞLARI İLE SİLİNMEYİ TEK SAYI OLARAK YAPMAK BÂBI [43]

٢٧ـ حدّثنا عَبْدُ اللّهِ بنُ يُوسُفَ قالَ أخبرنا مالِكٌ عَنْ أبي الزِّنادِ عن الاعْرَجِ عَنْ أبي هُرَيْرَةَ أنَّ رَسولَ اللّهِ صلى الله عليه وسلم قالَ إذَا تَوَضَّأَ أحَدُكُمْ فَلْيَجْعَلْ فِي أنْفِهِ ثُمَّ لِيَنْثُرْ ومنِ اسْتَجْمَرَ فَلْيُوتِرْ وإذَا اسْتَيْقَظَ أحَدُكُمْ مِنْ نَوْمِهِ فَلْيَغْسِلْ يَدَهُ قَبْلَ أنْ يُدْخِلَهَا فِي وَضُوئِهِ فانَّ أحَدَكُمْ لاَ يَدْرِي أيْنَ بَاتَتْ يَدُهُ *

27-....... Bize Mâlik, Ebû'z-Zinâd'dan; o da el-A'rac'dan; o da Ebû Hureyre(R)'den haber verdi. Rasûlullah (S) şöyle buyurmuştur: *"İçinizden biri abdest alacak olduğu zamân burnuna su versin, sonra çıkarsın. Her kim taş ile silinirse, sayısını tek yapsın. İçinizden biri uykusundan uyandığı zamân elini abdest suyu içine sokmadan evvel yıkasın. Çünkü hiçbiriniz* (uykusunda) *elinin geceyi nerede geçirdiğini bilemez"* [44].

٢٨ـ بابُ غَسْلِ الرِّجْلَيْنِ وَلاَ يَمْسَحُ عَلَى القَدَمَيْنِ

28- ÜZERLERİNE MESHETMEYEREK İKİ AYAĞI YIKAMAK BÂBI

٢٨ـ حدّثنا مُوسَى قالَ حدّثنا أبو عَوَانَةَ عَنْ أبي بِشْرٍ عَنْ يُوسُفَ بن مَاهِكَ عَنْ عَبْدِ اللّهِ بنِ عَمْرٍو قالَ تَخَلَّفَ النَّبيُّ صلى الله عليه وسلم عَنَّا فِي سَفْرَةٍ سَافَرْنَاهَا فَأدْرَكَنَا وَقَدْ أرْهَقْنَا العَصْرَ فَجَعَلْنَا نَتَوَضَّأُ وَنَمْسَحُ عَلَى أرْجُلِنَا فَنَادَى بِأعْلَى صَوْتِهِ وَيْلٌ لِلأعْقَابِ مِنَ النَّارِ مَرَّتَيْنِ أوْ ثَلاَثًا *

---

43 *el-İsticmâr* (الإسْتِجْمَار): ... ve çakıl taşlarıyle silinip temizlenmek ma'nâsınadır.

44 Şübhesiz Peygamber (S) bu hadîsinde, medenî insanlığa hârika bir temizlik düstûru öğretmektedir. Elleri herhangi bir işte kullanmadan önce, hele yemekte kullanmadan önce yıkamak emri de bunun kadar kıymetli bir temizlik ve sağlık düstûrudur.

28-....... Abdullah ibn Amr (R) şöyle demiştir: Yaptığımız yolculukların birinde Peygamber (S) geride kalmıştı da sonradan bize yetişmişti. O sırada ikindi namâzı vakti girmişti. Biz de abdest alıyorduk. Ayaklarımızı meshedercesine az su ile yıkamağa başladık. Peygamber bu hâli görünce en yüksek sesiyle iki yâhud üç kerre *"Ateşte yanacak ökçelere yazık!"* diye nidâ etti [45].

٢٩ــ بابُ المَضْمَضَةِ فِى الوُضُوءِ قالَهُ ابنُ عَبَّاسٍ وَعَبْدُ اللَّهِ بنُ زَيْدٍ رضى اللَّهُ عَنْهُمْ عَن النبىِّ صلى الله عليه وسلم

---

45 Bu hadîs, Kitâbu'l-İlm'in "Anlaşılması için sözü üç defa tekrâr eden kimse bâbı"nda; "İlme delâlet eden bir konuşmada sesini yükselten kimse bâbı"nda ve bir de bu bâbda geçmektedir. Bu üç hadîs arasında, Buhârî'den evvelki ilk râvîlerin başka başka kimseler olmasından gayrı bir fazlalık yoktur. İlk hadîsin râvîsi Ebu'n-Nu'mân, ikincisinin râvîsi Müsedded, buradakinin râvîsi de Mûsâ ibn İsmâîl'dir.

Bu ayakları yıkamak ve meshetmekle ilgili bir tefsîr özeti:

el-Mâide:6.'daki abdest âyetinin *"Ve erculekum"* lâfzı *"Ve erculikum"* şeklinde fetha ile de, kesre ile de okunmuştur. Nasb, ayakların yüz ve el gibi "yıkayınız" emrine taallukunda, cerr kırâatı ise "meshediniz" emrine taallukunda zâhirdir. Ve bu iki kırâatin birbirine tevfîki noktası bakımından bir mezheb ihtilâfı hâsıl olmuştur. Zîrâ birine göre ayaklar yıkanacak, birine göre de mesh ile yetinilebilecek görünüyor. Bunun en güzel ve en sahîh çözüm sûreti, çıplak ayakların yıkanması, meşhûr sünnet ile sâbit olduğu vechile abdestle giyilmiş mes ve fotin üzerine de meshedilmesidir. Ehl sünnet cumhûrunun mezhebi budur. Kaffâl tefsîrinde sahâbîlerden yalnız İbn Abbâs ve Enes ibn Mâlik; tâbiîlerden Ikrime, Şa'bî ve Ebû Ca'fer Muhammed ibn Alî el-Bâkır'dan "ayaklarda abdestin farzı mesh" olduğu nakledilmiştir ki, Şîa'dan İmâmiyye'nin mezhebi budur. Bütün fakîhler ve müfessirler ise "ayaklarda abdestin farzı yıkamak" olduğunu beyân etmişlerdir, Zâhirriyye'nin reîsi olan Dâvûd Isfahânî de "Her ikisinin cem'i vâcib" olduğuna kaail olmuştur ki, bu da Zeydiyye imâmlarından Nâsır-lilhakk'ın kavlidir. Hasen Basrî ile Muhammed ibn Cerîr et-Taberî de mükellefin mesh ile gasil arasında muhayyyer olduğunu söylemişlerdir. Bunların münâkaşası fıkıh kitâblarında sergilenmiştir. Burada ancak şu kadar söyleyelim ki, çıplak ayaklara meshi tecvîz etmek, âyetin nihâyetinde *"Sizleri tertemiz yapmak istiyor"* diye beyân olunan temizlik hikmetine kesin olarak aykırı bulunduğu ve hele yıkanmamış kirli ayaklarla câmilere girmenin, tahâret şöyle dursun, âdet üzere olan nezâfet ile bile uyuşmadığı âşikârdır. Nitekim ayaklarını güzelce yıkamamış ve ökçelerinde biraz kuruluk kalmış olanlar hakkında Rasûlullah *"Vay şu ökçelerin ateşten hâline"* buyurmuş ve tekrâr yıkanmasını emretmiştir. Bir de murâd mesh olsa idi *"bi-ruûsikum"* gibi sâdece *"Ve erculikum"* demek kâfî olur *"ile'l-ka'beyni* = iki topuğa kadar" kaydına hiç de lüzûm kalmazdı. Bu da esas farzın yıkamak olduğuna ve meshin buna binâ edilmesi lâzım geldiğini iş'ar eder. Hâsılı ayaklar hakkında yıkamak emri muhkem, mesh emri mücmeldir ve sünnet ile beyân olunmuştur (*Hakk Dîni*, II, 1584-1585).

29- ABDEST ALIŞTA AĞIZA SU ALIP ÇALKALAMAK BÂBI

Bunu, İbn Abbâs ve Abdullah ibn Zeyd Peygamber'den söylediler [46].

٢٩ـ حدّثنا أبو اليَمَانِ قَالَ أخْبَرَنَا شُعَيْبٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ قال أخْبرنى عَطَاءُ بنُ يَزِيدَ عَنْ حُمْرَانَ مَوْلى عُثْمَانَ بنِ عَفَّانَ أنَّهُ رَأى عُثْمَانَ دَعَا بِوَضُوءٍ فَأفْرَغ عَلَى يَدَيْهِ مِنْ إنَائِهِ فغَسَلَهُمَا ثلاَثَ مَرَّاتٍ ثُمَّ أدْخَلَ يَمِينَهُ فِى الوَضُوءِ ثُمَّ تَمَضْمَضَ واسْتَنْشَقَ واسْتَنْثَرَ ثُمَّ غَسَلَ وَجْهَهُ ثلاَثًا وَيَدَيْهِ إلَى المَرْفِقَيْنِ ثَلاَثًا ثُمَّ مَسَحَ بِرَأْسِهِ ثُمَّ غَسَلَ كُلَّ رِجْلٍ ثَلاَثًا ثُمَّ قَالَ رَأيْتُ النَّبِىَّ صلى الله عليه وسلم يَتَوَضَّأُ نَحْوَ وُضُوئِى هذا وقالَ مَنْ تَوَضَّأَ نَحْوَ وُضُوئِى هَذَا ثُمَّ صَلَّى رَكْعَتَيْنِ لاَ يُحَدِّثُ فِيهِمَا نَفْسَهُ غَفَرَ اللَّهُ لَهُ ما تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ *

29-....... Zuhrî şöyle demiştir: Bana Atâ ibn Yezîd, Usmân ibn Affân'ın himâyesinde bulunan Humrân'dan haber verdi ki, Humrân Usmân'ı şu hâlde görmüştür: Usmân abdest suyu istedi. Müteâkıben su kabından ellerinin üzerine üç kerre su döküp onları yıkadı. Sonra sağ elini abdest suyunun içine sokup (su alarak) ağzını çalkaladı. Burnuna su verip çıkardı. Sonra yüzünü üç kerre ve ellerini dirseklere kadar üç kerre yıkadı. Sonra başını meshetti. Sonra her bir ayağı üçer defa yıkadı. Sonra şöyle dedi: Ben Peygamber(S)'i gördüm, şu benim abdest alışım gibi abdest alıyordu. O: *''Her kim benim şu abdest alışım tarzında abdest alıp, sonra içlerinde kendi nefsiyle konuşmayarak iki rek'at namâz kılsa, onun lehine geçmiş günâhları mağfiret edilir''* buyurdu [47].

٣٠ـ بابُ غَسْلِ الأعْقَابِ وَكانَ ابنُ سيرِينَ يَغْسِلُ مَوْضِعَ الخَاتَمِ إذَا تَوَضَّأَ

---

46 Buhârî, bu bâb ismindeki İbn Abbâs ta'lîkini ''Yüzü iki el ile yıkamak bâbı''nda, Abdullah ibn Zeyd ta'lîkini de yakında gelecek olan ''Ayakları iki topuğa kadar yıkamak bâbı(41)''nda mevsûlen getirmiştir.

47 Hadîsin başlığa delâleti açıktır. Bunda en güzel abdest alışın, Peygamber'in aldığı şekilde abdest almak olduğu, böyle tam ve güzel alınan abdestin ardından bir namâz kılmanın maddî ma'nevî bir mağfiret ve temizliğe sebeb olduğu da bildirilmiştir.

30- (ABDEST ALIŞTA) AYAK ÖKÇELERİNİ YIKAMAK BÂBI

İbn Sîrîn abdest aldığı zamân yüzük yerini yıkar idi [48].

٣٠ ـ حدّثنا آدَمُ بنُ أَبِي إِيَاسٍ قالَ حدّثنا شُعْبَةُ قال حدّثنا مُحَمَّدُ ابنُ زِيَادٍ قال سَمِعْتُ أبا هُرَيْرَةَ وَكَانَ يَمُرُّ بِنَا والنَّاسُ يَتَوَضَّؤُونَ مِنَ المِطْهَرَةِ قالَ أَسْبِغُوا الوُضُوءَ فَانَّ أَبَا القَاسِمِ صلى الله عليه وسلم قال وَيْلٌ لِلأَعْقَابِ مِنَ النَّارِ *

30-....... Bize Muhammed ibn Ziyâd tahdîs edip şöyle dedi: Ben Ebû Hureyre(R)'den işittim; o yanımızdan geçmekteydi, insanlar da temizlik için hazırlanmış bir su kabından abdest alıyorlardı; şöyle dedi: Abdest almayı tam ve kâmil yapınız. Çünkü Ebu'l-Kaasım (S): *"Ateşte yanacak ökçelere yazık!"* buyurdu.

٣١ ـ باب غَسْلِ الرِّجْلَيْنِ فِي النَّعْلَيْنِ وَلاَ يَمْسَحُ عَلَى النَّعْلَيْنِ

31- AYAKLARI, AYAKKABILARIN İÇİNDE BULUNURLARKEN PABUÇLAR ÜZERİNDEN MESHETMEYEREK, YIKAMAK BÂBI [49]

٣١ ـ حدّثنا عَبْدُ اللهِ بنُ يُوسُفَ قالَ أَخْبَرَنا مالِكٌ عَنْ سَعِيدٍ المَقْبُرِيِّ عَنْ عُبَيْدِ بنِ جُرَيْجٍ أنَّهُ قالَ لِعَبْدِ الله بنِ عُمَرَ يا أبا عَبْدِ الرَّحْمنِ رَأَيْتُكَ تَصْنَعُ

---

48 Bu ta'lîki İbn Ebî Şeybe, *Musannaf*'ında sahîh bir senedle vasletmiştir. Bunu Buhârî de *et-Târîh*'inde mevsûlen rivâyet etmiştir.

"Buhârî evvelki bâb ile, ayakların vazîfesi yıkanmak değil, mesh olunmaktır iddiâsında bulunanlara -ki bunlar Şiîler'dir- redd etmeyi kasdetti. Bu bâb ile de yıkamanın abdest uzuvlarını tamâmıyle kaplamasının vücûbunu isbât etmeyi kasdetti. Ökçeleri zikretmesi de, hadîste zikredilmiş olduğu içindir. Bunu iyi anlayasın! Çünkü şârihlerin bâzısı bu iki bâb arasındaki farktan âciz olmuştur da, zikredilmeleri lâyık olmayacak bir takım tevcîhler getirmişlerdir. "İbn Sîrîn yüzük yerini yıkardı" cümlesi de takrîr etmiş olduğumuz farkı ifâde etmektedir. Binâenaleyh iyi düşün" (Şâh Veliyyullah).

49 Bu, iki ma'nâya muhtemildir: Biri, "ayakkabıların içinde" sözü yıkamaya müteallık olur; yânî ayakları, ayakkabılar içinde bulunurlarken, ayakkabılardan çıkarılmaksızın yıkamak demek olur. Su, ayakların tamâmına ulaştığı takdîrde bu câizdir.

İkincisi, "ayakkabıların içinde" terkîbinin, zarfı mustakarr olmasıdır. Yânî ayaklar, ayakkabılar içinde bulunurlarken, mest içinde bulundukları hâlde mesholundukları gibi mesholunmazlar; fakat yıkanırlar demek olur. Sahîh olan da bu ma'nâdır. Nitekim buna İbn Umer'in kıssası şehâdet etmektedir (Şâh Veliyyullah).

أَرْبَعًا لَمْ أَرَ أَحَدًا مِنْ أَصْحَابِكَ يَصْنَعُهَا قَالَ وَمَا هِيَ يَا ابْنَ جُرَيْجٍ قَالَ رَأَيْتُكَ لاَ تَمَسُّ مِنَ الأَرْكَانِ إِلاَّ الْيَمَانِيَيْنِ وَرَأَيْتُكَ تَلْبَسُ النِّعَالَ السِّبْتِيَّةَ وَرَأَيْتُكَ تَصْبُغُ بِالصُّفْرَةِ وَرَأَيْتُكَ إِذَا كُنْتَ بِمَكَّةَ أَهَلَّ النَّاسُ إِذَا رَأَوُا الْهِلاَلَ وَلَمْ تُهِلَّ أَنْتَ حَتَّى كَانَ يَوْمُ التَّرْوِيَةِ قَالَ عَبْدُ اللَّهِ أَمَّا الأَرْكَانُ فَإِنِّي لَمْ أَرَ رسولَ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم يَمَسُّ إِلاَّ الْيَمَانِيَيْنِ وَأَمَّا النِّعَالُ السِّبْتِيَّةُ فَإِنِّي رَأَيْتُ رسولَ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم يَلْبَسُ النَّعْلَ الَّتِي لَيْسَ فِيهَا شَعَرٌ وَيَتَوَضَّأُ فِيهَا فَأَنَا أُحِبُّ أَنْ أَلْبَسَهَا وَأَمَّا الصُّفْرَةُ فَإِنِّي رَأَيْتُ رسولَ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم يَصْبُغُ بِهَا فَأَنَا أُحِبُّ أَنْ أَصْبُغَ بِهَا وَأَمَّا الإِهْلاَلُ فَإِنِّي لَمْ أَرَ رسولَ اللَّهِ صلى اللَّهُ عليه وسلم يُهِلُّ حَتَّى تَنْبَعِثَ بِهِ رَاحِلَتُهُ *

31-....... Bize Mâlik, Saîd el-Makburî'den; o da Ubeyd ibn Cureyc'den haber verdi. Ubeyd ibn Cureyc, Abdullah ibn Umer'e:

— Yâ Ebâ Abdarrahmân! Arkadaşlarının yaptığını hiç görmediğim dört şeyi, seni yapıyor görüyorum, dedi.

İbn Umer:

— Nedir onlar, ey Cureyc'in oğlu? dedi.

İbn Cureyc:

— Seni görüyorum ki, Ka'be'nin rükünlerinden Haceri Esved rüknü ile Yemânî rükünden başkasına el sürmüyorsun. Ve yine görüyorum, tabaklanmış deriden ayakkabılar giyiyorsun. Yine seni görüyorum, sarı boya ile boyuyorsun. Yine seni görüyorum, Mekke'de bulunduğun zamân insanlar (Zu'l-hicce) hilâlini görür görmez yüksek sesle telbiye okumaya başladıkları hâlde sen, terviye günü (yânî Arefe'den evvelki gün) girmedikçe telbiyeye başlamıyorsun, dedi.

Abdullah ibn Umer şöyle cevâb verdi:

— Beyt'in rükünlerine gelince: Ben Rasûlullah'ın Haceri Esved ile Yemânî rükünden başkasına el sürüp meshettiğini görmedim. Tabaklanmış deriden ayakkabılara gelince: Ben Rasûlullah'ın üzeri kılsız deriden ma'mûl ayakkabılar giyip, ayağı içinde iken abdest aldığını gördüm. Onun için ben onları giymeyi severim. Sarı boyaya gelince: Rasûlullah'ın sarı boya ile boyadığını gördüm. Ben de onun için o boya ile boyamayı severim. Telbiyeye gelince: Rasûlullah'ın hayvanı hareket için ayağa kalkıp doğrulmadıkça telbiye ettiğini görmedim [50].

---

50 Hadîsin başlığa uygunluğu açıktır. Bunun bir rivâyetini Buhârî ''Libâs''da da getirmiştir.

٣٢ــ باب التيمن فى الوضوء والغسل

32- ABDEST ALMADA VE YIKANMADA SAĞ TARAFIYLE VE SAĞ TARAFTAN BAŞLAMAK BÂBI [51]

٣٢ــ حدثنا مسدد قال حدثنا إسماعيل قال حدثنا خالد عن حفصة بنت سيرين عن أم عطية قالت قال النبى صلى الله عليه وسلم لهن فى غسل ابنته ابدأن بميامنها ومواضع الوضوء منها *

32-....... Bize Hâlid (el-Hazzâ), Hafsa bintu Sîrîn'den; o da Ümmü Atıyye(R)'den tahdîs etti. O şöyle demiştir: Peygamber (S) ona ve berâberindeki kadınlara, kızını yıkama hakkında: *"Onu yıkamağa sağ taraflarıyle ve abdest uzuvlarıyle başlayınız"* buyurmuştur.

٣٣ــ حدثنا حفص بن عمر قال حدثنا شعبة قال أخبرنى أشعث بن سليم قال سمعت أبى عن مسروق عن عائشة قالت كان النبى صلى الله عليه وسلم يعجبه التيمن فى تنعله وترجله وطهوره وفى شأنه كله *

33-....... Âişe (R) şöyle demiştir: Peygamber(S)'in ayakkabı giymesinde, taranmasında, temizlenip abdest almasında ve bütün hâllerinde sağdan başlamak O'nun hoşuna giderdi [52].

٣٣ــ باب التماس الوضوء إذا حانت الصلاة وقالت عائشة حضرت الصبح فالتمس الماء فلم يوجد فنزل التيمم

33- NAMÂZ VAKTİ YAKLAŞTIĞI ZAMÂN ABDEST ALACAK SU ARAŞTIRMAK BÂBI

---

en-Na'l (النعل): Ayağı yere çıplak dokunmaktan koruyacak nesneye denir ki, ayakkabı ve pâpûş ta'bîr olunur. Bütün nevi'lerine şâmildir, her mahalde bir gûnâ dikilip ayaklarına giyerler. Ve Türkçe'de nâlin dedikleri ki, çamurlukta giyilir, na'leyn'in tahrîf edilmişidir... Cem'i niâl gelir *(Kaamûs Ter.)*.

51 Bu bâbın iki hadîsinden birincisi ile ölüyü yıkamakta sağ tarafıyle ve sağdan başlamak sâbit oldu. Ölüyü yıkamak nezâfette onu diriye benzetmek ve sonunun evveli gibi olmasından ibâret olunca, diri yıkamakta da sağ ile ve sağdan başlamak evlâ tarîkıyle sâbit olmuştur, çünkü diri asıldır (Şâh Veliyullah).

52 Bu hâller giyinmek, mescide girmek, süslenmek, başını tıraş etmek... gibi kerîm fiillerden olan hâllerdir. Sümkürmek, istincâ etmek gibi husûslarda ise sol ile ve soldan başlardı.

Ve Âişe şöyle dedi: Sabâh vakti girince su arandı, fakat su bulunamadı. Bunun üzerine teyemmüm (el-Mâide:6) **emri indi** [53].

٣٤ـ حدّثنا عَبْدُ اللّٰهِ بنُ يُوسُفَ قال أخْبَرَنا مالِكٌ عنْ إسْحاقَ بنِ عَبْدِ اللّٰهِ بنِ أبِي طَلْحَةَ عنْ أنَسِ بنِ مالِكٍ أنَّهُ قالَ رَأيْتُ رسولَ اللّٰهِ صلى الله عليه وسلم وحانَتْ صَلاةُ العَصْرِ فَالْتَمَسَ النَّاسُ الوَضُوءَ فَلَمْ يَجِدُوهُ فَأُتِيَ رسولُ اللّٰهِ صلى الله عليه وسلم بِوَضُوءٍ فَوَضَعَ رسولُ اللّٰهِ صلى الله عليه وسلم فِي ذَلِكَ الإناءِ يَدَهُ وأمَرَ النَّاسَ أنْ يَتَوَضَّؤُا مِنْهُ قالَ فَرَأيْتُ المَاءَ يَنْبُعُ مِنْ تَحْتِ أصابِعِهِ حَتَّى تَوَضَّؤُا مِنْ عِنْدِ آخِرِهِمْ *

34-....... Bize Mâlik, İshâk ibn Abdillah ibn Ebî Talha'dan; o da Enes ibn Mâlik(R)'ten haber verdi ki, o şöyle demiştir: Ben Rasûlullah(S)'ı şöyle gördüm: İkindi namâzı yaklaşmıştı. İnsanlar abdest alacak su aradılar, fakat bulamadılar. Rasûlullah'a (bir kab içinde) abdest alacak su getirildi. Rasûlullah, elini su kabının içine koydu. Ve insanlara ondan abdest almalarını emretti. Enes der ki: İşte o zamân ben Peygamber'in parmakları altından, hiç kimse hâric kalmamak üzere hepsi abdest alıncaya kadar su kaynadığını gördüm [54].

---

53 Bâb isminden sonraki kısım, sahîh bir ta'lîktir; Buhârî onu kitâbının birçok yerlerinde müsned olarak tahrîc etmiştir. Bu, Hz. Âişe'nin teyemmüm âyetinin inmesi kıssası hakkındaki hadîsinin bir parçasıdır. Buhârî onu Kitâbu't-Teyemmüm'de zikretmiştir.

54 Hâdise, Medîne'nin pazar yeri olan Zevrâ'da vâkı' olmuştur.

"Bu bâb hakkında şunlar söylenmiştir: Buhârî'nin bu bâbda tahrîc ettiği bu hadîsin bâb ismiyle kuvvetli bir ilgisi yoktur. Bu hadîs, Peygamber'in mu'cizeleri bâbıyle daha alâkalıdır. Su aramak abdestten başka bir vâcib olmak mes'elesinde Buhârî'nin mezhebi Şâfiî'nin mezhebi gibi olsa da, bu maksadı bu hadîsle isbât etmek yine uzaktır. Bunda su arama emri de yoktur. Râvî: Onlar su aradılar, demiştir.

"Bana göre ise, Buhârî'nin maksadı, şudur: Sahâbîler'in âdeti bu idi; onlar su ararlar, araştırırlar ve su yerlerinde araştırma yaparlardı. Onlar teyemmümün cevâzı husûsunda suyun mevcûd olmamasıyle yetinmezlerdi. Mu'cize izhârı da ancak suyun çoğalması içindir. Bu da suyu tahsîl etmek ve araştırmak için olmuştur. Şâyet suyun mevcûd olmaması kâfî olsaydı, insanlar abdest alacak su aramaya ehemmiyet vermezler, Peygamber de yaptığı işi, ihtiyâc olmayınca yapmazdı. Binâenaleyh iyi düşün" (Şâh Veliyyullah, *Şerhu Terâcim*...s.25).

٣٤ـ باب الماءِ الَّذي يُغسَلُ بِهِ شَعْرُ الإنسانِ وكانَ عَطاءٌ لايَرى بِهِ بَأسًا أنْ يُتَّخذَ مِنها الخُيوطُ والحِبالُ و سُؤرِ الكِلابِ وَمَمَرِّها فِي المَسْجِدِ . وقالَ الزُّهريُّ إذا ولَغَ الكَلْبُ فِي إناءٍ لَيسَ لَهُ وَضوءٌ غَيْرُهُ يَتَوَضَّأُ بِهِ. وقالَ سُفيانُ هَذا الفِقْهُ بَعَيْنِهِ يَقولُ اللّهُ تَعالَى فَلَمْ تَجدُوا ماءً فَتَيَمَّمُوا وَهذا ماءٌ وفي النَّفسِ مِنهُ شَيْءٌ يَتَوَضَّأُ بِهِ وَيَتَيَمَّمُ

34- İNSAN SAÇI DEĞDİRİLMİŞ OLAN SUYUN HÜKMÜ BÂBI

Atâ ibn Ebî Rebâh (115), insan saçlarından iplikler ve ipler edinilmesinde bir be's görmez idi [55].
Ve köpeklerin artığı olan su ile köpeklerin mescidde yürümeleri(nin hükmü) bâbı [56].
Zuhrî: Köpek, su kabının içini yaladığı ve abdest alıcı için bu kabdakinden başka su da bulunmadığı zamân, su ile abdest alır, demiştir [57].
Sufyân es-Sevrî: Bu, yânî o su ile abdest alınmak hükmü, aynıyle (Kur'ân'dan istifâde edilmiş olan) fıkıhtır. Yüce Allah: "*Bir su bulamazsanız o vakit tertemiz bir toprakla teyemmüm edin..*"
(en-Nisâ:43; el-Mâide:6)
buyuruyor. İşte bu da bir sudur; fakat

---

55 Bunu, Muhammed ibn İshâk el-Fâkıhî *Ahbâru Mekke*'de sahîh bir senedle mevsûlen rivâyet etmiştir.

"Şâfiîler için hılâfı olarak "insan saçı temizdir; içinde saç yıkanan su da temizdir" mes'elesinde müellif Buhârî'nin mezhebi, Ebû Hanîfe'nin mezhebi gibidir. Bunu, bâbın iki hadîsinin iltizâmî delâleti ile isbât etti. "Atâ... be's görmezdi" kavli de kezâ bunu ifâde ediyor" (Şâh Veliyyullah).

56 Bunu Velîd ibn Müslim, Evzâî'den ve başkalarından olmak üzere *Musannaf*-ında; İbnu Abdilberr de *et-Temhîd*'de sahîh bir senedle rivâyet etmişlerdir.

Bu "köpeklerin artığı necis değildir" mes'elesinde Buhârî'nin mezhebi, İmâm Mâlik'in mezhebi gibidir. Şâri'in, köpeğin yalamasından sonra kabı yedi kerre yıkamakla ve üzerinden su akıtmakla emretmesi, taabbudîdir; necâset olmasından ötürü değildir. Buhârî bâbda bu hadîsin taabbude hamledilmiş olduğunu işâret etti. Çünkü birçok hadîslerle köpek artığının necis olmadığı sâbit olmuştur. Öyle ise bu iki nevi' hüküm arasını cem' etmenin yolu, yedi kerre yıkama emrinin taabbudî olduğunu söylemektir (Şâh Veliyyullah).

57 Velîd ibn Müslim, Zuhrî'nin rivâyet etmiş olduğu haberi rivâyet ettikten sonra onun akabinde bunu Sufyân es-Sevrî'ye zikrettim de, o: "Vallahi bu aynıyle fıkıhtır dedi" sözünü de zikretmiştir. O hâlde, bu da mevsûl bir haber olmuş oluyor.

bu çeşit bir sudan dolayı gönülde bir gıcıklanma da vardır. Binâenaleyh o insan bu su ile abdest alır, sonra da teyemmüm eder, demiştir [58].

٣٥ـ حدّثنا مالِكُ بنُ إسْمَاعِيلَ قَالَ حدّثنا إسْرَائِيلُ عنْ عاصِمٍ عَنِ ابنِ سِيرِينَ قال قُلْتُ لِعَبِيدَةَ عِنْدَنَا مِنْ شَعَرِ النبيِّ صلى الله عليه وسلم أَصَبْنَاهُ مِنْ قِبَلِ أَنَسٍ أَوْ مِنْ قِبَلِ أَهْلِ أَنَسٍ فقالَ لأَنْ تَكُونَ عِنْدِي شَعَرَةٌ مِنْهُ أَحَبُّ إِلَيَّ مِنَ الدُّنْيَا وما فِيهَا *

35-....... İbn Sîrîn şöyle demiştir: Ben Abîde(72)'ye: Yanımızda Peygamber(S)'in saçından bir mıkdâr vardır, biz onu Enes tarafından yâhud Enes'in âilesi tarafından elde etmiştik, dedim. Bunun üzerine Abîde: Yanımda, Peygamber'den bir tek saç telinin bulunması muhakkak bana dünyâdan ve dünyâdaki şeylerden daha sevimlidir, dedi [59].

٣٦ـ حدّثنا مُحَمَّدُ بنُ عَبْدِ الرَّحِيمِ قال أخبرنا سَعِيدُ بنُ سُلَيْمَانَ قالَ حدّثنا عَبَّادٌ عَنِ ابنِ عَوْنٍ عَنِ ابنِ سِيرِينَ عَنْ أَنَسٍ أَنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم لَمَّا حَلَقَ رَأْسَهُ كانَ أَبو طَلْحَةَ أَوَّلَ مَنْ أَخَذَ مِنْ شَعَرِهِ *

---

58 Âyetten buna delâlet vechi ise, Yüce Allah'ın nefy siyâkında nekre olarak "*mâen*" demesidir ki, bu da umûmî olur ve delîlsiz husûsî olmaz. Köpek yalaması sebebiyle suyu pis addetmekte ise âlimler arasında ittifâk edilmiş değildir. Kur'ân'ın umûmundan alınan bir fıkıh olmasına rağmen, nefiste bir gıcıklanma olmasına gelince, ya delâletinin zâhir olmaması, yâhud da Kur'ân'dan ve başkasından ona bir muârız mevcûd olmasından dolayıdır. Binâenaleyh o su ile abdest alır, sonra da -âlimlerin ihtilâfı sebebiyle hakkında şübhe edilen su yok gibi olduğundan- ibâdet için ihtiyat ederek teyemmüm eyler.

59 İbn Sîrîn'in Peygamber'in bu saçını elde etmesi şöyledir: Muhammed ibn Sîrîn'in babası olan Sîrîn, Enes ibn Mâlik'in azadlısı idi. Enes ibn Mâlik de Ebû Talha'nın üvey oğludur. Peygamber de bu saçları -müteâkıb hadîste görüleceği üzere- Ebû Talha'ya vermişti.

Bu hadîsten bâb ismine delâlet vechi nedir? dersen, bu, Enes'in, Peygamber'in saçlarını hıfz etmesinden ve Abîde'nin de Peygamber'den bir saçın, kendi yanında bulunmasını temennî etmesi cihetindedir ki, bunlar da saçın temizliği ve şerefinden ötürüdür; bu da mutlak saçın temiz olduğuna delâlet etti. Saç temiz olunca, saçın yıkandığı su da temiz olur, diye cevâb verildi. Buna da, Peygamber saçı mükerremdir; ona diğerlerinki kıyâs olunmaz, denildi. Buna da: Husûsiyet ancak delîl ile sâbit olur, asl olan husûsiyet olmamasıdır, diye cevâb verildi... (Kastallânî).

36-....... Bize Abbâd (ibnu'l-Avvâm-185), İbnu Avn'dan; o da İbnu Sîrîn'den; o da Enes(R)'ten tahdîs etti(O şöyle demiştir): Rasûlullah(S-Vedâ Haccı'nda) başını tıraş ettiği zamân saçından en evvel alan Ebû Talha idi [60].

٣٥ــ بابٌ إذا شرِبَ الكَلْبُ فِي إناءِ أحَدِكُمْ فَلْيغْسِلْهُ سَبْعًا

35- BÂB:
"Birinizin kabından köpek içtiği zamân o kabı yedi kerre yıkasın".

٣٧ــ حدّثنا عَبْدُ اللّهِ بنُ يُوسُفَ عَن مالِكٍ عَن أبِى الزِّنادِ عَنِ الأعْرَجِ عَنْ أبِى هُرَيْرَةَ قالَ إنَّ رسولَ اللّهِ صلى الله عليه وسلم قالَ إذَا شَرِبَ الكَلْبُ فِى إناءِ أحَدِكُمْ فَلْيَغْسِلْهُ سَبْعًا *

37-....... Ebû Hureyre (R) şöyle demiştir: Rasûlullah (S) şöyle buyurdu: *"Birinizin kabından köpek* (ağzını sokup bir şey) *içtiği zamân o kabı yedi kerre yıkasın"* [61].

---

60 Berber, Ma'mer ibn Abdillah yâhud Hırâş ibn Umeyye idi, lâkin sahîh olan evvelkidir. Hırâş, Hudeybiye'deki berber idi.

Ebû Talha aldığı saçları, Rasûlullah'ın emri üzerine karısı Ümmü Süleym'e saklasın diye teslîm etti.

61 Bu hadîs Şâfiîler'in delîllerinden biridir; Hanefîler'e göre ise, üç defa yıkama emri ile mensûh sayılmıştır.,

Bu hadîs Müslim'de de aynı lâfızla gelmiştir. Müslim'deki rivâyetlerin biri şöyledir: Rasûlullah (S) şöyle buyurdu: *"Köpek yaladığı zamân, sizden herhangi birinizin kabının temizliği, birincisi toprak ile olmak üzere, o kabı yedi defa yıkamasıdır"* (Müslim, et-Tahâre, "Köpek yalamasının hükmü bâbı",1,251).

Bu hadîsteki "Biri toprakla olmak üzere o kabı yedi defa yıkamasıdır" fıkrasındaki toprakla yıkamak hakkında şu açıklama verilmiştir:

"Mikropları imhâ eden Streptomicine, Tetraceline ve Niyomacine vs. gibi mikrop öldürücü ilâçların çoğu toprak mikroplarından, hattâ en çok mikropla bulanmış olan kabristân toprağından elde edilir. Şimdi köpeğin battığı kabı bir kerre toprakla olmak üzere yedi defa yıkamanın hikmeti meydana çıkmaktadır. Bundan maksad, toprakta bulunan öldürücü mikroplar vâsıtasıyle köpeğin kaba bulaştırdığı mikropları imhâ etmektir.

Bu hadîs söylendiği zamân ne üniversite, ne tıb ve bakteri ihtisâsı vardı! Böylece görüyoruz ki, sened bakımından gâyet sağlam olan bu hadîs, Peygamber'imiz aleyhi's-selâmın risâletinin doğruluğuna, O'nun havadan konuşmadığına açık bir delîldir. İlim ilerledikçe, Allah'ın âyetleri ve Peygamber'imizin

٣٨ــ حدّثنا إِسْحَاقُ قال أَخْبَرنا عَبْدُ الصَّمَدِ قال حدّثنا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بنُ عَبْدِ اللَّهِ بنِ دِينَارٍ قال سَمِعْتُ أَبِي عَنْ أَبِي صَالِحٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنْ النَّبِيِّ صلى الله عليه وسلم أَنَّ رجُلاً رَأى كَلْبًا يأْكُلُ الثَرى مِنَ العَطَشِ فأَخَذَ الرَّجُلُ خُفَّهُ فَجعَلَ يغْرِفُ لَهُ بِهِ حَتَّى أَرْوَاهُ فَشَكَرَ اللَّهُ لَهُ فأَدْخَلَهُ الجَنَّةَ * وقالَ أَحْمَدُ بنُ شَبِيبٍ حدّثنا أَبِي عنْ يونُسَ عَنِ ابنِ شِهَابٍ * قال حدّثني حَمْزَةُ ابنُ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ أَبِيهِ قالَ كَانَتِ الكِلاَبُ تَبُولُ وتُقْبِلُ وَتُدْبِرُ فِي المَسْجِدِ فِي زَمَانِ رسولِ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم فَلَمْ يَكُونُوا يَرُشُّونَ شَيْئًا مِنْ ذَلِكَ *

38-....... Bize Abdurrahmân ibn Abdillah ibn Dînâr tahdîs edip şöyle dedi: Ben babam (Abdullah ibn Dînâr)'dan işittim; o da Ebû Sâlih'ten; o da ebû Hureyre(R)'den ki, Peygamber (S) şöyle buyurmuştur:

"Bir adam, susuzluktan dolayı nemli toprağı yemekte olan bir köpek gördü. Bu zât hemen kendi ayakkabısını çıkarıp onunla köpek için su avuçlamağa başladı. Nihâyet köpeği suya kandırdı. Bundan dolayı Allah o kula senâ edip, onu cennete girdirdi".

Ve Ahmed ibn Şebîb (200) şöyle dedi: Bana babam (Şebîb), Yûnus'tan; o da İbn Şihâb'dan tahdîs etti. O şöyle demiştir: Bana Hamza ibnu Abdillah, babası Abdullah ibn Umer'den tahdîs etti. O şöyle demiştir; Rasûlullah (S) zamânında köpekler (işer ve), mescidin içinde gider gelirdi de bundan dolayı (mescidi yıkamak için) hiç su serpmezlerdi [62].

٣٩ــ حدّثنا حَفْصُ بنُ عُمَرَ قالَ حدّثنا شُعْبَةُ عَنِ ابنِ أَبِي السَّفَرِ عَنِ الشَّعْبِيِّ عَنْ عَدِيِّ بنِ حَاتِمٍ قالَ سَأَلْتُ النَّبِيَّ صلّى الله عليه وسلم فَقَالَ إِذَا أَرْسَلْتَ كَلْبَكَ المُعَلَّمَ فَقَتَلَ فَكُلْ وإِذَا أَكَلَ فَلا تَأْكُلْ فَإِنَّمَا أَمْسَكَهُ عَلَى نَفْسِهِ قُلْتُ أُرْسِلُ كَلْبِي فَأَجِدُ مَعَهُ كَلْبًا آخَرَ قالَ فَلاَ تَأْكُلْ فَإِنَّمَا سَمَّيْتَ عَلَى كَلْبِكَ ولَمْ تُسَمِّ عَلَى كَلْبٍ آخَرَ *

---

sözlerinin anlaşılmasına; insan aklına yeni ufuklar açacaktır."(*Hakses* mecmuâsı, Mayıs 1966, sayı:17, "Allah Rasûlü'nün Sözlerinde Tıbbî İ'câz", Yazan: Sa'deddîn Raslan, Çeviren: Süleymân Ateş).

62 Buhârî, muallak olarak zikrettiği bu kısmı köpeğin temizliği, artığının temizliği ve mescidde yürümesinin cevâzına hüccet getirmiştir. Bu ta'lîki Ebû Dâvûd ve diğerleri tahrîc etmişlerdir. Çok nushalarda "işerdi" kısmı yoktur.

39-....... Adiyy ibn Hâtim (R) şöyle demiştir: Ben Peygamber(S)'e -köpek avının hükmünü- sordum da o şöyle buyurdu: *"Sen öğretilmiş köpeğini salıverdin de o da avı öldürdüğü zamân, sen o avı ye. Köpek avı yediği zamân ise artık sen o avdan yeme. Çünkü köpek avı ancak kendi nefsi için tutmuştur"*.

Ben: Köpeğimi salıveriyorum da onunla berâber başka bir köpek daha buluyorum? dedim.

Rasûlullah: *"Bu hâlde yeme. Çünkü sen **Besmele**'yi ancak kendi köpeğinin üzerine çekmiştin, başka köpek üzerine **Besmele** çekmemiştin"* buyurdu [63].

٣٦ــ بابُ مَنْ لَمْ يَرَ الوُضُوءَ إلاَّ مِنَ المَخْرَجَيْنِ القُبُلِ والدُّبُرِ لِقَوْلِ
اللَّهِ تَعَالَى أَوْ جَاءَ أَحَدٌ مِنْكُمْ مِنَ الغَائِطِ وقَالَ عَطَاءٌ فِيمَنْ يَخْرُجُ مِنْ
دُبُرِهِ الدُّودُ أَوْ مِنْ ذَكَرِهِ نَحْوُ القَمْلَةِ يُعِيدُ الوُضُوءَ وقَالَ جَابِرُ بنُ عَبْدِ
اللَّهِ إذَا ضَحِكَ فِي الصَّلاَةِ أَعَادَ الصَّلاَةَ ولَمْ يُعِدِ الوُضُوءَ. وقَالَ الحَسَنُ
إنْ أَخَذَ مِنْ شَعَرِهِ وأَظْفَارِهِ أَوْ خَلَعَ خُفَّيْهِ فَلاَ وُضُوءَ عَلَيْهِ. وقَالَ أَبُو
هُرَيْرَةَ لاَ وُضُوءَ إلاَّ مِنْ حَدَثٍ ويُذْكَرُ عَنْ جَابِرٍ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ
عليه وسلم كَانَ فِي غَزْوَةِ ذَاتِ الرِّقَاعِ فَرُمِيَ رَجُلٌ بِسَهْمٍ فَنَزَفَهُ الدَّمُ
فَرَكَعَ وسَجَدَ وَمَضَى فِي صَلاَتِهِ. وقَالَ الحَسَنُ مَازَالَ المُسْلِمُونَ يُصَلُّونَ
فِي جِرَاحَاتِهِمْ. وقَالَ طَاوُسٌ ومُحَمَّدُ بنُ عَلِيٍّ وعطَاءٌ وأَهْلُ الحِجَازِ لَيْسَ
فِي الدَّمِ وُضُوءٌ وعَصَرَ ابنُ عُمَرَ بَثْرَةً فَخَرَجَ مِنْهَا الدَّمُ ولَمْ يَتَوَضَّأْ.
وبَزَقَ ابنُ أَبِي أَوْفَى دَمًا فَمَضَى فِي صَلاَتِهِ. وقَالَ ابنُ عُمَرَ والحَسَنُ
فِيمَنْ يَحْتَجِمُ لَيْسَ عَلَيْهِ إلاَّ غَسْلُ مَحَاجِمِهِ

36- YÜCE ALLAH'IN
"*... **Veyâ içinizden biri halâdan gelmişse...*** " (el-Mâide:6)
KAVLİNDEN DOLAYI ABDEST ALMAYI ANCAK İKİ ÇIKIŞ

---

63 Buhârî bu hadîsi, köpek artığının temizliği husûsundaki mezhebine bununla istidlâl etmek için tahrîc etmiştir.

Bundan bakımlı, öğretilmiş ve hasta olmadığı ma'lûm olan köpeklerin bu gibi işlerde kullanılabilecekleri ve tuttukların şeylerin temiz olduğu anlaşılmaktadır.

YERİNDEN, ÖN VE ARKADAN (ÇIKAN ŞEYLERDEN ÖTÜRÜ) VÂCİB GÖREN KİMSE BÂBI [64]

Ve Atâ ibn Ebî Rebâh, arkasından kurt yâhud zekerinden bit gibi bir haşere çıkan kimse hakkında: Tekrâr abdest alır, dedi [65].

Câbir ibn Abdillah: Namâz içinde güldüğü zamân namâzı tekrâr kılar, fakat tekrâr abdest almaz, dedi [66].

Hasen Basrî: Saçından veyâ tırnaklarından kesip alsa yâhud mestlerini çıkarsa kendisine abdest almak lâzım gelmez, dedi [67].

Ebû Hureyre: Abdest almak ancak (abdesti bozacak) bir hadesten dolayı lâzım gelir, demiştir [68].

Câbir'den zikredilir ki, Peygamber(S) Zâtu'r-Rıkaa' gazvesinde idi; derken bir adam (yânî Abbâd ibn Bişr) bir ok ile vuruldu. Kendisinden çok kan aktı; bu vaziyette rukû' ve secde edip namâzına devâm etti.

Hasen Basrî: Müslümânlar yaraları içinde namâz kılmakta devâm etmişlerdir, dedi.

Tâvûs ibn Keysân, Muhammed ibn Alî (yânî Hüseyn'in torunu Muhammed Bâkır), Atâ ve Hicâz ehli: Kan(çıkmak)da abdest almak yoktur, dediler [69].

İbn Umer küçük bir yarayı sıktı da ondan kan çıktı. Kendisi bundan dolayı abdest almadı (ve namâz kıldı) [70].

---

64 Bâbın maksûdu iki şeyden mürekkebdir: Birincisi mu'tâd olan, mu'tâd olmayan, Kur'ân'da nasslanmış olmayıp da Kur'ân'a ziyâde olarak hadîsle sâbit olan şeylere şumûlü ile berâber, iki yolla çıkan şeylerden dolayı abdest almanın vâcib olmasıdır. İkincisi de iki yoldan çıkmayan şeylerden dolayı abdest almanın vâcib olmamasıdır. Buhârî, bâbda zikredilenlerin bâzısı ile birinciyi, diğer bâzısı ile de ikinciyi isbât etti... (Şâh Veliyyullah).

Buhârî bu başlıkla bedenin başka yerlerinden çıkacak kusmuk, kan aldırmak gibi şeylerden dolayı abdest almayı vâcib görenin muhâlefetine işâret etmiştir. Abdest bozucuların mu'teberleri, iki mahrece döner demek de mümkindir. Uyku, gaz çıkarması zannolunacak yer, kadına dokunma ve avret yerine dokunmada mezî çıkması zannolunacak yerlerdir...(İbn Hacer).

65 Bu ta'lîki İbn Ebî Şeybe kendi *Musannaf*ında sahîh bir isnâdla mevsûlen rivâyet etti.

66 Bunu Saîd ibn Mansûr ile Dârakutnî mevsûlen rivâyet etmişlerdir.

67 Bunu Saîd ibn Mansûr ve İbn Munzir sahîh bir isnâdla mevsûlen rivâyet etmişlerdir.

68 Bu, Kaadî İsmâîl'in *el-Ahkâm*'da Mucâhid tarîkinden sahîh bir isnâdla rivâyet ettiklerindendir.

69 Hepsi de İbn İshâk tarîkinden olmak üzere bunu Ahmed, Ebû Dâvûd, Dârakutnî tahrîc ettiler. İbn Huzeyme, İbn Hıbbân ve Hâkim de sahîhtir dediler. Tâvûs'unkini sahîh bir isnâdla İbn Ebî Şeybe vasl etti. Muhammed Bâkır'ınkini Ebû Bişr, A'meş tarîkinden vasl etti.

70 İbn Umer'den gelen bu eseri ise sahîh bir isnâdla Ebî Şeybe vasl etti.

İbn Ebî Evfâ (87), namâzda iken kan tükürdü de namâzına devâm etti [71].

İbn Umer ve Hasen Basrî, kan aldıran kimse hakkında, kendisine sâdece kan aldırma yerlerini yıkamak lâzım gelir, dediler [72].

٤٠ ـ حدّثنا آدَمُ بنُ أبِي إيَاسٍ قالَ حدّثنا ابنُ أبِي ذِئْبٍ عَنْ سَعِيدٍ المَقْبُرِيِّ عنْ أبِي هُرَيْرَةَ قالَ قالَ النَّبِيُّ صلى الله عليه وسلم لاَ يَزَالُ العَبْدُ فِي صَلاَةٍ ما كانَ فِي المَسْجِدِ يَنْتَظِرُ الصَّلاَةَ مَالَمْ يُحْدِثْ فَقَالَ رَجُلٌ أعْجَمِيٌّ ما الحَدَثُ يا أبا هُرَيْرَةَ قالَ الصَّوْتُ يَعْنِي الضَّرْطَةَ *

40-....... Ebû Hureyre (R) şöyle demiştir: Peygamber (S) şöyle buyurdu: *"Bir kul, namâzı bekleyerek abdestini bozmadan mescidde bulunduğu müddetçe hep namâzdadır"*. (Ebû Hureyre bu hadîsi söyleyince) yabancı bir adam: Hades (yânî abdesti bozan) nedir, yâ Ebâ Hureyre? diye sordu. Ebû Hureyre de, sesli yellenmeyi kasdederek, sestir, dedi.

٤١ ـ حدّثنا أبُو الوَلِيدِ قال حدّثنا ابنُ عُيَيْنَةَ عَنِ الزُّهْرِيِّ عنْ عَبَّادِبْنِ تَمِيمٍ عَنْ عَمِّهِ عَنِ النَّبِيِّ صلى الله عليه وسلم قالَ لاَ يَنْصَرِفْ حَتَّى يَسْمَعَ صَوْتًا أوْ يَجِدَ رِيحًا *

41-....... Bize İbn Uyeyne, Zuhrî'den; o da Abbâd ibn Temîm'den; o da amucası (Abdullah ibn Zeyd)ndan tahdîs etti. Peygamber (S): *"Namâz kılan kimse bir ses işitinceye yâhud bir koku hissedinceye kadar* (namâzdan) *ayrılmasın"* buyurmuştur.

٤٢ ـ حدّثنا قُتَيْبَةُ بنُ سَعِيدٍ قال حدّثنا جَرِيرٌ عَنِ الأعْمَشِ عَنْ مُنْذِرٍ أبِي يَعْلَى الثَّوْرِيِّ عَنْ مُحَمَّدِ بنِ الحَنَفِيَّةِ قال قال عَلِيٌّ كُنْتُ رَجُلاً مَذَّاءً فاسْتَحْيَيْتُ أنْ أسْألَ رسولَ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم فَأمَرْتُ المِقْدَادَ بنَ الأسْوَدِ فَسَألَهُ فقَالَ فِيهِ الوُضُوءُ. وَرَوَاهُ شُعْبَةُ عَنِ الأعْمَشِ *

42-....... Muhammed ibnu'l-Hanefiyye şöyle demiştir: Alî ibn Ebî Tâlib (R) şöyle dedi: Ben mezîsi çok bir kimse idim. Bunu Rasûlullah'a sormaya utandım da Mıkdâd ibn Esved'e sormasını emret-

---

71 Bunu Sufyân es-Sevrî sahîh bir isnâdla kendi *Câmi*'inde mevsûlen rivâyet etti.

72 İbn Umer ile Hasen Basrî'nin bu eserlerini küçük lâfız farkı ile İbn Ebî Şeybe mevsûlen rivâyet etmiştir.

tim. O da sordu. Rasûlullah: *"Abdest almak îcâb eder"* buyurdu. Bu hadîsi Şu'be (ibn Haccâc) de A'meş'ten rivâyet etti.

٤٣ ـ حدّثنا سَعْدُ بنُ حَفصٍ قال حدّثنا شَيْبَانُ عَنْ يَحْيَى عَنْ أَبِي
سَلَمَةَ أَنَّ عَطَاءَ بنَ يَسارٍ أَخْبَرَهُ أَنَّ زَيْدَبْنَ خَالِدٍ أَخْبَرَهُ أَنَّهُ سَأَلَ عُثْمانَ بنَ
عَفَّانَ رضي الله عنه قُلْتُ أَرَأَيْتَ إِذَا جامَعَ فَلَمْ يُمْنِ قال عُثْمَانُ يَتَوَضَّأُ كما يَتَوَضَّأُ
لِلصَّلاةِ وَ يَغْسِلُ ذَكَرَهُ قَالَ عُثْمَانُ سَمِعْتُهُ مِنْ رسولِ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم
فَسَأَلْتُ عَنْ ذَلِكَ عَلِيًّا وَالزُّبَيْرَ وطَلْحَةَ وأُبَيَّ بنَ كَعْبٍ رضي الله عَنْهُمْ فأَمَرُوهُ
بِذَلِكَ *

43-....... Atâ ibn Yesâr haber vermiştir. Ona da Zeyd ibn Hâlid, Usmân ibn Affân'a şöyle sorduğunu haber vermiştir: Usmân'a: Bir kimse cinsî münâsebet yapar da menîsi gelmezse ne (yapmalıdır) dersin? dedim. Usmân: Namâz için abdest aldığı gibi abdest alır, bacakları arasını yıkar, dedi. Usmân: Ben bunu Rasûlullah(S)'tan işittim, diye de ilâve etti.

Râvî Zeyd: Ben bu mes'eleyi Alî, Zubeyr, Talha ve Ubeyy ibn Ka'b'dan da sordum. Bunların hepsi de o cinsî münâsebet yapan kimseye böyle emrettiler, dedi [73].

٤٤ ـ حدّثنا إِسْحاقُ هُو ابنُ مَنْصُورٍ قالَ أَخْبرنا النَّضْرُ قالَ أخبرنا شُعْبَةُ
عَنِ الحَكَمِ عَنْ ذَكْوَانَ أَبِي صَالِحٍ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الخُدْرِيِّ أَنَّ رسولَ اللَّهِ
صلى الله عليه وسلم أَرْسَلَ إِلَى رَجُلٍ مِنَ الأَنْصَارِ فَجَاءَ وَرَأْسُهُ يَقْطُرُ فقالَ

---

73 Bu yolda fetvâ veren sahâbîler yalnız hadîs metninde isimleri yazılan beş zât değildir. Aynî'nin sıraladığına göre daha başka sahâbîler de böyle diyorlardı. Ancak bu hüküm Âişe, Ebû Bekr, Umer ibn Hattâb, Abdullah ibn Umer, yine Usmân ibn Affân ile Alî, İbn Mes'ûd ve İbn Abbâs'ın ve diğerlerinden rivâyet edilen nakillerle mensûh olduğu da nakledilmiştir. Buna göre Usmân, Alî, İbn Mes'ûd ve İbn Abbâs, nâsiha muttali' olunca evvelki fetvâlarından döndükleri istidlâl olunuyor. Herhâlde guslün vâcib olduğu üzerine sahâbe ve tâbiûn devrinden sonra icmâ hâsıl olmuştur.

Cimâ'da menî gelmemesinin hükmü mes'elesi sahâbîler arasında ihtilâflı idi. Bâzısı menî gelmemesi hâlinde yıkanmanın vâcib olduğuna kaail oluyordu. Bâzısı da sâdece abdest almanın vücûbuna kaail oluyordu. Bu ikincisi Usmân'ın mezhebi idi. Fakîhler cumhûru ise bu hadîsin mensûh olduğu görüşünde idiler. Binâenaleyh menî getirmemek veyâ getirememekte gusul vâcib olur (Şâh Veliyyullah).

النَّبِيُّ صلى الله عليه وسلم لَعَلَّنَا أَعْجَلْنَاكَ فقالَ نَعَمْ فقال رسولُ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم إِذَا أُعْجِلْتَ أَوْ قُحِطْتَ فَعَلَيْكَ الوُضُوءُ . تابَعَهُ وَهْبٌ قالَ حدّثنا شُعْبَةُ قال أَبُو عَبْدِ اللَّهِ وَلَمْ يَقُلْ غُنْدَرٌ وَيَحْيَ عَنْ شُعْبَةَ الوُضُوءُ *

44-....... Bize İshâk -ki o İbnu Mansûr'dur- tahdîs edip şöyle dedi: Bize Nadr haber verip şöyle dedi: Bize Şu'be, Hakem (ibn Uteybe)'den; o da Zekvân Ebû Sâlih'ten; o da Ebû Saîd Hudrî(R)'den haber verdi (o şöyle demiştir): Rasûlullah (S) Ensâr'dan bir adama haber gönderip istedi. O zât, başı su damlaya damlaya geldi. Peygamber: *"Gâliba seni aceleye getirdik"* buyurdu. O zât: Evet, dedi. Bunun üzerine Rasûlullah: *"Şâyet işin aceleye getirilir yâhud menî getirememeğe ma'rûz bırakılırsan, sana yalnız abdest almak lâzım olur"* buyurdu. Bunu rivâyet etmekte Nadr ibn Şumeyl'e Vehb ibn Cerîr mutâbaat edip: Bize Şu'be tahdîs etti dedi: Ebû Abdillah Buhârî şöyle dedi: Gunder ve Yahyâ (ibn Saîd el-Kattân bu hadîsi) Şu'be'den (bu isnâd ve metin ile rivâyetlerinde) abdest almak sözünü söylemediler (de sâdece üzerine lâzımdır ma'nâsına ***fealeyke*** dediler) [74].

٣٧ ــ بابُ الرَّجُلِ يُوَضِّئُ صَاحِبَهُ

37- KİŞİNİN KENDİ ARKADAŞINA YARDIM EDEREK ABDEST ALDIRMASI BÂBI

٤٥ ــ حدّثنا مُحَمَّدُ بنُ سَلاَمٍ قال أخبرنا يَزِيدُ بنُ هارُونَ عَنْ يَحْيَ عَنْ مُوسَى بنِ عُقْبَةَ عَنْ كُرَيْبٍ مَوْلَى ابنِ عَبَّاسٍ عَنْ أُسَامَةَ بنِ زَيْدٍ أَنَّ رسولَ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم لَمَّا أَفَاضَ مِنْ عَرَفَةَ عَدَلَ إِلَى الشِّعْبِ فَقَضَى حاجَتَهُ قال أُسَامَةُ بنُ زَيْدٍ فَجَعَلْتُ أَصُبُّ عَلَيْهِ ويتَوَضَّأُ فَقُلْتُ يا رسولَ الله أَتُصَلِّي فقالَ المُصَلَّى أَمامَكَ *

45-....... Usâme ibn Zeyd(R)'den (o şöyle demiştir):

Rasûlullah (S) Arafât'tan hareket ettiği zamân dağ arasındaki yola yöneldi ve hâcetini yerine getirdi. Usâmetu'bnu Zeyd dedi ki: Müteâkıben ben Rasûlullah'ın üzerine su dökmeğe, o da abdest al-

---

74 Yânî sâdece *"aleyke"* lâfzı üzerine kısalttı. Bu da gusul yerine abdest almanın mensûh olduğuna bir işârettir.

mağa başladı. Ben: Yâ Rasûlallah, namâz mı kılacaksın? dedim. *"Namâz kılınacak yer önünde*(yânî ileride)*dir"* buyurdu [75].

٤٦ـ حدّثنا عَمْرُو بنُ عَلِيٍّ قالَ حدّثنا عَبْدُ الوَهَّابِ قال سَمِعْتُ يَحْيَ بنَ سَعِيدٍ قالَ أَخْبَرَنِي سَعْدُ بنُ إبْرَاهِيمَ أنَّ نَافِعَ بنَ جُبَيْرِ بنِ مُطْعِمٍ أَخْبَرَهُ أَنَّهُ سَمِعَ عُرْوَةَ بنَ المُغِيرَةِ بنِ شُعْبَةَ يُحَدِّثُ عَنِ المُغِيرَةِ ابنِ شُعْبَةَ أَنَّهُ كانَ مَعَ رسولِ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم فِي سَفَرٍ وأَنَّهُ ذَهَبَ لِحَاجَةٍ لَهُ وأنَّ مُغِيرَةَ جعَلَ يَصُبُّ المَاءَ عَلَيْهِ وَهْوَ يَتَوَضَّأُ فغَسَلَ وَجْهَهُ ويَدَيْهِ ومَسَحَ بِرَأْسِهِ وَمَسَحَ عَلَى الخُفَّيْنِ *

46-....... Urve, Mugîretu'bnu Şu'be'den tahdîs ediyordu. Mugîre, bir seferde Rasûlullah'ın maiyyetinde bulunmuş. Rasûlullah bir hâcetini yerine getirmek için gitmiş. Müteâkıben abdest alırken suyunu Mugîre dökmeğe başlamış. İşte bu abdestte Peygamber, yüzünü ve ellerini yıkamış, başına ve mestleri üzerine mesh etmiştir [76].

٣٨ـ بابُ قِرَاءَةِ القُرْآنِ بَعْدَ الحَدَثِ وَ غَيْرِهِ. وَقَالَ مَنْصُورٌ عَنْ إبْرَاهِيمَ لاَ بَأْسَ بِالْقِرَاءَةِ فِي الحَمَّامِ وَ بِكَتْبِ الرِّسَالَةِ عَلَى غَيْرِ وُضُوءٍ. وقال حَمَّادٌ عَنْ إبْرَاهِيمَ إنْ كانَ عَلَيْهِمْ إزَارٌ فَسَلِّمْ وإلاَّ فَلاَ تُسَلِّمْ

38- ABDESTSİZ İKEN KUR'ÂN OKUMAK VE BAŞKA İŞLER YAPMAK BÂBI

Mansûr ibn Mu'temir, İbrâhîm en-Nahaî'den: "Hammâmda (Kur'ân) okumakta ve abdestsizken risâle yazmakta be's yoktur" demiştir [77]. (Ebû Hanîfe'nin hocası) Hammâd ibn Süleymân, İbrâhîm Nahaî'den: "Eğer hammâmdakilerin

---

75 Hadîsin başlığa delîlliği abdest alırken su dökmesi fıkrasıdır. Bunun bir rivâyeti Hacc Kitâbı'nda da gelecektir.

76 Bu sefer, Tebük seferi idi. Mestler üzerine meshetmenin mensûh olmadığı bu hadîsle de sâbittir, çünkü Tebük, Peygamber'in gazvelerinin sonuncusudur.
Bu hadîslerde abdest alma işinde su dökme, hazırlama gibi sûretlerle yardım istemenin cevâzı hükmü vardır. Müellif bâb ismi için bu hadîslerle istidlâl etmiştir.

77 Bu ta'lîki, Saîd ibn Mansûr, Ebû Avâne'den; o da Mansûr'dan olmak üzere;

üzerlerinde fûtaları varsa onlara selâm ver, yoksa selâm verme" demiştir [78].

٤٧ ــ حدّثنا إسماعِيلُ قال حدّثنى مالِكٌ عَنْ مَخْرَمَةَ بنِ سُلَيْمانَ عَنْ
كُرَيْبٍ مَوْلَى ابنِ عَبَّاسٍ أنَّ عَبْدَ الله بنَ عَبَّاسٍ أخْبَرَهُ أنَّهُ بَاتَ لَيْلَةً عِنْدَ مَيْمُونَةَ
زَوْجِ النبىِّ صلى الله عليه وسلم وَهْىَ خالَتُهُ فاضْطَجَعْتُ فِى عَرْضِ الوِسَادَةِ
واضْطَجَعَ رسولُ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم وَأهلُهُ فِى طُولِهَا فَنَامَ رسولُ اللَّهِ
صلى الله عليه وسلم حَتَّى إذَا انْتَصَفَ اللَّيْلُ أوْ قَبْلَهُ بِقَلِيلٍ أوْ بَعْدَهُ بِقَلِيلٍ اسْتَيْقَظَ
رسولُ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم فَجَلَسَ يَمْسَحُ النَّوْمَ عَنْ وَجْهِهِ بِيَدِهِ ثُمَّ قَرَأَ
العَشْرَ الآيَاتِ الخَوَاتِمَ مِنْ سُورَةِ آلِ عِمْرَانَ ثُمَّ قامَ إلَى شَنٍّ مُعَلَّقَةٍ فَتَوَضَّأَ مِنْهَا
فَأحْسَنَ وُضُوءَهُ ثُمَّ قامَ يُصَلِّى قَالَ ابنُ عَبَّاسٍ فَقُمْتُ فَصَنَعْتُ مِثْلَ ما صَنَعَ
ثُمَّ ذَهَبْتُ فَقُمْتُ إلَى جَنْبِهِ فَوَضَعَ يَدَهُ اليُمْنَى عَلَى رَأسِي وَأخَذَ بِأُذُنِي اليُمْنَى
يَفْتِلُهَا فَصَلَّى رَكْعَتَيْنِ ثُمَّ رَكْعَتَيْنِ ثُمَّ رَكْعَتَيْنِ ثُمَّ رَكْعَتَيْنِ ثُمَّ رَكْعَتَيْنِ ثُمَّ
رَكْعَتَيْنِ ثُمَّ أوْتَرَ ثُمَّ اضْطَجَعَ حَتَّى أتَاهُ المُؤَذِّنُ فَقَامَ فَصَلَّى رَكْعَتَيْنِ خَفِيفَتَيْنِ
ثُمَّ خَرَجَ فَصَلَّى الصُّبْحَ *

47-....... Abdullah ibn Abbâs (R) şöyle haber vermiştir: Kendisi bir gece Peygamber'in zevcesi Meymûne'nin yanında kalmıştır. Bu Meymûne, İbn Abbâs'ın teyzesidir.İbn Abbâs dedi ki: Ben yastığın enine yattım, Rasûlullah ile ehli de yastığın uzunluğuna başlarını koyarak uzandılar. Rasûlullah (S) uyudu. Nihâyet gece yarıyı bulduğunda yâhud biraz evvelce yâhud biraz sonraca uyandı. Oturup eliyle yüzünden uykuyu silmeğe başladı. Ondan sonra Âlu İmrân sûresinin son on âyetlerini okudu. Sonra kalkıp asılı duran küçük bir kırbaya uzandı. Ondan güzel bir abdest aldı. Sonra namâza durdu. İbn Ab-

---

Abdurrazzak ve Sevrî'den; o da Mansûr'dan olmak üzere mevsûlen rivâyet etmişlerdir.

78 Bu ta'lîki de Sevrî, kendi *Câmi*'inde mevsûlen rivâyet etmiştir. Müellifin bâbın hadîsiyle abdestsizin Kur'ân okumasının cevâzına istidlâl etmesi, Peygamber'in uzun bir uykudan sonra uyanması ve üzerinden uzun bir zamânın geçmesi i'tibâriyledir. Bu gibi hâlde gâlib ve ekser olan, yellenme veyâ başka nevi'den bir abdest bozucu araya girer. Yoksa bu vehm edildiği gibi, uykunun abdest bozuculuğu ile yapılmış bir istidlâl değildir, iyi anlayasın (Şâh Veliyyullah).

bâs dedi ki: Ben de kalktım ve O'nun yaptığı gibi yaptım. Sonra gittim ve yanıbaşına durdum. Sağ elini başımın üzerine koydu ve sağ kulağımı tutup büktü. Sonra iki rek'at, yine iki rek'at, yine iki rek'at, yine iki rek'at, yine iki rek'at, yine iki rek'at kılıp, ondan sonra tek rek'at kıldı. Sonra müezzin gelinceye kadar yine yattı. Sonra kalktı ve hafîf iki rek'at daha kıldı. Sonra çıkıp sabâh namâzını kıldırdı.

٣٩ـ بابُ مَنْ لَمْ يَتَوَضَّأْ إلا مِنَ الغَشْيِ المُثْقِلِ

39- HAFİF OLANINDAN DEĞİL DE AĞIRLIK VERİCİ BAYILMADAN DOLAYI ABDEST ALMAYI VÂCİB GÖREN KİMSE BÂBI

٤٨ـ حدّثنا إسْمَاعِيلُ قالَ حدّثني مالِكٌ عَنْ هِشَامِ بنِ عُرْوَةَ عَنِ امْرَأتِهِ
فَاطِمَةَ عن جَدَّتِهَا أسْماءَ بِنْتِ أبِي بَكْرٍ أنَّهَا قالتْ أتَيْتُ عائِشَةَ زَوْجَ النَّبِيِّ
ﷺ حِينَ خَسَفَتِ الشَّمْسُ فاذَا النَّاسُ قِيَامٌ يُصَلُّونَ وإذَا هِيَ قَائِمَةٌ تُصَلِّي فَقُلْتُ
مالِلنَّاسِ فَأَشَارَتْ بِيَدِهَا نَحْوَ السَّمَاءِ وقالَتْ سُبْحَانَ اللَّهِ فَقُلْتُ آيَةٌ فَأَشَارَتْ
أيْ نَعَمْ فَقُمْتُ حَتَّى تَجَلاَّنِي الغَشْيُ وَجَعَلْتُ أصُبُّ فَوْقَ رَأْسِي ماءً فَلَمَّا
انْصَرَفَ رسولُ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم حَمِدَ اللَّهَ وَأثْنَى عَلَيْهِ ثُمَّ قال ما مِنْ
شَيْءٍ كُنْتُ لَمْ أرَهُ إلاَّ قَدْ رَأيْتُهُ فِي مَقَامِي هَذَا حَتَّى الجَنَّةِ والنَّارِ وَلَقَدْ أُوحِيَ
إلَيَّ أنَّكُمْ تُفْتَنُونَ فِي القُبُورِ مِثْلَ أوْ قَرِيبًا مِن فِتْنَةِ الدَّجَّالِ لاَأدْرِي أيَّ ذَلِكَ
قَالَتْ أسْمَاءُ يُؤْتَى أحَدُكُمْ فَيُقَال ما عِلْمُكَ بِهَذَا الرَّجُلِ فَأَمَّا المُؤْمِنُ أوِ المُوقِنُ
لاَ أدْرِي أيَّ ذَلِكَ قَالَتْ أسْمَاءُ فَيَقُولُ هُوَ مُحَمَّدٌ رسولُ اللَّهِ جَاءَنا بِالبَيِّنَاتِ
والهُدَى فَاجَبْنَا وَآمَنَّا واتَّبَعْنَا فَيُقَالُ نَمْ صَالِحًا فقَدْ عَلِمْنَا إنْ كُنْتَ لَمُؤْمِنًا وأمَّا
المُنَافِقُ أوِ المُرْتَابُ لا أدْرِي أيَّ ذَلِكَ قَالَتْ أسْمَاءُ فَيَقُولُ لاَ أدْرِي سَمِعْتُ
النَّاسَ يَقُولُونَ شَيْئًا فَقُلْتُهُ *

48-....... Esmâ (R) şöyle demiştir: Güneş tutulduğu zamân Peygamber'in zevcesi Âişe'ye geldim. Bir de baktım ki, insanlar hep dikelmiş namâz kılıyorlar. Baktım Âişe de kalkmış namâz kılmakta. İnsanlara ne oluyor? dedim. Âişe eliyle göğe doğru işâret edip *Subhânallah* dedi. Ben: Bu bir alâmet mi? diye sordum. Âişe başıyle evet diye işâret etti. Bunun üzerine ben de kalkıp namâza durdum. Nihâ-

yet (kıyâmın uzunluğundan) üzerime baygınlık geldi. Başımın üstüne su dökmeğe başladım [79]. Rasûlullah (S) namâzdan ayrılınca Allah'a hamd ve senâ ettikten sonra şöyle buyurdu: *"Cennet ve cehenneme kadar* (evvelce) *görmemiş olduğum hiçbir şey kalmadı ki, bu makaamımda onu görmüş olmayayım. Ve yemîn olsun bana vahyolundu ki, sizler kabirlerde Deccâl imtihânına benzer yâhud ona yakın bir imtihâna çekileceksiniz* -Râvî: Esmâ'nın bu, benzer yâhud yakın tâ'bîrlerinden hangisini söylediğini bilemiyorum, dedi- *Birinize gelinecek de: Bu adam* (yânî Muhammed) *hakkındaki ilmin nedir? denilecek. Mü'min yâhud yakîn sâhibi olan kimse* -Râvî: Esmâ, bu iki sözün hangisini söyledi bilmiyorum, dedi- *'O Allah'ın elçisi Muhammed'dir, bize beyyinelerle hidâyet getirdi. Biz de icâbet ettik ve O'na uyduk' diyecektir. Bunun üzerine ona: Sen iyi hâlde yat uyu. Biz kat'î olarak bildik ki sen O'na iyice inanmışsın, denilecektir. Münâfık yâhud kalbinde şübhesi olan kimseye gelince* -Râvî: Esmâ bunların hangisini söyledi bilmiyorum, dedi- *o: Ben bilmiyorum. İnsanlardan işittim, bir şey söylüyorlardı, onu ben de söyledim, diyecektir"* [80].

٤٠ــ بابُ مَسْحِ الرَّأْسِ كُلِّهِ لِقَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى وامْسَحُوا بِرُؤُسِكُمْ .
وقالَ ابنُ المُسَيَّبِ المَرْأَةُ بِمَنْزِلَةِ الرَّجُلِ تَمْسَحُ عَلَى رَأْسِهَا. وَسُئِلَ مالِكٌ
أَيُجْزِىءُ أنْ يَمْسَحَ بَعْضَ الرَّأْسِ فاحْتَجَّ بِحَدِيثِ عَبْدِ اللَّهِ بنِ زَيْدٍ

40- YÜCE ALLAH'IN
"Başlarınızı meshediniz..." (el-Mâide: 6)
SÖZÜNDEN DOLAYI BAŞIN HEPSİNİ MESH ETME BÂBI

İbn Müseyyeb: Kadın, erkek menzilesindedir; o da başı üzerine mesheder, dedi [81].
Mâlik'e: Başının bir kısmına meshetmesi kâfî gelir mi?

---

79 Hadîsin bâb ismine uygunluğu "Nihâyet üzerine baygınlık geldi" sözünde zâhirdir. Çünkü bu bayılma ağır basan bir bayılma olaydı, bundan abdest bozulacaktı. Esmâ'nın ma'rûz kaldığı ise, oğunma denilen hafîf bir bayılma idi. Onun ağırlık verici bir bayılma olmadığına delîl ise Esmâ'nın, kendisinden bu hafîf baygınlığın gitmesi için kendi başı üstüne su dökmüş olmasıdır. Bu da Esmâ'nın hislerinin hâzır olduğuna delâlet eder; bu da abdestinin bozulmayacağına delâlet eder (Aynî).

80 Bu hadîsin bir rivâyeti Kitâbu'l-İlm, 53. bâbda 3. hadîs olarak küçük bâzı lâfız farklarıyle geçmişti.

81 Bu ta'lîki, İbn Ebî Şeybe mevsûlen rivâyet etmiştir.

diye soruldu da o kâfî gelmiyeceğine aşağıdaki Abdullah ibn Zeyd hadîsini hüccet getirdi [82].

٤٩ ـ حدّثنا عَبْدُ اللَّهِ بنُ يُوسُفَ قالَ أخبرنا مالِكٌ عَنْ عَمْرِو بن يَحْيَ المَازِنِيِّ عَنْ أبِيهِ أنَّ رَجُلاً قالَ لعَبْدِ للَّهِ بنِ زَيْدٍ وَهُوَ جَدُّ عَمْرِو بنِ يَحْيَ أتَسْتَطِيعُ أنْ تُرِيَنِي كَيْفَ كانَ رسولُ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم يَتَوَضَّأُ فقَالَ عَبْدُ اللَّهِ بنُ زَيْدٍ نَعَمْ فَدَعَا بِمَاءٍ فَأفْرَغَ عَلَى يَدَيْهِ فَغَسَلَ مَرَّتَيْنِ ثُمَّ مَضْمَضَ وَاسْتَنْثَرَ ثَلاَثًا ثُمَّ غَسَلَ وجْهَهُ ثلاثًا ثُمَّ غَسَلَ يَدَيْهِ مَرَّتَيْنِ مَرَّتَيْنِ إلَى المِرْفَقَيْنِ ثُمَّ مَسَحَ رأْسَهُ بِيَدَيْهِ فأقْبَلَ بِهِمَا وَأدْبَرَ بَدَأَ بِمُقَدَّمِ رَأْسِهِ حَتَّى ذَهَبَ بِهِمَا إلَى قَفَاهُ ثُمَّ رَدَّهُمَا إلَى المَكَانِ الَّذِي بَدَأَ مِنْهُ ثُمَّ غَسَلَ رِجْلَيْهِ *

49-....... Bize Mâlik, Amr ibn Yahyâ el-Mâzinî'den; o da babasından şöyle haber verdi ki: Bir adam Abdullah ibn Zeyd'e -ki bu Amr ibn Yahyâ'nın dedesidir-: Rasûlullah(S)'ın nasıl abdest alıyorduğunu bana gösterebilir misin? diye sormuş. Abdullah ibn Zeyd de: Evet, demiş. Bunun üzerine su istemiştir. Râvî dedi ki: Ellerine su dökdükten sonra iki kerre yıkadı. Sonra üç defa ağzını çalkalayıp, burnunu temizledi. Sonra yüzünü üç defa yıkadı. Sonra ellerini dirseklere kadar ikişer defa yıkadı. Sonra iki eliyle bütün başını meshedip her iki elini ileri geri götürdü. Ve başının ön tarafından başlayıp ellerini arkasına götürdü. Oradan da başladığı yere getirdi. Ondan sonra ayaklarını yıkadı [83].

٤١ ـ بابُ غَسْلِ الرِّجْلَيْنِ إلَى الكَعْبَيْنِ

41- İKİ AYAĞI TOPUKLARA KADAR YIKAMAK BÂBI

٥٠ ـ حدّثنا مُوسَى بنُ إسْمَاعِيلَ قال حدّثنا وُهَيْبٌ عَنْ عَمْرٍو عَنْ أبِيهِ شَهِدْتُ عَمْرَو بنَ أبِي حَسَنٍ سَألَ عَبْدَاللَّهِ بنَ زَيْدٍ عَنْ وُضُوءِ النَّبِيِّ صلى الله عليه وسلم فَدَعَا بِتَوْرٍ مِنْ ماءٍ فَتَوَضَّأَ لَهُمْ وُضُوءَ النَّبِيِّ صلى الله عليه وسلم فَأكْفَأَ عَلَى يَدِهِ مِنَ التَّوْرِ فَغَسَلَ يَدَيْهِ ثَلاَثًا ثُمَّ أدْخَلَ يَدَهُ فِي التَّوْرِ فَمَضْمَضَ

---

82 Bu suâli soran İshâk ibn Îsâ'dır. Bunu İbn Huzeyme onun tarîkinden kendi *Sahîh*'inde beyân etti.

83 Hadîsin başlıktaki mes'elelere delâlet etmekte olduğu meydandadır.

واستَنْشَقَ واستَنْثَرَ ثَلاثَ غَرَفَاتٍ ثُمَّ أَدْخَلَ يَدَهُ فَغَسَلَ وَجْهَهُ ثَلاثًا ثُمَّ غَسَلَ يَدَيْهِ مَرَّتَيْنِ إلى المِرْفَقَيْنِ ثُمَّ أَدْخَلَ يَدَهُ فَمَسَحَ رَأْسَهُ فَاقْبَلَ بِهِمَا وأَدْبَرَ مَرَّةً واحِدَةً ثُمَّ غَسَلَ رِجْلَيْهِ إلى الكَعْبَيْنِ *

50-....... Bize Vuheyb, Amr'dan; o da babası(Yahyâ ibn Umâre)'ndan tahdîs etti. Şöyle dedi: Şâhid oldum ki, Amr ibn Ebî Hasen, Abdullah ibn Zeyd'e Peygamber'in abdest alışını sordu. O da bir tas su istedi de onlar için Peygamber'in abdest alışı gibi abdest aldı. Şöyle ki: Tastan eli üzerine eğerek su döktü ve ellerini üç defa yıkadı. Sonra elini tasın içine soktu ve üçer defa avuçlayarak ağzını çalkaladı, burnuna su verdi. Sonra elini daldırıp yüzünü üç defa yıkadı. Sonra herbir elini dirseklere kadar ikişer defa yıkadı. Ondan sonra elini sokup başını meshetti. Şöyle ki: Her iki elini öne ve arkaya doğru bir defa yürüttü. Ondan sonra her iki ayağını da topuklara kadar yıkadı.

٤٢ـ بابُ اسْتِعْمَالِ فَضْلِ وَضُوءِ النَّاسِ وَأَمَرَ جَرِيرُ بنُ عَبْدِ اللَّهِ أَهْلَهُ أَنْ يَتَوَضَّؤُا بِفَضْلِ سِوَاكِهِ

42-İNSANLARCA (KABDA KALAN) ABDEST SUYU FAZLASININ KULLANILMASI BÂBI

Cerîr ibn Abdillah kendi ev halkına, misvaklanmasından artan su ile abdest almalarını emretmiştir [84].

٥١ـ حدّثنا آدَمُ قال حدّثنا شُعْبَةُ قال حدّثنا الحَكَمُ قالَ سَمِعْتُ أَبَا جُحَيْفَةَ يَقُولُ خَرَجَ عَلَيْنَا رسولُ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم بِالْهَاجِرَةِ فَأُتِيَ بِوَضُوءٍ فَتَوَضَّأَ فَجَعَلَ النَّاسُ يَأْخُذُونَ مِنْ فَضْلِ وَضُوئِهِ فَيَتَمَسَّحُونَ بِهِ فَصَلَّى النبيُّ صلى الله عليه وسلم الظُّهْرَ رَكْعَتَيْنِ والعَصْرَ رَكْعَتَيْنِ وَبَيْنَ يَدَيْهِ عَنَزَةٌ. وقال أَبو مُوسَى دَعَا النبيُّ صلى الله عليه وسلم بِقَدَحٍ فِيهِ ماءٌ فَغَسَلَ يَدَيْهِ وَ وَجْهَهُ فِيهِ وَمَجَّ فِيهِ ثُمَّ قال لَهُمَا اشْرَبَا مِنْهُ وأَفْرِغَا عَلَى وُجُوهِكُمَا وَنُحُورِكُمَا *

---

84 Bu haberi İbn Ebî Şeybe, Dârakutnî ve diğerleri Kays ibn Hâzım'ın Cerîr ibn Abdillah'ın kendisinden yaptığı rivâyet tarîkinden mevsûlen nakletmişlerdir.

51-....... Bize Hakem (ibn Uteybe) tahdîs edip şöyle dedi: Ben Ebû Cuhayfe(74)'den işittim, şöyle diyordu:

Rasûlullah(S-bir seferde) öğlenin sıcak zamânında yanımıza çıktı. Kendisine abdest alacak su getirildi, abdest aldı. İnsanlar abdest suyunun artanını alıp (teberrüken) vücûdlarına sürmeğe başladılar. Peygamber, önünde bir harbe olduğu hâlde öğleyi ve ikindiyi ikişer rek'at kıldırdı.

Ebû Mûsâ (R) şöyle demiştir: Peygamber (S-bir defa) içinde su bulunan bir kab istedi. Ellerini, yüzünü kabın içinde yıkadıktan sonra, içine su püskürdü. Sonra onlara: *"Bu sudan içiniz ve yüzlerinize göğüslerinize dökünüz"* buyurdu [85].

٥٢ـ حدّثنا عَلِيُّ بنُ عَبْدِ اللهِ قال حدّثنا يَعْقُوبُ بنُ إبْرَاهِيمَ بنِ سَعْدٍ قالَ حدّثنا أبِي عنْ صالِحٍ عَن ابنِ شِهَابٍ قال أخْبَرَنِي مَحْمُودُ بنُ الرَّبِيعِ قالَ وَهُوَ الّذِي مَجَّ رسولُ اللّهِ صلى الله عليه وسلم في وَجْهِهِ وهُوَ غلامٌ مِنْ بِئْرِهِمْ. وقالَ عُرْوَةُ عَنِ المِسْوَرِ وَ غَيْرِهِ يُصَدِّقُ كُلُّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا صَاحِبَهُ وإذَا تَوَضَّأَ النَّبِيُّ صلى الله عليه وسلم كادُوا يَقْتَتِلُونَ عَلَى وَضُوئِهِ *

52-....... İbn Şihâb şöyle demiştir: Bana Mahmûd ibnu'r-Rabî' haber verdi -ki o çocuk iken kendi kuyularından Rasûlullah'ın onun yüzüne su püskürmüş olduğu kimsedir. Ve Urve (ibn Zubeyr), Mısver'den ve gayrisinden (yânî Mervân ibn Hakem'den) söyledi; Mısver ve Mervân'dan her biri arkadaşının hadîsini tahdîs ediyordu- şöyle dedi: Peygamber (S) abdest aldığı zamân sahâbîler onun abdest suyu üzerinde döğüşmeye yaklaşıyorlardı [86].

---

85 Bu ziyâde ileride Tâif gazvesi hakkındaki hadîsler arasında uzunca bir hadîsin parçasıdır. Suyu getirenin Bilâl olduğu orada söylenecektir. Tesnîye sîgasının ma'nâsı bu sûretle anlaşılıyor. Muhâtablar, Ebû Mûsâ el-Eş'ârî ile Bilâl'dir.

86 Sahâbîler arasında bu husûsta bir döğüş olmadığı için, bu ta'bîr daha isâbetlidir. Bu vak'ayı Urvetu'bnu Mes'ûd, sahâbîlerin Peygamber'e ta'zîmlerinin şiddetini Kureyş'e bildirmek için, Kureyşliler'in yanına döndüğü zamân hikâye etmişti. Buhârî bu ta'lîki "Kitâbu'ş-Şurût; Bâbu'ş-şurût fî'l-cihâd"da mevsûlen rivâyet edip, şöyle demiştir: Bana Abdullah ibn Muhammed tahdîs etti. Bize Abdurrezzâk tahdîs etti. Bize Ma'mer haber verip şöyle dedi: Bana Zuhrî haber verip şöyle dedi: Bana Urvetu'bnu'z-Zubeyr, Mısver ibn Mahreme ile Mervân'dan haber verdi. Mısver ve Mervân'dan her biri kendi arkadaşının hadîsini tasdîk ediyordu. İkisi de şöyle dediler: Rasûlullah (S)Hudeybiye zamânında çıktı... Hadîs çok uzundur; sonlarına doğru Urve ibn Mes'ûd'un sözleri vardır.

٤٣ ـ بابٌ

43- BÂB

(Bu, geçen bâbdan bir fasıl gibidir)

٥٣ ـ حدّثنا عَبْدُ الرَّحْمنِ بنُ يُونُسَ قالَ حدّثنا حاتِمُ بنُ إسْمَاعِيلَ عَنِ الجَعْدِ قالَ سَمِعْتُ السَّائِبَ بنَ يَزِيدَ يَقُولُ ذَهَبَتْ بِي خَالَتِي إلى النبيِّ صلى الله عليه وسلم فَقَالَتْ يا رسولَ اللهِ إنَّ ابنَ أُخْتِي وَجِعٌ فَمَسَحَ رَأْسِي وَدَعَا لِي بالْبَرَكَةِ ثُمَّ تَوَضَّأَ فَشَرِبْتُ مِنْ وَضُوئِهِ ثُمَّ قُمْتُ خَلْفَ ظَهْرِهِ فَنَظَرْتُ إلى خَاتَمِ النُّبُوَّةِ بَيْنَ كَتِفَيْهِ مِثْلَ زِرِّ الحَجَلَةِ *

53-....... Ca'd şöyle demiştir: Ben Sâib ibn Yezîd(91)'den işittim, şöyle diyordu: Teyzem beni Peygamber(S)'in yanına götürdü de: Yâ Rasûlallah! Benim kızkardeşimin bu oğlu ayağından rahatsızdır, dedi. Rasûlullah başımı eliyle sıvazladı ve bana bereket duâsı etti. Sonra abdest aldı. Ben onun abdest suyundan içtim. Sonra sırtının arkasında dikeldim ve iki omuzu arasında gerdek çadırının büyük düğmeleri -yâhud keklik yumurtası- gibi Peygamberlik mührünü gördüm 87.

٤٤ ـ بابُ مَنْ مَضْمَضَ واسْتَنْشَقَ مِنْ غَرْفَةٍ وَاحِدَةٍ

44- BİR AVUÇ SUDAN AĞZINI ÇALKALAYIP BURNUNA DA SU VEREN KİMSE BÂBI

٥٤ ـ حدّثنا مُسَدَّدٌ قال حدّثنا خالِدُ بنُ عَبْدِ اللهِ قال حدّثنا عَمْرُو ابنُ يَحْيَ عنْ أبِيهِ عنْ عَبْدِ اللهِ بنِ زَيْدٍ أنَّهُ أفْرَغَ مِنَ الإناءِ عَلى يَدَيْهِ فَغَسَلَهُمَا ثُمَّ غَسَلَ أوْ مَضْمَضَ وَاسْتَنْشَقَ مِنْ كَفَّةٍ وَاحِدَةٍ فَفَعَلَ ذَلِكَ ثلاثاً فَغَسَلَ وَجْهَهُ ثَلاثاً ثُمَّ غَسَلَ يَدَيْهِ إلى المِرْفَقَيْنِ مَرَّتَيْنِ مَرَّتَيْنِ وَمَسَحَ بِرَأْسِهِ ما أقْبَلَ وما أدْبَرَ وَغَسَلَ

87 Sâib ibn Yezîd, küçük sahâbîlerdendir; yedi yaşında iken babasıyle berâber Vedâ Haccı'nda bulunmuştur. Hicret'in ikinci senesinde doğmuştur. Tebük seferinden dönüşünde Peygamber'i karşılamak için diğer çocuklarla berâber Seniyyetu'l-Vedâ'ya kadar çıkmıştır. Medîne'de 91 Hicret senesinde vefât etti.
Hadîste, çocukken teyzesi tarafından ayağındaki bir rahatsızlığı için Peygamber'e götürüldüğünde, Peygamber'in abdest uzuvlarından damlayan serpintileri veyâ abdest suyunun arta kalanından içtiğini haber veriyor. Bu kısım, hadîsin burada sevkinin uygunluk noktasıdır.

رِجْلَيْهِ إِلى الكَعْبَيْنِ ثُمَّ قالَ هَكَذَا وُضُوءُ رسولِ اللّهِ صلى الله عليه وسلم *

54-....... Bize Amr ibn Yahyâ, babası Yahyâ ibn Umâre'den; o da Abdullah ibn Zeyd'den tahdîs etti. Abdullah ibn Zeyd kabdan eline su döküp ellerini yıkadı. Sonra bir avuç sudan ağzını yıkadı yâhud çalkaladı ve burnuna su verdi. Böyle ağız ve burun yıkamayı üç defa yaptı. Akabinde üç defa yüzünü yıkadı. Ondan sonra dirseklere kadar ikişer defa ellerini yıkadı, başının önünü ve arkasını (bir defa) meshetti, topuklarına kadar ayaklarını yıkadı. Bundan sonra Rasûlullah(S)'ın abdest alışı işte böyledir, dedi.

٤٥ ــ بابُ مَسْحِ الرَّأْسِ مَرَّةً

45- BAŞIN BİR KERRE MESHEDİLMESİ BÂBI

٥٥ ــ حدّثنا سُلَيْمَانُ بنُ حَرْبٍ قالَ حدّثنا وُهَيْبٌ قال حدّثنا عَمْرُو بنُ يَحْيَ عنْ أبيه قال شَهِدْتُ عَمْرَو بنَ أبي حَسَنٍ سَأَلَ عَبْدَ اللّهِ ابنَ زَيْدٍ عنْ وُضُوءِ النبيِّ صلى الله عليه وسلم فَدَعَا بِتَوْرٍ مِنْ ماءٍ فَتَوضَّأَ لَهُمْ (فَكَفَأَ عَلَى يَدَيْهِ فَغَسَلَهُمَا ثَلاثًا ثُمَّ أَدْخَلَ يَدَهُ فِي الإِنَاءِ) فَمَضْمَضَ وَاسْتَنْشَقَ واسْتَنْثَرَ ثلاثًا بِثَلاثِ غَرَفَاتٍ مِنْ ماءٍ ثُمَّ أَدْخَلَ يَدَهُ فِي الإِنَاءِ فَغَسَلَ وَجْهَهُ ثَلاثًا ثُمَّ أَدْخَلَ يَدَهُ فِي الإِنَاءِ فَغَسَلَ يَدَيْهِ الى المِرْفَقَيْنِ مَرَّتَيْنِ مَرَّتَيْنِ ثُمَّ أَدْخَلَ يَدَهُ فِي الإِنَاءِ فَمَسَحَ بِرَأْسِهِ فَأَقْبَلَ بِيَدَيْهِ وَأَدْبَرَ بِهِمَا ثُمَّ أَدْخَلَ يَدَهُ فِي الإِنَاءِ فَغَسَلَ رِجْلَيْهِ وحدّثنا مُوسَى قال حدّثنا وُهَيْبٌ قال مَسَحَ رَأْسَهُ مَرَّةً *

55-....... Bize Amr ibn Yahyâ, babasından tahdîs etti. Babası şöyle demiştir: Ben Amr ibn Ebî Hasen'e şâhid oldum, o Abdullah ibn Zeyd'e Peygamber'in abdest alışını sordu. Bunun üzerine Abdullah ibn Zeyd bir kab su istedi ve onlar için abdest aldı. Şöyle ki: Kabı elinin üzerine meylettirip, ellerini üç defa yıkadı. Sonra elini kabın içine sokup (su alarak) üç avuç ile üç defa ağzını çalkaladı, burnuna su verip çıkardı. Sonra elini kabın içine sokup (su alarak) üç kerre yüzünü yıkadı. Sonra yine elini kabın içine sokup dirseklere kadar ikişer defa ellerini yıkadı. Sonra elini yine kabın içine sokup başını meshedip ellerini ileri geri götürdü. Sonra elini yine kabın içine sokup ayaklarını yıkadı.

Ve kezâ bize Mûsâ(ibn İsmâîl) tahdîs edip şöyle dedi: Bize Vuheyb tahdîs etti...(isnâdın bundan sonrası tamâmen geçen isnâd gi-

bidir. Bu hadîsin metninde başı mesh cümlesi şöyledir): Sonra başını bir kerre meshetti, dedi.

٤٦ـ بابُ وُضُوءِ الرَّجُلِ مَعَ امْرَأَتِهِ وَفَضْلِ وَضُوءِ المَرْأَةِ وَتَوَضَّأَ عُمَرُ بِالحَمِيمِ مِنْ بَيْتِ نَصْرَانِيَّةٍ

46- KİŞİNİN KENDİ KARISI İLE BERÂBER ABDEST ALMASI VE KADININ ABDEST SUYU FAZLASI BÂBI

Ve Umer Hristiyan bir kadının evinde ve sıcak su ile abdest almıştır [88].

٥٦ـ حدّثنا عَبْدُ اللّهِ بنُ يُوسُفَ قال أخبرنا مالِكٌ عنْ نافِعٍ عنْ عَبْدِ اللّهِ بنِ عُمَرَ انَّهُ قالَ كانَ الرِّجالُ والنِّساءُ يَتَوَضَّؤُونَ فى زَمانِ رسُولِ الله صلى الله عليه وسلم جَمِيعًا *

56-....... Abdullah ibn Umer (R) şöyle demiştir: Rasûlullah (S) zamânında (hicâb âyeti inmeden) erkeklerle kadınlar birlikte -bir kab içinden- abdest alırlardı [89].

٤٧ـ بابُ صَبِّ النبيِّ صلى الله عليه وسلم وضُوءَهُ عَلَى المُغْمَى عَلَيْهِ

47- PEYGAMBER(S)'İN KENDİ ABDEST SUYUNDAN, BAYILAN KİMSE ÜZERİNE DÖKMESİ BÂBI

٥٧ـ حدّثنا أبو الوَلِيدِ قال حدّثنا شُعْبَةُ عنْ مُحَمَّدِ بنِ المُنْكَدِرِ قالَ سَمِعْتُ جابِرًا يَقُولُ جاءَ رسولُ اللّهِ صلى الله عليه وسلم يَعُودُنِى وَأنَا مَرِيضٌ لا أعْقِلُ فَتَوَضَّأَ وَصَبَّ عَلَيَّ مِنْ وَضُوئِهِ فعَقَلْتُ فَقُلْتُ يا رسولَ اللّهِ لِمَنِ المِيراثُ إنَّما يَرِثُنِى كَلالَةٌ فَنَزَلَتْ آيَةُ الفَرائِضِ *

57-....... Muhammed ibnu'l-Munkedir şöyle demiştir: Ben Câbir'den işittim, şöyle diyordu: Rasûlullah (S) bana hasta ziyâretine gel-

---

88 Bu Hristiyan bir kadının evinde onun suyu ile ve bir de sıcak su ile abdest alma haberlerini Saîd ibn Mansûr, Adurrazzâk ve daha başkaları sahîh isnâd ile mevsûlen rivâyet etmişlerdir.

89 Hicâb âyeti (el-Ahzâb:53, 59) indikten sonra erkek ile birlikte abdest almak cevâzı yalnız eşlere ve mahreme inhisâr etmiştir.

di. Ben ise kendimi bilmiyecek kadar hasta idim. Rasûlullah abdest aldı ve abdest suyundan üzerime döktü. Ben kendime geldim ve: Yâ Rasûlallah! Mîrâsım kime kalacak? Benim mîrâsçılarım ancak Kelâle (yânî usûl ve furû'dan olmayan kimseler)'dir, dedim. Bunun üzerine mîrâs payları âyeti nâzil oldu [90].

٤٨ـ بابُ الْغُسْلِ وَالْوُضُوءِ فِى الْمِخْضَبِ والقَدَحِ والخَشَبِ والحِجَارَةِ

48- TEKNEDE, ÇANAKTA, AĞAÇTAN VE TAŞTAN YAPILMIŞ KABLAR İÇİNDE YIKANMAK VE ABDEST ALMAK BÂBI

٥٨ـ حدّثنا عَبْدُ اللّهِ بنُ مُنِيرٍ سَمِعَ عَبْدَ اللّهِ بنَ بَكْرٍ قال حدّثنا حُمَيْدٌ عَنْ أَنَسٍ قالَ حَضَرَتِ الصَّلاَةُ فَقَامَ مَنْ كانَ قَرِيبَ الدَّارِ إلى أَهْلِهِ وَ بَقِىَ قَوْمٌ فَأُتِىَ رسولُ اللّهِ صلى الله عليه وسلم بِمِخْضَبٍ مِنْ حِجَارَةٍ فِيهِ ماءٌ فَصَغُرَ المِخْضَبُ اَنْ يَبْسُطَ فِيهِ كَفَّهُ فَتَوَضَّأَ القَوْمُ كُلُّهُمْ قُلْنَا كَمْ كُنْتُمْ قال ثَمَانِينَ وزِيادَةً *

58-....... Bize Humeyd (143), Enes(R)'ten tahdîs etti. O şöyle demiştir: Bir defa namâz vakti geldi. Evi yakın olanlar kalkıp âilesinin yanına (abdest almağa) gittiler. Bir topluluk da kaldı. Rasûlullah'a içinde su bulunan taştan yapılmış bir tekne getirildi. Tekne ise içinde avucunu açamayacak kadar küçük idi. Orada kalanların hepsi o tekneden abdest aldılar. (Râvî dedi ki:) Biz Enes'e: Siz kaç kişi idiniz? diye sorduk. Enes: Seksen ve daha ziyâde idik, dedi.

٥٩ـ حدّثنا مُحَمَّدُ بنُ العَلاَءِ قال حدّثنا أَبو أُسَامَةَ عَنْ بُرَيْدٍ عنْ أَبى بُرْدَةَ عَنْ أَبى مُوسى أَنَّ النَّبِىَّ صلى الله عليه وسلم دَعَا بِقَدَحٍ فِيهِ ماءٌ فَغَسَلَ يَدَيْهِ وَوَجْهَهُ فِيهِ وَمَجَّ فِيهِ *

59-....... Ebû Mûsâ(R)'dan (O şöyle demiştir): Peygamber (S) içinde

---

90 Buradaki ferâiz âyetinden maksad en-Nisâ:11,12,13'üncü âyetleri, yâhud yine aynı sûrenin sonundaki 176. âyetidir. Bunların her ikisinde de "Kelâle"den bahs buyurulmuştur.

su bulunan bir kab istedi. Ellerini, yüzünü kabın içinde yıkadıktan sonra içine su püskürdü [91].

٦٠ـ حدّثنا أَحْمَدُ بنُ يُونُسَ قال حدّثنا عَبْدُ العَزِيزِ بنُ أَبِي سَلَمَةَ قال حدّثنا عَمْرُو بنُ يَحْيَ عنْ أَبِيهِ عنْ عَبْدِ اللَّهِ بنِ زَيْدٍ قالَ أَتَى رسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم فَأخْرَجْنَا لَهُ ماءً فى تَوْرٍ مِنْ صُفْرٍ فَتَوَضَّأَ فَغَسَلَ وَجْهَهُ ثَلاثًا وَيَدَيْهِ مَرَّتَيْنِ مَرَّتَيْنِ وَمَسَحَ بِرَأسِهِ فَأقْبَلَ بِهِ وَأَدْبَرَ وَغَسَلَ رِجْلَيْهِ *

60-....... Abdullah ibn Zeyd (R) şöyle demiştir: Rasûlullah (S) geldi. Biz onun için bakırdan bir tas içinde su çıkardık. Abdest aldı. Şöyle ki yüzünü üç defa, ellerini de ikişer defa yıkadı. Başını meshedip, başının önünü ve arkasını sıvazladı. Ayaklarını da yıkadı [92].

٦١ـ حدّثنا أَبُو اليَمَانِ قال أخبرنا شُعَيْبٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ قال أخبرنى عُبَيْدُ اللَّهِ بنُ عَبْدِ اللَّهِ بنِ عُتْبَةَ أَنَّ عَائِشَةَ قَالَتْ لَما ثَقُلَ النبيُّ صلى الله عليه وسلم واشْتَدَّ بِهِ وَجَعُهُ اسْتَأْذَنَ أَزْوَاجَهُ فِى أَنْ يُمَرَّضَ فِي بَيْتِى فاذِنَّ لَهُ فَخَرَجَ النبيُّ صلى الله عليه وسلم بَيْنَ رَجُلَيْنِ تَخُطُّ رِجْلاهُ فِي الأرْضِ بَيْنَ عَبَّاسٍ وَرَجُلٍ آخَرَ قالَ عُبَيْدُ اللَّهِ فَاخْبَرْتُ عَبْدَ اللَّهِ ابنَ عَبَّاسٍ فقالَ أَتَدْرِى مَنِ الرَّجُلُ الآخَرُ قُلْتُ لا قالَ هُوَ عَلِيٌّ وكانَتْ عائِشَةُ رضى اللَّهُ عنها تُحَدِّثُ أَنَّ النَّبىَّ صلى الله عليه وسلم قالَ بَعْدَ ما دَخَلَ بَيْتَهُ واشْتَدَّ وَجَعُهُ هَرِيقُوا عَلَيَّ مِنْ سَبْعِ قِرَبٍ لَمْ تُحْلَلْ أَوْ كِيَتُهُنَّ لَعَلِّى أَعْهَدُ إِلَى النَّاسِ وأُجْلِسَ فِى مِخْضَبٍ لِحَفْصَةَ زَوْجِ النَّبِيِّ صلى الله عليه وسلم ثُمَّ طَفِقْنَا نَصُبُّ عَلَيْهِ من تِلْكَ القِرَبِ حَتَّى طَفِقَ يُشِيرُ إِلَيْنَا أنْ قَدْ فَعَلْتُنَّ ثُمَّ خَرَجَ إِلَى النَّاسِ *

61-....... Âişe (R) şöyle demiştir: Peygamber(S)-'in hastalığı- ağırlaştı da ağrısı şiddetlendiği zamân, benim evimde bakılmak husûsunda zevcelerinden izin istedi. Onlar kendisine izin verdiler. Müteâkıben Pey-

---

91 Bu hadîs, biraz evvel geçen 42. bâbda da zikredilmiş ve ilgili hâşiye orada yazılmış idi.

92 *et-Tevr:* (التَّوْر): Akmak ma'nâsınadır; elçiye denir. Ve su içecek küçükçe kabın ismidir ki, topraktan, tunçtan dahî yapılır, tas, bardak ve maşraba gibi *(Kaamûs Ter.)*.

gamber iki adam arasında, Abbâs ile başka bir zât arasında olduğu hâlde, ayakları yerde sürünerek çıktı. Âişe'den rivâyet eden Abdullah şöyle dedi: Ben Âişe'nin sözünü Abdullah ibn Abbâs'a haber verdiğimde o: Diğer adam kimdir biliyor musun? dedi. Ben: Hayır (bilmiyorum), dedim. Abdullah: O Alî'dir, dedi. Âişe tahdîs eder idi ki, Peygamber O'nun evine girip de ağrısı şiddetlendikten sonra: *"Üzerime bağları çözülmedik yedi kırba su dökün, belki hafîflerim de insanlara tavsiyede bulunabilirim"* dedi. Bunun üzerine kendisi Peygamber'in zevcesi Hafsa'ya âid olan bir leğen içine oturtuldu. Sonra o kırbaların suyunu üzerine dökmeğe başladık. Nihâyet O da: "Artık yaptınız!" diye işâret etmeğe başladı. Ondan sonra insanların yanına çıktı [93].

٤٩ ـ باب الوُضُوءِ مِنَ التَّوْرِ

49- TASTAN ABDEST ALMAK BÂBI

٦٢ ـ حدّثنا خَالِدُ بنُ مَخْلَدٍ قالَ حدّثنا سُلَيْمَانُ قالَ حدّثنى عَمْرُو ابنُ يَحْيَ عَنْ أبيهِ قَالَ كانَ عَمِّى يُكثِرُ مِنَ الوُضُوءِ قال لَعَبْدِ اللّهِ بن زَيْدٍ أخْبِرْنى كَيْفَ رَأيْتَ النَّبىَّ صلى الله عليه وسلم يَتَوضَّأُ فَدَعا بتَوْرٍ مِنْ مَاءٍ فَكَفَأَ عَلَى يَدَيْهِ فَغَسَلَهُمَا ثَلاثَ مِرَارٍ ثُمَّ أدْخَلَ يَدَهُ فِى التَّوْرِ فَمَضْمَضَ واسْتَنْثَرَ ثَلاثَ مَرَّاتٍ مِنْ غَرْفَةٍ واحِدَةٍ ثُمَّ أدْخَلَ يَدَهُ فاغْتَرَفَ بِهَا فَغَسَلَ وَجْهَهُ ثَلاثَ مَرَّاتٍ ثُمَّ غَسَلَ يَدَيْهِ إلَى المِرْفَقَيْنِ مَرَّتَيْنِ مَرَّتَيْنِ ثُمَّ أخَذَ بِيَدِهِ مَاءً فَمَسَحَ رَأْسَهُ فأدْبَرَ بِهِ وأقْبَلَ ثُمَّ غَسَلَ رِجْلَيْهِ فقالَ هَكَذَا رَأيْتُ النَّبىَّ صلى الله عليه وسلم يَتَوَضَّأُ *

62-....... Bana Amr ibn Yahyâ, babası Yahyâ'dan tahdîs etti. Yahyâ şöyle demiştir: Amucam (Amr ibn Ebî Hasen) abdest almaktan çok sorar dururdu. O Abdullah ibn Zeyd'e: Sen Peygamber(S)'i abdest alırken nasıl gördüğünü bana haber ver, dedi. Bunun üzerine Abdullah, bir tas su istedi. Su kabını elleri üzerine eğip ellerini üç defa yıkadı. Sonra elini tasın içine sokup bir avuç sudan ağzını çalkaladı ve burnundan su çıkardı. Bu ağız burun yıkamayı üç kerre yaptı. Sonra

---

93 Buhârî bu hadîsin bâzı rivâyetlerini *Sahîh*'inin yedi yerinde getirdi: Biri burada; Namâz'da iki yerde. Hastanın cemâat namâzında hâzır bulunacağı hastalık sınırında ve imâm ancak kendisine uyulmak için imâm yapıldı bâblarında, Hibe'de; Beşte Bir'de; Magâzî'de, Peygamber'in hastalığında ve Tıbb'da. Müslim de Namâz'da getirmiştir (Aynî).

elini kaba sokup onunla su avuçladı da üç defa yüzünü yıkadı. Sonra dirseklere kadar ellerini ikişer defa yıkadı. Sonra eliyle su alıp başının önünü ve arkasını o su ile mesh etti. Ondan sonra ayaklarını yıkadı. Bunun ardından: Ben Peygamber'i gördüm, işte böyle abdest alıyordu, dedi.

٦٣ ـ حدّثنا مُسَدَّدٌ قال حدّثنا حَمَّادٌ عَنْ ثابتٍ عَنْ أنَسٍ أنَّ النَّبِيّ صلى الله عليه وسلم دَعَا بإناءٍ مِنْ مَاءٍ فأتِيَ بِقَدَحٍ رَحْرَاحٍ فِيهِ شَيْءٌ مِنْ ماءٍ فَوَضَعَ أصَابِعَهُ فِيهِ قَالَ أنَسٌ فَجَعَلْتُ أنْظُرُ إِلَى المَاءِ يَنْبُعُ مِنْ بَيْنِ أصابِعِهِ قَالَ أنَسٌ فَحَزَرْتُ مَنْ تَوضَّأَ منه ما بَيْنَ السَّبْعِينَ إلى الثَّمَانِينَ *.

63-....... Bize Hammâd, Sâbit'ten; o da Enes'ten tahdîs etti ki (şöyle demiştir): Peygamber (S) bir kab su istedi. Kendisine içinde biraz su bulunan ağzı geniş dibi dar bir kab getirildi. Parmaklarını içine koydu. Enes dedi ki: Artık ben onun parmakları arasından suyun kaynayışına bakmağa başladım. Enes dedi ki: O sudan abdest alanları yetmiş ile seksen arasında tahmîn ettim [94].

٥٠ ـ بابُ الوُضُوءِ بالمُدِّ

50- MÜDD (MİKDÂRI SU) İLE ABDEST ALMAK BÂBI

٦٤ ـ حدّثنا أبو نُعَيْمٍ قالَ حدّثنا مِسْعَرٌ قالَ حدّثني ابنُ جَبْرٍ قالَ سَمِعْتُ أنَسًا يَقُولُ كانَ النَّبِيُّ صلى الله عليه وسلم يَغْسِلُ أوْ كان يَغْتَسِلُ بِالصَّاعِ إلى خَمْسَةِ أمْدَادٍ وَيَتَوَضَّأُ بالمُدِّ *

64-....... Bize Mıs'ar (155) tahdîs edip şöyle dedi: Bana İbnu Cubeyr tahdîs edip şöyle dedi: Ben Enes(R)'ten işittim, şöyle diyordu:

---

94 Hadîslerin başlığa delâletleri açıktır; bunların bâzı rivâyetleri daha önce de geçmişti.

Enes'in haber verdiği bu vak'a Medîne'nin pazar yeri olan Zevrâ'da vukûa gelmişti. Rivâyete göre, Peygamber'e getirilen su, bir kişinin abdest almasına yetecek mıkdârda idi. Su gelince Peygamber parmaklarını içine sokup suyun içinde yıkamış, ondan sonra bir su kaynağından su nasıl fışkırırsa mübârek parmakları arasından öyle su fışkırmaya başlamıştır. Bu da koca bir pazar halkının huzûrunda vâkı' olmuştur. O gün o sudan abdest alanların sayısı sahîh üzere zabt edilmiş değilse de, çeşitli rivâyetlere göre yetmiş ile üç yüz arasındadır. Nitekim Enes de bu hadîste onların sayısını yetmiş ile seksen arasında tahmîn etmiştir.

Peygamber (S) *bir sâ'* ve nihâyet *beş müdd* (mıkdârı su) ile vücûdunu yıkar yâhud yıkanır, *bir müdd* ile de abdest alırdı [95].

٥١ـ بابُ المَسْحِ عَلَى الْخُفَّيْنِ

51- MESTLER ÜZERİNE MESHETMEK BÂBI

٦٥ـ حدّثنا أصْبَغُ بنُ الفَرَجِ الْمِصْرِيُّ عَنِ ابنِ وهْبٍ قالَ حدّثنى عمْرٌو قالَ حدّثنى أبو النَّضْرِ عَنْ أبِي سَلَمَةَ بنِ عَبْدِ الرَّحْمنِ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ ابن عُمَرَ عَنْ سَعْدِ بنِ أبى وَقَّاصٍ عَنِ النَّبِىِّ صلى الله عليه وسلم أنَّهُ مَسَحَ عَلَى الخُفَّيْنِ وأنَّ عَبْدَ اللَّهِ بنَ عُمَرَ سَأَلَ عُمَرَ عَنْ ذَلِكَ فقال نَعَمْ إذَا حَدَّثَكَ شَيْئًا سَعْدٌ عَنِ النبىِّ صلى الله عليه وسلم فَلاَ تَسْأَلْ عَنْهُ غَيْرَهُ * وقالَ مُوسَى بنُ عُقْبَةَ أخْبَرَنِى أبُو النَّضْرِ أنَّ أبا سَلَمَةَ أخْبَرَهُ أنَّ سَعْدًا حَدَّثَهُ فقال عُمَرُ لِعَبْدِ اللَّهِ نَحْوَهُ *

65- Bize Esbağ ibnu'l-Ferec el-Mısrî (226), İbnu Vehb'den tahdîs etti. O şöyle demiştir: Bana Amr (ibn Hâris-148) tahdîs edip

---

95 *"Sâ'"* beş Bağdâd rıtlı ile bir üçte bir rıtl alan kaba denir. Bir *"müdd"* de bir sâ'ın dörtte bir mıkdârıdır. Ancak bu ölçeğin pek ihtilâflı olduğu *Kaamûs Tercemesi* müdd, sâ', mekkûk, rıtl maddelerinde görülebilir.

Peygamber'in çeşitli mıkdârlarda su ile abdest alıp yıkandığına dâir diğer bir çok rivâyetler de vardır. Buradaki mıkdârlar orta yapılı bir kimsenin yıkanacak organları üzerinden akacak suyun en az mıkdârını gösterir. Beden azâsı ıslanıp üzerinden su aktıktan sonra, bu mıkdârdan az su ile abdestsizlik hâli giderilebilir. İsrâf dedirtmeyecek ziyâdesi de câizdir.

Medîne'de kullanılan müdd (1 1/2) rıtl mıkdârı alır bir hacim ölçüsüdür. Dört müdd bir sâ'dır. Ancak müdd ile sâ'ın mıkdârlarını anlamak, mikyas tutulan ölçeğin ne kemmiyyette olduğunu bilmeğe bağlıdır. Rıtl'ın ise Bağdâdîsi, Şâmî'si, vardır. Yânî birinin küsûru İran, diğerininki Roma ölçüleri olup, hesâbda takrîbî bir mıkdârı gösteren iki ölçektir. Bağdâdî rıtl, 130; daha doğrusu 28 4/7 dirhemdir. 1 1/2 rıtl olan bir Peygamber müdd'ü bu hesâba göre 171 3/7 veyâ 130 dirhem hesâbına göre 173 1/2 dirhem eder. En doğru hesâb ve takdîrde bir dirhem 3,0898 gram ettiğinden, bu mıkdâr su 0,530 gram, yânî yarım litreden biraz fazla tutar. Bu, Şâfiî ile Hicâz fakîhlerinin takdîridir. Ebû Hanîfe ile Irak fakîhlerine göre ise müdd, iki rıtl olduğundan, abdest suyunun mıkdârı 1,060 litre eder ki, beş bardaktan biraz fazladır... Rasûlullah'ın buradaki rivâyete göre abdest suyu işte bu kadar az mıkdârdadır. Gusül için kullandığı su da bu rivâyete nazaran dörtten beş müdd'e kadardır ki, o da 685 5/7'den 857 1/7 dirhem eder ki, yaklaşık olarak 2,120'den 2,650 litre kadar eder. Irak fakîhlerinin müdd'ü iki rıtl i'tibâr ettiklerine göre ise, bu mıkdâr takrîben 4,24'ten 5,3 litreye kadardır (*Tecrîd Ter.*, I, 140-142).

şöyle dedi: Bana Ebu'n-Nadr (129), Ebû Seleme ibn Abdirrahmân'dan; o da Abdullah ibn Umer'den; o da Sa'd ibn Ebî Vakkaas'tan tahdîs etti ki, Sa'd Peygamber'in mestler üzerine meshettiğini söyledi. Abdullah ibn Umer de bunu babası Umer'e sordu. Umer: Evet (Peygamber meshetti). Sa'd, Peygamber'den rivâyeten sana birşey söylediği zamân sen artık o mes'eleyi başkasına sorma, dedi [96].

Ve Mûsâ ibn Ukbe (141) şöyle dedi: Bana Ebu'n-Nadr haber verdi ki, ona da Ebû Seleme haber vermiştir. Ona da Sa'd tahdîs etmiştir. (Bir rivâyette de) Umer, oğlu Abdullah'a yukarıda geçen sözü tarzında söylemiştir [97].

٦٦ــ حدّثنا عَمْرُو بنُ خَالِدٍ الحَرَّانِيُّ قالَ حدّثنا اللَّيْثُ عَنْ يَحْيَ ابنِ سَعِيدٍ عَنْ سَعْدِ بنِ إبْرَاهِيمَ عَنْ نافِعِ بنِ جُبَيْرٍ عَنْ عُرْوَةَ بنِ الْمُغِيرَةِ عَنْ أبِيهِ الْمُغِيرَةِ بنِ شُعْبَةَ رَضِىَ اللَّهُ عَنْهُ عَنْ رسولِ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم أنَّهُ خَرَجَ لِحَاجَتِهِ فاتَّبَعَهُ الْمُغِيرَةُ بِادَاوَةٍ فِيهَا ماءٌ فَصَبَّ عَلَيْهِ حِينَ فَرَغَ مِنْ حاجَتِهِ فَتَوَضَّأَ وَمَسَحَ عَلَى الخُفَّيْنِ *

66-....... Urvetu'bnu'l-Mugîre'den; o da babası el-Mugîretu'bnu Şu'be'den tahdîs etti ki, Rasûlullah (S-bir seferde) hâcetini def' için dışarıya çıkmış, hâcetinden döndüğü zamân Mugîre, içinde su bulunan bir kab ile ardından gitmiş, Rasûlullah'a su dökmüş, Rasûlullah da abdest alıp mestleri üzerine mesh etmiştir [98].

٦٧ــ حدّثنا أبو نُعَيْمٍ قالَ حدّثنا شَيْبَانُ عَنْ يَحْيَ عَنْ أبى سَلَمَةَ عَنْ جَعْفَرِ بنِ عَمْرِو بنِ أُمَيَّةَ الضَّمْرِىِّ أنَّ أباهُ أخْبَرَهُ أنَّهُ رَأي النَّبىَّ صلى الله

---

96 Kıssa Irak'ta cereyân etmiştir. Abdullah ibn Umer, meshettiğini görünce inkâr etmiş. O da Rasûlullah'tan gördüğünü söylemiş. Sonra Sa'd ile Umer'in yanında buluşunca Sa'd, Abdullah'a: Babana mesh mes'elesini sor, demiş. O da sorunca babası hadîsteki cevâbı vermiştir.

Abdullah ibn Umer, sohbeti kadîm ve rivâyetleri çok, kadri yüksek bir sahâbî olduğu hâlde tâ Sa'd'in Irak vâlîliği zamânına kadar buna muttali' olmaması yâhud meshin câizliğinin yalnız sefer vaktine münhasır olduğunu zannetmesi muhtemildir.

Mestler üzerine mesh, seksenden fazla tarîk ile rivâyet edilmiştir. Hasen Basrî bunu yetmiş kadar sahâbîden işitmiştir. Bunu câiz görmeyen Hâricîler ile Şîîler'in ileri sürdükleri i'tirâzlar sağlam değildir.

97 Bu ta'lîki İsmâîlî, Nesâî ve başkaları mevsûlen rivâyet etmişlerdir. Bundan önceki hâşiyede verilen bilgiler bu mevsûl rivâyetlerden alınmıştır.

98 Bu hadîsle ilgili hâşiye 37. bâbda verilmişti.

عليه وسلم يَمْسَحُ عَلَى الخُفَّيْنِ * وتابَعَهُ حَرْبُ بنُ شَدَّادٍ و أَبانُ عَنْ يَحْيَ *

67-....... Bize Şeybân, Yahyâ (ibn Ebî Kesîr)'dan; o da Ebû Seleme'den; o da Ca'fer ibn Amr ibn Umeyye ed-Damrî(95)'den tahdîs etti. Ca'fer'e de babası Amr ibn Umeyye (60), Peygamber(S)'i mestler üzerine meshederken gördüğünü haber vermiştir. Bu hadîsi Yahyâ'dan rivâyet etmekte Şeybân'a Harb ibnu Şeddâd ile Ebân mutâbaat etmişlerdir [99].

٦٨ـ حدّثنا عَبْدَانُ قالَ أخْبرنا عَبْدُ اللّٰهِ قال أخْبرنا الأَوْزاعِيُّ عَنْ يَحْيَ عَنْ أبِي سَلَمَةَ عَنْ جَعْفَرِ بنِ عَمْرٍو عَنْ أبيهِ قال رَأيتُ النَّبِيَّ صلى الله عليه وسلم يَمْسَحُ عَلَى عِمَامَتِهِ وخُفَّيْهِ وتابَعَهُ مَعْمَرٌ عَنْ يَحْيَ عَنْ أبي سَلَمَةَ عَنْ عَمْرٍو قال رَأَيْتُ النَّبِيَّ صلى الله عليه وسلم *

68-....... Bize el-Evzâî,Yahyâ (ibn Ebî Kesîr)'dan;o da Ebû Seleme'den;o da Ca'fer ibn Amr'dan;o da babası(Amr ibn Umeyye)ndan haber verdi. Amr ibn Umeyye: Ben Peygamber (S)'i gördüm, sarığı ve mestleri üzerine meshediyordu, demiştir.

Bu hadîsi Yahyâ ibn Ebî Kesîr'den; o da Ebû Seleme'den; o da Amr'dan rivâyet etmekte Ma'mer ibn Râşid, el-Evzâî'ye mutâbaat etmiştir. Burada da Amr: Ben Peygamber(S)'i gördüm, demiştir [100].

٥٢ـ بابٌ إذَا أدْخَلَ رِجْلَيْهِ وهُمَا طَاهِرَتَانِ

52- BÂB: ABDESTLİ İKEN AYAKLARINI MESTLER İÇİNE SOKTUĞU ZAMÂN [101]

٦٩ـ حدّثنا أبو نُعَيْمٍ قالَ حدّثنا زَكَرِيَّاءُ عَنْ عَامِرٍ عَنْ عُرْوَةَ بنِ المُغِيرَةِ عَنْ أبِيهِ قالَ كُنْتُ مَعَ النَّبِيِّ صلى الله عليه وسلم فِي سَفَرٍ فأهْوَيْتُ

---

99 Bu ta'lîki Nesâî, Ahmed ibn Hanbel ve Taberânî mevsûlen rivâyet etmişlerdir.

100 Bu mutâbaatı Abdurrazzâk kendi *Musannaf*'ında imâme kaydı olmaksızın, İbnu Mende imâmeyi isbâtla *Kitâbu't-Tahâre*'de tahrîc etmiştir.
Sarık üzerine meshle yetinme İmâm Ahmed ibn Hanbel'in mezhebidir. Lâkin bu, kemâliyle temizlenmeden sonra sarınmak ve çene altından sımsıkı sarınmak gibi çıkarılmasında meşakkat olmak şartıyledir...

101 Yânî mestler üzerine mesh etmenin şartı, ayaklarını temiz (yânî abdestli) iken mestlere sokmuş olmasıdır bâbı.

لاَنْزِعَ خُفَّيْهِ فَقَالَ دَعْهُمَا فانِّى أَدْخَلْتُهُمَا طَاهِرَتَيْنِ فَمَسَحَ عَلَيْهِمَا *

69-....... Mugîre (R) şöyle demiştir: Ben bir seferde Peygamber (S)'in maiyyetinde idim. (Abdest alacağı sırada) mestlerini çıkarmak için davrandım. Peygamber bana: *"Onları bırak, çünkü ben ayaklarımı abdestli oldukları hâlde mestler içine soktum"* buyurdu ve (mestleri) üzerlerine meshetti.

٥٣ـ بابُ مَنْ لَمْ يَتَوَضَّأْ مِنْ لَحْمِ الشَّاةِ والسَّوِيقِ وأَكَلَ أَبُو بَكْرٍ و عُمَرُ و عُثْمَانُ رضى الله عنهم فَلَمْ يَتَوَضَّؤُا

53- KOYUN ETİ VE SEVÎK(YEMEK)TEN DOLAYI ABDEST ALMAYAN KİMSE BÂBI

Ebû Bekr, Umer ve Usmân yediler de abdest almadılar [102].

٧٠ـ حدّثنا عَبْدُ اللّهِ بنُ يُوسُفَ قال أخبرنا مالِكٌ عَنْ زَيْدِ بنِ أَسْلَمَ عَنْ عَطَاءِ بنِ يَسَارٍ عَنْ عَبْدِ اللّهِ بنِ عَبَّاسٍ أنَّ رسولَ اللّهِ صلى الله عليه وسلم أَكَلَ كَتِفَ شَاةٍ ثُمَّ صلّى ولَمْ يَتَوَضَّأْ *

70-....... Bize Mâlik, Zeyd ibn Eslem'den; o da Atâ ibn Yesâr'dan; o da Abdullah ibn Abbâs'tan haber verdi (o şöyle demiştir): Rasûlullah (S) koyun küreği yedi, sonra abdest almadan namâz kıldırdı.

٧١ـ حدّثنا يَحْيَ بنُ بُكَيْرٍ قال حدّثنا اللَّيْثُ عَنْ عُقَيْلٍ عَنِ ابنِ شِهَابٍ قالَ أَخْبَرَنِى جَعْفَرُ بنُ عَمْرِو بنِ أُمَيَّةَ أنَّ أباهُ أَخْبَرَهُ أنَّهُ رَأى رسولَ الله صلى الله عليه وسلم يَحْتَزُّ مِنْ كَتِفِ شَاةٍ فَدُعِيَ إلى الصَّلاَةِ فألْقى السِّكِّينَ فَصَلَّى ولَمْ يَتوضَّأْ *

71-....... İbn Şihâb şöyle demiştir. Bana Ca'fer ibn Amr ibn Umeyye haber verdi. Ona da babası (Amr ibn Umeyye) haber vermiştir ki, o Rasûlullah(S)'ı pişmiş koyun küreğinden et kesip yerken görmüş.

---

102 Bu ta'lîki İbn Ebî Şeybe, Muhammed ibn Munkedir'den mevsûlen rivâyet etti. Kezâ Tirmizî de rivâyet etti. Taberânî de Şâmlılar'ın müsnedinde sahîh bir isnâd ile Selîm ibn Âmir yolundan mevsûlen rivâyet etmiştir.

O sırada Rasûlullah namâza çağırılmış. Bunun üzerine bıçağı bırakıp abdest almadan namâz kıldırmıştır [103].

٥٤ـ باب مَنْ مَضْمَضَ مِنَ السَّوِيقِ ولَمْ يَتَوَضَّأْ

54- SEVÎK YEMEĞİ YEMEKTEN DOLAYI ABDEST ALMAYIP SIRF AĞIZ ÇALKALAYAN KİMSE BÂBI

٧٢ـ حدّثنا عَبْدُ اللّهِ بنُ يُوسُفَ قال أخْبرنا مالِكٌ عَنْ يَحْيَ بنِ سَعِيدٍ عَنْ بُشَيْرِ بنِ يَسَارٍ مَوْلَى بَنِي حَارِثَةَ أنَّ سُوَيْدَ بنَ النُّعْمَانِ أخْبَرَهُ أنَّهُ خَرَجَ مَعَ رسولِ اللّهِ صلى الله عليه وسلم عامَ خَيْبَرَ حتَّى إذَا كانُوا بالصَّهْبَاءِ وَهِيَ أدْنَى خَيْبَرَ فَصَلَّى العَصْرَ ثُمَّ دَعَا بالأزْوَادِ فَلَمْ يُؤْتَ إلاَّ بالسَّوِيقِ فأمَرَ بِهِ فَثُرِّيَ فأكَلَ رسولُ اللّهِ صلى الله عليه وسلم وأكَلْنَا ثُمَّ قامَ إلَى الْمَغْرِبِ فَمَضْمَضَ وَ مَضْمَضْنَا ثُمَّ صَلَّى ولَمْ يَتَوضَّأْ *

72-....... Suveyd ibn Nu'mân (R) haber verdi ki, kendisi Hayber yılında Rasûlullah (S) ile berâber sefere çıkmıştır. Nihâyet Sahbâ'ya -ki o Hayber'in aşağısındadır- vardıkları zamân Rasûlullah ikindi namâzını kıldırdı. Sonra azıkları istedi. Kavuddan başka birşey getirmediler. Rasûlullah onunla ilgili emrini verdi de kavud ıslatıldı. Müteâkıben o kavuddan Rasûlullah da, biz de yedik. Sonra akşâm namâzına kalktı, ağzını çalkaladı, biz de çalkaladık. Sonra abdest almadan namâzı kıldırdı [104].

---

103 Sahâbîler'den bir kısmı yemeklerden, bilhassa et yemeklerinden sonra abdest almayı ve öylece namâz kılmayı vâcib görmüşlerdir. Bir kısmı da yemekten sonra abdest almayı vâcib görmemiştir. Birincilere hüccet olacak sahîh hadîsler vardır. İkinciler ise Amr ibn Umeyye'nin bu hadîsi ile, bundan önceki İbn Abbâs hadîsini hüccet gösterirler. Abdesti vâcib görmeyenler, öteki tarafın hüccet edindiği hadîslerdeki *"vudû'"* lâfzını lûgat örfüne yânî el, ağız yaykamağa hamlediyorlar. O hadîslerdeki vudû'lar, bilfarz şer'î ıstılâh üzere alınsa bile Ebû Dâvûd ve Nesâî'nin Câbir ibn Semure'den rivâyet ettikleri: " كان آخِرَ الأمْرَيْنِ مِنْ رَسُولِ الله ﷺ تَرْكُ الوُضُوءِ مِمَّا مَسَّتِ النار " = *Ateş değmiş şeyler yedikten sonra abdest almayı terk etmek Rasûlullah'ın en son hâli oldu"* hadîsiyle mensûhtur. Bu neshin bâzılarınca ta'lîline göre, Câhiliyyet'te halk temizlenmemeğe alışkın oldukları için, ateş değmiş yağlı yemekler yedikten sonra abdest almaları farz olmuştu. İslâm'da temizlik kararlaşıp yayıldıktan sonra, müslimânlara sırf kolaylık olmak üzere, bu hüküm neshedilmiştir (*Tecrîd Ter.*, I,144-145).

104 Sevîk yânî kavud, kavrulup un hâline getirilmiş buğday ve arpa olduğu için ateş değmiş yemeklerdendir. İşte bundan abdest almak lâzım gelmemiş. Namâzdan

٧٣ـ حدّثنا أصْبَغُ قالَ أخبرَنا ابنُ وَهْبٍ قال أخبرني عَمْرو عَنْ بُكَيْرٍ عَنْ كُرَيْبٍ عَنْ مَيْمُونَةَ أَنَّ النَّبِيَّ صلى الله عليه وسلم أَكَلَ عِندها كَتِفًا ثُمَّ صلَّى ولَمْ يَتوضَّأْ *

73-....... Bize İbnu Vehb haber verip şöyle dedi: Bana Amr, Bukeyr'den; o da Kurayb'den; o da (mü'minlerin annesi) Meymûne(R)'den haber verdi ki, Peygamber (S), Meymûne'nin yanında bir kürek yedikten sonra abdest almadan namâz kılmıştır.

٥٥ـ بابُ هَلْ يُمَضْمِضُ مِنَ اللَّبَنِ

55- SÜT(İÇMEK)TEN DOLAYI AĞZI ÇALKALAR MI? BÂBI

٧٤ـ حدّثنا يَحْيَى بنُ بُكَيْرٍ وَقُتَيْبَةُ قالاَ حدّثنا اللَّيْثُ عَنْ عُقَيْلٍ عَنِ ابنِ شِهَابٍ عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ بنِ عَبْدِ اللَّهِ بنِ عُتْبَةَ عَنِ ابنِ عَبَّاسٍ أَنَّ رسولَ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم شَرِبَ لَبَنًا فَمَضْمَضَ وقال إِنَّ لَهُ دَسَمًا * تابَعَهُ يُونُسُ وصالِحُ بنُ كَيْسَانَ عَنِ الزُّهْرِيِّ *

74-....... Bize Leys,Ukayl'den; o da İbn Şihâb'dan; o da Ubeydullah ibn Abdillah ibn Utbe'den; o da İbn Abbâs'tan tahdîs etti. (O şöyle demiştir): Rasûlullah (S) süt içti de ağzını çalkaladı ve: *"Bu, yağlıdır"* buyurdu.

Bu hadîsi İbn Şihâb'dan rivâyet etmekte Yûnus ibn Yezîd ile Sâlih ibn Keysân ayrı ayrı Ukayl'e mutâbaat etmişlerdir [105].

٥٦ـ بابُ الوُضُوءِ مِنَ النَّوْمِ وَمَنْ لَمْ يَرَ مِنَ النَّعْسةِ والنَّعْسَتَيْنِ أَوِ الخَفْقَةِ وُضُوأً

56- UYUMAKTAN DOLAYI ABDEST ALMAK İLE BİR İKİ UYUKLAMAKTAN YÂHUD UYUKLAMA SEBEBİYLE BAŞINI BİR DEFA BERİ ÖTE MEYL ETTİRMEKTEN DOLAYI ABDEST ALMAYI VÂCİB GÖRMEYEN KİMSE BÂBI

---

evvel ağız çalkalaması da diş aralarında kalan parçaları giderip, namâz esnâsında onlarla meşgûl olmamak içindir.

105 Yûnus'un hadîsi Müslim'de mevsûlen rivâyet edilmiştir. Sâlih ibn Keysân'ın hadîsi ise Ebu'l-Abbâs Serrâc'ın *Müsned*'inde mevsûlen rivâyet edilmiştir.

٧٥ـ حدثنا عَبْدُ اللَّهِ بنُ يُوسُفَ أخبرنا مالِكٌ عَنْ هِشَامٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عائِشَةَ أن رسولَ الله صلى الله عليه وسلم قالَ إذَا نَعَسَ أحَدُكُمْ وَهْوَ يُصَلِّي فَلْيَرْقُدْ حَتَّى يَذْهَبَ عنهُ النَّوْمُ فانَّ أحَدَكُمْ إذا صَلَّى وَهْوَ ناعِسٌ لايَدْرِي لَعَلَّهُ يَسْتَغْفِرُ فَيَسُبَّ نَفْسَهُ *

75-....... (Âişe-R-şöyle demiştir): Rasûlullah (S) şöyle buyurdu:*"Biriniz namâz kılarken uyukladığı zamân uykusu gidinceye kadar yatsın. Çünkü uyuklayarak namâz kılarsa bilemez de istiğfâr edecek iken belki de o kendine söver".*

٧٦ـ حدّثنا أبو مَعْمَرٍ قال حدّثنا عَبْدُ الوَارِثِ قال حدّثنا أيُّوبُ عَنْ أبي قِلاَبَةَ عَنْ أنَسٍ عَنِ النَّبِيِّ صلى الله عليه وسلم قالَ إذَا نَعَسَ أحَدُكُمْ فِي الصَّلاَةِ فَلْيَنَمْ حَتَّى يَعْلَمَ ما يَقْرَأُ *

76-....... Bize Eyyûb, Ebû Kılâbe'den; o da Enes(R)'den tahdîs etti ki, Peygamber (S) şöyle buyurmuştur: *"Biriniz namâzda uyuklarsa uyusun, tâ ki okuyacağı şeyi bilsin"*[106].

٥٧ـ بابُ الوُضُوءِ مِنْ غَيْرِ حَدَثٍ

57- ABDESTLİ İKEN ABDEST ALMAK BÂBI

---

106 Bu hadîste ve bundan evvelki hadîste, namâzda uyuklayan kimsenin namâzını bozup uyuması tenbîh buyuruluyor. Böyle olunca uyku hakkındaki ihtilâfları burada özetlemek münâsib olur. Uyumak haddizâtında mı hadestir, yoksa kendisinde hades zannolunacak yer midir?

Sahâbîler'in bâzısı ile tâbiîlerin bâzısı ve imâmlardan İshâk ibn Râhûye, Hasen Basrî ve Muzenî, uyumanın mutlak olarak abdest bozucu olduğuna kaail olmuşlardır. Çünkü İbn Huzeyme'nin *Sahîh*'inde Safvân ibn Gassâl'den rivâyet edilen bir hadîste: " إلاّ مِن غائِطٍ أوْ بَوْلٍ أوْ نَوْمٍ = *Ancak dışkıdan, yâhud sidikten yâhud uyumaktan"* denilerek uyku, hükümce dışkı ile sidiğe musâvî sayılmıştır.

Birçokları da Ebû Dâvûd'un rivâyet ettiği: " العَيْنُ وِكاءُ السَّهِ = *Göz kıçın bağıdır"* hadîsine tutunarak, uykunun nefsinde hades olmayıp, hades mazınnası yânî kendisinde hades zannolunabilecek yer olduğu re'yinde bulunmuşlardır. Bu takımın da Zuhrî, Mâlik gibi kimi azı abdest bozucu değildir; Şâfiî ile Ebû Hanîfe gibi kimi mutlaka abdest bozucudur demişlerdir. Bunlar da Müslim'in Enes'ten rivâyet ettiği " إنَّ الصحابةَ كانوا يَنامُونَ ثمّ يُصَلُّونَ وَلا يتوضَّئُونَ = *Sahâbîler uyurlar, sonra abdest almaksızın namâz kılarlardı"* hadîsini sağlamca oturanların uykusuna hamletmişlerdir. Kimi de uyku abdesti hiç bozmaz, demiştir. Ebû Mûsâ el-Eş'ârî'nin, İbn Umer'in, Mekhûl'un mezhebleri bu idi (*Tecrîd Ter.*, I,147).

٧٧ـ حدّثنا مُحَمَّدُ بنُ يُوسُفَ قال حدّثنا سُفْيَانُ عَنْ عَمْرِو بنِ عَامِرٍ
قالَ سَمِعْتُ أنَسًا ح قالَ و حدّثنا مُسَدَّدٌ قال حدّثنا يَحْيَ عَنْ سفيَانَ قال
حدّثني عَمْرُو بنُ عامِرٍ عَنْ أنَسٍ قالَ كانَ النبيُّ صلى الله عليه وسلم يَتَوَضَّأُ
عِنْدَ كُلِّ صَلاَةٍ قُلْتُ كَيْفَ كُنْتُمْ تَصْنَعُونَ قالَ يُجْزِيءُ أحَدَنَا الوُضُوءُ مالَمْ
يُحْدِثْ *

77-....... Bize Sufyân (es-Sevrî), Amr ibn Âmir'den tahdîs etti. O, ben Enes'ten işittim demiştir. H Buhârî dedi ki: Ve bize Müsedded tahdîs edip şöyle dedi: Bize Yahyâ (ibn Saîd el-Kattân), Sufyân es-Sevrî'den tahdîs etti. Sufyân şöyle demiştir: Bana Amr ibnu Âmir, Enes'ten tahdîs etti. Enes şöyle demiştir: Peygamber (S) her namâz vaktinde abdest alır idi [107]. (Râvî Amr ibn Âmir dedi ki:) Ben Enes'e: Ya sizler nasıl yapar idiniz? dedim. Enes: Her birimize abdestini bozmadığı müddetçe (bir vakitten ziyâde namâz için) bir abdest kâfî gelirdi, dedi.

٧٨ـ حدّثنا خَالِدُ بنُ مَخْلَدٍ قالَ حدّثنا سُلَيْمَانُ قالَ حدّثنا يَحْيَ ابنُ
سَعِيدٍ قالَ أخْبَرَني بُشَيْرُ بنُ يَسَارٍ قال أخبرني سُوَيْدُ بنُ النُّعْمانِ قَالَ خَرَجْنَا
مَعَ رسولِ اللّهِ صلى الله عليه وسلم عامَ خَيْبَرَ حَتَّى إذَا كُنَّا بالصَّهْبَاءِ صَلَّى
لَنَا رسولُ اللّهِ صلى الله عليه وسلم العَصْرَ فَلَمَّا صلّى دعا بالأَطْعِمَةِ فَلَمْ يُؤتَ
إلاَّ بالسَّوِيقِ فأكَلْنَا وَشَرِبْنَا ثُمَّ قامَ النَّبيُّ صلى اللّهُ عليه وسلم إلَى المَغْرِبِ
فَمَضْمَضَ ثُمَّ صَلَّى لَنَا المَغْرِبَ ولَمْ يَتَوضأْ *

78-....... Bana Suveyt ibnu'n-Nu'mân (R) haber verip şöyle dedi: Hayber yılında Rasûlullah'ın maiyyetinde sefere çıktık. Nihâyet Sahbâ'ya vardığımız zamân Rasûlullah (S) bizlere ikindi namâzını kıldırdı. Namâzı kıldırınca yiyecekleri istedi. Kendisine sevîk (yânî kavud)'den başka birşey getirilmedi. Yedik, içtik. Sonra akşam namâzına kalktı. Ağzını çalkaladı. Sonra abdest almadan akşâm namâzını kıldırdı [108].

---

107 Peygamber bunu müstehâb olarak ekseriyâ ihtiyâr ederdi, vâcib olarak değil. Nitekim hadîsin devâmındaki Enes'in haberi ile müteâkib hadîsteki Peygamber'in fiili bunu isbât etmektedir, yânî namâz vakti abdest almak vâcib olarak değil, müstehâblık yoluyla sâbittir.

108 Bu yemek, mü'minlerin annesi Safiyye'nin düğün yemeği idi.

٥٨ ـ بابٌ مِنَ الكَبَائِرِ أنْ لاَ يَسْتَتِرَ مِنْ بَوْلِهِ

58- BÂB: SİDİĞİNDEN SAKINMAMAK BÜYÜK GÜNÂHLARDANDIR

٧٩ ـ حدّثنا عُثْمانُ قال حدّثنا جَرِيرٌ عَنْ مَنْصُورٍ عَنْ مُجَاهِدٍ عَنِ ابنِ عَبَّاسٍ قال مَرَّ النَّبِيُّ صلَّى الله عليه وسلم بِحَائِطٍ مِنْ حِيطَانِ المَدِينَةِ أوْ مَكَّةَ فَسَمِعَ صَوْتَ إنْسَانَيْنِ يُعَذَّبَانِ فِي قُبُورِهِمَا فقَالَ النبيُّ صلى الله عليه وسلم يُعَذَّبَانِ وما يُعَذَّبَانِ فِي كَبِيرٍ ثُمَّ قالَ بَلَى كانَ أَحَدُهُمَا لا يَسْتَتِرُ مِنْ بَوْلِهِ وكانَ الآخَرُ يَمْشِي بِالنَّمِيمَةِ ثُمَّ دعَا بِجَرِيدَةٍ فكَسَرَهَا كِسْرَتَيْنِ فَوَضَعَ عَلَى كُلِّ قَبْرٍ مِنْهُمَا كِسْرَةً فَقِيلَ لَهُ يا رسولَ اللهِ لِمَ فَعَلْتَ هَذَا قالَ صلى الله عليه وسلم لَعَلَّهُ أنْ يُخَفَّفَ عَنْهُمَا مالَمْ يَيْبَسَا أوْ إلَى أن يَيْبَسَا *

79-....... Bize Cerîr, Mansûr'dan; o da Mucâhid'den; o da İbn Abbâs'tan tahdîs etti. O şöyle demiştir:

Peygamber (S) Medîne yâhud Mekke bağçelerinden bir bağçenin yanından geçti [109]. Derken kabirlerinde azab olunan iki insanın sesini işitti. Peygamber: *"Bunlar azab olunuyorlar, hem de azab olunmaları büyük bir şeyi için değildir"* [110] buyurduktan sonra, şöyle devâm etti: *"Evet, onların biri sidiğinden sakınmazdı, diğeri de koğuculuk ederdi"*. Ondan sonra yaprakları soyulmuş bir hurma dalı istedi. Dalı iki parça yaptı. Her birinin kabri üzerine bir parça koy-

---

109 Şekk eden, râvîlerden Cerîr'dir. Bununla berâber diğer rivâyetlerde bu bağçenin Medîne'de olduğu kesin olarak beyân edilmiştir. Câbir'in rivâyetinde bağçenin Ümmü Mübeşşer el-Ensâriyye'ye âid olduğu bildirilmiştir. Demek ki o civârda bir de kabristan varmış.

110 Bunların büyük şey olmamaları, birkaç damla sidikten sakınılmaması veyâ dile kolay gelen birkaç söz sarf edilmesi i'tibâriyledir. Yoksa haddızâtında her ikisinin hele koğuculuğun ma'siyet olması dolayısıyle büyük olmak lâzım geleceğine işâret buyurmuştur: إذْ تَلَقَّوْنَهُ بِألْسِنَتِكُمْ وتقولون بأفواهكم ما ليس لكم به عِلْمٌ وتحسبونه هَيِّناً وَهُوَ عِنْدَ الله عَظِيمٌ = ***O zamân siz o iftirâyı dillerinizle yetiştiriyordunuz, hiçbir bilginiz olmayan şeyi ağızlarınızla söylüyordunuz ve bunu kolay sanıyordunuz. Hâlbuki bu, Allah indinde büyüktür"*** (en-Nûr: 15).

Zamânımız ilminin tesbîtine göre o yaş çubuklar kuruyuncuya kadar bulundukları yerde biyomanyetik bir alan meydana getirmekte ve orayı bir takım şerr kuvvetlerden korumaktadır. İlmin bu îzâhına eriştiren Yüce Allah'a hamd ve senâlar olsun!

du. Yâ Rasûlallah! Bunun niçin yaptın? denildi. *"Bunlar kurumadıkları müddetçe* -yâhud: kuruyuncaya kadar- *onlardan azab hafifletilir"* buyurdu.

٥٩ـ بابُ ما جاءَ فِي غَسْلِ الْبَوْلِ وقال النَّبِيُّ صلى الله عليه وسلم لِصَاحِبِ الْقَبْرِ كان لاَ يَسْتَتِرُ مِنْ بَوْلِهِ وَلَمْ يَذْكُرْ سِوَى بَوْلِ النَّاسِ

59- SİDİĞİ YIKAMAK HAKKINDA GELEN HADÎS BÂBI

Ve Peygamber (S) kabir sâhibi için: *"O sidiğinden sakınmaz idi..."* **buyurdu da insan sidiğinden başkasını zikretmedi** [111].

٨٠ـ حدّثنا يَعْقُوبُ بنُ إِبْرَاهِيمَ قالَ حدّثنا إِسْمَاعِيلُ بنُ إِبْرَاهِيمَ قالَ حدّثنى رَوْحُ بنُ الْقاسِمِ قال حدّثنى عَطَاءُ بنُ أَبِي مَيْمُونَةَ عَنْ أَنَسِ بنِ مالِكٍ قال كانَ النَّبِيُّ صلى الله عليه وسلم إذَا تَبَرَّزَ لِحَاجَتِهِ أَتَيْتُهُ بِمَاءٍ فَيَغْسِلُ بِهِ *

80-....... Bana Atâ ibn Ebî Meymûne, Enes ibn Mâlik'ten tahdîs etti. O şöyle demiştir: Peygamber (S) hâcetini yerine getirmek için dışarıya çıktığı zamân ben kendisine su götürürdüm. O da bu su ile kendini yıkardı.

٦٠ـ بابٌ

60- BÂB

(Bu, geçen bâbdan bir fasıl gibidir)

٨١ـ حدّثنا مُحَمَّدُ بنُ الْمُثَنَّى قال حدّثنا مُحَمَّدُ بنُ خازِمٍ قال حدّثنا الأَعْمَشُ عَنْ مُجَاهِدٍ عَنْ طَاوُسٍ عَنِ ابنِ عَبَّاسٍ قال مَرَّ النبيُّ صلى الله عليه وسلم بِقَبْرَيْنِ فقالَ إِنَّهُمَا لَيُعَذَّبَانِ وما يُعَذَّبَانِ فِى كَبِيرٍ أَمَّا أَحَدُهُمَا فَكَانَ لاَ يَسْتَتِر مِنَ البَوْلِ وَأَمَّا الآخَرُ فكانَ يَمْشِى بالنَّمِيمَةِ ثُمَّ أَخَذَ جَرِيدَةً رَطْبَةً فَشَقَّهَا نِصْفَيْنِ فَغَرَزَ فِي كُلِّ قَبْرٍ وَاحِدَةً قالوا يا رسولَ اللّهِ لِمَ فَعَلْتَ هَذَا قال لَعَلَّهُ

---

111 Bu, Buhârî tarafından yapılmış bir ta'lîktir ki, isnâdı bundan evvel geçen bâbdadır. Bununla Buhârî, hadîste zikredilen sidikten murâd, bütün sidikler olmayıp, sâdece insan sidiği olduğuna işâret etmek istemiştir. İşte bunun için "Peygamber insan sidiğinden başkasını zikretmedi" dedi.

يُخَفَّفُ عَنهما مالَمْ يَيْبَسَا. قال ابنُ المُثَنَّى و حدّثنا وَكيعٌ قال حدّثنا الاعْمشُ قال سَمِعْتُ مُجَاهِدًا مِثْلَهُ يَسْتَتِرُ مِنْ بَوْلِهِ *

81-....... Bize el-A'meş, Mucâhid'den; o da Tâvûs'tan; o da İbn Abbâs'tan tahdîs etti. O şöyle demiştir: Peygamber (S) iki kabrin yanına uğradı da: *"Bunlar azab olunuyorlar. Azab olunmaları da büyük birşey için değildir. Bunların biri sidikten sakınmaz idi. Diğeri ise lâf taşır, koğuculuk ederdi"* buyurdu. Ondan sonra yaprakları soyulmuş yaş bir hurma dalı aldı da onu iki parça etti. Sonra her bir kabre bir parça dikti. Yâ Rasûllallah! Bunu niçin yaptın? diye sordular: *"Bu çubuklar yaş kaldıkları müddetçe belki onlardan azabları hafifletilir"* buyurdu.

Muhammed ibnu'l-Müsennâ şöyle dedi: Ve bize Vekî' tahdîs edip şöyle dedi: Bize A'meş tahdîs edip şöyle dedi: Ben Mucâhid'den bunun benzerini işittim, o sidiğinden sakınıyordu [112].

٦١ــ بابُ تَرْكِ النبيِّ صلى الله عليه وسلم وَالنَّاسِ الاَعْرَابىَّ حَتَّى فَرَغَ مِنْ بَوْلِهِ فِى المَسْجِدِ

61- PEYGAMBER(S)'İN VE İNSANLARIN, BEDEVÎ'Yİ MESCİDDEKİ İŞEMESİNDEN AYRILINCAYA KADAR BIRAKMALARI BÂBI [113]

٨٢ــ حدّثنا مُوسَى بنُ إسْمَاعِيلَ قال حدّثنا همَّامٌ قال أخْبرنا إسْحاقُ عَنْ أنَسِ بن مالِكٍ أنَّ النبيَّ صلى الله عليه وسلم رَأى أعْرَابِيًّا يَبُولُ فِي المَسْجِدِ فَقالَ دَعُوهُ حَتَّى إذَا فَرَغَ دَعَا بِماءٍ فَصَبَّهُ عَلَيْهِ *

82-....... Bize İshâk, Enes ibn Mâlik'ten haber verdi ki, o şöyle demiştir: Peygamber (S) mescidde işemekte olan bir bedevîyi gördü de: *"Onu bırakın"* buyurdu. Nihâyet işemesinden ayrıldığı zamân bir mıkdâr su istedi de o suyu sidiğin üzerine döktü.

---

112 Ayrıca, zikrettiği bu isnâddaki hikmet, birinci isnâdı takviye etmektir. İşte bunun için burada *"semi'tu*=işittim" lâfzını tasrîh etmiştir... (Aynî).

113 Bâbın maksadı, birbirine müteârız ve her ikisinde de mefsedet bulunan iki iş meydana geldiği zamân, onlardan ehven olanının tercîh edilmesidir. Şübhesiz bedevînin işemesinde mescidi pisleten bir mefsedet vardır. İşemekten nehyetmekte ise sidiği kestirmek, işetmemek ve bununla da bedevînin zararlanması mefsedeti vardır. Bu durumda işemesinden ayrılıncaya kadar onu serbest bırakmak, ehven olan hâl çâresidir. Çünkü mescidin pislenmesi temizlenmesi kaabil bir iştir. Binâenaleyh nehyetmekte bir fâide değil, ancak bedevîye zarar vermek ve onu helâk eylemek mefsedeti vardır (Şâh Veliyyullah).

٦٢ـ بابُ صَبِّ المَاءِ عَلَى البَوْلِ فِي المَسْجِدِ

62- MESCİDDEKİ SİDİĞİN ÜZERİNE SU DÖKMEK BÂBI [114]

٨٣ـ حدّثنا أبُو اليَمانِ قال أخبرنا شُعَيْبٌ عنِ الزُّهْرِيِّ قال أخبرني عُبَيْدُ اللَّهِ بنُ عَبْدِ اللَّهِ بنِ عُتْبَةَ بنِ مَسْعُودٍ أنَّ أبَا هُرَيْرَةَ قال قَامَ أعْرَابِيٌّ فَبَالَ فِي المَسْجِدِ فَتَنَاوَلَهُ النَّاسُ فقالَ لَهُمُ النبيُّ صلى الله عليه وسلم دَعُوهُ وَهَرِيقُوا عَلَى بَوْلِهِ سَجْلاً مِنْ مَاءٍ أو ذَنُوبًا مِنْ ماءٍ فَانَّمَا بُعِثْتُمْ مُيَسِّرِينَ وَلَمْ تُبْعَثُوا مُعَسِّرِينَ حدّثنا عَبْدَانُ قال أخبرنا عَبْدُ الله قَالَ أخْبَرَنا يحْيَ بنُ سَعِيدٍ قالَ سَمِعْتُ أنَسَ بنَ مالِكٍ عنِ النبيِّ صلى الله عليه وسلم *

83-....... Zuhrî şöyle demiştir: Bana Ubeydullah ibnu Abdillah ibn Utbe ibn Mes'ûd haber verdi ki, Ebû Hureyre şöyle demiştir: Bedevînin biri dikilip mescidin içinde işedi. Oradaki insanlar bedevîye doğru bağırıştılar. Peygamber (S) onlara *"Onu serbest bırakın... Sonra sidiğinin üzerine dolu bir kova yâhud büyük bir kova su dökünüz. Çünkü sizler ancak kolaylaştırıcılar olarak gönderildiniz, güçlük yapıcılar olarak gönderilmediniz"* buyurdu [115].

Bize Abdân tahdîs edip şöyle dedi: Bize Abdullah (ibn Mubârek) haber verip şöyle dedi: Bize Yahyâ ibn Saîd haber verip şöyle dedi: Ben Enes ibn Mâlik'ten işittim; o da Peygamber'den bu hadîsi rivâyet etti.

٦٣ـ بابٌ يُهَرِيقُ المَاءَ عَلَى البَوْلِ

63- BÂB: SİDİĞİN ÜZERİNE SU DÖKER

---

114 Buhârî'nin bu bâbdan maksadı, temizlemeyi isbâttır. Bu da ya mesciddeki sidik üzerine su dökmek sûretiyle olur; mescidi kazmağa ve toprağı nakletmeğe hâcet yoktur -ki bu Şâfiî'nin mezhebidir-, yâhud da toprak gevşek olmazsa suyu üzerinden akıtmakla olur. Bu da Ebû Hanîfe'nin mezhebidir (Şâh Veliyyullah).

115 Hakîkatte gönderilen Peygamber'dir. Gönderilmeyi sahâbîlere isnâd etmesi ise mecâzdır.

Bu bedevînin Akra' ibn Hâbis yâhud Uyeynetu'bnu Hısn Fezârî yâhud da Zu'l-Huveysıra el-Yemânî olduğuna dâir rivâyetler vardır. Ebû Dâvûd'un *es-Sünen*'indeki bir rivâyete göre, yaşlık değen toprağın kazınıp dışarıya atılmasından sonra yeri üzerine bir kova su dökülmesi emredilmiştir. Müslim'in rivâyetinde, bu bedevîyi yanına çağırıp: *"Bu mescidler ne sidik, ne de başka pislik içindir. Bunlar ancak Allah'ı zikretmek, namâz kılmak ve Kur'ân okumak içindir"* buyurmuştur *(Tecrîd Ter.,* I,150).

٨٤ـ حدّثنا خالِدٌ قَالَ وحدّثنا سُلَيْمَانُ عَنْ يَحْيَي بن سَعِيدٍ قَالَ سَمِعْتُ أَنَسَ بنَ مالِكٍ قال جاءَ أَعْرَابِيٌّ فَبَالَ فِي طائِفَةِ المَسْجِدِ فَزَجَرَهُ النَّاسُ فَنَهَاهُمُ النَّبِيُّ صلى الله عليه وسلم فَلَمَّا قَضَى بَوْلَهُ أَمَرَ النَّبِيُّ صلى الله عليه وسلم بِذَنُوبٍ مِنْ ماءٍ فَأُهْرِيقَ عَلَيْهِ *

84-....... Ben Enes ibn Mâlik'ten işittim, şöyle dedi: Bir bedevî geldi de mescidin bir tarafına işedi. İnsanlar onu azarladılar. Peygamber (S) de azarlayanları nehyetti. Bedevî işemesini bitirince, Peygamber büyük -yâhud dolu- bir kova su istedi de, bu su sidiğin üzerine döküldü.

٦٤ـ بابُ بَوْلِ الصِّبْيَانِ

64- ÇOCUKLARIN SİDİĞİ(NİN HÜKMÜ) BÂBI [116]

٨٥ـ حدّثنا عَبْدُ اللَّهِ بنُ يُوسُفَ قالَ أَخبرنا مالِكٌ عَنْ هِشَامِ بنِ عُرْوَةَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ أُمِّ المُؤْمِنِينَ أَنَّهَا قَالَتْ اُتِيَ رسولُ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم بِصَبِيٍّ فَبَالَ عَلَى ثَوْبِهِ فَدَعَا بِماءٍ فَأَتْبَعَهُ إِيَّاهُ *

85-....... Mü'minlerin annesi Âişe (R) şöyle demiştir: Rasûlullah'a küçük bir çocuk getirildi. Çocuk O'nun elbisesinin üzerine işedi. Rasûlullah hemen su istedi de onu sidiğin üzerine döktü.

٨٦ـ حدّثنا عَبْدُ اللَّهِ بنُ يُوسُفَ قالَ أَخبرنا مالِكٌ عنِ ابنِ شهابٍ عنْ عُبَيْدِ اللَّهِ بنِ عَبْدِ اللَّهِ بنِ عُتْبَةَ عنْ أُمِّ قَيْسٍ بِنْتِ مِحْصَنٍ أَنَّهَا أَتَتْ بِابنٍ لَهَا صَغِيرٍ لَمْ يَأْكُلِ الطَّعَامَ إلى رسولِ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم فَأَجْلَسَهُ رسولُ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم فِي حِجْرِهِ فَبَالَ على ثَوْبِهِ فَدَعَا بِمَاءٍ فَنَضَحَهُ وَلَمْ يَغْسِلْهُ *

86-....... Bize Mâlik, İbn Şihâb'dan; o da Ubeydullah ibnu Abdillah ibn Utbe'den; o da Mıhsan kızı Ümmü Kays'tan haber verdi. O, henüz yemek yiyemiyen küçük bir oğlunu Rasûlullah'a getirmiş-

---

116 Buhârî'nin maksadı, çocukların sidiğinden temizlemenin, suyu azar azar üzerine dökmek sûretiyle hâsıl olacağı ve yıkamağa hâcet olmayacağıdır. Nitekim Şâfiî'nin mezhebi budur..

tir. Rasûlullah (S) çocuğu kucağına oturttu. Akabinde çocuk Peygamber'in elbisesi üzerine işedi. Rasûlullah su istedi. Suyu azar azar (sidiğin üstüne) döktü de onu yıkamadı.

٦٥ـ بابُ البَوْلِ قَائِمًا وقاعِدًا

65- AYAKTA VE OTURARAK İŞEME(NİN HÜKMÜ) BÂBI [117]

٨٧ـ حدّثنا آدَمُ قال حدّثنا شُعْبَةُ عنِ الأعْمَشِ عنْ أبي وائِلٍ عنْ حُذَيْفَةَ قالَ أتَى النَّبيُّ صلى الله عليه وسلم سُباطَةَ قَوْمٍ فَبالَ قائِمًا ثُمَّ دَعَا بِمَاءٍ فَجِئْتُهُ بِمَاءٍ فَتَوَضَّأَ *

87-....... Huzeyfe (R-36) şöyle demiştir: Peygamber (S) -bir kerre Ensâr'dan- bir kavmin süprüntülüğüne vardı da ayakta dikilerek işedi. Sonra su istedi. Ben de O'na bir mıkdâr su götürdüm, kendisi onunla abdest aldı.

٦٦ـ بابُ البَوْلِ عِنْدَ صَاحِبِهِ والتَّسَتُّرِ بِالحَائِطِ

66- ARKADAŞININ YANINDA İŞEMEK VE DUVAR İLE SÜTRELENMEK BÂBI [118]

٨٨ـ حدّثنا عُثْمَانُ بنُ أبي شَيْبَةَ قال حدّثنا جَرِيرٌ عنْ مَنْصُورٍ عنْ أبي وَائِلٍ عَنْ حُذَيْفَةَ قال رَأَيْتُنِي أنَا والنبيُّ صلى الله عليه وسلم نتماشى فأتى سُبَاطَةَ قَوْمٍ خَلْفَ حائِطٍ فقامَ كَمَا يَقُومُ أَحَدُكُمْ فَبَالَ فَانْتَبَذْتُ مِنْهُ فأشَارَ إلَيَّ فَجِئْتُهُ فَقُمْتُ عِنْدَ عَقِبِهِ حَتَّى فَرَغَ *

---

117 Yânî bu ayakta dikilerek ve oturarak işemenin hükmünü beyân hakkında bir bâbdır. Hadîsin oturarak işemeğe delâleti evlâ tarîkiyledir. Çünkü ayakta dikelerek işeme câiz olunca, oturarak işemek daha çok câizdir (Aynî).

Buhârî, ayakta işemeği bâbın hadîsiyle isbât etti. Oturarak işemeği de evlâ tarîkıyle isbât etti. Şârihler de hükmü böyle takrîr ettiler. Bana göre müellifin bâbı bağlamaktan maksadı, sırf ayakta işemenin cevâzını isbât değildir. Sanki o: Ayakta işemek de câiz olur, işemenin cevâzı yalnız oturmak hâline münhasır olmaz demiştir (Şâh Veliyyullah).

118 Bu bâbı bağlamaktan maksad şudur: Peygamber'den naklolunan şey, O'nun hâceti def' için dışarıya çıktığı zamân uzağa gitmesi, büyük abdest bozmağa mahsûstur. Çünkü bunda iki cihetten avret yeri açılır. İşeme sırasında ise arkadaşı arkasında dururken bir duvarla sütrelenerek işemesi câiz olur.

88-....... Huzeyfe (R) şöyle demiştir: Ben kendimi bildim ki, ben Peygamber ile berâberce yürüyorduk. Derken Peygamber bir kavmin bir duvar arkasındaki süprüntülüğüne geldi ve herhangi birinizin dikelmesi gibi dikelip işedi. Ben de ondan uzaklaştım. Kendisi bana işâret etti. Ben de yanına vardım ve işemesini bitirinceye kadar topuğunun yanında -yânî arkasında- dikeldim.

٦٧ـ بابُ البَوْلِ عِنْدَ سُبَاطَةِ قَوْمٍ

67- BİR KAVMİN SÜPRÜNTÜLÜĞÜ YANINDA İŞEME BÂBI [119]

٨٩ـ حدّثنا مُحَمَّدُ بنُ عَرْعَرَةَ قال حدّثنا شُعْبَةُ عنْ مَنْصُورٍ عنْ أبي وَائِلٍ قالَ كانَ أبُو مُوسَى الاشْعَرِيُّ يُشَدِّدُ فِي البَوْلِ وَيَقُولُ إنَّ بَني إسْرَائِيلَ كانَ إذَا أَصَابَ ثَوْبَ أَحَدِهِمْ قَرَضَهُ فقالَ حُذَيْفَةُ لَيْتَهُ أَمْسَكَ أَتَى رسولُ اللهِ صلى الله عليه وسلم سُبَاطَةَ قَوْمٍ فَبَالَ قائِمًا *

89-....... Ebû Vâil şöyle demiştir: Ebû Mûsâ el-Eş'ârî sidik serpintileri dokunmasın diye pek ziyâde şiddet gösterir, ve İsrâîl oğulları'ndan birinin elbisesine sidik değerse onu mıkrâz ile kesdiğini söylerdi. Huzeyfe -bunu işitince-: Ah keşki Ebû Mûsâ böyle şiddetli davranmaktan ve böyle söylemekten kendini tutsaydı! Rasûlullah (S) bir kavmin süprüntülüğüne geldi de ayakta dikelerek işedi... demiştir.

٦٨ـ بابُ غَسْلِ الدَّمِ

68- KANI YIKAMAK BÂBI

٩٠ـ حدّثنا مُحَمَّدُ بنُ المُثَنَّى قال حدّثنا يَحْيَي عنْ هِشَامٍ قال حدثتْنِي فَاطِمَةُ عنْ أَسْمَاءَ قَالَتْ جاءَتِ امْرَأَةٌ النبيَّ صلى الله عليه وسلم فَقَالَتْ أرأَيْتَ

---

119 Bu bâb ile bundan evvel geçen iki bâb, Huzeyfe'nin hadîsidir. Şu kadar var ki, bu hadîslerden her biri Buhârî'nin ayrı bir şeyhindendir. Onlardan her birine, zikredilen hadîsin ma'nâlarından bir ma'nâya münâsib olacak bir bâb ismi yazmıştır. Aralarındaki münâsebet ise âşikârdır (Aynî).

Müellifin maksadı, bir kavmin süprüntülüğüne işemenin, onlardan izin istemeğe muhtâc olmadığını isbâttır. Çünkü kavmin çöplüğü ekseriya pisliklere mahsûs bir yerdir. Binâenaleyh bu işeme ile onlara bir zarar olmaz (Şâh Veliyyullah).

إحْدَانَا تَحِيضُ فِي الثَّوْبِ كَيْفَ تَصْنَعُ قَالَ تَحُتُّهُ ثُمَّ تَقْرُصُهُ بِالمَاءِ وتَنْضَحُهُ وَتُصَلِّي فِيهِ *

90-....... Bana Fâtıma, Esmâ'dan tahdîs etti. O şöyle demiştir: Bir kadın Peygamber(S)'e geldi de: Birimiz elbise üzerinde hayız görürse nasıl yapsın buyurursun? diye sordu. Rasûlullah: *"Elbisesini eliyle ovalar, sonra su ile oğuşturup sıkar, sonra üzerine azar azar su döker, ondan sonra onunla namâz kılar"* buyurdu.

٩١ــ حدّثنا مُحَمَّدٌ قال حدّثنا أَبُو مُعَاوِيَةَ قال حدّثنا هِشَامُ بنُ عُرْوَةَ عنْ أبِيهِ عنْ عائِشَةَ قالَتْ جاءَتْ فاطِمَةُ ابْنةُ أبِي حُبَيْشٍ إلى النبيِّ صلى الله عليه وسلم فَقَالَتْ يا رسولَ اللهِ إنِّي امْرَأةٌ أُسْتَحَاضُ فلاَ أطْهُرُ أفَأَدَعُ الصَّلاَةَ فَقَالَ رسولُ اللهِ صلى الله عليه وسلم لا إنَّمَا ذلِكِ عِرْقٌ ولَيْسَ بِحَيْضٍ فاذا أقْبَلَتْ حَيْضَتُكِ فَدَعِى الصَّلاَةَ وإذَا أَدْبَرَتْ فاغْسِلِي عَنْكِ الدَّمَ ثُمَّ صَلِّي قال وقال أبِي ثُمَّ تَوَضَّئِي لكُلِّ صلاَةٍ حتَّى يَجِيءَ ذلكَ الوَقْتُ *

91-....... Bize Hişâm ibn Urve, babasından; o da Âişe(R)'den tahdîs etti. O şöyle demiştir: Ebû Hubeyş kızı Fâtıma, Peygamber'in yanına geldi ve: Yâ Rasûlallah! Ben devamlı kanamaya ma'rûz kılınan bir kadınım, temiz olamıyorum. Namâzı terk mi edeyim? diye sordu. Rasûlullah (S): *"Hayır, bu hayız değildir; bir damar*(dan gelen kan)*dır. Senin asıl hayzın* (başlama zamânı) *geldiği vakit namâzı bırak. Hayzın* (kesilme zamânı) *gelince kendinden kanı yıka* (yânî yıkan), *sonra namâz kıl"* buyurdu.

Hişâm dedi ki: Ve babam (Urvetu'bnu'z-Zubeyr) şöyle dedi: *"Ondan sonra yine o vakit gelinceye kadar her bir namâz için abdest al"* buyurdu [120].

٦٩ــ بابُ غَسْلِ المَنِيِّ وَفَرْكِهِ وَغَسْلِ ما يُصِيبُ مِنَ المَرْأةِ

69- MENÎYİ YIKAMAK, EL İLE SÜRTÜP OVALAMAK VE KADINDAN İSÂBET EDEN ŞEYLERİ YIKAMAK BÂBI

120 Bu son cümle, Urve'nin Peygamber'den rivâyet etmesi sûretinde irsâle yânî mürselliğe muhtemil olur. Rivâyetin Âişe'den; o da Peygamber'den olması sûretinde ittisâli yânî muttasıllığı muhtemil olur. Sümme ile berâber zamîrin müennes olması, muttasıllığını ifâde eder.

٩٢ــ حدّثنا عَبْدَانُ قال أخبرنا عَبْدُ اللّٰهِ قال أخبرنا عَمْرُو بنُ مَيْمُونٍ الجَزَرِىُّ عنْ سَلَيْمَانَ بنَ يَسَارٍ عَنْ عائِشَةَ قالَتْ كُنْتُ أغْسِلُ الجَنابَةَ مِنْ ثَوْبِ النبىِّ صلى الله عليه وسلم فَيَخْرُجُ إلَى الصَّلاةِ وإنَّ بُقَعَ المَاءِ فِى ثَوْبِهِ *

92-....... Âişe (R) şöyle demiştir: Ben, Peygamber'in elbisesinden cenâbet izini yıkardım da O, elbisesinde yer yer su ıslakları olduğu hâlde namâza çıkardı [121].

٩٣ــ حدّثنا قُتَيْبَةُ قال حدّثنا يَزِيدُ قال حدّثنا عَمْرٌو عنْ سُلَيْمَانَ قال سَمِعْتُ عَائِشَةَ ح حدّثنا مُسَدَّدٌ قال حدّثنا عَبْدُ الوَاحِدِ قال حدّثنا عَمْرُو بنُ مَيْمونٍ عنْ سلَيْمَانَ بنِ يسارٍ قال سَأَلْتُ عَائِشَةَ عَنِ المَنِىِّ يُصِيبُ الثَّوْبَ فَقالَتْ كُنْتُ أغْسِلُهُ مِنْ ثَوْبِ رسولِ اللّٰهِ صلى الله عليه وسلم فَيَخْرُجُ إلى الصَّلاةِ و أَثَرُ الغَسْلِ فِى ثَوْبِهِ بُقَعُ المَاءِ *

93- Bize Kuteybe tahdîs edip şöyle dedi: Bize Yezîd (ibn Zuray') tahdîs edip şöyle dedi: Bize Amr, Süleymân'dan tahdîs etti. Süleymân (ibn Yesâr): Ben Âişe'den işittim demiştir. H ve kezâ bize Müsedded tahdîs edip şöyle dedi: Bize Abdulvâhid tahdîs edip şöyle dedi: Bize Amr ibn Meymûn, Süleymân ibn Yesâr'dan tahdîs etti. O şöyle demiştir: Ben Âişe'ye elbiseye isâbet eden menîden sordum. Âişe: Ben onu Rasûlullah'ın elbisesinden yıkardım da, yıkama izi, yer yer ıslaklıklar elbisesinde göründüğü hâlde namâza çıkardı, dedi.

٧٠ــ بابٌ إذَا غَسَلَ الجَنَابَةَ أَوْ غَيْرَهَا فَلَمْ يَذْهَبْ أَثَرُهُ

70- BÂB: CENÂBETİ YÂHUD CENÂBETİN GAYRISINI YIKAYIP DA YIKANAN ŞEYİN İZİ GİTMEDİĞİ ZAMAN [122]

٩٤ــ حدّثنا مُوسَى قال حدّثنا عَبْدُ الوَاحِدِ قال حدّثنا عَمْرُوبنُ مَيْمُونٍ

---

121 Bu hadîs menînin temizliğine kaail olmayan Hanefî fakîhlerine hüccettir. Birçok fakîhler de diğer bir takım hadîslere bakarak menînin temizliğine kaail olmuşlar, bu hadîste vukûu rivâyet olunan yıkamanın mendûbluğuna hamledilmiş olduğunu iddiâ etmişlerdir.

122 Buhârî, bâbda, bu bâb ismine delâlet edecek bir hadîs zikretmedi. Bâzıları: Bâbda cenâbet hadîsini zikretti, gayrısını kıyâsen ilhâk eyledi ve bununla Ebû Dâvûd'un ve başkasının rivâyet ettiği Ebû Hureyre hadîsine işâret etti... dediler (Aynî).

قال سألت سليمان بن يسار في الثوب تصيبه الجنابة قال قالت عائشة كنت أغسله من ثوب رسول الله صلى الله عليه وسلم ثم يخرج إلى الصلاة وأثر الغسل فيه بقع الماء *

94-....... Bize Amr ibnu Meymûn tahdîs edip şöyle dedi: Ben Süleymân ibn Yesâr'a, cenâbetlik isâbet eden elbise hakkında sordum. Dedi ki: Âişe (R): Ben onu Rasûlullah'ın elbisesinden yıkardım. Ondan sonra Rasûlullah, o elbisede yıkama izi, suyun ıslaklık lekeleri olduğu hâlde namâza çıkardı, dedi.

٩٥ـ حدثنا عمرو بن خالد قال حدثنا زهير قال حدثنا عمرو بن ميمون بن مهران عن سليمان بن يسار عن عائشة أنها كانت تغسل المني من ثوب النبي صلى الله عليه وسلم ثم أراه فيه بقعة أو بقعا.

95-....... Bize Amr ibnu Meymûn ibn Mihrân, Süleymân ibn Yesâr'dan; o da Âişe'den, Âişe'nin Peygamber'in elbisesinden menîyi yıkar olduğunu, yıkamadan sonra da o elbisede ıslaklık izini yâhud birçok ıslaklık izlerini gördüğünü tahdîs etti.

٧١ـ باب أبوال الإبل والدواب والغنم ومرابضها وصلى أبو موسى في دار البريد والسرقين والبرية إلى جنبه فقال ههنا وثم سواء

71- DEVELERİN, DİĞER DÖRT AYAKLI HAYVANLARIN, KOYUNLARIN SİDİKLERİ VE KOYUN AĞILLARI BÂBI

Ve Ebû Mûsâ, sahrâ yanıbaşında olduğu hâlde postacıların, elçilerin evinde ve hayvan fışkısı bulunan yerde namâz kıldırdı da: Burası ile orası (namâzın sahîhliğinde) musâvîdir, dedi [123]

---

123 Bu eseri Buhârî'nin şeyhi Ebû Nuaym *Kitâbu's-Salât*'ında mevsûlen şu lâfızla rivâyet etmiştir: Ebû Mûsâ bize postacılar yurdunda namâz kıldırdı. Orada hayvan fışkıları vardı. Hâlbuki sahrâ kapının önünde idi. Kapının önünde kıldırsan!. dediler de Ebû Mûsâ yukarıdaki sözü söyledi.

Bunu İbnu Ebî Şeybe de *Musannaf*'ında şu lâfızla tahrîc etmiştir: Ebû Mûsâ bize hayvan fışkısı ve saman üzerinde namâz kıldırdı. Bize burada namâz kıldırıyorsun, hâlbuki sahrâ yanıbaşındadır, dedik. Sahrâ ve burası musâvîdir, dedi.

Müellif bu ta'lîkten eti yenilen hayvanların sidiğinin temizliğine istidlâl etmek istedi. Fakat Ebû Mûsâ'nın bir yaygı üzerinde kıldırmış olması ihtimâlin-

٩٦ــ حدّثنا سُلَيْمانُ بنُ حَرْبٍ قال حدّثنا حَمَّادُ بنُ زَيْدٍ عنْ أيُّوبَ عنْ أبي قِلابَةَ عنْ أنَسٍ قالَ قَدِمَ أُنَاسٌ مِنْ عُكْلٍ أوْ عُرَيْنَةَ فاجْتَوَوُا المَدِينَةَ فأمَرَهُمُ النبيُّ صلى الله عليه و سلم بِلِقاحٍ وأنْ يَشْرَبُوا مِنْ أبْوالِها وألْبَانِها فانْطَلَقوا فَلَمَّا صَحُّوا قَتَلُوا رَاعِيَ النبيِّ صلى الله عليه وسلم واسْتَاقُوا النَّعَمَ فَجاءَ الخَبَرُ في أوَّلِ النَّهارِ فَبَعَثَ فى آثارِهِمْ فَلَمَّا ارْتَفَعَ النَّهارُ جِيءَ بِهِمْ فأمَرَ فقطعَ أيْدِيَهُمْ وأرْجُلَهُمْ وسُمِرَتْ أعْيُنُهُمْ وَأُلْقُوا فى الحَرَّةِ يَسْتَسْقُونَ وَلاَ يُسْقَوْنَ قالَ أبُو قِلابَةَ فَهَؤُلاءِ سَرَقُوا وقَتَلُوا وَ كَفَرُوا بَعْدَ إيمانِهِمْ وَحارَبُوا اللهَ وَرَسُولَهُ *

96-....... Bize Hammâd ibn Zeyd, Eyyûb'dan: o da Ebû Kılâbe'den; o da Enes(R)'ten tahdîs etti. O şöyle demiştir:

Ukl veyâ Ureyne kabîlelerinden bir takım insanlar (Medîne'ye) geldiler. Mîde hastalığından dolayı Medîne'de ikaamet etmek istemediler. Peygamber (S) onlara sütlü develerin bulunduğu yere gitmelerini, develerin sidiklerinden ve sütlerinden içmelerini emretti [124]. Onlar gittiler. Sağlamlaştıkları zamân Peygamber'in çobanını öldürdüler ve develeri sürüp götürdüler. Bu haber gündüzün evvelinde geldi. Peygamber arkalarından bir müfreze gönderdi. Gündüz yükselince adamlar getirildiler. Rasûlullah (kısas olarak) ellerinin, ayaklarının kesilmesini emretti. Bu cânîlerin gözleri de oyulup Harre'ye atıldılar. Onlar su istiyorlardı, (ölünceye kadar) kendilerine su verilmedi.

Ebû Kılâbe: İşte bunlar hırsızlık yapmışlar, insan öldürmüşler,

---

den dolayı, bunda hüccet yoktur. Bu i'tirâza, asl olan yaygı olmamasıdır, diye cevâb verildi. Binâenaleyh evlâ olan bu, Ebû Mûsâ'nın fiilidir. İbn Umer ve daha başkaları gibi sahâbîler, kendisine muhâlefet etmişlerdir. Böyle olunca hüccet olamaz denilmektedir (Kastallânî).

124 Develerin sidiklerinin içilmesi bahsi, biri tedâvî, biri de temizlik, pislik yânî halâl ve harâm olmaları bakımlarından tedkîk edilmek gerekir. Arablar'ın deve sidiği ile tedâvî ettikleri sâbittir. Müteahhir İslâm tabîblerinden olan Dâvûd Antâkî'nin tezkiresinde, umûmiyetle sidiklerinin tıbda kullanıldığı zikredilmiştir. Bu müellif, sidiğin yedi türlü hastalığa devâ olduğunu söylüyor. Deve sidiğini, insan sidiğinden sonra bütün sidiklerden şifâlı sayıyor.

Hayâtu'l-Hayvân sâhibî Demîrî de "*ibil* = deve" kelimesinde, "Deve sidiği ciğer vereminde fayda verir ve cimâda ziyâdelik yapar" diyerek, sidiğin iki tıbbî özelliği olduğunu beyân eder.

Şârih Aynî de deve sidiğinin ve sütlerinin ishâl nev'inden birine ilâc olduğunu zikrediyor.

Sidiğin temizlik pislik bahsine gelince, ona bundan önceki hâşiyede kısaca temâs edilmiştir.

îmâna girmelerinin ardından kâfir olmuşlar, bu cürümleri işlemekle berâber Allah'a ve Rasûlü'ne de muhârib olmuşlardır, dedi [125].

٩٧ــ حدّثنا آدمُ قالَ حدّثنا شُعْبَةُ قال أخبرنا أبو التَّيَّاحِ يَزِيدُ بنُ حُمَيْدٍ عَنْ أَنَسٍ قالَ كانَ النبيُّ صلى الله عليه وسلم يُصَلِّى قَبْلَ أنْ يُبْنَى المَسْجِدُ فى مَرَابِضِ الغَنَمِ *

97-....... Enes (R) şöyle demiştir: Peygamber (S), mescidin binâ olunmasından evvel koyun ağıllarında namâz kıldırır idi [126].

٧٢ــ بابُ ما يَقَعُ مِنَ النَّجاسات فى السَّمْنِ والمَاءِ.

وقال الزُّهْرِيُّ لاَ بأْسَ بالمَاءِ مالَمْ يُغَيِّرْهُ طَعْمٌ أوْ رِيحٌ أوْ لَوْنٌ. وقالَ حَمَّادٌ لاَ بَأْسَ بِرِيشِ المَيْتَةِ وقالَ الزُّهْرِيُّ فى عظامِ المَوْتَى نَحْوِ الفِيلِ وغَيْرِهِ أَدْرَكْتُ ناساً مِنْ سَلَفِ العُلَمَاءِ يَمْتَشِطُونَ بها ويَدَّهِنُونَ فِيها لا يَرَوْنَ بِهِ بَأساً. وقالَ ابْنُ سِيرِينَ وإبْرَاهِيمُ لا بَأْسَ بِتِجارَةِ الْعَاجِ

72- YAĞ VE SU İÇİNE MURDÂR ŞEYLERİN DÜŞMESİ(NİN HÜKMÜ) BÂBI

Ve Zuhrî: (Murdâr şeye âid) Tad yâhud koku yâhud da renk, suyu değiştirmediği müddetçe, suda be's yoktur (yânî su murdâr olmamıştır), demiştir [127].
Hammâd ibn Ebî Süleymân: Ölmüş kuş tüyü ile su murdâr olmaz,demiştir [128]
Ve kezâ Zuhrî: Fîl ve diğerleri gibi, ölü hayvan kemikleri hakkında ve bunlardan tarak, yağdanlık yapıp kullanan ve bunda be's görmeyen birçok selef

---

125 Ebû Kılâbe, son sözü ile Peygamber'in el-Mâide:33. âyetindeki hükmü infâz eylediğini haber vermiş oluyor.

126 Burada Rasûlullah'ın davar ağıllarında namâz kıldığı haber verilmiştir. Hâlbuki deve olan yerde namâz kılmak câiz olup olmamak mes'elesi de vardır... Deve yataklarında -koyun ağıllarında olduğu gibi- namâz kılmanın hükmünde ihtilâf edilmiştir.....

Şer'î hükme gelince, fakîhler cumhûru bu gibi yerlerde temiz olmak şartıyle namâz kılmaya cevâz vermişlerdir *(Tecrîd Ter.,* II,311-312).

127 Bu ta'lîki Abdullah ibn Vehb, *Müsned*'inde mevsûlen rivâyet etti.

128 Bu ta'lîki Abdurrazzâk, *Musannaf*'ında mevsûlen rivâyet etmiştir.

âlimlerine yetiştim, demiştir.
Muhammed ibn Sîrîn ile İbrâhîm Nahaî de: Fîl dişi ticâretinde be's yoktur, demişlerdir [129].

٩٨ــ حدّثنا إسْماعِيلُ قالَ حدّثني مالِكٌ عنِ ابنِ شِهابٍ عنْ عُبَيْدِ اللهِ بنِ عَبْدِ اللهِ عن ابنِ عَبَّاسٍ عنْ مَيْمُونَةَ أنَّ رَسولَ اللهِ صلّى الله عليه وسلم سُئِلَ عنْ فَأْرَةٍ سَقَطَتْ في سَمْنٍ فقالَ ألْقوها وماحَوْلَها فاطْرَحُوهُ وكُلُوا سَمْنَكُمْ *

98-....... Bana Mâlik, İbn Şihâb'dan; o da Ubeydullah ibn Abdillah'tan; o da İbn Abbâs'tan; o da Meymûne'den tahdîs etti (O şöyle demiştir): Rasûlullah'a (donmuş) yağın içine düşmüş fâreden soruldu. Rasûlullah (S): *"Fâreyi ve etrâfındaki yağları atınız; işte bunların topunu atınız da yağınızı yiyiniz"* buyurdu.

٩٩ــ حدّثنا عَلِيُّ بنُ عَبْدِ اللهِ قال حدّثنا مَعْنٌ قال حدّثنا مالِكٌ عنِ ابنِ شِهابٍ عنْ عُبَيْدِ اللهِ بنِ عَبْدِ اللهِ بنِ عُتْبَةَ بنِ مَسْعُودٍ عنِ ابنِ عَبَّاسٍ عنْ مَيْمُونَةَ انَّ النَّبىَّ صلى الله عليه و سلم سُئِلَ عنْ فَأْرَةٍ سَقَطَتْ في سَمْنٍ فقالَ خُذُوها وما حَوْلَها فاطْرَحُوهُ. قال مَعْنٌ حدّثنا مالِكٌ مالاَ أُحْصِيهِ يَقُولُ عنِ ابنِ عَبَّاسٍ عنْ مَيْمُونَةَ *

99-....... Bize Ma'n (ibn Îsâ-198) tahdîs edip şöyle dedi: Bize Mâlik, İbn Şihâb'dan; o da Ubeydullah ibn Abdillah ibn Utbe ibn Mes'ûd'dan; o da İbn Abbâs'tan; o da Meymûne'den tahdîs etti (O şöyle demiştir): Peygamber(S)'e, bir yağ içine düşmüş olan fâreden soruldu. *"O fâreyi ve fârenin etrâfındaki yağları alınız da, bu alınanların hepsini atınız"* buyurdu. (Aliyyu'bnu'l-Medînî yukarıki isnâdla dedi ki:) Ma'n şöyle dedi: İmâm Mâlik bize...: İbn Abbâs'tan, o da Meymûne'den... diyerek sayamıyacağım kadar hadîs söyledi [130].

١٠٠ــ حدّثنا أحْمَدُ بنُ مُحمَّدٍ قال أخبرنا عَبْدُ اللهِ قال أخبرنا مَعْمَرٌ

---

129 İbn Sîrîn'in bu eserini Abdurrazzâk mevsûlen rivâyet etmiştir. Buhârî'nin bütün bu ta'lîkleri getirmesi, kendi nazarında su, az olsun çok olsun, ancak değişikliğe uğramakla murdâr olacağına delâlet eder. Nitekim Mâlik'in mezhebi de budur (Kastallânî).

130 Buhârî bu kelâm ile hadîsin, İbn Abbâs tarîkiyle Meymûne'nin müsnedlerinden olduğuna işâret etmiştir. Nitekim *Muvatta*'da da böyledir.

عنْ هَمَّامِ بنِ مُنَبِّهٍ عنْ أبي هُرَيْرَةَ عنِ النَّبيِّ صلى الله عليه و سلم قالَ كُلُّ كَلْمٍ يُكْلَمُهُ المُسلِمُ في سَبيلِ الله يَكونُ يَوْمَ القِيامَةِ كَهَيْئَتِها إذْ طُعِنَتْ تَفَجَّرُ دَماً اللَّوْنُ لَوْنُ الدَّمِ والعَرْفُ عَرْفُ المِسْكِ *

100-....... Bize Ma'mer (ibn Râşid), Hemmâm ibn Münebbih'ten; o da Ebû Hureyre'den haber verdi ki, Peygamber (S) şöyle buyurmuştur: *"Müslümânın Allah yolunda alacağı her yara, kıyâmet gününde yeni açıldığı andaki hey'eti üzere kan fışkırıyor gibi olur: Rengi kan rengidir, fakat kokusu misk kokusudur"* [131].

٧٣ــ بابُ الماءِ الدّائِمِ

73- AKMAYAN DURGUN SU BÂBI

١٠١ــ حدّثنا أبو اليمانِ قالَ أخبرنا شُعَيْبٌ قال أخبرنا أبُو الزِّنادِ أنَّ عَبْدَ الرَّحْمنِ بنَ هُرْمُزَ الأعْرَجَ حَدَّثَهُ أنَّهُ سَمِعَ أبا هُرَيْرَةَ أنَّهُ سَمِعَ رسولَ اللهِ صلى الله عليه وسلم يَقُولُ نَحنُ الآخِرُونَ السَّابِقُونَ. وبِاسْنادِهِ قال لاَيَبُولَنَّ أحَدُكُمْ فِي الماءِ الدَّائِمِ الذى لا يَجْرِى ثُمَّ يَغْتَسِلُ فِيهِ *

101-....... Bize Ebu'z-Zinâd haber verdi ki, ona da Abdurrahmân ibn Hurmuz el-A'rac tahdîs etmiştir. O da Ebû Hureyre'den işitmiştir. O da Rasûlullah (S)'tan şöyle buyururken işitmiştir: *"Bizler, sonra gelenleriz.* (Kıyâmet gününde) *öne geçecek olanlarız".* Bu, geçen hadîsin isnâdıyle: Rasûlullah (S) şöyle buyurdu: *"Hiç biriniz, akmayan durgun suya işemesin. Sonra ondan* (su alıp) *yıkanır"* [132].

---

131 Bu hadîsin bu bâb altına sokulmasının vechi şudur:

Misk -aslı murdâr olduğu hâlde- temizdir. Değişikliğe uğrayınca murdârlık hükmünden çıkar. Su da böyledir. Değişikliğe uğrayınca hükmünden çıkar...

Yâhud da müellifin murâdı, değişikliğe uğramadığı müddetçe sırf dokunmakla suyun murdâr olmayacağı görüşünü te'kîd etmektir. Sıfat tebeddülünün mevsûfda müessir olacağına işte bu hadîsle istidlâl etmiştir. Nitekim kanın sıfatının güzel kokuya değişmesi, onu zemm'den medhe çıkarmıştır. Suyun sıfatının necâsetle değiştiği zamânki değişmesi de, onu temizlik sıfatından murdârlığa çıkarır (Kastallânî).

132 "Üç vasfından -yânî tadı, kokusu, renginden- biri değişmeyen suyun azı murdâr bir şeyle buluşunca murdâr olur. Murdâr olmayan çoğudur" diyen imâmlara göre, çok suyun (mâu kesîr'in) mikdârında ihtilâf vardır. Meselâ Şâfiî'ye göre çok su, iki kulle -iki küp veyâ iki testi- mikdârına ulaşandır. Hanefî imâmlarına göre de havzu kebîrdir. Ancak kulleteyn'in mikdârını takdîrde ihtilâf olduğu

٧٤ــ بابٌ إذا أُلقِيَ عَلَى ظَهْرِ المصلِّي قَذَرٌ أوْ جِيفَةٌ لَمْ تَفسُدْ عَلَيْهِ صلاتُهُ. وكانَ ابنُ عُمَرَ إذا رَأى في ثَوْبِهِ دَماً وهُوَ يُصَلِّي وَضَعهُ وَمَضَى في صَلاتِهِ وقال ابنُ المُسَيَّبِ والشَّعْبِيُّ إذا صَلَّى و فى ثَوْبِهِ دَمٌ أوْ جنابَةٌ أو لِغَيْرِ القِبْلَةِ أوْ تَيَمَّمَ وصلَّى ثُمَّ أدْرَكَ الماءَ في وَقْتِهِ لا يُعِيدُ

74- BÂB: NAMÂZ KILANIN SIRTINA PİSLİK YÂHUD CÎFE ATILDIĞI ZAMÂN O KİMSENİN NAMÂZI BOZULMAZ

İbn Umer, namâz kılarken elbisesinde kan gördüğü zamân o elbiseyi bırakır ve namâz kılmasına devâm ederdi [133].

Saîd ibn Müseyyeb ile Şa'bî: İnsan, elbisesinde kan yâhud menî varken namâz kıldığı zamân yâhud kıbleden başka tarafa namâz kıldığı zamân yâhud teyemmüm edip namâz kıldıktan sonra vakti içinde suya eriştiği zamân, o namâzı iâde etmez, dediler [134].

١٠٢ــ **حدّثنا** عَبْدانُ قال أخبرنى أبى عنْ شُعْبَةَ عنْ أبى إسْحاقَ عنْ عَمْرِو بنِ مَيْمُونٍ عنْ عَبْدِ اللهِ قالَ بَيْنا رسولُ اللهِ صلى الله عليه وسلم ساجِدٌ ح قالَ **وحدّثنى** أحْمَدُ بنُ عُثْمانَ قال **حدّثنا** شُرَيْحُ بنُ مَسْلَمَةَ قال **حدّثنا** إبْراهِيمُ بنُ يُوسُفَ عنْ أبِيهِ عنْ أبى إسْحاقَ قالَ **حدّثنى** عَمْرُوبنُ مَيْمُونٍ أنَّ عَبْدَ اللهِ بنَ مَسْعُودٍ حَدَّثَهُ أنَّ النبيَّ صلى الله عليه وسلم كانَ يُصَلِّي عِنْدَ البَيْتِ وأبو جَهْلٍ وأصْحابٌ لَهُ جُلُوسٌ إذ قالَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ أيُّكُمْ يَجِيءُ بِسَلاَجَزورِ بَنِي فُلانٍ فَيَضَعُهُ على ظَهْرِ مُحَمَّدٍ إذا سَجَدَ فَانْبَعَثَ أشْقَى القَوْمِ فَجاءَ بِهِ فَنَظَرَ حَتَّى إذا سَجَدَ النبيُّ صلى الله عليه وسلم وَضَعَهُ على ظَهْرِهِ بَيْنَ كَتِفَيْهِ و أنا

---

gibi havzu kebîr'in tefsîrinde de ihtilâf vardır. Bu havz, bâzılarına göre (8×8) zirâ'dır, bâzılarına göre (10×10), kimine göre (15×15), daha bâzılarına göre (20×20) zirâ'dır. Delîllerin tafsîli fıkıh kitâblarındadır... *(Tecrîd Ter.*, I, 159-160).

133 Bunu İbn Ebî Şeybe, *Musannaf*'ında sahîh bir isnâd ile rivâyet etmiştir.

134 Bunu Abdurrazzâk, Saîd ibn Müseyyeb ve İbnu Ebî Şeybe farklı isnâdlarla mevsûlen rivâyet etmişlerdir.

أَنْظُرُ لا أُغْنِي شَيْئاً لَوْكانَ لِي مَنَعةٌ قال فَجَعَلُوا يَضْحَكُونَ ويُحِيلُ بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ ورسولُ اللهِ صلى الله عليه وسلم ساجِدٌ لا يَرْفَعُ رَأْسَهُ حَتَّى جاءَتْهُ فاطِمَةُ فَطَرَحَتْ عنْ ظَهْرِهِ فَرفعَ رَأْسَهُ ثُمَّ قالَ اللَّهُمَّ عَلَيْكَ بِقُرَيْشٍ ثَلاثَ مَرَّاتٍ فَشَقَّ عَلَيْهِم إِذْ دَعا عَلَيْهِمْ قالَ وكانُوا يَرَوْنَ أَنَّ الدَّعْوَةَ فى ذلِكَ البَلَدِ مُسْتَجابَةٌ ثُمَّ سَمَّى اللَّهُمَّ عَلَيْكَ بأَبِى جَهْلٍ وَعَلَيْكَ بِعُتْبَةَ ابنِ رَبِيعَةَ وشَيْبَةَ بنِ رَبِيعَةَ والوَلِيدِ بنِ عُتْبَةَ وأُمَيَّةَ بنِ خَلَفٍ و عُقْبَةَ ابنِ أَبِى مُعَيْطٍ و عَدَّ السَّابِعَ فَلَمْ نَحْفَظْهُ قالَ فَوَالَّذِى نَفسِي بِيَدِهِ لَقَدْ رَأَيْتُ الَّذِينَ عَدَّ رَسولُ اللهِ صلى الله عليه وسلم صَرْعَى فى القَلِيبِ قَلِيبِ بَدْرٍ *

102- Bize Abdân tahdîs edip şöyle dedi: Bana babam (Usmân ibn Cebele), Şu'be'den; o da Ebû İshâk'tan; o da Amr ibn Meymûne (75)'den; o da Abdullah ibn Mes'ûd'dan haber verdi. O şöyle demiştir: Rasûlullah (S) secde ettiği sırada... H Buhârî dedi ki: Ve kezâ bana Ahmed ibn Usmân (260) tahdîs edip şöyle dedi: Bize Şurayh ibn Mesleme (222) tahdîs edip şöyle dedi: Bize İbrâhîm ibn Yûsuf (198), babasından; o da Ebû İshâk'tan tahdîs etti. O şöyle dedi: Bana Amr ibn Meymûn tahdîs etti. Ona da Abdullah ibn Mes'ûd şöyle tahdîs etmiştir:

Peygamber (S), Beyt'in yanında namâz kılıyordu. Ebû Cehl ile bâzı arkadaşları da oturuyorlardı. Derken onların biri diğerine: Fulan oğulları'nın (yeni kesilen) devesinin döl eşini hanginiz getirir de, secdeye vardığında onu Muhammed'in sırtına koyar? dedi. O topluluğun en şakî olanı seğirdip onu getirdi. Bekledi, Peygamber (S) secdeye varınca sırtının üzerine iki omuzu arasına koydu. Ben ise hiçbir işe yaramıyarak bakıyordum. Keşki benim için men' edici kuvvetler olaydı! İbn Mes'ûd dedi ki: Onlar gülmeğe ve birbirine isnâd etmeğe başladılar. Rasûlullah ise secdeden başını kaldırmıyordu. Nihâyet Fâtıma yanına geldi ve onu sırtından attı. Rasûlullah başını kaldırdı. (Namâzı bitirdikten) sonra üç defa: *"Yâ Allah! Kureyş'i sana havâle ederim"* dedi. Rasûlullah onlara bedduâ edince, bu onlara ağır geldi. İbn Mes'ûd der ki: Çünkü onlar bu şehirde duânın kabûl edilecek olduğuna kaail idiler. Ondan sonra Rasûlullah isim sayarak: *"Yâ Allah Ebû Cehl'i sana havâle ederim; Utbe ibn Rabîa'yı, Şeybe ibn Rabîa'yı, Velîd ibn Utbe'yi, Umeyye ibn Halef'i, Ukbe ibn Ebî Muayt'ı sana havâle ederim"* dedi. Yedinciyi de saydı, fakat biz onu zabt edemedik. İbn Mes'ûd der ki: Nefsim elinde bulunan Allah'a yemîn ede-

rim ki, Rasûlullah'ın saydığı isimlerin sâhiblerini Kalîb'de, yânî Bedir çukurunda yere serilmiş gördüm [135].

٧٥ــ بابُ البُزاقِ والمُخاطِ وَنحوِهِ في الثَّوْبِ. وقال عُرْوَةُ عنِ المِسْوَرِ وَمرْوَانَ خَرَجَ النبيُّ صلى الله عليه وسلم زَمَنَ حُدَيْبِيَةَ فَذَكَرَ الحَدِيثَ وما تَنَخَّمَ النبيُّ صلى الله عليه وسلم نُخامَةً إلاَّ وَقَعَتْ في كَفِّ رَجُلٍ مِنهُمْ فَدَلَكَ بِها وَجْهَهُ وَجِلْدَهُ

75- ELBİSEDE TÜKÜRÜK, SÜMÜK VE BENZERİ BİR ŞEY (BULUNMASININ HÜKMÜ) BÂBI

Ve Urve ibn Zubeyr dedi ki: Misver ibn Mahreme ile Mervân ibn Hakem'den: Peygamber (S), Hudeybiye zamânında çıktı...
Ve râvî bu hadîsi ve içindeki şu kısmı zikretti: Peygamber (S) tükürdükçe tükürüğü muhakkak sahâbîlerinden birinin elinin içine düştü, akabinde o kimse bu tükürük ile yüzünü ve cildini ovaladı... [136]

١٠٣ــ حدّثنا محَمَّدُ بنُ يُوسُفَ قال حدّثنا سُفْيانُ عنْ حُمَيْدٍ عنْ

---

135 Tayâlîsî'nin Şu'be'den yaptığı rivâyette bu hadîste İbn Mes'ûd: "O güne kadar Rasûlullah'ın bunlar aleyhine bedduâ ettiğini hiç görmemiştim" demiştir. Demek ki, Rabbine ibâdeti esnâsında kendisine karşı hakaarette bulunmaları sebebiyle bu bedduâya hakk kazanmışlardır. Yoksa şahsına ezâ edenlere karşı hilmi, gizli olmayan bir hakîkattır.

Bu hadîsi Buhârî namâzda iken üzerine murdâr bir şey atılan kimsenin namâzı bozulmayacağına delîl olarak getirmiştir. Üzerine atılan necâsetin necâset olduğuna muttali' olmayan musallî elbette namâzına devâm eder. Nitekim Peygamber'in bu kıssada namâza devâm etmelerini, buna hamledenler de vardır. Ancak namâz esnâsında necâsetten sakınmanın farz olmadığına kaail müctehidler olduğu gibi, başlangıçta namâzın tahakkuk etmesine mâni' olan şey, namâz esnâsında târî olunca namâzı bozmaz diyenler de vardır. İşte bu mezheblerde olanlar, bu hadîsi hüccet yapabilirler. Nitekim İbn Umer, başlama ile devâm arasındaki bu farkı gözetenlerdendir. Namâzda iken elbisesinde kan görse hemen giderilmesine imkân bulursa giderir, bulamazsa gidip yıkar ve namâz kıldığı yere tekrâr gelip bıraktığı yerden devâm ederdi. Bu, sahâbe ile tâbiîlerden bir cemâatın ve tâbi' olunan imâmlardan Evzâî, İshâk ibn Râhûye ve Ebû Sevr'in de kavlidir. Şâfiî ile Ahmed ibn Hanbel namâzın iâdesine hükmederler. Mâlik'e göre, vakti içinde iâde edilir, vakit geçtikten sonra kazâ edilmez (*Tecrîd Ter.*, I, 164-165).

136 Bu hadîsin tamâmı inşâallah Hudeybiye kıssasında müsned olarak gelecektir.

أنس قال بَزَق النبيُّ صلى الله عليه وسلم فى ثَوْبِهِ طَوَّلَهُ ابنُ أبى مَرْيَم قال أخبرنا يَحْيى بنُ أيُّوبَ قَالَ حدّثنى حُمَيْدٌ قالَ سَمِعْتُ أنساً عنِ النبىّ ﷺ *

103-....... Bize Sufyân (es-Sevrî), Humeyd'den; o da Enes'ten tahdîs etti. Enes (R): Peygamber (S) elbisesinin içine tükürdü... demiştir. (Buhârî dedi ki:) Bu hadîsi İbnu Ebî Meryem (224), uzun uzadıya zikredip şöyle dedi: Bize Yahyâ ibn Eyyûb (168) haber verip şöyle dedi: Bana Humeyd tahdîs edip: Ben (bu hadîsin benzerini) Peygamber'den olmak üzere Enes'ten işittim, dedi [137].

٧٦ــ بابٌ لا يَجُوزُ الوُضُوُّ بالنَّبِيذِ ولاَ المُسْكِرِ وَكَرِهَهُ الحَسَنُ وأبُو العَالِيَةِ. وقالَ عَطَاءٌ التَّيَمُّمُ أَحَبُّ إلَىَّ مِنَ الوُضوءِ بالنَّبِيذِ واللَّبَنِ

76- BÂB: ŞIRA İLE VE SARHOŞ EDİCİ İÇKİ İLE ABDEST ALMAK CÂİZ OLMAZ

Hasen Basrî şıra ile abdest almayı kerîh gördü [138]. Kezâ Ebû'l-Âliye de bunu kerîh gördü [139]. Atâ ibn Ebî Rebâh: Teyemmüm etmek bana, şıra ile ve süt ile abdest almaktan daha sevimlidir, dedi [140].

١٠٤ــ حدّثنا عليُّ بنُ عَبْدِ الله قال حدّثنا سُفْيانُ قال حدّثنا الزُّهْرِيُّ عنْ أبى سلَمَةَ عنْ عائِشَةَ عَنِ النبىِّ صلى الله عليه وسلم قالَ كُلُّ شَرابٍ أَسْكَرَ فَهُوَ حَرامٌ *

104-....... Bize Zuhrî, Ebû Seleme'den; o da Âişe'den tahdîs etti ki, Peygamber (S): *"Sarhoşluk veren her içki harâmdır"* buyurmuştur.

---

137 Bu hadîs "Tükürüğün mescidden el ile kazınması bâbı"nda zikredilmiştir. Bundan tükürük ve sümüğün tahâretine hükmolunuyor. Bunda âlimler müttefiktirler. Yalnız Selmân Fârisî ile İbrâhîm Nahaî, tükürük ağızdan ayrılınca murdâr olur, demişlerdir. Peygamber'in tükürüğünün her tayyibden daha tayyib, her tâhirden daha tâhir olduğuna şübhe yoktur. Diğer kimselere gelince, temiz ağızdan çıkanı temizdir, pis ağızdan çıkanı pistir. Şarâb içenin içerkenki; ağzı yaralı, irinli kimsenin tükürükleri pistir.

138 Bunu İbn Ebî Şeybe ve Abdurrazzâk, Hasen Basrî'den iki tarîk ile rivâyet etmişlerdir.

139 Bunu Ebû Dâvûd, sağlam bir senedle *es-Sünen*'inde rivâyet etmiştir.

140 Bunu da Ebû Dâvûd, İbn Cerîr'den; o da Atâ ibn Ebî Rebâh tarîkından rivâyet etmiştir.

٧٧ــ باب غسل المرأة أباها الدم عن وجهه. وقال أبو العالية امسحوا على رجلي فإنها مريضة

77- KADININ KENDİ BABASINI; (YÂNÎ) BABASININ YÜZÜNDEN KANI YIKAMASI BÂBI

Ebû'l-Âliye de: Ayağımın üzerine mesh ediniz, çünkü o hastadır, demiştir [141].

١٠٥ــ حدثنا محمد قال أخبرنا سفيان بن عيينة عن أبي حازم سمع سهل بن سعد الساعدي وسأله الناس وما بيني وبينه أحد بأي شيء دووي جرح النبي صلى الله عليه وسلم فقال مابقي أحد أعلم به مني كان علي يجيء بترسه فيه ماء وفاطمة تغسل عن وجهه الدم فأخذ حصير فأحرق فحشي به جرحه *

105-....... Bize Sufyân ibn Uyeyne, Ebû Hâzım(135)'dan haber verdi. O da Sehl ibn Sa'd es-Sâidî (91)'den işitmiştir (şöyle ki): Benimle Sehl'in arasında hiçbir kimse yok iken (yânî birbirimize o kadar yakın bulunurken) insanlar Sehl'e: Peygamber (S)'in yarası ne ile tedâvî edildi? diye sordu. Buna cevâben Sehl şöyle dedi: Bunu benden ziyâde bilen kalmadı. Alî, kalkanı ile su getiriyor, Fâtıma da Peygamber'in yüzündeki kanı yıkıyordu. Ve (sonra) bir hasır parçası alınıp yakıldı ve yarası onunla dolduruldu [142].

٧٨ــ باب السواك وقال ابن عباس بت عند النبي صلى الله عليه وسلم فاستن

"*en-Nebîz,* faîl vezninde mef'ûl ma'nâsıyledir. Elden bırakılmış ve atılmış gayrı mu'teber nesneye denir... ve küpe basmakla hâsıl olan hurma ve üzüm şırasına ve içkisine denir. Şârih der ki, mezkûr vech üzere menbûz bi'z-zarf (yânî kap içine atılmış) olması, bu isimle anılma sebebidir" *(Kaamûs Ter.).*

141 Bunu Abdurrazzâk mevsûlen rivâyet etmiştir. Eğer bununla bâb ismi arasında ne mutâbakat var? dersen, abdest almakta yardım istemenin cevâzı cihetinden, diye cevâb veririm; çünkü bu yardım da necâseti izâle gibidir (Kastallânî).

142 Peygamber'in yüzünün yaralanması Uhud gazâsında vâkı' olmuştu. Suheylî'nin rivâyetine göre yaralayan Abdullah ibn Kamie'dir. Bu, Peygamber'in yüzünü yaraladığı gibi, dişlerini de zedelemişti. Peygamber'in kızı Fâtıma kanın dinmediğini görünce, oradaki bir hasır parçasını yakmış, yanığını yaranın üstüne batırdıktan sonra kan dinmişti.

78- DİŞLERİ MİSVAK SÜRTÜP OVALAMAKLA TEMİZLEMEK BÂBI

İbn Abbâs: Ben Peygamber'in yanında geceledim, kendisi dişlerini ovaladı, dedi [143].

١٠٦ــ حدّثنا أبُو النُّعْمانِ قال حدّثنا حَمَّادُ بنُ زَيْدٍ عنْ غَيْلاَنَ بن جَرِيرٍ عنْ أبِى بُرْدَةَ عنْ أبِيهِ قال أتَيْتُ النَّبِىَّ صلى الله عليه وسلم فوَجَدْتُهُ يَسْتَنُّ بِسِوَاكٍ بِيَدِهِ يَقُولُ اُعْ اُعْ والسِّواكُ فى فِيهِ كأنَّهُ يَتَهَوَّعُ *

106-....... Ebû Mûsâ (R) şöyle demiştir: Ben Peygamber (S)'in yanına vardım, O'nun, elindeki misvakla dişlerini sürtüp temizlediğini ve ağzında misvak olduğu hâlde öğürür gibi u', u' dediğini gördüm.

١٠٧ــ حدّثنا عُثْمانُ قال حدّثنا جَرِيرٌ عنْ مَنْصُورٍ عنَ أبى وَائِلٍ عنْ حُذَيْفَةَ قال كانَ النبىُّ ﷺ إذا قامَ مِنَ اللَّيْلِ يَشُوصُ فاهُ بالسِّواكِ *

107-....... Bize Cerîr (ibn Abdilhamîd), Mansûr'dan; o da Ebû Vâil'den; o da Huzeyfe'den tahdîs etti. O: Peygamber (S) geceleyin kalkınca misvak ile ağzını sürtüp ovalardı, demiştir [144].

٧٩ــ باب دَفْعِ السِّوَاكِ إلى الأكْبَرِ

79- MİSVAKI DAHA BÜYÜK OLANA VERMEK BÂBI

١٠٨ــ وقالَ عَفَّانُ حدّثنا صَخْرُ بنُ جُوَيْرِيَةَ عنْ نافِعٍ عنِ ابنِ عُمَرَ أنّ النَّبِىَّ صلى الله عليه وسلم قال أرَانِى أتَسَوَّكُ بِسِوَاكٍ فَجاءَنِى رَجُلانِ أحدُهُما أكْبَرُ

Sehl, Medîne'de en son kalan sahâbîdir. Vefâtı takrîben 91 hicrî yılında, 100 yaşlarında iken vâkı' olmuştur. İşte Sehl bundan dolayı: Bunu benden ziyâde bilen kalmadı, demiştir.

143 Bu, İbn Abbâs'ın, Peygamber'in gece namâzını müşâhede etmek için mü'minlerin annesi bulunan teyzesi Meymûne'nin yanında gecelemesi kıssası hakkındaki uzun hadîsin bir parçasıdır. Buhârî bu hadîsi birçok tarîkten rivâyet etmiştir. Bunlardan bâzısı geçti, bâzısı da ileride gelecektir.

144 Peygamber bütün hayâtı boyunca bu ağız ve diş temizliğine çok önem vermiş, sahâbîlerine her zamân ağız ve diş temizliği yapmalarını ısrarlı bir şekilde tavsiye etmiştir. Kendisi dışarıdan eve geldiğinde yaptığı ilk iş ne idi? diye sorduklarında Âişe annemiz: Eve geldiğinde ilk önce ağız ve diş temizliği yapmaktı, diye cevâb vermişti. Ölüm hastalığının son demlerinde bile Peygamber'in misvâk kullanma isteğini gösteren Âişe hadîsi, ne kadar önemlidir.

مِنَ الآخَرِ فَناوَلْتُ السِّوَاكَ الأَصْغَرَ مِنْهُما فَقِيلَ لِى كَبِّرْ فَدَفَعْتُهُ إِلَي الأَكْبَرِ مِنْهُما
قال أَبو عَبْدِ اللهِ اخْتَصَرَهُ نُعَيْمٌ عنِ ابنِ المُبارَكِ عنْ أُسامَةَ عنْ نافِعٍ عن ابنِ عُمَرَ *

108- Ve bize Affân (ibn Müslim-220) şöyle dedi: Bize Sahr ibn Cuveyriye, Nâfi'den; o da İbn Umer'den tahdîs etti ki, Peygamber (S) şöyle buyurmuştur: *"Ru'yâda kendimi bir misvâk ile dişlerimi ovalıyorum gördüm. Yanıma, birisi diğerinden daha yaşlı olan iki kimse geldi. Ben misvâkı onların küçük olanına uzattım. Bana: Büyüğüne ver, denildi. Ben de misvâkı büyüğüne verdim".*

Ebû Abdillah el-Buhârî der ki: Bu metni, Nuaym ibn Hammâd, Abdullah ibn Mübârek'ten; o da Usâme ibn Zeyd el-Leysî'den; o da Nâfi'den; o da İbn Umer'den olmak üzere kısa olarak rivâyet etmiştir [145].

٨٠ــ بابُ فَضْلِ مَنْ بَاتَ عَلَى الوُضُوءِ

80- GECEYİ ABDESTLİ OLARAK GEÇİREN KİMSENİN FAZÎLETİ BÂBI

١٠٩ــ حدّثنا مُحَمَّدُ بنُ مُقَاتِلٍ قال أخبرنا عَبْدُ اللهِ قال أخبرنا سفْيانُ عنْ مَنْصُورٍ عنْ سَعْدِ بنِ عُبَيْدَةَ عنِ البَرَاءِ بنِ عازِبٍ قال قال لِيَ النبيُّ صلى الله عليه وسلم إذا أَتَيْتَ مَضْجَعَكَ فَتَوَضَّأْ وُضُوءَكَ لِلصَّلاةِ ثُمَّ اضْطَجِعْ علَى شِقِّكَ الأَيْمَنِ ثُمَّ قُلِ اللَّهُمَّ أَسْلَمْتُ وَجْهِى إِلَيْكَ وَفَوَّضْتُ أَمْرِي إِلَيْكَ وأَلْجَأْتُ ظَهْرِى إِلَيْكَ رَغْبَةً وَرَهْبَةً إِلَيْكَ لاَ مَلْجأَ ولا مَنْجا مِنْكَ إلاَّ إِلَيْكَ اللَّهُمَّ آمَنْتُ بِكِتابِكَ الَّذى أَنْزَلْتَ وَبِنَبِيِّكَ الَّذى ارْسَلْتَ فانْ مُتَّ مِنْ لَيْلَتِكَ فَأَنْتَ علَى الفِطْرَةِ واجْعَلْهُنَّ آخِرَ ما تَتَكَلَّمُ بِهِ قالَ فَرَدَدْتُها عَلَى النَّبِيِّ صلى الله عليه وسلم فَلَمَّا بَلَغْتُ اللَّهُمَّ آمَنْتُ بِكِتابِكَ الَّذي أَنْزَلْتَ قُلْتُ وَرَسُولِكَ قالَ لاَ وَنَبِيِّكَ الَّذى أَرْسَلْتَ *

---

145 Bunu, Taberânî *el-Evsat*'ta, Bukeyr ibn Sehl'den *"Cibrîl bana büyüğe vermemi emretti"* lâfzıyle mevsûlen rivâyet etmiştir.

Buhârî'nin bundan maksadı, Ebû Nuaym'ın rivâyetinde "اراني = Ben kendimi görüyorum" lâfzının düşürülmesi, bunun ru'yâ hâricinde olduğundan değil, fakat muhtasar olduğundan ileri geldiğini, o rivâyette "Erânî" kelimesinin kısaltmak için düştüğünü ifâde etmektir.

109-....... Berâ ibn Âzib (R) şöyle demiştir: Peygamber (S) bana şöyle buyurdu: *"Yatacağın yere vardığın zamân namâz için abdest alışın gibi abdest al, sonra sağ tarafın üzerine yat. Sonra:*

Allâhümme eslemtu vechî ileyke ve favvadtu emri ileyke. Ve elce'tu zahrî ileyke rağbeten ve rahbeten ileyke. Lâ melcee velâ mencâ minke illâ ileyke.

Allâhumme âmentu bi-kitâbike'llezî enzelte ve bi-nebiyyike'llezî erselte!

(= Yâ Allah, kendimi Sana teslîm ettim. İşimi Sana bıraktım. Arkamı Sana dayadım. Çünkü ümîdim de ancak Sen'dendir. Sen'den sığınacak yer yine Sen'sin, Sen'den kurtulacak yer de yine Sen'sin.

Yâ Allah, indirdiğin Kitâb'ına ve gönderdiğin Peygamber'ine îmân ettim!)

de. Şâyet o gece ölecek olursan fıtrat (yânî İslâm Dîni) *üzere ölürsün. Sen bu sözleri, söyleyeceğin sözlerin sonuncusu yap".*

Berâ der ki: Ben bu sözleri Peygamber'in huzûrunda tekrâr ettim. "***Allâhumme âmentu bi-kitâbike'llezî enzelte***"ye varınca "Ve Rasûlike'llezî erselte" dedim. Rasûlullah: *"Hayır* (Ve Rasûlike... deme, fakat) '***Ve nebiyyike'llezî erselte***'" buyurdu [146].

---

146 Rasûlullah bunu, duâ lâfızlarının husûsiyetlerine riâyet etmenin vücûbuna, müterâdif ve musâvî olsalar bile bir lâfzın diğer bir lâfızla değiştirilmeyeceğine işâret olarak söylemiştir; bunda birçok sırrlar vardır (Şâh Veliyyullah).

Bunda ma'nâ ile hadîs rivâyetini men' edenler lehine bir hüccet vardır. Uyunacağı zamân abdest almanın, duâ etmenin ve sağ yan üzerine yatmanın müstehab olduğu da bundan açıkça anlaşılmaktadır.

بسم الله الرحمن الرحيم

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın ismiyle

٤ ـــ كِتَابُ الغُسْلِ

4-KİTÂBU'L-GUSL

(Yıkanıp Gusletmek Kitâbı)

وَقَوْلِ اللهِ تعالى وَإِنْ كُنْتُمْ جُنُباً فاطَّهَّرُوا وانْ كُنْتُمْ مَرْضَى أَوْعَلَى سَفَرٍ أَوْجاءَ أَاحَدٌ مِنْكُمْ مِنَ الغَائِطِ أَوْلامَسْتُمُ النِّساءَ فَلَمْ تَجِدُوا ماءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيداً طَيِّباً فامْسَحُوا بِوُجُوهِكُمْ وَأَيْدِيكُمْ مِنْهُ مايُرِيدُ اللهُ لِيَجْعَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ حَرَجٍ. وَلَكِنْ يُرِيدُ لِيُطَهِّرَكُمْ وَلِيُتِمَّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ. وَقَوْلِهِ جَلَّ ذِكْرُهُ ياأَيُّها الَّذِين آمَنُوا لا تَقْرَبُوا الصَّلاةَ وأَنْتُمْ سُكارَى حَتَّى تَعْلَمُوا ما تَقُولُونَ وَلا جُنُباً إلاَّ عابِرِى سَبِيلٍ حَتَّى تَغْتَسِلُوا وإِنْ كُنْتُمْ مَرْضَى أَوْ عَلَى سَفَرٍ أَوْ جاءَ أَحَدٌ مِنْكُمْ مِنَ الغَائِطِ أَوْلا مَسْتُم النِّساءَ فَلَمْ تَجِدُوا ماءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيداً طَيِّباً فامْسَحُوا بِوُجُوهِكُمْ وَ أَيْدِيكُمْ إِنَّ اللهَ كانَ عَفُوًّا غَفُوراً *

VE YÜCE ALLAH'IN ŞU KAVLİ:

"... Eğer cünüb olduysanız boy abdesti alın. Eğer hasta olmuşsanız, yâhud bir sefer üzerindeyseniz veyâ içinizden biri ayakyolundan gelmişse, yâhud da kadınlara dokunmuşsanız ve bu hâlde su da bulamamışsanız o vakit tertemiz bir toprakla teyemmüm edin, binâenaleyh (niyetle) ondan yüzlerinize ve ellerinize sürün. Allah, sizin üzerinize bir güçlük

yapmayı dilemez, fakat sizi iyice temizlemeyi ve üstünüzdeki ni'metini tamamlamayı diler. Tâ ki şükredesiniz'' (el-Mâide: 6).

VE ZİKRİ CELÎL OLAN ALLAH'IN ŞU KAVLİ:

"Ey îmân edenler, siz sarhoşken, ne söyleyeceğinizi bilinceye ve cünüb iken de -yolcu olmanız müstesnâ- gusl edinceye kadar namâza yaklaşmayın. Eğer hasta olur, ya bir sefer üzerinde bulunursanız yâhud sizden biriniz ayak yolundan gelirse, yâhud da kadınlara dokunup da bir su bulamazsanız o vakit temiz bir toprağa teyemmüm edin; yüzlerinize ve ellerinize sürün. Şübhesiz Allah çok afvedici, çok mağfiret eyleyicidir'' (en-Nisâ- 43) [1].

١ــ بابُ الوُضوءِ قَبلَ الغُسْلِ

1- YIKANMA ÖNCESİ ABDEST ALMAK BÂBI

١ــ حدّثنا عَبْدُ الله بنُ يُوسُفَ قالَ أخبرنا مالِكٌ عَنْ هِشَامٍ عَنْ أبِيه عَنْ عَائِشَةَ زَوْجِ النَّبىِّ صلى الله عليه وسلم أنَّ النَّبىَّ صلى الله عليه وسلم كانَ اذا اغْتَسَلَ مِنَ الجَنابَةِ بَدَأَ فغَسَلَ يَدَيْهِ ثُمَّ يَتَوَضَّأُ كَما يَتَوضَّأُ لِلصَّلاةِ ثُمَّ يُدْخِلُ أصابِعَهُ فِي الماءِ فَيُخَلِّلُ بِها أُصُولَ شَعَرِهِ ثُمَّ يَصُبُّ عَلَى رَأْسِهِ ثَلاثَ غُرَفٍ بِيَدَيْهِ ثُمَّ يُفِيضُ الماءَ عَلَى جِلْدِهِ كُلِّهِ *

---

1 Bu el-Mâide:6. ve en-Nisâ:43. âyetleri, İslâm'ın ibâdetlere girişmek için farz kıldığı abdest alma, gusl etme ve su bulunmadığı veyâ su kullanmaya mâni' olan sefer, hastalık ve benzeri hâllerde abdest ile guslün yerine geçmek üzere teyemmüm yapma esaslarını, bunların farzlarını takrîr ve tesbît eden âyetlerdir.

"İslâm'da maddî ve ma'nevî temizlik mes'elesinin o kadar ehemmiyeti vardır ki, su bulunmadığı zamân hiç olmazsa gusül veyâ abdest yerine tahârete niyet ve kalbini temizliğe bağlayıp, maddî cihetten de tertemiz bir toprağı abdest organlarının yarısı demek olan yüzüne ve dirseklerine kadar ellerine dokundurmalıdır. Yânî ellerini bir kerre toprağa vurup yüze mesh etmeli, bir kerre de vurup dirseklerine kadar ellerini meshetmelidir. İhtimâl ki, îmânı olmayanlar "Bundan ne çıkar?" derler. Fakat aklın bundan en az alacağı ders şudur ki, insan hem zâhiren ve hem de bâtınen temizliği bırakmamalıdır. Kalbî temizlik asıldır. Kalbi pis olan ne yapsa temizlenmez ve lâkin yalnız kalb temizliği de kâfî gelmez; maddeten zâhirini de temizlemelidir. Su bulunmayınca zarûrette teyemmüm esâsen bir kalbî temizlik işi olmakla berâber, maddî şart ve zâhirî şeklinin de "Tamâmına erişilmeyenin tamâmı terk olunmaz" medlûlü üzere en güzel bir muhâfazasıdır..." (*Hakk Dîni,* II, 1359-1360).

1-....... Bize Mâlik, Hişâm'dan; o da babası Urve'den; o da Peygamber'in zevcesi Âişe'den haber verdi (şöyle demiştir): Peygamber (S) cünüblükten yıkandığı zamân ellerini yıkamaktan başlardı. Sonra namâz için abdest alır gibi abdest alırdı. Sonra parmaklarını suya daldırır ve onlarla saçlarının diplerini hilâllardı (yânî aralıklarına su geçirirdi). Sonra iki eliyle başı üzerine üç avuç su dökerdi. Ondan sonra suyu bütün bedeni üzerinden akıtırdı [2].

٢ـ حدّثنا مُحَمَّدُ بنُ يُوسُفَ قال حدّثنا سُفْيانُ عَنِ الأَعْمَشِ عَنْ سالِمِ بنِ أبي الجَعْدِ عَنْ كُرَيْبٍ عَنِ ابنِ عَبَّاسٍ عَنْ مَيْمُونَةَ زَوْجِ النبيِّ صلى الله عليه وسلم قالَتْ تَوَضَّأَ رسولُ اللهِ صلى الله عليه وسلم وُضُوءَهُ لِلصَّلاةِ غَيْرَ رِجْلَيْهِ وَغَسَلَ فَرْجَهُ وَمَاأَصابَهُ مِنَ الأَذَى ثُمَّ أَفاضَ عليه الماءَ ثُمَّ نَحَّى رِجْلَيْهِ فَغَسَلَهُما هَذِهِ غُسْلُهُ مِنَ الجَنابَةِ *

2-....... İbn Abbâs'tan; o da Peygamber'in zevcesi Meymûne'den tahdîs etti. Meymûne (R) şöyle demiştir: Rasûlullah (S) yalnız ayaklarını yıkamıyarak namâz için abdest alışı gibi abdest aldı. Bacak aralarını ve oralarına isâbet eden yıkanacak şeyleri de yıkadı. Sonra kendi üzerine su döktü. Sonra ayaklarını yerinden ayırıp yıkadı. Onun cünüblükten dolayı yıkanması işte budur.

٢ـ بابُ غُسْلِ الرَّجُلِ مَعَ امْرأَتِهِ

2- ERKEĞİN, KENDİ KARISI İLE BERABER YIKANMASI BÂBI

٣ـ حدّثنا آدَمُ بنُ أَبي إِياسٍ قالَ حدّثنا ابنُ أَبي ذِئْبٍ عَنِ الزُّهْرِيِّ عَنْ عُرْوَةَ عَنْ عائِشَةَ قالَتْ كُنْتُ أَغْتَسِلُ أَنا وَالنَّبيُّ صلى الله عليه وسلم مِنْ إِناءٍ واحِدٍ مِنْ قَدَحٍ يُقالُ لَهُ الفَرَقُ*

3-....... Âişe (R) şöyle demiştir: Peygamber (S) ile ben, bir kaptan yıkanırdık. O kap, "farak" denilen bir kadeh idi [3].

---

2 Gusülden önceki abdest, Rasûlullah'ın fiili ile sâbittir. Yalnız gusül cünüblüğü giderdiği gibi abdest yerine de geçer ve gusül ile namâz kılınır. Ebû Sevr ile Dâvûd Zâhirî, abdestsiz iken cünüb olan kimse hakkında guslün abdest yerine geçmeyeceğine kaail olmuşlardır.

3 "Farak", cumhûr kavline göre iki sâ' mikdârı su alır bir kaptır ki, takrîben altı litre eder. İbnu'l-Esîr ise, "râ"nın fethiyle "farak"ın 16 rıtl, yânî 3 sâ' -ki takrîben dokuz litre eder- "râ"nın sükûnu ile "fark'ın 120 rıtl, yâhud 22 1/12 sâ',

٣ـ باب الغسل بالصاع ونحوه

3- BİR SÂ' ÖLÇEĞİ VE BENZERİ MİKDÂR SU İLE YIKANMAK BÂBI

٤ــ حدّثنا عَبْدُ اللهِ بنُ مُحَمَّدٍ قالَ حدّثني عَبْدُ الصَّمَدِ قال حدّثني شُعْبَةُ قالَ حدّثني أَبو بَكْرِ بنُ حَفْصٍ قالَ سَمِعْتُ أَبا سَلَمَةَ يَقولُ دَخَلْتُ أَنا وَأَخو عائِشَةَ عَلَى عائِشَةَ فَسَأَلَها أَخوها عَنْ غُسْلِ النَّبِيِّ صلى الله عليه وسلم فَدَعَتْ بِاناءٍ نَحْوٍ مِنْ صاعٍ فَاغْتَسَلَتْ وَأَفاضَتْ عَلَى رَأْسِها وَبَيْنَنا وَبَيْنَها حِجابٌ.. قالَ أَبو عَبْدِ اللهِ قالَ يَزيدُ بنُ هرُونَ وَبَهْزٌ والجُدِّيُّ عَنْ شُعْبَةَ قَدْرِ صاعٍ *

4-....... Bana Şu'be tahdîs edip şöyle dedi: Bana Ebû Bekr ibnu Hafs tahdîs edip şöyle dedi: Ben Ebû Seleme'den şöyle derken işittim: Ben ve Âişe'nin erkek kardeşi berâberce Âişe'nin yanına girdik. Âişe'nin erkek kardeşi Âişe'ye Peygamber'in yıkanmasından sordu. Âişe bir sâ' mikdârı su alır bir kap istedi. Onunla yıkandı ve başının üzerine su akıttı. Şu hâlde ki, bizimle kendisi arasında (bedeninin aşağısını perdeleyen) bir perde vardı [4].

Ebû Abdillah Buhârî der ki: Yezîd ibn Hârûn, Behz ibn Esved ve el-Cüddî (205) de bu hadîsi Şu'betu'bnu Haccâc'dan rivâyet ettiler. Bu hadîste (''nahvin min sâ'ın = bir sâ' mikdârı su alır'' yerine), ''Kadrı sâ'ın = Bir sâ' mikdârı'' lâfzı vardır [5].

---

yânî takrîben 67,5 litre olduğunu beyân ediyor. Mü'minlerin annesi Âişe de ''farak, 6 kıst(قسْط)'tır''demiş.Lûgatçilerin bilittifâk beyânıyle her kıst 1/2 sâ' diye ta'rîf edilmiş olduğundan, İbnu'l-Esîr'in nakline diyecek kalmıyor. Sufyân ibn Uyeyne ile İmâm Şâfiî ve lûgatçiler bunda müttefiktir. Ancak Hanefî fakîhleri ''müdd''ü 2 rıtl i'tibâr edip, sâ' da 4 müdd olduğundan, onlarca ''farak'' 2 sâ'dır ki, yine Hicâzlılar'ın 3 sâ'ın mecmûu i'tibâr ettikleri 16 rıtl demek olur. ''Kitâbu'l-Vudû, 49; Müdd ile abdest almak bâbı''nın hâşiyesine de bak... (*Tecrîd Ter.*, I, 172).

4 Soran, kızkardeşi Ümmü Kulsüm bintu Ebî Bekr es-Sıddîk'ın süt oğlu Ebû Seleme Abdullah ibn Abdirrahmân ibn Avf ile birlikte yanına gelen, bir kavle göre süt birâderi Abdullah ibn Yezîd, diğer bir kavle göre de öz kardeşi Abdurrahmân ibn Ebî Bekr es-Sıddîk idi ki, her hangisi olsa bunlar Âişe'nin mahremi idiler.

Âişe'nin bu fiilinde, bi'l-fiil öğretmenin müstehablığına bir delâlet vardır. Çünkü fiilen öğretmek, nefiste daha te'sîrli ve daha delâletlidir.

5 Yânî bu üçü, Şu'betu'bnu'l-Haccâc'dan bu hadîsi rivâyet ettiler. Lâfzı, ''nahvin min sâ'ın'' yerine ''kadri sâ'ın''dır.

٥ــ حدّثنا عَبْدُ اللهِ بنُ مُحَمَّدٍ قال حدّثنا يَحْيَ بنُ آدَمَ قال حدّثنا زُهَيْرٌ عَنْ أَبِي اسْحاقَ قال حدّثنا أَبو جَعْفَرٍ أَنَّهُ كانَ عِنْدَ جابِرِ بنِ عَبْدِ اللهِ هُوَ وأَبوهُ وَعِنْدَهُ قَوْمٌ فَسَأَلوهُ عَنِ الغُسْلِ فقالَ يَكْفِيكَ صاعٌ فقالَ رَجُلٌ ما يَكْفِينى فقالَ جابِرٌ كان يَكْفِى مَنْ هُوَ أَوْفى مِنْكَ شَعَراً وَخَيْرٌ مِنْكَ ثُمَّ أَمَّنا فِي ثَوْبٍ *

5-....... Bize Ebû Ca'fer (Muhammed ibn Alî) tahdîs etti ki, kendisi ve babası Alî ibn Hüseyin, Câbir ibn Abdillah'ın yanında bulunuyordu. Câbir (R)'in yanında da bir topluluk vardı. O cemâat Câbir'e gusülden sordular. Câbir bir sâ' (mikdârı su) yeter, dedi. Bir diğer kimse: Bana bu kadarı yetmez, dedi. Bunun üzerine Câbir: Saçı senden daha gür, kendisi de senden daha hayırlı olan bir zâta (bu kadar su) yetiyordu, dedi. Sonra üstünde bir parça elbise olduğu hâlde bizlere imâm oldu [6].

٦ــ حدّثنا أَبو نُعَيْمٍ قالَ حدّثنا ابنُ عُيَيْنَةَ عَنْ عَمْرٍو عَنْ جابِرِ بنِ زَيْدٍ عَنِ ابنِ عَبَّاسٍ أَنَّ النَّبِيَّ صلى الله عليه وسلم وَمَيْمُونَةَ كانَا يَغْتَسِلانِ من إناءٍ وَاحِدٍ قالَ أَبو عَبْدِ اللهِ كانَ ابْنُ عُيَيْنَةَ يقول أخيراً عنِ ابنِ عبّاسٍ عنْ مَيْمُونَةَ والصَّحيحُ ما رواهُ أَبو نُعيمٍ *

6-....... Bize Ebû Nuaym tahdîs edip şöyle dedi: Bize Sufyân ibn Uyeyne, Amr (ibn Dînâr)'dan; o da Câbir ibn Yezîd (103)'den; o da İbn Abbâs'tan tahdîs etti ki, Peygamber (S) ile zevcesi Meymûne, bir kaptan berâberce yıkanırlardı.

Ebû Abdillah Buhârî der ki: Sufyân ibn Uyeyne ömrünün sonunda: İbn Abbâs'tan; o da Meymûne'den diye söylerdi. (Bu iki rivâyetten) sahîh olan ise, Ebû Nuaym'ın rivâyet ettiğidir [7].

---

6 Soran, Ebû Ca'fer Muhammed Bâkır ibn Alî ibni'l-Hüseyin ibn Alî ibn Ebî Tâlib'dir. Câbir'den bu hadîsi rivâyet eden de odur. Bundan sonra: "Bana bu kadarı yetmez" diyen, yine o mecliste hâzır olan Hasen ibn Muhammed ibn Alî ibn Ebî Tâlib'dir ki, bu Muhammed ibn Alî, Muhammed ibnu'l-Hanefiyye diye meşhûr olmuştur.

7 Buhârî'nin maksadı şudur: Sufyân ibn Uyeyne sonradan bu hadîsi Meymûne'nin müsnedi yapıyordu. Çünkü İbn Abbâs, Peygamber'in Meymûne ile birlikte yıkanma hâletlerine muttali' olamazdı. Bu da İbn Abbâs'ın bunu Meymûne'den aldığına delâlet eder. Binâenaleyh sahîh olan Ebû Nuaym'ın rivâyet ettiğidir ki, bunda hadîs İbn Abbâs'ın değil, Meymûne'nin müsnedidir (Kastallânî).

٤ــ بابُ مَنْ أفاضَ عَلَى رَأسِهِ ثَلاثاً

4- (GUSÜLDE) BAŞI ÜZERİNE ÜÇ DEFA SU AKITAN KİMSE BÂBI

٧ــ حدّثنا أبُو نُعَيْمٍ قَالَ حدّثنا زُهيرٌ عَنْ أبِي اسْحاقَ قال حدّثني سُلَيْمانُ بنُ صُرَدٍ قال حدّثني جُبَيْرُ بنُ مُطْعِمٍ قالَ قال رسولُ اللهِ صلى الله عليه وسلم أمَّا أنا فافِيضُ عَلَى رأسِي ثَلاثاً وأشارَ بِيَدَيْهِ كِلْتَيْهِما *

7-....... Bana Cubeyr ibn Mut'ım (65) tahdîs edip şöyle dedi: Rasûlullah (S): *"Bana gelince, ben başımın üzerinden üç kerre suyu akıtırım"* buyurdu ve her iki eliyle de (akıtma şeklini) işâret etti.

٨ــ حدّثنا مُحَمَّدُ بنُ بَشَّارٍ قالَ حدّثنا غُنْدَرٌ قالَ حدّثنا شُعْبَةُ عَنْ مِخوَلِ بنِ رَاشِدٍ عَنْ مُحَمَّدِ بنِ عَلِيٍّ عَنْ جابِرِ بن عَبْدِ اللهِ قال كانَ النبيُّ صلى الله عليه وسلم يُفرِغُ عَلَى رَأْسِهِ ثَلاثاً *

8-....... Bize Şu'be, Mıhvel ibn Râşid'den; o da Muhammed ibn Alî (Ebû Ca'fer Bâkır)'dan; o da Câbir ibn Abdillah(R)'tan tahdîs etti. O: Peygamber (S), başı üzerinden üç defa su boşaltırdı, demiştir.

٩ــ حدّثنا أبُو نُعَيْمٍ قَالَ حدّثنا مَعْمَرُ بنُ يَحْيَى بنِ سامٍ قال حدّثني أبُو جَعْفَرٍ قالَ قالَ لِي جابِرٌ وَأتانِي ابنُ عَمِّكَ يُعَرِّضُ بِالحَسَنِ بنِ مُحَمَّدِ بنِ الحَنفيَّةِ قالَ كَيْفَ الغُسْلُ مِنَ الجَنَابَةِ فَقُلْتُ كانَ النَّبِيُّ صلى الله عليه وسلم يَأخُذُ ثَلاثَةَ أكُفٍّ وَيُفيضُها عَلَى رَأسِهِ ثُمَّ يُفِيضُ عَلَى سائِرِ جَسَدِهِ فقالَ لِيَ الحَسَنُ انّي رَجُلٌ كَثِيرُ الشَّعَرِ فَقُلْتُ كانَ النبيُّ صلى الله عليه وسلم أكْثَرَ مِنْكَ شَعَراً *

9-....... Bana Ebû Ca'fer Muhammed Bâkır tahdîs edip şöyle dedi: Câbir bana şunları söyledi: Amucamın oğlu bana geldi - Câbir, "amucanın oğlu" sözüyle Hasen ibn Muhammed ibni'l-Hanefiyye'yi ta'rîz ediyordu- de: Cünüblükten yıkanmak nasıldır? diye sordu. (Câbir der ki:) Ben de: Peygamber (S) üç avuç su alır ve bunları başının üzerinden akıtır, sonra da bedeninin kalan kısmı üzerinden akıtır idi, diye cevâb verdim. Hasen bana hitâben: Ben saçı çok bir erkeğim, dedi. Ben de: Peygamber senden daha çok saçlı idi, dedim [8].

---

8 *Ta'rîz:* Tef'îl vezninde kelâmı kinâye ve tevriye ile söylemek ma'nâsınadır. Şârih der ki: Ta'rîz iki kısımdır: Biri mütekellimin sarîh kelâmında ma'nâ murâd

٥ـ باب الغسل مرة واحدة

5- BİR DEFA YIKANMAK BÂBI

١٠ـ حدّثنا موسى قال حدّثنا عبدُ الواحِدِ عن الأعمش عن سالم بن أبي الجعد عن كُرَيب عن ابن عبّاس قال قالت ميمونة وَضَعْتُ للنّبيّ صلى الله عليه وسلم ماءً للغُسْلِ فغسَلَ يَدَيْهِ مرّتين أو ثلاثا ثمّ أفرغ على شماله فغسل مَذَاكِيرَهُ ثمّ مَسَحَ يَدَهُ بالأرض ثمّ مضمض واستنشق وغسل وجهه ويديه ثمّ أفاض على جسده ثمّ تحوّل من مكانه فغسل قدميه *

10-....... İbn Abbâs (R) şöyle demiştir: Meymûne şöyle söyledi: Ben Peygamber'e yıkanmak için su koydum. Kendisi iki yâhud üç kerre ellerini yıkadı. Ondan sonra sol eli üzerine su boşaltıp hayâlarını yıkadı. Sonra elini yere sürdü. Sonra ağzını çalkaladı ve burnuna su çekti. Yüzünü ve ellerini yıkadı. Sonra bedeni üzerine su akıttı. Sonra yerinden ayrılıp ayaklarını yıkadı.

٦ـ باب من بدأ بالحلاب أو الطّيب عند الغسل

6- YIKANMA SIRASINDA HILÂB YÂHUD GÜZEL KOKU İLE BAŞLAYAN KİMSE BÂBI [9]

١١ـ حدّثنا محمّد بن المثنّى قال حدّثنا أبو عاصم عن حنظلة عن القاسم عن عائشة قالت كان النّبيّ صلى الله عليه وسلم إذا اغتسل من الجنابة دعا بشيءٍ نحو الحلاب فأخذ بكفّه فبدأ بشقّ رأسه الأيمن ثمّ الأيسر فقال بهما على وسط رأسه *

---

olmayıp, ancak dinleyene onunla murâd olan ma'nâyı ifhâm eyleye. Nitekim müslümânlara ezâ eden kimseye bi'n-nefs hitâbla: *"Müslümân, elinden ve dilinden müslümânların selâmette olduğu kimsedir"* diye ta'rîz eyleye. Zîrâ murâd, eziyet edenden İslâm sıfatını selb etmekten kinâyedir. "Ta'rîz tasrîhden daha belîğdir" kavlince bu koyuş müessir olur. Zîrâ bunda gafletten uyarma emrine telvîh olduğundan başka "Kelâm maa'l- burhân ve hitâb maal âmmdır". Diğer kısım, zâhirde bir kimseye hitâb ile murâd olan ma'nâyı tasrîh edersin. Bu kısımdan: أقول لك يا جارتي فاسمعي أنت يا بنيّتي "Sana söylüyorum ey câriyem, sen işit ey kızcağızım" mefhûmuyle ta'bîr olunur.... (*Kaamûs Ter.*, II, 1274-1275).

9 "Hılâb"ın iki ma'nâsı vardır denildi: Birincisi, bâzı tohumlardan çıkarılan usâre ma'nâsınadır. Arablar bâzı tohumların usâresini yıkanmadan önce bedenlerine

11-....... Âişe (R) şöyle demiştir: Peygamber (S) cünüblükten dolayı yıkandığı zamân kulek gibi bir şey isterdi. Müteâkıben avucu ile su alır, başının sağ tarafından (yıkanmağa) başlar, sonra yine su alır, sol tarafını da yıkardı. Sonra iki avucu ile başının ortasına su dökerdi[10].

٧ ــ باب المضمضة والاستنشاق فى الجنابة

7- CÜNÜBLÜK YIKANMASINDA AĞZI ÇALKALAMA VE BURUNA SU ÇEKME BÂBI

١٢ ــ حدّثنا عُمَرُ بنُ حَفْصِ بنِ غِياثٍ قالَ حدّثنا أبي قال حدّثنا الاعْمَشُ قالَ حدّثني سالِمٌ عنْ كُرَيْبٍ عنِ ابنِ عبّاسٍ قالَ حدَّثَتْنا مَيْمُونَةُ قالَتْ صَبَبْتُ للنبيِّ صلى الله عليه وسلم غُسْلاً فأفْرَغَ بِيَمِينِهِ عَلَى يَسارِهِ فغَسَلَهُما ثُمَّ غَسَلَ فَرْجَهُ ثُمَّ قالَ بِيَدِهِ الأَرْضَ فمَسَحَها بالتّرابِ ثُمَّ غَسَلَها ثُمَّ تَمَضْمَضَ واسْتَنْشَقَ ثُمَّ غَسَلَ وَجْهَهُ وَأَفَاضَ عَلَى رَأْسِهِ ثُمَّ تَنَحَّى فَغَسَلَ قَدَمَيْهِ ثُمَّ أُتِيَ بِمِنْدِيلٍ فَلَمْ يَنْفُضْ بِها *

12-....... Bana Sâlim, Kurayb'den; o da İbn Abbâs (R)'tan tahdîs etti. O da bize Meymûne tahdîs etti demiştir. Meymûne (R) şöyle demiştir: Peygamber'e yıkanmak için su döktüm. O sağ eliyle sol eli üzerine su boşalttı da ellerini yıkadı. Sonra apışarasını yıkadı. Sonra eliyle yere vurdu da elini toprağa sürdü. Sonra elini yıkadı. Sonra ağzını çalkaladı ve burnuna su çekti. Sonra yüzünü yıkadı ve başı üze-

---

sürer, kullanırlardı. Nitekim yıkanma öncesi güzel kokuyu da kullanırlar. Müellif Buhârî'nin meyli, buna "yâhud güzel koku" ta'bîrini ekleme karînesiyle bu ma'nâyadır.

İkincisi, *hılâb,* içine devenin südü sağılan kap ma'nâsına olmasıdır. Bâbın hadîsini bâzıları bu ma'nâ ile de tahrîc etti ki, buna göre râvînin sözünün ma'nâsı, hılâb kadar su alır bir kap istedi, olur. Yânî Peygamber ondan yıkanmak için kendisine bunun gibi su dolu bir kab yaklaştırılmasını emreyledi, demek olur. Bâzısı da gülsüyu ma'nâsına olan cîm ile "cılâb" diye söyledi. Arablar güzel kokuyu ve gül suyunu yıkanmadan önce kullanırlar. Bundan dolayı da yıkanmadan sonra bedenlerinde onun koku izi bâkî kalırdı (Şâh Veliyyullah).

10 "*Hılâb:* Süt sağacak kaba denir ki, kulek ve susâk ta'bîr olunur" *(Kaamus Ter.).* Büyük muhaddislerden Ebû Avâne'nin *Sahîh*'inde tahrîc ettiğine göre, bu hadîsin râvîleri zincirinde dâhil olan Ebû Âsım en-Nebîl, bu kabı uzunluk ve genişlikçe birer karıştan az tahmîn ettiği gibi Beyhakî de sekiz rıtl su alır bir testi olarak takdîr etmiştir.

rine su akıttı. Sonra yerinden uzaklaşıp ayaklarını yıkadı. Sonra kendisine bir havlu getirildi, fakat o bununla silinmedi [11].

٨ـ بابُ مَسْحِ اليَدِ بالتُّرابِ لِيَكُونَ أَنْقَى

8- DAHA TEMİZ OLMASI İÇİN ELİ TOPRAKLA SÜRTMEK BÂBI

١٣ـ حدّثنا الحُمَيْدِيُّ قالَ حدّثنا سُفْيانُ قال حدّثنا الأَعْمَشُ عَنْ سالِمِ بنِ أبي الجَعْدِ عَنْ كُرَيْبٍ عَنِ ابنِ عَبَّاسٍ عَنْ مَيْمُونَةَ أنَّ النبيَّ صلى الله عليه وسلم اغْتَسَلَ مِنَ الجَنابَةِ فَغَسَلَ فَرْجَهُ بِيَدِهِ ثُمَّ دَلَكَ بِهَا الحَائِطَ ثُمَّ غَسَلَهَا ثُمَّ تَوَضَّأَ وُضُوءَهُ لِلصَّلاةِ فَلَمَّا فَرَغَ مِنْ غُسْلِهِ غَسَلَ رِجْلَيْهِ *

13-....... Bize A'meş, Sâlim ibn Ebi'l-Ca'd'den; o da Kurayb'den; o da İbn Abbâs'tan; o da Meymûne'den tahdîs etti ki (o şöyle demiştir): Peygamber (S) cünüblükten dolayı yıkandı. Şöyle ki: Eliyle apışarasını yıkadı. Sonra elini duvara sürttü. Sonra elini yıkadı. Sonra namâz abdesti gibi abdest aldı. Nihâyet yıkanmasını bitirince ayaklarını da yıkadı.

٩ـ بابٌ هَلْ يُدْخِلُ الجُنُبُ يَدَهُ فِي الإناءِ قَبْلَ أنْ يَغْسِلَهَا إذَا لَمْ يَكُنْ عَلَى يَدِهِ قَذَرٌ غَيْرُ الجَنَابَةِ وأدْخَلَ ابنُ عُمَرَ والبَرَاءُ ابنُ عازِبٍ يَدَهُ فِي الطَّهُورِ وَلَمْ يَغْسِلْهَا ثُمَّ تَوَضَّأَ وَلَمْ يَرَ ابنُ عُمَرَ وَابنُ عَبَّاسٍ بَأْساً بِما يَنْتَضِحُ مِنْ غُسْلِ الجَنَابَةِ

9- BÂB: CÜNÜB OLAN KİMSE ELİNDE CÜNÜBLÜKTEN BAŞKA BİR PİSLİK OLMADIĞI ZAMAN, ELİNİ YIKAMADAN ÖNCE YIKANACAĞI SU KABI İÇİNE SOKAR MI?

İbn Umer ve Berâ ibn Âzib, elini yıkamadan abdest alacak suyun içine sokmuşlardır [12].
İbn Umer ile İbn Abbâs, cünüblük yıkanmasından sıçrayacak serpintilerde be's görmemişlerdir [13].

---

11 Mindîl ve mindel, el silinecek destmâle denir... Mısbâh'ın beyânına göre nakl ma'nâsından ve bâzı âharın beyânına göre kir ma'nâsından alınmıştır. Ve bu hâlen havlu ve çevre ta'bîr olunan dülbendin mecmûuna şâmildir *(Kaamus Ter.)*.

12 İbn Umer'in bu haberini Saîd ibn Mansûr, ma'nâsıyle mevsûlen; Berâ'nın haberini de İbn Ebî Şeybe lâfzıyle mevsûlen rivâyet etmiştir.

13 İbn Umer'in bu haberini Abdurrazzâk mevsûlen; İbn Abbâs'ın haberini de İbn Ebî Şeybe ile Abdurrazzâk mevsûlen rivâyet etmişlerdir.

١٤ ـ حدّثنا عَبْدُ الله بنُ مَسْلَمَة قال أخبرنا أفْلَحُ عَنِ القاسِمِ عَنْ عائِشَةَ قالَتْ كُنْتُ أغْتَسِلُ أنَا والنَّبِيُّ صلى الله عليه وسلم مِنْ إنَاءٍ واحِدٍ تَخْتَلِفُ أيْدِينَا فِيهِ *

14-....... Bana Eflâh, el-Kaasım'dan; o da Âişe'den haber verdi. Âişe (R): Peygamber (S) ile ben bir kaptan yıkanırdık, ellerimiz, o kabın içinde gidip gelirdi, demiştir.

١٥ ـ حدّثنا مُسَدَّدٌ قال حدّثنا حَمَّادٌ عَنْ هِشَامٍ عَنْ أبِيهِ عَنْ عائِشَةَ قالَتْ كانَ رسولُ اللهِ صلى الله عليه وسلم إذَا اغتَسَلَ مِنَ الجَنَابَةِ غسَلَ يَدَهُ *

15-....... Bize Şu'be, Hammâd'dan; o da Hişâm'dan; o da babası Urve ibn Zubeyr'den; o da Âişe'den tahdîs etti. Âişe (R): Rasûlullah (S) cünüblükten dolayı yıkandığı zamân, elini yıkar idi, demiştir.

١٦ ـ حدّثنا أبُو الوَلِيدِ قالَ حدّثنا شُعْبَةُ عَنْ أبِى بَكْرِ بنِ حَفصٍ عَنْ عُرْوَةَ عَنْ عائِشَةَ قالَتْ كُنْتُ أغْتَسلُ أنَا والنبيُّ صلى الله عليه وسلم مِنْ إناءٍ وَاحِدٍ مِنْ جَنَابَةٍ. وَعَنْ عَبْدِ الرَّحمنِ بنِ القاسِمِ عَنْ أبِيهِ عَنْ عائِشَةَ مِثْلَهُ *

16-....... Bize Şu'be, Ebû Bekr ibn Hafs'tan; o da Urve'den; o da Âişe'den tahdîs etti. Âişe (R): Ben ve Peygamber (S) cünüblükten dolayı bir kaptan yıkanırdık, demiştir.

(Buhârî der ki:) Ve keza Abdurrahmân ibn Kaasım'dan; o da babası Muhammed ibn Ebî Bekr'den; o da Âişe'den olmak üzere Şu'be'nin Ebû Bekr ibn Hafs'tan rivâyet ettiği hadîs gibi rivâyet etmiştir [14].

١٧ ـ حدّثنا أبُو الوَلِيدِ قالَ حدّثنا شُعْبَةُ عَنْ عَبْدِ الله بنِ عَبْدِ الله ابنِ جَبْرٍ قالَ سَمِعْتُ أنَسَ بنَ مالِكٍ يَقُولُ كانَ النبيُّ صلى الله عليه وسلم والمَرْأةُ مِنْ نِسَائِهِ يَغْتَسِلاَنِ مِنْ إناءٍ واحِدٍ زَادَ مُسْلِمٌ وَوَهْبٌ عن شُعْبَةَ مِنَ الجَنَابَةِ *

17- Bize Ebu'l-Velîd tahdîs edip şöyle dedi: Bize Şu'be, Abdullah ibn Abdillah ibn Cebr'den tahdîs etti. O şöyle demiştir: Ben Enes ibn Mâlik'ten işittim, o şöyle diyordu: Peygamber (S) ile kadınlarından birisi berâberce bir kaptan yıkanırlardı.

---

14 Bu, "Şu'be, Ebû Bekr ibn Hafs'tan" kavli üzerine ma'tûftur. Buhârî bununla, Şu'be'nin Âişe'ye varan iki isnâdı bulunduğunu, bunlardan birinin Urve'den; diğerinin de Kaasım'dan, her ikisi de Âişe'den olduğunu beyân eylemiştir (Aynî).

Müslim ibn İbrâhîm ile Vehb ibn Cerîr, bu hadîsi, Ebû'l-Velîd'in rivâyet etmiş olduğu bu isnâdla, Şu'be'den rivâyetlerinde, sonunda "cünüblükten" sözünü ziyâde etmişlerdir.

١٠ ــ بابُ تَفْرِيقِ الغُسْلِ والوُضُوءِ وَيُذْكَرُ عَن ابنِ عُمَرَ أَنَّهُ غسَلَ قَدَمَيْهِ بَعْدَ ما جَفَّ وَضُوؤُهُ

10- YIKANMA VE ABDEST ALMA FİİLLERİ ARASINI BİRBİRİNDEN AYIRMAK BÂBI [15]

İbn Umer'den zikrolunur ki o, ayaklarını, cildi üzerindeki abdest suyu ıslaklığı kuruduktan sonra yıkamıştır [16].

١٨ ــ حدّثنا مُحَمَّدُ بنُ مَحْبُوبٍ قالَ حدّثنا عَبْدُ الوَاحِدِ قالَ حدّثنا الاعْمَشُ عَنْ سالِمِ بنِ أَبي الجَعْدِ عَنْ كُرَيْبٍ مَوْلَى ابنِ عَبَّاسٍ عن ابنِ عَبَّاسٍ قالَ قالَتْ مَيْمُونَةُ وَضَعْتُ لرسولِ الله صلى الله عليه وسلم ماءً يَغْتَسِلُ بِهِ فَافْرَغَ عَلَى يَدَيْهِ فَغَسَلَهُمَا مَرَّتَيْنِ مَرَّتَيْنِ أَوْ ثَلاثاً ثُمَّ أَفْرَغَ بِيَمِينِهِ عَلى شِمَالِهِ فغَسَلَ مَذَاكِيرَهُ ثُمَّ دَلَكَ يَدَهُ بالأَرْضِ ثُمَّ مَضْمَضَ واسْتَنْشَقَ ثُمَّ غَسَلَ وَجْهَهُ وَيَدَيْهِ وَغَسَلَ رَأْسَهُ ثَلاثاً ثُمَّ أَفْرَغَ عَلَى جَسَدِهِ ثُمَّ تَنَحَّى مِنْ مَقَامِهِ فَغَسَلَ قَدَمَيْهِ *

18-....... İbn Abbâs şöyle demiştir: Meymûne (R) şöyle dedi: Ben Rasûlullah için yıkanacağı suyu koydum. Kendisi elleri üzerine su boşalttı ve onları ikişer defa veyâ üçer defa yıkadı. Sonra sağ eliyle sol eli içine su boşalttı da bu su ile hayâlarını yıkadı. Sonra elini toprakla sürttü. Sonra ağzını çalkaladı ve burnuna su çekti. Sonra yüzünü ve ellerini yıkadı, başını da üç defa yıkadı. Sonra bedeni üzerine su döktü. Sonra durduğu yerden ayrıldı da ayaklarını yıkadı.

---

15 Yıkanma fiilleri arasını ve abdest alma fiilleri arasını ayırmak ifâdesi, İmâm Mâlik mezhebinden meşhûr olduğu gibi, ara vermeden yıkanmayı şart kılanlara muhâlif olarak, bunun cevâzına işârettir. Bâbın hadîsi ile abdest alma fiilleri sâbit olmuştur. Buna kıyasla gusül fiilleri arasını ayırmanın cevâzı da sâbit olmuştur. Çünkü abdest alma ile olandan başka yıkanma arasında rükünleri ve âdâbı husûsunda, meşhûr fark yoktur.... (Şâh Veliyyullah).

16 Bu ta'lîki İmâm Şâfiî, *el-Umm*'de sahîh bir senedle mevsûlen rivâyet etmiştir. Müellif Buhârî bunu ancak ma'nâ ile zikrettiği için, cezim sigâsıyle değil de, temrîz sigâsıyle getirmiştir. Nitekim bu, onun ıstılâhıdır.

١١ـ بابُ مَنْ أفْرَغَ بِيَمِينِهِ عَلَى شِمَالِهِ فِي الغُسْلِ

11- YIKANMA SIRASINDA SAĞ ELİYLE SOL ELİ İÇİNE SU BOŞALTAN KİMSE BÂBI

١٩ـ حدّثنا مُوسَى بنُ إسْمَاعِيلَ قال حدّثنا أَبُو عَوَانَةَ قال حدّثنا الأعْمَشُ عَنْ سالِمِ بنِ أبي الجَعْدِ عَنْ كُرَيْبٍ مَوْلَى ابنِ عَبَّاسٍ عَنِ ابنِ عَبَّاسٍ عَنْ مَيْمُونَةَ بِنْتِ الحَارِثِ قالَتْ وَضَعْتُ لرسولِ اللّهِ صلى الله عليه وسلم غُسْلاً وَسَتَرْتُهُ فَصَبَّ عَلَى يَدِهِ فَغَسَلَهَا مَرَّةً أوْ مَرَّتَيْنِ قالَ سُلَيْمَانُ لاأدْرِي أذَكَرَ الثَّالِثَةَ أمْ لا ثُمَّ أفْرَغَ بِيَمِينِهِ عَلَى شِمَالِهِ فَغَسَلَ فَرْجَهُ ثُمَّ دَلَكَ يَدَهُ بالأرْضِ أوْ بالحَائِطِ ثُمَّ تَمَضْمَضَ واسْتَنْشَقَ وَغَسَلَ وجْهَهُ وَيَدَيْهِ وَغَسَلَ رَأْسَهُ ثُمَّ صَبَّ عَلَى جَسَدِهِ ثُمَّ تَنَحَّى فَغَسَلَ قَدَمَيْهِ فَنَاوَلْتُهُ خِرْقَةً فقالَ بِيَدِهِ هَكَذَا وَلَمْ يُرِدْهَا *

19-....... Bize A'meş, Sâlim ibn Ebi'l-Ca'd'dan; o da İbn Abbâs'ın azâdlısı Ebû Kurayb'den; o da İbn Abbâs'tan; o da Hâris kızı Meymûne'den tahdîs etti. O şöyle demiştir: Ben Rasûlullah için yıkanma suyu koydum ve kendisine perde yaptım. Kendisi eline su döktü de bir veyâ iki defa yıkadı. -Süleymân ibn Mıhrân el-A'meş: Sâlim ibn Ebi'l-Ca'd'ın üçüncü defayı zikredip etmediğini bilmiyorum dedi.- Sonra Rasûlullah sağ eliyle, sol eli üzerine su boşalttı da fercini yıkadı. Sonra elini yere yâhud da duvara sürttü. Sonra ağzını çalkalayıp burnuna su çekti. Yüzünü ve ellerini yıkadı, başını yıkadı. Sonra bedeni üzerine su döktü. Sonra kenara çekildi de ayaklarını yıkadı. Bu sırada (silinmesi için) ben kendisine bir bez uzattım. Fakat o eliyle şöyle yapıp onu istemediğini işâret etti.

١٢ـ بابٌ اذَا جامَعَ ثُمَّ عادَ وَمَنْ دَارَ عَلَى نِسَائِهِ فِي غُسْلٍ وَاحِدٍ

12- BÂB: CİNSÎ MÜNÂSEBET YAPTIKTAN SONRA TEKRARLAYAN VE BİR TEK YIKANMA İLE KADINLARINI DOLAŞAN KİMSE(NİN HÜKMÜ NEDİR?) [17]

٢٠ـ حدّثنا مُحَمَّدُ بنُ بَشَّارٍ قال حدّثنا ابنُ أبِي عَدِيٍّ وَيَحْيَ بنُ سَعِيدٍ عَنْ شُعْبَةَ عَنْ إبْرَاهِيمَ بنِ مُحَمَّدِ بنِ المُنْتَشِرِ عَنْ أبِيهِ قالَ ذَكَرْتُهُ لِعَائِشَةَ فقَالَتْ

17 Buhârî'nin maksadı, iki cimâ' arasında abdest almanın sünnetliğiyle berâber, bunun câiz olduğunu isbât etmektir. İki cimâ' arasında abdest almak da diğer hadîslerle sâbittir.

يَرْحَمُ اللَّهُ أَبَا عَبْدِ الرَّحْمٰنِ كُنْتُ أُطَيِّبُ رسولَ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم فَيَطُوفُ
عَلَى نِسَائِهِ ثُمَّ يُصْبِحُ مُحْرِمًا يَنْضَخُ طِيبًا *

20-....... Bize İbnu Ebî Adiyy (194) ile Yahyâ ibn Saîd, Şu'be'den; o da İbrâhîm ibn Muhammed ibni'l- Münteşir'den; o da babası Muhammed'den tahdîs etti. O şöyle demiştir:

İbn Umer'in ("Ben ihramlı olup da koku neşretmemi sevmem") sözünü Âişe'ye zikrettim. Bunun üzerine Âişe: Allah Ebû Abdirrahmân'a (yânî İbn Umer'e) rahmet etsin. Ben Rasûlullah(S)'a koku sürerdim, o da gece kadınlarını dolaştıktan sonra sabâhleyin koku neşrederek (yânî koku izleri üzerinde iken) ihrâma girerdi, dedi [18].

٢١ ــ حدّثنا مُحَمَّدُ بنُ بَشَّارٍ قال حدّثنا مُعَاذُ بنُ هِشَامٍ قال حدّثني
أَبِي عَنْ قَتَادَةَ قال حدّثنا أَنَسُ بنُ مَالِكٍ قال كانَ النبيُّ صلى الله عليه وسلم
يَدُورُ عَلَى نِسَائِهِ فِي السَّاعَةِ الوَاحِدَةِ مِنَ اللَّيْلِ والنَّهَارِ وَهُنَّ إِحْدَى عَشْرَةَ قال
قُلْتُ لأَنَسٍ أَوَكانَ يُطِيقُهُ قال كُنَّا نَتَحَدَّثُ أَنَّهُ أُعْطِيَ قُوَّةَ ثَلاَثِينَ وقالَ سَعِيدٌ
عَنْ قَتَادَةَ انَّ أَنَسًا حَدَّثَهُمْ تِسْعُ نِسْوَةٍ *

21-....... Bize Muâz ibn Hişâm tahdîs edip şöyle dedi: Bana babam Hişâm, Katâde'den tahdîs etti. O şöyle demiştir: Bize Enes ibn Mâlik tahdîs edip şöyle dedi: Peygamber (S) gece yâhud gündüzün bir sâatinde kadınlarını devrederdi; kadınlar da on bir tane idiler, dedi. Katâde dedi ki: Ben Enes'e: Rasûlullah buna tâkat getirir miydi? diye sordum. Enes: Biz aramızda O'na otuz erkek kuvveti verilmiştir, diye söyleşirdik, dedi. Saîd ibn Ebî Arûbe de Katâde'den, Enes'in onlara dokuz kadın diye tahdîs ettiğini söylemiştir [19].

---

18 Bu koku "zerîre" dedikleri bir Hind kokusu imiş. Âişe'nin bu sözü -metinden anlaşıldığı üzere- ihrâma girerken koku sürünmeyi câiz görmeyen İbn Umer'in sözüne cevâbdır. Bu hadîsin râvîsi Muhammed ibni'l-Münteşir, İbn Umer'e: İhrâma girerken koku sürünmek câiz olur mu? diye sormuş. O da: Bunu yapacağıma vücûduma katran tılâsı sürsem daha iyi olur, demiş. Râvî bu fetvâyı Âişe'ye arzetmiş; o da metindeki sözleri söylemiştir.

Bu hadîsten, ihrâma girerken hoş kokular sürünmenin müstehâb olduğu ve o kokuların ihrâmdan sonra pâyidâr olmasında be's olmadığı istidlâl olunmuştur. Bâzıları da bunu câiz görmezler.

19 Müellif Buhârî bunu 12 bâb sonra mevsûlen rivâyet etmiştir. Bu sayı farkı ya vakitlerin başka başka olmasından, ya da râvîlerin ayrı kişiler olmasından ileri gelmiştir. Çünkü onbir rivâyeti Muâz ibn Hişâm Destevâî, dokuz rivâyeti de Saîd ibn Ebân tarîkinden gelmiştir. Yâhud da zevceler dokuz idi, fakat Mâriye ile Reyhâne de tağlîb tarîkiyle bunlara katılıp, hepsine onbir kadın denilmiştir.

١٣ ــ بابُ غَسْلِ المَذْيِ وَالوُضوءِ مِنهُ

13- MEZÎYİ YIKAMAK VE MEZÎDEN DOLAYI ABDEST ALMAK BÂBI

٢٢ ــ حدّثنا أبو الوَليدِ قالَ حدّثنا زائِدَةُ عَنْ أبي حَصينٍ عَنْ أبي عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَنْ عَلِيٍّ قالَ كُنْتُ رَجُلاً مَذّاءً فأمَرْتُ رَجُلاً أنْ يَسْألَ النَّبِيَّ صلى الله عليه وسلم لِمَكانِ ابْنَتِهِ فَسَألَ فقالَ تَوَضَّأْ وَاغْسِلْ ذَكَرَكَ *

22-....... Alî (ibn Ebî Tâlib-R) şöyle demiştir: Ben mezîsi çok olan bir erkek idim. Kızı Fâtıma'nın benim nikâhımda bulunmasından dolayı, ben bir kimseye Peygamber'e sormasını emrettim. O da sordu. Peygamber (S) ona: *"Zekerini yıka da abdest al"* buyurmuştur.

١٤ ــ بابُ مَنْ تَطَيَّبَ ثُمَّ اغْتَسَلَ وَبَقِيَ أثَرُ الطِّيبِ

14- KOKU SÜRÜNEN, SONRA DA YIKANAN VE KOKUNUN İZİ BEDENİNDE BÂKÎ KALAN KİMSE BÂBI

٢٣ ــ حدّثنا أبو النُّعْمانِ قالَ حدّثنا أبو عَوانَةَ عَنْ إبْراهِيمَ بنِ مُحَمَّدِ بنِ المُنْتَشِرِ عَنْ أبيهِ قالَ سَألْتُ عائِشَةَ فَذَكَرْتُ لَها قَوْلَ ابنِ عُمَرَ ما أُحِبُّ أنْ أُصْبِحَ مُحْرِمًا أنْضَخُ طِيبًا فقالتْ عائِشَةُ أنا طَيَّبْتُ رسولَ اللهِ صلى الله عليه وسلم ثُمَّ طافَ فِي نِسائِهِ ثُمَّ أصْبَحَ مُحْرِمًا *

23-....... Bize Ebû Avâne, İbrâhîm ibn Muhammed ibni'l-Münteşir'den; o da babası Muhammed'den tahdîs etti. O şöyle demiştir: Âişe'ye sordum da ona: İbn Umer'in: "Koku neşrederek ihrâmlı olmamı sevmiyorum" sözünü zikrettim. Bunun üzerine Âişe: Ben Rasûlullah'a güzel koku sürdüm, sonra O kadınlarını dolaştı, sonra da (üzerinde koku izi varken) ihrâmlı oldu, dedi.

٢٤ ــ حدّثنا آدَمُ قالَ حدّثنا شُعْبَةُ قالَ حدّثنا الحَكَمُ عَنْ إبْراهِيمَ عَنِ الاسْوَدِ عَنْ عائِشَةَ قالَتْ كأنِّي أنْظُرُ إلَى وَبيصِ الطِّيبِ فِي مَفْرِقِ النبيِّ صلى الله عليه وسلم وَهُوَ مُحْرِمٌ *

Peygamber, bünye kemâli bakımından herkese üstün ve erkeklikte insanların en kuvvetlisi olduğu hâlde, yine nefsine herkesten daha mâlik idi. Dikkat çekici taraf şu ki, 25 yaşına kadar geçen gençlik çağında kadına yanaşmamış olduğu gibi, evlenmesinden 50 yaşına kadar da bir kadınla yaşamıştır...

24-....... Âişe (R) Peygamber (S) ihrâmda iken, başının saç ayırımında kokunun parıldaması sanki hâlâ gözümün önündedir, demiştir.

١٥ــ بابُ تَخْلِيلِ الشَّعَرِ حَتَّى إذَا ظَنَّ أنَّهُ قَدْ أرْوَى بَشَرَتَهُ أفَاضَ عَلَيْهِ

15- DERİSİNİ İYİCE SUYA KANDIRDIĞINI ZANNEDİP ÜZERİNE SU AKITTIĞI ZAMÂNA KADAR SAÇLARI HİLÂLLAMAK BÂBI

٢٥ــ حدّثنا عَبْدَانُ قالَ أخْبَرنا عَبْدُ اللّهِ قالَ أخبرنا هِشَامُ بنُ عُرْوَةَ عَنْ أبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ قالَتْ كانَ رسولُ اللّهِ صلى الله عليه وسلم إذَا أغْتَسَلَ مِنَ الجَنَابَةِ غَسَلَ يَدَيْهِ وتَوَضَّأَ وُضُوءَهُ لِلصَّلاَةِ ثُمَّ اغْتَسَلَ ثُمَّ يُخَلِّلُ بِيَدِهِ شَعَرَهُ حَتَّى إذَا ظَنَّ أنَّهُ قَدْ أرْوَى بَشَرَتَهُ أفَاضَ عَلَيْهِ المَاءَ ثَلاَثَ مَرَّاتٍ ثُمَّ غَسَلَ سائِرَ جَسَدِهِ وقالَتْ كُنْتُ أغْتَسِلُ أنَا وَرسولُ اللّهِ صلى الله عليه وسلم مِنْ إنَاءٍ وَاحِدٍ نَغْرِفُ مِنْهُ جَمِيعًا *

25-....... Âişe (R) şöyle demiştir: Rasûlullah (S) cünüblükten dolayı yıkandığı zamân ellerini yıkar ve namâz için abdest alır gibi abdest alır; ondan sonra yıkanırdı. Şöyle ki, sonra eliyle saçlarını hilâllardı. Nihâyet derisini iyice suya kandırdığını zannettiği zamân üzerine üç defa su akıtırdı. Sonra bedeninin kalan kısmını yıkardı. Âişe dedi ki: Ben Rasûlullah ile berâber bir kaptan yıkanırdım da o kaptan berâberce su avuçlardık.

١٦ــ بابُ مَنْ تَوَضَّأَ فِي الجَنَابَةِ ثُمَّ غَسَلَ سَائِرَ جَسَدِهِ وَلَمْ يُعِدْ غَسْلَ مَوَاضِعِ الوُضُوءِ مَرَّةً أُخْرَى

16- CÜNÜBLÜK YIKANMASINDA ABDEST ALDIKTAN SONRA BEDENİNİN KALAN KISMINI YIKAYIP DA ABDEST UZUVLARINI YIKAMAYI DİĞER BİR KERRE DAHA TEKRAR ETMEYEN KİMSE BÂBI [20]

٢٦ــ حدّثنا يُوسُفُ بنُ عِيسَى قالَ أخبرنا الفَضْلُ بنُ مُوسَى قالَ أخْبرنا الأعْمَشُ عَنْ سالِمٍ عَنْ كُرَيْبٍ مَوْلَى بنِ عَبَّاسٍ عَنِ ابنِ عَبَّاسٍ عَنْ مَيْمُونَةَ

---

20 Bâbın garazı, abdest uzuvlarını yıkamayı tekrâr etmenin lâzım olmadığıdır. Buna istidlâl, hadîsin zâhiri iledir.

قالَتْ وَضَعَ رسولُ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم وَضُوءاً لِلْجنَابَةِ فأكْفَأ بِيَمِينِهِ عَلَى شِمَالِهِ مَرَّتَيْنِ أوْ ثَلاثًا ثُمَّ غَسَلَ فَرْجَهُ ثُمَّ ضَرَبَ يَدَهُ بالأرْض أوِ الحَائِطِ مَرَّتَيْنِ أوْ ثَلاثًا ثُمَّ مَضْمَضَ واسْتَنْشَقَ وَ غَسَلَ وَجْهَهُ وَذِرَاعَيْهِ ثُمَّ أفَاضَ عَلَى رَأْسِهِ المَاءَ ثُمَّ غَسَلَ جَسَدَهُ ثُمَّ تَنَحَّى فَغَسَلَ رِجْلَيْهِ قَالَتْ فأتَيْتُهُ بِخِرْقَةٍ فَلَمْ يُرِدْهَا فَجَعَلَ يَنْفُضُ بِيَدِهِ *

26-....... Bize el-A'meş, Sâlim'den; o da İbn Abbâs'ın himâyesinde bulunan Kurayb'den; o da İbn Abbâs'tan; o da Meymûne'den haber verdi. Meymûne (R) şöyle demiştir: Rasûlullah (S) cünüblük yıkanması için su koydu. Müteâkıben sağ eliyle sol eli içine iki yâhud üç defa kabı eğerek su döktükten sonra apışarasını yıkadı. Sonra elini yere yâhud duvara iki yâhud üç defa vurdu. Sonra ağzını çalkaladı, burnuna su çekti, yüzünü ve iki kollarını yıkadı. Sonra başı üzerine suyu akıttı. Sonra bedenini yıkadı. Sonra kenara çekildi de ayaklarını yıkadı. Meymûne der ki: Ben (silinmesi için) kendisine bir bez getirdim de, O bunu istemedi ve eliyle silkmeğe başladı.

١٧ــ بابٌ إذَا ذَكَرَ فِي المَسْجِدِ أنَّهُ جُنُبٌ يَخْرُجُ كَمَا هُوَ ولا يَتَيَمَّمُ

17- BÂB: İNSAN MESCİDDE İKEN, CÜNÜB OLDUĞUNU HATIRLADIĞI ZAMÂN TEYEMMÜM ETMEYEREK OLDUĞU GİBİ DIŞARIYA ÇIKAR

٢٧ــ حدّثنا عَبْدُ اللَّهِ بنُ مُحَمَّدٍ قالَ حدّثنا عُثْمَانُ بنُ عُمَرَ قال أخْبَرَنا يُونُسُ عَنِ الزُّهْرِيِّ عَنْ أبِي سَلَمَةَ عَنْ أبِي هُرَيْرَةَ قالَ أُقِيمَتِ الصَّلاةُ وَ عُدِّلَتِ الصُّفُوفُ قِيَامًا فَخَرَجَ إلَيْنَا رسولُ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم فَلَما قامَ فِي مُصَلاَّهُ ذَكَرَ أنَّهُ جُنُبٌ فقالَ لَنَا مَكانَكُمْ ثُمَّ رَجَعَ فَاغْتَسَلَ ثُمَّ خَرَجَ إلَيْنَا وَرَأْسُهُ يَقْطُرُ فَكَبَّرَ فَصَلَّيْنَا مَعَهُ * تابَعَهُ عَبْدُ الأعْلَى عَنْ مَعْمَرٍ عَنِ الزُّهْرِيِّ. وَرَوَاهُ الأوْزَاعِيُّ عَنِ الزُّهْرِيِّ *

27-....... Bize Usmân ibn Umer tahdîs edip şöyle dedi: Bize Yûnus, Zuhrî'den; o da Ebû Seleme'den; oda da Ebû Hureyre'den haber verdi. O şöyle demiştir: Namâz ikaamet edildi. İnsanlar ayakta olduğu hâlde saflar düzeltildi. Bunu ta'kîben Rasûlullah (S) çıkıp ya-

nımıza geldi. Nihâyet namâz kıldıracağı yerde dikilince kendisinin cünüb olduğunu hâtırladı. Bunun üzerine bizlere: *"Yerinizden ayrılmayınız"* dedi. Sonra geri dönüp yıkandı. Sonra başı damlaya damlaya yanımıza çıktı, tekbîr aldı; biz de O'nunla birlikte namâz kıldık.

Abdu'l-A'lâ bu hadîsi Ma'mer (ibn Râşid)'den; o da Zuhrî'den rivâyet etmekte Usmân ibn Umer'e mutâbaat etmiştir. Bu hadîsi Abdurrahmân el-Evzâî de Zuhrî'den rivâyet etmiştir [21].

١٨ـ بابُ نَفْضِ اليَدَيْنِ مِنَ الغُسْلِ عَنِ الجَنَابَةِ

18- CÜNÜBLÜK YIKANMASINDA ELLERİN SİLKELENMESİ(NİN HÜKMÜ) BÂBI [22]

٢٨ـ **حدّثنا** عَبْدَانُ قالَ أخبرنا أَبو حَمْزَةَ قالَ سَمِعْتُ الأَعْمَشَ عَنْ سالِمٍ عَنْ كُرَيْبٍ عَنِ ابنِ عَبَّاسٍ قالَ قالَتْ مَيْمُونَةُ وضَعْتُ النَّبِيِّ صلى الله عليه وسلم غُسْلاً فَسَتَرْتُهُ بَثَوْبٍ وَصَبَّ عَلَى يَدَيْهِ فَغَسَلَهُمَا ثُمَّ صَبَّ بِيَمِينِهِ عَلَى شِمَالِهِ فَغَسَلَ فَرْجَهُ فَضَرَبَ بِيَدِهِ الأَرْضَ فَمَسَحَهَا ثُمَّ غَسَلَهَا فَمَضْمَضَ واسْتَنْشَقَ وغَسَلَ وجْهَهُ وَذِرَاعَيْهِ ثُمَّ صَبَّ عَلَى رَأْسِهِ وأَفَاضَ عَلَى جَسَدِهِ ثُمَّ تَنَحَّى فَغَسَلَ قَدَمَيْهِ فَنَاوَلْتُهُ ثَوْبًا فَلَمْ يَأْخُذْهُ فَانْطَلَقَ وَهُوَ يَنْفُضُ يَدَيْهِ *

28-....... İbn Abbâs (R) şöyle demiştir: Meymûne şöyle dedi: Ben Peygamber için yıkanma suyu koydum da kendisini bir bez ile perdeledim. O, elleri üzerine su döküp onları yıkadı. Sonra sağ eliyle sol eline su döküp apışarasını yıkadı. Akabinde eliyle toprağa vurup, onu toprağa sürdü. Sonra elini yıkadı. Sonra ağzını çalkalayıp burnuna su çekti, yüzünü ve kollarını yıkadı. Sonra başı üzerine su döktü ve bütün bedeni üzerine su akıttı. Sonra yerinden ayrılıp ayaklarını yıkadı. Ben kendisine bir bez uzattım, fakat o bunu almadı da ellerini silkeleyerek gitti.

---

21 Bunun birincisini Ahmed ibn Hanbel, mevsûlen rivâyet etmiştir. İkincisini de müellif Buhârî, "Ezân" bâblarının sonlarında mevsûlen rivâyet etmiştir. İkincisinde "mutâbaat etti" dememesi, hadîsin lâfzını aynıyle nakletmeyip, sâdece ma'nâsıyle nakletmiş olduğundandır.

22 Yânî bu câizdir. Bana göre Buhârî'nin maksadı, yaykantı suyunun (beden üzerinde kalan suyun) temizliğini isbât etmektir. Zîrâ silkelemek, bedene serpinti isâbet etmesinden hâlî kalmaz (Şâh Veliyyullah).

١٩ــ باب مَنْ بَدَأَ بِشِقِّ رَأْسِهِ الأَيْمَنِ فِي الغُسْلِ

19- GUSÜLDE BAŞININ SAĞ YANINI YIKAMAKLA BAŞLAYAN KİMSE BÂBI

٢٩ــ حدثنا خلاَّدُ بنُ يَحْيَ قال حدّثنا إبْرَاهِيمُ بنُ نافِعٍ عَنِ الحَسَنِ ابنِ مُسْلِمٍ عَن صَفِيَّةَ بِنْتِ شَيْبَةَ عَنْ عائِشَةَ قالَتْ كُنَّا إذَا أَصَابَتْ إحْدَانَا جَنَابَةٌ أَخَذَتْ بِيَدَيْهَا ثَلاثًا فَوْقَ رَأْسِهَا ثُمَّ تَأْخُذُ بِيَدِهَا عَلَى شِقِّهَا الأَيْمَنِ وبِيَدِهَا الأُخْرَى عَلَى شِقِّهَا الأَيْسَرِ *

29-....... Âişe (R) şöyle demiştir: Biz kadınlardan birimize cünüblük isâbet ettiği zamân, iki eliyle üç defa su alıp onu başı üzerine dökerdi. Sonra eliyle su alır, sağ tarafı üzerine ve diğer eliyle su alır, sol tarafı üzerine (döküp yıkanırdı).

٢٠ــ بِسْمِ اللّهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ باب مَنِ اغْتَسَلَ عُرْيَانًا وَحْدَهُ فِي الخَلْوَةِ ومَنْ تَسَتَّرَ فالتَّسَتُّرُ أَفْضَلُ. وَقَالَ بَهْزٌ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ عَنِ النَّبِيِّ صلى الله عليه وسلم اللّهُ أَحَقُّ أَنْ يُسْتَحْيَا مِنهُ مِنَ النَّاسِ

20- BİSMİLLAHİRRAHMÂNİRRAHÎM. HALVETTE TEK BAŞINA İKEN ÇIPLAK OLARAK YIKANAN VE ÖRTÜNMEK DAHA FAZÎLETLİ OLDUĞU İÇİN ÖRTÜNEN KİMSE BÂBI

Ve Behz ibn Hakîm, babası Hakîm'den; o da dedesinden; o da Peygamber(S)'den (olmak üzere): *Allah, kendisinden hayâ edilmeğe insanlardan daha haklıdır,* **dedi** [23].

٣٠ــ حدّثنا إسْحَاقُ بنُ نَصْرٍ قال حدّثنا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ عَنْ هَمَّامِ بنِ مُنَبِّهٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنِ النَّبِيِّ صلى الله عليه وسلم قالَ كانَتْ بَنُو إسْرَائِيلَ يَغْتَسِلُونَ عُرَاةً يَنْظُرُ بَعْضُهُمْ إلَى بَعْضٍ وكانَ مُوسَى يَغْتَسِلُ وَحْدَهُ فقالُوا واللّهِ ما يَمْنَعُ مُوسَى أَنْ يَغْتَسِلَ مَعَنَا إلاَّ أَنَّهُ آدَرُ فَذَهَبَ مَرَّةً يَغْتَسِلُ

---

23 Bu ta'lîk, Ahmed ibn Hanbel ile dört *Sünen* sâhiblerinin Behz tarîkinden mevsûlen rivâyet ettikleri hadîsin bir parçasıdır. Bu hadîse Tirmizî hasen demiş, Hâkim de sahîh demiştir.

فَوَضَعَ ثَوْبَهُ عَلَى حَجَرٍ فَفَرَّ الحَجَرُ بِثَوْبِهِ فَخَرَجَ مُوسَى فِى إِثْرِهِ يَقُولُ ثَوْبِى
يا حَجَرُ حَتَّى نَظَرَتْ بَنُو إِسْرَائِيلَ إِلَى مُوسَى فَقَالُوا واللّهِ ما بِمُوسَى مِنْ بَأْسٍ
وأَخَذَ ثَوْبَهُ فَطَفِقَ بالحَجَرِ ضَرْبًا فقالَ أَبُو هُرَيْرَةَ واللّهِ إِنَّهُ لَنَدَبٌ بالحَجَرِ سِتَّةٌ
أَوْسَبْعَةٌ ضَرْباً بالحَجَرِ * وعَنْ أَبِى هُرَيْرَةَ عَنِ النبىِّ صلى الله عليه وسلم قالَ بَيْنَا أَيُّوبُ
يَغْتَسِلُ عُرْيَانًا فَخَرَّ عَلَيْهِ جَرَادٌ مِنْ ذَهَبٍ فَجَعَلَ أَيُّوبُ يَحْتَثِى فِى ثَوْبِهِ فَنَادَاهُ
رَبُّهُ يا أَيُّوبُ أَلَمْ أَكُنْ أَغْنَيْتُكَ عَمَّا تَرَى قالَ بَلَى وعِزَّتِكَ ولَكِنْ لا غِنَى بِى
عَنْ بَرَكَتِكَ. وَرَوَاهُ إِبْرَاهِيمُ عَنْ مُوسَى بنِ عُقْبَةَ عَنْ صَفْوَانَ عَنْ عَطَاءِ بنِ
يَسَارٍ عَنْ أَبِى هُرَيْرَةَ عَنِ النبىِّ ﷺ قالَ بَيْنَا أَيُّوبُ يَغْتَسِلُ عُرْيَانًا *

30-....... Bize Abdurrazzâk, Ma'mer'den; o da Hemmâm ibn Münebbih'ten; o da Ebû Hureyre'den tahdîs etti. Peygamber (S) şöyle buyurmuştur: *"İsrâîl oğulları çıplak olarak, birbirlerine baka baka yıkanırlardı. Mûsâ ise yalnızca yıkanırdı. İsrâîl oğulları: Allah'a yemîn olsun, Mûsâ'yı bizimle birlikte yıkanmaktan men' eden, ancak O'nun kasığının çıkık olmasıdır, derlerdi. Mûsâ bir defa yıkanmağa gitti, elbisesini de bir taşın üstüne koydu. Akabinde taş elbisesini alıp kaçtı. Mûsâ: Ey taş elbisemi, ey taş elbisemi! diyerek taşın arkasından koştu. Nihâyet İsrâîl oğulları onu* (çırılçıplak) *gördüler de: Vallâhî Mûsâ'da hiçbir kusur yokmuş, dediler. Ve Mûsâ elbisesini aldı da taşı dövmeğe başladı."*

Ebû Hureyre: Vallâhî o taşta muhakkak altı yâhud yedi dövme izi kalmıştır, dedi [24].

Yine Ebû Hureyre'den; o da Peygamber (S)'den, (O) şöyle buyurmuştur: *"Eyyûb çıplak yıkandığı sırada üzerine altundan çekirgeler düştü. Eyyûb hemen elbisesinin içine avuçlamaya başladı. Rabb'i ona: Yâ Eyyûb, şu görmekte olduğun şeyden ben seni zengin kılma-*

---

24 Bu söz, ya Buhârî tarafından ta'lîk olarak, yânî sened zikretmeksizin Ebû Hureyre'den naklonunan bir sözdür; yâhud da râvîlerden Hemmâm ibn Münebbih'in sözünün tamamlayıcısıdır ki, evvelki sözlerin devâmı ve müsned olmuş olur. Her iki takdîrce Ebû Hureyre'nin bu izleri haber vermesi Peygamber'den duyulmuş olduğundandır. Çünkü böyle bir haber, aklî istidlâl ile bilinecek şeylerden değildir.

Bir de bu hadîs ile Peygamber'imiz bize Mûsâ Peygamber'e âid iki mu'cize haber vermiş oluyor: Biri taşın yuvarlanarak gitmesi, diğeri de Mûsâ'nın elle vurması sebebiyle üstünde çentikler, izler meydana gelmesidir. Bu kıssa: *"Ey îmân edenler, siz de Mûsâ'yı incitenler gibi olmayın. Nihâyet Allah onu dedikleri şeyden temize çıkardı. O, Allah indinde yüzlü* (i'tibârlı bir zât)*idi"*(el-Ahzâb:69) âyetinde kasdedilen ezâların birini beyândır.

mış mı idim? diye nidâ etti. Eyyûb: Sen'in izzetine yemîn ederim ki evet zengin kıldın, lâkin Sen'in bereketinden benim için müstağnî olmak yoktur, dedi."

Bu hadîsi İbrâhîm, Mûsâ ibn Ukbe'den; o da Safvân'dan; o da Atâ ibn Yesâr'dan; o da Ebû Hureyre'den rivâyet etti. Peygamber (S): *"Eyyûb, çıplak olarak yıkandığı sırada..."* buyurmuştur.

٢١ــ بابُ التَّسَتُّرِ فِي الغُسْلِ عِنْدَ النَّاسِ

21- YIKANMA SIRASINDA BİR ŞEY İÇİNDE VEYA ARKASINDA İNSANLARDAN PERDELENMEK BÂBI

٣١ــ حدّثنا عَبْدُ اللهِ بنُ مَسْلَمَةَ عَنْ مالِكٍ عَنْ أبِي النَّضْرِ مَوْلَى عُمَرَ ابنِ عُبَيْدِ اللَّهِ أنَّ أبَا مُرَّةَ مَوْلَى أُمِّ هَانِيءٍ بِنْتِ أبِي طَالِبٍ أخْبَرَهُ أنَّهُ سَمِعَ أُمَّ هَانِيءٍ بِنْتَ أبِي طَالِبٍ تَقُولُ ذَهَبْتُ إلَى رسولِ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم عامَ الفَتْحِ فَوَجَدْتُهُ يَغْتَسِلُ وفَاطِمَةُ تَسْتُرُهُ فقالَ مَنْ هَذِهِ فَقُلْتُ أنَا أُمُّ هَانِيءٍ *

31-....... Ebû Tâlib'in kızı Ümmü Hâni'nin himâyesinde bulunan Ebû Murre haber vermiştir. O da Ebû Tâlib'in kızı Ümmü Hâni'den işitmiştir ki, o şöyle diyordu: Ben fetih yılı Rasûlullah'ın yanına gittim ve O'nu yıkanır hâlde buldum. Fâtıma da O'nu perdeliyordu. *"Bu kadın kimdir?"* diye sordu. Ben Ümmü Hâni'im dedim.

٣٢ــ حدّثنا عَبْدَانُ قالَ أخبرنا عَبْدُ اللَّهِ قالَ أخبرنا سُفْيَانُ عَنِ الأعْمَشِ عَنْ سالِمِ بنِ أبِي الجَعْدِ عَنْ كُرَيْبٍ عَنِ ابنِ عَبَّاسٍ عَنْ مَيْمُونَةَ قالَتْ سَتَرْتُ النَّبيَّ صلى الله عليه وسلم وَهُوَ يَغْتَسِلُ مِنَ الجَنَابَةِ فَغَسَلَ يَدَيْهِ ثُمَّ صَبَّ بِيَمِينِهِ عَلَى شِمَالِهِ فَغَسَلَ فَرْجَهُ ومَا أصَابَهُ ثُمَّ مَسَحَ بِيَدِهِ عَلى الحَائِطِ أو الأرْضِ ثُمَّ تَوَضَّأَ وُضُوءَهُ لِلصَّلاةِ غَيْرَ رِجْلَيْهِ ثُمَّ أفَاضَ عَلَى جَسَدِهِ المَاءَ ثُمَّ تَنَحَّى فَغَسَلَ قَدَمَيْهِ * تَابَعَهُ أبُو عَوَانَةَ وابنُ فُضَيْلٍ فِي السَّتْرِ *

32-....... Bize Sufyân (es-Sevrî), A'meş'ten; o da Sâlim ibn Ebi'l-Ca'd'dan; o da Kurayb'den; o da İbn Abbâs'tan; o da Meymûne'den haber verdi. Meymûne şöyle demiştir: Peygamber (S) cünüblükten dolayı yıkanırken ben kendisini perdeledim. O ellerini yıkadı, sonra sağ eliyle sol eli içine su döküp apışarasını ve oraya değen şeyleri yıkadı. Sonra eliyle duvar üzerine yâhud toprağa meshetti. Sonra ayaklarını yıkamıyarak namâz için abdest alışı gibi abdest aldı. Sonra kendi bedeni üzerine su akıttı. Sonra kenara çekilip ayaklarını yıkadı.

Bu hadîsi A'meş'ten rivâyet etmekte Sufyân'a, Ebû Avâne ile İbn Fudayl ayrı ayrı mutâbaat etmişlerdir. Her ikisinin de mutâbaatı perdelemededir (yânî "Ben Peygamber (S)'i perdeledim" lâfzındadır).

٢٢ـ بابٌ إذَا احْتَلَمَتِ المَرْأةُ

22- BÂB: KADIN İHTİLÂM OLDUĞU ZAMÂN

٣٣ـ حدّثنا عَبْدُ اللَّهِ بنُ يُوسُفَ قالَ أخبرنا مالِكٌ عَنْ هِشَامِ بنِ عُرْوَةَ عَنْ أبِيهِ عنْ زَيْنَبَ بِنْتِ أبِى سَلَمَةَ عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ أُمِّ المُؤْمِنِينَ أنَّهَا قالَتْ جاءَتْ أُمُّ سُلَيْمٍ امْرَأةُ أبِى طَلْحَةَ إلَى رسولِ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم فقالتْ يا رسولَ اللَّهِ انَّ اللَّهَ لاَ يَسْتَحْيِي مِنَ الحَقِّ هَلْ عَلَى المَرْأةِ مِنْ غُسْلٍ اذَا هِىَ احْتَلَمَتْ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم نَعَمْ اذَا رَأتِ المَاءَ *

33-....... Bize Mâlik, Hişâm ibn Urve'den; o da babası Urve'den; o da Zeyneb bintu Ebî Seleme'den; o da mü'minlerin annesi Ümmü Seleme'den haber verdi. O şöyle demiştir: Ebû Talha'nın karısı olan Ümmü Süleym, Rasûlullah'ın yanına geldi de: Yâ Rasûlallah! Şübhesiz Allah haktan hayâ etmez. Bir kadın ihtilâm olduğu zamân gusl etmesi îcâb eder mi? diye sordu. Rasûlullah (S): *"Suyu gördüğünde* (evet)" cevâbını verdi [25].

٢٣ـ بابُ عَرَقِ الجُنُبِ وَانَّ المسْلِمَ لاَ ينْجسُ

23- CÜNÜB KİMSENİN TERİ VE "MÜSLÜMÂN MURDÂR OLMAZ" BÂBI

٣٤ـ حدّثنا عَلِيُّ بنُ عَبْدِ اللَّهِ قالَ حدّثنا يَحْيَ قالَ حدّثنا حُمَيْدٌ قالَ حدّثنا بَكْرٌ عَنْ أبِى رَافِعٍ عَنْ أبِى هُرَيْرَةَ أنَّ النبيَّ صلى الله عليه وسلم لَقِيَهُ فِى بَعْضِ طَرِيقِ المَدِينَةِ وَهُوَ جُنُبٌ فانْخَنَسْتُ مِنْهُ فَذَهَبَ فَاغْتَسَلَ ثُمَّ جاءَ فقالَ أيْنَ كُنْتَ يا أبَا هُرَيْرَةَ قالَ كُنْتُ جُنُبًا فَكَرِهْتُ أنْ اُجالِسَكَ وأنَا عَلَى غيْرِ طَهَارَةٍ فقالَ سُبْحَانَ اللَّهِ إنَّ المُسْلِمَ لاَ يَنْجُسُ *

---

25 Bu hâdisin daha tafsilli bir rivâyeti "İlim Kitâbı"nda da geçti. Bu hadîsten bu mes'elede istifâde ettiğimiz gibi, dîn işlerinde hayânın yânî utanmanın suâle mâni' olmaması lâzım geleceğinde de istifâde ediyoruz.

34-....... Bize Bekr (ibn Abdillah), Ebû Nâfi'den; o da Ebû Hureyre'den tahdîs etti ki, Ebû Hureyre cünüb iken Medîne sokağının birinde kendisini Peygamber (S) karşılamış. -Ebû Hureyre- Yanından savuşup gittim (deyip kendisini tekrâr tecrîd ederek şöyle devâm etti:); Ebû Hureyre gitti ve yıkandı, sonra geldi. Peygamber: *"Sen nerede idin yâ Ebâ Hureyre?"* diye sordu. Ebû Hureyre de: Cünüb idim. Tahâretsiz olarak seninle birlikte oturmak istemedim, diye cevâb verdi. Bunun üzerine: ***"Subhânallah! Mü'min murdâr olmaz"*** buyurdu [26].

٢٤ـ بابٌ الجُنُبُ يَخْرُجُ ويَمْشِي فِي السُّوقِ وغَيْرِهِ وقالَ عَطاءٌ يَحْتَجِمُ الجُنُبُ ويُقَلِّمُ أظْفارَهُ وَيَحْلِقُ رَأسَهُ وإنْ لَمْ يَتَوَضَّأْ

24- BÂB: CÜNÜB KİMSE DIŞARIYA ÇIKAR, ÇARŞIDA VE DİĞER YERLERDE YÜRÜR.

Atâ: Cünüb olan kimse abdest almasa da kan aldırır, tırnaklarını keser ve başını tıraş eder, demiştir [27].

٣٥ـ حدّثنا عَبْدُ الأَعْلَى بنُ حَمَّادٍ قالَ حدّثنا يَزِيدُ بنُ زُرَيْعٍ قال حدّثنا سعِيدٌ عَنْ قَتَادَةَ أنَّ أنَسَ بنَ مالِكٍ حَدَّثَهُمْ أنَّ نَبِيَّ اللّهِ صلى الله عليه وسلم كانَ يَطُوفُ عَلَى نِسائِهِ فِي اللَّيْلَةِ الوَاحِدَةِ وَلَهُ يَوْمَئِذٍ تِسْعُ نِسْوَةٍ *

35-....... Katâde ve arkadaşlarına da Enes ibn Mâlik (R) şöyle tahdîs etmiştir: Peygamber (S) bir tek gece içinde kadınları üzerine dolaşır idi. O vakit Peygamber'in dokuz kadını vardı.

٣٦ـ حدّثنا عَيَّاشٌ قالَ حدّثنا عَبْدُ الأعْلَى قال حدّثنا حُمَيْدٌ عَنْ بَكْرٍ عَنْ أبِي رَافِعٍ عَنْ أبِي هُرَيْرَةَ قال لَقِيَنِي رسولُ اللّهِ صلى الله عليه وسلم وأنا

---

26 Lisan örfünde bu gibi kelâmdan şu ma'nâ murâd edilir: Mü'min birbiriyle arkadaşlık yapmayı ve birbiriyle temas etmeyi ve bedenine hakîkî pislik yapışmadığı müddetçe, sırf cünüblükten ötürü olan terinin dokunmasını men' edecek bir murdârlıkla murdâr olmaz. Bâbın hadîsinden cünübün terinin temizliği de anlaşılır. Çünkü Peygamber *"Mü'min murdâr olmaz"* dediği zamân onunla mülâkattan ve musâfahadan çekinmemiştir. Hâlbuki ekseriyâ insan, kendi bedeninde terden hâlî olmaz. İşte bundan Peygamber'in insan terinin temizliği ile hükmettiği bilinmiştir. Bu gibi istidlâller de Buhârî'de çoktur... (Şâh Veliyyullah).

27 Bu ta'lîki, Abdurrazzâk *Musannaf*'ında İbn Cureyc tarîkiyle Atâ'dan mevsûlen rivâyet etmiştir.

جُنُبٌ فأخذ بيدي فمشيتُ معه حتّى قعد فانسللتُ فأتيتُ الرّحل فاغتسلتُ ثُمَّ جئتُ وَهُوَ قاعِدٌ فقال أين كُنتَ يا أباهِرٍ فقلتُ لَهُ فقال سُبْحَانَ اللّهِ يا أباهِرٍ إنَّ المُؤمِنَ لايَنْجُسُ *

36-....... Ebû Hureyre (R) şöyle demiştir: Ben cünüb iken Rasûlullah (S) benimle karşılaştı ve benim elimi tuttu. Böylece kendisiyle birlikte yürüdüm. Nihâyet oturdu. Ben hemen savuştum da barındığım yere geldim, yıkandım. Sonra geldim. O hâlâ oturuyordu. *"Sen nerede idin yâ Ebâ Hırr?"* dedi. Ben de kendisine (yaptığım işleri) söyledim. Bunun üzerine: *"Subhânallah! Yâ Ebâ Hırr, mü'min murdâr olmaz"* buyurdu.

٢٥ــ بابُ كَيْنُونَةِ الجُنُبِ فِي البَيْتِ إذَا تَوَضَّأَ قَبْلَ أنْ يَغْتَسِلَ

25- CÜNÜBÜN, ABDEST ALDIĞI ZAMÂN YIKANMADAN EVDE DURMASI(NIN CEVÂZI) BÂBI

٣٧ــ حدّثنا أبو نُعَيمٍ قالَ حدّثنا هِشامٌ وَشَيْبانُ عَنْ يَحْيَي عَنْ أبِي سَلَمَةَ قالَ سألْتُ عَائِشَةَ أكَانَ النَّبِيُّ صلى الله عليه وسلم يَرْقُدُ وَهُوَ جُنُبٌ قالَتْ نَعَمْ وَيَتَوَضَّأُ *

37-....... Ebû Seleme şöyle demiştir: Ben, Âişe'ye, Peygamber (S) cünüb iken uyur muydu? diye sordum. Âişe (R): Evet, abdest alır, uyurdu, dedi.

٣٨ــ حدّثنا قُتَيْبَةُ قالَ حدّثنا اللَّيْثُ عنْ نَافِعٍ عَنِ ابن عُمَرَ أنَّ عُمَرَ ابنَ الخَطَّابِ سَألَ رسولَ اللّهِ صلى الله عليه وسلم أيَرْقُدُ أحَدُنَا وهُوَ جُنُبٌ قَالَ نَعَمْ إذَا تَوَضَّأَ أحَدُكُمْ فَلْيَرْقُدْ وهُوَ جُنُبٌ *

38-....... (İbn Umer şöyle demiştir:) Umer ibn Hattâb, Rasûlullah'a: Birimiz cünüb iken uykuya varabilir mi? diye sordu. Rasûlullah (S): *"Evet, herhangi biriniz abdest aldıktan sonra* (isterse) *cünüb iken de yatsın"* buyurdu [28].

---

28 Cünüblükten yıkanmanın fevrî olmayıp, ancak namâza durmak lâzım geldiğinde vakti darlaştıracağı bu hadîsten anlaşılıyor. Abdest almaksızın yatmamak, imâmlardan Evzâî, Ebû Hanîfe, Muhammed, Mâlik, Şâfiî, Ahmed ibn Hanbel, İshâk ibn Râhûye, Abdullah ibn Mübârek ve daha başkalarının mezhebi-

٢٦ـ بابُ الجُنُبِ يَتَوَضَّأُ ثم يَنَامُ

26- CÜNÜB OLAN KİMSE ABDEST ALIR, SONRA UYUR BÂBI

٣٩ـ حدثنا يَحْيَ بنُ بُكَيْرٍ قال حدّثنا اللَّيْثُ عنْ عُبَيْدِ اللّهِ بنِ أبِى جَعْفَرٍ عنْ مُحَمَّدِ بنِ عَبْدِ الرَّحمنِ عنْ عُرْوَةَ عنْ عائِشَةَ قالَتْ كانَ النبيُّ صلى الله عليه وسلم إذَا أَرَادَ أنْ يَنَامَ وَهْوَ جُنُبٌ غَسَلَ فَرْجَهُ وتَوَضَّأَ لِلصَّلاَةِ *

39-....... Âişe (R) şöyle demiştir: Peygamber (S) kendisi cünüb olduğu hâlde uyumak istediği zamân, apışarasını yıkar ve namâz için alır gibi abdest alırdı.

٤٠ـ حدّثنا مُوسَى بنُ إسْمَاعِيلَ قال حدّثنا جُوَيْرِيَةُ عنْ نافِعٍ عنْ عَبْدِ اللّهِ قَالَ اسْتَفْتَى عُمَرُ النبيَّ صلى الله عليه وسلم أيَنامُ أحَدُنا وَهْوَ جُنُبٌ قالَ نَعَمْ إذَا تَوَضَّأَ *

40-....... İbn Umer (R) şöyle demiştir: Umer, Peygamber'den: Birimiz cünüb iken uykuya varır mı? diye fetvâ istedi. Peygamber: *"Abdest aldığı zamân evet"* buyurdu.

٤١ـ حدّثنا عَبْدُ اللّهِ بنُ يُوسُفَ قال أخْبرنا مالِكٌ عنْ عَبْدِ اللّهِ بن دِينَارٍ عنْ عَبْدِ اللّهِ بنِ عُمَرَ أنَّهُ قالَ ذَكَرَ عُمَرُ بنُ الخَطَّابِ لرسولِ الله صلى الله عليه وسلم أنَّهُ تُصِيبُهُ الجَنَابَةُ مِنَ اللَّيْلِ فقَالَ لَهُ رسولُ اللّهِ صلى الله عليه وسلم تَوَضَّأْ واغْسِلْ ذَكَرَكَ ثُمَّ نَمْ *

41-....... Bize Mâlik, Abdullah ibn Dînâr'dan; o da Abdullah ibn Umer'den tahdîs etti ki, o şöyle demiştir: Umer ibn Hattâb (R) Rasûlullah'a, geceleyin kendisine cünüblük isâbet eder olduğunu zikretti. Rasûlullah (S) ona: *"Zekerini yıka, abdest al, sonra uyu"* buyurdu.

٢٧ـ بابٌ إذَا التَقَى الخِتَانَانِ

---

dir. Bâzıları emredilen abdesti, cinsî münâsebet ile hâsıl olan ezâyı, yânî eller ile husûsî uzuvları yıkamağa haml etmişlerdir. Dâvûd Zâhirî ile Mâlikîler'den bâzıları bunu vâcib görmüşlerdir.

Cünüb kimsenin abdesti almaksızın uyumasında be's görmeyenler de çoktur: Sevrî, İbnu'l-Müseyyeb, Ebû Yûsuf gibi. Bunların delîlleri Rasûlullah'ın abdest almaksızın uykuya vardığına dâir olan diğer hadîslerdir.

27- BÂB: ERKEĞİN SÜNNET YERİ, KADININ SÜNNET YERİYLE BULUŞTUĞU ZAMÂN? [29]

٤٢ ـ حدّثنا مُعَاذُ بنُ فَضَالَةَ قالَ حدّثنا هِشَامٌ ح و حدّثنا أبو نُعَيْمٍ عَنْ هِشَامٍ عَنْ قَتَادَةَ عَنِ الحَسَنِ عَنْ أبى رَافِعٍ عَنْ أبى هُرَيْرَةَ عَنِ النَّبىِّ صلى الله عليه وسلم قالَ إذا جَلَسَ بَيْنَ شُعَبِهَا الأرْبَعِ ثُمَّ جَهَدَهَا فَقَدْ وَجَبَ الغُسْلُ * تابَعَهُ عَمْرُو بنُ مَرْزُوقٍ عَنْ شُعْبَةَ مِثْلَهُ . وقالَ مُوسَى حدّثنا أبانُ قال حدّثنا قَتَادَةُ أخْبَرَنا الحَسَنُ مِثْلَهُ *

42- Bize Muâz ibn Fudâle tahdîs edip şöyle dedi: Bize Hişâm (ed-Destevâî) tahdîs etti. **H** ve keza bize Ebû Nuaym, Hişâm ed-Destevâî'den; o da Katâde'den; o da Hasen (Basrî)'den; o da Ebû Râfi'den; o da Ebû Hureyre'den; o da Peygamber'den tahdîs etti. Peygamber (S): *''Erkek, kadının dört şu'besi arasına oturup da sonra kadına meşakkat ulaştırdığı zamân* (her ikisine) *yıkanmak vâcib olmuştur''* buyurdu.

Bu hadîsin benzerini Şu'be'den rivâyet etmekte Amr ibn Merzûk, Hişâm'a mutâbaat etmiştir. Ve (Buhârî'nin şeyhi olan) Mûsâ ibn İsmâîl şöyle dedi: Bize Ebân ibn Yezîd tahdîs edip şöyle dedi: Bize Katâde tahdîs edip şöyle dedi: Bize Hasen Basrî bu hadîsin benzerini haber verdi [30].

---

29 *Hatn:* Oğlanı ve kızı sünnet eylemek ma'nâsına, birinci ve ikinci bâblardan gelen masdardır. *Hatîn* ve *mahtûn, hatîne* ve *mahtûne:* Sünnet olmuş oğlana ve sünnet olmuş kıza denir. *Hıtân* ve *hıtâne,* isimlerdir. Hıtân ve hıtâne, zekerde sünnet yerine de denir.

Ebû Mûsâ el-Eş'ârî bu mes'eledeki ihtilâfı görünce mü'minlerin annesi Âişe'ye gelip: Ey anneciğim, Rasûlullah'ın sahâbîlerinin mühim bir ihtilâfı var ki, sana arzetmek bana pek ağır geliyor, diye söze başladı. Âişe: Ne imiş o? Anandan sorabilecek neyin varsa bana sor, diye cesâret verince, bu mes'eleyi sormuş. Âişe: إذا جاوَزَ الخِتانُ الخِتانَ فقد وَجَبَ الغُسْلُ = Erkeğin sünnet yeri kadının sünnet yerine geçince yıkanmak vâcib olmuştur'' demiştir. Ebû Mûsâ, bu doyurucu cevâbı alınca: '' لا أسْألُ عَنْ هذا بَعْدَكِ أحَدًا = Artık senden sonra bu mes'eleyi kimseden sormayacağım'' demiştir.

Tabiiyyâtta sıhhat ile sırf ilmî mes'eleler erbâbı nazarında ne kadar mühim ise, dîniyyâttaki bu mes'eleler de dîn ehli indinde çok daha mühimdir. Zîrâ tahâret, Cenâbı Hâlık'a karşı ibâdetin şartıdır. İbâdet ederken zâhiren ve bâtınen Allah'ın maiyyetinde edeb şarttır. Nikâh ve talâk mes'elelerinde karı kocanın hakları, neseb ve mirâs mes'eleleri dallanır. Bir kısım Allah hakları ile kul haklarını güzel edâ etmek, bu mes'eleleri bilmeğe bağlı olduğundan, bunları ihmâl etmek Allah hakları ile kul haklarını dikkat nazarına almamak demektir (*Tecrîd Ter.*, I, 170-171).

30 Dört şu'be, iki ayak ve iki el, yâhud iki bacak ve iki bud ile tefsîr edilmiştir. Âlimler başlıktaki ifâdenin ma'nâsı, zekerin kadının ferci içinde görünmez

٢٨ــ بابُ غَسْلِ ما يُصِيبُ من رُطُوبَةِ فَرْجِ المَرْأةِ

28- KADIN FERCİNİN ISLAKLIĞINDAN İSÂBET EDEN ŞEYLERİ YIKAMAK BÂBI

٤٣ــ قال حدّثنا أبُو مَعْمَرٍ -حدّثنا عبْدُ الْوَارِثِ عَنِ الْحُسَيْنِ قالَ يَحْيَ وَأخْبَرَنِى أبُو سَلَمَةَ أنَّ عَطَاءَ بنَ يَسَارٍ أخْبَرَهُ أنَّ زَيْدَ بنَ خَالِدٍ الْجُهَنِيَّ أخْبَرَهُ أنَّهُ سَأَلَ عُثْمانَ بنَ عَفَّانَ فقالَ أرَأيْتَ إذَا جامَعَ الرَّجلُ امْرَأتَهُ فَلَمْ يُمْنِ قال عُثْمَانُ يَتَوضَّأُ كَمَا يَتَوَضَّأُ لِلصَّلاةِ ويَغْسِلُ ذَكَرَهُ قال عُثْمَانُ سَمِعْتُهُ مِنْ رسولِ اللّهِ صلى الله عليه وسلم فَسَألْتُ عنْ ذَلِكَ عَلِيَّ بْنَ أبى طَالِبٍ والزُّبَيْرَ بنَ العَوَّامِ وطَلْحَةَ بنَ عُبَيْدِ اللّهِ وأُبَيَّ بنَ كَعْبٍ رضى الله عنهم فأمَرُوهُ بِذَلكَ. قال يَحْيَ وأخْبرنِى أبُو سَلَمَةَ أنَّ عُرْوَةَ بنَ الزُّبَيْرِ أخْبَرَهُ أنَّ أبَا أيُّوب أخبرَهُ أنَّهُ سَمِعَ ذَلِكَ مِنْ رسولِ الله صلى الله عليه وسلم *

43-....... Yahyâ (ibn Ebî Kesîr) şöyle dedi: Bana Ebû Seleme haber verdi, ona da Atâ ibn Yesâr haber verdi. Ona da Zeyd ibn Hâlid el-Cuhenî haber verdi ki, kendisi Usmân ibn Affân (R)'a sorup: Erkek, karısı ile cinsî münâsebet yapıp da menî getirmediği zamân (ne yapmalıdır?) bana haber ver, demiş. Usmân: Namâz için abdest aldığı gibi abdest alır ve bacakları arasını yıkar, diye cevâb vermiş de: Ben bunu Rasûlullah'tan işittim, demiştir.

Râvî Zeyd ibn Hâlid der ki: Ben bu mes'eleyi Alî ibn Ebî Tâlib'e, Zubeyr ibn Avvâm'a, Talha ibn Ubeydillah'a, Ubeyy ibn Ka'b'a da sordum. Bunların hepsi, ben Zeyd'e böyle emrettiler.

Yahyâ (ibn Ebî Kesîr) şöyle dedi: Ve yine bana Ebû Seleme haber verdi. Ona da Urvetu'bnu'z-Zubeyr haber vermiştir. Ona da Ebû Eyyûb, kendisinin bunu Rasûlullah'tan işittiğini haber vermiştir.

٤٤ــ حدّثنا مُسَدَّدٌ قال -حدّثنا يَحْيَ عنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ قال أخْبَرَنِى أبِى قالَ أخْبَرَنِى أبو أيُّوبَ قال أخبَرَنِى أُبَىُّ بْنُ كَعْبٍ أنَّهُ قالَ يا رسولَ اللّهِ إذَا جَامَعَ الرَّجُلُ الْمَرْأةَ فَلَمْ يُنْزِلْ قال يَغْسِلُ ما مَسَّ الْمَرْأةَ مِنْهُ ثُمَّ يَتَوَضَّأُ ويُصَلِّى

---

olursa.. demektir. Yoksa maksad hakîkaten dokunma değildir. Çünkü kadının sünnet yeri fercin yukarısıdır, cimâda oraya zeker dokunmaz, dediler (Nevevî).

Bundan önceki hâşiyede nakledilen Âişe'nin "Sünnet yeri sünnet yerine geçtiği zamân boy abdesti vâcib olur" hadîsi, işte bu konudaki mübhemliği ve görüş ayrılıklarını gidermiştir.

* قال أبو عبدِ اللهِ الغُسْلُ أَحْوَطُ وذَاكَ الآخِرُ وإنَّمَا بَيَّنَّا لِاخْتِلافِهِمْ *

44-....... Hişâm şöyle demiştir: Bana babam Urve haber verip şöyle dedi: Bana Ebû Eyyûb haber verip şöyle dedi: Bana Ubeyy ibn Ka'b haber verdi ki, kendisi: Yâ Rasûlallah, erkek kadın ile cinsî münâsebet yapıp da menî indirmediği zamân (nasıl hareket etmelidir?) dedi. Rasûlullah: *"Kendinden kadına dokunan şeyi* (yânî zekerini) *yıkar, sonra abdest alır ve namâz kılar"* buyurdu. Ebû Abdillah Buhârî şöyle dedi: (Menî indirmeden de) yıkanmak (dînde) daha ihtiyâtlı olandır. Bâbdaki bu hadîs ise (Şâri'den rivâyet edilen iki emrin) sonuncusudur. Biz bunu ancak sahâbîlerin (yıkanmanın vâcib olup olmaması husûsundaki) ihtilâflarından dolayı beyân ettik [31].

---

31 Kerîme ve İbn Asâkir nushalarında: " إنّما بيّنا إختلافهم = Biz ancak sahâbîlerin ihtilâflarını beyân ettik"; Sâgânî nushasında " إنّما بيّنا الحديث الآخر لا ختلافهم = Biz bu son hadîsi ancak onların ihtilâflarından dolayı beyân ettik" tarzındadır (Kastallânî).

Bu hadîsle ilgili bir açıklama "Abdest Alma Kitâbı, 36. Bâb, 43 rakamlı hadîsin hâşiyesinde verilmişti; oradan okunsun!

بسم الله الرحمن الرحيم

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın ismiyle

٥ ــ كِتَابُ الْحَيْضِ

5-KİTÂBU'L-HAYZ

(Hayz Kitâbı)

وَقَوْلُ اللّٰهِ تَعَالَى وَيَسْئَلُونَكَ عَنِ الْمَحِيضِ قُلْ هُوَ أَذًى فَاعْتَزِلُوا النِّسَاءَ فِي الْمَحِيضِ إِلَى قَوْلِهِ وَيُحِبُّ الْمُتَطَهِّرِينَ *

VE YÜCE ALLAH'IN ŞU KAVLİ:

"Sana kadınların ay hâlini de sorarlar. De ki: O bir ezâdır. Onun için hayz zamânında kadınlardan ayrılın. Temizlendikleri vakte kadar kendilerine yaklaşmayın. İyice temizlendiler mi o zamân Allah'ın size emrettiği yerden onlara gidin. Herhâlde Allah hem çok tevbe edenleri sever, hem çok temizlenenleri sever"

(el-Bakara:222) [2]

---

1 Hayz ve onunla birlikte zikrolunan istihâza ile nifâsın hükümlerini beyân kitâbı. Kitâbın hayz ile isimlendirilmesi, hayzın diğerlerinden daha çok vâkı' olmasındandır. Hayz'ın on tâne ismi vardır: Hayz, tams (طمث), dıhk, ıkbâr, ı'sâr, dırâs, ırâk, fırâk, tams (طمس), nifâs.

2 *Mahîz,* mimli masdâr veyâ mekân ismi veyâ zamân ismi olabildiğine göre, hayız, hayız yeri veyâ hayız zamânı demek olur. Hayız, lûgatta seyelân ma'nâsından alınmış olarak, kadınların âdeti olan kan akıntısının ismidir ki, rahîmden vakit vakit gelen kirli ve tabiî ifrâz olup, şahıslara ve hâllere göre müddeti farklı olur. İmâm Şâfiî, en azı bir, en çoğu onbeş gün olduğuna; İmâm Mâlik en az ve en çoğunun ta'yîni mümkün olmadığına kaail olmuşlardır. İki hayz ara-

١ ـ باب كَيْفَ كَانَ بَدْءُ الْحَيْضِ وقَوْلِ النبيِّ صلى الله عليه وسلم هذا شَيْءٌ كَتَبَهُ اللَّهُ عَلَى بَنَاتِ آدَمَ وقال بَعْضُهُمْ كانَ أوَّلُ ما أُرْسِلَ الْحَيْضُ على بَنِي إسْرَائيلَ. قالَ أبو عَبْدِ اللَّهِ وحَدِيثُ النبيِّ صلى الله عليه وسلم أكْثَرُ

1- HAYZIN BAŞLAMASI NASIL OLDU VE PEYGAMBER(S)'İN: *"Hayz Allah'ın Âdem kızları üzerine yazdığı bir şeydir"* KAVLİ BÂBI [3]

Ve bâzıları da: Gönderilen hayzın ilki, İsrâîl oğulları (kadınları) üzerine oldu, dediler [4].
Ebû Abdillah Buhârî: Peygamber'in (yukarıki) sözü daha şumûllüdür, dedi [5].

---

sındaki temizlik müddetine *tuhur* denilir. Hayzın şer'î hükümleri namâz ve oruca mâni' olması, mescide girmekten, Kur'ân okumaktan ve Mushaf'a dokunmaktan çekinilmesi, kadının bununla bulûğa ermesi ve bu hâlde cimâ'ın harâm olmasıdır ki, burada mensûs olan da budur (*Hakk Dînî*, I, 775-776).

3 Çünkü hayz, kadınların hilkatlarının aslındandır ki, onda kendilerinin salâhı vardır. Bu salâha Yüce Allah'ın şu kavli delâlet eder: ***"Zekeriyyâ'yı da an. Hani o Rabb'ına: Rabb'ım beni yalnız başıma bırakma. Sen vârislerin en hayırlısısın diye niyâz etmişti. Biz onun bu duâsını kabûl ettik ve kendisine Yahyâ'yı ihsân eyledik. Eşini*** (doğurmaya) ***elverişli kıldık..."***(el-Enbiyâ:89-90). Buradaki islâh, onun karısını kısırlığının ardından kendisine hayzı tekrâr vermek sûretiyle doğurmaya elverişli kılmakla tefsîr edilmiştir.

Hâkim, sahîh bir isnâdla İbn Abbâs'tan: *"Hayzın başlaması, cennetten indirilmesinden sonra Havvâ üzerinde oldu"* hadîsini rivâyet etmiştir.

4 Buharî bununla, Abdurrazzâk'ın sahîh bir isnâdla İbn Mes'ûd'dan rivâyet ettiği şu hadîsi işâret ediyor gibidir: İbn Mes'ûd şöyle demiştir: *"İsrâîl oğulları'nda erkekler ve kadınlar berâberce namâz kılıyorlardı. Kadın erkeğe bakıyordu. Allah o kadınlar üzerine hayzı bıraktı da onları mescidlerden men' etti"*. Abdurrazzâk'ta, Âişe'den de bu ma'nâda bir hadîs vardır.

5 Yânî Peygamber'in *"Hayz Allah'ın Âdem kızları üzerine yazdığı bir şeydir"* sözü, o, bâzılarına âid olan sözden daha şumûllüdür. Çünkü Peygamber'in sözü İsrâîl oğulları kadınlarına ve diğerlerine şâmildir.

Dâvûdî: Bu iki söz arasında muhâlefet yoktur. Çünkü İsrâîl oğulları kadınları da Âdem kızlarındandır, dedi.

Muhâlefet ise görüldüğü üzere apaçıktır. Çünkü bu sözden İsrâîl oğulları kadınlarından başkasına hayz gönderilmemiş olması lâzım gelir. Hadîs ise İsrâîlliler olsun, gayrıları olsun, bütün Âdem kızlarına hayzın yazılmış olduğunda zâhirdir.

İbn Hacer bunu şöyle cevâbladı: Ta'mîme kaail olmakla berâber, İsrâîl oğulları kadınlarına mevcûdiyetinin başlangıcı olarak değil de, bir cezâ olmak üzere

٢ــ بَابُ الْأَمْرِ لِلنِّسَاءِ إِذَا نُفِسْنَ

2- HAYZ OLDUKLARI ZAMÂN KADINLARA EMR BÂBI [6]

١ــ حدّثنا عَلِيُّ بنُ عبْدِ اللّهِ قال حدّثنا سُفْيَانُ قال سَمِعْتُ عَبْدَ الرَّحْمنِ ابنَ الْقَاسِمِ قال سَمِعْتُ الْقَاسِمَ يَقُولُ سَمِعْتُ عَائِشَةَ تَقُولُ خَرَجْنَا لا نَرَى إِلاَّ الْحَجَّ فَلَمَّا كُنَّا بِسَرِفَ حِضْتُ فَدَخَلَ عَلَيَّ رسولُ اللّهِ صلى الله عليه وسلم وأنَا أَبْكِي فقال مَالَكِ أَنُفِسْتِ قُلْتُ نَعَمْ قال إنَّ هذا أمْرٌ كَتَبَهُ اللّهُ عَلَى بَنَاتِ آدَمَ فَاقْضِي ما يَقْضِي الْحَاجُّ غَيْرَ أنْ لاَ تَطُوفِي بِالْبَيْتِ قَالَتْ وضَحَّى رسولُ اللهِ صلى الله عليه وسلم عَنْ نِسَائِهِ بِالْبَقَرِ *

1-....... el-Kaasım şöyle diyor: Ben Âişe'den işittim, şöyle diyordu: Biz ancak hacc etmeği düşünerek yola çıktık. Serif mevkîine geldiğimiz zamân ben hayz oldum. Rasûlullah (S) yanıma girdi; ben ise ağlıyordum. "*Neyin var* (hayız mı oldun?)" diye sordu. Evet dedim. "*Bu, Allah'ın Âdem kızları üzerine yazdığı bir iştir. Binâenaleyh sen, hacıların edâ ettiği mensekleri edâ et, şu kadar ki, Beyt'i tavâf etme*" buyurdu. Âişe dedi ki: Ve Rasûlullah, kendi kadınları adına sığır kurbân etti [7].

٣ــ بابُ غَسْلِ الْحَائِضِ رَأْسَ زَوْجِهَا وَتَرْجِيلِهِ

3- HAYIZLI KADININ, KOCASININ BAŞINI YIKAMASI VE TARAMASI BÂBI

٢ــ حدّثنا عَبْدُ اللّهِ بنُ يُوسُفَ قال حدّثنا مالِكٌ عنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ عنْ أَبِيهِ عنْ عائِشَةَ قَالَتْ كُنْتُ أُرَجِّلُ رأسَ رسولِ اللهِ صلى الله عليه وسلم وأنا حائِضٌ *

---

hayz müddetinin uzatılması şeklinde anlaşılmak sûretiyle, iki söz arasını cem' etmek mümkün olur, dedi.. (Kastallânî).

6 Bu bâb ile ismi, nushaların bâzısında düşmüştür.

7 Metinde "bi'l-bakari" rivâyeti olduğu gibi, "bi'l-bakarati" rivâyeti de vardır. İkinci rivâyette bir sığır kurbân edilmiş olduğu taayyün eder. Birincisine göre ise, sığırların birden fazla olması ihtimâli de anlaşılır ki, her iki ihtimâli gözeterek tercemesinde "bir"siz olarak yalnız "sığır" denildi (Ahmed Naîm).

2-....... Âişe (R): Ben hayızlı olduğum hâlde Rasûlullah'ın başını tarar idim, demiştir [8].

٣ـ حدّثنا إبْرَاهِيمُ بنُ مُوسَى قال أخبرَنَا هِشَامُ بنُ يُوسفَ أنَّ ابْنَ جُرَيْجٍ أخْبَرَهُمْ قالَ أخبرنى هِشَامٌ عنْ عُرْوَةَ أنَّهُ سُئِلَ أتَخْدُمُنِى الْحَائِضُ أوْ تَدْنُو مِنِّى الْمَرْأةُ وَهْىَ جُنُبٌ فقَالَ عُرْوَةُ كلُّ ذلِكَ عَلَىَّ هَيِّنٌ وكلُّ ذلِكَ تَخْدُمُنِى وليْسَ عَلَى أحَدٍ فِى ذلِكَ بَأْسٌ أخْبَرَتْنِى عَائِشَةُ أنَّهَا كَانَتْ تُرَجِّلُ تَعْنِى رَأسَ رسولِ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم وَهْىَ حائِضٌ ورسولُ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم حينَئِذٍ مُجَاوِرٌ فِي الْمَسْجِدِ يُدْنِى لَهَا رَأسَهُ وَهْىَ فِى حُجْرَتِهَا فَتُرَجِّلُهُ وَهْىَ حَائِضٌ *

3-....... Bana Hişâm, Urve'den haber verdi ki, Urvetu'bnu'z-Zubeyr'e: Hayızlı kadının bana hizmet etmesi yâhud kadının cünüb iken yanıma gelmesi câiz midir? diye sorulmuş. Urve de: Bana göre bunun hepsi câiz, öyle olan da, böyle olan da bana hizmet eder. Bundan dolayı hiçbir taraf için be's yoktur. Bana Âişe haber verdi ki, kendisi hayızlı ve hücresinde ikaamet ederken, Rasûlullah da mescidde i'tikâf ettiği zamân, Rasûlullah başını ona doğru uzatır, o da Rasûlullah'ın başını tarardı [9].

٤ـ بابُ قِرَاءَةِ الرَّجُلِ فِي حِجْرِ امْرَأتِهِ وَهْىَ حَائِضٌ وكانَ أبُو وَائِلٍ يُرْسِلُ خَادِمَهُ وَهْىَ حائِضٌ إلَى أبِى رَزِينٍ فَتَأتِيهِ بالْمُصْحَفِ فَتُمْسِكُهُ بِعِلاقَتِهِ

---

8 Hristiyanlar, hayza hiç ehemmiyet vermezler, hayızlı kadınlarla cinsî münâsebette bile be's görmezler, bu tefrîttir; işi küçültmektir. Yahûdîler ise, cinsî münâsebet şöyle dursun, hayızlı kadınlarla bir odada bile oturmazlar, berâber yiyip içmezler; bu da ifrâttır; tedbîrde ileri gitmektir.

Câhiliyyet Arablar'ı, Yahûdîler'in ifrâtına tâbi' olmuşlardı. İslâm şerîati ise bu ifrat ve tefrîti kaldırarak, yalnız hayızlı kadınlarla cinsî münâsebeti harâm kılmış ve bu hâldeki kadınları cünüb menzilesinde tutmuştur. Baş tarafta zikredilen el-Bakara:222. âyeti, yalnız hayızlı kadınlarla cinsî münâsebeti yasak ettiği gibi, bundan sonraki hadîslerde de Arab'ın hayızlı kadınlar hakkındaki bâtıl i'tikaadlarını yıkar ve bu husûstaki şer'î hükümleri beyân eder (*Tecrîd Ter.*, I, 183-184).

9 Mü'minlerin annelerinden her birine mahsûs olan hücrelerin kapıları mescide açılırdı. Bu ta'rîfe göre Rasûlullah, Âişe'nin hücresine bitişik bir halvet yerinde i'tikâf etmiştir.

4- ERKEĞİN, KADIN HAYIZLI İKEN KARISININ KUCAĞINDA KUR'ÂN OKUMASI BÂBI

Ebû Vâil de, kendi hizmetçi kadınını hayızlı olduğu hâlde Ebû Rezîn'e gönderirdi de, kadın Mushaf kesesinin ipinden tutarak onu Ebû Vâil'e getirir idi [10].

٤ـ حدّثنا أبو نُعَيْمٍ الْفَضْلُ بنُ دُكَيْنٍ سَمِعَ زُهَيْرًا عَنْ مَنْصورِ بنِ صَفِيَّةَ أنَّ أُمَّهُ حَدَّثَتْهُ أنَّ عائِشَةَ حَدَّثَتْها أنَّ النبيَّ صلى الله عليه وسلم كانَ يَتَّكِيءُ في حَجْرِى وأنا حائِضٌ ثُمَّ يَقْرَأُ الْقُرْآنَ *

4-....... Âişe (R): Peygamber (S), ben hayızlı iken başını kucağıma yaslar, sonra Kur'ân okurdu, diye tahdîs etmiştir.

٥ـ بابُ مَنْ سَمَّى النِّفاسَ حَيْضًا

5- NİFÂSA HAYZ İSMİNİ VEREN KİMSE BÂBI [11]

٥ـ حدّثنا الْمَكِّيُّ بْنُ إبْراهِيمَ قال حدّثنا هِشامٌ عَنْ يَحْيَ ابْنِ أبِى كَثِيرٍ عَنْ أبِى سَلَمَةَ أنَّ زَيْنَبَ ابْنَةَ أُمِّ سَلَمَةَ حَدَّثَتْهُ أنَّ أُمَّ سَلَمَةَ حَدَّثَتْها قالَتْ بَيْنا أنا مَعَ النبيِّ صلى الله عليه وسلم مُضْطَجِعَةً في خَمِيصَةٍ إذْ حِضْتُ فانْسَلَلْتُ فأَخَذْتُ ثِيابَ حِيضَتِى قال أنُفِسْتِ قُلْتُ نَعَمْ فَدَعانِى فاضْطَجَعْتُ مَعَهُ فِى الخَمِيلَةِ *

5-....... Ümmü Seleme (R) tahdîs edip şöyle demiştir: Ben Peygamber ile berâber bir aba içinde yatmış hâlde idim. Derken hayz oldum. Yavaşça sıyrıldım. Ve hayız elbisemi alıp giydim. Peygamber: *"Nifâslandın mı* (yânî âdetin mi geldi)*?"* diye sordu. Ben: Evet, dedim.

---

10 Bu haberi İbnu Ebî Şeybe, kendi *Musannaf*'ında sahîh bir isnâd ile mevsûlen rivâyet etmiştir.

11 Bu bâbın ismi kalbedilmiştir: Çünkü bunun hakkı "Hayz'a nifâs ismi veren" denilmekti, denildi.

Bu, takdîm ve te'hîre hamlolunur. Takdîr "Hayz'a nifâs ismi veren"dir. Kezâ "ismi veren" sözü ile murâd, "Nifâs lâfzını hayız ma'nâsına kullanan" olması da muhtemildir. Buna göre haberdekine tekellüfsüz olarak mutâbık olur da denildi (İbn Hacer).

Buhârî'nin irâde ettiği şeyin hâsılı şudur: Hayz'ın nifâsa ıtlâkı, nifâsın hayza ıtlâkı Arablar arasında şâyi'dir. Binâenaleyh hayız için sâbit olan hükümler, öylece nifâs için de sâbit olur... (Şâh Veliyyullah).

Bunun üzerine Peygamber beni çağırdı, ben de saçaklı kadîfenin altında onunla berâber yattım [12].

٦ــ باب مُبَاشَرَةِ الْحَائِضِ

6- HAYIZLI KADININ CİLDİNE DOKUNMAK BÂBI [13]

٦ــ حدّثنا قَبِيصَةُ قال حدّثنا سُفْيَانُ عن مَنْصُورٍ عَنْ إِبْرَاهِيمَ عَنِ الأَسْوَدِ عَنْ عائِشَةَ قَالَتْ كُنْتُ أَغْتَسِلُ أنا والنبيُّ صلى الله عليه وسلم مِنْ إِنَاءٍ وَاحِدٍ كِلانَا جُنُبٌ وكانَ يَأْمُرُونِي فَأَتَّزِرُ فَيُبَاشِرُونِي وأنا حَائِضٌ وكانَ يُخْرِجُ رَأْسَهُ إِلَيّ وَهُوَ مُعْتَكِفٌ فَأَغْسِلُهُ وَأَنَا حَائِضٌ *

6-....... Âişe (R) şöyle demiştir: Ben, Peygamber ile birlikte her ikimizde cünüb iken bir kabdan yıkanırdık. (Hayız olduğumda) O bana emrederdi, ben de fûtamı bağlardım. Ben hayızlı iken Peygamber tenini tenime dokundururdu. Kezâ O (mescidde) i'tikâfta iken, ben de hayızlı olduğum hâlde başını (i'tikâf yerinden dışarıya) çıkarırdı da, ben onu yıkar idim [14].

٧ــ حدّثنا إِسْمَاعِيلُ بنُ خَلِيلٍ قال أخبرنا عَلِيُّ بنُ مُسْهِرٍ قالَ أَخْبَرَنَا أَبو إِسْحَاقَ هُوَ الشَّيْبَانِيُّ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمنِ بنِ الأَسْوَدِ عَنْ أبيهِ عن عَائِشَةَ قَالَتْ كَانَتْ إِحْدَانَا إِذَا كَانَتْ حائِضًا فَأَرَادَ رسولُ اللّهِ صلى الله عليه وسلم أنْ يُبَاشِرَهَا أَمَرَهَا أَنْ تَتَّزِرَ فِي فَوْرِ حَيْضَتِهَا ثُمَّ يُبَاشِرُهَا قالتْ وأَيُّكُمْ يَمْلِكُ إِرْبَهُ

12 *el-Hamîsa:* Sefîne vezninde bir gûnâ siyâh abaya denir ki, dört köşeli ve iki tarafı zencefli olur.
el-Hamîle: Sefîne vezninde... ve kadîfeye denir ki ma'rûftur.
el-Hamle: Temre vezninde, bu dahî kadîfeye denir. Ve kilim ve ihrâm ve zeylu ve çuha ve mıkrame makûlesi havlı ve saçaklı nesneye denir.. *(Kaamûs Ter.).*

13 Yânî izârın üst tarafındaki derilerde teni tene sürüşmek câizdir. İzârın altındaki derilere gelince, âlimlerin bâzısının hilâfına olarak, câiz değildir. Çünkü bâzı âlimler fercden ve kan yerinden sakınmakla berâber, bunu da câiz görürler... (Şâh Veliyyullah).

14 *el-Mubâşere:.....* ve cimâ' eylemek ma'nâsınadır. Bir kavle göre, bir bez içinde beşereleri (yânî cildleri, tenleri) biribirine sürüşmek ma'nâsınadır *(Kaamûs Ter.).*
Bu lâfzı burada cinsî münâsebet ma'nâsına almağa imkân yoktur. Çünkü hayızlı kadınla cinsî münâsebet etmek, bi'l-icmâ harâmdır, büyük günâhtır...

كَمَا كَانَ النبىُّ صلى الله عليه وسلم يَمْلِكُ إِرْبَهُ : تابَعَهُ خَالِدٌ وَجَرِيرٌ عَنِ الشَّيْبَانِيِّ *

7-....... Bize Ebû İshâk -ki o Şeybânî'dir-, Abdurrahmân ibn Esved (99)'den; o da babası Esved ibn Yezîd'den; o da Âişe'den haber verdi. O şöyle demiştir: Biz mü'minlerin annelerinden biri hayız olduğu ve Rasûlullah da cildini onun cildine dokundurmak istediği zamân o kadına hayzının hemen başlangıcında iken fûta bağlamasını emreder ve ondan sonra tenini o kadının tenine dokundururdu. Âişe dedi ki: Sizin hanginiz nefsine, Peygamber'in nefsine mâlik olduğu kadar mâlik olabilir? [15]

Bu hadîsi Şeybânî'den rivâyet etmesinde ayrı ayrı Hâlid ibn Abdillah ile Cerîr ibn Abdilhamîd, Alî ibn Mushir'e mutâbaat etmişlerdir [16].

٨ــ حدّثنا أَبو النُّعْمَانِ قال حدّثنا عَبْدُ الْوَاحِدِ قال حدّثنا الشَّيْبَانِىُّ قَالَ حدّثنا عَبْدُ اللّهِ بنُ شَدَّادٍ قال سَمِعْتُ مَيْمُونَةَ تَقولُ كانَ رسولُ اللّهِ صلى الله عليه وسلم إذا أَرَادَ أنْ يُبَاشِرَ امْرَأَةً مِنْ نِسَائِهِ أَمَرَهَا فَاتَّزَرَتْ وَهْيَ حائِضٌ. وَرَوَاهُ سُفْيَانُ عَنِ الشَّيْبَانِيِّ *

8-....... Bize Şeybânî tahdîs edip şöyle dedi: Bize Abdullah ibnu Şeddâd tahdîs edip şöyle dedi: Ben Meymûne'den işittim, şöyle diyordu: Rasûlullah (S) kadınlarından bir kadınla deri deriye sürüşmek istediği zamân, kadın hayızlı olduğu hâlde kadına emreder, kadın da fûtasını bağlar idi.

Bu hadîsi Sufyân es-Sevrî de Şeybânî'den rivâyet etmiştir.

٧ــ بابُ تَرْكِ الحَائِضِ الصَّوْمَ

7- HAYIZLI KADININ ORUÇ TUTMAYI TERKETMESİ BÂBI

٩ــ حدّثنا سَعِيدُ بنُ أَبى مَرْيَمَ قالَ أَخْبَرنا مُحَمَّدُ بنُ جَعْفَرٍ قالَ أَخْبَرنى

---

15 Bu son sözden Âişe'nin, nefsine güven olmaksızın cild cilde sürtüşmenin kerâhetine kaail olduğu zâhir oluyor (Şâh Veliyyullah).

16 Hâlid'in mutâbaatını, Ebu'l-Kaasım et-Tenûhî; Cerîr'in mutâbaatını ise Ebû Dâvûd ile el-İsmâîlî mevsûlen rivâyet etmişlerdir (İbn Hacer, Aynî, Kastallânî).

زَيْدٌ هُوَ ابنُ أَسْلَمَ عَنْ عِيَاضِ بنِ عَبْدِ اللّهِ عنْ أَبِى سَعِيدٍ الخُدْرِيِّ قالَ خَرَجَ
رسولُ اللّهِ صلى الله عليه وسلم فِى أَضْحًى أَوْ فِطْرٍ إِلى الْمُصَلَّى فَمَرَّ عَلَى النِّسَاءِ
فقالَ يا مَعْشَرَ النِّسَاءِ تَصَدَّقْنَ فَإِنِّى أُرِيتُكُنَّ أَكْثَرَ أَهْلِ النَّارِ فَقُلْنَ وَبِمَ يَا رسولَ
اللّهِ قالَ تُكْثِرْنَ اللَّعْنَ وَتَكْفُرْنَ العَشِيرَ ما رَأَيْتُ مِنْ ناقِصَاتِ عَقْلٍ وَدِينٍ أَذْهَبَ
لِلُبِّ الرَّجُلِ الحَازِمِ مِنْ إِحْدَاكُنَّ قُلْنَ وما نُقْصَانُ دِينِنَا وَعَقْلِنَا يا رسولَ اللّهِ
قالَ أَلَيْسَ شَهَادَةُ المَرْأَةِ مِثْلَ نِصْفِ شَهَادَةِ الرَّجُلِ قُلْنَ بَلى قالَ فَذَلِكِ مِنْ نُقْصَانِ
عَقْلِهَا أَلَيْسَ إِذَا حاضَتْ لَمْ تُصَلِّ وَلَمْ تَصُمْ قُلْنَ بَلَى قالَ فَذَلِكِ مِنْ نُقْصَانِ
دِينِهَا *

9-....... Bize Muhammed ibn Ca'fer haber verip şöyle dedi: Bana Zeyd -ki o, Eslem'in oğludur-, İyâd ibn Abdillah'tan; o da Ebû Saîd Hudrî'den haber verdi. O şöyle demiştir: Bir kurban yâhud ramazân bayramında Rasûlullah (S) yanımıza, namâz kılınacak musallâya çıktı. Kadınların yanına uğradı da:

— *Ey kadınlar topluluğu! Sadaka veriniz. Çünkü sizler bana cehennem ahâlîsinin çoğu olarak gösterildiniz,* buyurdu.

Kadınlar:

— Yâ Rasûlallah, neden? diye sordular.

Rasûlullah:

— *Çünkü siz çokça la'net eder ve kocalarınıza karşı ni'mete nankörlük yaparsınız.* (Ne acîbdir ki kendini zabt eden) *tam akıllı ve ihtiyâtlı kimsenin aklını, sizin kadar eksik akıllı, eksik dînli hiçbir kimsenin çelebileceğini görmedim,* buyurdu.

Kadınlar:

— Dînimizin ve aklımızın eksikliği nedir? Yâ Rasûlallah? dediler.

— *Kadının şahâdeti, erkeğin şahâdetinin yarısı değil midir?*

Kadınlar:

— Evet, dediler.

— *İşte bu aklının eksikliğindendir. Hayız olduğu zamân da namâz kılmaz, oruç tutmaz değil mi?* buyurdu.

Kadınlar:

— Evet, dediler.

— *İşte bu da dîninin eksikliğindendir,* cevâbını verdi [17].

---

17 Küll hakkında verilen hükmün o küll ferdlerinden her ferde sâdık olması lâzım gelmez. Nitekim erkeklere taş çıkartır nice kadınlar vardır. Hüküm çoğunluğa göredir. Amel îmândan cüz'dür ve îmân, ziyâde ve noksan kabûl eder diyenler

٨ـ بابٌ تَقْضِي الحَائِضُ المَنَاسِكَ كُلَّهَا إلاَّ الطَّوَافَ بالبَيْتِ وقالَ
إبْرَاهِيمُ لا بأسَ أنْ تَقْرَأَ الآيَةَ وَلَمْ يَرَ ابنُ عَبَّاسٍ بالقِرَاءَةِ لِلْجُنُبِ بَأْسًا
وكانَ النبيُّ صلى الله عليه وسلم يَذْكُرُ اللَّهَ عَلَى كُلِّ أَحْيَانِهِ وقالَتْ أمُّ
عَطِيَّةَ كُنَّا نُؤْمَرُ أنْ يَخْرُجَ الحُيَّضُ فَيُكَبِّرْنَ بتَكْبِيرِهِمْ وَيَدْعُونَ. وقالَ ابْنُ
عَبَّاسٍ أخبرني أبو سُفيَانَ أنَّ هِرَقْلَ دَعَا بِكِتَابِ النَّبِيِّ صلى الله عليه وسلم
فَقَرَأَ فاذَا فِيهِ بِسمِ اللَّهِ الرَّحْمنِ الرَّحِيمِ ويا أهْلَ الكِتَابِ تَعَالَوْا إلى
كَلِمَةٍ الآيَةَ. وقالَ عَطاءٌ عَنْ جابِرٍ حاضَتْ عائِشَةُ فَنَسَكَتِ المَنَاسِكَ
كُلَّهَا غَيْرَ الطَّوَافِ بالبَيْتِ ولاَ تُصَلِّي . وقالَ الحَكَمُ إنِّي لأذْبَحُ وأَنَا
جُنُبٌ. وقالَ اللَّهُ ولا تَأْكُلُوا مِمَّا لَمْ يُذْكَرِ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ

8- BÂB: HAYIZLI KADIN, BEYT'İ TAVÂF ETMEK MÜSTESNÂ, BÜTÜN HACC FİİLLERİNİ YERİNE GETİRİR

İbrâhîm en-Nahaî: Hayızlı kadının âyet okumasında be's yoktur, demiştir [18]. İbn Abbâs da: Cünübün kırâat etmesinde bir be's görmemiştir [19].

Peygamber(S) de zamânlarının hepsinde (yânî her hâlinde) zikrederdi. Ümmü Atıyye de: Biz, hayızlı kadınların (namazgâha) çıkmaları, mü'minlerin tekbîrleriyle tekbîr etmeleri ve duâ etmeleri ile emrolunur idik, dedi [20].

İbn Abbâs da şöyle dedi: Bana Ebû Sufyân haber verdi ki: Hıraklıyus, Peygamber'in mektûbunu istemiş ve okumuştur. Bu mektûbda: Bismillahirrahmânirrahîm ile "*Ey kitâb ehli, hepiniz bizimle sizin aranızda musâvî bir kelimeye gelin: Allah'tan başkasına tapmayalım, O'na hiçbir şeyi ortak tutmayalım, Allah'ı bırakıp da kimimiz kimimizi*

Peygamber'in bu sözünü- zâhirine hamleder ve te'vîline hâcet görmezler. İbâdeti eksik olanların dînini de eksik sayarlar. Muhâlifleri ise, îmân, İslâm ve dîn'in zâtında ziyâde ve noksan terettübü mümkün değildir, bu ziyâde ve naks sıfata râci'dir, derler (*Tecrîd Ter.*, I, 188).

18 Bunu Dârimî mevsûlen rivâyet etti.

19 Bunu İbnu Munzir, İbn Abbâs'tan isnâdiyle rivâyet etti.

20 Bunu Buhârî, "Kitâbu'l-lyd"de mevsûlen rivâyet etti. Yânî bayramda tekbîr getirmeleri evlâ tarîkiyle câiz olur.

***Rabb'lar edinmeyelim...*" (Âlu İmrân:64) sözleri de vardı [21].**
Ve Atâ ibn Ebî Rebâh, Câbir'den: Âişe hayz oldu da Beyt'i tavâf hâric, bütün hacc fiillerini yaptı ve namâz kılmıyordu, dedi [22].
Ve Hakem ibn Uteybe: Ben cünüb iken hayvân keserim. Allah da: "*Üzerlerine Allah'ın ismi anılmayanlardan yemeyin; çünkü bu muhakkak bir fısktır...*" (el-En'âm:121)
buyurdu, demiştir [23].

١٠ــ حدّثنا أَبو نُعَيْمٍ قال حدّثنا عَبْدُ العَزِيزِ بنُ أَبي سَلَمَةَ عنْ عَبْدِ الرَّحْمنِ بنِ القاسِمِ عن القَاسِمِ بنِ مُحَمَّدٍ عنْ عائِشَةَ قَالَتْ خَرَجْنَا مَعَ النبىِّ صلى الله عليه وسلم لاَ نَذْكُرُ إلاَّ الحَجَّ فَلَمَّا جِئْنَا سَرِفَ طَمِثْتُ فَدَخَلَ عَلَى النبىُّ صلى الله عليه وسلم وأَنَا أَبْكِى فقالَ ما يُبْكِيكِ قُلْتُ لَوَدِدْتُ واللّهِ أَنِّى لَمْ أَحُجَّ العامَ قال لَعَلَّكِ نُفِسْتِ.قُلْتُ نَعَمْ قالَ فَانَّ ذَلِكِ شَىْءٌ كَتَبَهُ اللّهُ على بَنَاتِ آدَمَ فافعَلِى ما يَفْعَلُ الحَاجُّ غَيْرَ أنْ لاَ تَطُوفِى بالبَيْتِ حَتَّى تَطْهُرِي *

10-....... Âişe (R) şöyle demiştir: Bizler Peygamber'in maiyyetinde, haccdan başka bir şeyi düşünmeyerek yola çıktık. Serîf mevkîine geldiğimiz zamân ben hayız oldum. Ben ağlar hâldeyken Peygamber (S) yanıma girdi ve: *"Seni ağlatan nedir?"* dedi. Ben: Vallâhî çok arzû etmiştim; Allah'a yemîn ediyorum ki, ben bu yıl hacc etmedim, dedim. Peygamber: *"Muhtemel ki sen hayz oldun"* dedi. Evet, dedim. *"Şübhe yok, sendeki bu hâl, Allah'ın Âdem kızları üzerine yazdığı bir şeydir. Binâenaleyh hacıların yapacakları fiilleri sen de yap, şu kadar ki, temizleninceye kadar Beyt'i tavâf etme"* buyurdu [24].

---

21 Bunu Buhârî, "Bed'u'l-Vahy"de mevsûlen rivâyet etti.
Bu, Peygamber'in, tâ Allah'ın zikrini mâni' olan kâfirlere olan mektûblaşmalarına kadar her hâlinde Allah'ı zikreder olduğuna delîldir. Binâenaleyh müslümânlar hakkında evlâ tarîkıyledir.

22 Bunu Buhârî, "Kitâbu'l-Ahkâm"da mevsûlen rivâyet etti.

23 Bunu Bağâvî mevsûlen rivâyet etti. "Allah şöyle buyurdu.." ifâdesi, delîl için ikinci bir mukaddime menzilesindedir. Yânî cünüblükle berâber hayvân kesmek câizdir; şu kadar var ki, bu boğazlama dahî Allah'ı zikretmeksizin câiz olmaz. Cünüblük ve hayzın hükümleri de bi'l-icmâ musâvîdir.
Buhârî bu bâbın ta'lîklerini "ednâ mulâbese" için (yânî en yakın bir bulaşma için) getirmiştir. Nitekim bu gizli olmaz. Bunun benzerleri müellifte çoktur.

24 Âişe'nin en baştaki ifâdesi, eskiden hacc ayları içinde umreye niyet edilmez i'ti-

٩ ـ بابُ الاستِحاضَةِ

9- İSTİHÂZA BÂBI

١١ ـ حدّثنا عَبْدُ اللهِ بنُ يُوسُفَ قال أخبرنا مالِكٌ عنْ هِشَامِ بنِ عُرْوَةَ
عَنْ أبيهِ عنْ عائِشَةَ أنَّهَا قالَتْ قَالَتْ فاطِمَةُ بِنْتُ أبِي حُبَيْشٍ لرسولِ اللهِ صلى الله
عليه وسلم يا رَسُولَ اللهِ إنِّي لاَ أطْهُرُ أفأَدَعُ الصَّلاةَ فَقالَ رسولُ اللهِ صلى
الله عليه وسلم إنَّمَا ذَلِكِ عِرْقٌ ولَيْسَ بالحَيْضَةِ فَإذَا أقْبَلَتِ الحَيْضَةُ فاتْرُكِي
الصَّلاةَ فَاذَا ذَهَبَ قَدْرُهَا فاغسِلِي عَنْكِ الدَّمَ وَصَلِّي *

11-....... Âişe (R) şöyle demiştir: Fâtıma bintu Hubeyş, Rasûlullah'a hitâben: Yâ Rasûlallah, ben temiz olamıyorum, namâzı terk edeyim mi? diye sordu. Rasûlullah (S): *"Bu, ancak bir damar* (kanı)*dır, hayız değildir. Hayız* (vakti) *geldiği zamân namâzı bırak, hayız zamânı geçince kendinden kanı yıka ve namâz kıl"* buyurdu [25].

---

kaadında bulunduğu içindir. Câhiliyyet zamânında İbrâhîm dîninin öğrettiği nusuk ve ibâdetlerden yalnız hacc ve umre ayakta kalmıştı ki, o da birçok bid'atler ve bâtıl bâtıl i'tikaadlarla karışmış bir hâlde idi. Bu cümleden olmak üzere hacc ayları içinde umre niyetiyle ihrâma girip, telbiye ile ses yükseltmek câiz sayılmazdı. Vedâ haccına kadar bu i'tikaadı bozacak yeni bir teşrî' vâkı' olmamıştı. Bundan dolayı müslümânlar ihrâma girdikleri vakit, hep hacc niyetiyle girmiş bulunuyorlardı. Bilhassa kurbân sevk etmiş olan Rasûlullah'ın niyetine uyarak, hepsi o niyette idi. Hacc kaafilesi Mekke'ye yaklaştığında Serif mevkîinde Peygamber *"Berâberinde kurban getirenlerden mâada her kim varsa, haccı fesh ederek umre'ye niyet etsin"* diye teblîğ buyurdu. Ve Câhiliyyet Arabı'nın bu husustaki amel ve i'tikaadını bozdu. İsteyenler, hacc ayları içinde de Umre'den istifâdeye imkân buldular. Fakat herhâlde Medîne'den çıkarken umûmun niyeti hacc idi. Bundan dolayı mü'minlerin annesi Âişe "Hacc'dan başka bir niyetimiz olduğunu bilmeksizin..." demiştir.

Âişe'nin ağlaması hayızlı hâlde iken hem haccın, hem umrenin rükünlerinden olan ifâda tavâfının mümkin olmamasındandır. Bilindiği üzere hayızlının tavâf etmesi câiz değildir. İşte bu sebeble Peygamber Âişe'ye, metindeki şekilde hareket etmesini emretmiştir.

25 Bunun ma'nâsı: O, rahim kanı değildir ki namâzı ve orucu bırakmayı mûcib olsun; o bir damar kanından ibârettir, denildi. Tabîblere göre istihâza da rahimden gelir; öyleyse "Bu ancak bir damardır" sözünün ma'nâsı nedir? denilirse, ben şöyle derim: Onun ma'nâsı: Bu ancak bir râhatsızlık ve onda bir hastalıktır. Damar söylenip, hastalık ve râhatsızlık irâde edilmesidir. Çünkü kanın toplanması ve bozulması orada olur. Bu da ekseriyyâ râhatsızlığa ve hastalığa sebeb olur. Buna göre hadîs ile tabîblerin söylediği arasında muhâlefet yoktur. Çünkü tabîbler de hastalıkların çoğunun damarlardaki bir mizâc kötülüğünden meydana gelmekte olduğunu i'tirâf etmektedirler (Şâh Veliyyullah).

el-Mustahâza, şu hâtuna denir ki, kanı hayz kanı olmayıp, yâni rahimden

١٠ ــ باب غسل دم المحيض

10- HAYZ KANINI YIKAMAK BÂBI

١٢ ــ حدّثنا عَبْدُ اللّٰهِ بنُ يُوسُفَ قالَ أخْبرنا مالِكٌ عَنْ هِشامٍ عَنْ فَاطِمَةَ بِنْتِ المُنْذِرِ عَنْ أسْمَاءَ بِنْتِ أبي بَكْرٍ أنَّهَا قالَتْ سَألَتِ امْرَأةٌ رسولَ اللّٰهِ صلى الله عليه وسلم فقالَتْ يا رسولَ اللّٰهِ أرَأيْتَ إحْدَانا إذا أصَابَ ثَوْبَها الدَّمُ مِنَ الحَيْضَةِ كَيْفَ تَصْنَعُ فقَالَ رسولُ اللّٰهِ صلى الله عليه وسلم إذا أصَابَ ثَوْبَ إحْدَا كُنَّ الدَّمُ مِنَ الحَيْضَةِ فَلْتَقْرُصْهُ ثُمَّ لِتَنْضَحْهُ بِمَاءٍ ثُمَّ لِتُصَلِّي فِيهِ *

12-....... Bize Mâlik, Hişâm'dan; o da Fâtıma bintu'l-Munzir'den; o da Esmâ bintu Ebî Bekr'den haber verdi. O şöyle demiştir: Bir kadın, Rasûlullah'tan sorup: Yâ Rasûlallah, birimiz, elbisesine hayzından kan isâbet ederse nasıl yapsın buyurursun? dedi. Rasûlullah: *"Birinizin elbisesine hayzından kan bulaşırsa, onu parmaklarıyla yâhud tırnağıyla kazısın, sonra azar azar üzerine su döküp yıkasın, ondan sonra o elbise içinde namâz kılsın"* buyurdu.

١٣ ــ حدّثنا أصْبَغُ قال أخْبرنى ابنُ وهبٍ قالَ أخْبرنى عَمْرُو بنُ الحارِثِ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمنِ بنِ القاسِمِ حَدَّثَهُ عَنْ أبيهِ عَنْ عَائِشَةَ قالَتْ كانَتْ إحْدَانَا تَحِيضُ ثُمَّ تَقْتَرِصُ الدَّمَ مِنْ ثَوْبِها عِنْدَ طُهْرِها فَتَغْسِلُهُ وَتَنْضَحُ عَلَى سائِرِهِ ثُمَّ تُصَلِّي فِيهِ *

13-....... Âişe (R) şöyle demiştir: Birimiz hayız olurdu da, sonra temiz olduğu zamân elbisesinden kanı parmaklarıyla kazır ve onu yıkar, müteâkıben elbisesinin diğer kısımları üzerine azar azar su döker, ondan sonra da bu elbisenin içinde namâz kılardı.

١١ ــ باب الإعْتِكافِ لِلْمُسْتَحاضَةِ

11- İSTİHÂZALI KADININ İ'TİKÂF ETMESİ BÂBI

---

gelmeyip âzil dedikleri damardan gelir. Bu, mechûl binâsı olan Ustuhîzat sîgasındandır. "Ustuhîzati'l-meretu ve hiye mustahâzatun" denilir, yânî kanı hayızdan değil de, âzil damarından olarak akar *(Kaamûs Ter.)*.

Buna göre mustahâza, hayız müddetinin en büyüğü geçtikten sonra yine kanı dinmeyen kadına denir. Bunun hükmü, bâzı husûslarda hayızlıdan farklı olup, dâimî özürlü hükmündedir.

١٤ ـ حدّثنا إسْحاق قالَ حدّثنا خالِدُ بنُ عَبْدِ الله عَنْ خالِدٍ عَنْ عِكْرِمَةَ عَنْ عائِشَةَ أنّ النَّبيَّ صلى الله عليه وسلم اعْتَكَفَ مَعَهُ بَعْضُ نِسَائِهِ وَهْيَ مُسْتَحاضَةٌ تَرى الدَّمَ فَرُبَّما وَضَعَتِ الطَّسْتَ تَحْتَها مِنَ الدَّمِ وزَعَمَ عِكْرِمَةُ أنّ عائِشَةَ رَأَتْ ماءَ العُصْفُرِ فقالَتْ كأنَّ هَذا شَيْءٌ كانَتْ فُلانَةُ تَجِدُهُ *

14-....... Bize Hâlid ibnu Abdillah, Hâlid ibn Mihrân'dan; o da İkrime'den; o da Âişe'den tahdîs etti (o şöyle demiştir): -Bir kerre Peygamber (S) ile birlikte kadınlarından biri istihâzalı hâlinde ve kanı görüp dururken i'tikâf etti. Bâzen kanının akmasından dolayı altına bir leğen koyduğu da olurdu.

İkrime dedi ki: Âişe usfur bitkisinin suyunu gördü de: Bu öyle bir şeydir ki, fulanca kadın istihâza zamânında onu bulundurur idi, dedi [26].

١٥ ـ حدّثنا قُتَيْبَةُ قالَ حدّثنا يَزِيدُ بنُ زُرَيْعٍ عَنْ خالِدٍ عَنْ عِكْرِمَةَ عَنْ عائِشَةَ قالَتِ اعْتَكَفَتْ مَعَ رَسولِ الله صلى الله عليه وسلم امْرَأَةٌ مِنْ أزْواجِه فكانَتْ تَرى الدَّمَ والصُّفْرَةَ والطَّسْتُ تَحْتَها وَهْيَ تُصَلِّي *

15-....... Âişe (R) şöyle demiştir: Kadınlarından biri Rasûlullah ile birlikte i'tikâf etti. Bu kadın leğen altında iken (kırmızı) kanı ve sarılığı görüyor idi ve bu hâlde o, namâz kılardı [27].

١٦ ـ حدّثنا مُسَدَّدٌ قالَ حدّثنا مُعْتَمِرٌ عَنْ خالِدٍ عَنْ عِكْرِمَةَ عَنْ عائِشَةَ أنّ بَعْضَ أُمَّهاتِ المُؤْمِنِينَ اعْتَكَفَتْ وَهْيَ مُسْتَحاضَةٌ *

16-....... Bize Mu'temir, Hâlid'den; o da İkrime'den; o da Âişe'den tahdîs etti ki, mü'minlerin annelerinden biri istihâzalı iken i'tikâf etmiştir [28].

---

26 İstihâzalı kadın, hayız müddetinin çoğu geçtikten sonra yine kanı dinmeyen kadın demek olduğu, daha önce bildirildi.

Usfur: Bir nebât adıdır ki, kalîz eti mühre eder ve tohumuna kurtum derler. Türkçe'de tahrîf ile âspûr ve tohumuna âspûr tohumu dedikleridir. Pişirildiği zamân ete izâfe olunsa, sür'atle mühre eder ve onunla sarı boyanır *(Kaamûs Ter.).*

27 Bu kadın, mü'minlerin annelerinden Sevde bintu Zem'a yâhud Ümmü Habîbe Remle bintu Ebî Sufyân yâhud da Ümmü Seleme'den biri idi.

28 Hayızlının mescide girmesi câiz değil ise de, bu hadîslerden, istihâzalı kadının i'tikâfı bile -mescidin kirletilmeyeceğine emniyet edildiği takdîrde- câiz olduğu

١٢ـ بابٌ هَلْ تُصَلِّى الْمَرْأَةُ فِى ثَوْبٍ حاضَتْ فِيهِ

12- BÂB: KADIN, HAYIZ OLDUĞU ELBİSE İÇİNDE NAMÂZ KILAR MI? [29]

١٧ـ حدّثنا أَبُو نُعَيْمٍ قالَ حدّثنا إِبْراهِيمُ بنُ نافِعٍ عَنِ ابنِ أَبِى نَجِيحٍ عَنْ مُجاهِدٍ قال قالَتْ عائِشَةُ ما كانَ لاحْدَانا إلاَّ ثَوْبٌ واحِدٌ تَحِيضُ فِيهِ فاذَا أَصابَهُ شَيْءٌ مِنْ دَمٍ قالَتْ بِرِيقِها فَقَصَعَتْهُ بِظُفْرِها *

17-....... Âişe (R): Bizim her birimiz için, içinde hayız olduğu bir tek elbiseden başkası yoktu. Eğer o elbiseye kandan bir şey bulaşırsa, tükürüğü ile onu ıslatır, sonra onu tırnağı ile ovalar(yıkar)dı, dedi.

١٣ـ بابُ الطِّيبِ لِلْمَرْأَةِ عِنْدَ غُسْلِها مِنَ المَحِيضِ

13- HAYIZDAN YIKANMASI SIRASINDA KADININ GÜZEL KOKU SÜRÜNMESİ BÂBI

١٨ـ حدّثنا عَبْدُ اللهِ بنُ عَبْدِ الوَهَّابِ قال حدّثنا حَمَّادُ بنُ زَيْدٍ عَنْ أَيُّوبَ عَنْ حَفْصَةَ قالَ أَبو عَبْدِ اللهِ أَوْ هِشَامٍ بنِ حَسَّانَ عَنْ حَفْصَةَ عَنْ أُمِّ عَطِيَّةَ عَنِ النبى صلى الله عليه وسلم قالَتْ كُنَّا نُنْهَى أَنْ نُحِدَّ على مَيِّتٍ فَوْقَ ثَلاثٍ إلاَّ عَلَى زَوْجٍ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ و عَشْراً ولا نَكْتَحِلَ ولا نَتَطَيَّبَ ولا نَلْبَسَ ثَوْباً مَصْبُوغاً إلاَّ ثَوْبَ عَصْبٍ وقَدْ رُخِّصَ لَنَا عِنْدَ الطُّهْرِ إذا اغْتَسَلَتْ إِحْدَانا مِنْ مَحِيضِها فى نُبْذَةٍ مِنْ كُسْتِ أَظْفارٍ وكُنَّا نُنْهَى عَنِ اتِّباعِ الجَنَائِزِ. قالَ رَوَاهُ هِشَامُ بنُ حَسَّانَ عَنْ حَفْصَةَ عَنْ أُمِّ عَطِيَّةَ عنِ النبِىِّ صلى الله عليه وسلم *

18-....... Bize Abdullah ibnu Abdilvahhâb tahdîs edip şöyle dedi: Bize Hammâd ibn Zeyd, Eyyûb (es-Sahtıyânî)'dan; o da Hafsa (bintu Sîrîn)'dan tahdîs etti. Ebû Abdillah dedi ki: Yâhud Hişâm ibn Hassân, Hafsa'dan; o da Ümmü Atıyye'den; o da Peygamber'den.

---

istinbât olunur. Hadesi devâmlı olan özürlü kimseler hakkındaki hükümler de, zâten istihâzalı kadının hükümlerine kıyâs ediliyor.

29 Bâbın maksadı, bunun câizliğini isbâttır. Çünkü İslâm'dan evvel kadınların i'tiyâdı, hayzın dinmesinin ardından elbiseyi değiştirmek idi, ve onlar bunu vâcib görüyorlar idi (Şâh Veliyyullah).

Ümmü Atıyye (R) şöyle demiştir: Biz bir ölü üzerine üç günden ziyâde süslenmeyi terk etmekten (yânî yas tutmaktan) nehy olunurduk, ancak zevc üzerine dört ay on gün yas tutardık. Bu müddet içinde gözlerimize sürme çekmez, güzel koku sürünmez ve (süs için) boyanmış kumaş giyinmezdik, ancak asb (denilen Yemen kumaşı) müstesnâ. Hayzın dinmesi zamânında birimiz hayızdan yıkanmak istediğinde azıcık Azfâr kustu (tırnak buhuru) kullanması bize müsâade edilmişti [30]. Bizler cenâzenin ardından gitmekten de nehy olunurduk.

Ebû Abdillah dedi ki: Bu hadîsi Hişâm ibn Hassân, Hafsa'dan; o da Ümmü Atıyye'den; o da Peygamber'den rivâyet etmiştir [31].

١٤ ـ بابُ دَلْكِ المَرْأةِ نَفْسَها اذا تَطَهَّرَتْ مِنَ المَحِيضِ وكَيْفَ تَغْتَسِلُ وَتَأْخُذُ فِرْصَةً مُمَسَّكَةً فَتَتَّبِعُ بِهَا أَثَرَ الدَّمِ

14- KADININ, HAYIZDAN TEMİZLENECEĞİ ZAMÂN KENDİSİNİ OVALAMASI, NASIL YIKANACAĞI VE NASIL MİSKLENMİŞ BİR PARÇA ALIP ONUNLA KAN DEĞEN YERİ SÜRTECEĞİ BÂBI

١٩ ـ حدّثنا يَحْيَى قالَ حدّثنا ابنُ عُيَيْنَةَ عنْ مَنْصُورِ بنِ صَفِيَّةَ عنْ أُمِّهِ عن عائِشَةَ أنَّ امْرَأةً سَألَتِ النبيَّ صلى الله عليه وسلم عنْ غُسْلِهَا مِنَ المَحيضِ فَأمَرَها كَيْفَ تَغْتَسِلُ قالَ خُذِي فُرْصَةً مِنْ مِسْكٍ فَتَطَهَّرِي بِها قالَتْ كَيْفَ أتَطَهَّرُ قالَ تَطَهَّرِي بِها قالَتْ كَيْفَ قالَ سُبْحانَ اللهِ تَطَهَّرِي فاجْتَبَذْتُها إلَيَّ فقُلْتُ تَتَبَّعِي بِها أثَرَ الدَّمِ *

19-..... Bize İbnu Uyeyne, Mansûr ibn Safiyye'den; o da annesinden; o da Âişe'den tahdîs etti ki (o şöyle demiştir): Bir kadın Peygamber'e hayızdan sonra yıkanmasının mâhiyyetinden sordu. Pey-

30 *Asbı sevbi:* Yemen dokumalarından boyalı bir kumaşın adıdır; iplikleri boyanır, sonra dokunur idi.

Kust (كُست، كُسط، قُسْط): Üçü de lûgattır. Buna Kustu Azfâr denildiği gibi, kustu Zafâr da denir. Zafâr, Aden sâhilinde bir şehrin ismidir ki, tırnak şeklinde olan Hind kustu, Hindistan'dan evvelâ oraya gelir. Bundan dolayı Arab kadınlarının yıkanma esnâsında çirkin kokuyu gidermek için kullandıkları bu ıtra "Kustu Azfâr" dedikleri gibi "Kustu Zafâr" da derler. Yânî bu Zafâr ile Azfâr lâfzı hakkında iki rivâyet vardır: Birinciye göre ma'lûm yere nisbettir. İkinciye göre ise tırnak ma'nâsına olan "zıfr"ın cem'idir. Murâd tırnak şekli üzere olan güzel buhurdur.

31 Buhârî, bunu Kitâbu't-Talâk'ta mevsûlen rivâyet etmiştir.

gamber de ona nasıl yıkanacağını şöylece emretti: *"Miske bulanmış bir yün veyâ pamuk parçası al da onunla temizlen"* buyurdu. Kadın: Nasıl temizleneyim? dedi. Peygamber: *"Onunla temizlen"* buyurdu. Kadın tekrâr: Nasıl? diye sorunca: *"Subhânallah! Temizlen işte!"* buyurdu. Bunun üzerine ben kadını kendime çektim de: Onunla kan değen yeri (yânî ferci) sürtele, dedim [32].

١٥ ـ بابُ غُسْلِ المَحِيضِ

15- KADININ HAYIZDAN YIKANMASI BÂBI [33]

٢٠ ـ حدّثنا مُسْلِمٌ قال حدّثنا وُهَيْبٌ قال حدّثنا منْصُورٌ عنْ أُمِّهِ عنْ عائشَةَ أنَّ امْرَأةً مِنَ الأنْصَارِ قالَتْ للنبيِّ صلى الله عليه وسلم كَيْفَ أغْتَسِلُ مِنَ المَحِيضِ قالَ خُذِى فِرْصَةً مُمَسَّكَةً فَتَوَضَّئِى ثَلاثاً ثُمَّ انَّ النبيَّ صلى الله عليه وسلم استَحْيا فاعْرَضَ بِوَجْهِهِ أوقال تَوَضَّئِى بِها فَاخَذْتُها فَجَذَبْتُها فأخْبَرْتُها بِمَا يُرِيدُ النَّبِىُّ صلى الله عليه وسلم *

20-....... Bize Mansûr, annesi Safiyye bintu Şeybe'den; o da Âişe'den tahdîs etti (şöyle demiştir): Ensâr'dan bir kadın Peygamber (S)'e: Hayızdan nasıl yıkanayım? diye sordu. Peygamber: *"Miske bulanmış bir yün veyâ pamuk parçası al da uzuvlarını üçer defa yıkayarak temizlen"* buyurdu. Ondan sonra Peygamber (S) utandı da yüzünü çevirdi. -Yâhud da Peygamber *"Bu parça ile temizlen"* buyurdu.- Bunun üzerine ben o kadını tutup, kendime doğru çektim de, Peygamber'in anlatmak istediği şeyi ona haber verdim.

---

32 *Misk,* mim'in kesriyle ma'lûm ıtrın adıdır.
Mesk, mim'in fethiyle deriye denir. Hadîste bu kelime mesk şeklinde de rivâyet edilmiştir. Buna göre *"Bir gön parçası al.."* demek olur. Buhârî'nin diğer rivâyetinde "fursaten mümesseketen" de gelmiştir ki "miske bulanmış yün parçası" demektir. Bir rivâyette de "mümseketen" i'fâl bâbında fâil ve mef'ûl isim binâsıyle de okunmuştur ki, "eski bir bez parçası taşı" denmiş olur.

33 Yânî bu yıkanma vâcibdir, sâbittir. Hadîsin bâb ismiyle münâsebeti şudur: Ensârlı kadının "Ben nasıl yıkanayım?" sözü, yıkanmanın aslının subûtu müsellem olduğuna ve suâlin ancak yıkanmanın keyfiyyetinden ibâret olduğuna delâlet eder (Şâh Veliyyullah).
Bir rivâyete göre bu bâb "Bâbu gasli'l-mahîd" şeklinde zabtedilmiştir. Bu zabte göre mahîd, ismi mekân olarak hayız yeri, yânî ferc demek olacağından, ma'nâsı "Hayız yerini yıkamak bâbı" olacaktır. Böyle olunca, hadîsle bâb isminin münâsebeti açıktır.

١٦ ـ باب امْتِشاطِ المَرْأةِ عِنْدَ غُسْلِها مِنَ المحيض

16- KADININ HAYIZDAN YIKANMASI SIRASINDA TARANMASI BÂBI

٢١ ـ حدّثنا مُوسَى بْنُ إسْماعِيلَ قال حدّثنا إبْراهِيمُ قال حدّثنا ابْنُ شِهابٍ عنْ عُرْوَةَ أن عائِشَةَ قالَتْ أهْلَلْتُ مَعَ رسولِ الله صلى الله عليه وسلم في حَجَّةِ الوَدَاعِ فَكُنْتُ مِمَّنْ تَمَتَّعَ ولَمْ يَسُقِ الهَدْىَ فَزَعَمَتْ أنَّها حاضَتْ وَلَمْ تَطْهُرْ حَتّي دَخَلَتْ لَيْلَةُ عَرَفَةَ فقالَتْ يا رسولَ الله هَذِهِ لَيْلَةُ عَرَفَةَ وَإنَّما كُنْتُ تَمَتَّعتُ بِعُمْرَةٍ فقال لَهَا رسولُ الله صلى الله عليه وسلم انْقُضِى رَأسَكِ وَامْتَشِطِى وأمْسِكِى عنْ عُمْرَتِكِ فَفَعَلْتُ فَلَمَّا قَضَيْتُ الحَجَّ أمَرَ عَبْدَ الرَّحْمنِ لَيْلَةَ الحَصْبَةِ فأعْمَرَنى مِنَ التَّنْعِيمِ مَكانَ عُمْرَتِي الَّتى نَسَكْتُ *

21-....... Bize İbnu Şihâb, Urve'den tahdîs etti ki, Âişe (R) şöyle demiştir: Ben Vedâ Haccı'nda Rasûlullah (S) ile birlikte ihrâma girip, yüksek sesle telbiye ettim. Ben temettu' haccına niyet edip kurbân sevk etmeyen kimselerden biri idim. (Râvî der ki:) Âişe hayız olduğunu ve Arafe gecesi girinceye kadar temiz olmadığını söyledi. O gece: Yâ Rasûlallah, işte bu gece Arafe gecesidir. Ben ise ancak umre niyeti ile ihrâma girmiştim, demiştir. Rasûlullah da ona: *"Yıkanmak üzere saçlarını çöz, taran ve umre niyetinden vaz geç"* buyurmuş. (Âişe dedi ki:) Ben de öyle yaptım. Haccı yerine getirdikten sonra, Muhassab'da bulunduğumuz gece Rasûlullah (erkek kardeşim) Abdurrahmân'a emretti. O da bana, evvelce başlamış olduğum umre'nin yerine Ten'îm'den yeni bir umre yaptırdı [34].

١٧ ـ باب نقْضِ المَرْأةِ شَعَرَها عِنْدَ غُسْلِ المَحِيضِ

17- KADININ, HAYIZ YIKANMASI SIRASINDA SAÇLARINI ÇÖZMESİ BÂBI [35]

---

34 Muhassab, Mekke ile Minâ arasında bir yerdir. Teşrîk günlerinden sonraki gece -ki bayramın dördüncü günü bittikten sonraki gecedir- orada geçirilir. Buraya "Hayfu Benî Kinâne = Kinâne oğulları hayfı" da denilir.
Ten'îm, Harem'in hâricinde Mekke'ye bir fersah mesâfede bir yerdir. Mekkeliler'in üç Mikat'ından biridir. Orada Âişe Mescidi denilen bir de mescid vardır.

35 Yânî bu vâcib midir, yoksa değil midir? Hadîsten zâhir olan vâcib olmasıdır. Ancak bu, çok mübtelâ olunduğu ve zorluk lâzım geleceği için, cünüblük yıkanmasında kadından düşmüştür.... (Şâh Veliyyullah).

٢٢ـ حدّثنا عُبَيْدُ بنُ إسْماعِيلَ قالَ حدّثنا أَبو أُسامَةَ عنْ هِشَامٍ عنْ أبيهِ عنْ عائِشَةَ قالَتْ خَرَجْنا مُوافِينَ لِهِلالِ ذِى الحِجَّةِ فقالَ رسولُ اللهِ ﷺ مَنْ أحَبَّ أنْ يُهِلَّ بعُمْرَةٍ فَلْيُهْلِلْ فَانِّى لَوْلا أنِّى أهدَيْتُ لأَهْلَلْتُ بِعُمْرَةٍ فأَهَلَّ بَعْضُهُمْ بِعُمْرةٍ وأهَلَّ بَعْضُهُمْ بِحَجٍّ وَكُنْتُ أنا مِمَّنْ أهَلَّ بِعُمْرَةٍ فأدْرَكَنِى يَوْمُ عَرَفَةَ وأنا حائِضٌ فَشَكَوْتُ إلى النَّبِىِّ صلى الله عليه وسلم فقال دَعِى عُمْرَتَكِ وانْقُضِى رَأْسَكِ وامْتَشِطِى وَأهِلِّى بِحَجٍّ فَفَعَلْتُ حَتى إذَا كانَ لَيْلَةُ الحَصْبَةِ أرْسَلَ مَعِى أخِى عَبْدَ الرَّحْمٰنِ بنَ أبى بَكْرٍ فَخَرَجْتُ إلَى التَّنْعِيمِ فأهْلَلْتُ بِعُمْرَةٍ مَكانَ عُمْرَتِى قالَ هِشامٌ وَلَمْ يَكُنْ فى شَىْءٍ مِنْ ذَلِكَ هَدْىٌ وَلاَصَوْمٌ وَلا صَدَقةٌ.

22-....... Bize Ebû Usâme, Hişâm ibn Urve'den; o da babasından; o da Âişe'den tahdîs etti. Âişe (R) şöyle demiştir: Bizler zu'l-hicce ayının hilâline doğru (Medîne'den yola) çıktık. Rasûlullah: *"Her kim umre ile ihrâma girmek isterse öyle ihrâm etsin. Bana gelince, eğer ben kurbânlık sevk etmemiş bulunaydım, ben de muhakkak umre ile ihrâm ederdim"* buyurdu. Bunun üzerine kimi umre ile, kimi de hacc niyeti ile ihrâma girdiler. Ben hayızlı iken Arafe günü bana erişti. Ben Peygamber'e hâlimi söyledim. *"Umreni bırak, saçlarını çöz, taran ve hacc niyetiyle ihrâm et"* buyurdu. Ben de öyle yaptım. Nihâyet Muhassab'da kaldığımız gece olunca, erkek kardeşim Abdurrahmân ibn Ebî Bekr'i benimle berâber gönderdi. Ben Ten'îm'e kadar çıktım da (ilk başlayıp terk ettiğim) umremin yerine bir umre ile ihrâm ettim. Hişâm ibn Urve şöyle dedi: Bundan dolayı (keffâret olarak) ne kurbân lâzım geldi, ne oruc, ne de sadaka [36].

١٨ـ بابُ مُخَلَّقَةٍ وَغَيْرِ مُخَلَّقَةٍ

---

36 Hadîste tasrîh edildiği üzere bu son söz, Âişe'nin değil, kız kardeşinin torunu ve bu hadîsin râvîsi olan Hişâm ibn Urve ibn Zubeyr'indir. Ancak bu sözden bir müşkil çıkıyor: Âişe, kırân haccı yapan da olsa, temettu' haccı yapan da olsa, üzerine kırân kurbânı yâhud temettu' kurbânı vâcib olduğuna -Dâvûd Zâhirî'den başka- bütün fakîhler müttefik olduğu hâlde, nasıl olmuş da bunların hiçbiri lâzım gelmemiş? Buna verilen cevâb da: "Hişâm, bunlardan hiçbirinin yapıldığına dâir kendisine hiçbir haber erişmemiş olduğundan, hiçbiri lâzım gelmediğini zannetmiş. Hâlbuki bir şeyin vâkı' olmadığını bilmemekle nefselemr'-de vâkı' olmamasına hükmetmek gerekmez. Nitekim Câbir'in rivâyetinde Peygamber'in Âişe için bir sığır kurbân ettiği beyân ediliyor" denilmiştir.

Bir de: "Hişâm'ın bu sözünün zâhiri, o haccın kırân haccı ve temettu' haccı olmayıp, ifrâd haccı olduğudur" (Şâh Veliyyullah).

18- *"Biz sizleri... hilkati belirsiz bir çiğnem etten... yarattık..."* BÂBI [37]

٢٣ــ حدّثنا مُسَدَّدٌ قال حدّثنا حَمَّادٌ عنْ عُبَيْدِ الله بنِ أبي بَكْرٍ عنْ أنسِ بنِ مالِكٍ عنِ النَّبِىِّ صلى الله عليه وسلم قالَ إنّ الله عَزَّ وجَلَّ وَكَّلَ بالرَّحِمِ مَلَكاً يَقُولُ يارَبِّ نُطْفَةٌ يارَبِّ عَلَقَةٌ يارَبِّ مُضْغَةٌ فاذا أَرادَ أنْ يَقْضِيَ خلْقهُ قالَ أذَكَرٌ أمْ أُنْثى أشَقِىٌّ أمْ سَعِيدٌ فَمَا الرِّزْقُ والأجَلُ فَيُكْتَبُ فِى بَطْنِ أُمِّهِ *

23-....... Bize Hammâd (ibn Zeyd), Ubeydullah ibni Ebî Bekr'-den; o da Enes ibn Mâlik(R)'ten tahdîs etti. Peygamber (S) şöyle buyurmuştur:

"Şübhesiz Azîz ve Celîl olan Allah, rahime bir melek tevkîl etti. O melek: Ey Rabb'im! Bir nutfedir. Ey Rabb'im! Bir kan pıhtısıdır. Ey Rabb'im! Bir çiğnem ettir, der. Allah onu yaratmayı hükmetmek istediği zamân melek: Erkek midir, yoksa dişi midir? Bedbaht mıdır, yoksa mes'ûd mudur? Rızık nedir, ecel nedir? sorularını sorar. Bunlar anasının karnında iken yazılır" [38].

---

37 Buhârî, bu bâb ismini burada, Kur'ân'dan olan bu iki ta'bîri, hayızla ilgileri dolayısıyle tefsîr etmek için, yâhud da hâmile kadından gelen kanın hayız olmayacağını tenbîh etmek için getirmiştir. İkinci şık, mezheb imâmları arasında ihtilâflıdır. Bâb ismindeki *"muhallakatın"* ve *"gayrı muhallakatın"* ta'bîrlerini ihtivâ eden Kur'ân âyetinin meâli şöyle devâm ediyor:

"Ey insanlar, eğer siz öldükten sonra tekrâr dirilmek husûsunda herhangi bir şübhe içinde iseniz, şu muhakkaktır ki, biz sizi topraktan, sonra insan suyundan, sonra pıhtılaşmış bir kandan, sonra da hilkati belli belirsiz bir çiğnem etten yarattık, size (kudretimizi apaçık) ***gösterelim diye. Sizleri dileyeceğimiz muayyen bir vakte kadar rahimlerde durduruyoruz, sonra sizi bir çocuk olarak çıkarıyoruz, daha sonra da kuvvetinize ermeniz için*** (büyütüyoruz). ***Kiminiz öldürülüyor, kiminiz de bilgiden sonra hiçbir şey bilmemek üzere ömrün en fenâsına doğru gerisin geri itiliyor..."***(el-Hacc:5)

38 İnsanın yaratılma ve tekâmül safhaları el-Mu'minûn: 12-16. âyetlerinde dokuz kademe olarak zikredilmiştir. İnsanı bir hamlede yaratmaya kaadir olan Allah'ın, onun tabiî şeklini alıncaya kadar bir takım tavırlara, kaanûnî tahavvüllere tâbi' tutmasında hiç şübhesiz husûsî ve umûmî birçok hikmetler ve faydalar vardır. Bu hikmetleri ilgili ilim dallarındaki mütehassıslar bulmakta ve yazdıkları eserlerde uzun uzun anlatmaktadırlar. Bu hususlarda tafsîlât için tıbb, biyoloji, fizyoloji ve benzeri dallarda yazılan eserlere mürâcaat etmelidir (*Müslim Ter.*, VIII, 118).

Hâmile kadının hayız olmayacağı mes'elesindeki görüşleri mufassal şerhlerden ta'kîb etmelidir.

١٩ـ باب كيف تُهِلُّ الحائضُ بالحجِّ والعُمْرةِ

19- HAYIZLI KADIN HACCA VE UMREYE NASIL İHRÂM EDER BÂBI [39]

٢٤ـ حدّثنا يَحْيَى بنُ بُكَيْرٍ قال حدّثنا اللَّيثُ عنْ عُقَيْلٍ عنْ ابنِ شِهَابٍ عنْ عُرْوَةَ عنْ عائِشَةَ قالَتْ خَرَجْنا مَعَ النَّبِيِّ صلى الله عليه وسلم في حجَّةِ الوَدَاعِ فَمِنَّا منْ أَهلَّ بِعُمْرَةٍ وَمِنَّا منْ أَهَلَّ بِحَجٍّ فَقَدِمْنا مَكَّةَ فقالَ رسولُ الله صلى الله عليه وسلم مَنْ أَحْرَمَ بِعُمْرَةٍ وَلَمْ يُهْدِ فَلْيُحْلِلْ ومنْ أَحْرَمَ بعُمْرَةٍ وَأَهْدَي فَلاَ يَحِلُّ حتَّى يَحلَّ بِنَحْرِ هَدْيِه ومَنْ أَهَلَّ بِحَجٍّ فلْيُتِمَّ حَجَّهُ قالَتْ فَحِضْتُ فَلَمْ أَزَلْ حائِطاً حتَّى كانَ يَوْمُ عَرَفَةَ ولَمْ أُهْلِلْ إلاَّ بِعُمْرَةٍ فأَمَرنِى النبيُّ صلى الله عليه وسلم أنْ أَنْقُضَ رَأسِي و أَمْتَشِطَ وأُهِلَّ بِحَجٍّ وَأَتْرُكَ العُمْرَةَ فَفَعَلْتُ ذَلِكَ حتَّى قَضَيْتُ حَجِّى فَبَعَثَ مَعِى عَبْدَ الرَّحْمنِ بنَ أبِى بَكْرٍ وأَمَرنِى أنْ أَعْتَمِرَ مَكانَ عُمْرَتِى منَ التنْعِيمِ *

24-....... Âişe (R) şöyle demiştir: Biz Vedâ Haccı'nda Peygamber'le birlikte (Medîne'den yola) çıktık. Bizden kimi umre niyetiyle, ihrâma girmiş, kimi de hacc niyetiyle ihrâma girmişti. Nihâyet Mekke'ye geldik. Rasûlullah (S): *''Umre niyyetiyle ihrâma girip de kurbân göndermeyen, ihrâmdan çıksın. Umre niyetiyle ihrâma girip de kurbân gönderen, tâ kurbânını kesmek sûretiyle ihrâmdan çıkıncaya kadar, ihrâmdan çıkmasın. Hacc niyetiyle ihrâma girmiş olan ise, haccını tamamlasın''* buyurdu. Âişe dedi ki: Ben hayız oldum ve tâ Arafe günü oluncaya kadar hayızlı olmakta devâm ettim. Ben ise başka değil, sırf umre niyetiyle ihrâma girmiştim. Peygamber (S) bana saçımı çözmemi, taranmamı, hacc niyetiyle ihrâm etmemi ve umreyi terk eylememi emretti. Ben de bunları yaptım. Nihâyet haccımı yerine getirince Ebû Bekr'in oğlu Abdurrahmân'ı benim maiyyetimde gönderdi ve bana eski umrenin yerine Ten'îm'den bir umre yapmaklığımı emreyledi [40].

---

39 Şârih Kastallânî, bunun ma'nâsı hakkında: Burada keyfiyyetle murâd sıfat değil, fakat hayızlı kadının ihrâm ve telbiye etmesinin isbâtını beyândır, dedi. Bana göre bu, zâhiri üzeredir. Maksad, hayızlı ihrâm ettiği zamân, ihrâm ve telbiyenin sıfatını isbât etmektir ki, o da ihrâmının gusle makrûn olmasıdır, bu gusül hayız esnâsında olsa bile. Âişe'nin guslünün buna ihtimâli vardır (Şâh Veliyyullah).

40 Bilindiği üzere ihrâm, Arafât'ta durma, tavâf, sa'y, tıraş gibi menseklerin şer'î

٢٠ ـ باب إقْبالِ المَحِيضِ وإدْبارِهِ وكُنَّ نِساءٌ يَبْعَثْنَ إلى عائشة بالدُّرْجَةِ فِيها الكُرْسُفُ فِيهِ الصُّفْرَةُ فَتَقُولُ لا تَعْجَلْنَ حتَّى تَرَيْنَ القَصة البَيْضاءَ تُرِيدُ بِذَلِكَ الطُّهْرَ مِنَ الحَيْضَةِ وَبَلَغ ابْنَةَ زَيْدِ ابن ثابتٍ أنَّ نِساءً يَدْعُونَ بالمَصابِيحِ مِنْ جَوْفِ اللَّيْلِ يَنْظُرْنَ إلَى الطُّهْرِ فَقالَتْ ما كانَ النِّساءُ يَصْنَعن هَذَا وَعَابَتْ عَلَيْهِنَّ *

20- HAYZIN GELMESİ VE GİTMESİ BÂBI

Bir takım kadınlar Âişe'ye, içinde sarı lekeli pamuk bulunan bir bez götürürlerdi de, Âişe onlara: Pamuğu beyâz göreceğiniz vakte kadar acele etmeyin, der idi. Bu sözü ile de hayzdan temize çıkmayı murâd ederdi [41]. Bir takım kadınların gece ortasında kandiller isteyip (tutundukları şeydeki) temizliğe bakar oldukları haberi Zeyd ibn Sâbit'in kızı Ümmü Kulsüm'e ulaştı da: Kadınlar bu işi yapmazlardı, deyip, o kadınları ayıpladı [42].

٢٥ ـ حدّثنا عَبْدُ الله بنُ مُحَمَّدٍ قالَ حدّثنا سُفْيَانُ عنْ هِشامٍ عنْ أبيه عنْ عائِشَةَ أنَّ فاطِمَةَ بِنْتَ أبِي حُبَيْشٍ كانَتْ تُسْتَحَاضُ فسألَتِ النبيَّ صلى الله عليه وسلم فقال ذَلِكِ عِرْقٌ وَلَيْستْ بالحَيْضَةِ فَاذَا أقْبَلَتِ الحَيْضَةُ فَدَعِي الصَّلاَةَ وإذَا أدْبَرَتْ فَاغْتَسِلِي وَصَلّي *

---

ismi hacc'dır. Bu menseklerin vakfeden ve Minâ işlerinden mâadasına umre denir, ve edâsı hacc aylarına kasr edilmiş değildir. Umreye "Küçük Hacc" dedikleri de vardır. Nitekim vakfeyi de Minâ'daki işleri de içine alan menseklerin topuna "Hacc" denildiği gibi "Haccu Ekber" de denir... İşte bu rivâyetten anlaşıldığına göre Mü'minlerin Annesi Âişe Vedâ Haccı'nda, ibtidâ temettu' niyetiyle ihrâma girmiş bulunuyordu... Peygamber teşrîk günlerinden sonra, yânî bayramın dördüncü gününden sonra, Mekke ile Minâ arasında bir yer olan Muhassab'da, Âişe'ye bu umresini yapma emri vermiştir.

41 Bu haberi Mâlik *el-Muvatta*'da Alkame ibn Ebî Alkame hadîsinden; o da Âişe'nin hizmetçisi olan annesi Mercâne'den olmak üzere rivâyet etti. Bundan hayzın gelmesinin kan gelmesiyle, hayzın gitmesinin de kuruluk ve beyazlıkla olacağı bilinmiştir.

42 Bu eseri de İmâm Mâlik, *Muvatta*'da Abdullah ibn Ebî Bekr'den; o da halasından; o da Zeyd ibn Sâbit'in kızından tahrîc etmiştir.

Kadınları ayıblaması, bu işin kötülenmiş olan zorluğu gerektireceğinden dolayıdır (Kastallânî ve diğerleri).

25-....... Bize Sufyân, Hişâm'dan; o da babasından; o da Âişe'den tahdîs etti ki (o şöyle demiştir): Fâtıma bintu Ebî Hubeyş istihâzaya tutulur durur idi. Bunu Peygamber'e sordu. Peygamber (S): *"Bu bir damardır, hayız değildir. Hayızın müddeti geldiği zamân namâzı bırak, hayzın müddeti geçtiği zamân yıkan ve namâz kıl"* buyurdu [43].

٢١ ــ بابٌ لاَتَقْضِي الحَائِضُ الصَّلاَةَ. وقالَ جابِرٌ وَأَبو سَعِيدٍ عنِ النبِيِّ صلى الله عليه وسلم تَدَعُ الصَّلاَةَ

21- BÂB: HAYIZLI OLAN KADIN NAMÂZI KAZÂ ETMEZ

Câbir ve Ebû Saîd, Peygamber'den olmak üzere: Hayızlı kadın namâzı terk eder, dediler [44].

٢٦ ــ حدّثنا مُوسَى بنُ إِسْماعِيلَ قالَ حدّثنا هَمَّامٌ قالَ حدّثنا قَتادَةُ قالَ حَدَّثَتْنِي مُعاذَةُ أَنَّ امْرَأَةً قالَتْ لِعَائِشَةَ أَتَجْزِي إِحْدَانا صَلاَتَهَا إِذَا طَهُرَتْ فَقالَتْ أَحَرُورِيَّةٌ أَنْتِ كُنَّا نَحِيضُ مَعَ النبِيِّ صلى الله عليه وسلم فَلاَ يَأْمُرُنَا بِهِ أَوْ قالَتْ فَلاَ نَفْعَلُهُ *

26-....... Bize Katâde tahdîs edip şöyle dedi: Bana Muâze şöyle tahdîs etti: Bir kadın Âişe'ye: Biz kadınlardan biri temiz olduktan sonra (hayz zamânındaki) namâzını kazâ etmeli mi? diye sordu. Âişe: Sen Harûriyye misin? Biz Peygamber (S) ile birlikte iken hayız olurduk da bize bunu emretmezdi; yâhud da biz bunu yapmazdık, diye cevâb verdi [45].

---

43 İstihâzalı kadın her namâz vaktinde yıkanıp, namâzını kılar. İşte bu hüküm, bu ve benzeri hadîslerden alınmıştır.

44 Câbir'den gelen sözü müellif Buhârî, Kitâbu'l-Ahkâm'da, Âişe'nin haccda hayz olması kıssasında tahrîc etti. Ebû Saîd'den gelen sözü de Kitâbu's-Savm'da hayızlının orucu terketmesi bâbında tahrîc etti. Bunun ma'nâsı hayızlı kadın namâzı terk eder ve kazâ etmez demektir. Çünkü namâzı terk etmek, ödenmemesini gerektirir. Zîrâ Şâri' onu terk etmekle emretti; terk edilmekle emredilen şeyin işlenmesi vâcib olmaz; binâenaleyh kazâ edilmesi de vâcib olmaz.

45 Soran kadının Muâze bintu Abdillah el-Adeviyye olduğu Buhârî'nin bir rivâyetinde tasrîh edilmiştir. Diğer bir rivâyette, Muâze, Âişe'ye suâlini: "ما بال الحائض تقضي الصوم ولاتقضي الصلاة = Hayızlı neden orucu kazâ ediyor da namâzı etmiyor?" şeklinde sormuştur. Cevâbdan anlaşılıyor ki, namâzı kazâ etmemeğe ruhsat verilmesi tahfîf içindir: Günde beş defâ tekerrür eden bir ibâdeti kazâ etmek kolay değildir. Ramazân orucu ise yılda bir kerre farz olur. Sene içinde birkaç günlük orucu ödemek daha kolaydır.

٢٢ـــ بابُ النَّوْمِ مَعَ الحَائِضِ وَهِيَ فِى ثِيَابِهَا

22- HAYZ ELBİSESİ İÇİNDE İKEN HAYIZLI KADINLA BERÂBER UYUMAK BÂBI

٢٧ـــ حدّثنا سَعْدُ بنُ حَفْصٍ قالَ حدّثنا شَيْبَانُ عنْ يَحْيَى عَنْ أَبِى سَلَمَةَ عنْ زَيْنَبَ ابْنَةِ أَبِى سَلَمَةَ حَدَّثَتْهُ أنَّ أمَّ سَلَمَةَ قالَتْ حِضْتُ وأنَا مَعَ النَّبِىِّ صلى الله عليه وسلم فى الخَمِيلَةِ فانْسَلَلْتُ فَخَرَجْتُ مِنْها فأخَذْتُ ثِيَابَ حِيضَتِى فَلَبِسْتُهَا فقالَ لِى رسولُ الله صلى الله عليه وسلم أنُفِسْتِ قُلْتُ نَعَمْ فَدَعانى فَأدْخَلَنى مَعَهُ فى الخَمِيلَةِ قالَتْ وَحَدَّثَتْنِى أنَّ النَّبِىَّ صلى الله عليه وسلم كانَ يُقَبِّلُها وَهُوَ صَائِمٌ وَكُنْتُ أغْتَسِلُ أنَا والنَّبِىُّ صلى الله عليه وسلم مِنْ إنَاءٍ وَاحِدٍ مِنَ الجَنَابَةِ *

27-....... Ümmü Seleme (R) tahdîs edip şöyle demiştir: Ben, Peygamber (S) ile berâberinde bir katîfe içinde bulunurken hayız oldum. Yavaşça sıyrıldım da o örtüden dışarıya çıktım, hayza mahsûs elbisemi aldım, giydim. Rasûlullah bana: *"Hayız mı oldun?"* diye sordu. Ben: Evet, dedim. Bunun üzerine beni çağırdı ve beni kendisi ile berâber o saçaklı kadîfe örtünün içine soktu. Zeyneb şöyle dedi: Ve Ümmü Seleme bana tahdîs etti ki, Peygamber (S) oruçlu olduğu hâlde, Ümmü Seleme'yi öper idi ve (Ümmü Seleme dedi ki): Ben, Peygamber ile berâber bir tek kaptan cünüblükten dolayı yıkanır idim.

٢٣ـــ بابُ مَنْ أخَذَ ثِيَابَ الحَيْضِ سِوَى ثِيَابِ الطُّهْرِ

23- TEMİZLİK HÂLİ ELBİSESİNDEN BAŞKA HAYIZ ELBİSESİ EDİNEN KİMSE BÂBI

٢٨ـــ حدّثنا مُعَاذُ بنُ فَضَالَةَ قالَ حدّثنا هِشامٌ عنْ يَحْيَ عنْ أَبِى سَلَمَةَ عنْ زَيْنَبَ ابْنَةِ أَبِى سَلَمَةَ عنْ أمِّ سَلَمَةَ قالَتْ بَيْنَا أنَا مَعَ النَّبِىِّ صلى الله عليه

Harûrîler Kûfe yakınındaki Harûra' köyüne mensûb Hâricîler fırkasıdır. Bu tâifenin ilk toplantısı orada olduğu için, kendilerine bu isim verilmiştir. Bunlar dîn işinde şiddetlendirme tarafını tuttuklarından dolayı pek çirkin dalâletlere sapmışlardır. Harûrîler, hayızlının hayız zamânında geçen namâzları kazâ etmesi vâcib olduğuna kaail olurlardı ki, ümmetin icmâına muhâliftir.

وسلم مُضْطَجِعَةً فى خَمِيلَةٍ حِضْتُ فَانْسَلَلْتُ فَأَخَذْتُ ثِيَابَ حِيضَتِى فقالَ أَنُفِسْتِ فَقُلْتُ نَعَمْ فَدَعَانِى فاضْطَجَعْتُ مَعَهُ فى الخَمِيلَةِ *

28-....... Ümmü Seleme (R) şöyle demiştir: Peygamber (S) ile saçaklı bir örtü içinde yatıyordum. Hayız oldum. Sıyrılıp hayza mahsûs elbisemi aldım. *"Hayız mı oldun?"* diye sordu. Evet, dedim. Bunun üzerine beni çağırdı, saçaklı kadîfenin altında onunla berâber yattım [46].

٢٤ـ باب شُهُودِ الحَائِضِ الْعِيدَيْنِ وَدَعْوَةَ المُسْلِمِينَ وَيَعْتَزِلْنَ المُصَلَّى

24- HAYIZLI KADINLARIN NAMÂZ YERİNDEN AYRI DURARAK BAYRAM NAMÂZLARININ KILINDIĞI SÂHADA VE MÜSLÜMÂNLARIN DUÂLARINDA HÂZIR BULUNMALARI BÂBI

٢٩ـ حدّثنا مُحَمَّدٌ هُوَ ابنُ سَلاَمٍ قالَ أَخْبَرَنا عَبْدُ الوَهَّابِ عنْ أَيُّوبَ عنْ حَفْصَةَ قالتْ كُنَّا نَمْنَعُ عَوَاتِقَنا أنْ يَخْرُجْنَ فى الْعِيدَيْنِ فَقَدِمَتِ امْرَأَةٌ فَنَزَلَتْ قَصْرَ بَنِى خَلَفٍ فَحَدَّثَتْ عنْ أُخْتِهَا وكانَ زَوْجُ أُخْتِهَا غَزَامَعَ النَّبِيِّ صلى الله عليه وسلم ثِنْتَىْ عَشْرَةَ وكانَتْ أُخْتِى مَعَهُ فى سِتٍّ قالَتْ كُنَّا نُدَاوِى الكَلْمَى وَنَقُومُ عَلَى المَرْضَى فَسَأَلَتْ أُخْتِى النبيَّ صلى الله عليه و سلم أَعَلَى إحْدَانَا بَأْسٌ اذا لَمْ يَكُنْ لَهَا جِلْبَابٌ أنْ لا تَخْرُجَ قالَ لِتُلْبِسْهَا صاحِبَتُها مِنْ جِلْبَابِهَا وَلْتَشْهَدِ الْخَيْرَ وَدَعْوَةَ المُسْلِمِينَ فَلَمَّا قَدِمَتْ أُمُّ عَطِيَّةَ سَأَلْتُهَا أَسَمِعْتِ النَّبِى صلى الله عليه وسلم قالتْ بِأَبِى نَعَمْ وَكَانتْ لا تَذْكُرُهُ إلاَّ قالتْ بِأَبِى سَمِعْتُهُ يَقُولُ تَخْرُجُ العَوَاتِقُ وَذَوَاتُ الخُدُورِ أَوْ العَوَاتِقُ ذَوَاتُ الخُدُورِ والحُيَّضُ وَلْيَشْهَدْنَ الْخَيْرَ وَدَعْوَةَ المُؤْمِنِينَ وَيَعْتَزِلُ الحُيَّضُ المُصَلَّى قالتْ حَفْصَةُ فَقُلْتُ الْحُيَّضُ فقالتْ أَلَيْسَ تَشْهَدُ عَرَفَةَ وَكَذَا وَكَذَا *

29-....... Hafsa bintu Sîrîn şöyle demiştir: Biz tâzelerimizi bayramlarda (namâzgâha) çıkmaktan men' ederdik. (Basra'ya) bir kadın gelip Halef oğulları kasrına indi. O kadın kız kardeşinin -ki kocası

---

46 Ümmü Seleme'nin bu "Sıyrılıp, hayıza mahsûs elbisemi aldım" sözü, şu iki şeyi muhtemildir:

Birisi, kadının hayız kanı geldiği zamân tutunduğu bez, diğeri de kadının hayız kanı geldiği zamân tutunduğu bezden ayrı olarak, insanın giydiği elbiseden ayrı bir elbise.

Peygamber ile birlikte on iki gazâda bulunmuş, kendisi de bizzât altısına iştirâk etmiş idi-: Biz yaralılara ilâç yapar, hastalara bakardık, dediğini rivâyet ettikten sonra, şöyle dedi: Kız kardeşim Peygamber'e: Birimizin örtünecek çarşafı olmazsa, namâz yerine çıkmamasında be's var mı? diye sormuş. Peygamber: *"Arkadaşı kendi cilbâblarından birini ona giydirsin de hayr* (meclisin)*de ve müslümânların duâsında hâzır bulunsun"* buyurmuştur.

(Hafsa bintu Sîrîn der ki:) Ümmü Atıyye buraya geldiği zamân: Bunu sen Peygamber'den işittin mi? diye sordum. Ümmü Atıyye: O'na babam fedâ olsun, evet işittim, dedi. -Hafsa bintu Sîrîn: Ümmü Atıyye ne zamân Peygamber'i anarsa"bi-ebî = O'na babam fedâ olsun" der idi, dedi.- Ümmü Atıyye şöyle devâm etti: Babam O'na fedâ olsun, ben Peygamber'den işittim, O şöyle buyuruyordu: *"Tâzelerle perde sâhibi kadınlar* -yâhud: *Perde sâhibi tâzeler ile- hayızlı kadınlar çıkıp hayır* (meclisin)*de ve mü'minlerin duâsında hâzır bulunsunlar. Yalnız hayızlı kadınlar namâz yerinden uzakça dursunlar".* Hafsa dedi ki: Ben Ümmü Atıyye'ye karşı: Hayızlılar da mı? diye sordum. Ümmü Atıyye cevâben: Hayızlılar Arafât'ta, fulân fulân yerlerde hâzır bulunmuyorlar mı? dedi [47].

٢٥ــ بابٌ إذَا حاضَتْ فِي شَهْرٍ ثَلاَثَ حِيَضٍ وما يُصَدَّقُ النِّساءُ فِي الْحَيْضِ وَالْحَمْلِ وفِيمايُمْكِنُ مِنَ الْحيضِ لِقَوْلِ الله تعالي وَلاَ يَحِلُّ لَهُنَّ أنْ يَكْتُمْنَ ماخلقَ الله فِى أرْحامِهِنَّ وَيُذْكَرُ عنْ عَلِيٍّ وَشُرَيْحٍ إنِ امْرَأَةً جاءَتْ بِبَيِّنَةٍ مِنْ بِطَانةِ أهْلِهَا مِمَّنْ يُرْضَى دِينُهُ أنَّهَا حاضَتْ ثَلاَثاً فى شَهْرٍ صُدِّقَتْ وقالَ عطَاءٌ أقْرَاؤُها ماكانَتْ وبِهِ قالَ إبْرَاهِيمُ. وقالَ عَطَاءٌ الحَيْضُ يَوْمٌ الى خَمْسَ عَشْرَةَ. وقالَ مُعْتَمِرٌ عنْ أبيهِ سَألْتُ ابنَ سِيرِينَ عنِ المَرْأةِ تَرَى الدَّمَ بَعْدَ قَرْئِهَا بِخَمْسَةِ أيَّامٍ قالَ النِّساءُ أعْلَمُ بِذَلِكَ

---

47 Hayır meclislerinden maksad, dînlerini öğrenecekleri ilim meclisleri, fıkıh ve hadîs meclisleri, hasta ziyâreti yapılacak evler, hastahâneler ve buralara benzer hayırlı ve sevâb kazanılacak olan yerlerdir.

Hayızlıların mescide girmesi câiz değil ise de, belde hâricindeki namazgâha gitmelerine cevâz olduğu, bundan anlaşılmıştır. Çünkü namâzgâh, yalnız namâza mahsûs mahal değildir. Bununla berâber hayızlıların namâzgâhta namâz kılan erkeklerden biraz uzakça durup, karışmamaları lâzım gelir.

Kadınların bu gibi hayır ve bereket meclislerine gidip duâ etmeleri, duâ edenlerle berâber "Âmîn" demeleri müstehâbdır.

25- BÂB: KADIN BİR AYDA ÜÇ HAYIZ OLDUĞU ZAMÂN (HÜKÜM NEDİR?)

Yüce Allah'ın: "*Boşanmış kadınlar kendi kendilerine üç hayız ve temizlenme müddeti beklerler, eğer onlar Allah'a ve âhiret gününe inanıyorlarsa, Allah'ın, kendi rahimlerinde yarattığı (hayzı ve hamli) gizlemeleri onlara halâl olmaz...*" (el-Bakara: 228) kavlinden dolayı hayız müddeti, haml müddeti ve hayızdan mümkin olabilecek şey (yânî tekrâr) husûsunda kadınların tasdîk olunacakları şeyler [48].

Alî'den ve Şurayh(98)'dan zikrolunur ki, eğer bir kadın dîninden (ve emînliğinden) râzî olunacak nevi'den kendi husûsiyetlerine vâkıf bulunan kadınlardan, bir ayda üç hayz gördüğüne beyyine getirirse, tasdîk olunur [49].

Atâ ibn Ebî Rebâh: Kadının iddet içindeki hayızları iddetten önce âdeti olan hayızlarıdır, demiştir. İbrâhîm Nahaî de buna kaail olmuştur [50].

Ve Atâ: Hayzın en azı bir gün, en çoğu da on beş gündür, demiştir [51].

Mu'temir ibn Süleymân, babasından, şöyle dedi: Ben İbn Sîrîn'e temizliğinden sonra onbeş gün kan gören kadını sordum. O: Kadınlar bunu daha iyi bilicidir, dedi [52].

٣٠ ـــ حدّثنا أحْمَدُ بنُ أبى رَجاء قال حدّثنا أبو أسَامَة قال سَمِعْتُ

---

48 Yânî bu mümkindir. Kadın bunu iddiâ ettiği zamân, kadın bu sözünde tasdîk olunur. Âyet de kadının bu husûstaki sözünün makbûl olduğuna delâlet eder. Bâbın bütün ta'lîkleri de, hayızda bir tahdîd olmadığına ve bunun mümkin olan husûslarda kadının sözüne bırakılmış bulunduğuna delâlet etmektedir (Şâh Veliyyullah).

49 Bunu Dârimî, Şa'bî'den; râvîleri sıka olan bir isnâdla mevsûlen rivâyet etmiştir.

50 Bunu Abdurrazzâk, İbn Cureyc'den mevsûlen rivâyet etti. Yânî, kadın iddet bekleme zamânında muayyen bir müddette, meselâ bir ayda sayılmış hayızlar iddiâ etse, iddiâ ettiği şey kendi mu'tâdı ise kabûl edilir. İddeti içinde daha evvelki durumuna muhâlif birşey iddiâ etse, iddiâsı kabûl edilmez.

İbrâhîm en-Nahaî'nin görüşünü de, yine Adurrazzâk mevsûlen rivâyet etmiştir.

51 Atâ'nın bu görüşünü de Dârimî mevsûlen rivâyet etmiştir.

52 Bunu da Dârimî mevsûlen rivâyet etmiştir.

هِشامَ ابنَ عُرْوَةَ قالَ أخبرَنى أبى عنْ عائِشَةَ أنَّ فاطِمَةَ بِنْتَ أبى حُبَيْشٍ سألَتِ النَّبىَّ صلى الله عليه وسلم قالتْ انِّى أُسْتَحاضُ فَلاَ أطْهُرُ أفأدَعُ الصَّلاَةَ فقالَ لاَإنَّ ذَلِكِ عِرْقٌ ولَكِنْ دَعِى الصَّلاَةَ قَدْرَ الايَّامِ التِى كُنْتِ تَحِيضِينَ فِيهَا ثُمَّ اغْتَسِلِى وَصَلِّى *

30-....... Ben Hişâm ibn Urve'den işittim, şöyle dedi: Bana babam, Âişe'den haber verdi ki (o, şöyle demiştir): Fâtıma bintu Ebî Hubeyş, Peygamber'e sorup: Ben istihâzaya ma'rûz kılınıyorum, temiz olamıyorum. Binâenaleyh ben namâzı terk edeyim mi? dedi. Peygamber: *"Hayır, çünkü bu bir damardır. Lâkin sen namâzı, içinde hayızlı bulunduğun günler kadar terk et, sonra yıkan ve namâz kıl"* buyurdu.

٢٦ــ بابُ الصُّفْرَةِ والْكُدْرَةِ فِي غَيْرِ أيَّامِ الحَيْضِ

26- HAYIZ GÜNLERİ HÂRİCİNDE KADININ GÖRECEĞİ SARI VE BOZ RENKLİ ISLAKLIKLAR BÂBI

٣١ــ حدّثنا قُتَيْبَةُ بنُ سَعِيدٍ قالَ حدّثنا إسْمَاعيلُ عنْ أيُّوبَ عنْ مُحَمَّدٍ عنْ أُمِّ عَطِيَّةَ قالَتْ كُنَّا لاَ نَعُدُّ الْكُدْرَةَ والصُّفْرَةَ شَيْئًا *

31-....... Bize İsmâîl (ibn Uleyye), Eyyûb'dan; o da Muhammed (ibn Sîrîn)'den; o da Ümmü Atıyye'den tahdîs etti. O: Biz sarılığı ve bozluğu hiçbir şey (yânî namâza mâni') addetmezdik, demiştir [53].

٢٧ــ بابُ عِرْقِ الإسْتِحَاضَة

27- İSTİHÂZA DAMARI BÂBI

---

53 Hayız günleri hâricinde kanın bu renkleri kastediliyor. Yoksa hayız günlerinde kan ne renkte olursa olsun, hayz kanıdır. Ebû Dâvûd'un rivâyetinde "tuhurdan sonra" kaydının bulunması da buna delîldir.

Kan renkleri siyah, kırmızı, sarı, bozuk yânî bulanık, yeşilimtırak ve toprak rengi olmak üzere altıdır.

Cumhûr, sarılık ve bulanıklığın hayız günlerinde hayız olduğuna, hayız günlerinden mâadâsında hiçbir şey olmadığına kaaildir. İmâm Alî'den de böyle rivâyet edilmiştir.

٣٢ــ حدّثنا إبْرَاهِيمُ بنُ المُنْذِرِ قالَ حدّثنا مَعْنٌ قالَ حدّثنى ابنُ أبى ذِئْبٍ عنِ ابنِ شِهَابٍ عنْ عُرْوَةَ وعنْ عَمْرَةَ عنْ عائشَةَ زَوْجِ النّبىِّ صلى الله عليه وسلم أنَّ أمَّ حَبِيبَةَ اسْتُحِيضَتْ سَبْعَ سِنِينَ فَسَألَتْ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم عنْ ذَلِكَ فأمَرَهَا أنْ تَغْتَسِلَ فقالَ هَذَا عِرْقٌ فَكَانَتْ تَغْتَسِلُ لِكُلِّ صَلاةٍ *

32-....... Bana İbnu Ebî Zi'b, İbn Şihâb'dan; o da Urve'den ve Amre (98)'den; onlar da Peygamber'in zevcesi Âişe'den tahdîs etti (o, şöyle demiştir): Cahş kızı Ümmü Habîbe yedi yıl istihâzaya mübtelâ kılındı. Rasûlullah'a bunu sordu. Rasûlullah ona yıkanmasını emretti de *"Bu bir damardır"* buyurdu. Artık Ümmü Habîbe her namâz için yıkanır oldu [54].

٢٨ــ بابُ الْمَرْأةِ تَحِيضُ بَعْدَ الإفَاضَةِ

28- İFÂDA TAVÂFINDAN SONRA HAYIZ OLAN KADIN BÂBI

٣٣ــ حدّثنا عَبْدُ اللهِ بنُ يُوسُفَ قال أخْبَرَنا مالِكٌ عنْ عَبْدِ اللهِ بنِ أبى بَكْرِ بنِ مُحَمَّدِ بنِ عَمْرِو بن حَزْمٍ عنْ أبِيهِ عنْ عَمْرَةَ بِنْتِ عَبْدِ الرَّحْمنِ عنْ عائشَةَ زَوْجِ النَّبِى صلى الله عليه وسلم انهَا قالتْ لِرَسولِ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم يا رَسولَ اللَّهِ إنَّ صَفِيَّةَ بِنْتَ حُيَيٍّ قَدْ حَاضَتْ قالَ رَسولُ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم لَعَلَّهَا تَحْبِسُنَا ألَمْ تَكُنْ طَافَتْ مَعَكُنَّ فقَالُوا بَلَى قالَ فَاخْرُجِى *

33-....... Abdurrahmân kızı Amre'den; o da Peygamber'in zevcesi Âişe'den haber verdi. O, Rasûlullah'a: Yâ Rasûlallah, Safiyye bintu Huyey hayız oldu diye haber vermiştir. Rasûlullah (S): *"İhtimâl ki o bizi yolumuzdan alıkoyacak! O sizinle berâber ifâda tavâfını yapmış değil mi idi?"* dedi. Evet, dediler. *"Öyle ise çık"* buyurdu [55].

---

54 Peygamber'in "yıkan" emri, mutlaktır; binâenaleyh bu emr tekrârı ifâde etmez. Bu yıkanmaya, Ümmü Habîbe'nin bunu i'tiyâd edinmesi sebebiyle olmuştur, yâhud da tatavvu'dur; vâcib olduğu için değildir. İşte bu tevcîh sâyesinde Fâtıma hadîsiyle Ümmü Habîbe hadîsi arasında uygunluk olur.

Cumhûr da buna kaail olup: Mustahâzaya her bir namâz için yıkanmak vâcib olmaz, ancak abdest almak vâcib olur, dediler (Kastallânî ve Şâh Veliyyullah).

55 Bu hâl Mekke'den Medîne'ye dönüleceği sırada meydana gelmişti. Bundan an-

٣٤ــ حدّثنا مُعَلّى بنُ أسَدٍ قال حدّثنا وُهَيْبٌ عنْ عَبْدِ اللهِ بنِ طَاوُسٍ عنْ أبِيهِ عنِ ابنِ عَبَّاسٍ قالَ رُخِّصَ لِلْحَائِضِ أنْ تَنْفِرَ إذَا حَاضَتْ وكانَ ابنُ عُمَرَ يَقُولُ فِي أوَّلِ أمْرِهِ إنَّهَا لاَ تَنْفِرُ ثُمَّ سَمِعْتُهُ يَقولُ تَنْفِرُ إنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم رَخَّصَ لَهُنَّ *

34-....... Bize Vuheyb, Abdullah ibn Tâvûs (132)'tan; o da babası Tûvûs ibn Keysân'dan; o da İbn Abbâs'tan tahdîs etti. İbn Abbâs (R): Hayızlı kadına, ifâda tavâfını yaptığı zamân (vedâ tavâfını yapmaksızın) vatanına dönmek ruhsatı verildi, demiştir. (Tâvûs der ki:) İbn Umer ilk emrinde hayızlı kadın vedâ tavâfını yapmadıkça memleketine dönmez, der idi. Sonra kendisinden işittim: Hayızlı kadın memleketine döner, çünkü Rasûlullah onlara ruhsat verdi, diyordu.

٢٩ــ بابٌ إذَا رَأتِ المُسْتَحَاضَةُ الطُّهْرَ قالَ ابنُ عَبَّاسٍ تَغْتَسِلُ وَتُصَلِّي وَلَوْ سَاعَةً وَيَأْتِيهَا زَوْجُهَا إذَا صَلَّتْ الصَّلاَةُ أعظَمُ

29- BÂB: İSTİHÂZALI KADIN (ARADA KANI DİNMEKLE) TEMİZLİĞİ GÖRÜNCE (YIKANIP NAMAZ KILAR)

İbn Abbâs: Böyle kadın, temizlik süresi bir sâat olsa bile yıkanır, namâz kılar ve kocası da kendisine gelir. İstihâzalı namâz kılmak isteyince yıkanır, namâz kılar. Namâz kılmak (cimâdan) daha büyüktür, demiştir [56].

٣٥ــ حدّثنا أحْمَدُ بنُ يُونُسَ عَنْ زُهَيْرٍ قالَ حدّثنا هِشَامٌ عنْ عُرْوَةَ عنْ عائِشَةَ قالَتْ قالَ النبيُّ صلى الله عليه وسلم إذَا أقْبَلتِ الْحَيْضَةُ فَدَعِي الصَّلاَةَ وإذَا أدْبَرَتْ فاغْسِلِي عَنْكِ الدَّمَ وَصَلِّي *

---

laşılıyor ki, İfâda Tavâfı, haccın rükünlerinden biridir. Bunu edâ etmeyen hayızlı kadın temizleninceye kadar bekler, tavâf etmedikçe de bu tavâf uhdeden çıkmaz.

56 Bunu İbnu Ebî Şeybe ve Dârimî mevsûlen rivâyet etmişlerdir. "Namâz kılmak daha büyüktür" demek, kadına namâz kılması câiz olunca, cimâ yapması evlâ tarîkıyle câiz olur demektir. Bu son cümle, kocası istihâzalı kadına nasıl cimâ eder? şeklindeki mukadder bir suâle cevâbdır (Kastallânî).

35-....... Âişe (R) şöyle demiştir: Peygamber (S): *"Hayz geldiği zaman namâzı terk et. Hayız müddetinin sonu gittiği zamân ise, kendinden kanı yıka ve namâz kıl"* buyurdu [57].

٣٠ـ باب الصَّلاَةِ عَلَى النُّفَسَاءِ وَسُنَّتِهَا

30- LOHÛSA (İKEN ÖLEN) KADIN ÜZERİNE CENÂZE NAMÂZI VE BU NAMÂZIN SÜNNETİ BÂBI

٣٦ـ حدّثنا أَحْمَدُ بنُ أبى سُرَيْجٍ قالَ أَخبرَنا شَبابَةُ قالَ أَخبرنا شُعْبَةُ عنْ حُسَيْنٍ الْمُعَلِّمِ عن ابن بُرَيْدَةَ عن سَمُرَةَ بْنِ جُنْدُبٍ أنَّ امْرَأَةً مَاتَتْ فِى بَطْنٍ فَصَلَّى عَلَيْهَا النَّبىُّ صلى الله عليه وسلم فَقَامَ وَسَطَهَا *

36-....... Bize Şu'be Hüseyin el-Muallim, İbnu Bureyde'den; o da Semure ibn Cundub (59)'dan haber verdi ki (o, şöyle demiştir): Bir kadın lohûsalığında vefât etti. Peygamber (S) ona cenâze namâzı kıldı. (Kılarken de bedeninin) ortasına doğru dikeldi [58].

٣١ـ بابٌ

31- BÂB

(Bu, geçen bâbdan bir fasıl gibidir)

٣٧ـ حدّثنا الْحَسَنُ بنُ مُدْرِكٍ قالَ حدّثنا يَحْيَ بنُ حَمَّادٍ قالَ أَخبرنا أَبو عَوَانَةَ اسْمُهُ الْوَضَّاحُ مِنْ كِتَابِهِ قالَ أَخبرَنا سُلَيمَانُ الشَّيْبَانِىُّ عنْ عَبْدِ اللَّهِ بنِ شَدَّادٍ قالَ سَمِعْتُ خَالَتِى مَيْمُونَةَ زَوْجَ النَّبِىِّ صلى الله عليه وسلم أَنَّها كَانَتْ تَكُونُ حائِضًا لاَ تُصَلِّى وَهْىَ مُفْتَرِشَةٌ بِحِذَاءِ مَسْجِدِ رسولِ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم وَهُوَ يُصَلِّى عَلَى خُمْرَتِهِ إِذَا سَجَدَ أَصَابَنِى بَعْضُ ثَوْبِهِ *

---

57 Bu, Fâtıma bintu Ebî Hubeyş hadîsinden kısaltılmıştır.

58 Vefât eden kadın Ümmü Ka'b el-Ensâriyye idi. Ölü erkek olursa, namâzı kılan imâm yâhud münferid göğsünün hizâsına doğru durur. Kadın olursa göğsü hizâsına doğru mu, yoksa ortası hizâsına doğru mu durmak daha fazîletlidir husûsunda ihtilâf vardır. İkinci re'yde bulunanların hücceti, bu hadîstir.

37-....... Bize Ebû Avâne -ki onun ismi el-Veddâh'tır- kendi kitâbından haber verip şöyle dedi: Bize Süleymân eş-Şeybânî, Abdullah ibn Şeddâd'dan haber verdi. Abdullah şöyle dedi: Ben Peygamber'in zevcesi teyzem Meymûne'den işittim: Bâzen öyle olurdu ki, Meymûne hayızlı bulunur, namâz kılmaz, Rasûlullah seccâdesi üzerinde namâz kılarken, secde yerinin hizâsında uzanmış bulunurdu. Rasûlullah secde ettiği vakit elbisesinin bâzı yerleri Meymûne'ye dokunurdu [59].

---

59 Maksad, hayızlının necs yânî murdâr olmadığını anlatmaktır. Nitekim yukarıki hadîste de lohûsanın necs olmadığı anlaşılmıştı.

بسم الله الرحمن الرحيم

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın ismiyle

٦ ـ كِتَابُ التَّيَمُّمِ

6-KİTÂBU'T-TEYEMMÜM

(Teyemmüm Etmek Kitâbı)

وقول الله تعالى فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا
فَامْسَحُوا بِوُجُوهِكُمْ وَأَيْدِيكُمْ مِنْهُ

VE YÜCE ALLAH'IN ŞU KAVLİ

"... Eğer hasta olmuşsanız yâhud bir sefer üzerindeyseniz veyâ içinizden biri ayakyolundan gelmişse, yâhud da kadınlara dokunmuşsanız ve bu hâlde su da bulamamışsanız, o vakit tertemiz bir toprakla teyemmüm edin. Binâenaleyh ondan (niyetle) yüzlerinize ve ellerinize sürün"(el-Mâide: 6; en-Nisâ: 43) [1].

---

1 Bu iki sûredeki âyetlerin bu parçaları, teyemmümün farzlarını ve nasıl yapılacağını aynı lâfızla beyân etmektedirler. el-Mâide'dekinde bir tek "***minhu***" kaydı fazladır.

Teyemmüm; lûgatta kasıd demektir, onun için niyetsiz teyemmüm olmaz, mâhiyetinde dâhildir.

Saîd de yeryüzü demektir ki, taşa, toprağa şâmildir. Bu sebeble eline hiç toprak bulaşmasa bile bir taş ile teyemmüm câiz olur. Lâkin İmâm Şâfiî birazcık olsun toprak bulaşmalı demiştir.

Tayyib de tertemiz demektir. Binâenaleyh mülevves veyâ şübheli olmamalıdır. Demek olur ki, İslâm'da maddî ve ma'nevî tahâret mes'elesinin o kadar ehemmiyeti vardır ki, su bulunmadığı zamân, hiç olmazsa gusül veyâ abdest yerine tahârete niyet ve kalbini temizliğe bağlayıp maddî cihetten de tertemiz bir

١ ــ حدّثنا عَبْدُ اللّهِ بنُ يُوسُفَ قالَ أخْبَرَنا مالِكٌ عنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ
ابنِ القَاسِمِ عنْ أبِيهِ عنْ عائِشَةَ زَوْجِ النَّبِيِّ صلى الله عليه وسلم قالَتْ خَرَجنَا
مَعَ رسولِ الله صلى الله عليه وسلم في بَعْضِ أسْفَارِهِ حَتَّى اذَا كُنَّا بالْبَيْدَاءِ أوْ
بِذَاتِ الجَيْشِ انْقَطَعَ عِقْدٌ لِي فاقامَ رسولُ اللّهِ صلى الله عليه وسلم عَلَى الْتِماسِهِ
وَأقَامَ النَّاسُ مَعَهُ وَلَيْسُوا عَلَى ماءٍ فَأتَى النَّاسُ إلى أبِي بَكْرٍ الصِّدِّيقِ فقالُوا ألاَ
تَرَى ماصَنَعَتْ عائِشَةُ أقَامَتْ بِرَسُولِ اللّهِ صلى الله عليه وسلم والنَّاسِ وَلَيْسُوا
عَلَى ماءٍ وَلَيْسَ مَعَهُمْ ماءٌ فَجاءَ أبُو بَكْرٍ وَرَسُولُ اللهِ صلى الله عليه وسلم وَاضِعٌ
رَأْسَهُ عَلَي فَخِذِي قَدْ نَامَ فقَالَ حَبَسْتِ رسولَ اللّهِ صلى الله عليه وسلم والنَّاسَ
وَلَيْسُوا عَلَى ماءٍ ولَيْسَ مَعَهُمْ ماءٌ فقَالَتْ عَائِشَةُ فَعَاتَبَنِي أبو بَكْرٍ وقالَ ماشَاءَ
اللّهُ أنْ يقُولَ وَجَعَلَ يَطْعُنُنِي بِيَدِهِ فِي خَاصِرَتِي فَلاَ يَمْنَعُنِي مِنَ التَّحَرُّكِ إلاَّ
مكانُ رَسولِ اللّهِ صلى الله عليه وسلم عَلَى فَخِذِي فقامَ رَسُولُ اللّهِ صلى الله
عليه وسلم حِينَ أصْبَحَ عَلَى غَيْرِ ماءٍ فأنْزَلَ اللّهُ آيَةَ التَّيَمُّمِ فتَيَمَّمُوا فقالَ أُسَيْدُ
بنُ الْحُضَيْرِ ما هِيَ بِأوَّلِ بَرَكَتِكُمْ يا آلَ أبِي بَكْرٍ قالَتْ فَبَعَثْنَا البَعِيرَ الَّذِي كُنْتُ
عَلَيْهِ فأصَبْنَا العِقْدَ تَحْتَهُ *

1-....... Âişe (R) şöyle demiştir: Rasûlullah'ın seferlerinin birinde onunla berâber yola çıktık [2]. Tâ Beydâ'ya yâhud Zâtu'l-Ceyş'e

---

toprağı abdest organlarının yarısı demek olan yüzüne ve dirseklerine kadar ellerine dokundurmalıdır. Yânî ellerini bir kerre toprağa vurup yüzüne mesh etmeli, bir kerre daha vurup dirseklerine kadar ellerini meshetmelidir... (*Hakk Dîni*, II, 1359-1360)

el-Mâide:6.'daki âyette, fazla olarak "*minhu*" kaydı zikredilmiş ve bu sûretle teyemmümde sırf kasd ve niyet ile mesh kifâyet etmeyip, saîde temâs etmek de lâzım olduğu iş'âr olunmuştur. "Min" ibtidâ veyâ teb'îz olmak muhtemildir. İbtidâ olduğuna göre, elin saîde dokunması kâfîdir. Teb'îz olduğuna göre de muhakkak elden yüze ve kollara da biraz şey sürülmesi lâzım gelir. Evvelki Hanefî, ikinci Şâfiî mezhebidir. Taşa, mermere ve ma'dene teyemmüm câiz olup olmayacağı hakkındaki ihtilâfın çıkış yeri budur. İbtidâ olması ruhsat, teb'îz olması ihtiyâttır (*Hakk Dîni*, II, 1589).

2 Bu sefer, hicretin beşinci yâhud altıncı senesinde yapılan Benu'l-Mustalık diğer adıyle Mureysî' gazâsıdır diyenler vardır. Hz. Âişe'ye iftirâ edilmesi de bu gazâda olmuştur. Bâzıları da iftirânın Benu'l-Mustalık gazâsında olduğu muhakkak ise de, burada bahis konusu olan sefer Zâtu'r-Rıka' gazâsıdır derler.

vardığımızda bir gerdanlığım koptu [3]. Onun aranması için Rasûlullah (orada) bekledi, insanlar da onunla berâber beklediler. Hâlbuki bir su başında değillerdi. İnsanlar Ebû Bekr es-Sıddîk'a geldiler ve: Sen Âişe'nin yaptığını görüyor musun? Rasûlullah'ı da, insanları da bir su başında değiller ve yanlarında da su yok iken yollarından alıkoydu, dediler. Bunun akabinde Ebû Bekr (yanıma) geldi. Rasûlullah da başını dizimin üzerine koymuş hâlde uyumuştu. Ebû Bekr:

— Sen Rasûlullah'ı ve insanları yollarından alıkoydun. Onlar bir su başında değiller ve yanlarında da su yoktur, dedi.

Âişe dedi ki: Ebû Bekr beni kötüleyip azarladı, Allah'ın söylemesini istediği şeyleri söyledi, eli ile de boş böğrümü dürtmeğe başladı. Beni kıpırdamaktan, Rasûlullah'ın dizim üzerinde bulunmasından başka hiçbir şey men' etmiyordu. Sabâh olunca Rasûlullah (S) kalktı, hiç su yoktu. Allah "Teyemmüm Âyeti"ni indirdi [4]. Herkes teyemmüm etti. Useyd ibn Hudeyr [5]:

— Ey Ebâ Bekr hânedânı, bu sizin ilk bereketiniz değildir, dedi.

Âişe dedi ki: (Sonra gideceğimiz sırada) üzerine bindiğim deveyi kaldırdık ve gerdanlığı onun altında bulduk.

٢ـــ حدّثنا مُحَمَّدُ بنُ سِنَانٍ قال حدّثنا هُشَيمٌ ح قالَ و حدّثني سَعِيدُ ابنُ النَّضْرِ قالَ أَخْبَرَنَا هُشَيْمٌ قالَ أَخبرَنَا سَيَّارٌ قال حدّثنا يَزِيدُ هُوَ ابنُ صُهَيْبٍ الفَقِيرُ قَالَ أخبرنا جابِرُ بنُ عَبْدِ اللَّهِ أنَّ النبيَّ صلى الله عليه وسلم قال أعْطِيتُ خَمْسًا لَمْ يُعْطَهُنَّ أحَدٌ قَبْلِي نُصِرْتُ بالرُّعْبِ مَسِيرَةَ شَهْر وجُعلَتْ لِيَ الأَرْضُ مَسْجِدًا وَطَهُورًا فأَيُّمَا رَجُلٍ مِنْ أمَّتِي أدْرَكَتْهُ الصَّلاَةُ فَلْيُصَلِّ وَأُحِلَّتْ لِيَ الغَنَائِمُ

---

3 Vak'anın bu iki yerden hangisinde olduğunda şekk eden Hz. Âişe'dir. Beydâ, en sahîh kavle göre Zu'l-Huleyfe'nin diğer ismidir. Zâtu'l-Ceyş de Medîne'ye bir berîd, yânî dört fersah mesâfede bir yerin ismidir. Her ikisi de Medîne ile Mekke yolu üzerindedir.

4 Bilindiği üzere her ikisi de Medenî olan en-Nisâ Sûresi ile el-Mâide Sûresi'nde, birer teyemmüm âyeti vardır. el-Mâide'deki âyetin baş tarafı abdest almağa dâir olduğu için, ona abdest âyeti de derler. Bu kıssada nâzil olan teyemmüm âyetinin hangisi olduğu hakkında haylî ihtilâf vardır. Birincisinde yalnız teyemmümden bahsedildiğine, ikincisine abdest âyeti denildiğine bakarak, bu defa nâzil olan en-Nisâ:43. âyetidir diyenler vardır. Ebû Bekr Humeydî'nin bir rivâyetinde: "فَنَزَلَتْ ياايها الذين امنوا اذا قُمْتُمْ الى الصَّلاةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكم وَأَيْدِيكم لعلكم تشكرون" denildiğine göre, ilk nâzil olan, el-Mâide'deki âyet olmak lâzım gelir.

5 Useyd ibn Hudayr (20), ikinci Akabe gecesi Peygamber tarafından Evs üzerine "nakîb" ta'yîn olunan zâttır. Düşürülmüş gerdanlığı yollarda aramağa gönderilenlerin başında idi.

وَلَمْ تَحِلَّ لِأَحَدٍ قَبْلِي وَأُعْطِيتُ الشَّفَاعَةَ وكانَ النَّبِيُّ يُبْعَثُ الى قَوْمِهِ خَاصَّةً
وَبُعِثْتُ الَى النَّاسِ عَامَّةً *

2-....... Bize Câbir ibn Abdillah haber verdi ki, Peygamber (S) şöyle buyurmuştur [6]:

"Benden evvel hiçkimseye verilmedik beş şey bana verilmiştir: Bir aylık yola kadar korku (salmak) *ile nusret olundum. Yeryüzü bana namâzgâh ve temizlik sebebi kılındı* [7]. *Onun için ümmetimden her kime namâz vakti erişirse, hemen namâzını kılıversin. Ganîmetler bana halâl edildi. Hâlbuki benden evvel kimseye halâl edilmemiştir. Bana şefâat verildi. Bir de benden evvel her peygamber, hâsseten kendi kavmine gönderilirken, ben umûm insanlığa gönderildim"* [8].

١ـ بابُ اذَا لَمْ يَجِدْ مَاءً وَلاَ تُرَابًا

1- BÂB: İNSAN SU VE TOPRAK BULAMADIĞI ZAMAN? [9]

٣ـ حدّثنا زَكَرِيَّاءُ بنُ يَحْيَى قَالَ حدّثنا عَبْدُ اللَّهِ بنُ نُمَيْرٍ قَالَ حدّثنا
هِشَامُ بنُ عُرْوَةَ عنْ أَبِيهِ عنْ عَائِشَةَ أَنَّهَا اسْتَعَارَتْ مِنْ أَسْمَاءَ قِلاَدَةً فَهَلَكَتْ
فَبَعَثَ رسولُ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم رَجُلاً فَوَجَدَهَا فَأَدْرَكَتْهُمُ الصَّلاَةُ وَلَيْسَ
مَعَهُمْ مَاءٌ فَصَلَّوْا فَشَكَوْا ذَلِكَ إلى رسولِ الله صلى الله عليه وسلم فأَنْزَلَ اللَّهُ

---

6 Amr ibn Şuayb'ın babasından, dedesinden rivâyet ettiği hadîste Peygamber, ni'meti tahdîs için verdiği bu haberi, son gazvesi olan Tebük gazvesinde söylemiştir (Kastallânî).

7 Geçmiş peygamberler zamânında ancak havra, kilise gibi ibâdete tahsîs edilmiş yerlerde namâz kılınabilirdi. Peygamberimiz ile ümmetine ise, temiz olmak şartıyle, bütün yeryüzü mescid olduğu gibi, temiz olan toprağı da temizleyici ve hadesi izâle edici oldu. Abdest suyu bulamayan kimse hemen toprakla teyemmüm edip, her nerede olursa namâza durur.

8 Muhammed (S)'in peygamberlik husûsiyetleri bu beşe münhasır değildir. Nitekim *Sahîh-i Müslim,* Kitâbu'l-Mesâcid ve Mevâdı'u's-Salât'taki 523 müselsel rakamlı Ebû Hureyre hadîsinde, altı şey ile peygamberler üzerine tafdîl edildiğini haber vermiştir. Diğer hadîs kitâblarında daha başka husûsiyetlerle tafdîl edildiğini bildiren hadîsler de vardır. Rasûlullah'ın husûsiyetleri bu metinlerdeki adedlere maksûr olmak da lâzım gelmez. Nitekim Ebû Saîd Nişâbûrî *Şerefu'l-Mustafâ* adını verdiği kitâbında, diğer peygamberlerde olmadık husûsiyetlerini altmışa kadar çıkarıyor.

9 Yânî insan abdest almak için su, teyemmüm etmek için toprak bulamadığı zamân namâz kılar mı, yoksa kılmaz mı? Bunda âlimlerin çeşitli görüşleri vardır.

آيَةَ التَّيَمُّمِ فقالَ أُسَيْدُ بنُ حضَيْرٍ لِعَائِشَةَ جَزاكِ اللّهُ خَيْرًا فَوَاللّهِ ما نَزَلَ بِكِ
أَمْرٌ تَكْرَهِينَهُ إِلاَّ جَعَلَ اللّهُ ذَلِكِ لَكِ وَلِلْمُسْلِمِينَ فِيهِ خَيْرًا *

3-....... Bize Hişâm ibn Urve, babasından; o da Âişe'den tahdîs etti ki, Âişe, (kız kardeşi) Esmâ'dan yine geri vermek üzere âriyeten bir gerdanlık almıştı. Bu gerdanlık kayboldu. Peygamber (S) aramak için bir adam gönderdi. Nihâyet o gerdanlığı buldu [10]. O aramağa gidenlere namâz vakti erişti. Yanlarında hiç su yoktu. (Abdestsiz oldukları hâlde) namâzı kıldılar [11]. Sonra bu yaptıkları işi Peygamber'e arzettiler. Bunun akabinde Allah "Teyemmüm Âyeti"ni indirdi. Bunun üzerine Useyd ibn Hudayr, Âişe'ye hitâben: Allah seni hayırla mükâfatlandırsın. Vallahi senin başına hoşlanmadığın hiçbir iş gelmez ki, Allah onda senin için de müslümânlar için de bir hayr bulundurmasın, demiştir [12].

٢ — بَابُ التَّيَمُّمِ فِي الحَضَرِ إِذَا لَمْ يَجِدِ المَاءَ وَخافَ فَوْتَ الصَّلاَةِ
وبِهِ قَالَ عَطَاءٌ. وقالَ الحَسَنُ فِي الْمَرِيضِ عِنْدَهُ الْمَاءُ ولاَ يَجِدُ مَنْ
يُنَاوِلُهُ يَتَيَمَّمُ وَأَقْبَلَ ابنُ عُمَرَ منْ أَرْضِهِ بِالْجُرُفِ فَحَضَرَتِ العَصْرُ بِمَرْبَدِ
النَّعَمِ فَصَلَّى ثُمَّ دَخَلَ المَدِينَةَ والشَّمْسُ مرْتَفِعَةٌ فَلَمْ يُعِدْ

2- SU BULAMADIĞI VE NAMÂZ VAKTİNİN GEÇMESİNDEN KORKTUĞU ZAMÂN HAZARDA TEYEMMÜM ETMEK BÂBI

Atâ ibn Ebî Rebâh da buna kaail olmuştur [13]. Hasen el-Basrî, yanında su var, fakat suyu kendisine ulaştıracak (ve kullanmasında yardım edecek) kimsesi bulunmayan hasta hakkında da teyemmüm eder, demiştir [14].

---

10 Buradaki "buldu" sözü ile bundan önce geçen hadîsteki "gerdanlığı bindiğim devenin altında isâbet ettik" sözü arasında munâfât yoktur. Çünkü "isâbet ettik" lâfzı Âişe'ye de, o adama da yâhud Peygamber'e de âmm ve şâmildir.

11 Bu "abdestsiz oldukları hâlde" kaydı, Müslim'deki rivâyette tasrîh edilmiştir.

12 Useyd ibn Hudeyr'in bu sözleri, kıssanın ifk'dan, yânî Âişe'ye iftirâdan sonra olduğuna, bu ıkd ve kılâde düşmesinin taaddüdüne; ifk kıssasının evvelkisinde cereyân ettiğine delâlet eder.

13 Bunu Abdurrazzâk ile İbn Ebî Şeybe, sahîh bir vech ile mevsûlen rivâyet etmişlerdir. Atâ'dan yapılan bu menkûlde iâdenin vücûbu lehine bir teşebbüs yoktur.

14 Kaadî İsmâîl *el-Ahkâm*'da sahîh bir vech ile bunu mevsûlen rivâyet etmiştir. İbn Ebî Şeybe de Hasen ile İbn Sîrîn'den daha başka bir vech ile rivâyet etmiştir.

İbn Umer, Curuf mevkîindeki arâzîsinden gelirken, Medîne dışındaki develerin habsedildiği yerde ikindi namâzını kılma vakti geldi. Kendisi teyemmüm edip, namâzı kıldı. Sonra güneş henüz ufkun üstünde iken Medîne'ye girdi de, kılmış olduğu namâzı iâde etmedi[15].

٤ ـ حدّثنا يَحْيَى بنُ بُكَيْرٍ قال حدّثنا اللَّيْثُ عنْ جَعْفَرِ بنِ رَبِيعَةَ عنِ
الأعْرَجِ قالَ سَمِعْتُ عُمَيْرًا مَوْلَى ابنِ عَبَّاسٍ قال أقْبَلْتُ أنا وعَبْدُ اللهِ ابنُ يَسَارٍ
مَوْلَى مَيْمُونَةَ زَوْجِ النبيِّ صلى الله عليه وسلم حَتَّى دَخَلْنَا عَلَى أَبِي جُهَيْمِ
بنِ الْحَارِثِ بنِ الصِّمَّةِ الأنْصَارِيِّ فقالَ أَبو الْجُهَيْمِ أقْبَلَ النَّبيُّ صلى الله عليه
وسلم مِنْ نَحْوِ بِئْرِ جَمَلٍ فَلَقِيَهُ رَجُلٌ فَسَلَّمَ عليهِ فَلَمْ يَرُدَّ عليه النبيُّ صلى
الله عليه وسلم حتى أَقْبَلَ عَلَى الْجِدَارِ فَمَسَحَ بِوَجْهِهِ وَيَدَيْهِ ثُمَّ رَدَّ عَلَيْهِ السَّلاَمَ*

4-....... el-A'rac şöyle dedi: Ben İbn Abbâs'ın himâyesinde olan Umeyr'den işittim, şöyle dedi: Ben Peygamber'in zevcesi Meymûne'nin azatlısı olan Abdullah ibn Yesâr ile birlikte geldim de, nihâyet Ebû Cuheym ibnu'l-Hâris ibni's-Sımmet el-Ensârî'nin yanına girdik. Ebu'l-Cuheym şöyle dedi [16]: Peygamber (S) Bi'ru Cemel tarafından geliyordu [17]. Kendisini bir kimse karşılayıp selâm verdi [18]. Peygamber, oradaki bir duvara yönelip (duvara el dokundurarak) yüzünü ve el-

---

15 Bunu İmâm Mâlik *el-Muvatta*'da Nâfi'den muhtasar olarak rivâyet etti. Lâkin bunda "yüzünü ve dirseklere kadar iki elini meshetti" fıkrasını da zikretti.

Curuf, Medîne'nin Şâm cihetinde üç mil uzaklıkta bir yer ismidir. İbn İshâk, iki fersâh mesâfede bir yerdir, gazveye çıkmak istediklerinde orayı asker toplama yeri yaparlardı, dedi.

Mirbedu'n-Naam da, Medîne'den iki mil uzaklıkta, develerin habsedildiği bir yerdir.

Bu haber, İbn Umer'in hazardaki kimse için teyemmümün cevâzı görüşünde olduğuna delâlet eder. Çünki kısa sefer, hazar hükmündedir (Kastallânî).

16 Ebû Cuheym ibnu'l-Hâris ibni's-Sımme el-Hazrecî en-Neccârî'dir. Kendisine Ebû Cuheym denildiği gibi ta'rîf harfiyle Ebu'l-Cuheym de denir. Babası, Bedr'de hâzır bulunan büyük sahâbîlerdendir.

17 Bi'ru Cemel yâhud Bi'ru'l-Cemel, Medîne'ye yakın bir yer ismi idi.

18 Peygambere tesâdüf eden kimse, râvînin kendisi, yânî Ebû Cuheym'dir. Nitekim İmâm Şâfiî tarîkından gelen rivâyette bu cihet tasrîh edilmiştir. Râvînin kendisini mübhem kılmasına sebeb, münâsebetsiz bir zamânda bilmeyerek selâm vermiş olmasından dolayı ikide birde kendini ortaya atmaktan hayâ etmesi olmuştur.

lerini meshetmedikçe, o kimsenin selâmını karşılamadı. (Ancak **teyemmüm ettikten)** sonra o kimsenin selâmına karşılık verdi [19].

٣ـ باب المتيمم هل ينفخ فيهما

3- BÂB: TEYEMMÜM EDEN KİMSE ELLERİNE ÜFÜRÜR MÜ?

٥ ـ حدثنا آدم قال حدثنا شعبة قال حدثنا الحكم عن ذر عن سعيد بن عبد الرحمن بن أبزى عن أبيه قال جاء رجل الى عمر بن الخطاب فقال انى أجنبت فلم أصب الماء فقال عمار بن ياسر لعمر بن الخطاب أما تذكر أنا كنا في سفر أنا وأنت فأما أنت فلم تصل وأما أنا فتمعكت فصليت فذكرت ذلك للنبي صلى الله عليه وسلم فقال النبي صلى الله عليه وسلم إنما كان يكفيك هكذا فضرب النبي صلى الله عليه وسلم بكفيه الأرض ونفخ فيهما ثم مسح بهما وجهه وكفيه *

5-....... Abdurrahmân ibn Ebzâ şöyle demiştir: Umer ibnu'l-Hattâb'a bir kimse geldi de: Ben cünüb oldum, su da bulamadım (ne yapayım?), dedi [20]. Bunun üzerine Ammâr ibn Yâsir, Umer ibnu'l-Hattâb'a şöyle dedi: Hatırlamaz mısın? Ben ve sen ikimiz bir seferde idik. Sen namâz kılmadın [21]. Ben ise (toprak üstünde) yuvarlandık-

19 Şâfiî'nin rivâyetinde, hâcetini kazâ ettiği esnâda o kimse oradan geçip selâm vermiş oluyor. Taberânî ile Ebû Dâvûd'un rivâyetlerinde de bu cihet tasrîh edilmektedir. Hattâ teyemmümden sonra: *"Senin selâmını karşılamaktan beni men' eden, tahâret üzere bulunmayışımdır"* buyurduğu, Taberânî'nin rivâyetinde beyân ediliyor... Diğer bir takım rivâyetlerden de vâkıanın ikiden ziyâde olduğu istidlâl olunabilir.

Selâm, ilâhî isimlerden olduğu için, selâmı karşılama zımnında olsa da, o mübârek ismi tahâretsiz anmama ciheti kasdedilmiş ki, bunu müstehâblığa hamledenler olduğu gibi, abdestsiz zikrin evvelleri câiz olmadığına kaail olanlar da vardır....

20 Ebû Dâvûd'un *Sünen*'deki rivâyetine nazaran Umer: "Ben olsam su buluncaya kadar namâz kılmazdım" demiş. Bunun üzerine orada hâzır bulunan Ammâr, metindeki kıssayı kendisine hatırlatmıştır.

21 Umer, ya vaktin çıkmasına kadar su bulurum ümîdiyle namâzı kılmamış, yâhud teyemmüm yalnız küçük hadesi izâle eder, büyük hadesi izâle etmez i'tikadında bulunmuş olabilir. Bu ikinci ihtimâl daha kuvvetlidir. Kendinden meşhûr olan görüş de budur. Abdullah ibn Mes'ûd'un ictihâdı da ona uygun olduğu, kendisiyle Ebû Mûsâ el-Eş'ârî arasında cereyân eden münâzaradan anlaşılıyor (Buhârî, et-Teyemmüm, 6. bâbın son hadîsi ile 7. bâb).

tan) sonra namâzı kıldıydım. Müteâkiben bu yaptığım işi Peygamber'e arzettim de, Peygamber (S): *"Sana bu kadarı yeter"* buyurdu. İki elini yere vurdu, ellerine üfürdü, sonra iki avucu ile yüzüne ve iki eline mesh etti idi [22].

٤ ــ بابٌ التَّيَمُّمُ لِلْوَجْهِ وَالكَفَّيْنِ

4- BÂB: TEYEMMÜM YÜZ VE İKİ EL İÇİNDİR

٦ ــ حدّثنا حَجَّاجٌ قالَ أخبرنا شُعْبَةُ أخبرني الْحَكَمُ عنْ ذَرٍّ عنْ سَعِيدِ بنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بنِ أَبْزَي عنْ أَبِيهِ قالَ عَمَّارٌ بِهذَا وَضَرَبَ شُعْبَةُ بِيَدَيْهِ الأَرْضَ ثُمَّ أَدْنَاهُمَا مِنْ فِيهِ ثُمَّ مَسَحَ وَجْهَهُ وَكَفَّيْهِ وقالَ النَّضْرُ اخبرنا شُعْبَةُ عَنِ الْحَكَمِ قالَ سَمِعْتُ ذَرًّا يَقُولُ عنِ ابنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ ابنِ أَبْزَى قالَ الْحَكَمُ وَقَدْ سَمِعْتُهُ مِنِ ابنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ عنْ أَبِيهِ قالَ قالَ عَمَّارٌ الصَّعِيدُ الطَّيِّبُ وَضوءُ المسْلِمِ يَكْفِيهِ مِنَ الماءِ *

6-....... Bize Şu'be haber verdi. Bana Hakem, Zerr'den; o da Saîd ibn Abdirrahmân ibn Ebzâ'dan; o da babası Abdurrahmân ibn Ebzâ'dan haber verdi. Ammâr, bundan önce geçen Âdem'in Şu'be'den olan rivâyetindeki metni söyledi. Haccâc dedi ki: Şu'be iki elini yere vurdu, sonra ellerini ağzına yaklaştırdı. Sonra yüzünü ve iki elini meshetti. Ve en-Nadr şöyle dedi: Bize Şu'be Hakem'den haber verdi. Hakem şöyle dedi: Ben Zerr'den işittim. O, Abdurrahmân ibn Ebzâ'nın oğlundan söylüyordu. Hakem şöyle dedi: Ben bunu Abdurrahmân'ın oğlundan işitmişimdir, o da babasından. Babası Abdurrahmân ibn Ebzâ şöyle demiştir: Ammâr: Temiz toprak müslümânın temizlik sebebidir, su yokluğunda temiz toprak ona kifâyet eder, dedi [23].

---

22 Teyemmümün sıfatı ve keyfiyeti hakkında *Sahîh, Sünen* ve *Müsned*'lerde rivâyet edilen hadîslerde ihtilâf çoktur. Kimine göre bir vuruş, kimine göre iki vuruş olduğu gibi, yüz ile ellerin hangisi meshde öne geçirileceği ve ellerin mesh edilecek mikdârı hakkındaki rivâyetler de ihtilâflıdır... Daha başka görüşler de vardır. İmamların her biri bir rivâyete tutunarak ayrı ayrı ictihâdlarda bulunmuşlardır. Nihâyet abdeste kıyâsen biri yüz, diğeri dirseklere kadar eller için olmak üzere, iki vuruşa delâlet eden, kitâbın zâhiri ile bunu tasrîh eden sünnet rivâyetlerinin mantûkuna rucû edilmiş ve amel bunun üzerine takarrur etmiştir.

23 Abdurrahmân ibn Ebzâ el-Huzâî sahâbîlerden; bir kavle göre de tâbiîlerdendir.

٧ــ حدّثنا سُلَيْمَانُ بنُ حَرْبٍ قالَ حدّثنا شُعْبَةُ عنِ الحَكَمِ عنْ ذَرٍّ عنِ ابنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بنِ أَبْزَى عنْ أَبِيهِ أَنَّهُ شَهِدَ عُمَرَ وَقالَ لَهُ عَمَّارٌ كُنَّا فِي سَرِيَّةٍ فأَجْنَبْنَا وقالَ تَفَلَ فِيهِمَا *

7-....... Bize Şu'be, Hakem'den; o da Zerr'den; o da Abdurrahmân ibn Ebzâ'nın oğlundan; o da babasından tahdîs etti ki, o, Ammâr, Umer'e: Biz seninle bir seviyede bulunduyduk, ikimiz de cünüb oldu idik, derken Umer'in yanında hâzır bulunmuştur. Bu hadîste yakın ma'nâda olan "nefeha fihimâ" [24] dedi.

٨ــ حدّثنا مُحَمَّدُ بنُ كَثِيرٍ أخبرنا شُعْبَةُ عنِ الحَكَمِ عنْ ذَرٍّ عنِ ابنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بنِ أَبْزَى عنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ قالَ قالَ عَمَّارٌ لِعُمَرَ تَمَعَّكْتُ فأتَيْتُ النبيَّ صلى الله عليه وسلم فقَالَ يَكْفِيكَ الوَجْهُ والْكَفَّيْنِ حدّثنا مُسْلِمٌ حدّثنا شُعْبَةُ عنِ الحَكَمِ عنْ ذَرٍّ عنِ ابنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ عنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ قالَ شَهِدْتُ عُمَرَ فَقَالَ لَهُ عَمَّارٌ وسَاقَ الحَدِيثَ *

8-....... Bize Şu'be, Hakem'den; o da Zerr'den; o da Abdurrahmân ibn Ebzâ'nın oğlundan; o da babası Abdurrahmân'dan haber verdi. Abdurrahmân şöyle dedi: Ammâr, Umer'e: Ben toprağa bulanmıştım. Müteâkıben Peygamber'e geldim de O: *"İki el ile berâber yüz sana kâfî gelir"* buyurdu dedi. Bize Müslim (ibn İbrâhîm) tahdîs etti. Bize Şu'be, Hakem'den; o da Zerr'den; o da Abdurrahmân'ın oğlundan; o da Abdurrahmân'dan tahdîs etti. O şöyle demiştir: Ben Umer'in yanında hâzır bulundum. Ammâr, Umer'e şöyle dedi.. diyerek hadîsin tamâmını sevketti.

٩ــ حدّثنا مُحَمَّدُ بنُ بَشَّارٍ قال حدّثنا غُنْدَرٌ قال حدّثنا شُعْبَةُ عَنِ الحَكَمِ عنْ ذَرٍّ عنِ ابنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بنِ أَبْزَى عنْ أَبِيهِ قالَ قالَ عَمَّارٌ فضَرَبَ النبيُّ صلى الله عليه وسلم بِيَدِهِ الأَرْضَ فَمَسَحَ وَجْهَهُ وَكَفَّيْهِ *

9-....... Bize Şu'be, Hakem'den; o da Zerr'den; o da Abdurrahmân ibn Ebzâ'nın oğlundan; o da babasından tahdîs etti. Abdurrah-

---

24 Bu üfleme müstehâb yâhud sünnettir. Ele, bedene ezâ verecek kum tâneleri ve toprağa yabancı başka şeyler bulaşmış ise onları gidermek, yâhud ele çok toprak yapıştı ise onu azaltmak içindir. Bâzı rivâyetlerde (نفخ) yerine (نفض) gelmiştir ki, ellerini silkelemek demektir; sebebi yine dediğimizdir.

mân şöyle demiştir: Ammâr dedi ki: Müteâkıben Peygamber (S) elini yere vurdu, (avucuyla) yüzünü ve ellerini meshetti [25].

٥ـ بابٌ الصَّعِيدُ الطَّيِّبُ وَضُوءُ المُسْلِمِ يَكْفِيهِ مِنَ الْمَاءِ . وقال الحَسَنُ يُجْزِئُهُ التَّيَمُّمُ مالَمْ يُحْدِثْ وَأَمَّ ابنُ عَبَّاسٍ وَهُوَ مُتَيَمِّمٌ. وقال يَحْيَي بنُ سَعِيدٍ لاَ بأسَ بالصَّلاَةِ عَلَى السَّبَخَةِ وَالتَّيَمُّمِ بِهَا

5- BÂB: TEMİZ TOPRAK MÜSLÜMÂNIN TEMİZLİK SEBEBİDİR; SUYUN YOKLUĞUNDA ONU SUDAN MUSTAĞNÎ KILAR [26]

Hasen el-Basrî: Kişiye, hades yapmadığı müddetçe (bir) teyemmüm kâfî gelir, demiştir [27].
İbn Abbâs, kendisi teyemmümlü olduğu hâlde (abdestli kimselere) imâm olmuştur [28].
Yahyâ ibn Saîd: Toprağı çorak ve tuzlu yer üzerinde namâz kılmakta ve böyle yerle teyemmüm etmekte be's yoktur, demiştir [29].

---

25 Müellif Buhârî bu hadîsi şu bâb içinde altı kimsenin rivâyetinden olarak tahrîc etmiştir. Son tarîk içinde kendisi ile Şu'betu'bnu'l-Haccâc arasında iki kişi vardır. Buhârî bunlardan hiçbirisinin rivâyetinde hadîsi tam olarak sevketmedi. Umer'in suâl soran kimseye verdiği cevâbı da zikretmedi. Bu, müellif Buhârî'den değildir. O cevâbı Beyhakî, Âdem ibn Ebî Iyâs tarîkınden tahrîc etmiştir. Kezâ o cevâbı, Müslim, Yahyâ'dan; her ikisi de Şu'be'den olmak üzere tahrîc etmişlerdir. Bunların lâfzı: "Sen namaz kılma"dır. es-Serrâc: "Su buluncaya kadar..." kısmını ziyâde etmiştir. İşte bu Umer'den meşhûr olan mezhebdir. Bu görüşte kendisine İbn Mes'ûd muvâfakat etmiştir. Bu husûsta Ebû Mûsâ ile İbn Mes'ûd arasında bir münâzara cereyân etmiştir ki (6. bâbın son hadîsi ile 7. bâbda) gelecektir (Kastallânî).

26 Bu bâb ismini Sünen sâhibleri "on yıl su bulamasa da" ziyâdesiyle rivâyet etmişlerdir. Tirmizî, İbn Hıbbân ve Dârakutnî de buna sahîhtir demişlerdir.

27 Bu Abdurrazzâk'ın *Musannaf*'ında ve diğerlerinde mevsûlen rivâyet edilmiştir.

28 İbn Abbâs'ın bu fiilini Beyhakî, İbnu Ebî Şeybe sahîh bir isnâdla rivâyet etmişlerdir. Bu, Şâfiî, Mâlik, Ebû Hanîfe ve cumhûrun mezhebidir. Buna, temizliğin za'fından dolayı Evzâî muhâlefet etmiştir (Kastallânî).

29 İbn Huzeyme buna Âişe hadîsiyle ihticâc etti. Rasûlullah (S) Medîne'yi kasdederek: *"Ben sizin hicret yurdunuzu çorak topraklı ve hurmalıklı gördüm"* buyurmuştur. Peygamber Medîne'ye "Tayyibe" ismini de vermiştir. Binâenaleyh bu çorak ve tuzlu toprağın tayyibde dâhil olduğuna delâlet etmiştir, dedi (Kastallânî).

١٠ــ حدّثنا مُسَدَّدٌ قالَ **حدّثني** يَحْيَ بنُ سَعِيدٍ قالَ **حدّثنا** عَوْفٌ قالَ **حدّثنا** أبو رَجَاءٍ عنْ عِمْرَانَ قَالَ كُنَّا فِي سَفَرٍ مَعَ النَّبِيِّ صلى الله عليه وسلم وَإنَّا أسْرَيْنَا حَتَّى كُنَّا فِي آخِرِ اللَّيْلِ وَقَعْنَا وَقْعَةً ولاَ وَقْعَةَ أحْلَى عِنْدَ الْمُسَافِرِ مِنْهَا فَمَا أيْقَظَنَا إلاَّ حَرُّ الشَّمْسِ وكانَ أوَّلَ مَنِ اسْتَيْقَظَ فُلاَنٌ ثُمَّ فُلاَنٌ ثُمَّ فُلاَنٌ يُسَمِّيهِمْ أبو رَجَاءٍ فَنَسِيَ عَوْفٌ ثُمَّ عُمَرُ ابنُ الخَطَّابِ الرَّابِعُ وكانَ النبيُّ صلى الله عليه وسلم إذَا نَامَ لَمْ نُوقِظْهُ حَتَّى يَكُونَ هُوَ يَسْتَيْقِظُ لأنَّا لاَنَدْرِي ما يَحْدُثُ لَهُ فِى نَوْمِهِ فَلَمَّا اسْتَيْقَظَ عُمَرُ وَرَأيَ ما أصابَ النَّاسَ وكانَ رَجُلاً جَلِيداً فَكَبَّرَ وَرَفَعَ صَوْتَهُ بالتَّكْبِيرِ فَمَا زَالَ يُكَبِّرُ ويَرْفَعُ صَوْتَهُ بالتَّكْبِيرِ حَتَّى اسْتَيْقَظَ لِصَوْتِهِ النبيُّ صلى الله عليه وسلم فَلَمَّا اسْتَيْقَظَ شَكَوا الَيْهِ الَّذِي أصَابَهُمْ قَالَ لاَضَيْرَ اوْلاَ يَضِيرُ ارْتَحِلُوا فَارْتَحَلَ فَسارَ غَيْرَ بَعِيدٍ ثُمَّ نَزَلَ فَدَعَا بالوَضُوءِفَتَوَضَّأَ وَنُودِيَ بالصَّلاَةِ فَصَلَّى بِالنَّاسِ فَلَمَّا أنْفَتَلَ مِنْ صَلاَتِهِ إذَا هُوَ بِرَجُلٍ مُعْتَزِلٍ لَمْ يُصَلِّ مَعَ الْقَوْمِ قالَ مَا مَنَعَكَ يا فُلاَنُ أنْ تُصَلِّىَ مَعَ الْقَوْمِ قالَ أصَابَتْنِى جَنَابَةٌ ولاَ ماءَ قالَ عَلَيْكَ بِالصَّعِيدِ فَإنَّهُ يَكْفِيكَ ثُمَّ سارَ النبيُّ صلى الله عليه وسلم فاشْتَكَى الَيْهِ النَّاسُ مِنَ العَطَشِ فَنَزَلَ فَدَعا فُلاَنًا كانَ يُسَمِّيهِ أبو رَجَاءٍ نَسِيَهُ عَوْفٌ وَدَعا عَلِيًّا فقالَ اذْهَبا فابْتَغِيا الماءَ فانْطَلَقَا فَتَلَقَّيا امْرَأةً بَيْنَ مَزَادَتَيْنِ أوْ سَطِيحَتَيْنِ مِنْ ماءٍ عَلَى بَعِيرٍ لَهَا فقالاَ لَهَا أيْنَ الْمَاءُ قَالَتْ عَهْدِى بالمَاءِ أمْسِ هَذِهِ السَّاعَةَ وَنَفَرُنَا خُلُوفًا قالاَ لَهَا انْطَلِقِي إذًا قَالَتْ الى أيْنَ قالاَ الَى رسولِ اللّهِ صلى الله عليه وسلم قالَتِ الَّذِي يُقَالُ لَهُ الصَّابِيءُ قالاَ هُوَ الَّذِي تَعْنِينَ فانْطَلِقِى فَجاآبِهَا الَى النَّبِيِّ صلى الله عليه وسلم وَحَدَّثَاهُ الحَدِيثَ قال فاسْتَنْزَلُوهَا عنْ بَعِيرِهَا وَدَعَا النبيُّ صلى الله عليه وسلم بِانَاءٍ فَفَرَّغَ فِيهِ مِنْ أفْوَاهِ المَزَادَتَيْنِ أوْ السَّطِيحَتَيْنِ وَأوْكَأَ افْوَاهَهُمَا و أطْلَقَ العَزَالِيَ وَنُودِىَ فى النَّاسِ اسْقُوا وَاسْتَقُوا فَسَقَى مَنْ شَاءَ وَاسْتَقَى مَنْ شَاءَ وكانَ آخِرُ ذَاكَ أنْ أعْطَى الَّذِي أصَابَتْهُ الجَنَابَةُ إنَاءً مِنْ ماءٍ قالَ اذْهَبْ فأفْرِغْهُ عَلَيْكَ وَهْىَ قَائِمَةٌ تنْظُرُ الَى ما يُفْعَلُ بمَائِهَا وايْمُ اللّهِ لَقَدْ أقْلِعَ عَنْهَا وَ إنَّهُ لَيُخَيَّلُ إلَيْنَا أنَّهَا أشَدُّ مِلأَةً مِنْهَا حِينَ ابْتَدَأ فِيهَا

فقَالَ النَّبيُّ صلى الله عليه وسلم اجْمَعُوا لَهَا فَجَمَعُوا لَهَا مِنْ بَيْنِ عَجْوَةٍ وَدَقِيقَةٍ
وَسَوِيقَةٍ حَتَّى جَمَعُوا لَهَا طَعَامًا فَجَعَلُوهَا فِي ثَوْبٍ وَحَمَلُوهَا عَلَى بَعِيرِهَا و
وَضَعُوا الثَّوْبَ بَيْنَ يَدَيْهَا قالَ لَهَا تَعْلَمِينَ مارَزِئْنَا مِنْ مائِكِ شَيْئًا وَلَكِنَّ اللَّهَ هُوَ
الذي أسقَانا فأَتَتْ أَهْلَهَا وَقَدِ احْتَبَسَتْ عَنْهُمْ قالُوا ما حَبَسَكِ يا فُلاَنَةُ قَالَتِ
العَجَبُ لَقِيَنِي رَجُلاَنِ فَذَهَبَا بِي الى هذا الَّذي يُقَالُ لَهُ الصَّابِيءُ فَفَعَلَ كذَا وكذَا
فَوَاللَّهِ إِنَّهُ لأَسْحَرُ النَّاسِ مِنْ بَيْنِ هَذِهِ وَهَذِهِ وقالتْ باصْبَعَيْهَا الوُسْطَى وَالسَّبَّابَةِ
فَرَفَعَتْهُمَا إِلى السَّمَاءِ تَعْنِي السَّمَاءَ والأَرْضَ أَوْ إِنَّهُ لَرَسُولُ اللَّهِ حَقًّا فكان
المُسْلِمُونَ بَعْدَ ذَلِكَ يُغِيرُونَ عَلَى مَنْ حَوْلَهَا مِنَ المُشْرِكِينَ وَلاَ يُصِيبُونَ الصِّرْمَ
الَّذي هِيَ مِنْهُ فقالَتْ يَوْمًا لِقَوْمِهَا ما أُرَى أَنَّ هَؤُلاَءِ الْقَوْمَ يَدْعُونَكُمْ عَمْدًا
فَهَلْ لَكُمْ فِي الإِسْلاَمِ فَأَطَاعُوهَا فَدَخَلُوا فِي الإِسْلاَمِ. قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ صَبَأَ
خَرَجَ مِنْ دِينٍ إِلَى غَيْرِهِ . وقَالَ أَبُو الْعَالِيَةِ الصَّابِئِينَ فِرْقَةٌ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ
يَقْرَؤُنَ الزَّبُورَ *

10-....... Bize Ebû Racâ el-Utâridî, İmrân ibn Husayn'den tahdîs etti. İmrân şöyle demiştir:

Biz Peygamber (S) ile birlikte yolculuk ediyorduk. Geceleyin yürüdük. Nihâyet gecenin sonunda olduğumuz zamân öyle bir düşüş düştük ki, yolcu için bundan daha tatlı bir düşüş olamaz. Bizi güneşin sıcağından başka uyandıran olmadı. İlk uyanan fulânca, sonra fulânca, daha sonra fulânca oldu. -Uyananların isimlerini râvî Ebû Racâ el-Utâridî söylüyordu, diğer râvî Avf el-A'rabî unutmuştur. Sonra Umer ibnu'l-Hattâb dördüncü olarak uyandı.

Peygamber (S) uyuduğu zamân, kendiliğinden uyanmadıkça biz O'nu uyandırmazdık. Çünkü bizler, uykusunda kendisine ne hâdis olacağını bilemezdik. Umer -ki kuvvetli ve salâbetli bir adam idi- uyanıp da, herkesin başına geleni görünce tekbîr almaya, hem de yüksek sesle tekbîr almaya başladı. Böyle tekbîr almaktan vazgeçmedi, yüksek sesle tekbîr ala ala nihâyet onun sesinden dolayı Peygamber uyandı. Uyanınca, sahâbîler başlarına gelen işi O'na arzettiler. Rasûlullah: *"Zarar yok"* yâhud *"Zarar vermez, hareket ediniz"* buyurdu. Akabinde kendisi hareket etti ve pek de uzak olmayan bir yere kadar yürüdükten sonra, konak etti ve abdest suyu istedi. Abdest aldı, namâz için nidâ edildi. Kendisi insanlara namâz kıldırdı. Namâzından yüzünü döndürünce baktı ki, bir kimse ayrıca bir kenâra çekilmiş,

cemâatle berâber namâzını kılmamış. *"Yâ Fulân, cemâatle berâber namâz kılmana mâni' olan nedir?"* diye sordu. O da: Bana cünüblük isâbet etti, su da yok, dedi. *"Yeryüzündeki toprağa bak, o sana yeter"* buyurdu. Ondan sonra Peygamber yürüdü [30]. Bir müddet sonra insanlar kendisine susuzluktan şikâyet ettiler. Peygamber konak etti. Fulânı -ki Ebû Racâ ismini söylediği hâlde diğer râvî Avf unutmuştur- çağırdı. Alî'yi de çağırdı. *"Gidin, su arayın"* emrini verdi. İkisi gittiler [31]. Nihâyet devesi üstünde iki büyük kırba yâhud iki tulum arasına oturmuş bir kadına rast geldiler. Kadına: Su nerede? diye sordular. Kadın: Dün bu sâatte suyun başında idim, adamlarımız yolcudurlar, bizi arkada bıraktılar, dedi. Öyle ise yürü, dediler. Kadın: Nereye? dedi. Allah'ın Rasûlü'nün yanına, dediler. Şu Sâbiî denilen adamın yanına mı? diye sordu [32]. O senin kasdettiğin zâtın yanına; haydi yürü, dediler. İkisi o kadını Peygamber'in yanına getirdiler, ve hâdiseyi O'na anlattılar. Râvî der ki: Kadını devesinden indirdiler. Peygamber bir kap istedi. Her iki büyük kırbanın yâhud iki tulumun ağızlarından o kabın içine su boşaltıp, ağızlarını bağladı [33]. Öteki taraflarındaki ağızlarını açtı. *"Gelin,* (hayvanlarınızı) *suvarın ve* (kendiniz için) *su alın"* diye insanlara nidâ olundu. Bunun üzerine isteyen hayvanını suladı, isteyen kendisi için su aldı. En sonunda da Rasûlullah, kendisine cünüblük isâbet eden kimseye bir kap su verip: *"Git üstüne dök"* buyurdu. O kadın ayakta, suyunu nasıl kul-

---

30 Bu kıssaya âid lâtîfelerden biri de şudur: Uyanılmış, abdest alınmış, ezân okunsun diye Bilâl'e emrolunmuş. Peygamber fecir namâzından evvelki iki rek'ati kılmış, namâz ikaame edilmiş, farz olan iki rek'at cemâatle kılınmış, yine bâzıları: Yâ Rasûlallah, bu namâzı yarın sabâh vaktinde iâde etmeyelim mi? diye sormuşlar. Cevâben: *"Rabbınız Tebâreke ve Taâlâ sizi ribâdan nehyedip dururken, sizden fâiz alır mı?"* buyurmuştur (Ahmed ibn Hanbel'den naklen Aynî).

31 Alî ile birlikte çağırılan bu zât -diğer rivâyetlerden istidlâl olunduğu üzere- bu hadîsin râvîsi İmrân ibn Husayn'in kendisidir.

32 *"es-Sab'u",* sâd'ın fethi ve bâ'nın sükûniyle ve *"es-Subû",* kuûd vezninde, bir dînden çıkıp diğer dîne nakleylemek ma'nâsınadır. Asıl "meyl" ma'nâsına konulmuştur *(Kaamûs Ter.).*

Arab müşrikleri yeni bir dîn çıkardı diye Hâtemu'n- Nebiyyin'e Sâbi' derlerdi. Dîninin, peygamberler dîni olduğundan gâfildiler.

33 Taberânî ile Beyhakî'de hadîsin burasında: "Boşalan suyun içine ağzını çalkalayıp, yine tulumların ağızlarından döküp iâde etti" ziyâdesi vardır ki, tulumların ağızlarının açılıp tekrâr bağlanmasındaki hikmet bu ziyâde ile açığa kavuşuyor. Suda görülen o bereket, Peygamber'in ağız ıslaklığının karışması sâyesinde hâsıl olmuş demektir.

Mezâde (مزادة) yâhud Satîha (سطيحة) adını verdikleri büyük tulumların biri baş, ikisi ayak taraflarında olmak üzere üç ağzı vardır. Baş tarafında olana fem, diğerlerinin her birine azlâ (عزلاء) derler. İki tulumda dört azlâ bulunacağından, cemî' sigâsıyla azâlî (عزالى) denmiştir.

landıklarına bakıp duruyordu. Allah'a yemîn ederim ki, artık su alınmaktan vazgeçildi de hâlâ kırbalar bize, işe başlamadan evvelki zamândan daha dolu görünüyorlardı. Peygamber: *"Kadın için birşeyler toplayın"* diye emretti. Onun için Medîne'nin en iyi hurmasından, undan, sevîkten bir haylî şey topladılar, hattâ ona birçok da buğday topladılar. Bunların hepsini çuval kabîlinden bir bez içine koydular. Kadını devesine yükleyip, çuvalı da kucağına yerleştirdiler. Rasûlullah kadına: *"Görüyorsun ki, senin suyundan hiçbirşey eksiltmedik, lâkin bize su verip suya kandıran Allah'tır"* buyurdu.

Kadın, kendi kabîlesinin yanına (bu işten dolayı) gecikmiş olarak gitti. Onlar: Yâ Fulâne, seni (yolundan) alıkoyan nedir? diye sordular. Kadın: Şaşılacak şey, bana iki kimse rast geldi. Beni Sâbi' denilen şu adamın yanına götürdüler. O da şöyle etti, böyle etti, Allah'a yemîn ederim ki bu adam -bunu söylerken de orta ve şahâdet parmaklarını göğe doğru kaldırıp, semâ ile arzı kasdederek- ya şununla bunun arasındakilerin en sihirbâzıdır, yâhud da Allah'ın Rasûlü'dür, dedi.

Bundan sonra müslümânlar o kadının bulunduğu yerin etrâfındaki müşrikler üzerine baskın yaptıkları vakitlerde, onun mensûb olduğu obaya ilişmezlerdi. Bir gün kadın kendi obasına: Zannediyorum ki, bu adamlar size, bilerek (ve benden dolayı) ilişmiyorlar. İslâm'a girmek işinize gelir mi? dedi. Kavmi kadına itâat edip, İslâm'a girdiler.

Ebû Abdillah el-Buhârî: *Sabee,* bir dînden çıkıp diğer bir dîne nakletmektir, dedi. Ve Ebû'l-Âliye (Rafî' ibn Mihrân er-Rıyâhî): ***es-Sâbiîn*** (el-Bakara: 62, el-Hacc: 17), ehli kitâbdan bir fırkadır, Zebûr okurlar demiştir [34].

٦ـ بابٌ إذا خاف الجُنُبُ على نفسِهِ المَرَضَ أوالمَوْتَ أوْ خاف العَطَشَ تيمَّم وَيُذْكَرُ أنَّ عَمْرَو بنَ العاصِ أجْنَبَ فى لَيْلَةٍ بارِدَةٍ فَتَيمَّم وَتَلا وَلاَ تَقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ إنَّاللهَ كانَ بِكُمْ رَحِيماً فَذُكِرَ للنَّبِيِّ صلى الله عليه سلم فَلَمْ يُعَنِّفْ

6- BÂB: CÜNÜB OLAN KİMSE NEFSİ ÜZERİNE HASTALIKTAN YÂHUD ÖLMEKTEN VEYÂ SUSUZ KALMAKTAN KORKTUĞU ZAMÂN, TEYEMMÜM EDER

Amr ibnu'l-Âs'ın soğuk bir gecede cünüb olup teyemmüm ettiği ve gerekçe olarak): "... ***Kendinizi***

---

34 Bunu, İbn Ebî Hâtim, kendi tefsîrinde mevsulen rivâyet etmiştir.

öldürmeyin. Şübhe yok ki Allah size çok merhametlidir'' (en-Nisâ: 29)
âyetini okuduğu, müteâkıben Amr'ın bu yaptığı Peygamber'e söylendiğinde, Peygamber'in bunu reddetmediği zikrolunur [35].

١١ــ حدّثنا بِشْرُ بنُ خالِدٍ قالَ حدّثنا مُحَمَّدٌ هُوَ غُنْدَرٌ عَنْ شُعْبَةَ عَنْ سُلَيْمانَ عَنْ أَبِي وَائِلٍ قال قال أَبو مُوسَى لعَبْدِ اللهِ بنِ مَسْعُودٍ إذَا لَمْ يَجِدِ المَاءَ لاَ يُصَلِّى. قالَ عَبْدُ اللهِ لَوْ رَخَّصْتُ لَهُمْ فى هَذَا كانَ اذَا وَجَدَ أَحَدُهُمُ البَرْدَ قالَ هَكَذَا يَعْنِى تَيَمَّمَ وصَلَّى قالَ قُلْتُ فَأَيْنَ قَوْلُ عَمَّارٍ لِعُمَرَ قالَ إِنِّى لَمْ أَرَ عُمَرَ قَنِعَ بِقَولِ عَمَّارٍ *

11-....... Ebû Vâil şöyle demiştir: Ebû Mûsâ, Abdullah ibn Mes'ûd'a hitâben: Cünüb kimse su bulamadığı zamân namâz kılmayacak (mı)? dedi. Abdullah da: Cünüb için teyemmümün cevâzında onlara ruhsat verirsem, onların biri suyu soğuk bulunca bunu yapar, yânî teyemmüm eder de namâz kılar, dedi. Ebû Mûsâ dedi ki: Ben Ammâr'ın Umer'e söylediği söz nerede kaldı? dedim. İbn Mes'ûd: Ben, Umer'i, Ammâr'ın sözüyle kaanî' olmuş görmedim, dedi.

١٢ــ حدّثنا عُمَرُ بنُ حَفْصٍ قالَ حدّثنا أَبِى قالَ حدّثنا الأَعْمَشُ قالَ سَمِعْتُ شَقِيقَ بنَ سَلَمَةَ قال كُنْتُ عِنْدَ عَبْدِ اللهِ وَأَبِى مُوسَي فَقَال لَهُ أَبو مُوسَى

---

35 Bu ta'lîki Ebû Dâvûd ile Hâkim, Amr ibnu'l-Âs'dan mevsûlen rivâyet etmişlerdir. Amr şöyle demiştir: Zâtu Selâsil gazvesinde soğuk bir gecede ihtilâm oldum. Yıkanıp helâk olmamdan korktum da teyemmüm ettikten sonra, arkadaşlarıma sabâh namâzı kıldırdım. Müteâkıben onlar bunu Peygamber'e söylediler. Peygamber: *''Yâ Amr, cünüb olduğun hâlde arkadaşlarına namâz mı kıldırdın?''* dedi. Ben de kendisine, beni yıkanmaktan men' eden gerekçeyi haber verdim ve ben Allah'tan: ***''Kendinizi öldürmeyin, şübhesiz Allah size çok merhametlidir''***(en-Nisâ:29) buyurduğunu işittim, dedim. Bunun üzerine Peygamber güldü de hiçbirşey söylemedi.

Bu hadîsin isnâdı kuvvetlidir. Lâkin Buhârî bunu hulâsa ettiği için temrîz sigâsıyle ta'lîk yapmıştır. Buhârî'nin sevk edişinin zâhirî, Amr'ın, âyeti cünübken arkadaşlarına okuduğu vehmini vermiştir. Hâlbuki böyle değildir. Amr, âyeti, Peygamber'e döndükten sonra okumuştur. Peygamber onu Zâtu Selâsil gazvesinde kumandan yapmıştı.

Bu hadîste, ister soğuk sebebiyle, ister başka sebeble olsun musâvî olarak suyu kullanmaktan zarar bekleyen kimse için teyemmüm etmenin cevâzı, abdestli olanlara, teyemmümlünün namâz kıldırması ve Peygamber zamânında ictihâdın cevâzı hükümleri vardır (İbn Hacer).

أَرَأَيْتَ يا أبا عَبْدِ الرَّحْمَنِ إذَا أَجْنَبَ فَلَمْ يَجِدْ ماءً كَيْفَ يَصْنَعُ فَقَالَ عَبْدُاللهِ
لا يُصَلِّى حَتَّى يَجِدَ المَاءَ فَقَالَ أَبُو مُوسَى فَكَيْفَ تَصْنَعُ بِقَوْلِ عَمَّارٍ حِينَ قَالَ
لَهُ النَّبِىُّ صلى الله عليه وسلم كَانَ يَكْفِيكَ قَالَ أَلَمْ تَرَ عُمَرَ لَمْ يَقْنَعْ بِذَلِكَ
فَقَالَ أَبُو مُوسَى فَدَعْنَا مِنْ قَوْلِ عَمَّارٍ كَيْفَ تَصْنَعُ بِهَذِهِ الآيَةِ فَمَا دَرَى عَبْدُ
الله ما يَقُولُ فَقَالَ إنَّا لَوْ رَخَّصْنَا لَهُمْ فِى هَذَا لأَوْشَكَ إذَا بَرَدَ عَلَى أَحَدِهِمُ
المَاءُ أَنْ يَدَعَهُ وَيَتَيَمَّمَ فَقُلْتُ لِشَقِيقٍ فَإِنَّمَا كَرِهَ عَبْدُ الله لِهَذَا قَالَ نَعَمْ *

12-....... Bize A'meş tahdîs edip şöyle dedi: Ben Şakîk ibn Seleme'den işittim, şöyle dedi: Ben Abdullah ibn Mes'ûd ve Ebû Mûsâ'nın yanında idim. Ebû Mûsâ, Abdullah'a:

— Yâ Ebâ Abderrahmân, bir kimse cünüb olsa da su bulamasa, nasıl yapar? Bana haber ver, dedi.

Abdullah:

— Su buluncaya kadar namâz kılmaz, dedi.

Bunun üzerine Ebû Mûsâ:

— Peygamber (S) kendisine *"Sana şöyle yapman kâfî gelirdi"* buyurduğu vakitki Ammâr'ın sözünü nasıl yaparsın? dedi.

Abdullah:

— Görmedin mi, Umer bu söze kaanî' olmadı, cevâbını verdi.

Bunun üzerine Ebû Mûsâ:

— Ammâr'ın sözünü bir tarafa bırakalım. (Teyemmüm âyetini kasdederek) Ya şu âyeti ne yapacaksın? mukaabelesinde bulundu.

Buna karşı İbn Mes'ûd ne diyeceğini bilemedi de:

— Biz şâyet bu adamlara bu husûsta bir ruhsat verirsek, nerede ise onların birine su soğuk gelince, suyu bırakıp teyemmüm edecektir, dedi.

A'meş şöyle dedi: Ben Şakîk'a:

— Abdullah ibn Mes'ûd, cünübün teyemmüm etmesini, soğuktan dolayı teyemmüm etmesi ihtimâlinden dolayı mı kerîh gördü? diye sordum.

Şakîk buna:

— Evet, diye cevâb verdi.

٧ـ بابُ التَيمُّمِ ضَرْبَةً

7- BİR VURUŞ OLARAK TEYEMMÜM BÂBI [36]

---

36 Buhârî'nin maksadı, bâzı âlimlerin cumhûra muhâlif olarak söylemekte olduk-

١٣ ـ حدّثنا مُحَمَّدُ بن سَلاَمٍ قالَ أَخْبَرَنا أَبو مُعاوِيَةَ عَنِ الأَعْمَشِ عَنْ شَقِيقٍ قالَ كُنْتُ جالِساً مَعَ عَبْدِ اللهِ وَأَبِي مُوسَي الأَشْعَرِىِّ فقالَ لَهُ أَبو مُوسَى لَوْ أَنَّ رَجُلاً أَجْنَبَ فَلَمْ يَجِدَ المَاءَ شَهْراً أَمَا كانَ يَتَيَمَّمُ و يُصَلِّى فَكَيْفَ تَصْنَعُونَ بِهَذِهِ الآيَةِ فى سُورَةِ المَائِدَةِ فَلَمْ تَجِدُوا ماءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيداً طَيِّباً فقالَ عَبْدُ اللهِ لَوْ رُخِّصَ لَهُمْ فِي هَذَا لأَوْشَكُوا إِذَا بَرُدَ عَلَيْهِمُ المَاءُ أَنْ يَتَيَمَّمُوا الصَّعِيدَ قُلْتُ وَإِنَّمَا كَرِهْتُمْ هَذَا لِذَا قالَ نَعَمْ فقالَ أَبو مُوسَى أَلَمْ تَسْمَعْ قَوْلَ عَمَّارٍ لِعُمَرَ بَعَثَنِى رسولُ اللهِ صلى الله عليه وسلم في حاجَةٍ فأَجْنَبْتُ فَلَمْ أَجِدِ المَاءَ فَتَمَرَّغْتُ فِي الصَّعِيدِ كمَا تَمَرَّغُ الدَّابَّةُ فَذَكَرْتُ ذَلِكَ لِلنبيِّ صلي الله عليه وسلم فقَالَ إِنَّما كانَ يَكْفِيكَ أَنْ تَصْنَعَ هَكَذَا فَضَرَبَ بِكَفِّهِ ضَرْبَةً عَلَى الأَرْضِ ثُم نَفَضَها ثُم مَسَحَ بِها ظَهْرَ كَفِّهِ بِشِمالِهِ أَوْ ظَهْرَ شِمالِهِ بِكَفِّهِ ثُمَّ مَسَحَ بِها وَجْهَهُ فقالَ عَبْدُ اللهِ أَفَلَمْ تَرَ عُمَرَ لَمْ يَقْنَعْ بِقَوْلِ عَمَّارٍ وَزادَ يَعْلَى عَنِ الأَعْمشِ عَنْ شقيقٍ كُنْتُ مَعَ عَبْدِ اللهِ وَأَبِى مُوسَى فَقَالَ أَبو مُوسَى أَلَمْ تَسْمَعْ قَوْلَ عَمَّارٍ لِعُمَرَ إِنَّ رَسُولَ اللهِ صلى الله عليه وسلم بَعَثَنى أنا وَأَنتَ فأَجْنَبْتُ

---

ları görüşü isbât etmektir. Çünkü cumhûra göre teyemmümde iki vuruş vâcib oluyor.. (Şâh Veliyyullah).

Daha evvel de işâret edildiği gibi, teyemmümün sıfatı ve keyfiyeti sahîh, sünen ve müsnedlerde rivâyet edilen hadîslerde ihtilâf çoktur. Kimine göre bir vuruş, kimine göre de iki vuruş olduğu gibi, yüz ile ellerin hangisinin evvelâ meshedileceği ve ellerin meshedilecek mikdârı hakkındaki rivâyetler de birbirine aykırıdır.

Ebû Hanîfe, Mâlik, Şâfiî ile bunların ashâbı ve Leys ibn Sa'd, yüz için bir vuruşa, eller için de diğer bir vuruşa kaail olmuşlardır. Ancak Mâlik'e göre mesh bilekçelere kadar farz ve dirsek uçlarına kadar ihtiyârîdir. Hasan ibn Hayy ile İbn Ebî Leylâ: "İki darbedir. Herbiri ile hem yüz, hem de dirseklerden parmak uçlarına kadar meshedilir" demişlerdir.

İmâm Zuhrî, meshi tâ koltuklara vardırır. Bâzı âlimler, cünüb olan omuz başlarına kadar, olmayan bileklere kadar mesheder demiş ise de, kavli zaîftir. İmâm Mâlik'in üç vuruş kavli de vardır ki, ikisi farz, üçüncüsü müstehâbdır demiş. İbn Sîrîn'den nakledilen bir kavle göre, yüz için bir, eller için de birer olmak üzere üç darbedir. Bunlardan başka zikrinden vazgeçtiğimiz diğer görüşler de vardır. Hâsılı herbiri bir rivâyete tutunarak ayrı ayrı ictihâdlarda bulunmuşlardır. Nihâyet abdeste kıyâsen -biri yüz, diğeri dirseklere kadar eller için olmak üzere- iki darbeye delâlet eden kitâbın zâhiri ile bunu tasrîh eden sünnet rivâyetlerinin mantûkuna dönülmüş ve amel, bunun üzerine takarrur etmiştir (Diğer şârihlerden özetle Ahmed Naîm, *Tecrîd Ter.*, II, 210).

فَتَمَعَّكْتُ بِالصَّعِيدِ فَأَتَيْنَا رسولَ الله صلى الله عليه وسلم فأَخْبَرْناهُ فقال إنَّما كَانَ يكْفِيكَ هَكَذَا وَمَسَحَ وَجْهَهُ وَكَفَّيْهِ واحِدَةً *

13-....... Şakîk şöyle demiştir: Ben Abdullah ibn Mes'ûd ile Ebû Mûsâ el-Eş'ârî'nin berâberinde oturuyordum. Ebû Mûsâ Abdullah'a:

— Şâyet bir kimse cünüb olsa da bir ay müddetle su bulamasa, artık o kimse teyemmüm etmeyecek ve namâz kılmayacak mı? Pekî, el-Mâide Sûresi'ndeki şu *".... Eğer su bulamazsanız, tertemiz toprakla teyemmüm edin.."* (altıncı) âyeti ne yapacaksın? dedi.

Bunun üzerine Abdullah:

— Eğer bu adamlara bu husûsta bir ruhsat verilirse, neredeyse su kendilerine soğuk olunca da toprakla teyemmüme kalkacaklar, dedi.

A'meş dedi ki: Ben Şakîk'a:

— Siz cünübün teyemmüm etmesini, suyu soğuk bulanın teyemmüm edeceğinden dolayı mı kerîh gördünüz? dedim.

Şakîk:

— Evet, dedi.

Ebû Mûsâ Abdullah'a:

— Sen Ammâr'ın Umer'e söylediğini işitmedin mi: Rasûlullah beni bir işe göndermişti. Ben cünüb oldum, su da bulamadım. Akabinde hayvanın toprakta yuvarlandığı gibi toprak içinde yuvarlandım. Müteâkıben bunu Peygamber'e söyledim. Peygamber: *"Sana şöyle yapmaklığın kâfî gelirdi"* buyurup avucunu yer üzerine bir defa vurdu. Sonra elini silkeledi. Sonra onunla (bir vuruşla yâhud eliyle) sol avucu ile sağ avucunun arkasına yâhud sağ avucu ile sol avucunun arkasına meshetti. Sonra onunla (vuruş yâhud eliyle) yüzüne meshetti demişti, dedi.

Buna karşı Abdullah ibn Mes'ûd:

— Görüyor musun Umer, Ammâr'ın sözüne kaanî' olmamış, dedi [37].

Ya'lâ, el-A'meş'ten; o da Şakîk'ten diye yaptığı rivâyette şunu

---

37 Müslim'de de Abdurrahmân ibn Ebzâ'dan gelen rivâyette Umer:

—"Yâ Ammâr (rivâyet ettiğin husûsta) Allah'tan kork", yânî iyi düşün, olur ki unuttun yâhud da yanılıyorsun. Ben seninle berâber imişim de öyle bir şey hatırlamıyorum, demiştir.

Ammâr:

— "Vallâhi yâ Emîre'l-Mü'minîn, arzû edersen bunu hiç kimseye söylemem" deyince:

—" كَلاَّ وَاللهِ لَنُوَلِّيَنَّكَ مَا تَوَلَّيْتَ = *Hayır vallâhi, üzerine aldığın mes'ûliyeti elbette sana bırakırız"* cevâbını vermiş (Aynî , *Umdetu'l-Kaarî,* II, 194); demek ki kıssayı hatırlamakla berâber, redd de edememiş (*Tecrîd Ter.,* II, 209).

ziyâde etti. Şakîk şöyle demiştir: Ben Abdullah ile Ebû Mûsâ'nın berâberlerinde idim. Ebû Mûsâ, Abdullah'a: Sen Ammâr'ın Umer'e şu söylediğini işitmedin mi: Rasûlullah beni ve seni bir yere göndermişti. Ben cünüb oldum da toprak üstünde yuvarlanmıştım. Müteâkıben Rasûlullah'ın yanına gelip, toprakta yuvarlanmamı kendisine haber vermiş idik. Rasûlullah da: *"Sana şu kadarı kâfi gelirdi"* buyurdu da, yüzüne ve iki eline bir defa mesh etmişti, demişti [38].

٨ ـ بابٌ

8- BÂB

(Bu, geçen bâbdan bir fasıl gibidir)

١٤ ـ حدّثنا عَبْدانُ قالَ أخْبَرَنا عَبْدُ اللهِ قالَ أخْبَرَنا عَوْفٌ عَنْ أبي رَجاءٍ قالَ حدَّثنا عِمْرَانُ بنُ حُصَيْنٍ الخُزاعِيُّ أنَّ رسُولَ اللهِ صلى الله عليه وسلم رَأي رَجُلاً مُعْتَزِلاً لَمْ يُصَلِّ فِي القَوْمِ فقَالَ يا فُلانُ ما مَنَعَكَ أن تُصَلِّيَ في القَوْمِ فقَالَ يا رَسُولَ اللهِ أصابَتْني جَنَابَةٌ وَلا ماءَ قالَ عَلَيْكَ بالصعيدِ فإنَّهُ يَكْفِيكَ *

14-....... Bize Avf (el-A'râbî), Ebû Racâ' el-Utâridî'den haber verdi. Ebû Racâ şöyle demiştir: Bize İmrân ibn Husayn el-Huzâî şöyle tahdîs etti: Rasûlullah (S), ayrıca kenara çekilmiş, cemâatle berâber namâz kılmamış bir adam gördü de:

— *Ya fulân, seni cemâat içinde namâz kılmandan men' eden nedir?* diye sordu.

O kimse:

— Yâ Rasûlallah, bana cünüblük isâbet etti, su da yok, dedi.

Rasûlullah:

— (Âyette zikredilen) *Toprağa yapış, çünkü o yapışma sana kâfî gelir,* buyurdu.

---

38 Bunu Ahmed ibn Hanbel ve diğerleri mevsûlen rivâyet etmişlerdir.

بسم الله الرحمن الرحيم

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın ismiyle

٧ــ كِتَابُ الصَّلاَةِ

7-KİTÂBU'S-SALÂT

(Namâz Kitâbı)

١ــ بابُ كَيْفَ فُرِضَتِ الصَّلَوَاتُ فى الاسْرَاءِ. وقالَ ابنُ عبَّاسٍ حدّثنى أَبُو سُفْيَانَ فى حَدِيثِ هِرَقْلَ فَقَالَ يَأْمُرُنا يَعْنِى النبىَّ صلى الله عليه وسلم بالصَّلاَةِ وَالصِّدْقِ والعَفَافِ

1- İSRÂ GECESİNDE NAMÂZLARIN NASIL FARZ KILINDIĞI BÂBI

İbn Abbâs şöyle dedi:
Bana Ebû Sufyân uzun Hırakl hadîsinde tahdîs etti ki, Ebû Sufyân (Hırakl'a karşı, Peygamber'i kasdederek): O bize namâz kılmayı, doğru olup doğru söylemeyi ve iffetli olmayı (yânî harâmlardan, çirkin şeylerden çekinmeyi) emretmektedir, demiştir [1]

---

1 Buhârî bu Hırakl hadîsini, biri Vahy bölümünde olmak üzere, *Sahîh*''inin ondört yerinde tahrîc etmiştir. Bunu Müslim, Ebû Dâvûd, Tirmizî ve Nesâî de tahrîc etmişlerdir.

Bâbın hadîsi, namâzın evvelâ İsrâ gecesinde 50 olarak farz olması, sonra işin beş üzerinde kararlaşması haysiyyetinden, onun keyfiyetlerinden bir keyfiyeti isbât eder.

İbn Abbâs'ın sözünün bâb ismiyle münâsebeti, namâzın farz kılınışının İslâm'ın evvelinde olması, hattâ bunun şöhret mertebelerinin en sonuna bâliğ olup, bölgelerin uzağında da şâyı' olması i'tibâriyledir.

١ــ حدّثنا يَحْيي بنُ بُكَيْرٍ قالَ **حدّثنا** اللَّيْثُ عَنْ يُونُس عَنِ ابنِ شِهابٍ عَنْ أَنَسِ بنِ مالِكٍ قالَ كانَ أَبو ذَرٍّ يُحَدِّثُ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صلى الله عليه وسلم قالَ فُرِجَ عَنْ سَقْفِ بَيْتِي وَأنا بِمَكَّةَ فَنَزَلَ جِبْرِيلُ فَفَرَجَ صَدْرِي ثُم غَسَلهُ بِماءِ زَمْزَمَ ثُمَّ جاءَ بِطِسْتٍ مِنْ ذَهَبٍ مُمْتَلِيءٍ حِكْمَةً وَإيماناً فأفْرَغَهُ فِى صَدْرِى ثُمَّ أَطْبَقَهُ ثُمَّ أخذَ بِيَدِى فَعَرَجَ بى إِلى السَّماءِ الدُّنْيا فَلَمَّا جِئْتُ إِلى السَّماءِ الدُّنْيا قالَ جبريلُ لِخازِنِ السَّماءِ افْتَحْ قالَ مَنْ هَذا قالَ جبريلُ قالَ هلْ مَعَكَ أحَدٌ قالَ نَعَمْ مِعِى مُحمَّدٌ صلى الله عليه وسلم فقالَ أُرْسِلَ اليهِ قالَ نَعمْ فَلمَّا فَتَحَ عَلَوْنا السَّماءَ الدُّنْيا فاذَا رَجلٌ قاعِدٌ عَلى يَمِينه أسْوِدَةٌ وَعلى يَسارِهِ أسْوِدَةٌ إِذَا نَظَرَ قِبَلَ يَمِينِهِ ضَحِكَ وَإِذَا نَظَرَ قِبَلَ يَسارِه بَكَى فقالَ مَرْحَباً بالنَّبِيِّ الصَّالِحِ وَالابْنِ الصَّالِحِ قُلْتُ لجِبرِيلَ مَنْ هَذا قالَ هَذا آدَمُ وَهَذِهِ الأَسْوِدَةُ عَنْ يَمِينِهِ وشِمالِهِ نَسَمُ بَنيهِ فَأَهْلُ اليَمِينِ مِنهُمْ أهْلُ الجَنَّةِ والأَسْوِدَةُ التى عَنْ شِمالِهِ أَهْلُ النَّارِ فاذَا نَظَرَ عَنْ يَمِينه ضَحِكَ وَإذَا نَظَرَ قِبَلَ شِمَالِهِ بَكَى حَتَّى عَرَجَ بى إلى السَّماءِ الثَّانِيةِ فقالَ لِخَازِنِهَا افْتَحْ فقالَ لَهُ خازِنُهَا مِثْلَ ماقال الاوَّلُ فَفَتَحَ قال أَنسٌ فَذَكَرَ أَنَّهُ وجَدَ فِى السَّمواتِ آدَمَ وإدْرِيسَ وَمُوسَى و عِيسَى وإبْراهِيمَ صَلَوَاتُ اللهِ عَلَيْهِمْ ولَمْ يُثْبِتْ كَيْفَ مَنازِلُهُمْ غَيْرَ أَنَّهُ ذَكَرَ أَنَّهُ وجَدَ آدمَ فِي السَّماءِ الدُّنْيا وإبْراهِيمَ فِى السَّماءِ السَّادِسَةِ قالَ أنسٌ فَلَمَّا مَرَّجبريلُ بالنَّبِيِّ صلى الله عليه وسلم بإدريسَ قالَ مَرْحَباً بالنَّبِيِّ الصَّالِحِ والأخِ الصالِحِ فَقُلْتُ مَنْ هَذا قالَ هَذا إدْرِيسُ ثُمَّ مَرَرْتُ بِمُوسَى فقالَ مَرْحَباً بالنَّبِيِّ الصَّالِحِ والأخِ الصَّالِحِ قُلْتُ مَنْ هَذا قالَ هَذا مُوسَى ثُمَّ مَرَرْتُ بِعِيسَى فقالَ مَرْحَباً بِالأخِ الصالِحِ والنَّبِيِّ الصَّالِحِ قُلْتُ مَنْ هَذا قال هَذا عِيسى ثُمَّ مَرَرْتُ بابْراهِيمَ فقال مَرْحَباً بالنَّبِيِّ الصَّالِحِ والابنِ الصَّالِحِ قُلْتُ مَنْ هَذا قالَ هذا إبراهِيمُ ﷺ قالَ ابنُ شِهَابٍ فأَخْبَرَنِى ابنُ حَزْمٍ أَنَّ ابنَ عَبَّاسٍ وأَباحِيَّةَ الانْصارِىَّ كانَ يَقُولاَنِ قالَ النبِيُّ ﷺ ثُمَّ عُرِجَ بِى حَتَّى ظَهَرْتُ لِمُسْتَوًى أَسْمَعُ فِيهِ صَرِيفَ الاَقْلاَمِ. قال ابْنُ حَزْمٍ وأَنَسُ بنُ مالِكٍ قال النبِيُّ صلى الله عليه وسلم فَفرضَ

اللهُ عَلَى امَّتِى خَمْسِينَ صَلاَةً فَرَجَعْتُ بِذَلِكَ حَتَّى مَرَرْتُ عَلَى مُوسَى فقالَ مافَرَضَ اللهُ لَكَ عَلَى أُمَّتِكَ قُلْتُ فَرَضَ خَمْسِينَ صَلاَةً قال فارْجِعْ إلي رَبِّكَ فانَّ أُمَّتَكَ لا تُطِيقُ ذَلِكَ فَراجَعَنِى فَوَضَعَ شَطْرَهَا فَرَجَعْتُ إلَى مُوسَى قُلْتُ وَضعَ شَطْرَهَا فقال رَاجِعْ رَبكَ فانَّ أُمَّتَكَ لا تُطِيقُ فَرَاجَعْتُ فَوَضَعَ شَطْرَهَا فَرَجَعْتُ إلَيْهِ فقال ارْجِعْ إلى رَبِّكَ فانَّ أُمَّتَكَ لاَ تُطِيقُ ذَلِكَ فَرَاجَعْتُهُ فقال هِىَ خَمْسٌ وَهِىَ خَمْسُونَ لا يُبَدَّلُ القَوْلُ لَدَىَّ فَرَجَعْتُ إلى مُوسَى فقال رَاجِعْ رَبَّكَ فَقُلْتُ اسْتَحْيَيْتُ مِنْ رَبِّى ثُمَّ انْطَلَقَ بِى حَتَّى انْتَهَى بِى إلى سِدْرَةِ المُنْتَهَى وغَشِيَهَا أَلْوَانٌ لا أَدْرِي ماهِيَ ثُمَّ أُدْخِلْتُ الجَنَّةَ فاذَا فِيهَا حَبَائِلُ اللُّؤْلُوءِ وإذَا تُرَابُهَا المِسْكُ *

1-....... Enes (R) şöyle demiştir: Ebû Zerr, Rasûlullah'ın (Mi'râc kıssasını) şöyle haber verdiğini tahdîs ederdi: *"Ben, Mekke'de iken evimin tavanı* (ansızın) *yarıldı. Cibrîl aleyhi's-selâm indi. Göğsümü yardıktan sonra onu zemzem suyu ile yıkadı. Sonra hikmet ve îmân ile dopdolu olan altundan bir leğen getirdi de onu göğsümün içine boşalttı ve göğsümü kapattı. Sonra elimden tutup beni dünyâ semâya doğru çıkardı. Dünyâ semâya* (yânî yere en yakın olan semâya) *vardığımda Cibrîl, o semânın bekçisine:*

— Aç, dedi.

Bekçi:

— Kimdir o? dedi.

— Cibrîl'dir, dedi.

— Berâberinde kimse var mı? dedi.

— Berâberimde Muhammed vardır, dedi.

— O'na (gelsin diye) *haber gönderildi mi? dedi.*

— Evet, dedi.

Kapı açılınca dünyâ semânın üstüne çıktık. Bir de gördüm ki bir kimse oturmuş, sağ tarafında bir takım karaltılar, sol tarafında da bir takım karaltılar var. O kimse sağ tarafına baktığında gülüyor, sol tarafına baktığında ağlıyor. O zât:

- Merhâba (yânî hoş geldin) *sâlih Peygamber, hoş geldin sâlih oğul, dedi.*

Ben Cibrîl'e:,

— Bu kim? diye sordum.

— Bu, Âdem Peygamber'dir. Sağında, solunda olan bu karaltılar da çocuklarının ruhlarıdır. Sağında olanları cennetlikler, sol ta-

rafında olan bu karaltılar da cehennemliklerdir. Sağına bakınca güler, sol tarafına bakınca ağlar, dedi.

Derken Cibrîl beni ikinci semâya doğru çıkardı. Oranın bekçisine de:

— Aç, dedi.

Oranın bekçisi de evvelkinin söyledikleri gibi söyledi de kapıyı açtı."

Enes der ki: Ebû Zerr, Rasûlullah'ın semâlarda Âdem, İdrîs, Mûsâ, Îsâ ve İbrâhîm'i -Allah'ın salavâtı üzerlerine olsun- bulduğunu söyledi ise de, onlardan her birilerinin menzillerinin nasıl olduğunu tesbît etmedi; yalnız Âdem'i dünyâ semâda, İbrâhîm'i altıncı semâda bulmuş olduğunu söyledi [2].

Yine Enes der ki [3]:

Cibrîl, Peygamber ile birlikte İdrîs'e uğradıklarında, İdrîs aleyhi's-selâm:

— Hoş geldin sâlih Peygamber, hoş geldin sâlih kardeş, demiş.

Peygamber buyurmuş ki:)

— "Bu kim? diye sordum.

Cibrîl:

— Bu, İdrîs'dir, dedi.

Sonra Mûsâ'ya uğradım.

O da:

— Hoş geldin sâlih Peygamber, hoş geldin sâlih kardeş, dedi.

— Bu kim? dedim.

Cibrîl:

— Bu, Mûsâ'dır, dedi.

Sonra Îsâ'ya uğradım. O da:

— Hoş geldin sâlih kardeş, hoş geldin sâlih Peygamber, dedi.

---

2 Enes'in, Mâlik ibn Sa'sa'a'dan *Sahîhayn*'da rivâyet edilen hadîsinde dünyâ semâda Âdem'e, ikinci semâda Yahyâ ve Îsâ'ya, üçüncü semâda Yûsuf'a, dördüncü semâda İdrîs'e, beşinci semâda Hârûn'a, altıncı semâda Mûsâ'ya, yedinci semâda İbrâhîm'e kavuştuğu zikredilmekte olduğundan, iki rivâyet arasında İbrâhîm'in menzil ve makaamına dâir bir ihtilâf var demektir. Zîrâ Ebû Zerr'den olan rivâyette bu peygamber, altıncı semâda, öteki rivâyette ise yedinci semâda gösteriliyor. Bu iki rivâyetten mâadâ rivâyetlerin hepsinde ise yedincide olduğu sâbittir. Mi'râc eğer müteaddid ise, rivâyetler arasında taâruz bahsini etmeğe mahall yoktur. Eğer bir defa vâkı' olmuş ise, cemâatın rivâyetini tercîh etmek evlâdır. Çünkü bunların rivâyetinde Peygamber'imiz İbrâhîm'i, arkasını Beytu'l-Ma'mûr'a dayamış bir hâlde gördüğünü zikretmektedir. Beytu'l-Ma'mûr ise, ihtilâfsız yedinci semâdadır.

3 Hadîsin bundan sonraki parçasını Enes, Ebû Zerr'den işitmemiş olup, başka bir zâttan aldığı anlaşılıyor.

— Bu kim? dedim.
Cibrîl:
— Bu, Îsâ'dır, dedi.
Sonra İbrâhîm'e uğradım.
— Hoş geldin sâlih Peygamber, hoş geldin sâlih oğul, dedi.
— Bu kim, dedim.
Cibrîl:
— Bu, İbrâhîm aleyhi's-selâmdır, dedi."

İbn Şihâb şöyle dedi: Bana Ebû Bekr ibnu Hazm haber verdi ki: İbn Abbâs ile Ebû Habbe el-Ensârî şöyle derler idi: Peygamber (S) şöyle dedi:

"Sonra ben çok yükseklere çıkarıldım, nihâyet kalemlerin cızırtılarını işittiğim yüksek bir yere çıktım" [4].

Yine İbn Hazm ile Enes ibn Mâlik şöyle demişlerdir: Peygamber (S) şöyle buyurdu:

"(O zamân) *Allah, ümmetime elli namâz farz etti. Bu farzı yüklenerek döndüm. Derken Mûsâ'ya rastgeldim. Mûsâ:*

— Allah ümmetine neyi farz etti? diye sordu.
— Elli namâz farz etti, dedim.
— Rabb'ına dön, çünkü senin ümmetin buna tâkat getiremez, dedi.

Murâcaat ettim. Allah bir kısmını indirdi. Ben yine Mûsâ'nın yanına dönüp:

— Bir kısmını indirdi, dedim.
O yine:
— Rabb'ına murâcaat et, çünkü senin ümmetin tâkat getiremez, dedi.

Bir daha murâcaat ettim. Allah bir kısmını daha indirdi. Mûsâ'nın yanına yine döndüm. O yine:

— Rabb'ına dön. Zîrâ ümmetin buna tâkat getirmez, dedi.
Bunun üzerine tekrâr Allah'a murâcaat ettim. Allah:
*— "**Onlar beştir ve yine onlar ellidir. Benim nezdimde söz tebdîl olunamaz**" buyurdu* [5].

---

4 Rivâyetin bu kısmı Enes'ten nakledilmiş değildir.

5 Günde beş vakitten az namâz ile mükellef olmamamız Allah tarafından muhkem bir kazâ olduğu için "***Benim nezdimde söz tebdîl olunmaz***" buyuruldu. Elli namâza hükümden sonra bu mikdârın beşe indirilmesi ise "***Allah dilediğini mahveder ve sâbit kılar. Ana kitâb onun nezdindedir***" (er-Ra'd: 39) âyetinin nâtık olduğu muallak kazâ nev'ine dâhil olduğundandır. Elli namâz farz idi; fakat Peygamber'in ihtiyârına mevkûfen farz idi. Namâzlar fiil i'tibâriyle sayıca beş, sevâb i'tibâriyle ellidir.

Mûsâ'nın yanına döndüm. O yine:
— Rabb'ına murâcaat et, dedi.
Ben de:
— Rabb'ımdan utanır oldum, dedim.
Sonra Cibrîl beni tâ Sidretu'l-Müntehâ'ya varıncaya kadar birlikte götürdü. Sidre'yi öyle acîb renkler kaplamıştı ki, onlar nedir bilemem. Sonra cennete girdirildim ki içinde birçok inci dizileri vardı [6]*, toprağı da misk idi".*

٢ــ حدّثنا عَبْدُ اللهِ بنُ يُوسُفَ قال أخبرنا مالِكٌ عَنْ صالِحِ بنِ كَيْسانَ عَنْ عُرْوَةَ بنِ الزُّبَيْرِ عَنْ عائِشَةَ أمِّ المُؤْمِنِينَ قالَتْ فَرَضَ اللهُ الصَّلاةَ حِينَ فَرَضَها رَكْعَتَيْنِ رَكْعَتَيْنِ فِي الحَضَرِ والسَّفَرِ فأُقِرَّتْ صَلاةُ السَّفَرِ وَزِيدَ فِي صَلاةِ الحَضَرِ *

2-....... Mü'minlerin annesi Âişe (R) şöyle demiştir: Allah namâzı farz ettiği zamân, hazarda ve seferde (akşâmdan başka namâzları) ikişer rek'at ikişer rek'at olarak farz etmişti. Sonra sefer namâzları oldukları gibi bırakıldı da hazar namâzlarında artırma yapıldı [7].

٢ــ بابُ وُجُوبِ الصَّلاةِ فى الثِّيابِ وقَوْلِ اللهِ تعالى خُذُوا زِينَتَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ ومَنْ صَلَّى مُلْتَحِفاً فِي ثَوْبٍ واحِدٍ ويُذْكَرُ عَنْ سَلَمَةَ بنِ الأكْوَعِ أنَّ النبيَّ صلى الله عليه وسلم قال يَزُرُّهُ وَلَوْ بِشَوْكَةٍ فِي إسْنادِهِ

Bu hadîsteki kat'iyyete binâen bize farz olan yalnız beş vakit namâzdır. Bundan dolayı âlimler vitr namâzının farziyyetine kaail olmamışlardır.

Bir de şunu unutmamak gerektir ki, Mi'râc gecesinde beş vakit namâzın farz olmasından evvel de namâz kılınıyordu (Ahmed ibn Hanbel, *Müsned*'de, Zeyd ve oğlu Üsâme'den). İsrâ'dan evvel Rasûlullah'ın da, sahâbîlerinin de namâz kıldıkları kat'îdir. Ancak beş vakit namâz farz olmadan evvel, farz namâz var mıydı, yok muydu; ihtilâf vardır...

6 Diğer rivâyette "جنابذ اللّؤلؤ = İnciden kubbeler" şeklinde zabtedilmiştir.

7 Akşâm namâzı gündüzün vitridir. İlk farz olduğu zamân üç rek'at olarak farz olmuştur.

Diğer rivâyetlerden bilindiğine göre, dört rek'atlı namâzlardaki ikişer rek'at ziyâde, hicretten bir sene sonra farz edilmiştir. Sabâh namâzının iki rek'at olarak bırakılması, kıyâmın kırâatının uzun olmasındandır diyenler vardır.

نَظَرٌ وَمَنْ صَلَّى فِي الثَّوْبِ الَّذِى يُجَامِعُ فِيهِ مالَمْ يَرَ فِيهِ أَذًى وَأَمَرَ النَّبِىُّ صلى الله عليه وسلم أَنْ لاَ يَطُوفَ بِالْبَيْتِ عُرْيَانٌ

2- NAMÂZIN, AVRETİ ÖRTECEK ŞEYLER İÇİNDE VÂCİB OLMASI, YÜCE ALLAH'IN:

"... *Her mescid huzûrunda ziynetinizi alın...*" (el-A'râf: 31)

KAVLİ VE
BİR BEZ İÇİNDE SARINARAK NAMÂZ KILAN KİMSE BÂBI [8]

Seleme ibnu'l-Ekvâ'dan, Peygamber (S)'in: "(Namâz kılan kimse) *O bezi bir dikenle de olsa düğmeler*" buyurduğu zikrolunur. Bunun isnâdında nazar vardır [9].

Pislik görmediği müddetçe içinde cinsî münâsebet yaptığı elbise ile namâz kılan kimse [10].

Peygamber (S), çıplak kimsenin Ka'be'yi tavâf etmemesini emretmiştir [11].

---

8 Buhârî, âyetteki ziynetin, avreti örtecek şeyle tefsîr edildiğini işâret etti. Bu kelâmda, namâzda avret yerini örtmenin vâcib olduğuna delîl vardır.

9 Yânî avret yerinin görünmemesi için bezin iki tarafı arasını birleştirmek sûretiyle düğmeler. Bunu Buhârî *Târîh*'inde, Ebû Dâvûd, İbn Huzeyme, İbn Hıbbân, Seleme ibnu'l-Ekvâ'dan mevsûlen rivâyet etmişlerdir. Seleme şöyle demiştir: Yâ Rasûlallah, ben av yapan bir kimseyim, binâenaleyh bir tek gömlek içinde namâz kılayım mı? diye sordum. Rasûlullah: *"Evet, onu bir dikenle de olsa düğmele"* buyurdu.

Bu lâfız İbn Hıbbân'ındır. Buhârî bunu başka bir isnâdla rivâyet etti. Buhârî bunun senedindeki Mûsâ ibn İbrâhîm hakkında, İbnu'l-Kattân'ın tenkîdine işâret etmek isteyerek "İsnâdında nazar vardır" dedi ve bunu temrîz sigâsıyle zikretti (Kastallânî).

Diğer rivâyette Seleme: Yâ Rasûlallah, ben avda bulunuyorum, üzerimde bir tek gömlekten başka birşey bulunmuyor? dedim. Rasûlullah: *"Onu bir diken ile de olsa düğmele"* buyurdu.

Bunu Hâkim *el-Müstedrek*'inde rivâyet edip: Bu, Medenî ve sahîh bir hadîstir. Bu rivâyetle buradaki Mûsâ'nın, İbnu'l-Kattân'ın zannettiği Mûsâ'dan başka olduğu zâhir oldu. Bunların biri Teymî, diğeri ise Mahzûmî'dir.. dedi (Aynî).

10 Buhârî bununla, Ebû Dâvûd ve Nesâî'nin rivâyet ettiği, İbn Huzeyme ile İbn Hıbbân'ın, Muâviye ibn Ebî Sufyân tarîkınden sahîhtir dedikleri şu hadîse işâret ediyor: "Muâviye, kız kardeşi Ümmü Habîbe'ye: Rasûlullah, içinde cinsî münâsebet ettiği elbise ile namâz kılar mıydı? diye sordu. Ümmü Habîbe de: Evet, onda pislik görmediği zamân, dedi.

11 Buhârî bununla, Ebû Bekr'in hacc emîrliğinde, Alî'nin de gönderilişi hakkındaki Ebû Hureyre hadîsine işâret etmiştir. Bu hadîsi biraz sonra mevsûlen rivâyet edecektir.

٣ـ حدّثنا مُوسَى بنُ إسْماعِيلَ قال حدّثنا يَزِيدُ بنُ إبْرَاهِيمَ عنْ مُحَمدٍ
عَنْ أُمِّ عَطِيَّةَ قالَتْ أُمِرْنا أنْ نُخْرِجَ الحُيَّضَ يَوْمَ العِيدَيْنِ وَذَوَاتِ الخُدُورِ
فَيَشْهَدْنَ جَمَاعَةَ المُسْلِمِينَ وَدَعْوَتَهُمْ وَيَعْتَزِلُ الحُيَّضُ عَنْ مُصَلاهُنَّ قالَتِ امْرَأةٌ
يارسُولَ اللهِ إحْدَانَا لَيْسَ لَهَا جِلْبَابٌ قال لِتُلْبِسْها صَاحِبَتُها مِنْ جِلْبَابِها. وقال
عَبْدُ اللهِ بنُ رَجاءٍ حدّثنا عِمْرانُ حدّثنا مُحَمَّدُ بنُ سِيرِينَ حدثتنا أُمُّ عَطِيَّةَ
سَمِعْتُ النَّبيَّ صلى الله عليه وسلم بِهَذَا *

3-....... Ümmü Atıyye (R) şöyle demiştir: Bize iki bayram gününde hayızlı kadınları ve perde arkasında yaşayan kadınları çıkarmamız emredildi de, kadınlar müslümânların cemâatında ve duâlarında hâzır bulunurlar, hayızlılar ise kadınların namâz yerinden ayrı dururlardı. Bir kadın: Yâ Rasûlallah, birimizin cilbâbı (yânî örtünecek çarşafı) yoktur, dedi. Rasûlullah: *"Kadın arkadaşı kendi cilbâblarından birini ona giydirsin"* buyurdu.

Ve Abdullah ibn Racâ şöyle dedi: Bize İmrân (el-Kattân) tahdîs etti. Bize Muhammed ibn Sîrîn tahdîs etti. Bize Ümmü Atıyye tahdîs edip: Ben Peygamber (S)'den bunu işittim, dedi [12]:

٣ـ بابُ عَقْدِ الإزَارِ عَلَى القَفَا فى الصَّلاةِ. وقال أبُو حازِمٍ عَنْ سَهْلٍ
صَلَّوْا مَعَ النبيِّ صلى الله عليه وسلم عاقِدِي أُزْرِهِمْ عَلَى عَوَاتِقِهِمْ

3- NAMÂZ KILACAK KİMSENİN NAMÂZA GİRERKEN İZÂRINI BOYNUNUN GERİSİNE BAĞLAMASI BÂBI

Ebû Hâzım, Sehl (ibn Sa'd-91-)'den: Sahâbîler izârlarını çiğinleri üzerine bağlamış olarak Peygamber (S) ile birlikte namâz kıldılar, dedi [13].

Gördün ki, Buhârî burada üç hadîsten parçalar almış, ve bunları bâb ismine katmıştır. Birincisi Selemetu'bnu'l-Ekvâ' hadîsidir, geçti. İkincisi Ümmü Habîbe hadîsi; onun metnini 9. hâşiyede verdik. Üçüncüsü de bu hâşiyede işâret ettiğimiz Ebû Hureyre hadîsi ki, biraz sonra zikredilecektir (Aynî).

12 Bu ta'lîki Taberânî *el-Kebîr*'de mevsûlen rivâyet etmiştir. Bu ta'lîkin fâidesi, Muhammed ibn Sîrîn'in, Ümmü Atıyye'nin kendisine bu hadîsi tahdîs edişini tasrîh etmesidir. Bununla, bâzılarının "Muhammed ibn Sîrîn, bunu kız kardeşi Hafsa'dan, o da Ümmü Atıyye'den işitmiştir" iddiâları bâtıl olmuştur (Aynî).

13 Buhârî bunu "Sevb dar olduğu zamân bâbı"nda, mevsûlen rivâyet etmiştir.

٤ـ حدّثنا أحْمَدُ بنُ يُونُسَ قال حدّثنا عاصِمُ بنُ مُحَمَّدٍ قال حدّثني وَاقِدُ بنُ مُحمدٍ عَنْ مُحَمَّدِ بنِ المُنْكَدِرِ قال صَلَّى جابِرٌ فِي إِزَارٍ قَدْ عَقَدَهُ مِنْ قِبَلِ قَفَاهُ وثِيَابُهُ مَوْضُوعَةٌ عَلَى المِشْجَبِ قالَ لَهُ قائِلٌ تصَلّى فى ازَارٍ وَاحِدٍ فقال انّما صنعْتُ ذَلِكَ لِيَرَانِى أحْمَقُ مِثْلُكَ وَأيُّنا كانَ لَهُ ثَوْبَانِ عَلَى عَهْدِ النبىِّ صلى الله عليه وسلم *

4-....... Bana Vâkıd ibn Muhammed, Muhammed ibnu'l-Munkedir'den tahdîs etti. O şöyle demiştir: Câbir, elbiseleri, elbise sehbâsı [14] üzerine konulmuş olduğu hâlde, bir tek izârını boynunun gerisine bağlamış olarak namâz kıldı. Bir kimse ona: Bir tek izâr içinde mi namâz kılıyorsun? dedi. Câbir de: Bunu ancak senin gibi bir ahmak kimsenin beni görmesi için yaptım. Peygamber (S) zamânında bizim hangimizin iki sevbi vardı? dedi.

٥ـ حدّثنا مُطَرِّفٌ أبو مُصْعَبٍ قال حدّثنا عَبْدُ الرَّحْمنِ بنُ أبِى المَوَالِى عَنْ مُحَمَّدِبنِ المُنْكَدِرِ قال رَأيْتُ جابِرَ بنَ عَبْدِ الله يُصَلّى فى ثَوْبٍ وَاحِدٍ وقال رَأيْتُ النبىَّ صلى الله عليه وسلم يُصَلّى فى ثَوْبٍ *

5-....... Bize Abdurrahmân ibnu Ebî'l-Mevâlî, Muhammed ibnu'l-Munkedir'den tahdîs etti. O şöyle demiştir: Ben Câbir ibn Abdillah'ı gördüm ki, o, bir tek sevb içinde namâz kılıyordu ve: Ben Peygamber(S)'i bir sevb içinde namâz kılarken gördüm, dedi.

٤ـ بابُ الصّلاةِ فِى الثّوْبِ الواحِدِ مُلْتَحِفاً بِهِ. قال الزُّهْرِىُّ في حَدِيثِهِ المُلْتَحِفُ المُتَوَشِّحُ وَهُوَ المُخالِفُ بَيْنَ طَرَفَيْهِ عَلَى عاتِقَيْهِ وَهُوَ الاشْتِمَالُ عَلَى مَنْكِبَيْهِ قال قالَتْ أُمُّهانِىءٍ التَحَفَ النبىُّ صلى الله عليه وسلم بِثَوْبٍ وخالَفَ بَيْنَ طَرَفَيْهِ عَلَى عَاتِقَيْهِ

---

14 *el-Mişceb* (المِشْجَب) : Birkaç ahşâbı birbirine çatıp yere dikerler ve üzerine esvâb sererler *(Kaamûs Ter.)*.

eş-Şucub (الشُّجُب): Sehpây ta'bîr olunan nesneye denir ki, çoban ona kovasını ve çantasını asar; şehirlerde ve câmilerde dahî kullandıkları sehpâya ıtlâk olunur (*Kaamûs Ter.*).

4- BİR SEVB İÇİNDE ONUNLA ÖRTÜNEREK NAMÂZ KILMAK BÂBI

İbn Şihâb ez-Zuhrî: İltihâf hakkında rivâyet ettiği hadîsinde: el-Multehıf, el-Mutevaşşıh demektir, dedi. O da sevbin iki ucunu iki omuzu üzerinde çaprasvârî bağlayandır ve Tavaşşuh, kumaşla örtünen kimsenin, kumaşın iki ucunu iki omuzu üzerinde bağlamasıdır [15]. Buhârî dedi ki: Ümmü Hâni' şöyle demiştir: Peygamber (S) bir kumaşla örtünüp, onun iki ucunu omuzları üzerinde çapraslama bağladı [16].

٦ ـ حدّثنا عُبَيْدُ اللهِ بنُ مُوسَى قال حدّثنا هِشَامُ بنُ عُرْوَةَ عَنْ أبيهِ عَنْ عُمَرَ بنِ أبي سَلَمَةَ أنَّ النبيَّ صلى الله عليه وسلم صلى في ثَوْبٍ واحِدٍ قَدْ خالَفَ بَيْنَ طَرَفَيْهِ *

6-....... Bize Hişâm ibn Urve, babasından; o da Umer ibn Ebî Seleme'den tahdîs etti ki (O, şöyle demiştir): Peygamber (S-bir defa) iki ucunu çapraslamasma bağladığı bir kumaş içinde namâz kıldı [17].

٧ ـ حدّثنا مُحَمَّدُ بنُ المُثَنَّى قال حدّثنا يَحْيَ قال حدّثنا هِشَامٌ قال حدّثني أبي عَنْ عُمَرَبنِ أبي سَلَمَةَ أنَّهُ رَأى النبيَّ صلى الله عليه وسلم يُصَلِّي فِي ثَوْبٍ وَاحِدٍ فِي بَيْتِ أُمِّ سَلَمَةَ قَدْ أَلْقَى طَرَفَيْهِ عَلَى عاتِقَيْهِ*

7-....... Bize Hişâm tahdîs edip şöyle dedi: Bana babam (Urve ibnu'z-Zubeyr), Umer ibn Ebî Seleme'den tahdîs etti ki, Umer ibn

---

15 Bundan murâd, ya İbn Ebî Şeybe'nin *el-Musannaf*'ında Sâlim ibn Umer'den mevsûlen rivâyet ettiğidir, yâhud da Ahmed ibn Hanbel'in Ebû Hureyre'den mevsûlen rivâyet ettiği hadîstir. Zâhir olan, Zuhrî, rivâyet ettiği hadîsin yanında *Multehıf*'ı *Mutevaşşıh* ile tefsîr edince, Buhârî müteâkıb sözlerle bu tefsîri tavzîh etmiştir.

16 Müellif bunu, bu bâb içinde mevsûlen rivâyet etti, fakat "*Ve hâlefe beyne tarafeyhi* (= İki ucunu çapraslama bağladığı hâlde)" demedi. Bu ifâde,Ebû Hureyre'den gelen diğer bir vechden, Müslim'de sâbit olmuştur.

17 *Sevb,* kumaş demektir. O zamânın tam takım elbisesi -biri izâr, diğeri rıdâ olmak üzere- iki sevb idi. İzâr, fûta gibi bele bağlanır, rıdâ, ihrâm gibi omuza atılır; ikisi bir hulle ederdi. Burada bir sevbden murâd, rıdâdır ki, sağ ucunu sol omuzundan geçirip ve sol ucunu sağ kolunun altından çıkarıp, iki ucunu ya göğsü tarafından, ya arkadan bağlamak sûretiyle örtünerek namâz kılmanın cevâzı bununla sâbit oluyor. Bu türlü giyinmeye "teveşşuh, iltihâf ve iştimâl" de denir. Kumaşın iki ucunu bağlamaktaki fâide, rukû' esnâsında kumaşın düşmemesi ve namâz kılan kimsenin kendi avret yerine gözünün ilişmemesidir.

Ebî Seleme, Peygamber (S)'i mü'minlerin annesi Ümmü Seleme'nin evinde, bir kumaş içinde, kumaşın iki ucunu omuzları üzerine atmış olarak namâz kılarken görmüştür [18].

٨ـ حدّثنا عُبَيْدُ بنُ إسْماعِيلَ قال حدّثنا أبو أُسَامَةَ عَنْ هِشَامٍ عَنْ أبِيهِ أنَّ عُمَرَ بنَ أبي سَلَمَةَ أخْبَرَهُ قال رَأيْتُ رسولَ اللهِ صلى الله عليه وسلم يُصَلِّي فِي ثَوْبٍ واحِدٍ مُشْتَمِلاً بِهِ فِي بَيْتِ أُمِّ سَلَمَةَ وَاضِعاً طَرَفَيْهِ عَلَى عاتِقَيْهِ *

8-....... Umer ibnu Ebî Seleme haber verip şöyle demiştir: Ben Rasûlullah (S)'ı, Ümmü Seleme'nin evinde bir kumaş içinde, onunla örtünmüş ve kumaşın iki ucunu omuzları üzerine koymuş olduğu hâlde namâz kılarken gördüm.

٩ـ حدّثنا إسْماعِيلُ بنُ أبي أُوَيْسٍ قَالَ حدّثني مالِكُ بنُ أنسٍ عَنْ أبي النَّضْرِ مَوْلَى عُمَرَ بنِ عُبَيْدِ اللهِ أنَّ أبا مُرَّةَ مَوْلَى أُمِّ هَانِىءٍ بِنْتِ أبي طالِبٍ أخبره أنَّهُ سَمِعَ أُمَّ هانِئٍ بِنْتَ أبي طالِبٍ تَقُولُ ذَهَبْتُ إلَى رسولِ اللهِ صلى الله عليه وسلم عامَ الفَتْحِ فَوَجَدْتُهُ يَغْتَسِلُ وفاطِمَةُ ابْنَتُهُ تَسْتُرُهُ قالَتْ فَسَلَّمْتُ عَلَيْهِ فقالَ مَنْ هَذِهِ فقُلْتُ أنا أُمُّ هانِئٍ بِنْتُ أبي طَالِبٍ فقال مَرْحَباً بِأُمِّ هَانِئٍ فَلَمَّا فَرَغَ مِنْ غُسْلِهِ قامَ فَصَلَّى ثَمَانِيَ رَكَعَاتٍ مُلْتَحِفاً فِي ثَوْبٍ واحِدٍ فَلَمَّا انْصَرَفَ قُلْتُ يا رسولَ اللهِ زَعَمَ ابنُ أُمِّي أنَّهُ قاتِلٌ رَجُلاً قَدْ أجَرْتُهُ فُلاَنَ بنَ هُبَيْرَةَ فقال رسولُ اللهِ صلى الله عليه وسلم قَدْ أجَرْنَا مَنْ أجَرْتِ يا أُمَّ هَانِىءٍ قالَتْ أُمُّ هَانِىءٍ وذَاكَ ضُحًى *

9-....... Bana Mâlik ibn Enes, Umer ibn Ubeydillah'ın himâyesinde bulunan Ebu'n-Nadr'dan tahdîs etti. Ona da Ebû Tâlib'in kızı Ümmü Hâni'nin himâyesinde bulunan Ebû Murre haber verdi ki, kendisi Ebû Tâlib'in kızı Ümmü Hâni'den şöyle derken işitmiştir: Fetih senesi Rasûlullah'ın yanına gittim, O'nu yıkanır hâlde buldum. Kızı Fâtıma, O'nu setr edip perdeliyordu. Selâm verdim. *"Bu kadın kimdir?"* diye sordu. Ben: Ebû Tâlib'in kızı Ümmü Hâni'im dedim. Bu-

18 Buhârî bu hadîsi bundan evvelki hadîsten bir derece daha inik olduğu hâlde, içinde Hişâm'ın, babasından, kendisine Umer'in haber verdiğinin tasrîhi olduğu için getirmiştir. Geçen hadîste ise an'ane ile vâkı' olmuştur. Bir de burada, zikredilen tasrîhi te'yîd eder mekân ta'yîni ziyâdesi ile kumaşın iki ucunun Peygamber'in omuz başında olması ziyâdesi vardır (Aynî ve Kastallânî).

nun üzerine: *"Hoş geldin Ümmü Hâni'"* dedi. Yıkanmasından ayrılınca, bir kumaş içinde, kumaşı sırtında çapraslamasına bağlamış olduğu hâlde namâza durup sekiz rek'at namâz kıldı. Namâzdan çıktığı zamân: Yâ Rasûlallah, anamın oğlu benim emân verdiğim fulânı, İbnu Hubeyre'yi öldüreceğini söylüyor, dedim [19]. Rasûlullah (S): *"Yâ Ümme Hâni', senin ahd ve emân verdiğine biz de ahd ve emân verdik"* buyurdu.

Ümmü Hâni': Bu kıldığı namâz Duhâ namâzı idi, dedi.

١٠ ــ حدّثنا عَبْدُ اللهِ بنُ يُوسُفَ قال أخْبرنا مالِكٌ عَنِ ابنِ شِهَابٍ عَنْ سَعِيدِبنِ المُسَيَّبِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّ سائِلاً سأَلَ رسُولَ اللهِ صلى الله عليه وسلم عَنِ الصَّلاةِ فِي ثَوْبٍ واحِدٍ فقال رسولُ اللهِ صلى الله عليه وسلم أَوَلِكُلِّكُمْ ثَوْبَانِ *

10-....... Bize Mâlik, İbn Şihâb'dan; o da Saîd ibn Müseyyeb'den; o da Ebû Hureyre'den haber verdi (O, şöyle demiştir): Bir kimse Rasûlullah'a bir tek kumaş içinde namâzdan sordu. Rasûlullah (S) da: *"Her birinizin ikişer kumaşı var mı ki?"* buyurdu [20].

٥ ــ بابٌ إذَا صَلَّى فِي الثَّوْبِ الوَاحِدِ فَلْيَجْعَلْ عَلَى عاتِقَيْهِ

5- BÂB: KİŞİ BİR TEK KUMAŞ İÇİNDE NAMÂZ KILACAĞI ZAMÂN (ONUN BİR KISMINI) OMUZLARI ÜZERİNE KOYSUN

---

19 Râvî, İbn Hubeyre'nin ismini mübhem kıldığı için şahsını ta'yînde haylî ihtilâf edilmiştir. Hubeyre ibn Vehb Mahzûmî, Ümmü Hâni'nin kocası olup Mekke'nin fethi üzerine Necrân'a kaçmış ve şirk üzere vefât etmiştir. Himâye edilip afvedilen kimse de, Fetih gününde Peygamber tarafından i'lân edilen sulh ve emânı kabûl etmeyerek, Hâlid ibn Velîd kumandasındaki müfrezeye karşı çarpışmaya kalkışan küçük topluluğa dâhil olanlardan idi. Ümmü Hâni'nin, Hubeyre'den Umer, Hâni', Yûsuf, Ca'de isimlerinde dört oğlu vardı. Hubeyre'nin diğer bir kadından Ümmü Hâni'nin yanında bir oğlu daha olması ihtimâlinden bahsedenler de vardır ki, şefâat istenen ya oğlu Ca'de, yâhud ismi hâtırda kalmayan bu üvey oğludur. Ümmü Hâni'den gelen diğer rivâyetlerde şefâat istenenin bir değil, iki olduğu da zikr ediliyor. Muhtelif rivâyetlerde isimleri sayılanlar, yediye varıyor. Bunların hepsi de Mahzûmî ve kocası Hubeyre'nin akrabâsı idi ki, Hâlid'le olan Cerha muhârebesinden sonra içlerinden biri veyâ ikisi Ümmü Hâni'ye ilticâ etmiş iken, kardeşi Alî öldürmeğe kalkışmış. Ümmü Hâni' Mekke'nin üst başında Abtah'da kurulan büyük çadır içinde Rasûlullah'tan şefâat istemiş ve metindeki cevâb ile şefâat edilmiştir.

Bundan mü'min bir kadının kâfire verdiği emânın müslümânlarca makbûl olduğu meydana çıkıyor.

20 Bir tek sevb, yânî kumaş veyâ bez içinde namâzın cevâzına sahâbe ve tâbiîler cumhûru kaaildir.

١١ــ حدّثنا أبو عاصِمٍ عَنْ مالِكٍ عنْ أبى الزِّنادِ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمنِ الأَعْرَجِ عَنْ أبى هُرَيْرَةَ قال قال النبىُّ صلى الله عليه وسلم لاَ يُصَلِّى أحَدُكُمْ فِى الثَّوْبِ الوَاحِدِ لَيْسَ عَلَى عاتِقَيْهِ شَىْءٌ *

11-....... Ebû Hureyre (R) şöyle demiştir: Peygamber (S): *"Hiçbiriniz üzerinde bir tek kumaş varken onun bir mikdârını boynunun kökü ile omuz başları arasına dolamaksızın namâz kılmasın"* buyurdu [21].

١٢ــ حدّثنا أبو نُعَيْمٍ قال حدّثنا شَيْبانُ عَنْ يَحْيَي بنِ أبى كَثِيرٍ عَنْ عِكْرِمَةَ قال سَمِعْتُهُ أوْ كُنْتُ سَأَلْتُهُ قال سَمِعْتُ أبا هُرَيْرَةَ يَقُولُ أشْهَدُ أنِّى سَمِعْتُ رسولَ اللهِ صلى الله عليه وسلم يَقُولُ مَنْ صَلَّى فِى ثَوْبٍ واحِدٍ فَلْيُخالِفْ بَيْنَ طَرَفَيْهِ *

12-....... Bize Şeybân, Yahyâ ibn Ebî Kesîr'den; o da İkrime'den tahdîs etti. Yahyâ: Ben İkrime'den işittim yâhud ben ona sormuş idim, dedi. İkrime şöyle dedi: Ebû Hureyre'den işittim, o şöyle diyordu: Ben Rasûlullah (S)'ın: *"Her kim bir tek kumaş içinde namâz kılacak olursa, onun iki ucunu çapraslamasına iki omuzundan geçirsin"* buyururken (kulağımla) işittiğime şehâdet ederim.

٦ــ بابٌ إذَا كانَ الثَّوْبُ ضَيِّقاً

6- BÂB: SEVB (YÂNÎ KUMAŞ) DAR OLDUĞU ZAMÂN [22]

١٣ــ حدّثنا يَحْيي بنُ صالِحٍ قال حدّثنا فُلَيْحُ بنُ سُلَيْمانَ عَنْ سَعِيدِ بنِ الحارِثِ قالَ سَأَلْنا جابِرَ بنَ عَبْدِ اللهِ عَنِ الصَّلاَةِ فِى الثَّوْبِ الوَاحِدِ فقال خَرَجْتُ مَعَ النَّبِىِّ صلى الله عليه وسلم فِى بَعْضِ أسْفَارِهِ فَجِئْتُ لَيْلَةً لِبَعْضِ أمْرِى فَوَجَدْتُهُ يُصَلِّى وعَلَىَّ ثَوْبٌ واحِدٌ فاشْتَمَلْتُ بِهِ وصَلَّيْتُ إلى جانِبِهِ فَلَمَّا انْصَرَفَ قال ما السُّرَي ياجابِرُ فأَخْبَرْتُهُ بِحاجَتِى فَلَمَّا فَرَغْتُ قال ما هذَا

---

21 *Âtık,* omuz başı ile boyun kökü arasına denir; çiğin ta'bîr olunur.

22 Yânî, bu takdîrde musallî nasıl yapar? Kumaş dar olduğu zamân, kumaşı bele bağlayıp izâr edinmesi ve yukarıdan örtünmemesi lâzım gelir. Çünkü o dar kumaşı yukarıdan örtünmek, avret yerinin açılmasına sebebdir.

الاشْتِمَالُ الَّذِى رَأَيْتُ قُلْتُ كانَ ثَوْباً يَعْنِى ضاق قال فان كانَ وَاسِعاً فالْتَحِفْ بِهِ وَإنْ كانَ ضَيِّقاً فَاتَّزِرْ بِهِ *

13-....... Bize Fulayh ibn Süleymân, Saîd ibnu'l-Hâris'ten tahdîs etti. O şöyle demiştir: Biz Câbir ibn Abdillah'a bir tek sevb içinde namâz kılmaktan sorduk, o şöyle dedi: Peygamber'in seferlerinin birine[23] onun maiyyetinde olarak çıktım. Bir gece bir işimden dolayı yanına gittim. O'nu namâz kılarken buldum. Benim de üzerimde bir tek sevb vardı. Onu ihrâma bürünür gibi bürünüp yanı başında namâza durdum. Namâzdan çıktığında: *"Yâ Câbir, gece gelişinin sebebi nedir?"* diye sordu. İşimi O'na haber verdim. Sözümü bitirdikten sonra *"Ya şu gördüğüm iştimâl* (yânî kumaşı bürünme) *ne oluyor?"* diye sordu. Bir sevb vardır, dedim. Bunun üzerine: *"Libâsın geniş olursa ona bürün;* (bunun gibi) *dar olursa izâr olarak beline bağla"* buyurdu[24].

١٤ــ حدّثنا مُسَدَّدٌ قالَ حدّثنا يَحْيَى عن سُفْيانَ قالَ حدّثنى أبو حَازِمٍ عَنْ سَهْلٍ قالَ كانَ رِجالٌ يُصَلُّونَ مَعَ النَّبِيِّ صلى الله عليه وسلم عاقِدِى أُزْرِهِمْ عَلَى أعْنَاقِهِمْ كَهَيْئَةِ الصِّبْيانِ وَيُقالُ لِلنِّسَاءِ لاتَرْفَعْنَ رُؤُسَكُنَّ حَتَّى يَسْتَوِىَ الرِّجالُ جُلُوساً *

14-....... Sehl (R) şöyle demiştir: (Bâzı kerreler) bir takım erkekler, bellerindeki fûtaları (dar oldukları için) çocuklar gibi boyunlarına bağlamış olarak Peygamber'le birlikte namâz kılarlardı da. (cemâate gelen) kadınlara: Erkekler doğrulup oturmadıkça başlarınızı secdeden kaldırmayınız, denirdi.

٧ــ بابُ الصَّلاَةِ فِي الْجُبَّةِ الشَّامِيَّةِ وقالَ الحَسَنُ فِى الثِّيابِ يَنْسُجُها

---

23 Peygamber'in bu seferi, Medîne taraflarında olan Buvât (بواط) gazvesidir. Buvât Medîne'den üç berîd yâhud daha fazla uzaklıktadır. Bu, Peygamber'in ilk seferlerinden biridir (İbn Hacer, Aynî).

24 Bu hadîsteki Peygamber'in istifsâr ve ta'lîmi, yukarıda geçen hadîsteki "iştimâl"i tefsîr edicidir. Peygamber'in bu emrinden anlaşılıyor ki, evvelki hadîslerde ta'rîf buyurulan "iştimâl" (iltihâf, tevaşşuh), hep geniş olan tek sevbe göre olup, dar gelen sevbler, münferiden "iştimâl"e elverişli değil imiş. İçine bürünülen dar sevbler bedeni ayakta iken örtse bile, bükülme hâlinde avretin açılmasına mâni' değildir. Tek ve dar olan sevbin namâza göre mahzûrunu izâle için, onu fûta gibi bele bağlamak gereği öğretiliyor.

المَجُوسِيُّ لَمْ يَرَبِهَا بَأْساً. وقال مَعْمَرٌ رَأَيْتُ الزُّهْرِيَّ يَلْبَسُ مِنْ ثِيَابِ الْيَمَنِ ما صُبِغَ بِالبَوْلِ وَصَلَّى عَلِيٌّ فِي ثَوْبٍ غَيْرِ مَقْصُورٍ

7- ŞÂM'A MENSÛB (YÂNÎ GAYRIMÜSLİMLER TARAFINDAN İ'MÂL EDİLMİŞ) OLAN CÜBBE İÇİNDE NAMÂZ KILMAK BÂBI

Ve Hasen el-Basrî: Mecûsîler'in dokuduğu kumaşlar içinde namâz kılmakta be's görmemiştir [25]. Ma'mer (ibn Râşid): Ben ez-Zuhrî'yi gördüm; o, boyasına sidik karıştırılarak boyanmış olan Yemen kumaşları giyerdi, demiştir [26]. Alî ibn Ebî Tâlib de: -Yine kâfirlerin i'mâl ettiği- yıkanmadık yeni kumaşlar içinde namâz kılmıştır [27].

١٥ ــ حدّثنا يَحْيَ قالَ حدّثنا أبو مُعَاوِيَةَ عَنِ الأعْمَشِ عَنْ مُسْلِمٍ عَنْ مَسْرُوقٍ عنْ مُغِيرَةَ بنِ شُعْبَةَ قالَ كُنْتُ مَعَ النبيِّ صلى الله عليه وسلم فِي سَفَرٍ فقالَ يَامُغِيرَةُ خُذِ الإدَاوَةَ فَاخَذْتُهَا فَانْطَلَقَ رسولُ اللهِ صلى الله عليه وسلم حَتى تَوَارى عَنِّي فَقَضَى حَاجَتَهُ وَعَلَيْهِ جُبَّةٌ شَامِيَّةٌ فَذَهَبَ لِيُخْرِجَ يَدَهُ مِنْ كُمِّهَا فَضَاقَتْ فَاخْرَجَ يَدَهُ مِن أَسْفَلِهَا فَصَبَبْتُ عَلَيْهِ فَتَوَضَّأَ وُضُوءَهُ لِلصَّلاَةِ وَمَسَحَ عَلَى خُفَّيْهِ ثُمَّ صَلَّى *

15-....... Mugîre ibn Şu'be (R) şöyle demiştir: Ben Peygamber (S) ile birlikte bir seferde idim [28]. Bana: *"Yâ Mugîre, su kabını al"* buyurdu. Ben matarayı aldım. Rasûlullah (S) gözümdem gizleninceye kadar uzağa gitti ve hâcetini kazâ etti. Üzerinde bir Şâm cübbesi vardı. Elini cübbenin yeninden çıkarmaya davrandı, fakat dar oldu. Bunun üzerine elini cübbenin aşağısından çıkardı. Ben kendisine su

---

25 Bu ta'lîki Ebû Nuaym ibn Hammâd, meşhûr nushasında mevsûlen rivâyet etmiştir.

26 Bunu Abdurrazzâk *el-Musannaf*'ında mevsûlen rivâyet etmiştir. Ancak Zuhrî'nin Yemen kumaşlarını yıkadıktan sonra giydiğine, yâhud da bu kumaşların -kendi mezhebine göre temiz olan- eti halâl hayvanların sidiği ile boyandığına hamlediliyor.

27 Alî'den gelen bu haberi, İbn Sa'd, Atâ ibn Ebî Muhammed'den mevsûlen rivâyet etmiştir.

28 Bu sefer, hicretin dokuzuncu senesindeki Tebük seferi idi.

döktüm. O, namâz için aldığı abdesti aldı. Mestleri üzerine meshetti, sonra namâz kıldı [29].

٨ــ بابُ كَرَاهِيَةِ التَّعرِّى في الصَّلاةِ وَغَيْرِها

8- NAMÂZDA VE NAMÂZ HÂRİCİNDE SOYUNUP ÇIPLAK OLMANIN KERÂHETİ BÂBI

١٦ــ حدّثنا مَطَرُ بنُ الْفَضْلِ قالَ حدّثنا رَوْحٌ قالَ حدّثنا زَكَرِيَّاءُ ابنُ إسْحَاقَ قالَ حدّثنا عَمْرُوبنُ دِينارٍ قالَ سَمِعْتُ جابرَ بنَ عَبْدِ اللهِ يُحَدِّثُ أنَّ رَسُولَ اللهِ صلى الله عليه وسلم كانَ يَنْقُلُ مَعَهُمُ الحِجَارَةَ لِلْكَعْبَةِ وعَلَيْهِ إزَارُهُ فقالَ لَهُ العَبَّاسُ عَمُّهُ ياابنَ أخِي لَوْ حَلَلْتَ إزَارَكَ فَجَعَلْتَ عَلَى مَنْكِبَيْكَ دُونَ الْحِجَارَةِ قالَ فَحَلَّهُ فَجَعَلَهُ عَلَى مَنْكِبَيْهِ فَسَقَطَ مَغْشِيًّا عَلَيْهِ فَما رُؤِىَ بَعْدَ ذَلِكَ عُرْياناً صلى الله عليه وسلم *

16-....... Bize Amr ibn Dînar tahdîs edip şöyle dedi: Ben Câbir ibn Abdillah'tan işittim, o şöyle tahdîs ediyordu: Rasûlullah (S) Kureyş ile birlikte Ka'be için taş naklediyordu [30]. Fûtası da üzerinde idi. Amucası Abbâs O'na: Ey kardeşimin oğlu, fûtanı çözsen de onu omuzlarının üzerine koyup, taşların altına getirsen? dedi. Câbir yâhud ona haber veren dedi ki: Peygamber fûtasını çözüp omuzlarının üzerine koyunca, hemen bayılıp yere düştü. İşte ondan sonra çıplak görülmemiştir [31].

٩ــ بابُ الصَّلاةِ فِي القَمِيصِ والسَّرَاوِيلِ والتُّبَّانِ والقَبَاءِ

9- GÖMLEK, ŞALVARLAR (DONLAR), DİZLERİ KAPAMAYAN KISA DON VE KAFTÂN İÇİNDE NAMÂZ KILMAK BÂBI

---

29 Peygamber'in bu cübbesi, o târihlerde henüz küfür diyârı olan Şâm'dan Hicâz'a giden dar yenli cübbelerden idi. Bu rivâyet küffâr dokuması olan esvâb içinde namâzın sıhhatine delîldir. Küfür diyârında dokunan kumaşlar, pislikleri tebeyyün etmedikçe yıkanmaksızın giyilip, içinde namâz kılmayı İmâm Şâfiî ile Kûfe fakîhleri tecvîz etmişlerdir. İmâm Mâlik, müşriklerin dokuduğu esvâb içinde namâz kılmayı da, giymeyi de mekrûh görür. İshâk ibn Râhûye ise bütün esvâbları temiz addeder (*Tecrîd Ter.*, II, 240).

30 Yıkılacak hâle gelen Ka'be'yi, bi'sete yakın Câhiliyet günlerinde Kureyş yeniden binâ etmişti. Bunun târihi hakkında yedi kadar muhtelif rivâyet vardır.

31 İnsanların yanında şer'î zarûret olmadıkça avret yerini örtmenin farzıyyetinde kimsenin şübhesi yoksa da, halvette bile soyunup çıplak olmayı hoş görmeyenler vardır.

١٧ــ حدّثنا سُلَيمانُ بنُ حَرْبٍ قالَ حدّثنا حَمَّادُ بنُ زَيْدٍ عنْ أيُّوبَ عنْ مُحَمَّدٍ عنْ أبِي هُرَيْرَةَ قالَ قامَ رَجُلٌ الَى النبيِّ صلى الله عليه وسلم فَسَألَهُ عنِ الصَّلاَةِ فى الثَّوبِ الوَاحِدِ فَقَالَ أوَكُلُّكُمْ يجِدُ ثَوْبَيْنِ ثُمَّ سألَ رَجُلٌ عُمَرَ فَقالَ إذَا وَسَّعَ اللهُ فأوْسِعُوا جَمَعَ رَجُلٌ عَلَيْهِ ثِيابَهُ صَلَّى رَجُلٌ فى إزَارٍ وَرِدَاءٍ فى إزَارٍ وَقَمِيصٍ فى إزَارٍ وَقَباءٍ فِي سَرَاوِيلَ وَرِدَاءٍ فِي سَرَاوِيلَ وَقَمِيصٍ فى سَرَاوِيلَ وَقَباءٍ فى تُبَّانٍ وَقَباءٍ فى تُبَّانٍ وَقَمِيصٍ قالَ وَأحْسِبُهُ قالَ فِى تُبَّانٍ وَرِدَاءٍ *

17-....... Ebû Hureyre (R) şöyle demiştir: Bir kimse Peygamber'e doğru kalktı da O'na bir tek sevb içinde namâz kılmaktan sordu. Peygamber: *"Sizin her birerleriniz iki sevb bulabilir mi ki?"* buyurdu. Sonra bir kimse bu mes'eleyi Umer'den sordu. Umer de: Allah size genişlik verdiğinde siz de elbisenizi geniş tutunuz. Bir kimsenin birden ziyâde elbisesi olursa onu üzerine alsın. Bir kimse izâr ile ridâ içinde de, izâr ile gömlek içinde de, izâr ile kaftân içinde de, şalvar (veyâ don) ile ridâ içinde de, şalvar ile gömlek içinde de, şalvar ile kaftân içinde de, dizleri kapamayan kısa don ile kaftân içinde de, dizleri kapamayan kısa don ile gömlek içinde de namâz kılabilir, dedi. Râvî Ebû Hureyre dedi ki: Zannediyorum ki Umer: Dizleri kapamayan kısa don ile ridâ içinde de, dedi [32].

١٨ــ حدّثنا عاصِمُ بنُ عَلِيٍّ قالَ حدّثنا ابنُ أبِى ذِئْبٍ عنِ الزُّهْرِيِّ عنْ سَالِمٍ عنِ ابنِ عُمَرَ قالَ سَألَ رَجُلٌ رسولَ اللهِ صلى الله عليه وسلم فَقالَ مايَلْبَسُ المُحْرِمُ فقالَ لاَيَلْبَسُ القَمِيصَ ولاَ السَّراوِيلَ ولا البُرْنُسَ وَلا ثَوْباً مَسَّهُ الزَّعفرانُ ولا وَرْسٌ فَمَنْ لَمْ يَجِدِ النَّعْلَيْنِ فلْيلْبَسِ الخُفَّيْنِ وَلْيَقْطَعْهُمَا حَتَّى يَكُونَا أسْفَلَ مِنَ الكَعْبَيْنِ * وَعَنْ نَافِعٍ عنِ ابنِ عُمَرَ عن النبيِّ صلى الله عليه وسلم مِثْلَهُ *

18-....... İbn Umer (R) şöyle demiştir: Bir kimse Rasûlullah'a sorup: İhrâma giren kimse ne giyer? dedi. Rasûlullah (S): *"Göm-*

---

32 *İzâr,* fûta; *ridâ,* ihrâm gibi giyilen libâs; *kamîs,* bizim gömlek dediğimiz; *kabâ,* kaftân; *serâvîl,* bizim don dediğimiz şeylerdir, şalvara da denilir. *Tubbân,* dizleri kapamayan kısa bir don imiş. İşte Umer, bu hadîste, avret yerini örtmek şartıyle bir tek libâs içinde namâz kılmayı tecvîz ettiği gibi, bolluk zamânında dokuz türlü giyinişi daha ta'rîf etmiş oluyor. İş, libâsın nev'i ve mikdârında değil, avret yerini örtmektedir (*Tecrîd Ter.,* II, 237).

lek giymez, şalvarlar ve bornus giymez, çeri veyâ zağferân ile boyanmış kumaş giymez. Na'leyn bulamadığı takdîrde mest giysin ve onları da topuklardan aşağıya varıncaya kadar kessin" buyurdu.

Yine Nâfi'den; o da İbn Umer'den; o da Peygamber'den bunun benzeri olan hadîsi rivâyet etti.

١٠ــ بابُ مايَستُرُ مِنَ الْعَوْرَةِ

10- AVRETTEN ÖRTECEĞİ ŞEY BÂBI [33]

١٩ــ حدّثنا قُتَيْبَةُ بنُ سَعِيدٍ قالَ حدّثنا لَيْثٌ عنِ ابنِ شِهَابٍ عنْ عُبَيْدِ اللهِ بنِ عَبْدِ اللهِ بنِ عُتْبَةَ عنْ أبي سَعِيدٍ الخُدْرِيِّ أنَّهُ قال نَهَى رسولُ اللهِ صلى الله عليه وسلم عنِ اشْتِمَالِ الصَّمَّاءِ وَأنْ يَحْتَبِىَ الرَّجُلُ في ثَوْبٍ واحِدٍ لَيْسَ عَلَى فَرْجِهِ مِنْهُ شَىْءٌ *

19-.ı..... Ebû Saîd el-Hudrî (R) şöyle demiştir: Peygamber (S), *iştimâlu's-sammâ*'dan [34], insanın, büründüğü kumaşın bir parçası av-

---

33 Diğer zabta göre ma'nâ: "Avretten örtülmesi gereken şey bâbı" olur. Her iki zabtta *"ma"* masdariyye veyâ mevsûle'dir, *"min"* de beyâniyye'dir. Avret, sev'e ve utanılacak her şeydir. Buhârî'nin tasarrufundan, onun namâz hâricinde yalnız sev'eteyn'in örtülmesini vâcib gördüğü zâhir oluyor.

34 *İştimâlu's-sammâ':* Sevb ile A'râb'ın büründükleri gibi bürünmektir ki, ihrâmı sağ cânibinden sol kolunun ve sol omuzunun üzerinden götürüp, bâdehû arkadan sol kolunun ve sol omuzunun üzerinden atmakla tamâmen bürünmekten ibârettir ki, elleri ve ayakları ve cümle a'zâsı mesdûd olur. Ve alâ kavlin izâr ve ihrâm makûlesinden yalnızca bir kat sevbi bürünmekten ibârettir. Şöyle ki, eğninde ondan gayrı sevb olmayıp ve onun bir cânibini kaldırıp diğer omuzu üzerine atıp, lâkin bedenini tamâmen setr edemediğinden bâzı avret yeri zâhir ola... Şârih der ki, ikinci ta'rîf, fakîhler kavlidir. İki ta'rîfte de mahzûr olduğu için, Peygamber'den nehy sâdır olmuştur. Zâhiren birinci kavl, namâz hâline mübtenîdir *(Kaamûs Ter.).*

Bu tercemede ihtimâl ki, müstensih yanılması vardır: "Ba'dehû arkadan sol" değil "Sağ kolunun ve sağ omuzunun üzerinden" demek lâzım gelir. Fakîhler kavli olan tefsîre göre "iştimâlu's-sammâ'"ya "idtıbâ" da denir. Lûgatçılerin verdiği ilk ma'nâca "iştimâl"in ta'rîfine nazaran, vücûdun her tarafı sımsıkı sarılmış olacağından, sevbi bu tarzda giymiş olan kimse, avret yeri görünmemek için ellerini behemehâl libâsın aşağısından dışarıya çıkarabilir. Ve namâz esnâsında ellerini istediği gibi hareket ettiremez. Nehiydeki hikmet budur. Fakîhlerin ta'rîfine muvâfık olan ve "ıdtıbâ" denilen iştimâl sûreti ise, eğer avret yerinden birşey açık kalacak vech ile olursa, harâmdır; yoksa mekrûhtur.

ret yeri üzerinde bulunmaksızın tek kumaş ile *ihtibâ*[35] etmesinden nehyetti.

٢٠ـ حدّثنا قَبيصَةُ بنِ عُقْبَةَ قالَ حدّثنا سُفْيَانُ عنْ أبي الزّنَادِ عنِ الأعْرَجِ عنْ أبِي هُرَيْرَةَ قالَ نَهَى النبيُّ صلى الله عليه وسلم عنْ بَيْعَتَيْنِ عن اللّمَاسِ والنّبَاذِ وَأنْ يَشْتَمِلَ الصَّمَّاءَ وأنْ يَحْتَبِيَ الرَّجُلُ فِي ثَوْبٍ وَاحِدٍ *

20-....... Ebû Hureyre (R) şöyle demiştir: Rasûlullah (S), iki türlü alış verişten (yânî) "limâs" ile "nibâz"[36] alışverişlerinden, "iştimâlu's -sammâ"dan, bir de insanın tek sevb içinde (avret yerini örtmeyecek şekilde) "ihtibâ" etmesinden nehyetti.

٢١ـ حدّثنا إسْحَاقُ قالَ حدّثنا يَعْقُوبُ بنُ إبْرَاهِيمَ قالَ حدّثنا ابنُ أخِي ابنِ شِهَابٍ عنْ عَمِّهِ قال أخبرنِى حُمَيْدُ بنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بنِ عَوْفٍ أنَّ أبا هُرَيْرَةَ قالَ بَعَثَنِى أبُو بَكْرٍ فى تِلْكَ الحجَّةِ فِي مُؤَذِّنِينَ يَوْمَ النَّحْرِ نُؤَذِّنُ بِمِنًى ألاَّ يَحُجَّ بَعْدَ العامِ مُشْرِكٌ وَلاَ يَطُوفُ بالْبَيْتِ عُرْيانٌ قالَ حُمَيْدُ بنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ ثُمَّ أرْدَفَ رسولُ اللهِ صلى الله عليه وسلم عَلِيًّا فَأمَرَهُ أن يُؤَذِّنَ بِبَرَاءَةٌ. قالَ أبو هُرَيْرَةَ فأذَّنَ مَعَنا عَلِيٌّ في أهْلِ مِنًى يَوْمَ النَّحْرِ لا يَحُجُّ بَعْدَ العَامِ مُشْرِكٌ وَلاَ يَطُوفُ بِالبَيْتِ عُرْيانٌ *

---

35 *el-İhtibâ:* Bir adam sevbine sarınıp bürünmek, alâ kavlin dülbend ve kemer makûlesiyle sırtını ve baldırlarını sarıp toplamak ma'nâsınadır ki, dervîşler ıstılâhında "kemende girmek" ta'bîr olunur *(Kaamûs Ter.)*.

Daha kolay tefsîri, insan ilyeleri üzerine oturup ve bacaklarını dikip, o hey'et üzere sarınmaktır. Bu tertîbde dikkatsizce sarınan kimsenin görünmesi harâm olan beden a'zâsından bâzılarını örtmemesi ihtimâli gâlib olduğundan, böyle oturanın dikkatli olması lâzım gelir. Hamâmlarda, belinde peştemâl yıkanan dikkatsiz kimselerde ekseriyyâ vâkı' olur. Her hâlde "iştimâlu's-sammâ"' ile "ihtibâ"daki nehyin sebebi, harâm olan avretin açılması korkusudur. Avret yerinin açılmasına mahall vermeyecek derecede olursa harâm olmazlar (*Tecrîd Ter.*, II, 243).

36 *"Bey'u limâs"* yâhud *"Bey'u mulâmese"* ile *"Bey'u nibâz"* yâhud *"Bey'u munâbeze"*. Câhiliyet günlerindeki alışveriş nevi'lerinden ikisinin adıdır. İslâm kaanûnu ile nehyedilmiş oldukları için tabîatıyle her ikisi de amelden düşmüş ve bu yüzden geçmişteki icrâ keyfiyetleri hakkında çeşit çeşit tefsîrlere yol açılmıştır. İnşaallah alış verişler kitâbında bunlara âid tefsîrlere işâret edilecektir.

21-....... Bize İbn Şihâb'ın kardeşinin oğlu (Muhammed ibn Abdillah), amucası(Muhammed ibn Şihâb)'ndan tahdîs etti. O, şöyle demiştir: Bana Humeyd ibn Abdirrahmân ibn Avf haber verdi ki, Ebû Hureyre şöyle demiştir: Ebû Bekr şu (ma'lûm olan) haccda [37], nahr gününde birçok münâdîlerle birlikte Minâ'da "Bu yıldan sonra hiçbir müşrik hacc, hiçbir çıplak Beyt'i tavâf etmesin" diye i'lâna beni de gönderdi. Râvî Humeyd ibnu Abdirrahmân dedi ki: Sonra Rasûlullah (S) -Ebû Bekr'in ardından- Alî'yi gönderip: Berâe Sûresi'ni i'lân etmesini emretti. Ebû Hureyre dedi ki: Alî de bizimle berâber nahr gününde Minâ'daki halk arasında: "Bu yıldan sonra hiçbir müşrik hacc etmesin, hiçbir çıplak kimse Beyt'i tavâf etmesin" diye (bağıra bağıra) i'lân etti.

١١ ـ بابُ الصَّلاةِ بِغَيْرِ رِدَاءٍ

11- RİDÂSIZ OLARAK NAMÂZ KILMAK BÂBI

٢٢ ـ حدّثنا عَبْدُ العَزِيزِ بنُ عَبْدِ اللهِ قالَ حدّثنى بنُ أبِى المَوالِى عَنْ مُحَمَّدِ بنِ المُنْكَدِرِ قالَ دَخَلْتُ عَلَى جابِرِ بنِ عَبْدِ اللهِ وَهُوَ يُصَلِّى فِى ثَوْبٍ مُلْتَحِفاً بِهِ وَرِدَاؤُهُ مَوْضُوعٌ فَلَمَّا انْصَرَفَ قُلْنَا ياأبا عَبْدِ اللهِ تُصَلِّى ورِدَاؤُكَ مَوْضُوعٌ قالَ نَعَمْ أحْبَبْتُ أنْ يَرانِى الجُهَّالُ مِثْلُكُمْ رأيْتُ النَّبىَّ صلى الله عليه وسلم يُصَلِّى هَكَذَا *

22-....... Muhammed ibnu'l-Munkedir şöyle demiştir: Ben Câbir ibn Abdillah'ın yanına girdim. O bir sevb içinde ona bürünmüş olarak namâz kılıyordu. Ridâsı da konulmuştu. Namâzdan çıkınca ona: Yâ Ebâ Abdirrahmân, ridân konulmuş olduğu hâlde sen namâz (mı) kılıyorsun? dedik. Kendisi: Evet, sizin gibi câhillerin beni

---

37 Bu, Ebû Bekr'in emîrliği ile dokuzuncu hicret yılında edâ edilen haccdır ki, Mekke fethinden bir sene sonra ve Rasûlullah'ın bizzât idâre ettiği Vedâ Haccı'ndan bir sene evvel idi. Sekizinci senede fetihten sonra Mekke'ye emîr ta'yîn edilen Attâb ibn Esîd'in emîrliği ile hacc edilmişti. Bütün Arabistan halkı henüz İslâm'a girmemiş bulundukları için, sekizinci ve dokuzuncu senelerde hep birlikte hacc edilmiş ve İslâm'ın hacc mensekleri yanında müşriklerin çirkin bid'atları da icrâ olunmuştu. Ebû Bekr o sene Peygamber'e niyâbeten İslâm usûlü üzere hacc menseklerini öğretmeğe me'mûr edilmiş olup, maiyyetinde Medîneliler'den üç yüz kadar sahâbî var idi. O sırada Berâe Sûresi nâzil oldu. Bunu müşriklere i'lân etmek üzere arkadan Alî gönderildi... İşte bu te'kîdli i'lânlarla müşriklik ve bid'atleri, o yıldan sonra tamâmiyle ortadan kaldırılmış oldu (*Tecrîd Ter.*, II, 246).

(bu şekilde) namâz kılarken görmelerini arzû ettim. Ben Peygamber-(S)'i işte böyle namâz kılarken gördüm, dedi [38].

١٢ــ بابُ مايُذْكَرُ فِي الفَخِذِ وَيُرْوَى عنِ ابنِ عَبَّاسٍ وَجَرْهَدٍ ومُحَمَّدِ ابنِ جَحْشٍ عنِ النبيّ صلى الله عليه وسلم الفَخِذُ عَوْرَةٌ. وقالَ أنَسٌ حَسَرَ النَّبِيُّ صلى الله عليه وسلم عنْ فَخِذِه. وَحَدِيثُ أنَسٍ أسْنَدُ وَحَدِيثُ جَرْهَدٍ أحْوَطُ حَتَّى يُخْرَجَ مِنِ اخْتِلاَفِهِمْ. وقالَ أبو مُوسَى غَطَّى النَّبِيُّ صلى الله عليه وسلم رُكْبَتَيهِ حِينَ دَخَلَ عُثْمانُ. وقالَ زَيْدُ بنُ ثابِتٍ أنْزَلَ اللهُ عَلَى رَسُولِهِ صلى الله عليه وسلم وَفَخِذُهُ على فَخِذِى فَثَقُلَتْ عَلَيَّ حَتَّى خِفْتُ أنْ تُرَضَّ فَخِذِى

12- UYLUK HAKKINDA ZİKROLUNAN ŞEY BÂBI

İbn Abbâs'tan [39], Cerhed ibn Rizâh'tan [40] ve Muhammed ibn Cahş'tan [41]; bunların her üçü de Peygamber'den olmak üzere *"Uyluk avrettir"* hadîsi rivâyet ediliyor. Enes: Peygamber (S) uyluğunu açtı, dedi [42]. Âlimlerin ihtilâflarından çıkılmak için, Enes hadîsi sened yönünden daha sahîhtir, Cerhed hadîsi ise (tesettür işinde) daha ihtiyâtlıdır [43].

---

38 Yânî bu, câizdir. Bu hadîsin çok az fark ile benzeri, üçüncü bâbda geçmişti.

39 Bunu İbn Abbâs'tan Ahmed ile Tirmizî, içinde Ebû Yahyâ el-Kattât bulunan -ki o zaîftir- bir senedle mevsûlen rivâyet etmişlerdir.

40 Cerhed'den İmâm Mâlik, Tirmizî ve İbn Hıbbân mevsûlen rivâyet etmişler, Tirmizî hasen, İbn Hıbbân sahîh demiştir.

41 Bu zât, mü'minlerin annesi Zeyneb'in erkek kardeşinin oğludur. Hem kendisi hem babası sahâbî idiler. Onun bu hadîsini Buhârî *Târîh*'te, Ahmed ve Hâkim de kitâblarında rivâyet ettiler.

42 Bunu Enes'ten, Buhârî yakında mevsûlen rivâyet etti.

43 Uyluğun avret olmadığına zâhib olanlar arasında Abdurrahmân ibn Ebî Zi'b, İsmâîl ibn Uleyye, Muhammed ibn Cerîr et-Taberî, Dâvûd Zâhirî gibi imâmlar vardır. İbn Hazm *el-Muhallâ*'sında: "Ale'l-ıtlâk namâzda ve namâz hâricinde insanların hâzır olduğu yerde örtmesi farz olan avret, erkeğe göre yalnız kubul ile dubûr (yânî ön ile arka) olup, erkeğin uyluğu avret değildir. Kadının ise yalnız yüzü ile ellerinden başka bütün bedenidir. Bunda hürr ile köle, hürre ile eme arasında fark yoktur" dedikten sonra, buradaki hadîs ile ihticâc etmiştir.

Ebû Mûsâ el-Eş'ârî: Usmân, huzûruna girdiği zamân Peygamber (S) iki dizini örttü, dedi [44].
Zeyd ibn Sâbit: Allah (en-Nisâ: 95. kelâmını) **Rasûlüne, O'nun uyluğu benim uyluğum üzerinde iken indirdi. Bu sırada uyluğu bana o kadar ağır geldi ki, ben uyluğum ezilecek diye korktum, demiştir [45].**

٢٣ ـ حدّثنا يَعْقُوبُ بنُ إبْراهِيمَ قالَ حدّثنا إسْماعِيلُ بنُ عُلَيَّةَ قالَ
حدّثنا عَبْدُ العَزِيزِ بنُ صُهَيْبٍ عنْ أنسٍ أنَّ رسُولَ الله صلى الله عليه وسلمَ
غزَاخَيْبَرَ فَصَلَّيْنا عِنْدَها صَلاةَ الغَدَاةِ بِغَلَسٍ فَرَكِبَ نَبيُّ اللهِ صلى الله عليه وسلم
وَرَكِبَ أبُو طَلْحَةَ وأنَا رَدِيفُ أبِي طَلْحَةَ فأجْرَي نَبِيُّ الله صلى الله عليه وسلم
فى زُقاقِ خَيْبَرَ وإنَّ رُكْبَتِى لَتَمَسُّ فَخِذَ نَبِيِّ اللهِ صلى الله عليه وسلم ثُمَّ حَسَرَ
الإِزَارَ عنْ فَخِذِهِ حَتَّى إنِّى أنْظُرُ إلَى بَيَاضِ فَخِذِ نَبِيِّ اللهِ صلى الله عليه وسلم
فَلَمَّا دَخَلَ القَرْيَةَ قالَ الله اكْبَرُ خَرِبَتْ خَيْبَرُ إنَّا إذَا نَزَلْنا بِسَاحَةِ قَوْمٍ فَسَاءَ
صَبَاحُ المُنْذَرِينَ قالَهَا ثَلاثاً قالَ وَخَرجَ القَوْمُ إلَى أعْمَالِهِمْ فَقالُوا مُحَمَّدٌ قالَ
عَبْدُ العَزِيزِ وقالَ بَعْضُ اصْحَابِنا والخَمِيسُ يَعْنِي الجَيْشَ قال فأصَبْنَا ها عَنْوَةً
فَجُمِعَ السَّبْىُ فَجاءَ دِحْيَةُ فقال يانَبِىَّ اللهِ اعْطِنِى جارِيَةً مِنَ السَّبى قالَ اذْهَبْ
فَخُذْ جارِيَةً فأخَذَ صَفِيَّةَ بِنْتَ حُيَيٍّ فَجاءَ رَجُلٌ الى النَّبِىِّ صلى الله عليه وسلم
فقالَ يانَبِيَّ اللهِ أعْطَيْتَ دِحْيَةَ صَفِيَّةَ بِنْتَ حُيَيٍّ سَيِّدَةُ قُرَيْظَةَ وَالنَّضِيرِ لاَ تَصْلُحُ
إلاَّ لَكَ قالَ ادْعُوهُ بِهَا فَجاءَ بِهَا فَلَمَّا نَظَرَ إلَيْها النبىُّ صلى الله عليه وسلم
قالَ خُذْ جارِيَةً مِنَ السَّبْيِ غَيْرَها قالَ فأعْتَقَها النَّبِىُّ صلى الله عليه وسلم
وَتَزَوَّجَهَا فَقالَ لَهُ ثابِتٌ ياأبَا حَمْزَةَ ماأصْدَقَها قال نَفْسَهَا أعْتَقَها وَتَزَوَّجَها حَتَّى
إذَا كانَ بالطَّرِيقِ جَهَّزَتْها لهُ أُمُّ سُلَيْمٍ فَأهْدَتْها لَهُ مِنَ اللَّيْلِ فأصْبَحَ النبىُّ صلى
الله عليه وسلم عَرُوساً فقالَ منْ كانَ عِنْدَهُ شَيْءٌ فَلْيَجِئْ بِهِ وَبَسَطَ نِطَعاً فَجَعَلَ

Bunlara muhâlif olan âlimler cumhûru ise uyluğun avret olduğuna kaaildir. Bu gün fetvâ cumhûrun kavli üzerinedir. Bilhassa yukarıki üç ta'lîkdeki "uyluk avrettir" hadîsi de bu ictihâdı takviye etmektedir. İhtiyâta en uygun olan da -Buhârî'nin dediği gibi- odur.

44 Buhârî'de "Usmân'ın menkıbeleri bâbı"ndaki hadîsin parçasıdır.

45 Buhârî, bunu en-Nisâ Sûresi'nin tefsîrinde mevsûlen rivâyet etti.

الرَّجُلُ يَجِئُ بِالتَّمْرِ وَجَعَلَ الرَّجُلُ يَجِئُ بِالسَّمْنِ قالَ وَأَحْسِبُهُ قَدْ ذَكَرَ السَّوِيقَ
قالَ فَحَاسُوا حَيْساً فَكانَتْ وَلِيمَةَ رَسُولِ اللّٰهِ صلى الله عليه وسلم *

23-....... Bize Abdulazîz ibnu Suheyb, Enes'ten tahdîs etti (o, şöyle demiştir): Rasûlullah (S), Hayber gazâsına çıkmıştı. Hayber'in yanıbaşında sabâh namâzını daha karanlık iken kıldık. Sonra Allah'ın Peygamberi (hayvanına) bindi. Ebû Talha da bindi, ben de Ebû Talha'nın terkisinde idim. Allah'ın Peygamberi, Hayber'in sokağı içine sürdü. Benim dizim Allah'ın Peygamberi'nin uyluğuna dokunur hâldeydi. Sonra izârını (yânî fûtasını) uyluğundan sıyırdı. Hattâ Allah'ın Peygamberi'nin uyluğunun aklığı hâlâ gözümün önündedir. Şehre girerken de: *"Allahu Ekber, Hayber harâb oldu* -yâhud harâb olsun.- *Biz bir kavmin yurduna girdik mi, inzâr edilmiş olanların hâli yamân olur!"* buyurdu [46]. Bunu da üç kerre söyledi. Enes dedi ki: Hayberliler (sabâh vakti) işlerinin başına çıkınca: İşte Muhammed; râvî Abdulazîz ibn Suheyb'in bâzılarından rivâyetine nazaran da: İşte Muhammed! İşte ordu! dediler. Enes dedi ki: Biz Hayber'i zorla, yânî harben ele geçerdik. Harb esîrleri toplandı. Akabinde Dıhye gelip: Ey Allah'ın Peygamber'i, bana esîrlerden bir câriye ver, dedi. Peygamber ona: *"Git de bir câriye al"* buyurdu. Dıhye, Safiyye bintu Huyey'i aldı. Bir kimse Peygamber'e geldi ve "Ey Allah'ın Peygamberi, Dıhye'ye Benû Kurayza ile Benû Nadr'ın seyyidesi olan Safiyye bintu Huyey'i verdin. (Hâlbuki) o kadın, senden başkasına münâsib olamaz, dedi. Bunun üzerine: *"Onu da, onu da çağırınız"* buyurdu. Akabinde Dıhye, Safiyye'yi getirdi. Peygamber Safiyye'ye baktı da, Dihye'ye: *"Esîrlerden, bundan başka bir câriye al"* buyurdu. Enes dedi ki: Peygamber Safiyye'yi azâd etti ve onunla evlendi. Sâbit el-Bunânî, Enes'e hitâben: Yâ Ebâ Hamza, Peygamber Safiyye'ye mehr olmak üzere ne verdi? dedi. Enes: Safiyye'nin nefsini; onu azâd etti ve onunla evlendi, dedi. Nihâyet yol üzerinde iken, Ümmü Süleym, Safiyye'yi Peygamber için cihâzladı ve gece olunca onu Peygamber'e teslîm edip gerdeğe koydu. Artık Peygamber güveyi olmuştu. Sabâh olunca: *"Kimde birşey varsa onu getirsin"* buyurdu da bir yaygı yaydı. Artık kimi insan hurma, kimi yağ getirmeğe başladı. Râvî Abdulazîz: Enes, sevîkı da saydı zannediyorum, dedi. Enes dedi ki: Oradaki cemâat "hays" yemeği yaptılar. İşte Rasûlullah'ın düğün aşı bu olmuş oldu [47].

---

46 Peygamber'in bu sözü es-Saffât Sûresi: 177. âyetinden iktibâs edilmiştir.

47 Buhârî'nin sîretle ilgili olan bu hadîsi namâz bahsinde de alması, uyluğun avret olup olmadığı hakkındaki ihtilâfa işâret içindir.

١٣ـ باب فى كَمْ تُصَلّى المَرْأَةُ فِي الثِّيابِ وقالَ عِكْرِمَةُ لَوْ وَارَتْ جَسَدَها فى ثَوْبٍ لَأَجْزَتْهُ

13- BÂB: KADIN KAÇ (PARÇA) ELBİSE İLE NAMÂZ KILAR?

İkrime: Kadın kendi bedenini bir sevb ile örtmüş olsa, bu ona kâfî gelir, demiştir [48].

٢٤ـ حدّثنا أَبو الْيَمَان قالَ أخبرنا شُعَيْبٌ عنِ الزُّهْرِيِّ قالَ أَخبرني عُرْوَةُ أَنَّ عائِشَةَ قالَتْ لَقَدْ كانَ رسولُ اللهِ صلى الله عليه وسلم يُصَلِّي الفَجْرَ فَيَشْهَدُ مَعَهُ نِساءٌ مِنَ المُؤْمِناتِ مُتَلَفِّعاتٍ فى مُرُوطِهِنَّ ثُمَّ يَرْجِعْنَ إِلَى بُيُوتِهِنَّ ما يَعْرِفُهُنَّ أَحَدٌ *

24-....... Zuhrî şöyle demiştir: Bana Urve haber verdi ki, Âişe (R) şöyle demiştir: Yemîn olsun Rasûlullah (S) fecr namâzını kıldırdı da mü'minelerden bir takım kadınlar (mırt denilen) [49] örtüleriyle ken-

---

"Uyluk avret midir, yoksa avret değil midir? Bu husûsta mezhebler muhteliftir. Şâfiî ve Ebû Hanîfe'ye göre, uyluk avrettir. Ancak aralarında, diz ve göbek hakkında ihtilâf vardır. İmâm Mâlik'e göre uyluk avret değildir. Bu husûstaki hadîsler birbirine müteârızdır. Rivâyetçe kuvvet, İmâm Mâlik'in görüşü lehinedir.

Ben derim ki: Bu hadîsler arasını cem' şöyle olur: Uyluk, insanın kendi husûsî şahıslarına ve sırr yakınlarına nisbetle avret değildir. Bunlarla yanına çok girenleri, girip çıkmaları şiddetli olan kimseleri kasdediyorum. Umûma ve seyrek ziyâret eden kimselere nisbetle, uyluk avrettir. Usmân'ın Peygamber huzûruna girmesi, Peygamber'in Ebû Bekr ve Umer'in yanında uyluğunu açmasına rağmen, Usmân'ın girişinde uyluğunu örtmesi hadîsi, sana bu tatbîkata delâlet eder.

İmâm Mâlik'in işçiler, deveciler ve benzerleri için namâzda uyluğun ötesini, yânî sâdece ön ve arkayı örtmekle yetinmeyi tecvîz etmesi mezhebine gelince, bizim nazarımızda bunun sıhhatine hiçbir şübhe yoktur. Çünkü Peygamber'in bu kimselere ve benzerlerine namâz esnâsında uyluğu dize kadar örtmekle mükellef kılmadığı husûsu, pek çok yollarla rivâyet edilmiş, nihâyet zarûrî ilim hâsıl olmuştur. İşte burada bir kaaide vardır: O da, Peygamber uyluk için namâzdan iki vech beyân etmiştir: Biri muhsinlerin namâzı, diğeri umûm mü'minlerin namâzıdır. Nice şeyler vardır ki, Peygamber bunları ikinciler hakkında tecvîz etmiş, birinciler hakkında bunları nehy etmiştir. İşte sen bu kaaideyi bellersen, namâz hakkındaki mütenâkız yerlerin çoğu sana kolay olacaktır" (Şâh Veliyyullah).

48 İkrime'den gelen bu sözü Abdurrazzâk mevsûlen rivâyet etmiştir.

49 *Mırt* (المِرْط): Mîm'in kesriyle bir gûnâ fûtaya denir ki, abâ gibi yünden ve hazz ta'bîr olunan tiftikten dahî dokunur. Hâtûnlar bürünürler. Cem'i "mürût" (مُرُوط) gelir *(Kaamûs Ter.)*.

dilerini örterek, Rasûlullah'la berâber namâzda hâzır bulunurlardı. Sonra evlerine dönerlerdi ki, onları kimse tanıyamazdı [50].

١٤ــ بابٌ إذَا صَلَّى فِي ثَوْبٍ لَهُ أعْلامٌ وَنَظَرَ إلَي عَلَمِهَا

14- BÂB: BİR ŞAHIS DAMGALARI BULUNAN BİR KUMAŞ İÇİNDE (YÂNÎ ONU GİYİNEREK) NAMÂZ KILDIĞI VE ONUN DAMGALARINA BAKTIĞI ZAMAN? [51]

٢٥ــ حدّثنا أحْمَدُ بنُ يُونُسَ قالَ حدّثنا إبْراهِيمُ بنُ سَعْدٍ قالَ حدّثنا ابنُ شِهَابٍ عنْ عُرْوَةَ عنْ عائِشَةَ أنَّ النبىَّ صلى الله عليه وسلم صلَّى فِي خَمِيصَةٍ لَهاأعْلامٌ فَنَظَرَ إلى أعْلامِها نَظْرَةً فَلَمَّا انْصَرَفَ قالَ اذْهَبُوا بِخَمِيصَتِى هَذِهِ الى أبى جَهْمٍ وأْتُونِى بأنْبِجانِيَّةِ أبى جَهْمٍ فإنَّهَا ألْهَتْنِى آنِفاً عنْ صَلاَتى * وقالَ هِشامُ ابْنُ عُرْوَةَ عنْ أبِيهِ عن عائِشَةَ قالَ النَّبِىُّ صلى الله عليه وسلم كُنْتُ أنْظُرُ الى عَلَمِها وأنا فى الصَّلاةِ فأخافُ أنْ تَفْتِنَنِى *

25-....... Bize İbnu Şihâb, Urve'den; o da Âişe'den tahdîs etti (o şöyle demiştir): Peygamber (S), üstünde damgaları bulunan bir hamîsa [52] içinde, namâzda ve (namâz içinde) hamîsanın damgalarına

---

Mırt denilen bu örtünün şerhlerde çeşitli ta'rîfleri yapılmıştır. Bu ta'rîflerin toplamından bunun câr gibi başa örtülüp bütün vücûdu kaplayan, yünden, tiftikten, ketenden, kıldan ma'mûl ve kadınlara mahsûs bir örtünün adı olduğu anlaşılıyor.

50 Buhârî bu hadîsi kadın namâzının kaç parça elbise ile sahîh olabileceğine şâhid olarak sevketmiştir.

İbn Abbâs: Sık dokunmuş olmak şartıyle bir kamîs içinde namâz kılmasında be's yoktur, demiştir. Mü'minlerin annesi Meymûne'nin de yenlerini başına getirmek üzere bir tek ferâce içinde namâz kıldığı rivâyet edilmiştir (Aynî).

İbnü'l-Munzir', cumhûrdan: Kadına vâcib olan bir gömlek ile bir baş örtüsü içinde namâz kılmasıdır, diye hikâye ettikten sonra, şöyle demiştir: Bundan da murâd, bedenini ve başını örtmektir. Sevb geniş olursa, bunun fazlasıyla başını da örterse, bu da câiz olur. Atâ'dan, onun: Kadın bir gömlek, bir izâr (yânî fûta), bir de baş örtüsü ile namâz kılar dediğini; İbn Sîrîn'in de, bu üçe ilâveten bir de "milhâfe" yânî câr ve çarşaf ile örtünür dediğini rivâyet etmiştik ki, bunların müstehâblığa mahmûl olduğunu zannederim" (İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî,* II, 28).

Bu hadîsten, kadınların cemâatle namâz kılmak için mescide çıkmalarının cevâzı da istidlâl olunur.

51 Yânî namâz bozulmaz, lâkin böyle meşgûl edici kumaşı terketmek evlâdır.

52 *Hamîsa:* Yünden yâhud tiftikten, dört köşeli, iki tarafı zencefli bir nevi' siyâh abâya denir ki, pek yumuşak ve dürünce pek az yer tuttuğu için bu ismi vermişlerdi (Aynî).

bir defa baktı. Namâzdan çıkınca: *"Benim şu hamîsamı Ebû Cehm'e* (geri) *götürün de bana Ebû Cehm'in enbicâniyyesini*[53] *getirin. Çünkü hamîsa demin beni namâzımdan alıkoydu"* buyurdu [54].

Hişâm ibn Urve, babasından; o da Âişe'den söyledi ki, Peygamber (S): *"Ben namâzda iken onun damgasına bakıyordum, onun beni fitneye düşürmesinden korkarım"* buyurmuştur.

١٥ــ باب إن صلّى في ثوبٍ مصلَّبٍ أو تصاوير هل تفسد صلاته وما ينهى عن ذلك

15- BÂB: BİR KİMSE SALÎB (YÂNÎ HAÇ) ŞEKİLLERİ NAKŞEDİLMİŞ ELBİSE İLE YÂHUD BAŞKA SÛRETLER BULUNAN BİR ELBİSE İLE NAMÂZ KILSA NAMÂZI BOZULUR MU? [55]

Ve bu nevi'den olmak üzere nehy olunan şeyler

٢٦ــ حدّثنا أبو مَعْمَرٍ عَبْدُ اللهِ بنُ عَمْرٍو قالَ حدّثنا عبْدُ الوَارِثِ قالَ حدّثنا عَبْدُالعَزِيزِ بنُ صُهَيْبٍ عنْ أنَسٍ كانَ قِرَامٌ لِعَائِشَةَ سَتَرَتْ بِهِ جانِبَ بَيْتِها فقالَ النَّبيُّ صلى الله عليه وسلم أمِيطِي عَنَّا قِرَامَكِ هذا فإنَّهُ لاَ تَزَالُ تَصَاوِيرُهُ تَعْرِضُ فى صَلاَتِي *

26-....... Bize Abdulazîz ibn Suheyb, Enes'ten tahdîs etti (O şöyle demiştir): Âişe'nin bir kırâmı vardı [56]. Âişe onunla odasının bir ta-

---

Bu hamîsa Şâm kumaşlarından olup, Peygamber'e Ebû Cehm tarafından hediye edilmişti.

53 *Enbicâniyye:* Bu kelime hakkında birkaç tefsîr varsa da, en yakın görüneni Enbicân'a nisbet olmasıdır. Bu, nakşı olmayan yumuşak, fakat kalın yün abâya denir ki, hamîsa kadar fâhır kumaşlardan sayılmazmış.

54 Peygamber'in bu sözünde, olur olmaz şeylerle hâtırı meşgûl olan zaîf kimselerin göz ve gönüllerini oyalayacak nakışlardan âzâde ve sâde kumaşlar içinde namâz kılmalarını tavsiye ve namâz esnâsında şuurlarını toplamağa çalışmalarını ta'lîm ma'nâsı vardır. Yoksa O'nun kalbini hiçbir şâgil Rabb'ine teveccühden alıkoyamaz.

Namâz hâricinde bu elbiseleri giymekte be's yoktur.

Âlimler de bu hadîsten mescid mihrâb ve duvârlarının musallîyi işgâl edecek nakış ve hatlar ile süslenmesinin mekrûh olduğunu istinbât etmişlerdir.

55 Buhârî, burada da hakkında ihtilâf bulunan mes'elelerde kat'î ifâde kullanmamak usûlüne göre yürüyor. Yânî namâzı bozulmaz, lâkin bu mekrûhtur.

56 *el-Kırâm:* Kitâb vezninde... al perdeye ve duvağa denir. Bir kavle göre yünden alaca ve nakş işlenmiş ince nehâlıya denir ki, kapılara perde ederler yâhud begâyet ince zâra,çârşâba denir *(Kaamûs Ter.).*

rafını örtmüştü. Peygamber (S) ona: *"Şu kırâmını karşımızdan gi-der. Zîrâ onun tasvîrleri, namâzımda bana görünüp duruyor"* buyurdu.

١٦ـ باب مَنْ صَلَّي فى فَرُّوجِ حَرِيرٍ ثُمَّ نَزَعَهُ

16- ARKASINDA YIRTMAÇLI İPEKTEN BİR FERRÛC İÇİNDE NAMÂZ KILIP SONRA ONU ÇIKARAN KİMSE BÂBI

٢٧ـ حدّثنا عَبْدُ اللهِ بنُ يُسُفَ قالَ حدّثنا اللَّيْثُ عَنْ يَزِيدَ عنْ أبى الخَيْرِ عنْ عُقْبَةَ بنِ عامِرٍ قالَ أُهْدِىَ إلَى النَّبِىِّ صلى الله عليه وسلم فَرُّوجُ حَرِيرٍ فَلَبِسَهُ فَصَلَّى فِيهِ ثُمَّ انْصَرَفَ فَنَزَعَهُ نَزْعاً شَدِيداً كالْكارِهِ لَهُ وقالَ لاَيَنْبَغِى هَذَا لِلْمُتَّقِينَ *

27-....... Ukbe ibn Âmir (R) şöyle demiştir: Peygamber'e bir ipek ferrûc (yânî ferâce) [57] hediye edilmişti. Onu giyip içinde namâz kıldı. Namâzdan çıktıktan sonra, onu istemeyen, kerîh gören bir kimse gibi, bedeninden şiddetle çıkardı ve: *"Bu, muttakîlere yaraşmaz"* buyurdu.

١٧ـ باب الصَّلاَةِ في الثَّوْبِ الأَحْمَرِ

17- KIRMIZI BİR ELBİSE İLE NAMÂZ KILMAK BÂBI

٢٨ـ حدّثنا مُحَمَّدُ بنُ عَرْعَرَةَ قالَ حدّثنى عُمَرُ بنُ أبى زائِدَةَ عنْ عَوْنِ ابنِ أبى جُحَيْفَةَ عنْ أبِيهِ قالَ رأيْتُ رسولَ اللهِ صلى الله عليه وسلم فِى قُبَّةٍ حَمْراءَ مِنْ أَدَمٍ وَرَأَيْتُ بلالاً أخَذَ وَضُوءَ رسولِ اللهِ صلى الله عليه وسلم وَرَأَيْتُ النَّاسَ يَبْتَدِرُونَ ذاكَ الوَضُوءَ فَمَنْ أصابَ مِنهُ شيْئاً تَمَسَّحَ بِهِ وَمَنْ لَمْ يُصِبْ مِنْهُ شَيْئاً أخَذَ مِنْ بَلَلِ يَدِ صاحِبِهِ ثُمَّ رَأَيْتُ بِلالاً أخَذَ عَنَزَةً فَرَكَزَها وخَرَجَ النَّبِىُّ صلى الله عليه وسلم في حُلَّةٍ حَمْراءَ مُشَمِّراً صَلَّى إلَى العَنَزَةِ بالنَّاسِ رَكْعَتَيْنِ وَرَأَيْتُ النَّاسَ وَالدَّوابَّ يَمُرُّونَ مِنْ بَيْنِ يَدَىِ العَنَزَةِ *

---

57 *el-Ferrûc:* Tennûr vezninde küçük çocuk gömleğine denir ve ensesinden yırtmacı olan kaftâna denir ki, üste giyilir. Bu, hâlâ ferâce dediğimiz şeydir ki, fârisîde ferecî derler. Evvellerde yırtmacı ensesinden olur idi. Sonra şimdiki alışılan hey'ete girmiştir *(Kaamûs Ter.).*

Bu ferâceyi Peygamber'e hediye eden Dûmetu'l-Cendel meliki Ukeydir ibn Abdilmelik'tir.

28-....... Bize Ebû Cuheyfe (R) şöyle demiştir: Ben Rasûlullah'ı kırmızı sahtıyândan yapılmış bir kubbe içinde gördüm [58]. Ve Bilâl'i de gördüm ki, o, Rasûlullah'ın abdest alacağı suyunu aldı. İnsanları da gördüm ki, (Peygamber'in kullandığı) abdest suyuna doğru koşuyorlardı. O sudan kimin eline bir şey değdiyse (teberrük için) üzerine sürdü. Ondan birşey elde edemeyen ise arkadaşının elindeki ıslaklıktan aldı. Sonra gördüm ki, Bilâl bir harbe alıp (kubbenin dışında bir yere) dikti. Peygamber (S) kırmızı bir hulle [59] giyinmiş ve cemrenmiş olarak dışarı çıktı [60], harbeye doğru insanlara iki rek'at namâz kıldırdı [61]. Yine gördüm ki, o harbenin önünden insanlar ve hayvanlar geçip gidiyorlardı.

١٨ـــ بابُ الصَّلاَةِ فِي السُّطُوحِ وَالمِنْبَرِ والخَشَبِ قالَ أبُو عَبْدِ اللهِ
وَلَم يَرَالحَسَنُ بأساً أنْ يُصَلَّى عَلَى الجَمْدِ والقَناطِرِ وإنْ جَرَي تَحْتَهَا
بَوْلٌ أوْ فَوْقَها أوْ أمامَهَا إذَا كانَ بَيْنَهُمَا سُتْرَةٌ. وَصَلَّى أَبُو هُرَيْرَةَ عَلَى
سَقْفِ المَسْجِدِ بِصَلاَةِ الإمامِ وصَلَّى ابنُ عُمَرَ عَلَى الثَّلْجِ

18- EVLERİN DAMLARI ÜSTÜNDE, MİNBERDE, AĞAÇ PARÇALARI ÜZERİNDE NAMÂZ KILMAK BÂBI

Ebû Abdillah Buhârî şöyle der: Hasen Basrî, buz üzerinde namâz kılınmasında ve altından yâhud üstünden yâhud önünden sidik aksa bile, namâz kılanla köprü arasında bir sütre bulunduğu zamân

---

58 *el-Kubbe,* tepesi müdevver binâya denir ki, künbet ta'bîr olunur... Fî'l-asıl Arab evlerinden küçük ve müdevver çadıra denip, sonradan mutlak olarak kullanıldı *(Kaamûs Ter.).*

Bu hadîsteki kıssa Peygamber'in Mekke'ye yaptığı seferlerinden birinde vâkı' olmuştur. Ya Mekke fethi seferi veyâ Vedâ Haccı seferi esnâsındadır. Peygamber Minâ'ya yakın Ebtah denilen yerde imiş. Nesâî'nin rivâyetine göre, yanında kırk kadar sahâbî var idi.

59 Bu hulle -hadîsin lâfzından anlaşıldığına göre- başka renk karışmamış kan kırmızı bir hulle idi. Binâenaleyh bundan sâfî kırmızı olan libâs giymenin mekrûh olmadığı hükmü çıkarılıyor.

60 Müslim'in rivâyetinde çemrenmenin zikri sırasında: "كَأنّي أنظُرُ الى بَيَاضِ سَاقَيْهِ = Bacaklarının aklığı hâlâ gözümün önündedir" ta'rîfi vardır.

61 Bu namâz, yolcu namâzı idi. Müslim'in rivâyetinde: "فَتَقَدَّمَ فَصَلّى الظُهر رَكعَتَيْن.ثُمَّ صَلّى العَصرَ رَكعتين ثم لَمْ يَزَلْ يصَلّي رَكْعَتين حتى رَجَعَ الى الْمَدِينَةِ = Rasûlullah ileri geçip öğleni iki rek'at kıldırdı, sonra ikindiyi iki rek'at kıldırdı, sonra da Medîne'ye dönünceye kadar hep ikişer kıldırdı durdı" denilmiştir.

köprüler üzerinde namâz kılınmasında bir be's görmemiştir.
Ebû Hureyre de (aşağıdaki) imâmın namâzına uyarak mescidin tavanında namâz kılmıştır [62].
İbn Umer de, sıkışmış kar üzerinde namâz kılmıştır.

٢٩ ــ حدّثنا عَلِيُّ بنُ عَبْدِ اللهِ قالَ حدّثنا سُفْيَانُ قال حدّثنا أبو حازِمٍ قالَ سَأَلُوا سَهْلَ بنَ سَعْدٍ مِنْ أيِّ شَيْءٍ المِنْبَرُ فقالَ مَا بَقِيَ بِالنَّاسِ أَعْلَمُ مِنِّي هُوَ مِنْ أَثْلِ الغَابَةِ عَمِلَهُ فُلانٌ مَوْلَى فُلانَةَ لِرَسُولِ اللهِ صلى الله عليه وسلم وقامَ عَلَيْهِ رسولُ اللهِ صلى الله عليه وسلم حِينَ عُمِلَ ووُضِعَ فاسْتَقْبَلَ القِبْلَةَ كَبَّرَ وقامَ النَّاسُ خَلْفَهُ فَقَرَأَ وَرَكَعَ وَرَكَعَ النَّاسُ خَلْفَهُ ثُمَّ رَفَعَ رأسَهُ ثُمَّ رَجَعَ القَهْقَرَى فَسَجَدَ عَلَى الأَرْضِ ثُمَّ عادَ إلى المِنْبَرِ ثُمَّ قَرَأَ ثُمَّ رَكَعَ ثُمَّ رَفَعَ رَأْسَهُ ثُمَّ رَجَعَ القَهْقَرَى حَتَّى سَجَدَ بِالأَرْضِ فَهذَا شَأْنُهُ * قالَ أبو عَبْدِ اللهِ قالَ عَلِيُّ بنُ عَبْدِ اللهِ سَأَلَنِي أَحْمَدُ بنُ حَنْبَلٍ رَحِمَهُ الله عَنْ هَذَا الحَدِيثِ قالَ فإنَّمَا أَرَدْتُ أنَّ النَّبِيَّ صلى الله عليه وسلم كانَ أَعْلَى مِنَ النَّاسِ فَلا بَأْسَ أنْ يَكُونَ الإمامُ أَعْلَى مِنَ النَّاسِ بِهَذَا الحَدِيثِ قالَ فَقُلْتُ إنَّ سُفْيَانَ بنَ عُيَيْنَةَ كانَ يُسْأَلُ عَنْ هَذَا كَثِيراً فَلَمْ تَسْمَعْهُ مِنْهُ قالَ لاَ *

29-....... Bize Ebû Hâzım tahdîs edip şöyle dedi: Sehl ibn Sa'-d'a: (Peygamber mescidindeki) minber hangi şeyden(yapılmış)dir? diye sordular. Sehl şöyle dedi: İnsanlar içinde bunu benden iyi bilen kalmadı [63]. O, Gâbe'nin esl (yânî ılgın) ağacındandır [64]. Onu Rasûlullah için, fulanca kadının himâyesinde bulunan fulan kimse yaptı idi. Yapılıp yerine konulduğu zamân Rasûlullah (S) üzerine çıktı ve kıbleye karşı dikelip (iftitâh) tekbîri aldı. İnsanlar da arkasında (mescidin içinde) namâza durdular. Okuyup rukû'a vardı. Cemâat de arkasında rukû' ettiler. Sonra rukû'dan başını kaldırdı (ve kıbleden yüzünü ayırmayarak) gerisin geriye döndü ve yere secde etti. Sonra

---

62 Ebû Hureyre'nin bu fiilini İbn Ebî Şeybe mevsûlen rivâyet etmiştir.

63 Sehl ibn Sa'd, Medîne'de en son hayâtta kalan sahâbîdir.

64 Gâbe, Medîne'nin Şâm cihetinde dokuz mil mesâfede ağaçlık bir yerin ismidir. Orası Peygamber'in develerine mer'â idi. Minber, işte bu ormanlığın esl (أثل) denilen ağacından yapılmıştır. Esl, iki türlü olur: Bodur olanına tarfâ' (طرفاء) denir, irisine Türkçe'de ılgın denir, gâyet sert bir ağaçtır.

yine minbere çıktı. Sonra yine rukû'a vardı. Sonra (yine rukû'dan) başını kaldırıp gerisin geriye yürüyerek yere secde etti. İşte minberin kıssası budur [65].

Ebû Abdillah Buhârî şöyle dedi: Alî ibnu Abdillah şöyle dedi: Allah kendisine rahmet eylesin, İmâm Ahmed ibn Hanbel (241) bana bu hadîsten sorup: Ben ancak Peygamber'in insanlardan daha yüksekte olduğunu kasdettim. Binâenaleyh bu hadîse göre imâmın insanlardan daha yüksekte bulunmasında be's yoktur, dedi. (Alî ibn Abdillah el-Medînî) der ki: Bunun üzerine ben de Ahmed ibn Hanbel'e: Sufyân ibn Uyeyne'ye bu hadîsten pek çok suâl sorulurdu. Binâenaleyh sen ondan bu hadîsi işitmedin mi? dedim. Ahmed ibn Hanbel: Hayır, dedi [66].

٣٠ــ حدّثنا مُحَمَّدُ بنُ عَبْدِ الرَّحِيمِ قالَ حدّثنا يَزِيدُ بنُ هرُونَ قالَ أخبرنا حُمَيْدٌ الطوِيلُ عَنْ أنسِ بنِ مالِكٍ أنَّ رَسُولَ اللهِ صلى الله عليه وسلم سَقَطَ عنْ فَرَسِهِ فَجُحِشَتْ ساقُهُ أوْ كَتِفُهُ وَآلَى مِنْ نِسَائِهِ شَهْراً فَجَلَسَ فِي مَشْرُبَةٍ لَهُ دَرَجَتُها مِنْ جُذُوعٍ فأتَاهُ أصْحَابُهُ يَعُودُونَهُ فَصَلَّى بِهِمْ جالِساً وهُمْ قِيَامٌ فَلَمَّا سَلَّمَ قالَ إنَّمَا جُعِلَ الإمامُ لِيُؤْتَمَّ بِهِ فإذَا كَبَّرَ فَكَبِّرُوا وإذَا رَكَعَ فَارْكعُوا وإذَا سَجَدَ فاسْجُدُوا وإنْ صَلَّى قَائِماً فَصَلُّوا قِيَاماً وَنَزَلَ لِتسْعٍ وَعِشْرِينَ فقالُوا يارسولَ اللهِ إنَّكَ آلَيْتَ شَهْرا فقالَ إنَّ الشَّهْرَ تِسْعٌ وَعِشْرُونَ *

30-....... Bize Humeyd et-Tavîl, Enes ibn Mâlik'ten haber verdi (şöyle demiştir): Rasûlullah (S) atından düştü de bacağı yâhud kürek kemiği sıyrıldı. Rasûlullah bir ay kadınlarının yanlarına girmemeğe yemîn etti. Kendisine âid bulunan ve merdiveni hurma kütüğünden olan yüksekçe bir odada oturdu. Bu sırada sahâbîleri O'na iyâdet için geldiler. Rasûlullah kendisi oturarak, oradakiler de ayakta oldukları

65 Sehl ibn Sa'd'dan diğer bir rivâyette (Buhârî, Cumua, hutbe..) Rasûlullah (S) bu namâzı tamâmladıktan sonra, cemâate dönüp: "ايها الناسُ إنَّما صَنَعْتُ هذا لِتَأتَمُّوا بى وَلِتَعَلَّمُوا صلاتى = *Ey insanlar, benim böyle yapışım, sizin bana iktidâ etmeniz ve namâzımın nasıl olduğunu öğrenmeniz içindir"* buyurmuştur. İmâmın me'mûmdan yüksek bir yerde durması câiz olduğu anlaşılıyor.

İmâmın me'mûm üzerine yükselmesi bir ihtiyâç olmak şartıyle Hanefîler, Şâfiîler, Ahmed ibn Hanbel ve Leys ibn Sa'd'a göre câizdir. Nitekim Peygamberimiz bunu ittibâ lüzûmu ve öğretmek maksadıyle ta'lîl buyurmuştur. İmâm Mâlik ve Evzâî'ye göre, câiz değildir.

66 Bu, Ahmed ibn Hanbel'in bu hadîsi Sufyân ibn Uyeyne'den işitmediği husûsunda sarîhtir.

hâlde onlara namâz kıldırdı. Selâm verince: *"İmâm, kendisine uyulsun diye imâm edilir. Binâenaleyh o tekbîr alınca tekbîr alın, rukû'a vardığı vakit rukû'a varın. Secdeye vardığı vakit secdeye varın. Oturduğu hâlde namâz kılarsa siz de hep oturarak namâz kılın"* buyurdu. Rasûlullah yirmi dokuz günde oradan indi. Sahâbîler: Yâ Rasûlallah, sen kadınlarından bir ay ayrılacağına yemîn etmiştin, dediler. Rasûlullah: "(Yemîn edilen) *ay, yirmi dokuz gündür"* buyurdu [67].

١٩ ــ بابٌ إذَا أصابَ ثَوْبُ المصَلِّي امْرَأتَهُ إذَا سَجَدَ

19- BÂB: NAMÂZ KILAN KİMSENİN GİYDİĞİ SEVB, SECDEYE VARDIĞINDA HANIMINA DOKUNDUĞU ZAMÂN? [68]

٣١ ــ حدّثنا مُسَدَّدٌ عنْ خالِدٍ قالَ حدّثنا سُلَيْمانُ الشَّيْبانِيُّ عنْ عَبْدِ اللهِ بنِ شَدَّادٍ عنْ مَيْمُونَةَ قالَتْ كانَ رسولُ اللهِ صلى الله عليه وسلم يُصَلِّي وأنَا حِذَاءَهُ وأنَا حائِضٌ وَرُبَّمَا أصابَنِي ثَوْبُهُ إذَا سَجَدَ قالَتْ وكانَ يُصَلِّي عَلَى الخُمْرَةِ *

31-....... Meymûne (R) şöyle demiştir: Rasûlullah (S), ben karşısında ve hayızlı olduğum hâlde namâz kılardı. Bâzen secdeye vardığı zamân giydiği elbise -ben hayızlı iken- bana dokunurdu. Yine Meymûne: Rasûlullah hurma yaprağından yapılmış küçük bir seccâde üzerinde namâz kılardı, demiştir.

٢٠ ــ بابُ الصَّلاَةِ عَلَى الحصِيرِ وصَلَّى جابِرٌ وَأبُو سَعِيدٍ فِي السَّفِينَةِ قَائِماً وقالَ الحَسَنُ تُصلِّي قَائِماً مالَمْ تَشُقَّ عَلَى أصْحَابِكَ تَدُورُ مَعَهَا وإلا فَقاعِداً

20- HASIR ÜZERİNDE NAMÂZ KILMAK BÂBI

---

67 Bu hadîste haber verilen attan düşme rahatsızlığı, hicrî beşinci yılın zu'l-hicce ayında vâkı' olmuştur. O zaman kıldırdığı cemâat namâzında metbûların da oturarak namâz kılmalarını emretmiştir. Vefâtıyle netîcelenen hastalık içinde kıldırdığı namâzda ise, tatbîkat başka olmuştur. O zamân kendisi oturarak kılmış, cemâat ise ayakta O'na uyup kılmışlardır.

Hadîsin bâbla ilgisi, Meşrube adıyle zikredilen yüksekçe odada Peygamber'in namâz kılmış ve kıldırmış olmasıdır.

68 Yânî bunda bir be's yoktur.

Ve Câbir ibn Abdillah ile Ebû Saîd Hudrî, geminin içinde herbiri ayakta oldukları hâlde namâz kılmışlardır [69].
Hasen Basrî (gemide ayakta mı, yoksa oturarak mı namâz kıldıracağını soran kimseye hitâben): Dikelmekle arkadaşlarına meşakkat vermeyeceğin müddetçe ayakta kıldırırsın ve gemi ile berâber -döneceği yere- dönersin. Onlara meşakkat vereceksen o takdîrde oturarak namâz kıldırırsın, demiştir [70].

٣٢ـ حدّثنا عَبْدُ اللهِ قالَ أخبرنا مالِكٌ عنْ إسْحَاقَ بنِ عَبْدِ اللهِ بنِ أبِي طَلْحَةَ عَنْ أنَسِ بنِ مالِكٍ أنَّ جَدَّتَهُ مُلَيْكَةَ دَعَتْ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم لِطَعَامٍ صَنَعَتْهُ لَهُ فأكَلَ مِنْهُ ثُمَّ قال قُومُوا فلأُصَلِّيَ لَكُمْ قال أنَسٌ فقمْتُ الَى حَصِيرٍ لَنَا قَدِ اسْوَدَّمِنْ طُولِ مالُبِسَ فَنَضَحْتُهُ بِمَاءٍ فَقامَ رَسُولُ اللهِ صلى الله عليه وسلم وَصَفَفْتُ واليَتِيمَ وَرَاءَهُ وَالْعَجُوزُ مِنْ وَرَائِنَا فصَلّى لَنَا رَسُولُ اللهِ صلى الله عليه وسلم رَكْعَتَيْنِ ثُمَّ انْصَرَفَ *

32-....... Bize Mâlik, İshâk ibn Abdillah ibn Ebî Talha'dan; o da Enes ibn Mâlik'ten haber verdi. Onun ninesi Muleyke, Rasûlullah'ı, kendisi için hazırlamış olduğu bir yemeğe da'vet etmişti. Rasûlullah o yemekten yedi. Sonra: *"Kalkınız da size namâz kıldırayım"* buyurdu. Enes der ki: Ben kullanıla kullanıla simsiyah olmuş bulunan (eski) bir hasırımıza doğru davrandım, üzerine su serptim. Rasûlullah (S) namâza durdu. Yetîm ile ben de arkasında bir saff olduk. Koca karı da arkamızda durdu. Rasûlullah bizlere iki rek'at namâz kıldırdı, sonra ayrıldı [71].

---

69 Câbir ve Ebû Saîd'in bu gemide namâz kılmaları haberini İbn Ebî Şeybe sahîh bir sened ile mevsûlen rivâyet etmiştir.

70 Hasen Basrî'nin bu sözünü de yine İbn Ebî Şeybe sahîh bir isnâd ile mevsûlen rivâyet etmiştir.

71 Bu hadîs, nâfile namâzı için cemâatın cevâzına delîldir. Hanefîlere göre -terâvîhten mâadâ- birbirini da'vet sûretiyle cemâatle nâfile namâz kılmak mekrûhtur. Onlar, Peygamber'in kıldırdığı bu namâzın farîza olduğunu söylerler.
Bu hadîsten, kadınların ayrı saffta olmaları gerekeceği anlaşıldığı gibi, cemâatın arkasında kadınların münferiden iktidâ etmelerinde de be's olmadığına hükmedilebilir.

٢١ـ بابُ الصَّلاةِ عَلى الخُمْرَةِ

21- SECCÂDE ÜZERİNDE NAMÂZ BÂBI [72]

٣٣ـ حدّثنا أَبُو الوَلِيدِ قال حدّثنا شُعْبَةُ قال حدّثنا سُلَيْمَانُ الشَّيْبَانِيُّ عنْ عَبْدِ اللهِ بنِ شَدَّادٍ عنْ مَيْمُونَةَ قالَتْ كانَ النبيُّ صلى الله عليه وسلم يُصَلِّي عَلى الخُمْرَةِ *

33-....... Meymûne (R): Peygamber (S) hurma yapraklarından yapılmış küçük bir seccâde üzerinde namâz kılardı, demiştir.

٢٢ـ بابُ الصَّلاةِ عَلى الفِرَاشِ وَصَلى أنسٌ على فِرَاشِهِ وقالَ أنسٌ كُنَّا نُصَلِّي مَعَ النبيِّ صلى الله عليه وسلم فَيَسْجُدُ أحَدُنا على ثَوْبِهِ

22- KİLİM, KEÇE VE BENZERİ DÖŞENEN ŞEYLER ÜZERİNDE NAMÂZ KILMAK BÂBI

Enes ibn Mâlik kendi döşeği üzerinde namâz kılmıştır [73].
Ve yine Enes: Bizler Peygamber'in berâberinde namâz kılardık da bizden kimi kendi sevbi üzerine secde ederdi, demiştir [74].

٣٤ـ حدّثنا إسْماعِيلُ قال حدّثني مالِكٌ عَنْ أَبِي النَّضْرِ مَوْلَى عُمَرَ ابنِ عُبَيْدِ اللهِ عنْ أبي سَلَمَةَ بنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ عنْ عائِشَةَ زَوْجِ النبيِّ صلى الله عليه وسلم أنَّها قالَتْ كُنْتُ أنامُ بَيْنَ يَدَيْ رسولِ اللهِ صلى الله عليه وسلم وَرِجْلايَ في قِبْلَتِهِ فإذَا سَجَدَ غَمَزَنِي فَقَبَضْتُ رِجْلَيَّ فإذَا قامَ بَسَطْتُهُما قالَتْ والبُيُوتُ يَوْمَئِذٍ لَيْسَ فِيهَا مَصَابِيحُ *

---

72 Rasûlullah (S)'ın; Muâz ibn Cebel'e: " عَفِّرْ وَجْهَكَ بالتراب = *Yüzünü toprağa bula*" buyurması, doğrudan doğruya toprak üzerinde namâz kılıp seçde ederken alnını toprağa getirmenin fazîletine delîldir. Ancak hasır ve nebâtî olan herhangi bir yaygı üzerinde namâz kılmakta kerâhet olmadığı husûsunda icmâ edilmiştir. Yalnız Umer ibn Abdilazîz Allah'a tevâzu için hasır üzerinde namâz kılmazdı. Hayvan derileri ve hayvan tüylerinden yapılmış yaygılar üzerinde namâz kılmanın hükmü âlimler arasında muhtelefun-fîhdir.

73 Enes'in bu fiiline âid haberi İbn Ebî Şeybe ile Saîd ibn Mansûr, İbnu'l-Mübârek'ten; o da Humeyd'den olmak üzere mevsûlen rivâyet etmişlerdir.

74 Enes'in bu hadîsi, bundan sonraki bâbda mevsûlen gelmiştir.

34-....... Peygamber'in zevcesi Âişe (R) şöyle demiştir: Ben Rasûlullah'ın ön tarafında, ayaklarım O'nun kıblesine (yânî secde edeceği yere) gelmek üzere uyur idim. O secdeye vardığı zamân eliyle beni dürterdi de ben ayaklarımı geriye çekerdim. Secdeden kalktığı zamân yine uzatırdım. Âişe der ki: O zamânlarda evlerde kandiller (yânî ışıklar) yoktu [75].

٣٥ـ حدّثنا يَحْيَى بنُ بُكَيْرٍ قال حدّثنا اللَّيْثُ عنْ عُقَيْلٍ عنِ ابنِ شِهَابٍ قال أخبرنى عُرْوَةُ أنَّ عائِشَةَ أخْبَرَتْهُ أن رسولَ اللهِ صلى الله عليه وسلم كان يُصَلِّى وَهْىَ بَيْنَهُ وَبيْنَ القِبْلَةِ عَلَى فِرَاشِ أَهْلِهِ اعْتِرَاضَ الجَنَازَةِ *

35-....... Âişe (R) şöyle haber vermiştir: Âişe, Peygamber'in eşine âid döşeği üzerinde, kendisi ile kıblesi arasında cenâzenin sağdan sola uzanıp yatması gibi yatmış olduğu hâlde Rasûlullah (S) namâz kılar idi.

٣٦ـ حدّثنا عَبْدُ اللهِ بنُ يُوسُفَ قال حدّثنا اللَّيْثُ عَنْ يَزِيدَ عَنْ عِرَاكٍ عَنْ عُرْوَةَ أنَّ النَّبِىَّ صلى الله عليه وسلم كانَ يُصَلِّى وَعائِشَةُ مُعْتَرِضَةٌ بَيْنَهُ وَبَيْنَ القِبْلَةِ عَلَى الفِرَاشِ الَّذِى يَنَامانِ عَلَيْهِ *

36-....... Bize Leys, Yezîd'den; o da Irâk (ibn Mâlik)'tan; o da Urve'den tahdîs etti ki, Peygamber (S), Âişe, Peygamber'le kıblesi arasında, üstünde ikisinin berâber uyuyageldikleri döşek üzerinde enlilemesine yatmış olduğu hâlde namâz kılar idi.

٢٣ـ بابُ السُّجُودِ عَلَى الثَّوْبِ فى شِدَّةِ الحَرِّ. وقال الحَسَنُ كانَ القَوْمُ يَسْجُدُونَ عَلَى العِمامَةِ وَالقَلَنْسُوَةِ وَيَدَاهُ فى كُمِّهِ

23- SICAĞIN ŞİDDETİNDE SEVB ÜZERİNE SECDE ETMEK BÂBI

Hasen Basrî: Sahâbîler cemâati, elleri elbisesinin kolu içinde olduğu hâlde sarık ve külâh üzerine secde ediyordu, demiştir [76].

---

75 Âişe bu son sözü, özür makaamında söylemiştir. Eğer odamda ışık olaydı, ayağımı dürtmesine ihtiyâc bırakmazdım demek istiyor.

76 Hasen Basrî'nin bu sözünü, İbn Ebî Şeybe ile Abdurrazzâk mevsûlen rivâyet etmişlerdir.

٣٧ــ حدّثنا أبو الوَلِيدِ هِشَامُ بنُ عَبْدِ المَلِكِ قال حدّثنا بِشْرُ بنُ المُفَضَّلِ قال حدّثني غالِبٌ القَطَّانُ عَنْ بَكْرِ بنِ عَبْدِ اللهِ عَنْ أَنَسِ بنِ مالِكٍ قال كُنَّا نُصَلِّى مَعَ النَّبِيِّ صلى الله عليه وسلم فَيَضَعُ أَحَدُنَا طَرَفَ الثَّوْبِ مِنْ شِدَّةِ الحَرِّ فِي مَكانِ السُّجُودِ *

37-....... Enes (R) şöyle demiştir: Biz Peygamber (S) ile birlikte namâz kılardık da, bâzılarımız sıcağın şiddetinden dolayı (büründüğü) sevbin bir kenarını secde yerine koyardı [77].

٢٤ــ بابُ الصَّلاَةِ فِي النِّعَالِ

24- AYAKKABILARLA NAMÂZ KILMAK BÂBI

٣٨ــ حدّثنا آدَمُ بنُ أبِي إيَاسٍ قال حدّثنا شُعْبَةُ قال أخبرنا أبو مَسْلَمَةَ سَعِيدُ بنُ يَزِيدَ الأَزْدِيُّ قال سَأَلْتُ أَنَسَ بْنَ مالِكٍ أَكانَ النَّبِيُّ صلى الله عليه وسلم يُصَلِّى فِي نَعْلَيْهِ قال نَعَمْ *

38-....... Bize Ebû Mesleme Saîd ibnu Yezîd el-Ezdî haber verip şöyle dedi: Ben Enes ibn Mâlik'e: Peygamber (S) ayakkabıları ayağında iken namâz kılar mıydı? diye sordum. Enes: Evet, cevâbını verdi [78].

٢٥ــ بابُ الصَّلاَةِ فِي الخِفَافِ

25- MESTLERLE NAMÂZ KILMAK BÂBI

---

77 Müslim'in rivâyetinde: " بَسَطَ ثَوْبَهُ فَسَجَدَ عليه = Sevbini yayıp üzerine secde ederdi"; İbn Ebî Şeybe'nin rivâyetinde: " في شدّةِ الحَرِّ والبَرْدِ = Sıcağın ve soğuğun şiddetinde.." sûretinde gelmiştir. Sıcağın ve soğuğun şiddetli zamânlarında giyilen sevbi namâzda iken yayıp üzerine secde etmeyi tecvîz eden Ebû Hanîfe, Mâlik, Ahmed ibn Hanbel ve İshâk ibn Râhûye bu hadîs ile ihticâc ederler. Onların bu ictihâdları Umer'in kavline uygundur. İbrâhîm Nahaî, Atâ, Mücâhid ve Hasen Basrî de bu ictihâddadırlar.

İmâm Şâfiî, " تَرِّبْ جَبِينَكَ يَارَبَاحُ = Yâ Rebâh, alnını toprağa bula" hadîsi ile ihticâc ederek, bunlara muhâlefet etmiş, bu hadîsteki sevbi, namâz kılanın elbisesinden ayrı bir sevb, yâhud namâz kılanın hareketiyle hareket etmeyen bir sevb ile te'vîl etmiştir.

78 Bu hadîs, temiz olmak şartıyle, ayakkabıları çıkarmaksızın namâz kılmanın cevâzına delîldir. Ebû Dâvûd *Sünen*'de, Abdullah ibn Amr ibn Âs'ın: " رأيتُ رسولَ الله صلعم يُصَلِّي حافِياً ومُنْتَعِلاً = Rasûlullah'ı yalın ayak da, ayakkabıları ile de namâz kılarken gördüm" dediğini rivâyet ediyor.

٣٩ـ حدّثنا آدَمُ قال حدّثنا شُعْبَةُ عَنِ الأَعْمَشِ قال سَمِعْتُ إبْرَاهِيمَ يَحَدِّثُ عنْ هَمام بنِ الْحارِثِ قال رَأَيْتُ جَرِيرَ بْنَ عَبْدِ اللهِ بَالَ ثُمَّ تَوَضَّأَ وَمَسَحَ عَلَى خُفَّيْهِ ثُمَّ قامَ فَصَلى فَسُئِلَ فَقالَ رَأيْتُ النبيَّ صلى الله عليه وسلم صَنَعَ مِثْلَ هذَا * قال إبْرَاهِيمُ فَكانَ يُعْجِبُهُمْ لِأَنَّ جَرِيراً كانَ مِنْ آخِرِ مَنْ أَسْلَمَ *

39-....... Hemmâm ibnu'l-Hâris şöyle demiştir: Ben Cerîr ibn Abdillah'ı gördüm ki, o işedikten sonra abdest aldı ve mestleri üzerine mesh etti. Sonra kalkıp namâz kıldı. Kendisine (niçin mest üzerine mesh ettin diye) soruldu. O: Ben Peygamber'in böyle yaptığını gördüm, dedi. Râvî İbrâhîm en-Nahaî der ki: Bu hadîs (Abdullah ibn Mes'ûd'un arkadaşlarının) pek hoşlarına giderdi. Çünkü Cerîr, en son müslümân olanlardan biridir [79].

٤٠ـ حدّثنا إسْحَاقُ بنُ نَصْرٍ قال حدّثنا أَبُو أُسَامَةَ عَنِ الأَعْمَشِ عَنْ مُسْلِمٍ عنْ مَسْرُوقٍ عَنِ الْمُغِيرَةِ بنِ شُعْبَةَ قال وَضَّأْتُ النَّبِيَّ صلى الله عليه وسلم فَمَسَحَ عَلَى خُفَّيْهِ وصَلَّى *

40-....... Mesrûk'dan; o da el-Mugîre ibn Şu'be (R)'den tahdîs etti ki, o: Ben Peygamber (S)'e abdest aldırttım da, O mestleri üzerine mesh etti ve namâz kıldı, demiştir.

٢٦ـ بابٌ إذَا لَمْ يُتِمَّ السُّجُودَ

26- BÂB: NAMÂZ KILAN KİMSE SECDE ETMEYİ TAMAMLAMADIĞI ZAMÂN? [80]

---

79 Suâli, Cerîr'in böyle yaptığını gören Hemmâm ibnu'l-Hâris sormuştur. Bu suâl, mest üzerine mesh ettiğine i'tirâz kabîlindendir.

Cerîr'in bu rivâyeti, mestler üzerine meshi sünnet i'tikaad eden Abdullah ibn Mes'ûd'un ashâbını memnûn ederdi. Çünkü, el-Mâide'nin 6. âyeti ile bu sünneti mensûh sayanların iddiâsını Cerîr'in, Peygamber'in bu fiilini o âyetin nuzûlünden sonra görmüş olması reddeder.

80 Yânî o kimse bu namâzdan mahrûm olur; çünkü böylesine şiddetli vaîd terettüb etmiştir.

"Bu bâb ile bundan sonraki bâb Asîlî rivâyetinde sâbit, Müstemlî rivâyetinde sâkıttır. Çünkü bunların yeri "Namâzın sıfatları bâbları"ndandır (Kastallânî).

"Darîrî'den naklolundu: Kitâbın bâzı yaprakları kitâba yapışık değildi. Bu yaprakları ilhâk etmekte müstensihlerin bâzısından hatâ vâkı' oldu. Onlar bu yaprakları musannıfın bizzat ilhâk etmek istediği yerden başka yere ilhâk ettiler. İşte buradaki bu bâb ve sonraki bâblar bu kabîldendir. Çünkü bunlar hakîkatte "Namâzın sıfatları bâbı"ndandır. Bunu iyi belle" (Şâh Veliyyullah).

٤١ـ أَخْبَرَنَا الصَّلْتُ بنُ مُحَمَّدٍ أَخْبَرَنا مَهْدِيٌّ عن واصِلٍ عن أبي وائِل عن حُذَيْفَةَ انَّهُ رأى رجُلاً لاَ يُتِمُّ رُكُوعَهُ ولاسُجُودَهُ فَلَما قضَى صلاتَهُ قال لَهُ حُذَيْفَةُ ما صَلَّيْتَ قال وأَحْسِبُهُ قال لوْ مُتُّ مُتُّ عَلى غَيْرِ سُنَّةِ مُحَمَّدٍ صلى الله عليه وسلم *

41-....... Bize Mehdî, Vâsıl'dan; o da Ebû Vâil'den; o da Huzeyfe'den haber verdi ki, Huzeyfe (R) rukû'unu ve sucûdunu tamâm yapmayan bir adam gördü. O adam namâzını edâ ettikten sonra Huzeyfe ona: Sen namâz kılmadın, demiştir. Ebû Vâil: Ebû Huzeyfe'-nin ona: ''Ölmüş olsan, Muhammed'in sünnetinin gayrı üzere ölmüş olursun'' dediğini zannediyorum, dedi.

٢٧ـ بابٌ يُبْدِى ضَبْعَيْهِ ويُجَافِي في السجُودِ

27- BÂB: NAMÂZ KILAN KİMSE SECDE ESNÂSINDA PAZULARINI AÇAR VE YANLARINDAN UZAKLAŞTIRIR

٤٢ـ أخبرنا يَحيَ بنُ بُكَيْرٍ قال حدّثنا بَكْرُ بنُ مُضَرَ عنْ جَعْفَرٍ عنِ ابنِ هُرْمُزَ عنْ عبْدِ اللهِ بنِ مالِكٍ بنِ بُحَيْنَةَ أنَّ النبيَّ صلى الله عليه وسلم كان إذَا صَلَّى فَرَّجَ بَيْنَ يَدَيْهِ حَتَّى يَبْدُوَ بَيَاضُ إبْطَيْهِ * وقال اللَّيْثُ حدّثنى جَعْفَرُ بنُ رَبِيعَةَ نَحْوَهُ *

42-....... Bize Bekr ibnu Mudar, Ca'fer'den; o da İbn Hürmüz'-den; o da Abdullah ibn Mâlikin İbnu Buhayne(R)'den tahdîs etti (O şöyle demiştir): Peygamber (S) namâz kılarken secde esnâsında koltuk altlarının beyazlığı görünecek derecede pazularının arasını açar (ve bedenini yerden uzaklaştırır)dı.

Leys dedi ki: Bana Ca'fer ibn Rabîa da Bekr'in bu hadîsi tarzında tahdîs etti [81].

٢٨ـ بابُ فَضْلِ اسْتِقْبالِ الْقِبْلَةِ يَسْتَقْبِلُ بِأَطْرَافِ رِجْلَيْهِ قالَهُ أبو حُمَيْدٍ عنِ النبيِّ صلى الله عليه وسلم

81 Bu ta'lîki, Müslim tahrîc etmiştir.

28- KIBLEYE YÖNELMENİN FAZÎLETİ BÂBI [82]

Namâz kılacak kimse ayaklarının uçları ile (yânî ayak parmaklarının başlarıyle) kıble tarafına yönelir. Bunu Ebû Humeyd, Peygamber(S)'den söylemiştir [83].

٤٣ــ حدّثنا عَمْرُو بنُ عَبَّاسٍ قال حدّثنا ابنُ مَهْدِيٍّ قال حدّثنا مَنْصُورُ بنُ سَعْدٍ عن مَيْمُونِ بنِ سِيَاهٍ عنْ أنَسِ بنِ مالِكٍ قال قال رسولُ اللهِ صلى الله عليه وسلم مَنْ صَلّى صَلاتَنَا واسْتَقْبَلَ قِبْلَتَنَا وأكَلَ ذَبِيحَتَنَا فَذَلِكَ المُسْلِمُ الذى لَهُ ذِمَّةُ اللّهِ وذِمَّةُ رَسُولِهِ فَلاَ تُخْفِرُوا اللّهَ فِى ذِمَّتِهِ *

43-....... Enes (R) şöyle dedi: Rasûlullah (S) şöyle buyurdu: *"Her kim bizim kıldığımız namâzı kılar, kıblemize karşı durur ve kestiğimizi yerse, Allah'ın ve Allah elçisinin ahd ve emânını hakkeden müslümân, işte odur. Artık öyle olan bir kimsenin ahd ve emânı husûsunda Allah'a* (ve Rasûl'üne) *hıyânet etmeyin".*

٤٤ــ حدّثنا نُعَيْمٌ قال حدّثنا ابنُ المُبَارَكِ عنْ حُمَيْدٍ الطَّوِيلِ عنْ أنَسِ ابنِ مالِكٍ قال قال رسولُ اللهِ صلى الله عليه وسلم أُمِرْتُ أنْ أُقَاتِلَ النَّاسَ حَتَّى يَقُولُوا لاَإلَهَ إلاَّ اللهُ فإذَا قالُوا هاوصَلَّوْا صَلاتَنَا وأسْتَقْبَلُوا قِبْلَتَنا وَذَبَحُوا ذَبِيحَتَنَا فَقَدْ حَرُمَتْ علَيْنَا دِمَاؤُهُم وأمْوالُهُم إلاَّ بِحَقِّها وحِسَابُهُمْ عَلَى اللهِ * قال ابنُ أبِى مَرْيَمَ أخْبَرَنا يَحْيَ قالَ حدّثنا حُمَيْدٌ قالَ حدّثنا أنَسٌ عنِ النبيِّ صلى الله عليه وسلم وقال عَلِيُّ بنُ عَبْدِ اللهِ حدّثنا خالِدُ بنُ الْحَارِثِ قال حدّثنا حُمَيْدٌ قال سَألَ مَيْمُونُ بنُ سِيَاهٍ أنَسَ بْنَ مالِكٍ قال يا أبَا حَمْزَةَ وما يُحَرِّمُ دَمَ العَبْدِ ومالَهُ فقال مَنْ شَهِدَ أنْ لاَ إلَهَ إلاَّ اللهُ واسْتَقْبَلَ قِبْلَتَنَا وَصَلَّى صَلاتَنا وأكَلَ ذَبِيحَتَنا فَهُوَ الْمُسْلِمُ لَهُ مالِلْمُسْلِمِ وعَلَيْهِ ما عَلَى المُسْلِمِ *

82 Müellif, avreti örtmek hükümlerini beyândan fâriğ olunca, kıbleye yönelmeyi beyâna başladı. Çünkü namâza başlamak isteyen kimse, evvelâ avreti örtmeye, sonra kıbleye yönelmeye ve bunların ardından mescidlerin hükümlerine muhtâc olur.

83 Bu, ileride "Peygamber'in namâzının sıfatı bâbı"nda mevsûlen gelecektir.

44-....... Enes (R) şöyle dedi: Rasûlullah (S) şöyle buyurdu: *"İnsanlar **Lâ ilâhe illellâh*** (= Allah'tan başka hakk ilâh yok) *deyinceye kadar, onlarla muhârebe etmekliğim bana emr olundu. Onlar bunu söyledikleri, namâzımızı kıldıkları, kıblemize yöneldikleri ve kestikleri hayvanları bizim kestiğimiz hayvanlar gibi kestikleri zamân, artık onların kanları ve malları bize harâm olmuştur, ancak kanların ve malların kendi hakkları mukaabili olmak müstesnâdır. Onların* (bâtınlarından dolayı olan) *hesâbları Allah'a âiddir".*

Ve İbnu Ebî Meryem şöyle dedi: Bize Yahyâ (ibn Eyyûb) haber verip şöyle dedi: Bize Humeyd et-Tavîl tahdîs edip şöyle dedi: Bize Enes, Peygamber(S)'den tahdîs etti [84].

Ve Alî ibn Abdillah şöyle dedi: Bize Hâlid ibn Hâris tahdîs edip şöyle dedi: Bize Humeyd et-Tavîl tahdîs edip şöyle dedi: Meymûn ibnu Siyâh, Enes ibn Mâlik'e sorup: Yâ Ebâ Hamza! Kulun kanını ve malını harâm kılan şey nedir? dedi. Enes: Kim ***Lâ ilâhe illellah*** (= Allah' tan başka hakk ilâh yoktur) esâsına (zâhiren) şehâdet eder, kıblemize yönelir, namâzımızı kılar ve kestiğimiz hayvanı yerse, işte o müslümândır. Artık müslümânın lehine olan, onun da lehine; müslümânın aleyhine olan, onun da aleyhinedir, dedi [85].

٢٩ــ بابُ قِبْلَةِ أهْلِ المَدِينَةِ وأهْلِ الشَّأمِ والمَشْرِقِ لَيْسَ فى المَشْرِقِ ولاَ فِي المَغْرِبِ قِبْلَةٌ لقوْلِ النَّبِىِّ صلى الله عليه وسلم لاَ تَسْتَقْبِلُوا القِبْلَةَ بِغَائِطٍ أوْ بَوْلٍ ولَكِنْ شَرِّقُوا أوْ غَرِّبُوا

29- MEDÎNE, ŞÂM VE MAŞRIK AHÂLÎSİNİN KIBLESİ BÂBI

Peygamber'in:

"Dışkı çıkarma yâhud işeme esnâsında kıbleye karşı yönelmeyiniz, lâkin (Medîne'nin) *şark tarafına veyâ garb*

---

84 Bu ta'lîki Muhammed ibn Nasr ve İbnu Mende,Îmân'da,İbnu Ebî Meryem tarîkinden mevsûlen rivâyet etmişlerdir. Müellif Buhârî bunu istişhâd ve takviye olarak zikretmiştir. Yoksa, Yahyâ ibn Eyyûb ta'n edilmiş bir râvîdir. Ahmed: O, seyyiu'l-hıfz'dır, demiştir (Kastallânî).

85 Enes'in cevâbının, tahrîm sebebi sorusuna mutâbakat vechi, cevâbın sorulan şeyi tazammun etmesidir. Çünkü Enes, şehâdeti ve ona atfettiği şeyleri söyleyince, bunları yapan kimsenin müslümân olduğu bilindi. Müslümânın ise İslâm hakkı müstesnâ, kanı ve malı harâm olur. Binâenaleyh cevâb suâle mutâbıktır (Kastallânî).

Bâbın hadîsleri ile kıblenin fazîleti sâbit oldu. Çünkü Peygamber, kıbleye yönelmeyi müslim ile gayrısı arasını temyîz ettiren ve bunlar arasını ayıran hasletlerden tek bir haslet yapmıştır (Şâh Veliyyullah).

tarafına doğru yöneliniz'' **kavlinden dolayı (Medîne semti için) şarkta ve garbda kıble yoktur** [86].

٤٥ـــ حدّثنا عَلِيُّ بنُ عَبْدِ اللهِ قال حدّثنا سُفْيانُ قال حدّثنا الزُّهْرِىُّ عنْ عَطَاءِ بنِ يَزِيدَ عنْ أبى أيُّوبَ الأنْصارِىِّ أنَّ النبىَّ صلى الله عليه وسلم قال إذَا أتَيْتُمُ الغائِطَ فَلاَ تَسْتَقْبِلُوا القِبْلَةَ ولاَتَسْتَدْبِرُوها ولكِنْ شَرِّقُوا أوْ غَرِّبُوا قال أبو أيُّوبَ فَقَدِمْنا الشَّأْمَ فَوجَدْنا مَراحِيضَ بُنِيَتْ قِبَلَ القِبْلَةِ فَنَنْحَرِفُ ونَسْتَغْفِرُ اللهَ تعالى * وعنِ الزُّهْرِىِّ عنْ عَطَاءٍ قال سَمِعْتُ أبا أيُّوبَ عنِ النبىِّ صلى الله عليه وسلم مِثْلَهُ *

45-....... Bize Zuhrî, Atâ ibn Yezîd'den; o da Ebû Eyyûb el-Ensârî'den tahdîs etti ki, Peygamber (S) şöyle buyurmuştur: *''Halâ-ya geldiğiniz zamân kıbleyi karşınıza almayın, kıbleyi arkanıza da almayın, fakat* (Medîne'nin) *şark tarafına doğru veyâ garb tarafına doğru dönünüz''.*

Ebû Eyyûb dedi ki: Sonra biz Şâm'a geldik ve kıble tarafına doğru binâ edilmiş birçok halâlar bulduk. Bu durumda biz, kıble cihetinden eğilip meyleder ve Yüce Allah'tan mağfiret isterdik.

Ve yine Zuhrî'den; o da Atâ'dan. Atâ: Ben Ebû Eyyûb'dan; o da Peygamber(S)'den olmak üzere, geçen hadîs gibi işittim, dedi [87].

٣٠ـــ بابُ قَوْلِ اللهِ تعالى واتَّخِذُوا منْ مَقامِ إبْرَاهِيمَ مُصَلًّى

30- YÜCE ALLAH'IN:
''Siz de İbrâhîm'in makaamından bir namâzgâh edinin''
(el-Bakara: 125)
KELÂMI BÂBI [88]

٤٦ـــ حدّثنا الحُمَيْدِىُّ قال حدّثنا سُفْيانُ قال حدّثنا عَمْرُو بنُ دِينارٍ قالَ سألْنا ابْنَ عُمَرَ عنْ رجُلٍ طاف بِالْبَيتِ لِلْعُمْرَةِ ولَمْ يَطُفْ بَيْنَ الصَّفَا

---

86 Bu ta'lîki en-Nesâî mevsûlen rivâyet etmiştir. Buhârî bu hadîsin umûmu ile ihticâc etmiştir.

87 Bundan hâsıl olan şudur: Sufyân bu hadîsi Alî'ye iki kerre tahdîs etmiştir. Bir kerre Zuhrî'nin kendisine tahdîsini tasrîh etti ki, bunda Atâ'nın an'anesi vardır. Bir kerre de Zuhrî'den an'ane ile ve Atâ'nın semâını tasrîh ile getirdi (Kastallânî).

88 Buhârî, el-Bakara:125. âyetinde kıblenin beyânı olduğu için, bu âyetle bâb yapmıştır.

والمَرْوَةِ أيأتِي امْرَأتَهُ فقال قَدِمَ النبيُّ صلى الله عليه وسلم فطَافَ بالبَيتِ سَبْعاً وصَلَّى خلْفَ المَقَامِ ركْعَتَيْنِ وطافَ بيْنَ الصَّفا والمَرْوَةِ وقدْ كانَ لَكُمْ فى رسولِ اللهِ أُسوَةٌ حَسَنَةٌ وسألْنا جابِرَ بنَ عَبْدِ اللهِ فقال لا يَقْرَبَنَّها حَتى يَطُوفَ بيْنَ الصَّفَا والمَرْوَةِ *

46-....... Bize Amr ibnu Dînâr tahdîs edip şöyle dedi: Biz İbn Umer'e: Umre için Ka'be'yi tavâf etmiş, fakat Safâ ile Merve arasında sa'y etmemiş olan bir kimse, karısıyle cinsî münâsebet yapabilir mi? diye sorduk. İbn Umer: Peygamber (S) umre için Mekke'ye geldi, Beyt'i yedi kerre tavâf etti. Makaamın arkasında iki rek'at namâz kıldı. Safâ ile Merve arasında sa'y etti. ***And olsun ki Allah'ın Rasûlü'nde sizin için pek güzel bir örnek vardır***(el-Ahzâb:21), dedi.

Biz bu mes'eleyi Câbir ibn Abdillah'a da sorduk. O da: Safâ ile Merve arasını sa'y etmedikçe kadına sakın yaklaşmasın, cevâbını verdi.

٤٧ــ حدّثنا مُسَدَّدٌ قال حدّثنا يَحْيَ عنْ سَيْفٍ قال سَمِعْتُ مُجَاهِداً قال أُتِيَ ابْنُ عُمَرَ فَقِيلَ لَهُ هَذَا رسولُ اللهِ صلى الله عليْه وسلم دَخَلَ الكَعْبَةَ فقال ابنُ عُمَرَ فأقْبَلْتُ والنبيُّ صلى الله عليه وسلم قَدْ خَرَجَ وَأَجِدُ بِلالاً قائِماً بَيْنَ البابَيْنِ فسألْتُ بِلالاً فَقُلْتُ أَصَلَّى النبيُّ صلى الله عليه وسلم في الكَعْبَةِ قال نَعَمْ رَكْعَتَيْنِ بَيْنَ السَّارِيَتَيْنِ اللَّتَيْنِ عَلى يَسَارِهِ إذَا دَخَلْتَ ثُمَّ خرَجَ فَصلَّى فى وَجْهِ الكَعْبَةِ رَكْعَتَيْنِ *

47-....... Seyf şöyle demiştir: Ben Mücâhid'den işittim, o şöyle dedi: İbn Umer'in yanına gelindi de, ona: İşte şu Rasûlullah, o Ka'be'ye girdi, denildi. Bunun üzerine İbn Umer şöyle dedi: Peygamber (S) dışarıya çıkmış olduğu hâlde, ben hemen oraya geldim ve Bilâl'i Ka'be kapısının iki sövesi arasında ayakta buldum. Ve hemen Bilâl'e sorup: Peygamber Ka'be içinde namâz kıldı mı? dedim, Bilâl: Evet, kapıdan giren kimsenin sol tarafına düşen iki direk arasında iki rek'at namâz kıldı, sonra dışarıya çıktı ve Ka'be'nin yüzü -kapısı- karşısında (yânî İbrâhîm makaamında) iki rek'at kıldı, dedi.

٤٨ــ حدّثنا إسْحَاقُ بنُ نَصْرٍ قال حدّثنا عَبْدُ الرَّزَّاقِ أخبرنا ابنُ جُرَيْجٍ عنْ عَطَاءٍ قال سَمِعْتُ ابنَ عَبَّاسٍ قال لَمَّا دَخَلَ النبيُّ صلى الله عليه وسلم

الْبَيْتَ دَعَا فِي نَوَاحِيهِ كُلِّهَا وَلَمْ يُصَلِّ حَتَّى خَرَجَ مِنْهُ فَلَمَّا خَرَجَ رَكَعَ رَكْعَتَيْنِ فِي قُبُلِ الْكَعْبَةِ وقال هَذِهِ الْقِبْلَةُ *

48-....... Bize İbnu Curayc, Atâ'dan haber verdi: O şöyle demiştir: Ben İbn Abbâs'tan işittim, o şöyle dedi: Peygamber (S) Ka'be'ye girdiği zamân, onun bütün nâhiyelerinde (yânî cihetlerinde) duâ etti ve oradan çıkıncaya kadar namâz kılmadı. Dışarıya çıkınca Ka'be'nin önünde iki rek'at kıldı. Ve: *"Kıble işte budur"* dedi [89].

٣١ـ بابُ التَّوَجُّهِ نَحْوَ الْقِبْلَةِ حَيْثُ كانَ . وقال أبو هُرَيْرَةَ قال النبيُّ صلى الله عليه وسلم اسْتَقْبِلِ الْقِبْلَةَ وَكَبِّرْ

31- NAMÂZ KILACAK KİMSENİN, NEREDE OLURSA OLSUN, KIBLE CİHETİNE YÖNELMESİ BÂBI [90]

Ve Ebû Hureyre şöyle dedi: Peygamber (S): *"... Bulunduğun yerde kıble cihetine yönel ve Allâhu Ekber de"* buyurdu [91].

---

89 İbn Abbâs'ın bu rivâyeti, Ka'be'nin içinde namâz kılınmadığını ifâde ediyor. Peygamber'in maiyyetinde Bilâl ile berâber Ka'be'ye giren Usâme ibn Zeyd'den gelen rivâyet de içeride namâzın nefyini tazammun ediyor. Hâlbuki bu hadîsten önceki hadîste Bilâl, Ka'be'nin içinde namâz kılındığını haber vermiştir. Bunların te'lîfi husûsunda şunlar söylenmiştir:

Ka'be'ye girişin iki defa vâkı' olmuş olması muhtemildir. Dârakutnî'nin yine İbn Abbâs'tan rivâyetine göre: "Rasûlullah Beyt'in içine girip, iki direğin arasında iki rek'at kıldı. Sonra çıktı, Ka'be kapısı ile Haceru'l-Esved arasında iki rek'at kıldı ve: *"Kıble işte budur"* buyurdu. Sonra bir defa daha Ka'be'ye girip ayakta duâ ettikten sonra, namâz kılmadan çıktı". Bu rivâyetin son kısmı ile metindeki rivâyeti arasında bir dereceye kadar uygunluk vardır. Vak'a birden fazla olmuşsa, rivâyetleri te'lîf etmekte müşkilât yoktur. Fakat vak'a bir ise, Bilâl'ın isbâten vâkı' olan rivâyeti ile amel etmek lâzım gelir. Zîrâ isbât, nefye mukaddemdir. Binâenaleyh tercîhi lâzım gelir. Usâme gibi nefy edenlerin nefyine ise, sebeb şudur: Onlar Ka'be'nin içine girip kapıyı örttüler. Ve duâ ile meşgûl oldular. Bilâl ise Rasûlullah'a yakın bir yerde bulunuyordu. Sonra Peygamber namâzı kılınca, yakınında duran Bilâl gördü. Uzakta duran Usâme görmedi. Bilhassa kapı örtülüp ortalık loş olmuş, namâz da hafîf kılınmış, Usâme ise hep duâ ile meşgûl olmuş idi. Usâme zannına binâen namâz kılmadı diyebilir.

Velhâsıl, Ka'be'nin içinde namâz kılmanın cevâzı ihtilâflı bir mes'eledir.

90 Namâzda kıbleye yânî Ka'be'ye yönelme esâsı, el-Bakara: 144. ve 150. âyetleriyle de sâbittir.

"Hangi yerden çıkarsan, yüzünü Mescidi Harâm'a doğru çevir, (Ey mü'minler) *siz de nerede olursanız olun, yüzlerinizi o yana döndürün..."*(el-Bakara:150).

91 Buhârî, bu hadîsi Kitâbu'l-İsti'zan,18-"Babu men redde fekâle aleyke's-selâmu", 24. hadîsde mevsûlen tahrîc etmiştir.

٤٩ ــ حدّثنا عَبْدُ اللّٰهِ بنُ رَجاءٍ قال حدّثنا إسْرائِيلُ عَنْ أبِي إسْحَاقَ عنِ البَرَاءِ بنِ عَازِبٍ رَضِيَ اللّٰهُ عنهما قال كانَ رسولُ اللّٰهِ صلى الله عليه وسلم صَلّي نَحْوَ بَيْتِ المَقْدِسِ سِتَّةَ عَشَرَ أوْ سَبْعَةَ عَشَرَ شَهْرًا وكانَ رسولُ اللّٰهِ ﷺ يُحِبُّ أنْ يُوَجَّهَ الَى الكَعْبَةِ فأنْزَلَ اللّٰهُ عَزَّ وجَلَّ قَدْ نَرى تَقَلُّبَ وَجْهِكَ فِي السَّمَاءِ فَتَوَجَّهَ نَحْوَ الكَعْبَةِ وقال السُّفَهَاءُ مِنَ النَّاسِ وَهُمُ اليَهُودُ مَا وَلاَّهُمْ عنْ قِبْلَتِهِمُ التى كانُوا عَلَيْهَا قُلْ لِلّٰهِ المَشْرِقُ والمَغْرِبُ يَهْدِى مَنْ يَشَاءُ إلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ فَصَلّى مَعَ النبيِّ صلى الله عليه وسلم رَجُلٌ ثُمَّ خَرَجَ بَعْدَ ما صَلّى فَمَرَّ عَلَى قَوْمٍ مِنَ الأنْصَارِ فى صَلاَةِ العَصْرِ نَحْوَ بَيْتِ المَقْدِسِ فقالَ هُوَ يَشْهَدُ أنَّهُ صَلّى مَعَ رَسولِ اللّٰهِ صلى الله عليه وسلم وَأنَّهُ تَوَجَّهَ نَحْوَ الكَعْبَةِ فَتَحَرَّفَ القَوْمُ حَتّى تَوَجَّهُوا نَحْوَ الكَعْبَةِ *

49-....... Berâ' ibn Âzib (R) şöyle demiştir: Rasûlullah (S), (Medîne'de) on altı yâhud on yedi ay Beytu'l-Makdis'e doğru namâz kıldı idi. Hâlbuki Rasûlullah kıblesinin Ka'be'ye yöneltilmesini arzû ederdi. Bunun üzerine azîz ve celîl olan Allah: ***"Biz, yüzünü çok kerre göğe doğru evirip çevirdiğini muhakkak görüyoruz. Şimdi seni herhâlde hoşnûd olacağın bir kıbleye döndürüyoruz.*** (Namâzda) ***Yüzünü artık Mescidi Harâm tarafına çevir.*** (Ey mü'minler) ***siz de nerede bulunursanız*** (namâzda) ***yüzlerinizi o yana döndürün..."*** (el-Bakara: 144) âyetini indirdi. Rasûlullah da Ka'be tarafına yöneldi. Bunun üzerine, insanlardan bir takım beyinsizler -ki onlar Yahûdîler'dir-: ***"Müslümânları, üzerinde durdukları kıblelerinden çeviren nedir?" dediler. "De ki: Doğu da Allah'ın, batı da. O, kimi dilerse onu dosdoğru yola iletir"*** (el-Bakara: 142). Bu kıble tahvîli akabinde bir kimse Peygamber'le berâber (Ka'be'ye doğru) namâz kıldı da, namâz kıldıktan sonra yola çıktı. Nihâyet Beytu'l-Makdis'e doğru ikindi namâzı kılmakta olan bir Ensâr cemâatına uğradı. Onlara: Peygamber'le berâber namâz kıldığını, Peygamber'in Ka'be cihetine yöneldiğini şehâdet ederek söyledi. Bu haber üzerine o cemâat (namâzlarını bozmadan) Ka'be tarafına yönelinceye kadar meyl edip döndüler [92].

٥٠ ــ حدّثنا مُسْلِمٌ قال حدّثنا هِشَامٌ قال حدّثنا يَحْيَى بنُ أبِي كَثِيرٍ عَنْ مُحَمَّدِ بنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَنْ جَابِرٍ قال كانَ رسولُ اللّٰهِ صلى الله عليه وسلم

92 Bu haber veren zât, Abbâd ibnu Bişr yâhud da Abbâd ibn Nehîk idi.

يُصَلِّى عَلَى رَاحِلَتِهِ حَيْثُ تَوَجَّهَتْ فَإِذَا أَرَادَ الفَرِيضَةَ نَزَلَ فَاسْتَقْبَلَ القِبْلَةَ *

50-....... Câbir (R) şöyle demiştir: Peygamber (S) -seferde nâfile- namâzı devesi üstünde, deve O'nu nereye yöneltirse yöneltsin kılardı. Bir farz namâz kılmak istediği zamân ise deveden iner ve kıbleye yönelirdi [93].

٥١ ـ حدّثنا عُثْمَانُ قال حدّثنا جَرِيرٌ عَنْ مَنْصُورٍ عن إِبْرَاهِيمَ عن عَلْقَمَةَ قالَ قالَ عَبْدُ اللّهِ صَلَّى النَّبِيُّ صلى الله عليه وسلم قال إِبْرَاهِيمُ لاَ أَدْرِى زَادَ أَوْ نَقَصَ فَلَمَّا سَلَّمَ قِيلَ لَهُ يَا رَسولَ اللّهِ أَحَدَثَ فِي الصَّلاَةِ شَيْءٌ قالَ وما ذَاكَ قالُوا صَلَّيْتَ كَذَا وكَذَا فَثَنَى رِجْلَيْهِ وَاسْتَقْبَلَ القِبْلَةَ وَسَجَدَ سَجْدَتَيْنِ ثُمَّ سَلَّمَ فَلَمَّا أَقْبَلَ عَلَيْنَا بِوَجْهِهِ قال إِنَّهُ لَوْ حَدَثَ فِي الصَّلاَةِ شَيْءٌ لَنَبَّأْتُكُمْ بِهِ وَلَكِنْ إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ أَنْسَى كَمَا تَنْسَوْنَ فَإِذَا نَسِيتُ فَذَكِّرُونِ وَإِذَا شَكَّ أَحَدُكُمْ فِى صَلاَتِهِ فَلْيَتَحَرَّ الصَّوَابَ فَلْيُتِمَّ عليه ثُمَّ لِيُسَلِّمْ ثُمَّ يَسْجُدُ سَجْدَتَيْنِ *

51-....... Abdullah ibn Mes'ûd (R) şöyle dedi: Peygamber (S) namâz kıldırdı. İbrâhîm Nahaî: Ammâ Peygamber namâzı artık mı, yoksa eksik mi kıldırdı bilmiyorum, dedi. (Sonra İbn Mes'ûd'un lâfzını rivâyete dönerek, şöyle dedi): Peygamber selâm verince, kendisine hitâben: Yâ Rasûlallah, namâz hakkında yeniden bir şey mi geldi? diye soruldu. Rasûlullah: "(Yok) *neden sordun?*" dedi. Yâ Rasûlallah şöyle böyle kıldırdın da ondan, dediler [94]. Bunun üzerine Rasûlullah (hemen teşehhüd vaziyeti almak için) iki bacağını kıvırdı ve kıbleye karşı yönelip iki secde ettikten sonra selâm verdi. Yüzünü bize döndürünce şöyle buyurdu: *"Şu muhakkak ki, şâyet namâz hakkında yeni birşey gelmiş olaydı, onu size elbette haber verirdim. Lâkin*

---

93 Hayvan üzerinde yoldan kalmamak üzere nâfileleri kılmanın cevâzı, bu hadîste sarîhtir. İhrâm tekbîrini alırken kıbleye yöneldikten sonra namâz esnâsında kıbleden ayrılmak, namâzı bozmaz. Farz namâzda ise, kıbleye yönelmenin terk olunmaması vâcib olduğuna da bu hadîs delâlet eder. Bu husûsta da fakîhlerin icmâı vardır. Yalnız şiddetli korku zamânında kıbleden inhirâfa ruhsat verilmiştir.

94 Bu hadîse göre, yanılma secdesinden evvel imâm ile cemâat arasında söz alış-verişi yapılmıştır. Bu sözler namâz hakkında ve namâzı ıslâh için olduğundan, namâzda imâm ile me'mûmun hangisi ne gibi husûslarda sehven veyâ amden ne gibi kelâm ile, ne mikdârda konuşabilecekleri hakkında fakîhler arasında uzun uzadıya ictihâd ve ihtilâf kapısı açılmıştır.

ben de sizin gibi beşerim. Siz unuttuğunuz gibi, ben de unuturum. (Bir şey) *unuttuğum zamân bana hatırlatınız. İçinizden biri namâzda şekk edecek olursa doğruyu araştırsın* [95], (doğrudur diye verdiği) *karâr üzerine namâzını tamamlasın. Sonra selâm versin, ondan sonra da iki kerre secde etsin"* [96].

٣٢ــ بابُ ماجاءَ فِي القِبْلَةِ وَمَنْ لاَ يَرى الإعَادَةَ عَلَى منْ سَهَا فَصَلَّى إلَى غَيْرِ القِبْلَةِ وَقَدْ سَلَّمَ النبيُّ صلى الله عليه وسلم فى رَكْعَتَي الظُّهْرِ وأَقْبَلَ عَلَى النَّاسِ بِوَجْهِهِ ثُمَّ أَتَمَّ ما بَقِيَ

32- KIBLE HAKKINDA (SÖYLENENLERDEN GAYRI OLARAK) GELEN ŞEYLER İLE, YANILIP DA KIBLEDEN BAŞKA YÖNE DOĞRU NAMÂZ KILAN KİŞİNİN O NAMÂZI YENİDEN KILMASINI RE'Y ETMEYEN KİMSE BÂBI [97]

Ve Peygamber (S) öğlenin iki rek'atında selâm vermiş, müteâkıben yüzünü insanlara döndürmüş, sonra da (farkına varıp) namâzın geri kalanını tamamlamıştır [98].

٥٢ــ حدّثنا عَمْرُ بنُ عَوْنٍ قال حدّثنا هُشَيْمٌ عنْ حُمَيْدٍ عنْ أنسٍ قَالَ قَالَ عُمَرُ وَافَقْتُ رَبِّى فِي ثَلاَثٍ فَقُلْتُ يارسولَ اللّٰهِ لو اتَّخَذْنَا منْ مَقَام إبْرَاهِيمَ مُصَلًّى فَنَزَلَتْ وَاتَّخِذُوا منْ مَقَامِ إبْرَاهِيمَ مُصَلًّى وَآيَةُ الحِجَابِ قُلْتُ يَا رَسولَ اللّٰهِ لَوْ أمَرْتَ نِسَاءَكَ أنْ يَحْتَجِبْنَ فإنَّهُ يُكَلِّمُهُنَّ البَرُّ والفاجِرُ فَنَزَلَتْ آيَةُ الحِجَابِ واجْتَمَعَ نِسَاءُ النَّبيِّ صلى الله عليه وسلم فِي الغَيْرَةِ عليه فَقُلْتُ لَهُنَّ عَسَى رَبُّهُ إنْ طَلَّقَكُنَّ أنْ يُبَدِّلَهُ أزْوَاجًا خَيْرًا مِنْكُنَّ فَنَزَلَتْ هَذِهِ الآيَةُ * حدّثنا ابنُ أبي مَرْيَمَ قال أخبرنا يَحْيَ بنُ أيُّوبَ قال حدّثني حُمَيْدٌ قال سَمِعْتُ أنَسًا بِهَذَا *

---

95 *"Doğruya en yakın olanı ihtiyâr etsin"* demektir. Müslim'in rivâyetinde: "فَلْيَتَحَرَّ أقْرَبَ ذلك الى الصَّوَابِ" = *Zihnindeki ihtimâllerin hangisi doğruya daha yakın olduğunu araştırsın"* denilmiştir.

96 Namâzda vâkı' olacak yanılmadan dolayı yalnız iki kerre secde etmek lâzım geleceği bütün fakîhlerin kavlidir. Yalnız Evzâî ile İbn Ebî Leylâ'dan her yanılma için iki secde lâzımdır görüşü rivâyet edilmiştir.

97 Araştırıp da yanılarak kıbleden başka cihete namâz kılan kimse, bu namâzı tekrâr kılar mı, yoksa kılmaz mı husûsunda ihtilâf vardır.

98 Bu ta'lîk, meşhûr Zu'l-yedeyn kıssası hakkındaki Ebû Hureyre hadîsinden bir parçadır. O hadîs *Sahîhayn*'da birçok tarîklerle mevsûlen rivâyet edilmiştir.

52-....... Enes dedi ki: Umer şöyle dedi: Ben üç şeyde Rabb'ime muvâfakat ettim [99]. Yâ Rasûlallah, İbrâhîm makaamını namâzgâh edinsek, dedim. Müteâkıben *"Siz de İbrâhîm makaamından bir namâzgâh edinin"* (el-Bakara: 125) âyeti nâzil oldu. Bir de Hicâb âyeti- Yâ Rasûlallah, kadınlarına emretsen de, onlar perde içine girseler. Çünkü hayırlı hayırsız kimseler onlarla konuşabiliyor, dedim. Bunun üzerine Hicâb âyeti (el-Ahzâb:53,32) nâzil oldu. Kezâ Peygamber'in zevceleri (bir defa) kendisine karşı kıskançlık (göstermek) üzere ittifâk ettilerdi. Onlara: *"Eğer O sizi boşarsa yerinize, Rabb'ının O'na sizden hayırlısını vermesi emel edilir..."* (et-Tahrîm: 5) dedim. Derken bu âyet nâzil oldu.

(Yine Buhârî şöyle dedi:) Bize İbnu Ebî Meryem tahdîs edip şöyle dedi: Bize Yahyâ ibn Eyyûb haber verip şöyle dedi: Bana Humeyd tahdîs edip şöyle dedi: Ben Enes'ten bu hadîsi işittim [100].

٥٣ـ حدّثنا عَبْدُ اللهِ بنُ يُوسُفَ قال أخبرنا مالِكُ بنُ أنَسٍ عن عَبْدِ اللهِ بنِ دِينَارٍ عَنْ عَبْدِ اللهِ بنِ عُمَرَ قالَ بَيْنَا النَّاسُ بِقُبَاءٍ فى صَلاَةِ الصُّبْحِ إذَا جَاءَهُمْ آتٍ فقالَ إنَّ رسولَ اللهِ صلى الله عليه وسلم قَدْ أُنزِلَ عليه اللَّيْلَةَ قُرْآنٌ وَقَدْ أُمِرَ أَنْ يَسْتَقْبِلَ الكَعْبَةَ فاسْتَقْبِلُوهَا وكانَتْ وُجُوهُهُمْ إلى الشَّامِ فاسْتَدَارُوا إلى الكَعْبَةِ *

53-....... Abdullah ibn Umer (R) şöyle demiştir: İnsanlar Kubâ'da sabâh namâzında bulundukları sırada onlara bir kimse gelip: Şübhesiz Rasûlullah'a Kur'ân indirilmiş ve O'na Ka'be'ye yönelmesi emrolunmuştur. Binâenaleyh sizler de Ka'be cihetine yöneliniz, dedi. Cemâatin yüzleri Şâm tarafında iken bu emir üzerine(namâz içinde) Ka'be tarafına döndüler [101].

---

99 Umer'in sözleri, âyetlerin inmesinden önce olduğu hâlde "Rabb'ım bana muvâfakat etti" demeyip de "Ben Rabb'ıma muvâfakat ettim" demesi Allah'a karşı bir edebdir.Fıkıh ve ilminin açık bir nişânesidir. "Benim re'yim, zuhûrları muayyen vakitlerine kadar teahhur eden Ezelî Hükm'e muvâfık düştü" demek istemiştir.

100 Bu isnâdı getirmesinin fâidesi, bunda Humeyd'in Enes'ten semâ'ının tasrîhi vardır. Böylece tedlîsinden emînlik hâsıl olmuştur.

101 Bu dönme, imâm mescidin önündeki yerinden arkasındaki yere geçmesi sûretiyle oldu. Sonra erkekler onun arkasında oluncaya kadar yer değiştirdiler. Sonra kadınlar yer değiştirip, erkeklerin arkasında oldular.

Bu hadîsten, Peygamber'e emredilen şey ümmetine de lâzım geldiği; Peygamber'in sözlerine uyulması gibi fiillerine de uyulacağı; nâsıhın hükmü teblîğ edilinceye kadar mükellef hakkında sâbit olmayacağı ve vâhid haberinin kabûlü gibi hükümler istinbât edilmiştir.

٥٤ ـ حدّثنا مُسَدَّدٌ قال حدّثنا يَحْيَى عَنْ شُعْبَةَ عنِ الحَكَمِ عنْ إبْرَاهِيمَ عَنْ عَلْقَمَةَ عنْ عَبْدِ اللَّهِ قالَ صَلَّى النبيُّ صلى الله عليه وسلم الظُّهْرَ خَمْسًا فَقَالُوا أَزِيدَ فى الصَّلاَةِ قال وما ذاكَ قالُوا صَلَّيْتَ خَمْسًا فَثَنَى رِجْلَيْهِ وَسَجَدَ سَجْدَتَيْنِ *

54-....... Abdullah ibn Mes'ûd (R) şöyle demiştir: Peygamber (S) öğle namâzını beş rek'at kıldırdı. Sahâbîler: Namâz artırıldı mı? dediler. Peygamber: *"Bu suâlin sebebi nedir?"* dedi. Sahâbîler: Beş rek'at kıldırdın, dediler. Bu cevâb üzerine Peygamber iki ayağını kıvırdı ve iki secde yaptı.

٣٣ ـ باب حَكِّ البُزَاقِ باليَدِ مِنَ المَسْجِدِ

33- TÜKÜRÜĞÜ MESCİDDEN EL İLE KAZIMAK BÂBI [102]

٥٥ ـ حدّثنا قُتَيْبَةُ قال حدّثنا إسْمَاعِيلُ بنُ جَعْفَرٍ عنْ حُمَيْدٍ عنْ أَنَسٍ أنّ النبيَّ صلى اللَّهُ عليه وسلم رَأى نُخَامَةً فى القِبْلَةِ فَشَقَّ ذَلِكَ عليه حَتَّى رُؤِيَ فِي وَجْهِهِ فقامَ فَحَكَّهُ بِيَدِهِ فقَالَ إنَّ أحَدَكُمْ إذَا قامَ فِي صَلاتِهِ فَإنَّهُ يُنَاجِى رَبَّهُ أو إنَّ رَبَّهُ بَيْنَهُ وَبَيْنَ القِبْلَةِ فَلاَ يَبْزُقَنَّ أحَدُكُمْ قِبَلَ قِبْلَتِهِ وَلَكِنْ عنْ يَسارِهِ أوْ تَحْتَ قَدَمَيْهِ ثُمَّ أخَذَ طَرَفَ رِدَائِهِ فَبَصَقَ فيهِ ثُمَّ رَدَّ بَعْضَهُ عَلَى بَعْضٍ فقالَ أو يَفْعَلُ هَكَذَا *

55-....... Enes (-R- şöyle demiştir): Peygamber (S) kıble (duvarın)da tükürük gördü. Bu kendisine o kadar ağır geldi ki, üzüldüğü yüzünden besbelli oldu. Kalktı ve eliyle onu kazıdı. Sonra şöyle buyurdu: *"Herbiriniz namâzına durduğu vakit şübhesiz Rabb'ı ile münâcât eder yâhud Rabb'ı kendisi ile kıblesi arasındadır. O hâlde hiçbiriniz kıblesine karşı tükürmesin. Muztarr kaldığında ya sol tarafına veyâ ayaklarının altına tükürsün"*. Bunu söyledikten sonra Rasûlullah, ridâsının kenârını tutup içine tükürdü, sonra bir kısmını diğeri üzerine dürerek: *"Yâhud işte böyle yapar"* buyurdu [103].

Müellifin bu hadîsle istidlâl vechi, onlar vücûbunu bilmeyerek, yönelmeleri vâcib olan kıbleye değil de, nesh edilmiş olan kıbleye doğru namâz kıldıkları hâlde, o namâzı yeniden kılmakla emrolunmamalarıdır (Kastallânî).

102 Müellif Buhârî, kıble hükümlerini beyânı bitirince, buradan i'tibâren mescidlerin hükümlerini beyâna başlamıştır.

103 Bu, fiilen öğretmenin, sözle ta'rîften daha kuvvetli olduğuna delîldir.

٥٦ــ حدثنا عَبْدُ اللَّهِ بنُ يُوسُفَ قال أخبرنا مالِكٌ عنْ نافِعٍ عنْ عَبْدِ اللَّهِ بنِ عُمَرَ أنَّ رسولَ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم رَأى بُصَاقًا فى جِدَارِ القِبْلَةِ فَحكَّهُ ثُمَّ أقْبَلَ عَلَى النَّاسِ فقَالَ إذَا كانَ أحَدُكُمْ يُصَلِّى فلاَ يَبْصُقْ قِبَلَ وَجْهِهِ فَإنَّ اللَّهَ قِبَلَ وَجْهِهِ إذَا صَلَّى *

56-....... Bize Mâlik, Nâfi'den; o da Abdullah ibn Umer'den haber verdi (o, şöyle demiştir): Rasûlullah (S) kıble duvarında bir tükürük gördü de hemen onu kazıdı. Sonra insanlara dönüp: *"Herhanginiz namâz kılarken önüne doğru tükürmesin. Çünkü namâz kıldığı zamân Allah, onun yüzünün geldiği tarafındadır"* buyurdu.

٥٧ــ حدّثنا عَبْدُ اللَّهِ بنُ يُوسُفَ قالَ اخبرنا مالِكٌ عنْ هِشَامِ بنِ عُرْوَةَ عَنْ أبِيهِ عنْ عائِشَةَ أُمِّ المُؤْمِنِينَ أنَّ رسولَ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم رَأى فِي جِدَارِ القِبْلَةِ مُخَاطًا أوْ بُصَاقًا أوْ نُخَامَةً فَحَكَّهُ *

57-....... Mü'minlerin annesi Âişe'den (o, şöyle demiştir): Rasûlullah (S) kıble duvarında bir sümük yâhud tükürük yâhud balgam gördü de, hemen onu kazıdı.

٣٤ــ بابُ حَكِّ المُخَاطِ بِالحَصَى مِنَ المَسْجِدِ قال ابنُ عَبَّاسٍ رضى اللَّهُ عنهما ان وَطِئْتَ عَلَى قَذَرٍ رَطْبٍ فاغْسِلْهُ وإنْ كان يابِسًا فَلاَ

34- MESCİDDEN SÜMÜĞÜ ÇAKIL TAŞI İLE SÜRTÜP KAZIMAK BÂBI

İbn Abbâs (R):

Yaş pisliğe basmış isen, onu (su ile) yıka. Kurumuş pisliğe basmışsan yıkama (çünkü ona basmak sana zarar vermez) demiştir [104].

٥٨ــ حدّثنا مُوسَى بنُ إسْمَاعِيلَ قال أخبرنا إبْرَاهِيمُ بنُ سَعْدٍ قال اخبرنا ابنُ شِهَابٍ عنْ حُمَيْدِ بنِ عَبْدِ الرَّحْمنِ أنَّ أبَا هُرَيْرَةَ وأبَا سَعِيدٍ حدَّثاه أنَّ رسولَ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم رَأي نُخَامَةً فِي جِدَارِ المَسْجِدِ فَتَنَاوَلَ حَصَاةً فَحَكَّهَا

104 İbn Abbâs'ın bu sözünü, İbn Ebî Şeybe sahîh bir senedle mevsûlen rivâyet etmiştir.

فقالَ إذَا تَنَخَّمَ أحدُكُمْ فَلاَ يَتَنَخَّمَنَّ قِبَلَ وَجْهِهِ ولا عنْ يَمِينِهِ وَلْيَبْصُقْ عنْ يَسَارِهِ أوْ تَحْتَ قَدَمِهِ اليُسْرَى *

58-....... Ebû Hureyre ile Ebû Saîd şöyle tahdîs etmişlerdir: Rasûlullah (S) mescidin duvarında tükürülmüş balgam gördü, hemen eline bir çakıl taşı aldı da ona sürtüp kazıdı. Sonra: *"Herhangi biriniz öksürüp, aksırıp da göğüsten veyâ boğazdan balgam çıkardığı zamân, sakın yüzünün doğrultusuna ve de sağ tarafına tükürmesin. Muztarr kalırsa sol tarafına yâhud sol ayağının altına tükürsün"* buyurdu.

٣٥ـ بابٌ لاَيَبْصُقْ عنْ يَمِينِهِ فِي الصَّلاَةِ

35- BÂB: KİŞİ NAMÂZ İÇİNDE İKEN SAĞ TARAFINA TÜKÜRMESİN

٥٩ـ حدّثنا يَحْيَ بنُ بُكَيْرٍ قال حدّثنا اللَّيْثُ عنْ عُقَيْلٍ عنِ ابنِ شِهَابٍ عنْ حُمَيْدِ بنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ أنّ أبَا هُرَيْرَةَ وأبَا سَعِيدٍ أخْبراهُ أنَّ رَسولَ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم رَأَي نُخَامَةً فِي حائِطِ المَسْجِدِ فَتَنَاوَلَ رسولُ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم حَصَاةً فَحَتَّهَا ثُمَّ قال إذَا تَنَخَّمَ أحَدُكُمْ فَلاَ يَتَنَخَّمْ قِبَلَ وَجْهِهِ ولاَ عنْ يَمِينِهِ وَلْيَبْصُقْ عنْ يَسَارِهِ أوْ تَحْتَ قَدَمِهِ اليُسْرَى *

59-....... Ebû Hureyre ile Ebû Saîd şöyle haber vermişlerdir: Rasûlullah (S) mescidin duvarında bir balgam gördü. Hemen Rasûlullah (S) bir çakıl taşı aldı da ona sürtüp sıyırdı. Sonra: *"Herhangi biriniz balgam çıkardığı zamân sakın onu yüzü doğrultusuna ve de sağ tarafına tükürmesin. Muztarr kalırsa onu sol tarafına yâhud sol ayağının altına tükürsün"* buyurdu.

٦٠ـ حدّثنا حَفْصُ بنُ عُمَرَ قالَ حدّثنا شُعْبَةُ قال أخْبرنِى قَتَادَةُ قال سَمِعْتُ أنَسًا قال قال النَّبِىُّ صلى الله عليه وسلم لاَيَتْفِلَنَّ أحَدُكُمْ بَيْنَ يَدَيْهِ وَلاَ عن يَمِينِهِ وَلَكِنْ عنْ يَسَارِهِ أوْ تَحْتَ رِجْلِهِ *

60-....... Bana Katâde haber verip şöyle dedi: Ben Enes (R)'ten işittim, şöyle dedi Peygamber (S): *"Herhangi biriniz sakın önüne ve de sağına tükürmesin. Lâkin* (muztarr kalırsa) *soluna yâhud* (sol) *ayağının altına tükürsün"* buyurdu.

٣٦ـ بابٌ لِيَبْزُق عن يَسَارِهِ أوْ تَحتَ قَدَمِهِ اليُسْرَى

36- BÂB: SOLUNA YÂHUD SOL AYAĞININ ALTINA TÜKÜRSÜN

٦١ـ حدّثنا آدَمُ قالَ حدّثنا شُعْبَةُ قال حدّثنا قَتَادَةُ قال سَمِعْتُ أنَسَ بنَ مالِكٍ قال قال النبيُّ صلى الله عليه وسلم إنَّ المُؤْمِنَ إذَا كانَ فِي الصَّلاَةِ فَإنَّمَا يُنَاجِي رَبَّهُ فَلاَ يَبْزُقَنَّ بَيْنَ يَدَيْهِ وَلاَ عَنْ يَمِينِهِ وَلَكِنْ عَنْ يَسَارِهِ أوْ تَحْتَ قَدَمِهِ *

61-....... Bize Katâde tahdîs edip şöyle dedi: Ben Enes ibn Mâlik'ten işittim, şöyle dedi: Peygamber (S) şöyle buyurdu: *"Şübhesiz ki mü'min namâzda olduğu zamân ancak Rabb'ına münâcât eder. O hâlde, sakın ön tarafına ve de sağ tarafına tükürmesin. Lâkin* (muztarr kaldığında) *sol tarafına yâhud* (sol) *ayağının altına* (tükürsün)" buyurdu.

٦٢ـ حدّثنا عليٌّ قال حدّثنا سُفْيَانُ قال حدّثنا الزُّهْرِيُّ عن حُمَيْدِ ابْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ عنْ أبِي سَعِيدٍ أنَّ النبيَّ صلى الله عليه وسلم أبْصَرَ نُخَامَةً فِي قِبْلَةِ المَسْجِدِ فَحَكَّهَا بِحَصاةٍ ثُمَّ نَهَى أنْ يَبْزُقَ الرَّجُلُ بَيْنَ يَدَيْهِ أوْ عَنْ يَمِينِهِ وَلَكِنْ عَنْ يَسارِهِ أوْ تَحْتَ قَدَمِهِ اليُسْرَى * و عَنِ الزُّهْرِيِّ سَمِعَ حُمَيْدًا عَنْ أبِي سَعِيدٍ نَحْوَهُ *

62-....... Bize Zuhrî, Humeyd ibn Abdirrahmân'dan; o da Ebû Saîd'den tahdîs etti (o, şöyle demiştir): Peygamber (S), mescidin kıblesinde tükürülmüş bir balgam gördü. Hemen onu bir çakıl taşı ile sürtüp kazıdı. Sonra insanın ön tarafına yâhud da sağ tarafına tükürmesini nehyetti. Lâkin (muztarr kalırsa) sol tarafına yâhud sol ayağının altına (tükürür) buyurdu.

Ve kezâ Zuhrî'den; o, Humeyd'den işitmiştir: O da Ebû Saîd'den, bu hadîs tarzında rivâyet etti [105].

٣٧ـ بابُ كَفَّارَةِ البُزَاقِ فِي المَسْجِدِ

37- MESCİDE TÜKÜRME (HATÎESİNİN) KEFFÂRETİ BÂBI

---

105 Bu son isnâdda, Zuhrî'nin Humeyd'den işitmesinin tâsrîhi vardır.

٦٣ـ حَدَّثنا آدَمُ قال حدّثنا شُعْبَةُ قال حدّثنا قَتَادَةُ قال سَمِعْتُ أَنَسَ ابنَ مالِكٍ قال النَّبِيُّ صلى الله عليه وسلم البُزَاقُ فى المَسْجِدِ خَطِيئَةٌ وَكَفَّارَتُهَا دَفْنُهَا *

63-....... Bize Katâde tahdîs edip şöyle dedi: Ben Enes ibn Mâlik'ten işittim, şöyle dedi: Peygamber (S) şöyle buyurdu: *"Mescide tükürmek bir günâhtır. Bu günâhın keffâreti ise onu gökmektir"* 106.

"Hıtâmuhu Misk" (et-Tatfîf: 26) *Olması niyâzıyle*

Birinci Cildin Sonu

---

106 Ahmed ibn Hanbel'in *Müsned*'inde Sa'd ibn Ebî Vakkaas'tan: " مَن تنخَّم فى المَسْجِدِ فَلْيُغَيِّبْ نُخَامَتَهُ ان يُصِيبَ جِلْدَ مُؤمنٍ أَوْ ثَوْبَهُ فَيُؤْذِيَهُ = *İçinizden her kim mescide (balgam çıkarıp) tükürürse, tükürüğünü bir mü'minin tenine veyâ elbisesine dokunup ezâ vermemek için yok etsin"* hadîsini merfûen rivâyet etmiştir.

Ebû Dâvûd da Ebû Hureyre'den: " مَنْ دَخَلَ هَذا المسجدَ فَبَزَقَ فِيهِ أَوْ تَنَخَّمَ فَلْيَحْفِرْ فَلْيَدْفِنْهُ. فَإِنْ لَمْ يَفْعَلْ فَلْيَبْزُقْ فِي ثَوْبِهِ ثُمَّ لِيَخْرُجْ بِهِ = *Bu mescide girip de tükürecek yâhud balgam çıkaracak olan kimse yeri kazıp içine gömsün. Bunu yapamazsa libâsı içine tükürüp sonra dışarıya çıkarsın"* hadîsini merfûan rivâyet etmiştir.

İÇİNDEKİLER

I-GİRİŞ:
el-Câmi'u's-Sahîh'in Tam Tercemesini Gerekli Kılan Sebebler

II- İMÂM BUHÂRÎ'NİN HÂL TERCEMESİ

III-BUHÂRÎ'NİN EL-CÂMİ'U'S-SAHÎH'İ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

EL-CÂMİ'U'S-SAHÎH ve TERCEMESİ

[VAHY BÂBI]
(6 Hadîs)

1-KİTÂBU'L-ÎMÂN
(Îmân Kitâbı)
(51 Hadîs)

2-KİTÂBU'L-İLM
(İlim Kitâbı)
(74 Hadîs)

3-KİTÂBU'L-VUDÛ'
(Abdest Alma Kitâbı)
(109 Hadîs)

4-KİTÂBU'L-GUSL
(Yıkanıp Gusletmek Kitâbı)
(44 Hadîs)

Ve Yüce Allah'ın şu kavli: "... Eğer cünüb olduysanız boy abdesti alın. Eğer hasta olmuşsanız, yâhud bir sefer üzerindeyseniz veyâ içinizden biri ayakyolundan gelmişse, yâhud da kadınlara dokunmuşsanız ve bu hâlde su da bulamamışsanız o vakit tertemiz bir toprakla teyemmüm edin, binâenaleyh (niyetle) ondan yüzlerinize ve ellerinize sürün. Allah, sizin üzerinize bir güçlük yapmayı dilemez, fakat sizi iyice temizlemeyi ve üstünüzdeki ni'metini tamamlamayı diler. Tâ ki şükredesiniz" (el-Mâide: 6).
Ve zikri celîl olan Allah'ın şu kavli: "Ey îmân edenler, siz sarhoşken, ne söyleyeceğinizi bilinceye ve cünüb iken de -yolcu olmanız müstesnâ- gusl edinceye kadar namâza yaklaşmayın. Eğer hasta olur, ya bir sefer üzerinde bulunursanız yâhud sizden biriniz ayakyolundan gelirse yâhud da kadınlara dokunup da bir su bulamazsanız o vakit temiz bir toprağa teyemmüm edin; yüzlerinize ve ellerinize sürün. Şübhesiz Allah çok afvedici, çok mağfiret eyleyicidir" (en-Nisâ: 43).

5-KİTÂBU'L-HAYZ
(Hayz Kitâbı)
(37 Hadîs)

Ve Yüce Allah'ın şu kavli: "Sana kadınların ay hâlini de sorarlar. De ki: O bir ezâdır. Onun için hayz zamânında kadınlardan ayrılın. Temizlendikleri vakte kadar kendilerine yaklaşmayın. İyice temizlendiler mi o zamân Allah'ın size emrettiği yerden onlara gidin. Herhâlde Allah hem çok tevbe edenleri sever, hem çok temizlenenleri sever" (el-Bakara: 222).

6-KİTABU'T-TEYEMMÜM
(Teyemmüm Etmek Kitâbı)
(14 Hadîs)

Ve Yüce Allah'ın şu kavli: "Eğer hasta olmuşsanız yâhud bir sefer üzerindeyseniz veyâ içinizden biri ayakyolundan gelmişse, yâhud da kadınlara dokunmuşsanız ve bu hâlde su da bulamamışsanız, o vakit tertemiz bir toprakla teyemmüm edin. Binâenaleyh ondan (niyetle) yüzlerinize ve ellerinize sürün" (el-Mâide: 6; en-Nisâ: 43)

7-KİTÂBU'S-SALÂT
(Namâz Kitâbı)
(155 Hadîs)

(Namâz Kitâbı'nın devâmı ikinci cilddedir.)